

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

TORVALD HÖJER

UNDER MEDVERKAN AF

SAM. CLASON
LUND

NILS EDÉN
UPPSALA

EMIL HILDEBRAND
STOCKHOLM

LUDVIG STAVENOW
GÖTEBORG

TRETTIONDE ÅRGÅNGEN

1910

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1911
[100413]

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Öfversikter och granskningar.

Bilagor.

Rättelser.

Sid. 70, r. 6 och 7 uppifrån står: C. Schönfeldt, läs H. O. Schönbeck
Sid. 75, not 2 står: *att*, läs: *at*.

Bazins beskickning till Sverige 1682.[1]

AF

OLOF PALME.

Sällan torde en enskild mans plötsliga och oförmodade frånfälle ha haft så stor och ödesdiger betydelse för vår historia som Johan Gyllenstiernas död den 10 juni 1680. I hvad mån de stora tankar på Sveriges inre omdaning under en envåldig kungamakts hägn, hvilka efter 1680 af Carl XI verkliggjordes, framsprungit ur Johan Gyllenstiernas hjärna, är ännu en olöst gåta. Det vill emellertid synas, som om hans död för dessa tankars förverkligande betydt mindre, ehuru de förvisso kommit att te sig annorlunda och i annat sammanhang, därest Johan Gyllenstierna lefvat. Däremot är det obestridligt, att den 10 juni 1680 i ett slag gjorde slut på den kraftiga och egenartade utrikespolitik, som Johan Gyllenstierna, stödd på det odelade förtroende, han vunnit hos Carl XI, redan drifvit från förbundet i Lund till bröllopet på Skottorp. Denna politiks karaktär har måhända till någon del blifvit missförstådd, men historieforskningen har dock låtit oss ana, att i densamma låg den sista, storslagna möjligheten att bevara Sveriges stormakts-

---

[1] Af noterna torde framgå, hvilka de källor äro, som kommit till användning för föreliggande uppsats. De viktigaste äro, såsom synes, otryckta källor uti svenska riksarkivet och franska utrikesministeriets arkiv. Här må endast anmärkas, att ingalunda alla de i riksarkivet befintliga källorna till 1682 års historia blifvit anlitade; ur en och annan icke använd brefsamling hade möjligen ytterligare upplysningar äfven om Bazin kunnat vinnas: förf. tror sig emellertid ha användt det viktigaste af i riksarkivet befintligt källmaterial.

Förutom vanliga förkortningar på svenska arkiv, bibliotek och aktsamlingar ha följande förkortningar användts:

FrUA = Franska utrikesministeriets arkiv: Recueil des instructions = Recueil des instructions, données aux ambassadeurs et ministres de France: Lettres inédites = Lettres inédites des Feuquières . . . publiées par Etienne Gallois, Tome V; Fryxell I, II o. III = Fryxell, Handlingar rörande Sveriges historia, Del I, II o. III.

Normaliseringen af stafningen i citaten är helt och hållet den, som tidskriften plägar använda.

ställning.[1] Denna politik var Johan Gyllenstiernas verk och dog med honom.

Att Carl XI på det utrikespolitiska fältet icke kunde fullfölja Johan Gyllenstiernas politik, berodde främst därpå, att konungen själf stod främmande för utrikespolitikens invecklade maskineri. Redan hans uppfostran och böjelser torde bidragit härtill; sedan, när han under 1670-talet så småningom vaknade till insikt om Sveriges tillstånd i de åren, då såg han dess olyckors källa i en utrikespolitisk kombination; afgörande torde slutligen varit den riktning, hans kungagärning kom att taga. Att Carl XI ej var någon utrikespolitiker, det visste han f. ö. till fullo själf; till sina förtrogna fällde han stundom rätt humoristiska yttranden däröfver.[2] Också stod han sommaren 1680 inför nödvändigheten att lägga utrikespolitikens ledning i nya händer.

Detta betydde döden för Johan Gyllenstiernas politik, ty om sin storslagna och originella skapelse stod denne nästan ensam. Visserligen fanns en svensk statsman, hofkansleren Frans Joel Örnestedt, som var en varm anhängare af Johan Gyllenstiernas planer. Han stod Carl XI nära, och konungen tros hafva varit betänkt på att lägga de utrikes ärendena i hans hand.[3] Som bekant blef det emellertid icke så; och Örnestedt, som jämte Johan Gyllenstierna varit ombud vid fredsverket i Lund, var *den ende* anhängare af betydenhet denne hade.

När Carl XI den 6 juli 1680 åt Bengt Oxenstierna öfverlämnade ledningen af Sveriges utrikespolitik, fördes densamma snart in på nya banor och fick för tvenne årtionden sin prägel af en personlighet så olik Johan Gyllenstiernas som möjligt. Bengt Oxenstierna var född 1623 och hade gjort sina diplomatiska lärospån redan vid det westfaliska fredsverkets exekution. När han nu vid 57 års ålder kallades till kansliets chef, hade han varit använd i skiftande och ansvarsfulla diplomatiska och organisatoriska värf. Han framstår också som en rutinerad, erfaren och skicklig man

[1] Just om detta ämne, Johan Gyllenstiernas politiska verksamhet och planer 1679—80, förbereder förf. till denna uppsats sin graduraldisputation.

[2] Särskildt i de intima brefven till Nils Bielke. Se t. ex. brefvet af den 29 januari 1691, där konungen, efter att hafva sagt sin åsikt om de utrikes ärendena, tillägger: »Dhetta är så i kårthet min tokätta mening». Hist. Handl., XVIII: 2.

[3] Juel och Scheel till Christian V den 19 juni 1680. Fryxell I.

Sina värf uppbar han med en stel värdighet, och tidens formväsen passade väl för hans lynne.[1] Det är svårt att tränga honom nära, ty ehuru arkiven bevarat massor af bref och anteckningar af hans hand, har han med stor skicklighet förstått att just genom dessa skrifter omgifva sin person med en för forskningen stundom ogenomtränglig slöja af fraser och former. Leende och till ytterlighet stelt förbindlig, står han för både samtid och eftervärld dold af sina egna ord. De utländska diplomaterna visste aldrig, hvar de hade honom. I sina fienders brefväxling benämnes han stundom »pedanten», och förvisso var detta ett träffande öknamn, om också det innebar ett underkännande af hans verkligt goda egenskaper och ej heller fullt passade in på honom, när hans lynnes häftighet — såsom stundom skedde — kom honom att förlora besinningen.

Bengt Oxenstiernas diplomatiska bana hade resulterat i en stark förkärlek för det habsburgska huset. Vid fredskongressen i Nijmegen, dit han 1676 sändes som Sveriges förnämsta ombud, gjorde han sitt bästa för att närma Sverige till Frankrikes fiender; och t. o. m. den hårda svensk-holländska handelstraktat, hvilken han förde hem såsom ett af fredsverkets viktigaste moment och ett villkor för freden med Holland, fann han vara bättre än fortsatt fiendskap med detta land; för denna handelstraktats godkännande arbetade han också i rådet med stor skicklighet och framgång redan före Johan Gyllenstiernas död, i februari och mars 1680, ehuru traktaten stod i bestämd strid med bestämmelser i det svensk-danska förbundet.[2] Också synes Bengt Oxenstierna aldrig ha förstått det stora i Johan Gyllenstiernas planer.

Nu antydda egenskaper och böjelser hos Bengt Oxenstierna gåfvo honom alltifrån början stort inflytande öfver konungen. Egentligen torde hans person ej ha varit ägnad att vinna Carl XI:s sympati. Samtida iakttagare hafva sagt, att den enda punkt, där deras känslor möttes, var deras

[1] Här må följande ord om Bengt Oxenstierna anföras, såsom belysande just för hans förhållande till Bazin: » . . . comme il se pique de probité et de droiture et qu'il n'a pas toutes les lumières requises pour connoistre les détours et les manèges, qui ne sont pas deffendus a un homme de bien et d'honneur, il se tient dans les bornes étroites d'une conduitte sévère . . .» D'Avaux till Ludvig XIV den 30 sept. 1693, tr. hos Wijnne, Négociations de monsieur le comte d'Avaux, I.

[2] Rådsprotokoll febr.—mars 1680. RA.

gemensamma kärlek till hästar.[1] Men Bengt Oxenstiernas erfarenheter, närmast nu de från Nijmegen, tyckas ha burit en prägel af lugn och vederhäftighet, som gjort intryck på Carl XI, och denne kan ej hafva undgått att imponeras af den starka ställning, Bengt Oxenstierna förvärfvade under rådstriderna i början af år 1680. Mer än allt detta betydde dock de långa och talrika bref, hvarmed han allt ifrån sin hemkomst öfverhopade Carl XI. Ofta skref han två bref samma dag — ja stundom ända till fyra — och detta just under tider, då han haft tillfälle att hvar dag personligen råka konungen, därest han velat. Denna taktik, hvarmed Bengt Oxenstierna under alla de följande åren fortsatte och som alltså tyckes ha varit den med hänsyn till Carl XI:s lynne psykologiskt riktiga, stod i full öfverensstämmelse med Bengt Oxenstiernas vana att i rådet framhålla sin mening genom långrandiga memorialer, som han stundom uppläste framåtlutad och med så svag röst, att ingen hörde, hvad han sade. Sådana stundom nästan vetenskapliga utredningar i bref och memorialer tyckas ha imponerat på Carl XI just i dessa saker, som han ej mycket begrep. Äfven förstod Bengt Oxenstierna att genom brefven skickligt omgifva sig med en nimbus af skiftande egenskaper, än erfarenhet och betydenhet, än arbetsamhet och nit, än åter trötthet och leda eller också ädel harm öfver fienders stämplingar — allt efter situationens kraf.

Viktigast af allt torde dock varit, att Bengt Oxenstiernas politiska sympatier så väl läto förena sig med Carl XI:s och att han genom sina bref medvetet spelade på konungens politiska böjelser. Man torde kunna säga, att dessa i fråga om utrikespolitiken egentligen voro trenne. Den första, en genom bittra erfarenheter vunnen insikt om Sveriges behof af fred, stod just nu, då Ludvig XIV:s öfvermodiga reunionspolitik utgjorde krigsfaran i Europa, i god samklang med Bengt Oxenstiernas syften. Än mer var detta fallet med den andra af dessa Carl XI:s böjelser, nämligen hans

---

[1] Juel och Scheel till Christian V den 7 juli 1680. Fryxell I. Detta de danska sändebudens påstående får en god bekräftelse genom ett Carl XI:s egenhändiga bref till Johan Stenbock, hvari konungen med mycken utförlighet uttrycker sin glädje öfver två hästar, som han fått af Bengt Oxenstierna. Carl XI egenhändigt till Johan Stenbock, dat. Vänersborg den 2[?] dec. 1675. Bergshammars arkiv.

medfödda motvilja mot Frankrike och allt franskt, stärkt af de svåra minnena från krigen och fredssluten.[1] Carl XI:s tredje starka böjelse i fråga om utrikespolitiken är kanske den allmännast bekanta: ett af hans moder tidigt inplantadt intresse för Holstein. Denna böjelse hos konungen stöttes ju på det svåraste af Johan Gyllenstiernas planer, hvaremot Bengt Oxenstierna med stor skicklighet städse förstod framhålla, hurusom vänskap mellan Sverige och kejsaren var det starkaste värn för det olyckliga hertigdömet.

Genom sitt målmedvetna arbete vann också Bengt Oxenstierna så småningom Carl XI för en allianspolitisk omsvängning *från* Frankrike *till* kejsaren och Holland. Stödd på detta förtroende hos konungen förstod Bengt Oxenstierna äfven att, skickligt begagnande kraft eller lämpor, besegra den i början rätt kraftiga, så småningom allt svagare oppositionen från rådets sida. Under de viktiga striderna i rådet i oktober och november 1680 reste sig all fäderneärfd franskvänlighet hos Sveriges stormän till kamp, men när de sågo konungen bakom Bengt Oxenstierna, måste de vika. Svårare hade det kanske varit att slå ned de försök, som Örnestedt vintern 1680—81 i samråd med de danska ministrarne gjorde att kämpa för Johan Gyllenstiernas politik, såvida ej Örnestedts sjukdom i februari 1681 kommit Bengt Oxenstierna till oväntad hjälp. Måhända var det detta sista, som — jämte en del eftergifter från Hollands sida — främst möjliggjorde den seger för honom, att freds- och handelstraktaten med Holland ratificerades i mars 1681. Därmed var ett första steg taget till allianspolitisk omsvängning.

Det är bekant, att detta första steg snart följdes af andra. Redan i februari 1681 hade instruktion utfärdats för grefve Gabriel Oxenstierna att såsom Sveriges sändebud vid kejserliga hofvet därstädes verka för ett godt förhållande mellan rikena. Medan sålunda ett närmande till kejsaren förbereddes, fortsattes under gynnsamma omständigheter

[1] Bland de många intygen om hat och bitterhet mot Frankrike från Carl XI:s sida må endast ett här anföras, men det är talande nog. Det är nämligen Carl XI:s ord, egenhändigt skrifna till de kungliga råden: »Frankrijke hafver en gång bedragit mig, så at jag är bränder, och kommer där intet mer». Carl XI egenhändigt till de kungl. råden, dat. Stockholm den 2 febr. 1689, RA.

de svensk-holländska underhandlingarna med sådan kraft, att de som bekant i september 1681 ledde till afslutandet af garantitraktaten i Haag, ett defensivförbund på 20 år, med så allmänna bestämmelser, att andra makter lätt kunde ansluta sig till detsamma. Sedan rådets opposition åter slagits ned, utväxlades i januari 1682 ratifikationerna af garantitraktaten, och samtidigt bedref Bengt Oxenstierna med kraft och framgång arbetet på andra makters accession till densamma; redan i februari tillträddes den också af kejsaren.

Denna politik blef afgörande för Brandenburgs och Danmarks hållning. Samtidigt med att Sverige drog sig ifrån Frankrike, närmade sig Brandenburg och Danmark detta land. Den store kurfursten, hvars politik ej minst nu efter S:t Germain-freden i icke oväsentlig mån bestämdes af önskan att förvärfva Pommern, visade tidigast hvart han syftade genom ett fördrag med Frankrike af januari 1681. Men f. ö. synes det hafva varit Danmark, som, gynnadt af lyckliga tillfälligheter, tagit de första stegen af betydelse; särskildt synes danske ministern i Haag, den framstående diplomaten Petkum, hafva varit en drifvande kraft vid denna alliansopolitiska omsvängning. Den företogs med en beundransvärd skicklighet. Holland fördes till den grad bakom ljuset, att det höll Danmark au courant med sina underhandlingar med Sverige. Sverige och Österrike lurades än bättre; medan i januari 1682 Brandenburg slöt förbund med Frankrike och i februari Danmark med Brandenburg, trodde de svenska och österrikiska ministrarne i Köpenhamn på möjligheten af att vinna Danmark. Och då de i mars började tvifla på Danmarks goda afsikter, slöt Danmark just förbund med Frankrike.[1]

Medan den franska diplomatien förberedde och vann denna seger i Danmark och Brandenburg hade den visst icke varit overksam i Sverige, men denna verksamhet hade endast bidragit till Bengt Oxenstiernas seger. Frankrikes

[1] Att det dröjde något med Danmarks förbund med Frankrike kan möjligen hafva berott på att det franska sändebudet i Köpenhamn, Martangis, icke tycks ha varit mannen att ställa på en ansvarsfull post. — Såväl om Danmarks och Brandenburgs politik 1680—1682 som om andra i inledningen berörda frågor har förf. en annan uppfattning än den, som grundligast behandlat dessa års historia, G. R. Fåhræus. Förf:s framställning kan i dessa inledningsvis framställda punkter af utrymmesskäl ej närmare utföras eller motiveras.

öfvermodiga reunionspolitik gjorde, att ej ens den svenske ambassadören i Paris, Frankrikes vän och beundrare Nils Bielke, kunde bedrifva de svensk-franska underhandlingarna med vidare kraft; och när den franske ambassadören i Stockholm, Feuquières, redan sommaren 1680 vände sig till Bengt Oxenstierna med skarpa klagomål öfver Sveriges långsamhet i underhandlingarna, kunde denne uppvisa en rad orättmätiga tilltag från Frankrikes sida, hvarvid han särskildt framhöll öfvergreppen mot hertigen af Zweibrücken. Bengt Oxenstierna försummade ej heller att i lämplig belysning framställa dessa samtal för Carl XI, på hvilken särskildt frågan om Zweibrücken var ägnad att göra intryck. När den gamle hertigen af Zweibrücken i april 1681 afled, befann sig det land, som Carl XI efter honom ärfde, i Ludvig XIV:s händer, och Carl XI:s upprepade föreställningar till denne blefvo obeaktade — en omständighet, ej ägnad att närma honom till Frankrike.

Mera farliga för Bengt Oxenstierna voro måhända de försök, som franske ambassadören i Haag, d'Avaux, gjorde att förhindra afslutandet af garantitraktaten.[1] Hur skickligt planlagda dessa försök än voro, så misslyckades de dock i hufvudsaken. Också stod Ludvig XIV:s fortsatta reunionspolitik i alltför dålig öfverensstämmelse med hans politik gentemot Sverige och Holland: han intog Strassburg samma dag som garantitraktaten afslöts. Ludvig XIV:s öfvermod, som vid denna tidpunkt ej kände några gränser, dref hans motståndare tillsammans.

Med ett oerhördt öfvermod var det också Ludvig XIV gick att förhindra ratifikationen af garantitraktaten. Hvad den franska politiken gentemot Holland och Sverige trots all sin skicklighet förlorat, det sökte den nu vinna genom hot och våldsamheter. D'Avaux inlade i Haag ej blott skriftliga protester; han strödde mutor i öfverflöd för att bringa oenighet mellan Hollands stater; han skref skandalösa artiklar i aviserna, där det t. ex. sades, att Frankrike för den million, det af Sverige hade att fordra för öfverbetalta subsidier (!), ämnade taga Skåne i hypotek och lämna det åt Danmark; ja, han förberedde mystiska anslag mot

[1] Se om dessa försök Fåhræus, Om förändringen af Sveriges allianssystem åren 1680—1682, s. 64—69.

de högtstående i Holland.[1] I Stockholm uppträdde Feuquières med de förmätnaste anspråk, såsom att Carl XI skulle desavouera Gyldenstolpes åtgärder och omedelbart gifva order om att sluta alliansen med Frankrike. Han utspridde äfven i Europa oroande rykten om Carl XI:s benbrott.[2] I Paris utlät sig Colbert de Croissy, Ludvig XIV:s utrikesminister, vid konferenser med de svenska sändebuden Bielke och Lillieroot i häftiga och hotande ordalag.[3]

Intet af allt detta hjälpte. Ja, det är ju tydligt, att allt detta öfvermod måste verka raka motsatsen till hvad som afsågs; också förstod Bengt Oxenstierna att såväl genom bref som muntligen inför Carl XI utnyttja det för sina syften. Det synes t. o. m. mycket tvifvelaktigt, om Ludvig XIV öfverhufvud alls afsett att vinna Sverige. Hans öfvermodiga hotelser och handlingar framstå fastmera endast som försök att skrämma Frankrikes fiender, bringa dem till osäkerhet och tvekan, paralysera dem. Och när i början af året 1682 det europeiska allianssystemet klarnat därhän, att Frankrike definitivt vid sig bundit Danmark och Brandenburg, ratifikationerna af garantitraktaten utväxlats och kejsaren tillträdt densamma, torde Ludvig XIV hafva uppgifvit hvarje tanke på omedelbart förbund med Sverige. Sverige hade definitivt anslutit sig till de makter, hvilka voro Frankrikes prononcerade motståndare såväl i allmänhet under detta tidehvarf som i synnerhet under dessa reunionspolitikens år. Detta faktum blef än tydligare, när i maj 1682 Spanien anslöt sig till garantitraktaten och när vid sommarens början en kejserlig ambassadör, grefve von Althan, sändes till Stockholm. Oaktadt denne ej synes ha varit den i allo bäst skickade för sin uppgift,[4] började han snart

---

[1] Nils Gyldenstolpe till K. M:t d. 29 nov./9 dec. och 6/16 dec. 1681. RA. — Nils Gyldenstolpe till Nils Lillieroot d. 11/21 maj 1682. Koncept i Ups. univ. bibl. — Fåhræus, a. a., s. 98—102.

[2] Bengt Oxenstierna till Carl XI d. 22 okt., 5, 12 o. 22 nov. 1681. RA. — Scheel till Christian V d. 3 dec. 1681 och d. 28 jan. 1682. Fryxell I o. II. — Nils Gyldenstolpe till K. M:t d. 22 nov./2 dec. 1681. RA. Jfr Fåhræus, a. a., s. 105—106.

[3] Fåhræus, a. a., s. 107 o. f. Se också det af Fåhræus ej använda, särdeles intressanta brefvet från Nils Lillieroot till Nils Gyldenstolpe, d. 11/21 nov. 1681. Ups. univ. bibl.

[4] Hans utomordentliga häftighet ledde till ett svårt missöde redan vid den första audiensen. Mejers berättelse härom i hans depesch af d. 2 aug. 1682 (Fryxell II) bekräftas af Bazin, hvilken om denna sak har vidlyftiga redogörelser; Bazin kallar v. Althan för »un homme tout de souffre et de

i Stockholm framgångsrika underhandlingar om närmare allians mellan Sverige och Österrike.

* * *

Det är mot bakgrunden af allt det nu skildrade man bör se det sista momentet i Bengt Oxenstiernas successiva och framgångsrika arbete på att besegra de franska traditionernas målsmän i Sverige och föra in detta land på en ny politisk bana. Detta slutmoment är värdt ett visst beaktande, ej blott på grund af sin karaktär af lysande slutkläm, utan än mer på grund af de vidtgående följder, det medförde.

Feuquières, som var gammal och sjuk samt trött på sin snart tioåriga vistelse i det fjärran Sverige och på de svårigheter, hvilka mött honom de sista åren, hade under loppet af år 1681 upprepade gånger begärt att få lämna sin plats; ryktet hade äfven sagt, att så skulle ske, och det hade t. o. m. nämnt flera namn på eventuella efterträdare.[1] Genom en order af september månad beordrade honom emellertid Ludvig XIV att stanna kvar ännu en vinter i Sverige.[2] Orsaken härtill är icke utredd; möjligen står den att finna i den politiska situationens oklarhet. Påföljande vår var emellertid, som nämndt, situationen klarnad, och Sverige hade definitivt slutit sig till Frankrikes fiender. Att Ludvig XIV då beslöt sig för att bevilja Feuquières afskedsansökningar och sända en ny ambassadör till Sverige, finner en naturlig förklaring däri, att det under de nya förhållandena väl var önskvärdt att till Sverige få en man, som utan nedtryckande, oangenäma minnen och erfarenheter klart och oförvilladt kunde se situationen i ögonen och handla därefter. Äfven Feuquières' lifliga önskan torde väl spelat in;

salpestre». Bazin till Ludvig XIV d. 12 o. 19 aug. (n. st.) 1682. FrUA. — v. Althan var äfven mycket sjuklig: se härom hans egna ord i depescherna af d. 16 o. 23 sept. (n. st.) samt d. 5 dec. (n. st.) 1682. Fryxell III. Likaså Mejer till Christian V d. 20 sept. 1682. Fryxell II. — Att von Althan emellertid måtte varit en särdeles intelligent och framstående personlighet, därom bära hans depescher nogsamt vittne.

[1] Feuquières till Ludvig XIV d. 30 juli (n. st.) samt till Croissy d. 13 o. 20 aug. (n. st.) 1681; Rébénac till Feuquières d. 26 juli (n. st.) 1681. Lettres inédites.

[2] Ludvig XIV till Feuquières 1681 (utan månad, men med full visshet af september). Lettres inédites.

och en ambassadör måste ju Frankrike ha i Sverige liksom förut. Däremot kan Ludvig XIV, som nämndt, näppeligen under dåvarande förhållanden hafva trott på möjligheten af en ny allians med Sverige, såvida ej oförutsedda omständigheter alldeles omgestaltade situationen, en eventualitet, som under dåvarande invecklade förhållanden ingalunda fick anses utesluten. För denna sista möjlighets skull var det äfven af vikt att i Sverige ha en skicklig och energisk diplomat.

Att Ludvig XIV:s afsikter, när han våren 1682 beslöt att till Sverige såsom Feuquières' efterträdare sända markisen Bazin de Bandeville,[1] voro ungefär de nu anförda, synes stå i full samklang med den dåvarande situationens kraf och äfven till full evidens framgå af den instruktion, som för Bazin den 11 april utfärdades.

I denna instruktion konstateras nämligen först med stor pondus det otacksamma Sveriges öfvergång till Frankrikes fiender. Ludvig XIV:s alla välgärningar mot Sverige omnämnas i öfverdrifna ordalag; i kontrast häremot ställas sedan alla Sveriges förmätna och fientliga steg. Trots detta vill Ludvig XIV ej fråntaga Carl XI allt hopp om allians, ifall denne verkligen åstundar den. Bazin skall därför visa tillmötesgående, men alls ingen ifver, utan tvärtom lämplig reservation. Ludvig XIV tänker sig härvid två möjligheter. Den första är, att reunions-underhandlingarna, nu till en början förda i Frankfurt, ledt till för Frankrike gynnsamt resultat redan före Bazins ankomst till Stockholm. Bazin skall då göra alla möjliga artiga och vänliga försäkringar såväl åt Carl XI som åt Bengt Oxenstierna och bröderna Wachtmeister, hvilka med rätta angifvas såsom vid denna tidpunkt inflytelserika; men Bazin skall endast åhöra eventuella förslag till allians; han får ej ens svara på sådana, förrän han inhämtat Ludvig XIV:s närmare order. Den andra möjligheten är den, att Frankfurt-underhandlingarna ännu ej ledt till öfverenskommelse, när Bazin anländer till Sverige. Äfven i detta fall skall Bazin nöja sig med allmänna försäkringar; han får icke taga något initiativ. Skulle emellertid initiativ till alliansunderhandlingar tagas af

[1] Om denne se Wrangel, Liste des diplomates français en Suède, s. 39. Namnfrågan (Bandeville el. Baudeville?) synes vara af Wrangel (s. 39 not 1) ganska tillfredsställande löst.

Sverige, så kan Bazin få helt löst och utan förpliktelser framställa Ludvig XIV:s villkor. Dessa äro emellertid så fullkomligt oantagliga, ja nästan oförsynta, att de mer än något annat visa, huru föga Ludvig XIV hoppades vinna något af Sverige. Ur villkoren må nämnas: Carl XI skall ej blott erkänna reunionerna, utan äfven lofva att såväl nu som framdeles med vapenmakt hjälpa Ludvig XIV att häfda dem; Zweibrücken stannar hos Frankrike, men Carl XI kan möjligen få någon ekonomisk ersättning för detsamma; af hänsyn till Danmark stipuleras ingenting om hertigen af Holstein.[1] Och dessa villkor skulle få framställas endast med stor försiktighet och blott för det fall att Bengt Oxenstierna visade sig särdeles angelägen.

Hela instruktionen präglas af en önskan om stor reservation, men synes dock vilja lämna i viss mån fria händer för oförutsedda eventualiteter.[2]

Någon sådan eventualitet inträffade emellertid icke. Också voro de första direkta order, Bazin erhöll, sedan han anländt till Stockholm, i skärpt form förnyade befallningar om ett reserveradt uppträdande.[3] Denna order var nog ej

[1] Denna holsteinska fråga var nu desto viktigare som Danmark, stärkt genom förbundet med Frankrike, just år 1682 begynt sina svåra öfvergrepp mot Holstein. Också gjordes garanti för holsteinske hertigens rättigheter till ett oafvisligt villkor från Sveriges sida för förbundet med kejsaren. När detta kom till stånd på hösten 1682, var också hertigens suveränitet i en särskild artikel garanterad. Se om denna sak Stavenow, Sveriges politik 1686—1689 (Hist. tidskr. 1895) s. 177—178, samt Fåhræus, a. a., s., 152—157.

[2] Ludvig XIV:s instruktion för Bazin af den 11 april 1682 finnes tryckt i Recueil des instructions, II, Suède, s. 142 o. f. — Fåhræus, hvilken på hela Bazins beskickning anlagt oriktiga synpunkter, har äfven missuppfattat denna instruktion. Fåhræus, a. a., s. 159—160. Märk ur Fåhræus' tolkning följande ord: »Bazin skulle visserligen ej få taga initiativ till någon alliansunderhandling, men dock gifva tillkänna sin konungs benägenhet härför och detta i desto starkare uttryck, ju mindre utsikt förefunnes, att mötet i Frankfurt skulle antaga konungens fordringar.» För detta sista påstående torde ingen som helst grund kunna utletas ur själfva instruktionen: det är en ren konstruktion. Carlsons tydning af instruktionen synes mig i sin korthet vara lika felaktig. Carlson, Sveriges historia under konungarne af pfalziska huset, IV, s. 110—111, jfr äfven s. 117.

[3] Ludvig XIV till Bazin d. 9 o. 23 juli (n. st.) 1682, FrUA. — Sistnämnda dag skrifver Ludvig XIV bl. a.: »Je m'assure aussy que vous observerez ponctuellement a Stokolm ce que je vous ai ordonné par ma derniere depesche et que vous n'y ferez aucune ouverture qui puisse donner lieu au comte D'oxenstern et aux autres ministres de Suède de dire que vous les recherchez de ma part . . .» Redan före den 9 juli hade Ludvig XIV afvit liknande order till Feuquières att af denne framföras till Bazin genast vid hans ankomst; se härom Bazin till Ludvig XIV d. 22 juli (n. st.) 1682, FrUA, samt Feuquières till Ludvig XIV samma dag, Lettres inédites.

svår att lyda: dels synes den rätt väl hafva stämt öfverens med Bazins lynne, dels hade denne minst sagdt detsamma att vänta af den man, hvilken mottog honom i egenskap af ledare för Sveriges utrikespolitik.

Den ohöflighet, hvarmed Bengt Oxenstierna alltifrån början bemötte Bazin, och det sätt, hvarpå han behandlade honom under de följande ceremonitvisterna, tyda med bestämdhet på en önskan hos Bengt Oxenstierna att framkalla en fullständig brytning med den franske ambassadören. Starka anledningar till en sådan önskan framstå äfven vid ett närmare skärskådande. Först och främst är det uppenbart, att Bazins aflägsnande måste vara behagligt för Carl XI. Konungens antipati mot Frankrike är redan nämnd; hans starka motvilja mot utländska och särskildt franska diplomater är äfven en känd sak; det är t. ex. bekant, att Carl XI firade sitt bröllop på en privatmans landtgård främst för att undvika Feuquières' närvaro, äfvensom att hans vistande på det ensliga Kungsör till ej ringa del betingades af en enahanda känsla. Såväl af Carl XI själf som af hans samtida finnas också talrika intyg om denna hans starka antipati.[1] Att få Bazin att inför konungen framstå i ogynnsam dager måste sålunda för Bengt Oxenstierna vara ganska lätt och i betraktande af hans politiska syften mycket önskvärdt. Därifrån var sedan steget ej långt till ett aflägsnande: då skulden framstod på Bazins sida, måste saken odeladt tilltala Carl XI, och här funnos än viktigare reella skäl till en önskan från Bengt Oxenstiernas

[1] Att Carl XI själf i bref efterlämnat de mest vältaliga uttryck för sin motvilja mot de främmande sändebuden, torde icke vara allmännare kändt. Ett par af dessa uttryck må anföras. År 1692 skrifver Carl XI ett långt, egenhändigt bref till Nils Gyldenstolpe för att bekräfta sin en gång gifna order, att ingen skyldring för de Béthune vid dennes ankomst finge förekomma, hvarvid Carl XI bl. a. talar om »mina order iagh gaf åått öfversten uthaf gvardii, dhet han skulle befalla majoren, som blefve qvar uthi Stockolm, innerligen att vachten inthet skulle treda igevär för Betyne». Men icke nog med denna »innerliga» befallning. Två veckor senare skrifver Carl XI till Nils Gyldenstolpe med anledning af att denne afböjt de Béthunes anhållan om audiens hos prins Carl, innan Carl XI hunne tillbaka till Stockholm från sina manövrer: »iagh fuller för dhe är föga åât dhe fremandhe ministerna giöra sin cour dher, dhet är mig ret kiert til at förnimma, dhet min gemåls kärlighet hafver låtit vetta dhe fremmandhe ministerna, dhet hon inga vil hafva til Carelberg, hvilket är öfver måttan väl giort.» Carl XI egenhändigt till Nils Gyldenstolpe dat. Jönköping d. 27 juli och Högsby prästgård d. 11 aug. 1692. Sjöholms arkiv.

sida. Det är nämligen tydligt, att en fransk diplomat i Stockholm måste betyda en samlande kraft för Frankrikes anhängare och Bengt Oxenstiernas fiender bland svenska statsmän och ämbetsmän. Låt vara, att rådets och de höges makt just år 1682 blifvit definitivt bruten och att Bengt Oxenstiernas nya utrikespolitik syntes befäst och framgångsrik, att oppositionen sålunda var försvagad och dess chancer små: den stund kunde snart komma — och kom äfven i sinom tid — då konjunkturernas växlingar gaf oppositionen trumf på hand. Utan en enande fransk personlighet måste dock hvarje »franskt parti», om än aldrig så mäktigt, stå till en viss grad rotlöst, sakna möjlighet att rätt nyttja sin makt. Vi se därför Bengt Oxenstiernas politik under 1680-talet vara direkt riktad mot Frankrikes ombud i Sverige. Början härtill gjordes med Bazin.

Riktigheten af nu angifna synpunkt torde klart framstå genom det händelseförlopp, som i det följande skall skildras. Den bestyrkes också af Bengt Oxenstiernas hela senare politik. Nyare forskare hafva alls ej beaktat denna synpunkt pa Bazins beskickning och Bengt Oxenstiernas handlingssätt[1]; det är då märkligt att se, att F. F. Carlson[2] till någon del och — hvad mera är — flera samtida skribenter helt och hållet skådat sakerna ifrån densamma. Bland dessa samtida författare må främst nämnas den visserligen ensidige och partiske, men dock skarpsynte och väl initierade iakttagare af 1680-talets svenska förhållanden, hvilken nedskrifvit boken »Les Anecdotes de Suede». Hans framställning af Bazins beskickning är af den betydelse, att några ord ur densamma må återgifvas: »... Oxenstiern avoit presque fait chasser de Stockolm l'ambassadeur de France sous pretexte des ceremonies .... Car Oxenstiern ne croyait pas pouvoir parvenir à ses fins tant qu'il y auroit un ambassadeur François à Stockolm. Car il sçavoit que ce ministre trouveroit bien moyen de renouveller l'ancienne amitié qu'il

---

[1] Så t. ex. Fåhræus, som fäller det från ofvan angifna synpunkt grundfalska påståendet om Bazin: »Men hans beskickning blef utan all betydelse.» Fåhræus, a. a., s. 160.
[2] Carlson, a. a. IV, s. 113—114.

y avoit entre les Suedois et les François...»[1] Detta är ju klara och tydliga ord.

Bazin lämnade Paris den 15 maj.[2] Han reste till Stockholm landvägen öfver Hamburg och Köpenhamn. Någon större brådska synes han icke hafva gjort sig. Omkring den 10 juni[3] besökte han Christian V i Glückstadt och försäkrade denne om den ofarliga karaktären af sin resa till Sverige.[4] Liknande försäkringar afgaf Bazin i Köpenhamn. som han passerade i slutet af juni.[5] Emellertid var det icke utan, att hans resa uppväckte en viss oro i Danmark.[6] Å andra sidan visade sig Bengt Oxenstierna redan före Bazins ankomst mån om att dennes beskickning ej skulle få sken af något närmande mellan Sverige och Frankrike; sålunda beordrade han t. ex. Gabriel Oxenstierna att i Wien afgifva lugnande försäkringar härom.[7] Med oro betraktades

[1] »Les Anecdotes de Suede», manuskr. »73 Blank. 2:o» i Wolfenbüttels bibliotek, s. 150—151 (motsvarande s. 159—160 i första tryckta upplagan, d. v. s. den franska af år 1716 med utsatt tryckort Haag). Denna boks framställning af 1682 års händelser är i allt väsentligt fullkomligt riktig. Är Johan Paulin Olivekrans bokens författare, synes ett icke ringa afseende böra fästas vid framställningen just af denna punkt; Bazin stod nämligen i rätt nära förbindelse med Olivekrans. Se om allt detta nedan sid. 20—22 samt Palme, Bidrag till frågan om »Les Anecdotes de Suede» och dess författare.

[2] Nils Lillieroot till K. M:t den 19/29 maj 1682. RA. Här säges: »D. 15/25 hujus begaff H. de Bazin sig på reesan åht S. och sade sig villia den skynda efter möijeligheten.»

[3] Gamla stilen. Alla data i det följande afse denna stil, såvida ej annat angifves.

[4] Bazin till Ludvig XIV, dat. Hamburg d. 24 juni (n. st.) 1682. FrUA. Detta är den första af Bazins bevarade depescher från denna ambassad.

[5] Bazin till Ludvig XIV, dat. Köpenhamn d. 7 juli (n. st.) 1682. FrUA.

[6] Om sammanträffandet med Christian V skrifver Bazin bl. a.: »Cependant, Sire, je dois dire a Vostre Majesté que le Roy de Dannemarc n'a poinct appris mon voyage en Suède sans aucune inquietude . . .» Om Köpenhamnsvistelsen må följande ord anföras: »Hier je disnay chez M. de Guldenleu qui m'en avoit convié. Après sept ou huict heures de table (ou les verres de vin ne furent pas espargnez) je demeuray seul entre M:r de Guldenleu et le comte de Reuenclo. Ces deux ministres du Roy de Dannemark me tenterent a differentes reprises y joignant les tendresses d'amitié que la chaleur du vin inspire, sur le sujet de mon voyage en Suede». Bazin till Ludvig XIV, dat. Hamburg d. 24 juni (n. st.) och Köpenhamn d. 7 juli (n. st.) 1682. FrUA.

[7] »Och emedan jag förnimmer uthsprijdas, att den französke ambassadeuren, som väntas hijt, skall hafva några fördeelachtige propositioner, hvar med Frankrijke vill och så sökia att disponera Hans Maij:tt till det samma som Danmark och Churfursten, så tvifiar jag intet med mindre de siälfva lära debitera som een säker saak, att sådana deras propositioner lärer vinna här den effect, som de åstunda, på det de må därigenom draga andra på samma väg. Därföre tyckz mig eij orådeligit om min k. frände gofve part där aff till keijserlige ministren med försäkran» om Carl XI:s fasta beslut att förblifva vid ingångna allianser. Bengt Oxenstierna till Gabriel Turesson Oxenstierna d. 1 juli 1682. RA.

alltså från mer än ett håll Bazins ankomst till Stockholm hvilken ägde rum lördagen den 8 juli.[1]

I enlighet med sin instruktion och med de ytterligare order från Ludvig XIV, som delgåfvos honom af Feuquières,[2] visade Bazin ingen ifver att träffa Carl XI. Bengt Oxenstierna å sin sida bemötte från början den nye ambassadören med köld och ohöflighet. Måndagen den 10 juli sände Bazin till Bengt Oxenstiernas hus en adelsman, som skulle anmäla hans ankomst. Denne fann ej kanslipresidenten hemma, och då ett förnyadt besök hade samma resultat, nöjde sig adelsmannen med att framföra sitt ärende till Bengt Oxenstiernas son, som befann sig utanför porten. Efter denna afsiktliga eller oafsiktliga ohöflighet från kanslipresidentens sida, väckte det Bazins förvåning, att han tisdag morgon fick mottaga en hälsning från Bengt Oxenstierna; och än mer förvånades han och Feuquières öfver ett besök af Axel Wachtmeister dagen därpå.[3] Detta besök betydde emellertid ingalunda, att någon särskild uppmärksamhet visades Bazin. Icke heller var detta fallet därmed, att Feuquières, som inför både Carl XI och Bengt Oxenstierna uttalade sig mycket smickrande om Bazins personlighet, lyckades utverka, att denne skulle få en privat audiens före sin officiella[4] — det var en sak, som stod i full öfverensstämmelse med tidens allmänna sed och som berodde på att det alltid dröjde en längre tid, innan den vidlyftiga utrustning hann fram, hvilken var nödvändig för en offentlig audiens. Tvärtom yppade sig strax efter Bazins ankomst allvarliga tvistigheter, hvilka till en början närmast rörde Feuquières.

---

[1] Bazin till Ludvig XIV, dat. Stockholm d. 22 juli (n. st.) 1682. FrUA. — Feuquières till Ludvig XIV samma dag. Lettres inédites.

[2] Se härom ofvan sid. 11 not 3.

[3] Ur Bazins utförliga berättelse om dessa saker må följande anföras: »Hier matin il [= Bengt Oxenstierna] m'envoia faire compliment (a quoy je ne m'attendois pas trop, le gentilhomme que j'avois envoié la veille chez luy ne l'ayant pas rencontré quoy qu'il y eust esté deux fois, s'estant seulement contenté de dire le sujet de sa commission a son fils qu'il avoit trouvé a l'entrée de sa maison)... Axel Vachmestre m'est venu veoir ce matin, cette visitte a beaucoup surpris M:r le marquis de Feuquieres, d'autant que depuis qu'il est favoris du Roy il a affecté de ne luy en rendre aucune. La suitte, Sire, me fera connoistre quel en a estré le motif.» Bazin till Ludvig XIV d. 22 juli (n. st.) 1682. FrUA.

[4] Feuquières till Ludvig XIV d. 22 juli (n. st.) 1682. Lettres inédites — Bazin till Ludvig XIV samma dag. FrUA.

Onsdag morgon den 12 juli kom »l'introducteur» — måhända hofmarskalken Bengt Rosenhane[1] — till Feuquières och sade, att vid blifvande audienser, och nu närmast Feuquières' afskedsaudiens, ett nytt reglemente skulle följas, hvarom Feuquières sade sig aldrig hafva hört talas. Den viktigaste nyheten i detta reglemente var den, att ambassadörer numera skulle hämtas till audiens af endast *ett* kungligt råd i st. f. förut af *två* riksråd. Introduktören anförde redan nu de tre skäl, som under alla följande strider androgos från Bengt Oxenstiernas sida till försvar för reglementet. Först och främst måste Ludvig XIV inse, sade han, att det var Carl XI:s rättighet att bestämma om ceremonieler i sitt rike; vidare framhöll han, att ett kungligt råd fullkomligt kunde jämföras med en sådan furste — »prince, non du sang» — som i Frankrike plägade föra en ambassadör till audiens; slutligen omtalade han, att detta nya reglemente redan tillämpats för den danske ambassadören året förut. Feuquières svarade, att han omöjligt utan Ludvig XIV:s order kunde finna sig i det nya ceremonielet.[2]

De omedelbara följderna af underrättelsen om det nya reglementet voro de, att de två ambassadörerna skrefvo vidlyftiga redogörelser för saken till sin konung och att de tills vidare inställde sina offentliga audienser, Feuquières sin afskedsaudiens och Bazin sin första audiens; ja, den sistnämnde lät till en början bli att ens besöka Bengt Oxenstierna för att begära förklaring.[3] Däremot besökte Feuquières Carl XI privatim torsdagen den 13 juli och framhöll

[1] Just från 1680-talets första år finnas bref till Bengt Rosenhane med anhållan om audiens. Bref till Bengt Rosenhane, Ups. univ. bibl. — F. ö. äro hofstaterna för dessa år genomgångna, men gifva icke någon ledning för frågan om hvem som åsyftas med »l'introducteur». I 1682 års hofstat upptagas följande högre funktionärer utan att något namn står nämndt: riksmarskalken, 1 introduktör, 1 kammarherre, 1 hofintendent, 1 hofmarskalk, 1 vice introduktör, 6 hofjunkare, etc. RA.

[2] Feuquières till Ludvig XIV d. 22 juli (n. st.) 1682. Lettres inédites. — Detta ceremoniel, för hvars tillkomst mycket olika tidpunkter under 1682 års tvister angifvas, har förf. förgäfves sökt finna. Förf. har sålunda sökt det i tryckta publikationer, i riksarkivets samlingar af ceremoniel o. d. i riksregistraturet samt på flera andra håll. Dock ha ingalunda alla möjligheter kunnat utnyttjas. Det är möjligt, att ändringen i ceremonielet endast bestått i en muntlig tillsägelse, men detta förefaller af flera skäl mycket osannolikt, liksom ock, att det hela skulle varit endast ett påhitt af Bengt Oxenstierna.

[3] Bazin till Ludvig XIV d. 29 juli (n. st.) 1682. FrUA. — Feuquières till Ludvig XIV d. 22 juli (n. st.) 1682. Lettres inédites.

— enligt sitt eget påstående i de för konungen mest smickrande ordalag — hurusom det var honom omöjligt att finna sig i det nya reglementet. Feuquières omtalar, att Carl XI ingenting svarade härpå, men att konungen däremot inlät sig med honom i ett gladt och vänligt samtal om likgiltiga ting.[1] Två dagar senare lät Feuquières säga Bengt Oxenstierna, att han ämnade afresa utan officiell afskedsaudiens. Då Bengt Oxenstierna fick höra detta, bad han Feuquières till sig och synes hafva talat på ett mycket tillmötesgående sätt, dock utan att vika i sak,[2] hvilket ledde till, att Feuquières dagen därpå, söndagen den 16 juli, fick komma och taga afsked af Carl XI helt privatim.

Vid denna audiens kom det till en svår schism. Saken var nämligen den, att det vid offentliga audienser i Sverige vid denna tid var brukligt, att om den, som fick audiens, talade latin, så svarades honom på latin, men talade han sitt eget språk, så svarades honom på svenska; vid privata audienser och samtal däremot, då allt blott rörde sig om allmänna ämnen, svarades på samma språk som den talande användt. Nu påstår Feuquières, att han noga lade sig vinn därom, att audiensen skulle få helt privat karaktär, hvilket dock ej hindrar, att hans egen berättelse näppeligen motsäger Bengt Oxenstiernas påstående, att Feuquières i sitt långa andragande utförligt och med skärpa berört de politiska frågorna. Vare sig han nu gjort detta eller ej, så fann kanslipresidenten meningen vara att öfverraska, »surprenera». Bengt Oxenstierna, hvilken i egenskap af tolk ensam öfvervar audiensen, fick då Carl XI:s befallning eller tillstånd att svara så, som vid offentlig audiens brukades, d. v. s. på svenska. När han talat litet, afbröt Feuquières med en fråga, om det var till konungen, han talade. Då Bengt Oxenstierna svarade, att det var till Feuquières, höjde denne — så påstår han åtminstone själf — leende på axlarna och åhörde talet till dess slut. Sedan fortsattes audiensen

[1] Feuquières till Ludvig XIV d. 27 juli (n. st.) 1685. Lettres inédites.

[2] Feuquières till Ludvig XIV d. 27 juli (n. st.) 1682. Lettres inédites. — Feuquières påstående, att Bengt Oxenstierna under deras samtal den 15 juli skulle visat sig »irrité contre les auteurs du réglement et affligé de l'attachement que le roy son maistre y a», torde få skrifvas på den liflige fransmannens fantasi och på Bengt Oxenstiernas stora förmåga att visa sig älskvärd.

under ömsesidiga artigheter, hvarvid Feuquières dock, enligt hvad han själf uppgifver, skulle hafva fällt tadlande ord mot Bengt Oxenstierna personligen. Feuquières hade emellertid upptagit det svenska svaret som en direkt skymf. I två dagar väntade han förgäfves på att få en öfversättning af detsamma. Den 20 juli lämnade han Stockholm utan att hafva tagit afsked af kanslipresidenten. Han lämnade Sverige missnöjd och föraktfullt stämd mot dess konung på grund af dennes knusslighet med öfliga presenter och kanonsaluter.[1]

Att de två ambassadörerna iakttagit den riktiga hållningen i ceremonifrågan, därom torde Feuquières snart hafva fått bekräftelse i Paris, och Bazin fick sådan bekräftelse genom tvenne bref från Ludvig XIV af den 3 och 10 augusti. Han fick här order att ej gifva vika en tum i audiensfrågan, ja, att uppskjuta det sedvanliga högtidliga intåget

---

[1] Framställningen af Feuquières' afskedsaudiens den 16 juli och hans afresa från Sverige är byggd på följande källor: Feuquières till Ludvig XIV, dat. Stockholm den 27 juli (n. st.) och Helsingör d. 8 aug. (n. st.) 1682. Lettres inédites. — K. M:t till Nils Lillieroot den 22 juli 1682. Riksreg. RA. — Bengt Oxenstiernas berättelser och anföranden i rådet den 14 sept 1682. Rådsprot. RA. — von Althan till kejsaren d. 5 aug. (n. st.) 1682. Fryxell III. — Att Feuquières, såsom Bengt Oxenstierna påstår, skulle farit på något vis häftigt ut, synes icke sannolikt. Hvarken Feuquières' egen skildring af det passerade eller audiensens artiga afslutning ger något stöd för ett sådant antagande, och än mer jäfvas det af von Althans berättelse. Denne, som sannolikt helt och hållit har sin redogörelse från Bengt Oxenstierna själf, säger endast, att Feuquières kommit med »gantz harthe undt ungewöhnliche terminos» — ett rätt sväfvande uttryck. Att tala brutalt och häftigt hörde icke heller till Feuquières lynne; snarare har han väl talat litet spetsigt och insinuant. — F. ö. är det att märka, att Bengt Oxenstierna själf har lämnat olika, nästan motstridiga framställningar af denna audiens. I K. M:ts bref till Lillieroot den 22 juli, som helt bär Bengt Oxenstiernas prägel och som utförligt beskrifver audiensen, säges blott, att Feuquières brutit mot audiensens privata karaktär genom att upptaga de storpolitiska frågorna till behandling; i rådet den 14 september säger Bengt Oxenstierna, att Feuquières uppläst *samma* tal som han afsett för publik audiens och därför insändt till kanslipresidenten; detta senare motsäges emellertid nästan bestämdt af Feuquières' relation. Viktigare är, att Feuquières bestämdt påstår, att ingen öfversättning af Bengt Oxenstiernas svenska svar gafs eller erbjöds honom, och att Bengt Oxenstierna i sin tidigare redogörelse genom stillatigande bestyrker detta, hvaremot han i rådet den 14 september fäller ett yttrande, som i protokollet refereras sålunda: » . . . han (= Bazin) togh illa upp och sade sig inthet hafve förstått ett ordh der af; då H:s Exc:tz sadhe honom att villia säijan hvart ordh sedan på frantzöska; men enär H:s Exc: kom uth förnam han att du Crois honom reda vara bortgången malcontant» (»du Crois» = Joseph Auguste du Cros). I bägge dessa fall synes det nästan fullt visst, att Bengt Oxenstiernas tidigare redogörelse är riktig, den senare oriktig — antingen af minnesfel eller af önskan att inför rådet framställa saken så bra som möjligt.

i hufvudstaden, till dess att denna fråga fått en tillfredsställande lösning.[1]

En sådan kunde dock helt naturligt ej komma till stånd. Lördagen den 22 juli gjorde Bazin privatim besök hos Bengt Oxenstierna. Härvid råkade de i så långvarig och ifrig dispyt angående den stora tvistefrågan, att Bengt Oxenstierna fann sig föranlåten att icke besvara visiten, ja han väntade ända till påföljande torsdag med att uppge ett rimligt skäl för denna försummelse; då först sände han nämligen en adelsman till Bazin med underrättelse, att han var sysselsatt med medicinerande. Emellertid utlofvades åt Bazin på hans begäran en privat audiens hos Carl XI, hvilken också ägde rum torsdagen den 3 augusti; den synes i motsats till Feuquières' afskedsaudiens ha rört sig endast i formella fraser.[2] Ett samtal mellan Bazin och Bengt Oxenstierna samma dag aflöpte äfven i all höflighet.[3]

Det är ju också helt naturligt, att efter händelserna i midten och slutet af juli en tid af stagnation i Bazins beskickning måste inträda. Bengt Oxenstierna hade på det mest tydliga sätt ställt sig afvisande — han kunde helt enkelt ej gärna gå längre. Bazin å sin sida hade visserligen fått sin konungs order att stå fast vid fordringarna i audiensfrågan, men han hade inga order erhållit för den händelse, att det visade sig omöjligt att genomdrifva desamma; och dylika order kunde han ej gärna vänta förrän tidigast i slutet af augusti.[4]

---

[1] Ludvig XIV till Bazin d. 13 o. 20 aug. (n. st.) 1682. Koncept i FrUA. — I det förra af dessa bref hänvisar Ludvig XIV därtill, att han vid Nils Bielkes afresa från Paris visat denne »le mesme traictem^{t} dont ses predecesseurs ont jouy». Slutorden i denna depesch lyda: »En tous cas sy vous ne pouvez obtenir ce qu'ont eu cydev.^{t} mes amb.^{rs} ord.^{res} vous m'en informerez et vous attendrez de nouveaux ordres de moi».

[2] Bazin till Ludvig XIV d. 5, 12 och 19 aug. (n. st.) 1682. FrUA. — Om audiensen den 3 augusti säger Bazin: »Il ne s'y passa rien qui merite d'en informer Vostre Majesté». Detta bestyrkes äfven af Mejer i hans depesch till Christian V af d. 5 aug. 1682. Fryxell II.

[3] Bazin till Ludvig XIV d. 19 aug. (n. st.) 1682. FrUA. Endast mot slutet af samtalet kommo de in på de storpolitiska frågorna, hvarvid Bazin särskildt framhöll Frankrikes lifliga önskan om fred. Ur hans berättelse förtjänar följande passus att anföras: »Je repris, ... que si elle (= La Suède) avoit desiré la paix, comme il me le disoit, il n'y avoit pas un moyen plus seur d'y parvenir que de se joindre a Vostre Majesté et a ses alliez, qui tous y concluoient aux diettes de l'empire. Sur quoy ledict comte Oxenstiern se levant, me dit en riant, Ouy, vous la voulez, mais c'est a vostre mode».

[4] Under tiden för Bazins beskickning togo brefven i regel 18 à 20 dagar mellan Stockholm och Paris.

Den långa väntetiden använde den franske ambassadören på mångahanda vis. Å ena sidan sökte han knyta förbindelser med inflytelserika personer. Främst gällde detta holsteinske ministern, den franskfödde äfventyraren Joseph Auguste du Cros samt den med denne nära lierade generalguvernören öfver drottning Christinas underhållsländer Johan Paulin Olivekrans. Den förre, som nu under ett par år i Sveriges politik gjorde sin som alltid egendomliga insats, hade sin särskilda betydelse såsom den officielle målsmannen för de viktiga holsteinska intressena. För Holstein hyste han visserligen ej större nit än att han ett år senare gick i dansk tjänst[1]; icke desto mindre synes han vid svenska hofvet hafva haft ett för Bengt Oxenstierna farligt inflytande,[2] och till Bazin slöt han sig tidigt. Ifall man öfver hufvud kan tala om något konstant moment i du Cros' besynnerliga bana, så är det en naturlig förkärlek för Frankrike, dess språk och dess fina kultur. Hans förbindelse med Bazin får häraf sin naturliga förklaring, ehuru den kunde förefalla egendomlig i betraktande af Ludvig XIV:s just i instruktionen för denne så starkt betonade likgiltighet för Holsteins intressen. Bazin å sin sida synes haft åtskillig hjälp af den i svenska förhållanden bättre initierade du Cros.[3]

[1] Om denna sak, liksom i öfrigt om du Cros' person och lif, se Bresslau, Joseph August du Cros, Historisches Taschenbuch 1885.

[2] Härom bära såväl Bazins depescher som flera andra aktstycken från 1682 vittne. Se för öfrigt slutet af föreliggande uppsats.

[3] Om Bazins förhållande till du Cros se hans depescher 1682, passim, särskildt den 16 sept. (n. st.) FrUA. Sistnämnda depesch innehåller berättelsen om en obetydlig tvist, som är rätt belysande för Bazins ställning i Stockholm och i hvilken han hade hjälp af du Cros. Hans redogörelse för saken är i korthet följande: Den sista augusti hade Bazins kusk köpt en båtlast hö för ambassadörens hästar, men båten fråntogs honom af grefve Göran Gyllenstiernas folk. Vid underrättelsen om rofvet sände Bazin genast en adelsman till Gyllenstierna för att klaga, och han förmådde du Cros att i samma ärende bege sig till Bengt Oxenstierna; inför denne skulle du Cros tala i rätt skarpa ordalag, t. ex. hota med att Bazin, ifall han ej *fick* rätt, blefve nödgad att *taga* rätt »par quelque violence». När hvarken Göran Gyllenstierna eller Bengt Oxenstierna voro hemma och den förre dessutom påstods hafva försvarat sina tjänares åtgärd därmed, att de köpt höet dagen förut och att han i egenskap af öfverståthållare »pouvoit par preference à toutes personnes prendre le foin qui entroit dans la ville,» då blef Bazin förargad och gick att klaga hos Carl XI. På slottet talade alla människor om saken. När Gyllenstiernas vänner fingo se, huru förbittrad Bazin var, bådo de honom låta bli att tala med Carl XI, utlofvande honom full upprättelse. Bazin for då hem och fick snart från Göran Gyllenstierna mottaga först ursäkter och sedan båten med höet. »A quelques jours de la nous estons trouvez au chasteau; le gouverneur [= G. Gyllenstierna] et moy, nous nous sommes comblez de complimens reciproques, qui ont composé le dernier

Någon större betydelse torde emellertid icke kunna tillmätas deras umgänge, om icke möjligen den, att det sannolikt till en del var genom du Cros, som Bazin underhöll sin förbindelse med Olivekrans.

Johan Paulin Olivekrans hade jämte Bengt Oxenstierna varit Sveriges ombud vid fredskongressen i Nijmegen men denna beskickning hade hvarken gjort honom till kanslipresidentens vän eller till Frankrikes fiende. Nijmegen-förhandlingarna hade för Olivekrans haft sin måhända främsta betydelse i det tillfälle de gifvit till storpolitiska intriger, hvilka han bedrifvit i stor skala tillsammans med just du Cros. Efter återkomsten hade han afböjt en honom erbjuden befattning som ståthållare i Reval och kort därpå af drottning Christina utnämnts till guvenör öfver hennes domäner; och år 1682 upphöjdes han af henne till generalguvenör med excellens' titel. Allt detta gjorde Olivekrans mycket misstänkt på högsta ort i Sverige och ej minst af Bengt Oxenstierna. Hans stora begåfning och lärdom gjorde å andra sidan, att misstänksamheten emot honom torde varit blandad med en god del fruktan. Och denna fruktan var berättigad. Den tyska historieskrifningen har nyligen begynt lyfta litet på den slöja, som hvilat öfver hans storpolitiska äfventyr i detta land under 1680- och 1690-talen, och hvad Sverige angår har det länge varit kändt, ehuru alls icke utredt, hurusom Olivekrans under samma årtionden varit en af ledarne i det fördolda för den franskvänliga oppositionen mot Bengt Oxenstierna. För bedömandet just af denna Olivekrans' senare ledareställning bland Bengt Oxenstiernas fiender och särskildt hans förhållande till den man, öfverstelöjtnant Benoit Bidal, som enade dessa fiender till ett verkligt parti, är det af icke ringa vikt att konstatera, att Olivekrans sedan 1682 närmade sig Bazin. Några detaljer om denna förbindelse finnas icke, och de enda vittnesbörden om densamma utgöras af några notiser i Bazins depescher; deras trovärdighet i denna punkt torde dock ej kunna betviflas. Dessa notiser visa, att Bazin och Olivekrans ofta träffades och att den senare därvid meddelade viktiga upplysningar åtminstone om Sveriges inre förhållanden. Olivekrans hade

---

…e de cette piece.» Episoden synes, ehuru här sedd endast genom Bazins …gon, ganska betecknande för tiden och situationen.

äfven en direkt yttre anledning att uppsöka Bazin i den sak, som under början af hans generalguvernörstid upptog en väsentlig del af hans arbete i Christinas tjänst, nämligen utverkande hos alla intresserade makter af neutralitet för drottningens domäner i Sveriges tyska provinser. Bazin å sin sida fann i Olivekrans en af de få svenska stormän, med hvilka han fritt kunde träda i närmare förbindelse.[1]

Så länge Bazin ej haft sin offentliga audiens, vistades han nämligen formellt alldeles inkognito i Stockholm, och mångo drogo sig därför att besöka honom; det hade nämligen kunnat förefalla misstänkt.[2] Det vill till och med synas, som om Bengt Oxenstierna motsatt sig, att Bazin besökte de kungliga råden, innan han haft sin publika audiens. Ej heller kunde han dessförinnan få mottaga besök af de öfriga utländska ministrarne.[3]

Allt detta hindrade icke, att Bazin idkade närmare umgänge såväl med den danske envoyén som med ett par senatorer. Den förre, etatsrådet Mejer, framstår genom sina egna depescher icke såsom någon betydande person; inför Bazin tyckes han också hafva uppträdt ganska trohjärtadt och oförsiktigt. Att den franske ambassadören visade Danmarks representant all uppmärksambet, var ju helt naturligt.[4]

---

[1] Om' Bazins förhållande till Olivekrans, se hans depescher sommaren 1682, passim, särskildt d. 29 juli (n. st.) och 12 aug. (n. st.). FrUA. En kanske icke betydelselös detalj är den, att Bazin stafvar Olivekrans' namn fullkomligt så, som Olivekrans själf skref det, »Olivekrans». Feuquières däremot skref »Olivekranz» och den vanliga stafningen, t. o. m. bland Olivekrans' närmaste vänner, var »Olivecrantz» el. dyl. Under sådana förhållanden tyder Bazins fullkomligt riktiga stafning med bestämdhet därpå, att han haft bref af Olivekrans.

[2] Bazin till Ludvig XIV d. 2 sept. (n. st.) 1682. FrUA. — Här säges bland annat: »Bien des gens, dont je puis scavoir des nouvelles seures, se retirent de chez moi, apprehendans que l'affectation de me veoir trop souvent (moy estant incognito) ne les rende suspects aux ministres».

[3] Bazin till Ludvig XIV den 9 september (n. st.) 1682. FrUA. Ur denna depesch må följande anföras: »Je supplieray seulement Vostre Majesté de me permettre de luy repeter ce que j'ay eu l'honneur de luy ecrire par le dernier ordinaire, qui est que pour le servir plus utilement j'estime devoir estre plus dans le commerce du monde, et que pour y estre davantage il est necessaire que j'aye la liberté de rendre les premieres visittes aux senateurs, et recevoir celles des minstres estrangers: mais je crains d'y trouver opposition avant que j'aye pris mon audience publique, d'autant que M. Oxenstierna ... m'a dit qu'il croioit que je ne pouvois faire fonction de ministre public, que publiquement par une audience je n'eusse esté reconnu en cette qualité.»

[4] Om Bazins förbindelse med Mejer, se hans depescher, passim, särskildt d. 26 augusti (n. st.) 1682. FrUA. I denna depesch berättar Bazin bland annat, att Mejer för honom läst upp bitar ur ett bref från Christian V, men att han betett sig så klumpigt, att Bazin kunnat stå och läsa äfven

Viktigare var emellertid Bazins umgänge med medlemmar af rådet. Den ende af dessa, hvars nära förbindelse med Bazin är med visshet känd, är Johan Gabriel Stenbock.[1] Emellertid är det nästan lika säkert, att Bazin stod någon annan af rådet mycket nära; han fick nämligen ytterst snabba och fullt riktiga redogörelser för hvad som förhandlats i rådet, äfven när Johan Gabriel Stenbock var frånvarande.[2] Bazin visar sig äfven hafva haft stor förmåga att inhämta riktiga underrättelser från andra håll, ej minst om de svensk-kejserliga underhandlingarna, och han tyckes i vissa afseenden hafva nått ganska långt i sin sträfvan att »menager les esprits». Att han härvid ej skydde medlen, framgår af flera episoder, såsom när han en gång i midten af augusti kunde meddela viktiga upplysningar, aflockade en af Bengt Oxenstiernas närmare vänner, då denne tagit sig ett duktigt rus.[3]

Om Bazin sålunda å ena sidan icke utan framgång arbetade på att knyta förbindelser och skaffa sig upplysningar, så sökte han å andra sidan närma sig hofvet. Äfven häri hade han framgång, ja till och med så stor, att det väckte von Althans farhågor.[4] Bazin umgicks nämligen fritt vid hofvet, ehuru naturligtvis endast som privatman, utan hvarje officiell karaktär. Carl XI synes ofta hafva gifvit cour åt Bazin och von Althan gemensamt. Visserligen underhöll

ett stycke, som Mejer varit noga med att ej läsa upp. I detta stycke fick Mejer Christian V:s befallning »de veiller sur la conduitte du S:r Brand [= brandenburgska ministern], quand il seroit arrivé en cette cour, d'autant qu'on n'estoit pas trop seur de cet electeur.»

[1] Om Bazins förbindelse med J. G. Stenbock se nedan sid. 30—33.

[2] Särskildt anmärkningsvärd är den snabbhet, hvarmed Bazin fick noggranna underrättelser om hvad som passerat i rådet den 14 september, då J. G. Stenbock var frånvarande. Se härom nedan sid. 29—30. Det finnes ingen anledning att misstänka sekreteraren Swanhielm, som vid detta tillfälle förde protokollet och sannolikt ensam öfvervar rådets förhandlingar, för någon förbindelse med Bazin. Desto mera är detta däremot fallet med Frankrikes gamla vänner från förmyndaretiden. Belysande för denna fråga är äfven Bengt Oxenstiernas yttrande i den såsom bilaga bifogade anteckningen af den 17 sept. 1682. Meningen af punkt 1 i denna anteckning är tydligen den, att ingenting af Bengt Oxenstierna sades i rådet, som icke meddelades at Bazin genom högt uppsatta personer. Att med »amb.» menas Bazin torde med hänsyn till såväl innehållet som dateringen vara fullt visst. Se för denna fråga äfven von Althans depesch till kejsaren af d. 23 sept. (n. st.) 1682, enligt referatet hos Fryxell III.

[3] Bazin till Ludvig XIV d. 26 aug. (n. st.) 1682. FrUA. Här står bland annat: »Un amy particulier de M:r Oxenstiern et des Vachmeisters me dit il y a trois ou quatre jours dans le fort d'une debauche que je pourois m'assurer que la Suede ne commenceroit pas la premiere a me faire aucune proposition...»

[4] von Althan till kejsaren d. 23 sept. (n. st.) 1682. Fryxell III.

sig konungen vid dessa tillfällen mest med von Althan, med hvilken han kunde tala tyska, och det är sant, att von Althan's stora förtrolighet med Bengt Oxenstierna och hans egenskap af kejserligt sändebud under dåvarande situation gjorde honom särdeles väl sedd vid svenska hofvet och af konungen personligen[1]; men äfven Bazin kom ofta till tals med Carl XI, ehuru alltid med Bengt Oxenstierna såsom tolk. Det, som främst vållade von Althans oro, synes emellertid hafva varit Bazins ställning till de båda drottningarna. Dessa visade honom alltifrån början den allra största uppmärksamhet. Ulrika Eleonora talade enligt Bazins uppgift rätt väl franska; änkedrottningen åter, som ej var vidare skicklig i detta språk, sade sig skämtsamt vilja taga Bazin till lärare; hos henne kom Bazin också snart i så stor gunst, att han fick deltaga i hennes kära kortpartier.[2]

En tillfällighet, väl ägnad att fylla tiden, inträffade därjämte, nämligen hertigens af Bourgogne — Ludvig XIV:s sonsons[3] — födelse den 27 juli. Denna gaf anledning till en hel mängd notifikations- och gratulations-ceremoniella omständligheter. Först hade Bazin omkring den 20 augusti privataudiens hos Carl XI och Hedvig Eleonora för att notificera prinsens födelse; drottningen var då sjuk och kunde ej taga emot honom[4]; senare fick Bazin äfven hos henne audiens, och hon mottog enligt ambassadörens uppgift under-

[1] Om von Althans ställning till hofvet och konungen se de bristfälliga excerpterna och referaten hos Fryxell III. Bland de många intressanta upplysningar, Fryxell förbisett, finnes t. ex. följande om von Althans förhållande till Bengt Oxenstierna i midten af september: »Wir seie in grosser confidentz mit einander und werde mich befleissen, mich verners dabeij zuerhalten». v. Althan till kejsaren d. 26 sept. (n. st.) Haus-, Hof- u. Staatsarchiv, Wien. — Ej utan sin betydelse är måhända det förhållandet, att Bazin icke en enda gång nämnes i Carl XI:s dagbok, hvaremot von Althan en gång (d. 31 juli 1682) står omnämnd. Carl XI:s dagbok, tr. 1808.

[2] Om Bazins ställning till hofvet och särskildt till drottningarna, se hans depescher, passim, FrUA. Se främst depeschen af d. 2 sept. (n. st.) 1682, där det bl. a. heter: »Le Roy affecte fort de luy [= von Althan] parler quand nous nous trouvons ensemble a luy faire nostre cour, la langue Allemande que Sa Majesté Suedoise sçait parfaictement peut bien luy procurer cet advantage. Je me retranche a entretenir les Reynes qui se trouvent ordinairement dans le lieu ou l'on fait la cour au Roy; la Reyne regente parle assez bien françois, et la Reyne mere qui l'entend mal m'a choissy, en riant, pour le luy enseigner. Je ne sors cependent jamais d'aupres du Roy que je ne luy parle, mais tousiours M. Oxenstiern luy sert d'interprete.» Se vidare von Althan till kejsaren d. 23 september (n. st.) 1682. Fryxell III.

[3] Son till »le grand Dauphin» och Maria af Bayern.

[4] Bazin till Ludvig XIV d. 2 september (n. st.) 1682. FrUA. Bazin omtalar här, att han under denna nya audiens åter framställde begäran om

rättelsen med stora glädjebetygelser.[1] Äfven gaf den franske prinsens födelse Bazin anledning att genom Bengt Oxenstierna utverka tillstånd att till firande af Ludvig XIV:s husliga sällhet afbränna ett större fyrverkeri på en ö — månne Kastellholmen? — belägen midt emot Bazins hus och mycket synlig ifrån hela staden.[2] Slutligen synes den bourbonska familjeförökningen hafva varit anledningen till att Bengt Oxenstierna, hans grefvinna samt några senatorer med fruar mottogo en inbjudning till Bazin till middag.[3]

Innan denna måltid hann afätas eller det beramade fyrverkeriet afbrännas, hade emellertid Bazin mottagit Ludvig XIV:s kategoriska order att ofördröjligen resa hem, såvida han ej fick audiens enligt det gamla ceremonielet. Denna order, gifven i en depesch af den 17 augusti, kom Bazin tillhanda söndag eftermiddag den 3 september.[4]

Befallningen vållade Bazin stora bekymmer. Han tyckte sig nu hafva det ganska bra förspändt,[5] och han väntade

offentlig audiens enligt det gamla ceremonielet, men fick afslag. Enligt v. Althans uppgift skall Bazins framställning denna gång ha skett »lustiger weise», men Carl XI:s svar ha varit torrt. v. Althan till kejsaren d. 30 september (n. st.) 1682. Fryxell III. Något intryck af »lustiger weise» får man dock alls icke af den utförliga redogörelse för saken, hvilken lämnas i K. Maj:ts bref till N. Lillieroot af d. 23 augusti 1682. Riksreg. RA.

[1] »Elle en a receu la nouvelle avec une grande demonstration de joye», säger Bazin om denna audiens hos Ulrika Eleonora. Bazin till Ludvig XIV d. 16 september (n. st.) 1682. FrUA.

[2] Fyrverkeriet skulle afbrännas »dans une isle scituée vis a vis de ma maison, qui est fort en veüe a toute la ville». Om detta fyrverkeri se Bazin till Ludvig XIV d. 9 och 16 september (n. st.) 1682. FrUA.

[3] Bazin till Ludvig XIV d. 9 och 16 september (n. st.) 1682. FrUA. — Här må anmärkas, att Carl XII ju föddes en knapp månad före den franske prinsen. Egendomligt är, att Lillieroot först genom order af d. 12 augusti fick befallning att vid det franska hofvet notificera prins Carls födelse. Ordern gafs också med följande tillägg: »Brefvet kunne I elliest föregifva vara genom orichtigt postens beställande så seent framkommit...» K. Maj:t till Lillieroot d. 12 augusti 1682. Riksreg. RA. — Man kan undra, om det möjligen var underrättelsen om den franske prinsens födelse — den kan mycket väl ha varit i Stockholm d. 12 augusti — som förmådde Carl XI att hos Ludvig XIV notificera prins Carls födelse; detta skulle då skett för att beröfva den franska regeringen ett reellt stöd för den beskyllning för ohöflighet, hvilken kunde väntas riktad mot den svenska regeringen med anledning af den Bazinska ceremonitvisten.

[4] Ludvig XIV till Bazin d. 27 september (n. st.) 1682: Bazin till Ludvig XIV d. 16 september (n. st.) 1682. FrUA. I Ludvig XIV:s bref heter det bl. a.: »Et mon opinion est que sy on s'opiniastre a vous retrancher la moindre partie des honneurs qui ont esté rendus a mes ambassadeurs en Suede, vous reveniez incessament auprez de moy sans attendre aucun nouvel ordre, celuy cy vous devant servir de congé.»

[5] Att Bazin dock ej gjorde sig några illusioner, framgår tydligt af hans depescher. Den kunskap, han fick om de svensk-kejserliga underhandlin-

därför ett par dagar med att kungöra Ludvig XIV:s order. Just samma söndag ägde nämligen Axel Wachtmeisters bröllop rum, och Bengt Oxenstierna var sysselsatt med ceremonierna till denna sin svågers högtid; och dagen därpå, den 4 september, var just den dag, då Bazin skulle få ge middag för Bengt Oxenstierna m. fl. Båda dessa tilldragelser lät Bazin i lugn passera; först på onsdagens morgon den 6 september meddelade han sitt ultimatum åt kanslipresidenten. Denne svarade, att Carl XI rest till Kungsör för flera dagar,[1] hvarför han ej kunde ge något svar; men Bazin tyckte sig af hans min förstå, att svaret icke skulle blifva gynnsamt.[2] Bengt Oxenstierna var också i den ställning, att han kunde visa både glädje och öfvermod; han stod ju nära ett länge åtrådt mål.

Det synes emellertid icke hafva saknats krafter, som i det sista sökte hindra den franske ambassadörens brådstörtade afresa. Bazin fann nämligen klokt att sprida ut underrättelsen om den order, han fått — den var ju ägnad att på det högsta bedröfva Frankrikes gamla vänner. Bazins uppgift, att dessa franskvänliga i den allvarligaste dager framställde saken för Carl XI, när denne måndagen den 11 september återkom från Kungsör, synes fullt trovärdig; däremot torde ovisshet kunna råda om den tilltro, man får sätta till Bazins antydan, att Carl XI varit villrådig i sitt beslut.[3]

---

garna, var ju ej ägnad att väcka några förhoppningar. F. ö. talar Bazin om »cette cour, où la passion sert de raison et l'opiniastreté passe pour vertu», etc., och fäller andra uttryck i samma anda.

[1] Bazin till Ludvig XIV d. 16 september (n. st.) 1682. FrUA. — Carl XI red tisdagen d. 5 september till Kungsör (se härom Carl XI:s dagbok). Det förefaller icke osannolikt, att denna resa till Kungsör var bestämd dagen förut, och att detta var anledningen till att Bazin först d. 6 september gaf Bengt Oxenstierna del af Ludvig XIV:s befallning. Någon anledning till att dröja öfver tisdagen uppger icke Bazin; han nämner endast om bröllopet på söndagen och middagen på måndagen. Det förefaller då mycket troligt, att Carl XI:s bortresa på några dagar utgjorde denna anledning. Under konungens frånvaro kunde nämligen Bazin lugnt afvakta den verkan, Ludvig XIV:s kategoriska order kunde hafva på Frankrikes vänner.

[2] »Cependant je juge par l'air dont il [= Bengt Oxenstierna] animoit son discours que la reponse du Roy de Suede ne sera pas conforme aux intentions de Vostre Majesté, et que je seray obligé pour obeir a ses ordres, de quitter cette cour.» Bazin till Ludvig XIV d. 16 september (n. st.) 1682. FrUA.

[3] Bazins uttryck är, att han funnit klokt att »rendre publique» Ludvig XIV:s order — på hvad sätt, anger han ej. Sedan säger han: »Il me paroist que cette nouvelle a produit une partie de l'effect que je desirois. L'on dit publiquement que c'est la perte de la Suede que de rompre avec Vostre Majesté; que dans les derniers estats il a esté arresté qu'on s'appuyeroit d'une puissance maritime, mais avec condition expresse que ce seroit avec

Säkert är, att von Althan, ehuru han låg svårt sjuk — lam af gikt »als ein Stück Holz», säger han själf — fann situationen kräfva, att han kraftigt arbetade för ett afvisande svar åt Bazin.[1]

Den oro, som underrättelsen om Ludvig XIV:s order af den 17 augusti sålunda framkallade, måste Bazin naturligtvis finna gynnsam. Han lät också onsdag morgon den 13 september begära omedelbar audiens enligt det gamla ceremonielet under hot att afresa, ifall han ej genast finge svar.[2] Bazins framställning af situationen får en god bekräftelse genom den kraftiga åtgärd, Bengt Oxenstierna fann sig föranlåten att omedelbart vidtaga.

Samma onsdag som Bazin på morgonen lämnat sitt ultimatum var han på eftermiddagen på gästabud hos Otto Wilhelm Königsmarck, äfven denne en af dem, som under 1680-talet stödde Frankrikes intressen i Sverige. Här fick han emellertid anmälan om besök af Bengt Oxenstierna. Han reste då hem, och vid sextiden kom kanslipresidenten. Denne meddelade honom kort och godt Carl XI:s bekräftelse på sitt beslut i audiensfrågan och framlade ånyo sina skäl för att Bazin ingen anledning hade till missnöje; han tyckes hafva talat kraftigt och kort, enligt Bazins uppgift ej mer än en kvarts timma. Rörande den ordväxling, som härefter uppstod, hafva de två antagonisterna sedermera ömsesidigt beskyllt hvarandra för att först hafva gripit till häftiga ord. Huru härmed än må förhålla sig, är det faktiskt, att Bazin, när ordväxlingen en stund pågått, andragit det kraftiga argument, att det nya ceremonielet var desto mer

---

l'aggreement de la France et que si je me retiroit, ma retraicte pourroit bien donner matiere à de grandes deliberations dans l'assemblée des estats prochains. Je ne sçay pas la resolution que le Roy prendra, je sçay neantmoins positivement que tous ces discours sont venus à ses oreilles depuis lundy au soir qu'il est de retour de Congsor, est qu'on est fort embarrassé dans la reponse qu'on me fera. Comme l'on se lasse de parler quand on croit n'estre pas ecouté, j'ay jugé devoir presser mon audience publique, et par la profiter d'une agitation qui trouble les conseils de ceux qui sont maistre de l'esprit du Roy du Suede.» Bazin till Ludvig XIV d. 23 september (n. st.) 1682. I. FrUA. (Det finnes två bref af d. 23 september n. st., ett före och ett efter det stora samtalet med Bengt Oxenstierna. De betecknas här resp. I och II.)

[1] v. Althan till kejsaren d. 23 september (n. st.) 1682. Fryxell III.

[2] Se ofvan sid. 26 not 3! I samma första depesch af d. 23 september n. st.) säger Bazin vidare: »J'ay mandé ce matin le maistre des ceremonies, et luy ay dit de la [= l'audience] demander pour moy avec les honneurs dont sont en possessions les ambassadeurs de Vostre Majesté, que Vostre Ma-

oberättigadt som de nuvarande kungliga råden i rang stodo mycket lägre än de forna riksråden; får man sätta tro till Bengt Oxenstierna skulle han t. o. m. upprepade gånger hafva förklarat att de kungliga råden numera, sedan Carl XI fråntagit dem både makt och rikedomar, voro nulliteter, voro att räkna »pour rien». Kanslipresidenten fann naturligtvis sig och senatorerna groft förolämpade. Äfven påstår Bengt Oxenstierna, att Bazin sagt, att då han nu nödgades afresa, skulle Sverige få erfara följderna af denna förolämpning mot Ludvig XIV. Bazin däremot uppgifver, att Bengt Oxenstierna sagt, att då Bazin ville förminska de kungliga rådens rang och anseende, så skulle Frankrike sannerligen få känna på, hvad den betydde, som gifvit råden deras makt och myndighet. De båda herrarna hafva senare ömsesidigt beskyllt hvarandra för att hafva blifvit utomordentligt häftiga. Sannolikt voro de båda ursinniga, och Bengt Oxenstierna har själf efteråt medgifvit, att han aldrig någonsin haft större möda att bibehålla fattningen. Alltnog: när ordväxlingen en stund pågått, vände Bengt Oxenstierna sig om och lämnade utan ett ord rummet. Bazin följde honom icke desto mindre efter sin vana ned till vagnen. Detta var enligt tidens sed en nödvändig höflighet, likaväl som att den afresande en längre stund skulle låtsas hindra betjänten att stänga vagnsdörren, så länge den andre stod kvar, samt att de två personerna ännu nere på gatan skulle utbyta diverse artiga fraser och åtbörder. Men enligt Bazins uppgift skall Bengt Oxenstierna denna gång hafva slängt sig upp på vagnens baksäte, pressat ned hatten så djupt i pannan, att Bazin ej kunde se hans ansikte, och låtit köra. Den franske ambassadören stod där och såg ingenting annat än lakejens tomma rygg.[1]

jesté ne desiroit pas que je fusse plus long temps en cette cour incognito, et que si je n'avois une reponse prompte je prendrois le silence pour refus.» Bazin till Ludvig XIV d. 23 september (n. st.) 1682, I, FrUA.

[1] Den korta skildringen af uppträdet den 13 september är byggd på ganska många framställningar af detsamma, nämligen följande: Bazin till Ludvig XIV d. 23 och 26 september (n. st.) 1682. FrUA. — Bengt Oxenstiernas och Gustaf de la Gardies berättelser i rådet d. 14 september 1682. Rådsprot. RA. — Bengt Oxenstiernas relation bifogad hans bref till Gabriel Oxenstierna af d. 16 september 1682, RA. — K. M:t till Nils Lillieroot d. 16 september 1682, Riksreg. RA. — Mejer till Christian V d. 16 sept. 1682 Fryxell II. — v. Althan till kejsaren d. 26 och 30 september (n. st.) 1682. Fryxell III. (Tydligt är, att Mejer hufvudsakligen har sin berättelse från

Bazin for då tillbaka till Königsmarcks bjudning och synes där hafva orerat om Bengt Oxenstiernas häftighet.[1] Kanslipresidenten åter for direkt till slottet och omtalade saken för Carl XI.[2] Sannolikt öfverenskom han då med konungen om det meddelande, han dagen därpå gjorde i rådet om den upprörande händelsen.

Torsdagen den 14 september sammanträdde rådet under konungens presidium. Sedan Bengt Oxenstierna först redogjort för ceremonifrågans uppkomst och dess läge vid Feuquières' afresa, omnämnde han Bazins fordringar och de svar, som gifvits denne, hvarefter han gaf en utförlig beskrifning på uppträdet kvällen förut. Hvad färg denna beskrifning hade, behöfver icke sägas. Bazins beteende utmålades i de svartaste färger. Också vågade ingen taga hans försvar, oaktadt en så franskvänlig man som Gustaf de la Gardie deltog i förhandlingarna. På Carl XI:s eget förslag beslöts, att Lillieroot skulle få order att vid franska hofvet frambära klagomål öfver Bazins beteende. Äfven talades det om hvad som borde göras, ifall Bazin begärde privat afskedsaudiens. Carl XI själf sade härvid, att han ej ville gifva sådan åt Bazin; allmänt ansågs dock, att Bazin ej

---

Bazin, v. Althan däremot sin från Bengt Oxenstierna.) — Det var i rådet d. 14 september som Bengt Oxenstierna medgaf sin häftighet. I protokollet står nämligen: »*Gr. Bengt Oxenst.* hadhe aldrig hafft större möda till att continenciera sigh sielf, än som denne gången.» — Bazins framställning af scenen nere på gatan lyder: »M. Oxenstiern qui avoit coustume lors que je le reconduisois en montant en carosse de me faire civilité en me priant de me retirer et feignant de vouloir empescher son lacquais d'en fermer la portiere tant que je serois present, estant sorty de ma chambre brusquement sans me parler montâ dans son carosse enfonçant son chappeau dans sa teste, et se plaça au derriere sans que depuis je visse son visage, n'ayant pour object que le dos du lacquais qui tenoit la portiere.» — Jfr felaktigheten af Carlsons framställning af denna sak och ensidigheten af Fåhræus'. Carlson, a. a., IV, s. 112—113. Fåhræus, a. a., s. 160.

[1] Bazin omnämner icke själf i sina depescher, att han den 13 september var på bjudning hos Königsmarck. Källan till denna uppgift är endast Gustaf de la Gardies helt trovärdiga ord härom i rådet d. 14 september. Protokollet omnämner detta yttrande så: »Gr. Gust. dela Gardie refererade, huru som Basin vore bortgången uthur laget hoos Gr. Königsmarck till att emottaga H:s Ex:tz gr: Bengt och vore åther tilbaka kommen, tahlandes mycket; men han [= de la Gardie] viste intet huadh han [= Bazin] sade, uhtan det han [= Bazin] nämnbde beaucoup d'emportement.» Referatet är ju något otydligt. Att den franskvänlige G. de la Gardie skulle sagt, att Bazin inte viste hvad han sade, förefaller emellertid osannolikt; en sådan tolkning ger också ett mindre godt sammanhang med det följande.

[2] Bazins uppgift härom synes fullt trovärdig. Han säger: »Au sortir de chez moy M. Oxenstiern alla au chasteau: de quelle maniere il parla au Roy de Suede je ne l'ay pu sçavoir, c'est une chose qui s'est passée sans

ens skulle våga begära någon. Förbittringen mot honom såväl hos rådsherrarna som hos Carl XI synes hafva stigit under debattens lopp. Snart började man diskutera frågan, om man ej borde låta den franske ambassadören förmärka något »resentiment». Detta synes hafva slagit an på konungen, ty under det att de andra diskuterade om skrifvelse till Lillieroot och annat, fällde Carl XI utan sammanhang med den öfriga diskussionen flera skarpa, kanske t. o. m. hätska ord om Bazin. Sålunda var det konungen som framkastade tanken, att ingen vidare borde umgås med Bazin. Ja, en stund senare gaf Carl XI order, att om Bazin komme upp på slottet, skulle man låtsas, som om man icke såge honom, d. v. s. man skulle vända honom ryggen.[1]

På fredagen — eller möjligen redan på torsdagens eftermiddag — fick Bazin noggrann kunskap om hvad som talats och beslutits i rådet. Han uppsökte då öfvermarskalken Johan Gabriel Stenbock, hvilken under rådets öfverläggningar i alliansfrågan under åren 1680—82 visat sig som Bengt Oxenstiernas hätskaste fiende och Frankrikes varmaste vän och med hvilken Bazin tydligen stod på särdeles god fot. Stenbock var just återkommen från tre dagars vistelse på landet, och han fick först nu genom Bazin kunskap om onsdagens uppträde och torsdagens rådsförhandlingar. Bazin påminde nu Stenbock om ett samtal, som de haft fredagen den 8 september, då han varit bjuden till öfvermarskalken på middag. Om man får tro Bazin, skulle han vid denna bjudning för Stenbock hafva andragit precis samma argument som vållat Bengt Oxenstiernas stora förbittring (om de kungliga rådens lägre rang o. s. v.), utan att Stenbock känt sig på minsta vis förnärmad. Bazin hade nämligen visat senatorerna och ej minst Bengt Oxenstierna den största uppmärksamhet — en sak, som till och med kanslipresidenten erkänt[2] — och hade, som nämndt, sagt sig vilja hos den

aucun témoin.» Bazin till Ludvig XIV d. 26 september (n. st.) 1682. FrUA.

[1] Rådsprot. d. 14 september 1682. RA. — Carl XI:s sist omnämnd yttrande lyder i protokollet: »Om ambass:en kommer upp, att man låt som man intet ser honom.» — Rådsprotokollets redogörelse bekräftas af Bengt Oxenstiernas relation om ceremonifrågan, bifogad hans bref till Gabriel Oxenstierna af d. 16 september 1682. RA.

[2] I Bengt Oxenstiernas relation om ceremonitvisten redogöres på följande sätt för början af Bengt Oxenstiernas första svar på Bazins »handl

göra den första visiten, så snart han blott haft sin publika audiens. Bazin påminde nu Stenbock om allt detta, och denne lofvade att åt konungen och rådsherrarna inberätta saken samt för öfrigt hjälpa Bazin på allt sätt. Själf gjorde den franske ambassadören hvad han kunde för att göra sitt samtal med Stenbock kändt; sålunda ordade han till exempel utförligt om saken hos de andra främmande sändebuden.[1] Att dessa meddelanden och åtgärder buro frukt, därom skall strax nämnas.

Bazin hade emellertid ämnat hålla god min i elakt spel och inför offentligheten taga saken lugnt. Det var sålunda hans afsikt att på fredagen utan vidare gå upp på slottet vid vanlig courtid för att taga afsked af Carl XI och i synnerhet af drottningarna. Han måste dock afstå därifrån, sedan han fått veta, att man måhända skulle neka honom inträde och att Carl XI kanske skulle vända honom ryggen. Bazin begärde fredag morgon privat audiens för att säga sitt farväl åt Carl XI och drottningarna. Först på kvällen fick han svar, och det lydde: emedan Bazin sagt hårda ord åt Bengt Oxenstierna, ville Carl XI ej vidare se honom; skälen skulle närmare utvecklas för Ludvig XIV.[2]

---

eragande: »Uppå detta så hårde tahlet, haar grefve Oxenstierna honom då svarat, att dhet komme honom mycket fremmande före, att då han tillförende hade hafft den äran att såsom particulier honom besökia, är han så illa bemötter, att han hade hafft orsaak honom derföre berömma, och nu han på sin Konungz vägnar seijer honom uti civileste termer, hvadh honom anbefallet vore, blefve han så crudt bemött...» Bengt Oxenstiernas relation bifogad hans bref till Gabriel Oxenstierna af d. 16 sept. 1682. RA.

[1] Om Bazins samvaro och uppgörelse med Johan Gabriel Stenbock se jämte Bazin till Ludvig XIV d. 26 sept. (n. st.) 1682. FrUA. Här säger Bazin bland annat: »Apres estre convenu avec moy qu'il se ressouvenoit de la conversation que je luy disois avoir eu ensemble, il m'a promis d'en rendre un fidèle compte puisque s'estoit une iustice qu'il devoit a la verité.» Denna mening utesluter icke, utan synes snarare gifva skäl för det antagandet, att Bazin nu d. 14 eller 15 sept. utsatt Johan Stenbock för en stark påtryckning i samma syfte. Stenbock lofvade, enligt Bazins uppgift, att bearbeta »ses confrères» och, om något riktigt lägligt tillfälle erbjöde sig, äfven Carl XI.

[2] Bazin till Ludvig XIV d. 26 sept. (n. st.) 1682. FrUA. Här säges bland annat: »Estimant ne devoir partir de cette cour sans temoigner mes reconnoissances au Roy de Suede et principalement aux Reynes dont j'ay reçu des honnestetez singulieres, j'avois resolu d'aller au chateau aux heures où ordinairement je leurs faisois ma cour mais on ma donné advis que si j'y allois l'on pourroit ou me refuser la porte, ou que m'approchant du Roy il me tourneroit le dos sans me parler.» Sedan Bazin genom ceremonimästaren begärt audiens, fick han af denne besked: »Il m'a dit de la part du Roy son maistre qui ayant dit des paroles dures (sans s'expliquer davantage) a M. Oxenstiern. il ne pouvoit me voir, et qu'il feroit scavoir à Votre Majesté les raisons qu'il en a.»

Detta var slutakten i Bazins beskickning. Två dagar senare, söndagen den 17 september, lämnade han Stockholm.[1] Det dröjde nära tio år, förrän ett befullmäktigadt, officiellt franskt sändebud ånyo beträdde Sveriges jord.

* * *

Betydelsen af Bazins kortvariga beskickning bör icke underskattas. I många hänseenden gjorde sig dess följder gällande under det följande årtiondet.

Först må nämnas, att den mellan Bazin och Johan Gabriel Stenbock aftalade propagandan synes haft ganska stora verkningar. Helt visst hade också Bazin härvid god hjälp af sina öfriga vänner. Verkningarna inskränkte sig icke endast till att etatsrådet Mejer — och sannolikt äfven den nyanlände brandenburgske ministern, hvilken på sjukbädden mottog besök af Bazin i detta syfte — alldeles intalades af den anti-Oxenstiernska argumenteringen.[2] Det finnes nämligen af Bengt Oxenstiernas hand bevarad en den 17 september 1682 daterad anteckning, som tyder på, att den Bazin-Stenbockska planen varit af rätt stor omfattning och satt sig rätt höga mål före. Bengt Oxenstierna säger sig här hafva fått veta — måhända utspioneradt eller på annat sätt kommet från du Cros —, att högtstående personer just den 17 september, samma dag Bazin reste, sändt bud till denne med försäkran, att de skulle förmå Carl XI att ej sätta tro till Bengt Oxenstiernas beskyllningar, hvarvid de just skulle framhålla Bazins förut visade vördnad mot konungen och rådsherrarne. Bengt Oxenstierna tillägger i samma anteckning, att dessa försäkringar i hög grad skulle befäst Bazin i hans beslut att resa, och han säger sig veta, att en del personer hoppades, det Sverige genom Ludvig XIV:s vrede öfver saken skulle få så stora obehag, att Frankrikes vänner

[1] Dagen före Bazins afresa skrifver den kejserlige envoyén: »der Bazin soll vorgeben unter der seinigen, alss ob er an stat des Mortangis an den Dännischen hoff kommen werde, alwo er vermeinet seine rach wieder diese Cron auszulassen, dieses aber alles will diesen könig nicht forchtsamb machen». v. Althan till kejsaren d. 26 sept. (n. st.) 1682. Haus-, Hof- u. Staatsarchiv, Wien. Något längre uppehåll i Köpenhamn tyckes emellertid Bazin icke hafva gjort.

[2] Bazin till Ludvig XIV d. 26 sept. (n. st.) 1682. FrUA. — Mejer till Christian V d. 23 sept. 1682. Fryxell II.

i landet skulle få ledningen.[1] Att vissa bland Frankrikes vänner i Sverige allvarligt hoppades att kunna utnyttja Bazins afresa och den därmed följande situationen till att störta Bengt Oxenstierna och återförena Sverige med Frankrike, därom finnes äfven ett annat vittnesbörd än nyssnämnda anteckning, nämligen den anonyma beskrifning om Sverige, som bär namnet »Relation de la Suède». Denna märkliga skrift, som med största sannolikhet är författad af du Cros några månader efter hans afresa från Sverige i december 1682 och som under alla omständigheter ger en bild af svenska förhållanden just denna höst och sedda genom franska ögon, talar nämligen om Bengt Oxenstiernas fall såsom en nära förestående sannolikhet.[2]

Emellertid var verkliga förhållandet rakt motsatt: Bazins beskickning och hans plötsliga afresa från Sverige bidrogo i hög grad till att stärka Bengt Oxenstiernas ställning.

Först och främst misslyckades de fransk-vänlige helt och hållet i sina försök att omstämma Carl XI till Bazins fördel. Konungens utfall mot Bazin under diskussionen i rådet den 14 september visa, redan de, att Bengt Oxenstierna fullständigt lyckats i att göra Carl XI ej blott misstämd, utan t. o. m. ytterst förbittrad mot Bazin och — hvad viktigare var — mot Frankrike. Därom finnas många vittnesbörd. Den 16 september sändes till Lillieroot en kunglig skrifvelse om saken, hvari denna framställdes i den mest bjärta belysning till Bazins nackdel. Den franske ambassadören, hette det, hade på det sväraste förgripit sig ej blott mot de kungliga råden, utan äfven mot konungens makt och höghet, i det han velat sätta sig till domare öfver konungens åtgärder och värdesättare af dennes rådgifvare.[3] Visserligen bär detta bref

[1] Denna Bengt Oxenstiernas anteckning finnes bifogad såsom bilaga.

[2] »Relation de la Suède, manuskr. i Ups. univ. bibl. (vol. N. 884). Här talas om »ceux qui apres lui [= Bengt Oxenstierna] auront apparement la direction des affaires» såsom något sannolikt nära förestående, och det säges om dessa personer, att de komma att göra »tous leurs efforts pour retourner avec la France». Hvem som författat denna skrift, är omstridt, men vid en kritisk granskning framstår starkt sannolikheten af du Cros' författarskap. Att här utreda detta, blefve emellertid för vidlyftigt.

[3] K. M:t till Nils Lillieroot d. 16 sept. 1682. Riksreg. RA. Här säges om Bazin bl. a.: »Ty at vräka the skiähl som vij hafve hafft till bem:t reglemente som ogiltige och aff intet värde, är at förekasta oss et ovett och at vij ej förstå hvad som vij böre gjöra och låta.» Vidare säges: »ty först och

starkt prägel af att vara Bengt Oxenstiernas verk, men det har naturligtvis icke afsändts utan Carl XI:s bifall. Vidare meddelar icke blott von Althan, att Carl XI genom Bazins uppträdande blifvit så förbittrad mot Frankrike, att att han till detta land för all framtid fattat ett oblidkeligt hat,[1] utan t. o. m. Bazin själf nödgas i sin sista depesch från Stockholm medgifva, att det nog blefve en svår sak att öppna Carl XI:s ögon för den villfarelse, hvari han lefde.[2]

Viktigare var emellertid den redan nämnda följd af Bazins brådstörtade afresa, att Frankrike sedan saknade befullmäktigadt och officiellt sändebud vid svenska hofvet ända till markis de Béthune sändes dit i slutet af år 1691. Hur löstes *då* ceremonifrågan? kan man spörja. Svaret blir: då var Ludvig XIV:s öfvermod brutet genom Vilhelms af Oranien statskonst och Frankrike bragt i den ställning, att det var i starkt behof af Sveriges bistånd, — och dess ambassadör fick order att ge efter.[3]

Utan en fransk ambassadör vid svenska hofvet var emellertid utsikten till närmande mellan Sverige och Frankrike föga stor. Brytningen var definitiv. När man därjämte ser, huru von Althan, som anlände till Stockholm samtidigt med Bazin, några veckor efter den sistnämndes afresa kunde peka på en svensk-kejserlig allians som resultat af sin beskickning,[4] då kan man förvisso säga, att Bazins afresa och alliansen med kejsaren beteckna den tidpunkt, då Bengt Oxenstiernas allianssystem nådde sin första fullbordan.

fremst så erkienne vij icke någon potentat, mycket mindre thes minister god nog at censurera våre rådz personer och sättia på them något prijs ...»

[1] v. Althan till kejsaren d. 26 sept. (n. st.) 1682. Fryxell III.

[2] Bazin till Ludvig XIV d. 26 sept. (n. st.) 1682. Här säger Bazin »Il est mesme difficile de faire ouvrir les yeux au Roy de Suede et luy faire connoistre l'obsession oú il est, n'y ayant personne qui ose parler contre le ministere [!] dans la crainte qu'on a des violences qu'on exerce par les executions de la chambre de la reduction, s'il y avoit quelque chose a esperer, on pourroit l'attendre de l'assemblée des estats, mais il est a craindre qu'on n'en soit tellement maistre par le clergé, les paysans et le nombre de trouppes qui sont sur pied, que quelque proposition qu'on puisse y faire, il n'en puisse arriver un bon succes.» Denna Bazins argumentering saknar icke sitt intresse.

[3] Se Ludvig XIV:s instruktion för markis de Béthune af den 18 okt. (n. st.) 1691. Recueil des instructions, II, Suède.

[4] Den 12 okt. 1682 underteeknades traktaten. Se härom Fåhræus a. a., s. 157.

Det må dock icke förglömmas, att nu sist nämnda, stora följd af Bazins beskickning äfven hade en annan betydelse, nämligen den, att de af Frankrikes vänner, som ej ville gifva den franska saken i Sverige förlorad, måste söka hemliga och därför äfven *farliga* vägar till sina planers förverkligande. Sålunda gaf Bazins beskickning, sådan dess afslutning nu blef, upprinnelsen till de hemliga intriger och ränker mot Bengt Oxenstierna, hvilka omsider genom det franska guldets makt ledde till samlandet af ett hemligt franskvänligt parti, sammanbundet genom öfverenskommelser, som buro fosterlandsförräderiets stämpel och som ledde till skam och skada för vårt land i en skickelsediger tid. Af alla följder af Bazins beskickning är detta måhända den, som kommer att visa sig mest betydelsefull, när en gång den verkliga beskaffenheten af Carl XI:s visa fredspolitik blir afslöjad.

* * *

Att Bengt Oxenstierna gjorde hvad han kunde för att få bort Feuquières och Bazin från svenska hofvet, torde ur den föregående framställningen klart hafva framgått. Såsom ofvan påpekades, var det emellertid ej blott mot Feuquières och Bazin, utan mot alla franska diplomater i Stockholm som Bengt Oxenstiernas nit riktade sig. Detta framgår tydligt af kanslipresidentens verksamhet under den följande tiden. Något direkt uttalande af honom själf härom finnes visserligen icke[1]; det är dock värdt att nämna, att han just hösten 1682 haft klart för sig, att hans motståndare uppfattade hans handlingssätt på nu nämnda vis; detta framgår tydligt af ofvannämnda, den 17 september daterade anteckning af hans hand. Här säger han nämligen veta, att hans motståndare redan vid Feuquières' afresa fattat saken så, att Bengt Oxenstierna ville aflägsna alla franska diplomater från Stockholm.[2]

Det är under sådana omständigheter ej utan sitt intresse att observera, att vid Bazins afresa ej mindre än fyra

---

[1] Här må nämnas, att Bengt Oxenstiernas bref till Carl XI — och därmed den viktigaste källa för en uppsats sådan som föreliggande — saknas för tiden juni 1682—juni 1683.

[2] Se bilagan!

franska diplomater funnos på Sveriges jord. En af dessa, Michon, var den sekreterare, som Bazin enligt Ludvig XIV:s order kvarlämnade i Sverige.[1] Michon, som under de följande åren regelbundet korresponderade med den franska regeringen, lefde emellertid mycket tillbakadraget och var en i alla hänseenden så underordnad och obetydlig person, att Bengt Oxenstiernas farhågor för honom ej voro stora.[2] Den andre af de franska diplomaterna var ingen mindre än den gamle Hugues de Terlon, Carl Gustafs följeslagare öfver Bälten och medlaren i Roeskilde, förvisso en af de mest lysande bland de franska stormän, som under sjuttonde århundradet ingrepo i Nordens öden. Han befann sig emellertid nu i Stockholm endast för enskilda angelägenheter och på kortare tid: han kom i juni och reste i december 1682.[3]

Den tredje franske diplomat, som trampade svensk jord, sedan Bazin skuddat den af sina fötter, var farligare för Bengt Oxenstierna än de två nu nämnda. Denne tredje var nämligen — Joseph August du Cros. Hans maktställning såsom representant för Holstein, hans starka franskvänlighet och hans förbindelser med Bazin äro nämnda; dessa omständigheter i förening med hans utpräglade intrigörsnatur gjorde honom till en för Bengt Oxenstierna farlig man — som måste aflägsnas. Härvid gick kanslipresidenten tillväga på ett ganska listigt vis.

På du Cros' upprepade böner om hjälp åt sin nödställde hertig kunde Bengt Oxenstierna på grund af det svåra politiska läget ej svara annat än afvisande. Men i stället för att uppgifva de verkliga skälen sade han därvid, att det var honom omöjligt att underhandla med en person, som gjort sig misstänkt genom sina förbindelser med Feuquières

[1] Ludvig XIV till Bazin d. 27 aug. (n. st.) och 2 sept. (n. st.) 1682. Bazin till Ludvig XIV d. 26 sept. (n. st.) 1682. FrUA.

[2] Om Michons verksamhet i Sverige, se alla diplomatiska korrespondenser från Sverige under åren 1682—1687, främst Michons egna depescher och bref i FrUA, äfvensom åtskilliga andra källor till dessa års historia. Särskildt märkes rådsprotokollet för d. 15 jan. 1687. RA.

[3] Om Terlon i Sverige 1682 se följande källor: Mejer till Christian V d. 14, 21 och 24 juni 1682. Fryxell II. — v. Althan till kejsaren d. 2? sept. (n. st.) och 24 okt. (n. st.) Fryxell III. — Bazin till Ludvig XIV d. 22 juli (n. st.) 1682 och Michon till Colbert de Croissy d. 16 dec. (n. st.) 1682 och d. 6 jan. (n. st.) 1683. FrUA. Det vill synas, som om Terlon haft några hemliga uppdrag af Ludvig XIV, dock af underordnad art. — Man kan undra, om Terlons vistelse i Sverige 1682 på något sätt står i samband med utgifvandet af hans memoarer, hvilka trycktes just detta år.

Bazin och andra fransmän. Att du Cros i sina depescher ej kunde framställa Sverige såsom särdeles villigt att hjälpa Holstein, är då lätt förklarligt. Nu ville det sig emellertid ej bättre än att Bengt Oxenstierna i midten af november 1682 lyckades uppsnappa en af dessa depescher, hvari du Cros framställde Sverige i icke alltför ljus dager. Kanslipresidenten synes ej hafva gjort saken publik, utan föredrog att ställa till en liten aftonbjudning, dit han äfven inbjöd du Cros. Här vid supén började Bengt Oxenstierna med spetsiga insinuationer ansätta den ömtålige fransmannen, hvilken kände sig så kränkt, att han vid afskedet frågade sin värd, om ej denne ville återtaga sina yttranden. Bengt Oxenstierna blef då ond och utfor häftigt mot sin gäst, sägande honom vara en skälm, »fripon», liksom hela hans anhang.

Följden af detta uppträde var den, att du Cros inom ett par veckor lämnade Sverige.[1] Äfven honom hade Bengt Oxenstierna lyckats aflägsna — om också icke alldeles oskadliggöra.

Men det fanns, som nämndt, ännu en fransk politiker på svensk jord, när Bazin i september 1682 lämnade Sverige. Det var Benoit Bidal. Han var 1682 endast öfverstelöjtnant vid ett svenskt regemente i Bremen, men det var icke desto mindre han, som i sinom tid kom att taga arfvet efter Bazin i Sverige, ehuru på ett sätt, som Bazin förvisso aldrig anat. Att följa Benoit Bidal på hans slippriga väg från Bremen till Stockholm, från år 1682 till den stora europeiska krisen 1688—89, då han som Ludvig XIV:s hemliga men befullmäktigade ombud schackrade med Carl XI:s när-

[1] Om du Cros' aflägsnande från Sverige 1682 se följande källor: Michon till Colbert de Croissy d. 11 och 25 nov., 9 och 16 dec. (allt n. st.) 1682. FUA. — Mejer till Christian V d. 18 nov. 1682. Fryxell II. — v. Althan till kejsaren d. 16 jan. (n. st.) 1683. Haus-, Hof- u. Staatsarchiv, Wien. — J. P. Olivekrans till en M. Breual d. 20 dec. 1682, koncept i Olivekransska saml. RA. — Intressant, men tvifvelaktig synes Michons berättelse, att Bengt Oxenstierna vid måltiden utlåtit sig så skarpt mot du Cros, att han »par son emportement obligea les dames de se retirer». Om du Cros se f. ö. Bresslau. a. a. — Är du Cros författare till »Relation de la Suède», så äro de hätska uttrycken mot Bengt Oxenstierna i denna skrift rätt förklarliga med hänsyn till ofvan nämnda uppträde. Om Bengt Oxenstierna säges [illegible] här: »Il est d'un naturel entierement violent, defiant au dernier point, de très mauvaise foi, plein d'artifices.... Opiniatre seulement et implacable dans ces ressentiments, cherchant continuellement a exercer sous le prétexte specieux du bien publique sa vengeance particuliere.»

maste och förtrogna om fosterlandsförrädiska anslag och smutsiga intriger, den uppgiften kräfver sitt särskilda kapitel.

Bilaga.

Nedanstående anteckning finnes förvarad bland Bengt Oxenstiernas koncept i RA (Kanslipresidentens arkiv). Den är skrifven med två vid ytligt betraktande ganska olika handstilar, hvilka dock vid närmare granskning båda befinnas vara Bengt Oxenstiernas; olikheten visar sig bero hufvudsakligen på olika bläck, olika pennor, olika hastighet. Den del af anteckningen, som utan tvifvel är i tiden senare, betecknas nedan med kursiv stil. Allt det, som nedan är satt inom klammer, är i originalet öfverstruket. — Att med »Amb» afses Bazin, därom kan med hänsyn till tiden och innehållet intet tvifvel råda. Att den öfverstrukna och med N ersatta bokstafven i början af mom. 2 är ett L, är ej fullt säkert. Hvem som afses med denne L, synes mycket ovisst. Att upplysningarna på ett eller annat sätt härstamma från du Cros, synes på grund af anteckningen därom högst sannolikt.

NB.

Du Cros uthsaga. 1682. d. [16] 17 Sept.

1. At ingentingh talas j K. M:tz kammare af migh, som icke säjes Amb. *uthaf* fålck af qualitet.
2. At [L] N hefuer varet hos Fequieres aftonen för än han reste öfuer 2 timar och sagt, at det vore alt ihopspunnet til at esloigniera honom och alla frantzsoser hädan huadh honom nu hender, efter man vil aldeles bryta medh Franck.
3. Fålck af qualitet hafua sändt till honom i dagh och försäckrat, at de ville giöra sådana officer, at K. M:t äi skulle tro at han hade sacht det B. O. haf:r berättat, efter de altidh hafua hört honom tala medh stor respect om Konungen och Rådet.
4. Huarigenom han är mycket stijfuat vorden och resolverat at reesa på det alla skulle tro honom vara orät vederfarat [Och gifves migh skulen at]
huarigenom [det] en och annan som oförnögdh är menar K: j Franck. reetas til otålighet och komma oss fiender på halsen, så alt kommer här j confusion; då man menar at alt lärer sedan gå efter deras villia, och deras partj florera

---

Strödda meddelanden och aktstycken.

Gustaf Vasa i Svärdsjö 1520.

I Historisk tidskrift för 1909 (s. 167 f.) har J. Sandström under titeln »En ny relation af Folkernius»[1] återgifvit en förut okänd uppteckning om Gustaf Vasas vistelse i Svärdsjö 1520, som har formen af ett bref från Folkernius till landshöfdingen öfver Kopparbergs län.

Om den nyfunna relationens förhållande till Folkernii äldre och till andra källor är emellertid ingen antydan gifven.

Nu är förhållandet, att Svärdsjö är den enda trakt, från hvilken egentligt källmaterial om Gustafs äfventyrsresa genom Dalarne föreligger. Visserligen innehålla de samtida källorna, ett fåtal bref från 1520 till 1521,[2] öfver hufvud taget ingenting om de s. k. äfventyren, och äfven Peder Svarts krönika är på denna punkt skäligen innehållslös,[3] men medan de gamla relationerna om Gustaf

---

[1] Ehuru författaren utan tvifvel menat fullt riktigt, kan följande passus i inledningen lätt misstolkas: »— — kunskapen om Gustaf Vasas färd genom Dalarne i slutet af 1520 hvilar på en muntlig tradition, som tidigast upptecknats under senare hälften af 1600-talet. Den äldsta af dessa uppteckningar är en 'relation', uppsatt af kyrkoherden i Svärdsjö Lars Folkernius, daterad den 6 mars 1667.»

Folkernii relation är visserligen den första, jag haft anledning nämna i min uppsats uti »Historiska studier, tillägnade Harald Hjärne», emedan det är den äldsta uppteckning, som användts vid utarbetandet af den nu traditionella framställningen af äfventyren, men det är *icke* den äldsta relation, som öfver hufvud taget existerar. Detta är, såvidt man vet, en skrifvelse från kyrkoherden i Malung, Herman Pålsson, till fogden i Järnbergslagen och Västerdalarne Hemming Persson, dat. 18/5 *1593*. Den är tryckt efter originalet i Riksarkivet af Emil Hildebrand i Hist. tidskrift 1887, s. 133. För den populära historieskrifningen synes den ha varit så godt som obekant, underligt nog för öfrigt, ty den har varit känd redan för Peringskiöld, efter hvars afskrift den är tryckt hos Kröningsvärd, Äldre handlingar om Dalarne (Sthlm. 1844) s. 5. Yngre afskrifter finnas i Palmsk. Saml. N:r XIV, Tom. XXXVII, s. 387 och West. Saml. 1181, Ups. univ. bibl.

[2] Se härom Allen, De tre nord. Rigers Historie, Bd. III, Afd. 2, ss. 134, 138, 445–446, Rydberg, Sveriges Traktater, IV, s. 1 ff. och Behrman, Christian II:s Historie, II, s. 163 ff.

[3] »Var hon tå så dygdelig, at hon gaff Götstaff forvarning, fick honom häst, åketyg och dreng och skyndaden til her Joen i Svärdsiöö, then och hade honom i Upsala studerat hade. Ther vort han ganske vähl unfongen, höllte sig så thär vid pass en vicke. Skyndade så her Joen honom öffuer Dalaskogen in till Rettvijk.» S. 13.

Vasa i Dalarne från de flesta socknarna, t. ex. Mora, blott äro kända i andra hand genom citat af senare bearbetare, har man däremot från Svärdsjö flera på olika tider gjorda, rätt vidlyftiga sådana uppteckningar af folktraditionen bevarade.[1]

Det synes mig därför — närmast med anledning af det bref, som Sandström publicerat — lämpligt att i ett sammanhang återgifva de handlingar, som röra Gustaf Vasas uppehåll i Svärdsjö 1520. Äldst bland dessa äro

Folkernii relationer.[2]

Med anledning af den kungliga skrifvelsen om »antiquiteter» af d. 18 dec. 1666 har kyrkoherden i Svärdsjö Lars Folkernius d. 6 mars 1667 hållit stämma med sina församlingsbor. Protokollet öfver sammankomsten har förvarats bland kyrkans handlingar och återgifves här efter en afskrift,[3] tagen på ort och ställe af Abraham Hülphers.[4]

Relation om Höglöfl. i åminnelse gamla S. R. Göstaff Erson.

And. Hans. relation om ladun, som G. K. Gustav skal hafva tröskat uti i Isala, nemligen han (hr Göstaff Erson) flyendes K. Christierns tyranie hafver kommit til hr Joen i Sverdsjö, men efter det var intet trygt til vara för be:te K. Christierns häftiga ansökning efter honom, skickade hr Joen honom til Isala (som ligger något afsides) til Sven Nilsson i Isala, som då var cronones djur-karl (And. Hanss. farfarsfar), där han en god tid öfver vintern in til våren var; när K. Christierns parti kommo och frågade efter honom, dref Sven Nilsson honom til arbete, och i synnerhet til at tröska der i en ladu, som ännu står uppe med veggiar och tak, dock likväl mycket gammal och illa hållin, ty ägaren är utfattig och förmår inte hållane vid makt. Sist i före, förde be:te Sven Nilsson G. K. Göstaff i et halmlas til Rättvik sokn, derifrån til Mora. Och för denna välgerningen gaf Hs Maj:t en crona til Sverdsjö kyrka, ner han kom til regemente.

[1] Jfr Hist. Studier, ss. 126—29, 133.

[2] I Johan Brandbergs Beskrifning (*E. 251*, Ups. univ. bibl., jfr Hist. Studier, s. 136) åberopas »den vid Sversiö kyrka af probsten Termenius författade berättelse år 1607, den 6 martii, manuscrp». Någon sådan relation har med säkerhet aldrig existerat. Redan af innehållet är det tydligt att Termenius är skriffel för Folkernius. I Svärdsjö har f. ö. endast funnits en kyrkoherde T., Johannes Erici Thermænius, som innehade platsen 1674—88 (Muncktell, Westerås Stifts Herdaminne, II, s. 454). Af hans hand finnes i Svärdsjö arkiv (foliant sign. 7) en anteckning om Karl XI:s resa genom socknen 1684. Kyrkoherde i Svärdsjö 1607 var Michael Michaelis (Muncktell, II, s. 452).

[3] Jag har (1901) genomsökt Svärdsjö kyrkoarkiv utan att återfinna originalet. Hülphers afskrift torde väl icke vara så alldeles mönstergill t. ex. i fråga om stafning: att den i allt väsentligt är tillförlitlig, synes bl. a. vid en jämförelse med citaten från Folkernius hos Schultze, som för sin dissertation användt en af kyrkoherde Eric Morænius 1756 gjord afskrift. Hist. Studier, s. 133, not 4.

[4] »— — vid detta ställe förtjänar at införas den berättelsen, som finnes uti denna kyrkobok — —, hvilken i prosten Lars J. Folkernii tid vid allmän soknestämma år 1667 d. 6 martii blifvit författad.» Dagbok öfver en resa igenom Kopparbergs lähn och Dalarne (Västerås 1762), s. 466.

:k(?) refererades af de åldrige i Linghed om G. S. K. Gustav ›tta. At ner han kom ifrån Ornäs öfver Runn till Korsnäshyttorna, ›r han geck in i hyttan, hvarest en bergsman stod, som het Nils ›nsson på Fremmesbacka, och när K. Gustav såg honom der ståen- ›s (utan tvifvel veste han, at förb:te Nils Hansson hölt med K. hristiern i Danmark), stack han sig ut och gick in i Sandviks-hyttan, ›r han begärte af en smältare visa sig väg til hr Joen i Sverdsjö, så ›lgde smältaren honom til vägs och viste honom vägen, då gaf konungen ›nom en sölverdart säijandes: Om Gud hielper mig, så kom till mig,då ›al jag väl betala dig. Då kom han om qvällen til Bengtsheden til kersgården, der en hustru bad honom säijandes: Veg[1] karl gör mig ›gra korf-stickor, medan du har intet annat giöra, svarade han, inte ›n jag göra edra pölsepinnar. Sedan kom han til Sverdsjö prästgård, ›h stälte sig in hos drängarne i ladun, och hjälpte dem tröska, til ›s han af dem hade explorerat hr Joens sinne emot Göstaff Ersson ›rtälde Hans Andersson efter sin farfaders ord), stälte han sig sedan hos hr Joen, der han var tre dagar, och då hr Joens hustru(!) ›gade hr Joen, hvi han hölt så handkläde åt honom? svarade hr ›en, det kommer intet ider vid. När han där icke kunde döljas, skaffade r Joen honom til Sven i Isala, som var cronosköttt eller diur-karl nders Hansson förmälte, at han låg i den ladun); bemelte Sven i ›ala förde honom sedan til Per-Matts Olss. i Marnäs, som och var ›onones djur-karl, uti en halmskrynda, hvilken förde honom sedan ll Rättvik, därpå skänkte Konungen honom sedan bref på Kysveden, ›ilket dess arfvingar ännu hafva, men emedan de kräkte in vidare, › Konungens bref lydde, hafva Enviken det lagligen igen tagit.

Folkernius ansåg till en början, att han ingenting nytt fått ›ta och att det icke var mödan värdt uppsätta något svar med an- ›dning af det kungliga påbudet. Sedermera har han kommit på ›dra tankar[2] och jämte det citerade brefvet till stiftchefen insändt › relation, som återgifves efter originalet i Kungl. Biblioteket.[3]

[1] Schultze, s. 40, har »ung karl».

[2] »Effter Kongl. uthgångne mandat, sampt Ed:s Högv:hetz där öfver ›skrefne faderliga förmaning om antiquiteters upsökiande, hafver iag noga ›sakat där effter här i församblingen, men här finnas inga, hvarcken i ›rkian eller annorstädz, och derföre hafver iag inthe hållit nödigt därom ›v:ge fadren medh någon skrifvelsse bemöda. Elliest huad cronorna belan- ›r, som sittia på vår kyrckia och den ladun, som högloft. i åminnelsse K. ›staf primus hafver tröskat uthi, så synas de fuller rätteligen kunna räk- ›s ibland sådana monumenta. Men iag hafver för detta meent, at de skulle ›fva varit i crönikan införde, och derföre hållit onödigt der om såsom det ›n tillförende nogsampt kunnigt vore något at omröra. Men nu omsider ›r jag af sielfve crönikan, at det intet är infördt, huarföre hafver iag kort- ›igen författat huad om beggie af gambla trovärdige män berättas, huilket ›r nu skickar högv:ge fadern tilhanda med ödmiuk begäran, at drögzmåhlet ›ter excuserat för åfvanbe:te orsaker och mig icke tilräknat til försum- ›se, såsom det icke heller af försummelse skeedt är.» — — Folkernius till ›kop Olof Laurelius, Svärdsjö d. 31/6 1667, Ransakn. om antiquiteter ›7—84, I, Kungl. Bibl.

[3] Anf. saml.

Effter Kongl. vthgångne mandat hafver iag vndertecknat noga ransakat och ransaka låtit effter antiquiteter här i församblingen, ansöckt och frågat by från by, men här finnes inga hvarcken i kyrckian eller annorstädes, vthan allenast om de tuenne cronor som sittia på vår kyrckia, af hvadh tillfälle de äre dijt komne, och om ladan, vthi hvilcken glorverdig i åminnelse K. Gustaf primus tröskat hafver, der om berätta åtskillige gamble trovärdige män i församblingen för visso (hvilket de hafva p. certam traditionem af sina föräldrar) sålunda. K. Gustaf när han vnflyendes K. Christierns tyrannie kom vpi Bergzlagen, hade han så när genom förräderie blifvit gripin på Ornäs af Arn Pärson på Ornäs, där icke hans hustru hade lönligen skaffat Hans Mayt vndan, då flydde han till Svärdsiö, där han af herr Joen kyrckioherden blef väl vnfägnat och tracterat såsom crönikan förmäler. Men effter han där intet längi kunde vara trygger för K. Christierns häftiga efftersökning, skaffade herr Joen honom till en afsides belägen by benämnd Isahle till en vid nampn Sven Nilsson, som då var cronans diurkarl, såsom de då kallades, der fördölde Hans Mayt sig öffver vinteren, tröskade åt be:te Sven Nilsson och gick städse i bondekläder. När K. Christierns partie komme en gång in i stugan der Hans Mayt var, handterade Sven Nilsson honom såsom sin dräng, på thet han skulle komma Hans Mayt vndan; hustrun slogn i ryggen, sejandes: hui står du här och gapar på dhet fremmande folcket, haffver du aldrig seet folck förre, packa dig vth i ladun. Den samma ladun är ännu gängzen, dock illa hållen, ty ägaren, som är be:te Sven Nilssons pronepos. är vthfattig och förmår intet hålla ladun vidh macht. Jn emot vårn, vidh sidsta föret, förde be:te Sven Nilsson, effter här Joens inrådande och beställning Hs Mayt i en halmskrinda op till Rättvijk sochn i Österdalarna, der Hs Mayt först begynte handla medh dalkarlarne; detta hafver Hs Mayt gunsteligen ihogkommit, när han kom till regemente, och föräradt derföre till Svärdsiö kyrckias prydna en förgylt crona, och låtit sättiane på en iernspess mitt på kyrckiotaket på kamben, till evärdelig åminnelse.

Anno 1642 när Hs Mayt drotning Christina var i Svärdsiö, lätt hon icke allenast förgylla op be:te crona vthan förärade dertill en äfven sådan förgylt crona, dock halfparten mindre, och lätt sättiane åfvan vthi den förre på samma iärnspess. Den större eller gambla cronan är giord medh 6 spijror eller vasar och medh denna inscription: Gustavus I Rex Sveciæ, den mindre medh 8 spijror, och medh korsband ihopbunden åfvan till, der åfvan vthi mitt opi ändan på spessen ett äple och ett litet kors öffverst i toppen och medh denna inscription: Christina Regina Sveciæ Anno 1642.[1]

---

[1] För jämförelsens skull meddelar jag den äldsta anteckning, jag funnit om »guldkronorna» i Svärdsjö, som de nu lära kallas på orten.

»Monumenta Regia. Uppå kyrkiotaket sittia tvenne förgylte cronor bådhe på een jernspess. Thens större vidd eller peripheria ähr som en stor tenntallrickz medh thenne inscription: Gustavus 1 Rex Sveciæ, ähr giord medh 6 spijror eller vaasar och tvenne löf eller flittror i hvar vaase, vågher 3 bessmans marker.

Att detta sålunda sanfärdeligen för mig berättat är af åtskillige trovärdige gamble män, hvilka vthi berättelssen eenhälleligen öffver eens stämma, vitnar iag med egen vnderscrefne hand. Datum Svärdsiö den 31 junii a:o 1667.

Laurentius Folkernius
past. Sverdz. m. p.[1]

Jämför man denna relation med den af Sandström publicerade, som bär datum d. 17 nov. 1667, finner man, att den senare tämligen noggrant återgifver den förras text. Enda skillnaden i innehållet är, att Folkernius i brefvet till landshöfdingen efter orden »hustrun slog'n i ryggen» inskjutit »medh kakspaden». För den anspråkslösa uppgift, det här gäller, saknar det lilla tillägget kanske icke sin betydelse. Huruvida det emellertid är berättigadt att kalla den i Uppsala landsarkiv funna skrifvelsen »en *ny* relation», lämnar jag därhän.

Brenners extract.

Uti Palmsköldska samlingarna[2] finnas under titeln »Ett kort extract af det iag observerat på min sommarresa» några anteckningar af en okänd Knut Johan Brenner från en resa, som han företagit genom Dalarne någon gång i slutet af 1600-talet.[3] Från Svärdsjö vet han berätta följande.

»Från Fahlun reste vij förbij Krokfors hytta och Sunborns kyrckia åth Sverdsiö, derest glorvyrdig i åminnelse konung Gustaf Erichsson bland kyrckioherdens då för tijden h:r Joens drängiar sig heml. en dag eller annan förhöldt, då han kom flychtig från Ohrnäs vägen åth Falun förbij Rauckehyttan,[4] der han inlände at fråga väg til Sverdsiö, men fan i första hyttan dem som medh tahl ey synnerl. gode sväuske sig vijste, hvilcka han strax flydde, och träffade i en annan hytta en smältare, som följde honom et stycke och vijste kongen vägen, hvilcken han gaf en silfverdart för omaket. Sedan emillan Sverdsiö och Fahlun besökte han en gård i vägen heet Ungbeden[4], hvarest då han satte sig at hvijla i stugan, blef ombeden af bondehustrun at giöra sig korfstickor, dertill han sig förvägrade, sägandes sig ey kunna giöra pölsepinnar, som hans egne ord varit. Omsider vart han genom sina underkläder af drängarna rögd och uppenbar för pastore, som seen anammade honom i sitt huus på någre dagar, men emädan pastoren ey hölt den hemvisten säker för dhe danske, convoierade han honom öfver ett lijtet sund, till een by heet Isala och bonden Sven Nilsson, deräst vij besåge den gambla ladan,

Minoris hæc est inscriptio: Christina Regina Sveciæ A. 1642 medh 8 [illegible]ror, 4 stoora och 4 smää, med korsbandh i hoopa draghen, offuan till i toppen itt áple och itt litet kors uppå, vägher 1½ bessmans mark.» Inventarieförteckning från 1653. Svärdsjö kyrkas arkiv, foliant sign. 7.

[1] Endast sista stycket är af Folkernii egen hand.

[2] N:r XIV, Tom XXXVII, s. 146 ff.

[3] Hist. Studier, s. 129, not 4.

[4] Felläsning af Folkernii manuskript i Svärdsjö kyrka?

som högb:te konung säges hafva legat och tröskat uti, der de danske honom een gång i stugan ståendes i bondehabijt efftersökte, då bondehustrun med kakespaden honom såsom sin legodräng af huset kiörde uth på logen at tröska, at icke de danske skulle förstå det vara densamma.

Någon tijd däreftter förde samma bonde Sven Nilsson i Isala honom uti et halmlass, hvilcket under vägen blef med spetzar ransakat af dhe danskes vacht vid grinder och broar, och vart konungen af en spetz lijte skadd i benet at blodh uthgick, då bonden fick det see, skar han sin häst i footen och öfvertygade dem bloden komma däraf, up till Dalarne, där han seen samblade sig ett manskap och gick beväpnadt tillbaka. För samma vällgärning honom i Sverdsiö hende, gaf han en stoor förgylt crona, som sattes på kyrckietaket, öfver hvilcken dr. Christina lätt uppsättia een annan i mindre format, som båda nu mitt på kyrckietaket på en järnstång hängia, och bonden med sin hustru och barn lijfztidz frijheet och annat.»

Sernanders bref.

Lagmannen Tobias Westenhjelm har under sitt arbete med Gustaf I:s historia gifvit anledning till en ny uppteckning af Svärdsjötraditionen.

Han har nämligen vid två tillfällen tillskrifvit dåvarande kyrkoherden i Svärdsjö Samuel Sernander för att få upplysningar om Gustaf Vasa. Sernanders svar äro af d. 14 okt. 1714 och d. 29 jan. 1715. Ur det förra brefvet har Westenhjelm gjort utdrag, som han lätit införa i det exemplar af sitt arbete, som enligt författarens egenhändiga anteckning varit inlämnadt till tryckning 1710.[1] Jag åter gifver här det väsentligaste af dessa utdrag, då jag icke återfunnit själfva brefvet.

Det berättes, at han och så uti denne sochen i Isala by, som är belägen en half fierding väg ifrån Sverdsiö kyrka, skal åter i bondekläder tagit til slagan, och några dagar tryskat på en loge (som med ladan der hos, lika som i Rankehyttan skier, ännu hålles vid macht) — — -- Talet går än i denna dag i den landzänden, at kyrkeherden her Joen låtit föra honom derifrån uti en skrinda med halm uppfyld, hvilken de danskes utskickade öfverkommo på en siö Liugaren kallad och af misstankar stuckit med deras svärd der och hvar igenom halmen at försöka, om der må någon vara förborgad, dock had de honom dermed intet skadat.[2]

---

[1] Hist. Sv. Gustaf I, Kungl. Bibl.
[2] I kanten är antecknadt: »Utdragit utur h:r magist. och kyrkeherden Sernanders bref til mig af 14 octob. 1714.

Ur Sernanders andra bref, som återgifves efter originalet, som tillhört Westenhjelms nu upplösta samlingar[1], äro några uppgifter hämtade, som tillagts i en annan handskrift af Westenhjelms historia.[2]

Högädle och vählborne he:r lagmann, höggunstige herre.

Vählborne he:r lag mannens högförnähma skrifvelse fant jag här för mig liggande, när jag nästl. tingundedagtijd heimkom ifrån Dahlarna; hvilcken jag långt för detta hade skiyldigt och hörsammast besvarat, där jag ey vänttat det längsta att kunna få alt mera och närmare underrättelse i de måhl, som vählborne he:r lagmannen åstundar. Beder derföre ödmiukel. om en gunstig uhrsäkt, om jag här med förlängie drögt. Är alltså nu detta den närmaste underrättelse, som jag i de tre åstundade och begiärte puncter har kunnat inhämpta, och det förnäml. af tvänne gambla beskiedeliga männ, Hans Ersson i Kiyrkebyn och Mattz Olsson i Isahla, af hvilcka den förre nu om 97 åhr gammal, är födder i den gården i Isahla, där glorvyrdigst i åminnelse sahl. konung Gustaf d. första säges hafva sig uppehållit. Men den sennare, om sina 80 åhr, bebor ännu bem:te gård, som på den tijden varit enstaka, och afsijdes belägen in uthi skogen. The hafva mig nu berättat angående thet *första*, huru långt det varit för jahl 1520, som Gustavus i Svärdsiö sig uppehållit, att de ther om vetta intet närmare tijden, än att det varit om vintteren, effter de hafva hördt af theras förfäder, att högbem:te konung blifvit hädanförder uthi en halmskrynda op öfver Svärdsiön igenom capellsbygden[3] och sedan en lijten skogsväg och så ändtel. öfver en lång siö, som kallas Liugaren, till Rättvijks sochen, sedan han en vecka eller något mera varit här fördold.

Men angående det *andra*, om cronorna blifvit tillijka opsatte af drottning Christina, eller om den större blifvit förr opsatt och af hvem, så berättar den äldre bonden, att han vähl och grannt minnes, att den större cronan satt längie ensam på kyrkiotaket, till des drottning Christina reste en gång här igenom, kommande ifrån Geflet om vintteren vijd Mattzmässotijden, då hon lät taga henne neder, att bestigas och ånyo förgyllas, som skal vara af bleck, då icke långt derefter också then mindre cronan blef dijt satter, hvilcken han säger sig handteradt och sedt, att hon är af koppar och hehl vähl förgylt. Hvilcken jag ock nu i detta måhl så mycket helre tror, än den andra, som säga henne vara af silfver, sedan jag siälf sedt, att klotet eller äplet med korsset, som var satt op uthi bem:te crona, men i det sidsta häfftiga stormväder i novembris månad blåst neder, var af koppar, men hehl starkt förgyldt, blänckande ännu lijkasom nytt. Men när och af hvem den större cronan blifvit upsatt, där om kan jag ingen underrättelse bekomma.[4]

[1] *E. 252.* »Div. uppsatser och anteckningar», Ups. univ. bibl.
[2] *E. 241.* Ups. univ. bibl.
[3] Nu Envikens församling.
[4] Om kronornas historia känner jag intet utöfver traditionen. Gissningen, att den större kronan blifvit uppsatt i sammanhang med »Sverdsjö

Angående äntel. det *tredje*, hvad bondens nampn i Isahla varit där Gustavus berättas hafva tröskat, så säges han hafva hetat Svä Algson. Men hvad Alg eller Algsson skall vara för ett nampn, ve ingen vist säga, dock gisses til att det skall vara så mycket son Elgsson eller lijkmätigare Algotsson, effter desse nampn fordom var brukelige.

Detta är nu det ringa, som jag i de tre, isynnerhet desiderad måhlen kan vijd handen gifva, som eljest i det öfriga kan här inte visst och märkvärdigt öfverkomma, önskande att det kunde vara väh borne he:r lagmannen till något nöje och nytta uthi des högstbe römlige under händer varande värk. — — ouphörligt förblifvand he:r lagmannens

hörsammaste tienare
Samuel Seruander.

Svärdsiö prästegård den 29 janaari 1715.

Johan Brandbergs relation d. 2 april 1757

om konung Gustafs vistelste i Svärdsjö och Rättviks socknar ha tillkommit under förarbetena för den stora karta öfver Gustafs fär genom Dalarne, hvartill initiativet tagits af Johan Brandbergs fa bror, Jakob Brandberg, då ägare af Ornäs gård.[1]

Relationen är mig känd endast genom citat i Schultzes disse tation och Johan Brandbergs Beskrifning,[2] men man vet härigenon att från den hämtats namnet Sven Elfsson[3] samt berättelserna o Gustafs gömställe under den kullfallna furan,[4] Kungshögen[5] och kä laren i Gärdsjö by.[5]

* * *

Det dröjde, innan Svärdsjörelationernas innehåll kom till s nes i den tryckta litteraturen. Första gången sker det (efter Fo kernius) i en dissertation från år 1734.[6]

kyrkobyggnad» (Westenhielm), hvartill Gustaf Vasa d. 26/9 1553 skänk kyrkotiondena för följande år, förefaller rätt tvifvelaktig, i synnerhet se konungen vid samma tid länsat kyrkan på dess silfver. Kyrkotionde voro väl snarast en ersättning härför. På alldeles samma sätt har k nungen samtidigt förfarit med Stora Tuna socken (Gustaf I:s registr., XXI ss. 147—9).

[1] Hist. Studier, s. 133.
[2] Se om dessa anf. arb., s. 128 ff.
[3] Se nedan s. 48.
[4] Hist. Studier, s. 136, not 2.
[5] Se nedan, s. 50, 51.
[6] »Silentio prætereundum non esse censemus pagum Isala, non tam v tustate, quam horreo, ubi grana extrivit liberator quondam patriæ Gu Ericsson, memorabilem. Nam postquam ad monitum Joannis pastoris, q tutius latere posset, sese ad venatorem publicum, Svenonem Algoti in Isa (tum temporis villa solitaria), contulisset, atque illuc advenissent Dani, i sum requirentes, uxor eundem, jam domum ingressum, ut illorum exspiscar tur consilia, seque calefacientem, animadvertens ipsos paulo intentius hu

Måhända är den af Resenberg åberopade relationen identisk med Folkernii bref till landshöfdingen — kakspaden går ju igen. Möjligen har det funnits ännu någon skrifvelse i saken af samma innehåll men med ytterligare någon afvikelse från den ofvan tryckta relationen (jfr »seque calefficientem»). I hvarje fall är det icke genom den sist nämnda, utan genom ett aktstycke i något afvikande form, som berättelsen om den rådiga hustrun i Isala bevarats åt historien, hvilket meddelas till rättande af en tidigare uppgift.[1]

Celsius, som hade åtskilligt för sin tid nytt att berätta om Gustafs flykt, har i detta sammanhang åberopat Westenhjelms historia, men han måste ha haft någon ytterligare uppteckning att tillgå. Episoden om halmlasset berättas nämligen på annat sätt än hos Westenhjelm, men i samma ordalag som hos Brenner, med hvilken flera öfverensstämmelser finnas.[2] Jag anser därför säkert, att Celsius känt och användt Brenners extract.

Vid den omarbetning slutligen af Svärdsjöäfventyren, som verkställdes af Johan Reinhold Schultze, har denne begagnat sig såväl af Folkernii protokoll och Brandbergs relation som af framställningarna hos Resenberg (efter Folkernii senare relation) och Celsius (efter Sernander—Westenhielm och Brenner). Man kan därför säga, att den nu traditionella framställningen af Gustaf Vasas vistelse i Svärdsjö tagit intryck af samtliga originaluppteckningarna.

* *
*

En värdesättning af det föreliggande källmaterialet torde vara öfverflödig. Man får veta, hvarifrån berättelserna om de originella äfventyren egentligen härröra och huru de så småningom kommit in i den historiska litteraturen. Därmed torde man ock få vara nöjd. Huruvida de omtalade relationerna ge någon verklig »kunskap om Gustaf Vasas färd genom Dalarne i slutet af år 1520», torde

---

[...]picere, *instrumento, quo panes in furrum mittuntur*, excepit, dicendo: [...]vi står du här och gapar på främmande? har du aldrig sett folck förr? [...]ka dig ut i ladan! Cui dicto audiens ipsos elusit.» Samuel Resenberg. Diss. de Territorio Cuprimontano et Sæterensi nec non Jærnberia Occidentali, s. 6.

Som källa anföres »relationem, quam ex regio mandato literis consig[...] past. Folkernius, nec non acta ecclesiæ.»

[1] Hist. Studier, s. 128.

[2] »*Kyrkoherden förde honom öfver et litet sund til en by Isale [...]l namn, deräst* en redelig danneman *Sven Nilson bodde* — — Sven [...]son — — förde sin angelägne gäst uti et halmlass ifrån sin gård up til [...]viks församling. *De danske hade besatt grinder och broar med [...]rk rakt.* Desse stungo genom det misstänkte halmlasset med verjor och [...]t. *träffandes herren så djupt i benet, at bloden började visa sig [...] vägen.* Konsten hade således blifvit yppad, *om ej den beslagne bon[...]*, då han förnam tilståndet, *så behändigt hade skurit sin häst uti [...]en, at han kunde inbilla dem det bloden deraf syntes.*» Gustaf den [...]stes historia (1:sta uppl., Sthlm 1746), I, ss. 84—85.

nämligen vara omtvistadt. *Med säkerhet* vet man icke och lär vä aldrig få veta mera, än att Gustaf varit i Svärdsjö vid tidpunkten i fråga. Sedan lär det bli beroende på hvars och ens subjektiva uppfattning, hvilket historiskt värde bör tillmätas traditionen, så mycket mera som man saknar nästan all möjlighet att kontrollera dess uppgifter med tillhjälp af andra källor. Det torde nämligen spela en underordnad roll, huruvida man lyckas identifiera de personer, som nämnas i samband med Gustafs äfventyr, men för fullständighetens skull vill jag nämna, hvad jag i den vägen funnit.

För Svärdsjö är det egentligen blott fråga om två personer Sven i Isala och Per Matts Olsson i Marnäs, af hvilken Schultze hastigheten gjort »Petrum *et* Matthiam Olai».[1] Den förre har p olika tider fått heta Sven Nilsson, Algsson, Algotsson och till si Elfsson,[2] ett namn, som omsider blifvit det »riktiga», dock först efte att länge ha måst konkurrera med Sven Nilsson.[3] Han är trolige identisk med den »Sven i Isellia» eller »Isella», som förekomme dels i jordeböckerna för 1539 och följande år[4] dels i ett dombr för 1549,[5] och den »Suen ioanszon (ionsszon) i Iselie», som nämn i handlingar från 1524 och 1526.[6] För tidsförhållandenas sku finnes det alltså intet hinder, för att Sven i Isala kunnat va Gustaf behjälplig på hans flykt.

[1] Diss., s. 43.

[2] »In relat. Reg. Colleg. Metall. Geometr. Joh. Brandberg, de itin. commorat. Gust. I in par. Sverds. mscr. sequentia de hoc Svenone occurrun De älste bönderne i Isala, och i synnerhet samme Svens efterkommande, so ännu lefva och äga ladan, påstå i det högsta, at *omförm:te Sven aldr hetat Sven Nilsson, utan Sven Elfsson;* ty fadern har haft det namn Elf, Elfver, Elfvo eller Elof, som ock kan vara mycket möjeligit.» Schultz s. 41, not k. I texten kallar S. honom »*Svenonem Algoti seu Elavi* den sedermera gjorda öfversättningen får han heta *Sven Elfsson*. (Sw derus, Stockholm Magazin 1780, I, s. 43). — Kröningsvärd (Dipl. D III, s. 184, not 2) har ännu ett namn på mannen, »Sven Elfsson eller *Al son*», förmodligen en ren konjektur.

[3] Enligt meddelande af prof. S. Clason förekommer i »conseils och binetts protokoll uti inrikes civila ärenden» ett protokoll af d. 22/12 17 angående reparation af ladan i Isala, anslag till dess underhåll, inskr därå samt rätt för davarande ägare, »*såsom härstammande i S:de led fr den bekanta Sven Nilsson*», att till åminnelse af sin härkomst få för och efterkommande bära en silfverjetton. — Själfva minnespenningen, s fortfarande finnes i enskild mans ägo i Svärdsjö, bär namnet *Sven Elfss* jämte årtalet 1787.

Jfr också »Sven Nilsson» hos Silfverstolpe, Lärobok i Svens historien (Sthlm. *1811*) s. 151, samt »*Sven i Isala* — sa ma den hederl svenske mannen kallas — ändock han i krönikorna kallas *Sven Elfss* eller *Algotsson*, men sägen är i bygden och bland hans efterkommande, hans fader hetat *Nils*», Afzelius, Svenska folkets sagohäfder (Sthlm. *18* V, s. 250.

[4] Han är ensam bonde i Isala, »som ligger för 5 tonneland» och »h ler två hester». Utskylderna i öfrigt växla under olika år. Se t. ex. Ves Handl. 1542, 5, s. 69 och 1549, 5, s. 51. Kammararkivet.

[5] Dipl. Dal., III, s. 184.

[6] Gustaf I:s registr., I. s. 278 och III, s. 273.

Litet annorlunda ställer det sig med mannen från Marnäs. I de äldsta jordeböckerna bära bönderna i nämnda gård andra namn,[1] och först 1557 påträffar man en »Matts i Marnäs» bland »Sverdesjö timbermen».[2] Schultze har visserligen återgifvit ett kungabref för en Matts Olsson i Marnäs,[3] som skulle vara identiskt med det bref på Kysveden», som omtalas hos Folkernius. Johan Brandberg, som tagit en afskrift efter originalet i Marnäs, har utsatt årtalet, 1555. Detta kan kontrolleras och är riktigt.[4] Belöningen kom således sent, om det nu varit någon belöning. Så är icke fallet. Här är endast fråga om en kunglig stadfästelse på besittningsrätten till en nyodling; bekräftelsebref af samma slag äro rätt vanliga.[5] För min del tror jag, att berättelsen om Per Matts Olsson i Marnäs blott är en »oriktig placering» af hvad som eljest tillskrefs Sven i Isala.

Gustaf Vasas äfventyr i Dalarne ha nämligen en förvånansvärd förmåga att gå igen. Den bekanta berättelsen om Gustaf som tröskare, tidigast omtalad från Rankhyttan — den torde få anses återgå till Peder Svart,[6] ehuru ladan nämnes först hos Loccenius[7] — har säkerligen varit mycket omtyckt och ofta berättats. Det har lifligt tilltalat folkfantasien att tänka sig, huru den sedermera så märklige konungen en gång måst svänga slagan som en vanlig bonddräng. Samma tilldragelse har ju ock förlagts till Svärdsjö prästgård, hvarifrån den omtalas i ordalag, som erinra om krönikan,[8] till Isala och till en plats i öfre Siljanstrakten.[9]

---

[1] Anders Nijlsson och Joghan Jonsson, sedermera tillkommer Oloff Nilsson. Vestm. Handl. 1539, 4, s. 53 och 1540, 4, s. 52.

[2] Vestm. Handl. 1557, 9, ofol.

[3] »Vi Gustaf med Guds nåde, Sveriges, Giötes och Vendes konung, göre vitterligit, att Vi gunsteligen hafva undt och efterlåtit thenne brefvisare. Vår undersåte Mats Olsson i Marnäs obehindrat må besittia benämde hemman, som han med fogdens tillåtelse kronan til förbetring af ödesmarck upptagit hafver, dock med sådan förord, at förb:de hemman ej är någon bålby til förfång, therom häradshöfdingen och nämden granneliga syna och ransaka skola: thesslikes skall förb:de Mats Olsson vara förplichtig utgiöra then rättighet, som förberörde nybygie blifver skatlagt och kan giöra skiäl före. Thet huar och en må retta sig efter. Datum Gripsholm d. 9 Jan. 15— —.» Diss., ss. 44—45.

[4] »Protocollon 1555, 9 jan. Gripsholm. Öppitt breff för Matz Olsson i Marnäss, at han må beholle thz utrymes jordh, som han aff ödis marcken upptagit haffver.» Diarier utg., RA.

[5] Jämför t. ex. bref för »Joen Larsson i Granebeck» d. 1/4 1550. Gustafs registr. XXI, s. 137.

[6] »— — gaff sig ther först till Anders Pederson i Rankhytton, doch han sigh alt förborgat klädd i bonde kläde. Men een piga lett förstånda Anders Pederson förstå, att hon hade vordet varse på honom en guldstickat skiortekraga, utaff hvilcket Anders förmärkte hoo han var.» Svarts krön., s. 12.

[7] »In horreo, in quo hero operam dederat, nomen suum abiturus parieti inscripsisse fertur. Horreum utique illud, memoriæ rei causa servatum adhuc ostenditur.» Hist. Rer. Svec. usque ad Car. Gust. obitum deductæ (Ups. 1676), s. 213.

[8] Hos Folkernius och Brenner.

[9] »En gammal sägen är i Mora, at när herr Gustav kommit till Oxberg — — skal en hustru til att förvilla danskarne, sagt till honom: »Ut suike

Den berömda Utmelandskällaren, hvilken, så vidt jag vet, om-talas första gången år 1707,[1] är icke ensam i sitt slag.[2] Berättel-sen om källaren som Gustafs gömställe förekommer 30 år tidigare i tryck jämte episoden om halmlasset, allt förlagdt till *Tärna*, från 1750-talet känner man den från Rättvik,[4] och 100 år senare från Transtrand.[5]

Äfven af mindre spännande äfventyr eller minnen från Gustafs vandring i en eller annan form finnes det godt om dupletter. »La-gor» ha spelat en viktig roll under Gustafs flykt,[6] källor och kulla

å diema. stand int giene.» Men thessa orden måste oförgripeligen blifv talte til herr Gustav af then försichtige Suens hustru i Isala.» Johan Brand-berg, Beskrifning, s. 51.

[1] Hist. Studier, ss. 130—31.

[2] »Gustavus — primum pernoctavit in ædibus pastoris — apud Jaco-bum Petri —. Itaque ne inde Danis suboleret, occultari apud se Gustavum illum pastor deducendum curavit ad pagum quendam, versus meridiem a tem-plo Morensi vix 1/4 milliar. distantem, Utmeland dictum. Heic a rustico no-mine Mathia Laurentii in villa Tomtgården, vel ut hodie vocatur, Tom Matts Larsson, *in cella quadam occultabatur. — Quo tempore in ea aedi-tus latuit Gustavus, cibus a villa pastoris deportatus per canalem* (kä-lartrumman) *demittebatur.* — Uxor hujus Mathiæ Laurentii in cerevis coquenda tum occupata odorabatur perquisitores Danos venire, dolium in qu suecum ptisanæ habuit, januæ cellæ imposuit.» Schultze, ss. 47—49. (E-ter länsman Morells och v. landtm. Ahlbergs relationer.)

[3] »*Ibi* (Tärna) per aliqvot dies *Gustavus* a Christierni militibus quæs-tus *delituit in cella panaria, et a rustico in vehe straminis occultat* per medias excubias Danicas abductus est.» Loccenius, Hist. Svec. a prim rege Sueciæ usque ad Carolum XI deducta (Frankf. u. Lpz. 1676) s. 199. E anekdot af samma slag återfinnes i det utkast till beskrifning öfver Sueci verket, som Loccenius efterlämnat, S 1, (Ups. univ. bibl.) s. 80. Det torde var under förarbetena till denna »Descriptio totius regni Sueciæ», som L. up snappat de här återgifna historierna från Rankhyttan och Tärna. (Loccenii till Dahlberg, Upsala 23/4 och 30/4 1661 och Dahlberg till Loccenius, u. de förra i Bref till Erik Dahlberg från förf. till Sueciaverket, de senare Erik Dahlbergs Bref och koncepter rörande Sueciaverket, Kungl. Bibl.

[4] »Min salig fader, fältväbeln Petter Danielsson, som år 1709 blef dö 74 år gammal, och har i lifstiden i Påland tient konung Carl X i fält, berä tade för mig sanfärdeligen, at *här i Gärdsiö by* under min bygning, *uti liten källare*, som dock för tuenne år sedan började förfalla, ty blef h igenkastad och flyttad, *har högtsalig konung Gustaf I blifvit för d fiender undangiömd.* Thenne källare var med kulrig kampsten, på sidor murad, med tak af tälnar; och en lönlucka öfver ingången uti förstufva som härmed intygas. Nedra Gärdsiö by och Rättvicks sochn den 30 ma tii 1757.

Daniel (bom.) Persson
emot 77 år gammal.»

Johan Brandberg, Beskrifning, s. 47.

[5] »— — uppnådde inom kort den del af *Sählens by*, som ligger vest om elfven. Vi gingo här upp till *Nils-Persgården*, hvilken säges vara ju den gård, der Gustaf Wasa uppehållit sig och hvarest han påstås ha lega två nätter. *Den källare, han då begagnat till hvilorum* och hvilken än är väl bibehållen, har mycket likhet med den i Utmeland och tyckes va af alldeles storlek.» Axelsson. Vesterdalarne (Sthlm 1855), s. 39.

[6] »— — jag hafver varit i Linna sochnt och grannerligha ransaket o then tallen, som I scrifve migh til om och hafver funnit i sanningh, a *salighe konung Götstaff hafver hvilt och fått sigh mat på en tallelagh*

ka fått sitt namn genom hans färd i Garpenberg[1] och Malung[2], i Leksands socken[3] och i Gestrikland,[4] och både i Svärdsjö och Mora har han i prästgårdarna varit utsatt för originella missöden af precis samma slag.[5] Öfver hufvud taget gör traditionen från Mora intryck af att vara en kopia af den tidigare från Svärdsjö. På båda ställena blir Gustaf gästfritt mottagen i prästgården, men hans säkerhet äfventyras genom en öfverdrifven artighet från värdens sida, i båda fallen gömmes han genom prästens försorg hos en bonde, där han räddas af den rådiga hustrun.

Det torde vara öfverflödigt att understryka ytterligare analogier. Af det sagda borde framgå, att Gustaf Vasas äfventyr i Dalarne kunna reduceras till ett begränsadt antal motiv, hvilka fullständigast återkomma i berättelserna från Svärdsjö. Huruvida dessa motiv åter ha något gemensamt med främmande sago- och sägencyklar, må tillsvidare vara osagdt.

Sixten Samuelsson.

---

som tå nederfallin var och nu är ruttin — —.» Herman Pålssons bref, Hist. Tidskr. 1887, s. 193.

Jfr »Närbo lågha. *therest en låga varit* som legat öfver åen men är nu bortfluten. — — *blef och då konung Gustaf af Marnäs boarne — vård och spisad, hvilka buro tit mat til detta ödets ställe*, huadan rummet Närbo kallas.» Hist. Studier, s. 136, not 2.

[1] »— *Konung Gustavs källa*, hvilken så skal blifvit nämd, efter högstbemälte konung under sin flykt druckit deraf», är i Hülphers Dagbok. s. 548. oriktigt förlagd till Trollbo i *Hedemora;* platsen ligger i Garpenbergs socken. Jfr Afzelius. Svenska folkets sagohäfder, V, s. 255.

[2] »— gick han sidhen litthet länger fram til ena källo ath dricka och da han druckit hade, gaf han henne nampn säijandes: källan skall hetta söta jutta. och kallas hon än i dag så —.» Herman Pålssons bref.

[3] »Efter trovärdig berättelse har högtsalig konung Gustav under sin resa här igenom Dahlorten hvilat på en trind holme hart när våra ägor på Åsby fierdings- mark i Lexands sochn vid Lung-Siöåen en fierdedelsmil i norr ifrå Finbo, som theraf kallas *Kungshögen*. På thenna kulle syntes för många år sedan i en kullblåster tårrake efter en fura namn helt nätt inskuret. hvilket trä, efter torrakers art, i långliga tid lärer stådt förän den fallit. som härmed intygas af Finby i Lexand sochn d. 31 martii 1757.

Måns (bom.) Olsson emot 80 år gammal. Per Mathson (bom.).»

Johan Brandberg, Beskrifning, s. 43.

»Inskurna namn» o. d. omtalas också i Herman Pålssons bref (» — — en stor alder. på hvilken salighe konungh Göstaff skar ena krona, et kårs, sit vapen och åretalet»), från *Rankhyttan* (se Loccenius ofvan s. 49) och *Leran* (Tuneld, Geographie öfver konungariket Sverige (6:te uppl., Sthlm 1827) Bd 1. D. 2. s. 20 f.).

[4] *Kungsberget* i Järbo socken, där Gustaf Vasa skulle uppehållit sig under sin vistelse i Svärdssjöskogarna». Samuelsson, F. V., Gestrikland (nt till Turistf. Sv. Bilder, s. 11).

[5] »Quanto autem officiorum honore hunc suum hospitem exceperit ille Jacobus Petri) vel inde constiterit, *quod vasculum, cum manus lavaret, pse ei obtulerit. Quod cum vetula quædam in villa pastoris videret suspicari coepit altioris esse fortis novum hunc hospitem*, quod solito maiori cultu eum prosequeretur gravis ille pastor.» Schultze, s. 48. efter kyrkoherde Wollenii relation.) Jfr berättelsen om »hr Joens hustru» hos Folkernius, s. 41 ofvan.

Ny rysk Poltava-litteratur.

I anslutning till det förlidet år i Ryssland firade minnet af slaget vid Poltava har det för några år sedan stiftade Kejserliga Krigshistoriska sällskapet utsändt de första frukterna af sin verksamhet: Труды Имп. русс. Военно-Истор. Общества. 4bd, (tillhopa omkr. 1200 sidor). Sällskapet, hvilket såsom första mål för sin forskning uppställt stora nordiska kriget och närmast det skede däraf, som sträcker sig från tiden närmast efter slaget vid Holoftzin till och med kapitulationen vid Perevolotjna, d. v. s. från juli 1708 till slutet af juni 1709 har till forskningsfält valt vetenskapsakademiens, hufvudstabens, senatens, utrikesministeriets, artillerimuséets och marinens arkiv, hertigliga kurländska arkivet samt Eremitagets bibliotek, alla i Petersburg; utrikesministeriets och hufvudstabens arkivafdelningar i Moskva jämte därvarande justitiearkiv och slutligen arkiven i Troitski-klostret, Poltava, Kieff, Odessa och Charkof. Af icke ryska arkiv har man haft för afsikt att undersöka arkiven i Stockholm, Warschau, Krakau och Wien, men det vill synas, som om man endast medhunnit forskning i det sistnämnda.

Sedan det rika material, som hopbragts, blifvit siktadt efter värde och ämne, antogs såsom ledande princip, att endast sådana handlingar skulle af föreningen utgifvas, som icke förut blifvit i tryck publicerade. De fördelades i två serier: den ena omfattande tiden juli—oktober 1708, den andra omfattande tiden november 1708—juni 1709.

De båda serierna, redigerade efter samma system, bestå hvardera af två band nämligen ett band dokument och ett band, innehållande en på grundval af dokumenten och andra källor utförd krigshistorisk skildring af ifrågavarande period. Dokumentbanden, som äro redigerade af A. Bajoff, åtföljas af praktiska register, och uppsatserna, som äro utarbetade af N. L. Jonakoff, af en mängd kartor.

Dessutom meddelas i företalen dels underrättelse om hvar viktigare, redan tryckta aktstycken återfinnas, dels ock en redogörelse för äldre och nyare litteratur i ämnet. Tyvärr har den svenska litteraturen blifvit mycket litet uppmärksammad och representeras blott af Adlerfeld och Gyllenkrook.

De offentliggjorda dokumentbanden innefatta bref från tsar Peter, Scheremetjeff, Menschikoff, Bruce, Galitzin, Repnin, Ifland, Bauer, Kellen m. fl. och, ehuru fallande utanför den fastställda ramen, några krigsrättshandlingar rörande slaget vid Holoftzin. Vidare märkas en dagbok öfver militära operationer vid Poltava samt en dagbok under tsarens vistelse i Voronesch m. m.

Från arkiv i Wien meddelas brefväxlingar rörande stora nordiska kriget, funna bland prins Eugens papper, samt instruktioner utfärdade af konung Stanislaus för Poniatovski, polskt sändebud hos Karl XII, hvilka belysa förhållandena i Polen.

På grund af dessa dokument, sammanställda med de upplysningar man redan förut vunnit, ha nu utarbetats framställningar af striden vid Ljäsnaja, ryssarnes dispositioner för försvaret af Desnalinjen, deras aftåg till Gluchov—Lebedin och operationer under svenskarnes vinterkvarter i Ukrajna. Man får inblickar i oenigheten mellan de ryska befälhafvarne, lär känna de ryska truppernas lidanden under den hårda vintern, och huru det endast var tsar Peters järnhand, som sammanhöll det hela. Vidare redogöres för de stora bekymmer, som vållades tsaren af saporogerna och hans åtgärder gent emot dem, och slutligen skildras händelserna vid Poltava, som dock i åtskilligt framställas olika med hvad från svensk sida skett. För studiet af händelserna vid Poltava framhålla de ryska auktorerna särskildt den nyfunna dagboken öfver militära operationer vid Poltava (1 april till 30 juli 1709). Om rätte författaren till denna råder emellertid oenighet emellan de båda utgifvarne, i det att Jonakoff sökt göra gällande, att författaren måste hafva varit kommendanten i Poltava, Kellen (Kellin), under det att Bajoff anser detta alls icke säkert, knappast ens troligt. Jonakoff erkänner emellertid, att dagbokens tidsuppgifter om belägringen äro bevisligen oriktiga, och att man för öfrigt får begagna den med omdöme och varsamhet. Denna uppmaning till varsamhet är sannerligen väl behöflig, men dagboken är trots sin naivitet af intresse.

Såsom en bilaga till andra delen meddelas en militärgeografisk beskrifning öfver krigsteatern, som just nu bör vara välkommen för svenska forskare.

Ett annat arbete, som på förträffligt sätt fullständigar det föregående, är det af sällskapet Militärvetenskapernas vänner utgifna Полтавская битва 1709—1909 (283 sidor text + 16 kartor). Redigeradt af trenne generalstabsofficerare och i typografiskt afseende väl utstyrdt, afser det att låta läsaren bilda sig en föreställning om slaget genom studium af samtida skrifter eller af senare, framstående författare. Om man undantager en studie öfver slagfältet, består arbetet föröfrigt af blotta utdrag ur skrifter af ofvannämnda beskaffenhet. Man finner sålunda där af västeuropiska författare och skrifter representerade de Limiers, Theatrum Europæum, Hübner, Adlerfeld och från en senare tid marskalken af Sachsen, alla i rysk öfversättning. De ryska utdragen äro hämtade ur Kniga Marsova, Peter den stores journal, Prokopovitjs, Golikoffs, hufvudstabens (Buturlins) och Leers arbeten.[1]) Man får på detta sätt för en ringa kostnad samladt på ett ställe viktiga uppgifter, som det annars vore förenadt med rätt stor möda och kostnader att hopbringa.

[1]) Arbetet innehåller äfven handlingar ur Menschikoffska arkivet, men som dessa äro meddelade ej direkt utan efter professor Pavloskijs anteckningar, varnas i förutnämnda Krigshistoriska sällskapets handlingar uttryckligen för dem (T. IV, s. XIV).

Af särskildt intresse äro de rika kartografiska uppgifterna. i de uppgifter lämnas om 33 i skilda samlingar i Ryssland befintlig planer öfver Poltavaslaget och händelserna i Ukraina 1709. Önsk ligt hade dock varit, att en del af de lämnade afbildningarna blifvi bättre utförda.

I sammanhang härmed må några ord nämnas om kända Polta vakartor.

De planer öfver slaget vid Poltava, som dels finnas i svensk krigsarkivets samlingar, dels äro omnämnda i föreliggande arbet kunna delas i kartor, utförda af samtida personer, och senare ut förda.

De samtida kunna efter sitt utseende och innehåll delas u sådana, för hvilka ryska källor ligga till grund, och sådana, hvilk grunda sig på svenska uppgifter.

De *svenska* planerna äro mycket få. De bestå uti en han ritad och färglagd plan, inhäftad i en å Uppsala Universitetsbibliote förvarad handskrift af Adam Ludvig Lewenhaupt (handskriftsan N:o 913) samt en med denna öfverensstämmande, i krigsarkiv förvarad, i större skala utförd färglagd karta, som stammar fr 1700-talet och troligen icke är mycket yngre än Lewenhaupt Dessa svenska planer hafva icke varit kända af den ryska utgifv ren, en sak, som är förlåtlig nog, då de äfven inom vårt land ä föga bekanta. I tryck synas de först hafva offentliggjorts af Ern Carlson i Historiska studier (Festskrift tillägn. C. G. Malmströ Stockholm 1897.) De omfatta i allmänhet större område än ryska, från Petrofka i norr till ett godt stycke söder om Poltav samt innehålla en mängd upplysningar om befästningarna på ömse dor om Vorskla. I fråga om de på stridsfältet framskjutna ska sarnas läge och antal samt det ryska befästa lägrets form afvi de betydligt från de ryska planerna, som ju i denna fråga böra ti erkännas vitsord.

De *ryska* planerna äro däremot talrika och vidt spridda öfv Europa. De kunna indelas i tre kategorier.

Den första kategorien grundar sig på en karta, som i här religgande arbete benämnes Peter den stores plan (bil. 4) och kom i tryck redan samma år, som slaget stod. Den innefattar dast området från Semenovka till Poltava och har inga upplysnin om befästningarna på ömse sidor om Vorskla. De framskjutna fästningarna angifvas till 6 skansar, belägna mellan Malo-Budischt och Jakovtsiskogarna, och 4 belägna vinkelrätt mot och i syd riktning från de förra. Ordre de bataille meddelas för b härarna.

Så godt som en kopia af denna karta är den »Vorstellung ... ohnweit Pultawa ... vorgefallener Bataille», som Faber ut i åttonde delen af sin »Ausfürliche Lebens-Beschreibung Carls XII.» (Leipzig 1717). Liknande är förhållandet med den plan »Bat le de Pultowa» ..., som utkom i nionde delen af de Limie »Histoire de Suede sous le regne de Charles XII» (Amsterdam 172

Dock äro på den sistnämnda de svenska och ryska härarnas ordres de bataille uteslutna.

Den andra kategorien, hvars ursprung hittills varit dunkelt, grundar sig möjligen på en i Krigstopografiska depån i Petersburg befintlig, ritad plan (bil. 5). Den är på baksidan försedd med en anteckning på polska språket, att den utgör en originalteckning af general Hallart. Planens många uppgifter om befästningar vore då förklarliga nog, ty som ingeniörofficer har han naturligtvis särskildt varit intresserad af dem. Uppgifterna om de framskjutna skansarna äro emellertid alldeles olika mot uppgifterna på Peter den stores plan och tvifvelsutan oriktiga. På den s. k. Hallarts plan ligga två stora redutter strax söder om ryska lägret — i dess vänstra flank — och därifrån sträcka sig 5 skansar i västlig riktning längs efter Jakovtsiskogens norra bryn, men i mellanrummet mellan Budischtje- och Jakovtsiskogarna, där svenskarna framryckte, äro inga befästningar angifna. Vidare framställdes svenskarnas anfall såsom deladt och hafvande ägt rum dels öster, dels väster om Jakovtsiskogen. Det ryska befästa lägret har slutligen en annan form än på Peters karta och liknar mera teckningen på Lewenhaupts. Trots den polska anteckningen på kartan synes dock antagandet, att kartan skulle stamma från Hallart vara föga troligt. Hallart var ju själf med vid Poltava, och om någon varit intresserad af och känt till de ryska befästningarna, bör det väl hafva varit han.

Med denna handritning öfverensstämma åtskilliga tryckta planer, såsom Pierre Husson, »Plan de la fameuse bataille ... aux environs de Poltawa» ... (Haag, fransk text); Jos. Frid. Leopold, »Grundriss der glorieusen Action ... in der Gegend Pultawa» ... (tysk text), och P. Schenk, med lång beskrifvande titel såväl på holländska (»Veltslagh by Poltawa») som på latin (»Pugna ad Poltawam» ...), samt fransk text (Amsterdam). Krigsarkivet äger slutligen en i större skala, men groft utförd graverad plan Battaille beij Pultowa», som stämmer öfverens med Schenks karta äfven med hänsyn till siffrorna men ej är åtföljd af beskrifning.

Samtliga till denna afdelning hörande kartor ha i öfre vänstra hörnet en situationskarta öfver trakten vid Perevolotjna och Leopolds plan, dessutom en öfversiktskarta från Novgorod Siäverski ned till Bender.

Den tredje ryska kategorien är ett mellanting mellan de s. k. Peter den stores och »general Hallarts» planer.

Hit hör »Plan der Bataille bey Pultawa» ... i adertonde delen af *Theatrum Europæum*, (tryckt 1720), äfvensom den i Adlerfelds »Historie militaire» (Amsterdam 1740) förekommande »Plan de la bataille de Pultowa». I den svenska upplagan af Nordbergs arbete, som utkom under författarens lifstid (1740), finnas inga kartor. I den franska upplagan, som utkom efter hans död (1 delen 1748, 2 delen 1744), är införd Hussons ofvannämnda plan, men i andra delen af den tyska upplagan »Leben Carl des Zwölften», som utkom 1746, har Hussons plan blifvit utbytt mot en af P.

Haas stucken plan. Den är ett mellanting mellan Theatrum Europæums och Adlerfelds planer och är ensam i sitt slag orienterad åt norr.

Dessa planer följa vidkommande slagfältet samt de ryska befästningarna på detta och truppernas rörelser Peter den stores karta, men den föregifna Hallarts i fråga om befästningarna längs Vorsklas stränder.[1])

Till denna klass sluta sig två något modifierade kartor, båda ritade. Den ena (bil 7) framhålles i arbetet såsom särskildt viktig i följd af de upplysningar den lämnar om de resp. regementenas plats under striden. På denna plan ligga de 6 skansarna mellan Lilla Budischtje- och Jakovtsiskogarna på rätt plats, men de framför dem anlagda 4 skansarna oriktigt, i det att de utgå ej vinkelrätt från ungefär midten af de 6, utan i spetsig vinkel från skansen på yttersta högra flygeln, så att den fjärde framskjutna skansen kommer ungefär midt framför den fjärde af dem, som lågo i linjen Malo Budischtje-Jakovtsi.

Denna plan har ett motstycke i svenska krigsarkivet med titel »Sigreiche Batallia weiche Sr Zah. Mai: Peter Alex. . . . erhalten . . . Denna karta har samma underliga anordning af de 4 framskjutna skansarna som den nyssnämnda och lämnar specificerade upplysningar om ryska regementen. Om svenska lägret lämnar utförligare upplysning än på öfriga kartor. Uppgifterna om svenskarnas befästningsarbeten nere vid Vorskla sluta sig närmare till de svenska uppgifterna än till ryssarnes.

Vidkommande modernare kartor må nämnas först Dolgorucky karta, uppgjord 1772 (bil. 1) och sannolikt den första, som upprättats efter mätningar på slagfältet. På denna finnas ännu kvar 2 af de sex skansarna, hvilka lämningar bekräfta riktigheten af uppgiften på Peter den stores blad. Vidare en karta upprättad för manövern på slagfältet 1817 (bil. 12) samt generalmajor Chatof karta 1819 (bil. 3), hörande till Hufvudstabens (Buturlins) officiella arbete om ryssarnas fälttåg under 1700-talet. Leers lilla plan, som b. a. afbildats af E. Carlson i Historiska studier, synes vara ganska god. Största intresset väcker dock en i rätt stor skala upprättad karta omfattande slagfältet från »Korsresnings klostret» i söder upp till närheten af Semenovka samt från Malo Budischtje i väster till Vorskla i öster. Denna karta har uppmätts i maj förra året af kapten Michelson vid topografiska kåren. Man får utaf densamma ett lifligt intryck af huru slätt slagfältet i allmänhet är, det liknar nästan ett golf. Ett undantag från den allmänna jämnheten bildar dock trakten söder om det ryska lägret. I detta lägers vänstra flank är marken djupt nedskuren och något längre åt sydväst möter man ett virrvarr af tranga, inveckIade och skogbevuxna raviner, bildande liksom en naturlig graf. Genom dessa raviner inskränktes svenskarnas anfall ti

[1] Haas har dock låtit förleda sig af den sistnämnda att inteckna på sin karta två skansar tätt söder om ryska lägret.

det smala fältet mellan skogarna. Af de ryska befästningarna i den framskjutna linjen finnes nu intet spår kvar. Där har bönderpas åkerarbete och de hårda vindarna uträttat sitt verk. Det stora befästa lägret är äfven försvunnet, så när som på en bastion i lägrets sydvästra hörn, hvars lämningar på 1850-talet restaurerades af kadettkåren i Poltava.

Bakom det jämna fält, där hufvudstriden utkämpades, börjar marken att sänka sig. Det skulle hafva varit önskligt att kartan sträckt sig något längre västerut öfver denna trakt, så att man fått upplysning äfven om den terräng, där svenskarna samlade sig efter nederlaget.

På slagfältet finnes sedan gammalt en minnesvård, den s. k. »svenska grafven», i hvilken som bekant dock endast ryssar hvila. Då det i Ryssland blef kändt, att i Sverige ett häftigt anlopp skedde äfven mot det senare svenska förslaget att uppresa en vård åt de vid Poltava fallna svenskarna, och det antogs troligt att äfven detta förslag skulle falla, beslöto ryssarna att själfva bekosta en värdig minnesvård åt de fallna karolinerna. Emellertid kom verkligen från svensk sida en vård till stånd. Svenskarna lämnades då att först välja plats för denna och de valde en plats, ett stycke från själfva slagfältet, på andra (norra) sidan om den ravin, i hvilken det var nära att ryska kavalleriet blifvit neddrifvet. Ryssarnes minnesvård öfver karolinerna är upprest för sig själf, tätt vid stora chaussén omkring 600 meter väster om »svenska grafven» och ungefär på det ställe, där svenskarne samlade sig efter genombrytning af skanslinien.

Önskligt hade varit, att äfven trakten vid Perevolotjna blifvit uppmätt. Man får väl hoppas, att slutligen en gång från svensk sida måtte till dessa nejder utsändas militärt sakkunniga personer, som behärska ryska språket, för att med vederbörligt tillstånd undersöka terrängen för utrönande af svar på flera frågor som hittills måst förblifva olösta.

T. J. P.

Underrättelser.

— **Otto Ahnfelt †.** Den 3 februari afled den framstående lkohistorikern, biskopen öfver Linköpings stift dr Otto Nathanael ...onius Ahnfelt. Född i Dalby d. 13 sept. 1854, blef A. 1872 ...dent i Lund, 1881 teologie kandidat och samma år docent i systematisk teologi vid Lunds universitet. År 1892 erhöll A. därstädes professuren i moralteologi och symbolik och kallades två år senare ...an ansökan till professor i kyrkohistoria och symbolik. Efter att ...ra ganger förut ha varit uppförd å biskopsförslag utnämndes han ... 1907 till biskop öfver Linköpings stift. Ehuru A. jämförelsevis sent

fördes öfver till den vetenskap, hvars studium sedan blef hans lif-
uppgift, hann han dock att före sin mänskligt att döma förtidig
bortgång utveckla en omfattande författare- och framför allt utgi
vareverksamhet på kyrkohistoriens område. Hans första större un
dersökning *Utvecklingen af svenska kyrkans ordning under Gusta
den förstes regering*, publicerad i Teologisk Tidskrift år 189
(äfven utgifven separat år 1893) vittnade om grundliga källstudie
och vidsträckt beläsenhet och gaf särskildt för tiden 1539—1544 e
mängd nya och intressanta resultat. År 1893 utgaf han äfven i Lund
universitets årsskrift *Laurentius Petri handskrifna kyrkoordnin
af år 1561.* Under de följande åren utvecklade han en liflig verk
samhet såsom utgifvare af historiska och kyrkohistoriska källskrif
ter, särskildt från 1500-talet. År 1894 påbörjade han sålunda i nys
nämnda publikation en serie *Bidrag till svenska kyrkans histori
i sextonde århundradet*, bl. a. innehållande Georg Normans »Ein kurt
Ahnleithungh» med svensk öfversättning af Rasmus Ludvigsson och Ex
plicatio articulorum (1894—1899). Likaledes i Lunds universitets års
skrift meddelade han 1896—1897 Per Brahe den äldres fortsättning a
Peder Svarts krönika samt året därpå bland Svenska litteratursällska
pets skrifter såsom festskrift vid Olaus-Petristodens aftäckande Olau
Petris *Undervisning om menniskans ärliga skapelse, fall oc
upprättelse.* A. har dessutom publicerat en mängd smärre kritisk
undersökningar och aktstycken i olika tidskrifter och därvid äfve
flera gånger lämnat högt skattade bidrag till Historisk Tidskrif
Under sina sista af sjukdom nedtyngda år utgaf han en serie smär
uppsatser och skisser under titeln *Ur mina minnen och ur gam
papper* (1907). A. var en blid och fridsam natur, som hälst höll s
utanför de kyrkliga meningsstriderna. På den biskopsstol, dit ha
efter biskop Charlevilles död år 1907 kallats, fick han endast verk
ett par år. Såsom akademisk lärare, särskildt som föreläsare, va
han högt skattad.

— Filosofie licentiaten Birger Swartling afled i Uppsala d
3 mars innevarande år efter några veckors sjukdom. S. hade n
ligen afslutat sina universitetsstudier genom disputation pro gra
och skulle i vår fått mottaga den akademiska lagerkransen. M
sin doktorsafhandling *Georg Stiernhielm, hans lif och verksamh*
hade S. dokumenterat sig som en synnerligen framstående forska
med ovanligt mångsidig läggning. Den företrädesvis litteraturhistoris
lagda biografien öfver Stiernhielm har gifvit S. tillfälle att ådag
lägga en förvånande insikt och beläsenhet på de mest skilda o
råden af lärdomshistorien och bär därjämte också i hög grad vitt
om sin författares grundliga och omfattande politiskt-historiska st
dier. — Vid sidan af sin gradualafhandling hade S. äfven publi
rat åtskilliga smärre uppsatser, recensioner o. d., af hvilka särskil
märkes den utmärkta studien öfver *Johannes Magnus' Histor
Metropolitanæ Ecclesiæ Uppsalensis* (Historiska Studier, tillägna
Harald Hjärne).

S. var en sällsynt fin och urban personlighet, afhållen af både lärare och kamrater. Under många år spelade han en framträdande roll i Uppsala studentlif och tog särskildt en liflig del i Historiska föreningens verksamhet. Hans bortgång är därför ägnad att väcka sorg och saknad ej blott bland den historiska vetenskapens idkare, utan äfven bland de många, som genom personliga band voro fästade vid den afhållne vännen.

(*S. T.*)

— Den 24 oktober förlidet år afled vid 84 års ålder den amerikanska häfdaforskningens Nestor kyrkohistorikern Henry Charles Lea. Född i Philadelphia 1825 och son till en framstående bokförläggare utöfvade han själf under åren 1843—1880 förläggareverksamhet. Redan på 1860-talet började han emellertid sin verksamhet såsom historisk författare, och snart koncentrerade han sina forskningar så godt som uteslutande på den medeltida kyrkohistorien. På detta område har han utgifvit en rad af stora arbeten, utmärkta af en omfattande lärdom och vidsträckt källforskning, som L:s rikedom satte honom i stånd att på det bästa sätt organisera, men tillika präglade af en viss torrhet i uppfattning och stil och från metodisk synpunkt ej alltid oklanderliga. Såsom de viktigaste af dessa arbeten må nämnas *History of the Inquisition of the Middle Ages* (3 bd 1888, öfversatt till franska och tyska), *A History of Auricular Confession and Indulgences* (3 bd 1896) samt *A History of the Inquisition of Spain* (4 bd 1906—07). Särskildt från den katolska forskningens sida har den allmänna uppfattning, som i dessa arbeten tagit sig uttryck, gjorts till föremål för en skarp kritik. L. samlade åt sig ett storartadt historiskt bibliotek, som han testamenterat till Pennsylvania-universitetet.

— Den 3 december 1909 afled en annan af Förenta Staternas främste häfdaforskare den bekante medeltidsspecialisten Charles Gross. Född 1857 i Troy, New York, studerade han först vid Williams College, därefter i Göttingen och graduerades där 1883 på en afhandling om *Gilda mercatoria*. 1888 anställdes han vid Harvarduniversitetet, där han 1901 blef professor. Efter att 1887 ha utgifvit en undersökning om *The Exchequer of the Jews of England in the Middle Ages* utsände han 1890 sin epokgörande monografi *The Gild Merchant*, därvid fullföljande och utvidgande de studier, som gifvit upphof till hans gradualdisputation. Af G:s hand äro ytterligare att anteckna tvenne viktiga historiskt-bibliografiska arbeten dels en 1897 publicerad *Bibliography of English Municipal History* dels det utmärkta arbetet *Sources and Literature of English History to 1485* (1900), en engelsk motsvarighet till Monod's och Dahlmann-Waitz' bekanta verk för den franska och tyska historien.

— En stor förlust har den byzantinska filologien och häfdaforskningen lidit genom Karl Krumbachers frånfälle d. 13 sistl.

december vid endast 53 års ålder. Född i Kürnach d. 23 sep 1856 studerade han klassisk filologi i München och Leipzig, ble 1879 gymnasiallärare i München samt 1891 e. o. och 1897 ordi narie professor i medel- och nygrekisk filologi vid därvarand universitet. Hans stora arbete *Geschichte der byzantinische Litteratur* (1891, ny uppl. 1897) blef grundläggande för de byzantinska filologien i Tyskland och i *Byzantinische Zeitschri* (1892 ff) och *Byzantinisches Archiv* (1898 ff) har han skapat e internationell medelpunkt för den nya vetenskapen.

— Den 20 december förlidet år afled vid 85 års ålder d bekante klassiske filologen och arkeologen Ludwig Friedlände under åren 1856—92 professor vid universitetet i Königsberg. D aflidne har utgifvit kommentarupplagor af åtskilliga romerska fö fattare och dokumenterat sig såsom en synnerligen framståen kännare af Roms kulturhistoria framför allt genom sitt beröm arbete *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms* (7 up 1901), bredvid och näst efter Mommsens romerska historia d tyska vetenskapens mest kända och lästa verk på den anti historiens område.

— Af *Samlaren*, Svenska litteratursällskapets tidskrift, förelig nu trettionde årgången (1909). Af den nya volymens inneh märkes först och främst en studie öfver *Stockholms-Posten o Kellgren*, författad af professor Otto Sylwan och afsedd att draga till belysningen af »Postens» betydelse i vår presshisto äfvensom lämna ett par iakttagelser rörande Kellgrens personl insatser. Årgångens innehåll för öfrigt utgöres af en afhandling F. Böök om *Stagnelius och Chateaubriand* samt en vidlyftig se *Lidnerstudier* af Martin Lamm. Sist följer en svensk litterat historisk bibliografi för 1909 utarbetad af Isak Collijn. M häftet följa dels ett nytt häfte af Bygdéns *Svenskt anonym- pseudonym-lexikon* dels en samling *Studier öfver Lejonkul dramer* af Oscar Wieselgren.

— I en i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning för de januari d. å. (N:o 1) intagen anmälan af det nyutkomna fö bandet af Olaus Magnus' Historia om de nordiska folken läm dr S. Aberstén rörande den berömde författarens födelseort en redning, som ej saknar sitt intresse. Olaus Magnus uppger s Linköping såsom sin födelsestad; Messenius har samma uppgi sin »Scondia illustrata» och den har godtagits af H. Hildebrand K. Ahlenius, den landsflyktige ärkebiskopens båda sista biogra I en del nyare arbeten och uppslagsböcker (bl. a. Nordisk fam bok) uppgifves åter såsom hans födelseort Skenninge. Dr Aber vill återföra denna uppgift till ett missuppfattadt ställe i Johan Schefferus' »Suecia literata» (s. 7), där den lärde författaren bredvid vår Olaus Magnus (s. 26) — upptager en »Olaus Ma

de Scheningia» sasom författare till lefnadsbeskrifuingar öfver S. Ingrid och S. Mechthild. Såsom hemulsman uppgifver han Vastovius i hans bekanta Vitis Aquilonia. Om man emellertid granskar det citerade stället i sistnämnda arbete, finner man, att Schefferus byggt sin uppgift på en (af honom missförstådd) hänvisning till kapitlet om Skenninge i Olaus Magnus' stora verk: under de båda helgonbiografierna står nämligen »Olaus Magnus de Scheningia». Från Schefferus har uppgiften gått öfver i vår nyare litteratur: i Handlingar rörande Skandinaviens historia bd 1 (1816) förekommer den sålunda utan källhänvisning, i Svenskt biografiskt lexikon (1843) under hänvisning just till anförda ställen i Suecia literata. Från biografiskt lexikon har uppgiften sedan vandrat vidare.

— Ur *Samfundet Sankt Eriks årsbok* för 1909 anteckna vi dels en af dr L. M. Bååth utarbetad förteckning öfver *Handritade kartor öfver Stockholm från 1600-talet*, föregången af en skiss öfver stadsplanens historia före 1700, dels en uppsats af dr S. Bergh innehållande *Drag ur Kungsholmens historia* och åtföljd af en redogörelse för källorna till nämnda stadsdels historia äfvensom af en förteckning öfver fastebref å tomter på Kungsholmen under senare hälften af 1600-talet. Båda de nämnda undersökningarna äro frukter af den utredning rörande kronans hus och tomter i Stockholm, som verkställts af riksarkivet och hvarpå vi efter riksarkivariens årsberättelser redan tidigare fästat uppmärksamheten.

— Af den finskspråkiga historiska tidskriften *Historiallinen Aikakauskirja* för 1909 utgöra femte och sjätte häftena en hyllningsskrift till professorn frih. E. G. Palméns 60-årsdag. Dubbelhäftet innehåller bidrag af bl. a. Carl von Bonsdorff (»Åbo akademiska konsistorium 1808—1809»), L. Karttunen (»Om Gregorius XIII:s persiska politik»), U. L. Lehtonen (»Danmarks ställande i fredsunderhandlingarna mellan Sverige och Ryssland 1570»), K. R. Melander (»Jordrefning i Finland i början af sjuttonde hundradet») och J. W. Ruuth (»Finland och påfliga legater i början af 1200-talet»). Det hela afslutas med en förteckning öfver frih. Palméns historiska skrifter.

— I sist utkomna häfte af (dansk) *Historisk Tidsskrift* (8 R, 2: H. 4) offentliggör Jørgen Olrik en längre uppsats med titeln *Studier over tillblivelsen af Sakses værk*. I slutet af sin undersökning sammanfattar förf. de resultat, till hvilka han kommit, i följande satser. Omkring 1185 har Saxo börjat skrifva Danmarks historia under konung Svens söner i det väsentliga efter Absalons meddelanden (sista hälften af elfte samt tolfte och trettonde böckerna). Efter att under några år ha fullbordat denna teckning uppmanades han af Absalon att fortsätta samt att tillika utvidga sitt verk att omfatta äfven forntiden. På 1190-talet finna vi Saxo sysselsatt med utarbetandet af fjortonde boken till omkr. 1170 samt de första böckerna af fornhistorien. Efter Absalons död hafva

skrifvits fornhistoriens öfriga böcker samt nionde, tionde och först hälften af elfte boken; äfvenledes torde slutet af fjortonde äfven som femtonde och sextonde böckerna få antagas vara utarbeta efter den store ärkebiskopens död. Framemot 1220 har verk förelegat afslutadt och försetts med tvenne dedikationer nämlig till Valdemar Sejr och Andreas Suneson. Ovisst är, slutar för om Saxo verkligen lämnat sitt verk till dem, ty det bär pr geln af att vara så pass bristfälligt genomarbetadt, att man knapp kan tro att en så fin stilist som han velat lämna det från sig sådant skick.

— Den 5 sistlidne februari firades i Helsingfors, såsom pressen omnämnts, under liflig tillslutning 25-årsdagen af Svens Litteratursällskapet i Finlands stiftande. I samband därmed h sällskapet utgifvit en ståtlig festskrift, som dels innehåller en red görelse för sällskapets verksamhet, fonder, arkiv och bibliotek, d ock en rad minnesteckningar öfver bortgångna ledamöter af sä skapets styrelse. Återblicken på sällskapets tjugofemåriga ver samhet är författad af sekreteraren dr Arvid Hultin. Utgaen från den ur C. G. Estlanders penna flutna inbjudning till sa fundets stiftande, som tillika innehåller arbetsprogrammet för d verksamhet sådan stiftarne tänkt sig densamma, redogör förf. d efter för självfa »starten» och diskuterar sedan »de inre orsaker, s föranledde sällskapets stiftande». Han finner dem närmast »i ti förhållandena, främst den fennomanska rörelsens tilltagande fientlig mot den svenska kulturen i landet» och framhåller såsom en ko fikation af de idéer, som gåfvo upphof till den nya sammansl ningen, en i ströskriften Verdandi införd uppsats af Ernst Lag Därefter redogöres för sällskapets organisation, dess tidigaste publi tioner, dess första af senaten 1887 afslagna anhållan om sta understöd och dess ungefär samtidigt mottagna första stora donati Den följande skildringen visar därefter utvecklingen af sällskap publicerande verksamhet, liksom ock personväxlingarna inom l ningen under första tioårsperioden; af intresse är äfven redogörel för några förslag till nya publikationsserier, som aldrig ble verklighet. Det andra årtiondet af sällskapets verksamhet m förde stora förändringar. Estlander lämnade den ordförandep han sedan sällskapets stiftande beklädt. För att afvärja hota ekonomiska svårigheter begärde och erhöll sällskapet statsunderst Den konsoliderade ekonomiska ställning, som däraf blef en fö satte sällskapet i stånd att fortsätta och öfver nya områden sträcka sina publikationer. Ingången af 1900-talet medförde stark ökning af den litterära produktionen liksom äfven af ledam antalet och donationerna. I sista afdelningen af sin öfversikt läm förf. äfven en del upplysningar rörande planerade publikationer: förberedas bl. a. en serie studier i nordisk filologi under ledn af professor H. Pipping, en släktbok öfver ofrälse släkter i Finl samt ett stort folkloristiskt sammelverk »Finlands svenska f

diktning». Till denna historik sluta sig förteckningar öfver sällskapets bestyrelse, hedersledamöter, korresponderande ledamöter och pristagare under det gångna kvartseklet.

Öfversikten öfver sällskapets ekonomiska utveckling är författad af dess mångårige skattmästare, direktör S. Kullhem. Den är ju egentligen en rätt torr läsning. Men det är med en känsla af afund — det kan inte nekas — som man i redogörelsen för donationerna kan afläsa det lefvande intresse för den svenska bildningens förkofran på olika områden, som tagit sig uttryck i en så verkligt storartad frikostighet. Efter denna ekonomiska teckning följa redogörelser för litteratursällskapets manuskriptsamling af E. Lagerblad samt dess Runebergsbibliotek och dess folkloristiska samlingar, båda författade af E. Lagus.

I volymens senare del föreligga minnesteckningar öfver Wilhelm Lagus af C. Synnerberg, J. G. Frosterus af M. G. Schybergson, K. A. Renvall af G. Schauman, K. Antell af Emil Schybergson samt Martin Wegelius af K. Flodin.

En blick på den långa förteckningen öfver de af svenska litteratursällskapet utgifna skrifter — numera 91 band — är tillräcklig för att visa, hvilken mängd för häfdaforskningen betydelsefulla publikationer, som genom sällskapets försorg sett dagen. Vi finna där — för att nu endast framhålla hvad som i främsta rummet tilldrager sig historikerns intresse — den af Lagerblad ombesörjda editionen af ståndens protokoll vid Borgå landtdag (4 bd), Leinbergs samling af finska prästerskapets besvär och Kungl. Maj:ts därpå gifna resolutioner från slutet af 1620-talet till stora ofredens slut, samme författares finska klosterhistoria, de af Nordmann samlade bidragen till Helsingfors stads historia (5 bd) och samme forskares stora biografi öfver Per Brahe, vidare W. Lagus' upplaga af brefväxlingen mellan Porthan och Calonius (3 bd) och förra delen af Schybergsons monografi öfver Porthan, Schaumans biografiska studier öfver Chydenius samt ändtligen den stora serien monografiska framställningar af Åbo universitets lärdomshistoria (10 bd) samt Åbo akademis af W. Lagus restituerade studentmatrikel (2 bd). Förbigås må ej heller den långa raden af »Förhandlingar och uppsatser» (23 band), där man finner en mängd mindre historiska undersökningar af värde.

När man öfverskådar denna rikedom af utgifna publikationer kan man på sällskapets hittills utvecklade verksamhet väl tillämpa några ord af dess sekreterare nämligen att det »med allvar och trofvenhet fyllt sin uppgift och stått som ett mönster i omhändertagandet af sitt lands kulturella skatter och minnen». Och med sällskapet själft hysa dess vänner i Sverige för framtiden den förhoppningen att dess höga uppgift att tillvarataga och belysa den svenska odlingens ärorika häfder fortfarande skall samla krafter och väcka mäktiga impulser till fortgående lifskraftigt arbete för den svenska bildningens befrämjande i Finland. Visst är, att den

svenska historieforskningens idkare och vänner framgent liksom hi-
tills med sympati och intresse skola följa dess arbeten.

— Redan förut ha vi haft tillfälle att fästa uppmärksamhete
vid den i april 1908 i Riga afhallna baltiska historikerdagen o
att i anslutning till den först utgifna summariska redogörelsen fram
halla några föredrag, som för svensk historieforskning kunde ans
äga ett särskildt intresse (se årg. 1908, s. 180, 181). Nu förelig
historikerdagens protokoll äfvensom de å densamma hallna föredr
gen in extenso publicerade i en ganska ansenlig volym med tite
Arbeiten des ersten Baltischen Historikertages zu Riga 19
(Riga, Löffler 1909; XXX + 322 s.; pr. 7 mark). Föredragen
till antalet inalles 22 — äro i allmänhet grupperade kring vis
forskningsuppgifter eller forskningsområden. Det första i serien
en af K. Hausmann lämnad, af planschbilagor åtföljd öfvers
öfver den arkeologiska forskningen i Östersjöprovinserna under
senaste artiondet. Därefter följer en grupp af fem föredrag, s
röra sig kring den baltiska ortnamnsforskningen och som där
torde äga aktualitet; bland dessa märkes en af Karl von Löw
of Menar lämnad redogörelse för livländska godskartor från sven
tiden, förvarade i livländska »Gouvernementszeichenkammer» på sl
tet i Riga. En annan grupp omfattande fyra föredrag rör sig kr
frågan om skydd åt natur- och kulturminnesmärken. Inom de
grupp förtjänar att särskildt framhållas stadsarkivarien Feuer
sens föredrag om *Die Anfänge des Denkmalschutzes in Schwe*
und Livland. Med utgångspunkt i den allmänna förstörelse
fornlämningar, som de oroliga tiderna under 1500-talets senare h
medförde för Östersjöprovinserna, lämnar förf. en redogörelse
den undergang, som drabbat särskildt staden Dorpat och dess m
nesmärken. Han påpekar vidare, att de mot den hedniska vidskep
sen utfärdade författningarna medförde vandalisering af en mängd ky
liga minnesmärken, liksom att under det svenska väldets sista
(1699) af militära skäl äfven anbefalldes borgruinernas demoleri
Dessa regeringsåtgärder finner förf. så mycket mera påfallande,
just Sverige eljes intager en banbrytande ställning i fråga
skydd åt fornlämningar. Förf. berör därefter de äldsta r
antikvariernas verksamhet i afseende på Östersjöprovinserna
redogör så för 1666 års förordning om gamla monument och
tikviteter i riket men framhåller äfven, att inga bevis finnas för
denna svenska lagstiftning verkligen också visat sig verksam i fr
om skydd åt och utforskande af Livlands fornlämningar. Sista d
af föredraget är ägnad åt nyare lagstiftning på området.

Den sista gruppen af föredrag faller helt och hållet på
kivväsendets område. Af största intresse är den skildring af ar
väsendets utveckling i de baltiska provinserna, som gifves i ark
rien Feuereisens föredrag *Über das baltische Archivwesen.* B
H. Bruiningk, vårdare af det livländska ridderskapets arkiv, l
nar en kortfattad, men upplysande historisk redogörelse för *Das*

ländische *Ritterschaftsarchiv zu Riga*. För *Das kurländische Landesarchiv in Mitau*, där bl. a. Adam Ludwig Lewenhaupts fältarkiv befinner sig, redogör archivdirektor O. Stavenhagen. Prosten R. Winkler lämnar några tyvärr mycket kortfattade upplysningar *Über das Schwedische Gouvernementsarchiv in Reval* och påpekar dess betydelse för forskningen. De återstående arkivaliska föredragen eller snarare meddelandena äro af mindre intresse. Generellt kan emellertid sägas, att samtliga den sista gruppen tillhörande föredrag innehålla en mängd upplysningar och notiser af värde för den svenska häfdaforskningen.

— Vi ha tidigare (årg. 1906, sid. 285) varit i tillfälle att meddela, att på föranstaltande af ett privat samfund, Michaelisgillet, förarbeten påbörjats för utgifvandet af en svensk öfversättning — och det till på köpet den första — af Olaus Magnus' berömda *Historia de gentibus septentrionalibus*. Från början hade man beräknat, att den första af de till fyra beräknade delarna, skulle kunnat utkomma redan sommaren 1907. Denna beräkning visade sig emellertid vara för sangvinisk. Men i slutet på förra året — tryckningen afslutades den 16 december — utkom första bandet af Olaus Magnus' *Historia om de nordiska folken* (Uppsala, Almqvist & Wiksell; V + II + 264 sid.; för subskribenter kostar hela verket 50 kr.). Men icke blott i afseende på utgifningstiden ha förändringar fått göras i den ursprungliga planen. Från början var det utgifvarnes afsikt att till hvarje del foga dithörande noter. Det har emellertid befunnits lämpligare att i stället sammanföra dessa på ett ställe och att till de fyra textbanden foga ett femte, innehållande utom noter och kommentarier en litteraturhistorisk monografi öfver Olaus Magnus jämte en bibliografisk redogörelse för hans olika arbeten, upplagor o. s. v. Detta femte band kommer ock att afslutas med register till hela verket.

I sitt företal meddelar redaktionskommittén, som utgöres af herrar O. Almgren, I. Collijn, G. Collin, A. Nilsson och R. Sernander, att företaget mötts med varm sympati och stort tillmötesgående. Den behöfliga garantifonden blef snart tecknad och subskriptionen har rönt en liflig anslutning, hvadan företagets genomförande synes, äfven hvad det ekonomiska angår, betryggad. Kommittén ställer slutligen i utsikt, att de återstående banden skola, såvidt inga oförutsedda hinder inträffa, utkomma i raskare takt än dröjsmålet med första bandets fullbordande synes ge vid handen.

Det utkomna bandet omfattar de fem första böckerna. Håller fortsättningen hvad början lofvar, kommer det nya arbetet att i alla afseenden blifva en prydnad för vår litteratur. Öfversättningen af böckerna 1—4 har till största delen verkställts af dr Robert Geete, som till granskning öfverlåtit vissa delar af sin tolkning åt docenten G. Thörnell och andra åt lektor C. Cavallin. Vid granskningen af öfversättningen ha dessutom biträdt docenterna V. Lindström och E. Löfstedt. Femte boken har öfversatts af

professor J. Paulson. Till grund för öfversättningen har lag
originalupplagan af år 1555. Utan att här på något sätt vilja in
i någon granskning af öfversättningsarbetet eller därom afgifva n
got motiveradt omdöme, kunna vi icke underlåta att framhålla, a
öfversättarne lyckats åstadkomma ett verkligt ledigt och elega
återgifvande af texten, som gör boken till en behaglig läsning.

Hvad det nya arbetets utstyrsel angår — som nyss nämnts h
det utgått från Almqvist & Wiksells officin — så är densamma
en gång enkel och förnäm. Tryck och papper äro förstklassig
Hvad som särskildt ger boken dess yttre karaktär är emellertid, a
originalupplagans samtliga illustrationer på ett verkligen förträffli
sätt reproduceras i den nya upplagan. En särdeles god verk
göra äfven de i rödt utförda kapitälerna och bokrubrikerna. A
sikten har såsom redaktörernas företal upplyser varit »att på grun
valen af Rom-upplagan af år 1555 gifva en modern svensk bo
som först och främst skall utmärka sig för enkelhet och åskådligh
men också för förnämhet och gedigenhet». Till resultatet af si
sträfvanden i det ena som det andra afseendet äro kommittera
enbart att lyckönska. Måtte det lyckas utgifvarne att snart fö
det så framgångsrikt påbörjade företaget till ett lyckligt slut. N
så det stora verket föreligger fullbordadt, torde vi få anledning a
utförligt återkomma till detsamma.

— Af *Svenska sjöhjältar*, den af kommendörkapten Arno
Munthe utgifna serien af sjökrigshistoriska monografier, förelig
nu ett nytt halfband (2: 2) af femte afdelningen *Klas Flemin
Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm, Dans
kriget 1643—1645* (Sthlm, Norstedt 1910; VIII + 220 s.; pr. kr. 5.5
Den nya volymen behandlar krigshändelserna från början af år 16
till fredsslutet i Brömsebro d. 13 aug. s. å. Vi hoppas sna
kunna lämna en utförligare redogörelse för seriens senast utkom
delar.

— Till hugfästande af tvåhundraårsdagen af slaget vid Helsin
borg har bibliotekarien S. E. Bring i förening med professorer
Arthur Stille och E. Wrangel samt löjtnant H. E. Uddgr
utgifvit en elegant utstyrd minnesskrift öfver *Magnus Stenbo*
(Sthlm, Norstedt 1910; (8) + 146 s.; pr. 4 kr.). Minnesskriften i
ledes af utgifvaren med en kort och klar öfversikt af *Danmar
ställning till det nordiska kriget 1700—1709*, hufvudsaklig
baserad på Stilles bekanta undersökningar i ämnet. Därefter föl
en utförlig teckning af *Slaget vid Helsingborg* af professor Stil
hand; i inledningsorden hänvisar förf. för sin skildring dels till s
egen monografi öfver kriget i Skåne 1709—1710, dels till dan
generalstabens bekanta arbete rörande samma fälttåg. Det må
väl antagas, säger förf., att genom dessa arbeten »Stenbocks skån
fälttåg numera framträder i historiens ljus» och särskildt att »b
rättelsen om 'getapojkarna' oåterkalleligen förvisats till sagorn
dunkla område». Förf. börjar med en redogörelse för den Ste

bockska härens uppsättande och samling, och kontentan af hvad han därvid har att meddela kan återges med följande hans egna ord: »Det var ej ett uppbåd man ur huse, som vräktes fram; det var en ny, karolinsk armé, som ett halft år efter Poltava ryckte i fält.» Därefter följer en liflig framställning af själfva slaget samt de krigsrörelser, som föregingo och efterföljde detsamma. Professor E. Wrangel behandlar därefter *Helsingborgssegern i dikt och visa.* Särskildt uppehåller han sig naturligtvis vid de festdikter, som sågo dagen omedelbart efter slaget — bl. a. en visa af Rydelius samt ett »Efterminne af den härliga seger, som Gud förlänte Sveriges barn vid Helsingborg», en dikt som omtryckts ända in på 1800-talet. Särskildt fängslande är den, efter Nils Lovén, lämnade redogörelsen för »en större musikalisk representation af hela Helsingborgsslaget», som »man ända intill våra dagar kunnat få höra skånska spelmän uppföra». Löjtnant H. E. Uddgren lämnar så en kort framställning af *Magnus Stenbock och hans insats i det stora nordiska kriget.* Arbetet afslutas af hvad utgifvaren blygsamt kallat *Bidrag till en Magnus Stenbocks-bibliografi.* Dessa »bidrag» upptaga emellertid 50 sidor och 304 nummer samt äro af det största värde för forskaren. I afseende på vissa afdelningar t. ex. bref från Stenbock säger dock förf. själf ifrån, att tiden ej medgifvit de forskningar, som erfordrats ens för en relativ fullständighet. Arbetets utstyrsel är förstklassig; det prydes af en mängd porträtt, bataljplaner, facsimilia, vignetter o. s. v. och i förhållande till hvad som lämnas måste priset anses såsom synnerligen moderat.

— I samband med firandet af 200-årsdagen af slaget vid Helsingborg anordnades i Lifrustkammaren, såsom förut skett vid flera historiska bemärkelsedagar, en minnesutställning, hvaröfver en elegant utstyrd katalog utgifvits. Utställningen omfattade åtskilliga samtida porträtt, dels i olja dels i gravyr, af Stenbock och Cronstedt, vidare en del värjor och standar ur Lifrustkammarens samlingar, konceptet till Stenbocks till defensionskommissionen utgifna berättelse om slaget, Stenbocks egenhändiga redogörelse till konungen rörande fälttåget i Skåne, tvenne samtida planer öfver slaget samt fotografier från slagfältet. Stenbocks krigsproklamationer och åtskilliga samtida tryckta relationer, en samling samtida minnespenningar samt slutligen en del likaledes samtida orationer, verser och dylikt ur K. Bibliotekets samlingar. Med katalogen öfver den intressanta samlingen följa väl utförda reproduktioner af en del af de utställda föremålen — nämligen J. D. Schwartz Stenbocksporträtt, tvenne värjor, sex standar samt G. O. Lindbladhs plan öfver slaget vid Helsingborg.

— Under titeln *Regeringsformen i historisk belysning* har professor P. E. Fahlbeck utgifvit en historisk kommentar till vår gällande regeringsform, enligt författarens egna ord afsedd att utgöra »en historisk läsebok om författningen» (Sthlm, Norstedt 1910; III + 292 s.; pr. kr. 4.50).

— Den genom dr J. Lindbæk utgifna publikationen *Ak-stykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie 1660—167* föreligger nu fullbordad med andra bandets andra häfte (Kbh Gad 1910; s. 321—651 + (4) s.; pr. kr. 2,50). Det nya häft innehåller handlingar från tidsskedet febr. 1673—febr. 167 hvartill kommer en del tillägg till föregående delar. Med häf följer vidare namnregister till hela verket, en synnerligen väl up ställd och detaljerad »sagoversikt» samt en kort öfversikt öfver sta kollegiets historia.

— I Heimdalls småskriftserie (N:o 7) har fil. lic. Olof Palm under titeln *Finland under ofärdsåren (1899—1905)* lämnat e populärt hållen öfversikt öfver händelserna i Finland från februa manifestet till omhvälfningen 1905 (Uppsala 1909; 67 s.; p 80 öre).

— Af markis De la Mazelières verk *Le Japon, histoire civilisation* har nu femte bandet utkommit, behandlande »Le Jap moderne. La transformation du Japon» d. v. s. tiden 1869—191 (Paris, Librairie Plon 1910; 472 s.; pr. 4 fr.), och härmed är d stora arbetet afslutadt.

Hans Järta och Sveriges grundlagar.

AF

NILS HÖJER.

Uppfattningen af Hans Järtas andel i våra grundlagar har under de gångna hundrade åren varit ganska skiftande och mycket partifärgad. Å ena sidan har det gällt att nedsätta hans andel i verket för att »sålunda rubba hans auktoritet i fråga om dess innehåll»,[1] å andra sidan har man i motsatt syfte rent af gjort honom till regeringsformens upphofsman och författare.

Striden upplågade första gången 1823 med anledning af regeringens proposition om pension till den afgångne landshöfdingen i Dalarne. Detta förslag väckte till en början starkt motstånd dels af principiella grunder, emedan Järta icke ännu hade tjänsteåren inne och ansågs vara vid god arbetskraft, dels ock af personliga skäl, hvarvid politiska motståndare funno understöd af hans litterära. Lorenzo Hammarsköld framhöll ifrigt, att Järta blott varit konstitutionsutskottets sekreterare. Emellertid intygades kraftigt Järtas förtjänster om grundlagsverket af hans vänner och medarbetare, särskildt v. Platen, och dessa vittnesbörd ansågos afgörande både då och framdeles.

1872 tryckte Chr. Naumann det s. k. Håkansonska förslaget i sin tidskrift, och i följd däraf torde den stora mängden af dem, som på 1870-talet studerade svensk stats-

---

[1] Se Kjellén, Om den svenska grundlagens anda (Göteborg 1897), s. 17, som med stöd af Platens intyg, men på grund af sin goda insikt i författningsförslagets historia med ganska stor moderation vänder sig emot denna riktning: »Man kallar honom understundom R.F:s författare; detta är ej rätt, ty därmed förbises utskottets samarbete».

rätt, icke hyst ringaste tvifvel om att den eller de, som för
fattat detta förslag, också måste framför alla andra anse
som regeringsformens upphofsmän och författare.

Emellertid utgaf Hans Forssell 1882 Hans Järta
skrifter och betecknade i sin åtföljande lefnadsteckning re
geringsformen rent af som Järtas verk; och då C. Schön
feldt i Dagens krönika 1885 sökte göra 1870-talets upp
fattning gällande och tillika efter Elof Tegnérs anvis
ning framdrog några ungdomsbref från Järta, af hvilk
framgick, att denne af Reuterholm brukats till kunskapar
tjänst i kansliet, och beledsagade dessa med sårande omdö
men om Järtas person, framdrog Alin i Ny Svensk tid
skrift Platens och andra enligt Alins uppfattning ojäfvig
vittnesbörd för Järtas öfvervägande inflytande på grund
lagsarbetet.

1890 utkom Sandegrens förträffliga afhandling om
statshvälfningen i Sverige 1809, i hvilken författaren bl. a
gör en detaljerad jämförelse mellan regeringsformen och
det Håkansonska förslaget. Men i trots däraf anser han sig
på grund af hvad som yttrades på riddarhuset och i präst
ståndet vid 1823 års riksdag böra i första rummet tillägn
Järta »äran af regeringsformens skapande, utan att ma
därmed i någon mån förringar värdet af andras arbete
måhända förnämligast Silverstolpes och — trots allt — Hå
kansons.»[1] Det är då icke underligt, att samma betraktels
sätt gör sig gällande i 1909 års jubelskrifter, i de mer
vetenskapligt hållna med en moderation, som kommer sanni
gen tämligen nära, i andra åter och framför alla hos Em
Svensén med ytterlig öfverdrift.[2]

Under senare år hafva handlingar inkommit till riksa
kivet och biblioteken — eller där blifvit tillgängliga — so
äro ägnade att i flere afseenden belysa regeringsforme
och öfriga grundlagars tillkomst. Jag vill här söka kor
ligen redogöra för det resultat, som en närmare undersö
ning af dessa källor enligt min uppfattning måste medfö
i afseende på frågan om Järtas ställning till grundlags
betet. Men först torde det vara skäl att undersöka, hvad 18

[1] Sid. 56.
[2] Svensén Ur vårt fosterlands historia efter 1809 (Stockholm 19
sid. 59

års uttalanden verkligen innebära och hvilken auktoritet tillkommer dem, hvarvid man nu kan göra en jämförelse med Hans Järtas samtidiga uttalanden i saken.

I K. Maj:ts proposition af den 25 jan. 1823 heter det, att vid Järtas afsked K. Maj:t fann godt »att med afseende på såväl den verksamma del landshöfding Järta ägt i utarbetande af *rikets nu gällande grundlagar*, som hans i öfrigt utmärkta förtjänster mot K. Maj:t och fäderneslandet, försäkra honom en årlig pension af 2,000 Rdr. — Landshöfding Järtas sällsynta *statsmannaegenskaper, ådagalagda under införandet och stadgandet af nuvarande constitutionella förhållanden; hans befattning med uppställningen och redaktionen af rikets främsta fundamentallag, hans till flere föremål utsträckta deltagande i regeringsärendenas första ledning efter de bestämda nya former* etc. — förvissa K. Maj:t, att R. St. skola genom särskilda anslag bekräfta en pensionsafgift — —»

Af regeringens dåvarande ledamöter var Skjöldebrand samtidig med Järta i konstitutionsutskottet, Mörner och Fleming kommo kort efter hans afgång in i utskottet, Engeström och Wetterstedt voro med honom i 1809—1810 års regering och Wetterstedt jämte statssekreteraren för finanserna Skogman stod honom fortfarande personligen nära genom vänskapsband och korrespondens.

Statsutskottet intygade, att Järta »i icke ringa mån bidragit till vår nuvarande regeringsform och den sammanfattat». Platen, som 1809 var en af konstitutionsutskottets energiska krafter och 1823 var närmare än förr allierad med Järta, som med pennan verkade för hans kanal, kallade Järta på riddarhuset »den man, som med sinneslugn och kraft inom en oerhördt kort tid uppställde den statsförfattning af år 1809, som fullbordades och pröfvades på en tid, hvilken in- och utomlands väckte förundran». Som bevis på Järtas blygsamhet anförde han därefter, att »sedan han fullständigt framställt projektet till grundlag och öfverlämnat det till konstitutionsutskottets granskning, föreslog han själf den utväg, att bristerna däri måtte kunna på ett lagligt sätt afhjälpas».

Nu vet man ganska säkert, bl. annat af Järtas egen hand, att han hvarken framlagt något fullständigt eller

ofullständigt projekt till grundlag. Platens utsago måste därföre antingen bero på ett minnesfel eller ock vara en i den goda sakens intresse gjord öfverskattning. Denna senare möjlighet är icke alldeles utesluten. Jag vill erinra om att det var Platen, som fann på att, i syfte att framkalla ohjälplig brytning mellan kung Fredrik i Danmark och Kristian August, i själfva valakten framställa den senare som med svenskarne nära förbunden, medan han mot dem förde krig och att samme Platen, likaledes för den goda sakens skull sökte locka biskop Wingård att gifva ett intyg, att Gustaf IV Adolf ej var Gustaf III:s son. Det sannolikaste är emellertid, att Platen efter 14 år glömt bort sammanhanget, så att Järta kommit att för honom framstå som författare till regeringsförslaget, ehuru han med egen hand nästan samtidigt med Järta gjorde en afskrift af detta förslag och 1809 mycket väl visste, från hvem det kom. Att en sådan förväxling föreligger är antagligt af den grunden, att talet om utvägen att på lagligt sätt afhjälpa bristerna tyckes syfta på regeringsförslagets II: 45 och 46, som gåfvo anledning till R. F. § 81.[1]

Platen har tydligen blifvit ansatt för sitt yttrande af män, som bättre erinrade sig sammanhanget, och fann senare lämpligt att gifva ett beriktigande: »Hans Järtas arbete i utskottet var af lika mycken vikt som förtjänst. Jag tviflar på att det yttrande kunnat undfalla mig, att H. J. ensam uppgjort Sveriges konstitution, men han hade däruti en ganska stor, ja kanske den största andel, som någon enskild man kunde hafva.»

I prästeståndet tillstyrktes pensionen af dåvarande domprosten i Västerås Sven Wijkman, »helst jag såsom ledamot i konstitutionsutskottet 1809 varit ett vittne till den verksamma del landshöfding Järta ägt i utarbetandet af nu gällande grundlagar».

Statsutskottet afgaf efter erhållen remiss sitt andra betänkande och hade därvid att gifva svar på en öppen fråga

[1] Märkligt är dock, att Platen redan 18 maj 1809 således midt under konstitutionsarbetet kallar denna regeringsformens bestämmelse en »tillägning i Constitution» och således ej tyckes hafva märkt sammanhanget med Håkansonska förslaget, likasom regeringsformens närmare anslutning till riksdagsbeslutet 15 okt. 1766 § 6 synes ha gått honom förbi. Se Schinkel, Minnen. Bihang II, sid. 115.

från borgarståndet, hur det egentligen förhöll sig med Järtas förhållande till regeringsformen. Tydligen i anslutning till Platens yttrande trodde det sig då kunna intyga, att Järta »haft en nära del uti införandet af nu gällande konstitution samt *författat* regeringsformen».

Då Järta i Falun erhöll underrättelse om statsutskottets första afstyrkande utlåtande, uppsatte han en rätt omständlig skrifvelse, i hvilken han motiverade sina anspråk på ersättning af staten. Den blef ej afsänd, förmodligen emedan underrättelse ingick, att pensionen blifvit beviljad. Här heter det kort och godt om hans deltagande i grundlagsarbetet, att han mot egen önskan drogs in i revolutionen och åtog sig sekreterareskap i första konstitutionsutskottet, samt att han »utan någon fordrad eller uppburen ersättning *redigerat* regeringsformen».

I ett bref från samma år (10 okt. 1823) från skalden C. G. af Leopold till Hans Järta, i hvilket brefskrifvaren tackar för Odalmannen och tydligen vill vara artig, nyttjar han, naturligtvis oberoende af Järtas skrift, alldeles samma ord för att angifva dennes ställning till grundlagsarbetet: Järta hade »deltagit i en räddande statshvälfning och *redigerat* en konstitution». Leopolds omdöme har betydelse, enär han under själfva konstitutionsarbetet umgicks med utskottets ledamöter, som han mottog i sitt hem, och var intim vän med en af dem (Blom).[1] Han inlämnade ock själf ett konstitutionsförslag till konstitutionsutskottet, som ännu är i behåll och på sitt sätt är ett rätt märkligt vittnesbörd om Järtas och hans partivänners konstitutionella idéer på denna tid, såsom vi längre fram skola se.

Nio år senare började Järta en historia om regeringsformens tillblifvelse, hvaraf första arket finnes kvar i koncept. Här heter det: »Dagligen under tio till tolf timmar fortdrefvos utskottets öfverläggningar och blott den återstående delen af dygnet hade secreteraren att använda till redactionen af de beslutade paragraferna, hvilka merendels den följande dagen justerades.»

[1] Se Biografiskt lexikon XIX, sid. 460. Wallmarks uppgift, att Leopold vid ett sådant sammanträde gifvit definitionen på tryckfriheten i R.F. § 86 vinner stöd däraf, att §:en i Järtas första koncept är vidfogad på en lös lapp. Emellertid undergick §:en sedan flera ändringar och första uppränningen är regeringsförslagets I, § 45.

Det är således tydligt, att Järta själf såväl i sin till-tänkta officiella skrifvelse 1823 som i sina påbörjade an-teckningar om regeringsformens uppkomst tillagt sig redak-tionen af konstitutionsutskottets beslut, d. v. s. just det arbete, som man kan vänta af en sekreterare. Att detta arbete blifvit af honom fullgjordt med öfverlägsen skick-lighet, kan man vänta på grund af det utomordentliga an-seende, som Järta redan då åtnjöt och framdeles ytterligare förvärfvade, för skarpt och genomträngande förstånd, ovan-lig stilistisk förmåga och stor plikttrohet. Skjöldebrand, som åtminstone på denna tid icke var Järtas vän, vitsordar ock i sina minnen »den riktighet och klarhet och skyndsamhet, hvar-med Järta författade besluten efter hvarje sammankomst».

Emellertid är det ytterligare två omständigheter att be-akta i fråga om 1823 års vittnesbörd. Den ena är, att Wijkman intygar Järtas verksamma deltagande »i utarbe-tandet af nu gällande grundlagar», således icke blott af regeringsformen. Den andra är regeringens vittnesbörd för hans »sällsynta statsmannaegenskaper, ådagalagda vid in-förandet och stadgandet af nuvarande konstitutionella för-hållanden» och »hans till flere föremål utsträckta delta-gande i regeringsärendenas första ledning efter de bestämda nya former». Vi skola se, att Järta, ehuru icke längre se-kreterare i konstitutionsutskottet, fortfarande varit verksam äfven vid öfriga grundlagars redaktion, och att han fram-för alla andra har förtjänsten af att det nya statsskicket bärgades i hamn, hvilket är så mycket mera hedrande, som de grundsatser, hvilka gjorde sig gällande i konstitutionsut-skottet och i riksdagen, i flere viktiga punkter icke öfver-ensstämde med de idéer, som han på denna tid hyste om Sveriges rätta statsskick.

Dessa idéer skilde sig rätt mycket från dem, för hvilka han blef känd i senare tid, liksom handstilen i det förnäm-minnesmärket däraf så pass skiljer sig från hans senare pande stil, att man blir tveksam, om det verkligen är ha-Men liksom man vid en jämförelse med Järtas samtida ha-skrifter upptäcker den fulla motsvarigheten till samtl-här brukade bokstafsformer, så framgår ock af en jä-förelse med hvad man från andra håll nu kan veta hans politiska uppfattning vid revolutionstiden, att id-

na också äro hans. Detta senare gäller i den grad, att om handskriften icke vore Järtas egen, skulle jag anse den som en afskrift af ett utlåtande af hans hand. Jag åsyftar här de anmärkningar vid det s. k. Håkansonska grundlagsförslaget, hvilka såsom noter finnas aftryckta i bilagan till denna uppsats.[1]

En jämförelse mellan de där meddelade texterna ger tydligt vid handen, att Järtas, Mannerheims och Platens exemplar af förslaget så nära med hvarandra öfverensstämma, att likheten endast kan förklaras därigenom, att antingen de två äro afskrifna från det tredje eller alla tre från en gemensam källa, kanske snarast nedskrifna efter diktamen från gemensamt original. Det senare blir sannolikt på grund af några små inbördes afvikelser. Det förra, eller att åtminstone Järta nedskrifvit sin afskrift med källan framför sig, blir sannolikt däraf, att han skrifver både *att* och *till*, under det att han annars på denna tid vanligen, då han skref fritt, tecknade *at* och *til*.[2]

Järtas exemplar liknar däri Adlerbeths, Mannerheims och Gahns, att det är skrifvet på halfva sidor, under det att motstående halfva är lämnad öppen för anteckningar, men det skiljer sig från dem alla tre däruti, att det icke bär minsta spår af att hafva blifvit brukadt i konstitutionsutskottet, under det att däremot dessa tydligen i utskottet blifvit försedda med annotationer om fattade beslut, de flesta i Mannerheims exemplar med hans egen hand och alla i Gahns exemplar med hans hand, men i Adlerbeths med Järtas. Blyertsanmärkningarna i Adlerbeths förslag torde liksom den ursprungliga kritiken vara gjorda af honom själf utom möjligen en.

Det är för länge sedan observeradt och anmärkt, att Adlerbeths exemplar till större delen har formen af ett

[1] Handskriften insändes 1898 till riksarkivet af dåvarande notarien, numera expeditionschefen Steno Stenberg, som erhållit den af brukspatronen Rydströms dotter Ada R. Omslaget är åtecknadt: »Hans Järtas koncept till Regeringsformen». Fröken Rydström vet icke, huru papperet kommit i hennes fars ägo men anser icke otroligt, att det tillhört häradshöfdingen i Tjust, K. P. Carlson († 1859), som var en intresserad forskare. Han var intim vän med grefve Ad. Stackelberg, måg till J. C. Adelsvärd, son till en af oppositionens ledare på 1809 års riksdag, E. G. Adelsvärd, som deltog i hennes uppvaktning hos hertigen den 6 och 7 maj.

[2] Men i nedan omnämnda koncept af den 5 eller 6 maj skrifver han att och *till*.

utlåtande eller en kritik af honom öfver Håkansonska för-
slaget. Detta är också genomgående och uteslutande fallet
med Järtas exemplar. (Obs. orden »synes *mig*» i anmärkn.
till andra afd. §§ 17—20.) Att hans afskrift är gjord nå-
got senare kan man se däraf, att den innehåller bihanget,
som först uppsattes under de sista dagarna i april. Den
4 maj blef regeringsförslaget slutjusteradt och samma dag
meddeladt talmännen och ett par andra från hvart stånd,
bland dem Platen.[1] Sannolikt har Järtas afskrift blifvit
gjord den 4 maj eller dagen därefter. Antingen har han
kritik blifvit inlämnad till regeringen eller dess s. k. kon-
stitutionskommitté, eller ock är den direkt afsedd för riks-
dagsklubbarna, som under dagarna närmast efter 4 maj li-
ligt kritiserade regeringens förslag. Detta senare antagand
förklarar, huru förslaget kommit i Adelsvärds händer, om
det nu från honom kommit genom Stackelberg till Carlsc
och Rydström.

De yrkanden, som Järta här framställer gent emot d
Håkansonska förslaget, äro hufvudsakligen följande:

1) Statsrådets ledamöter kunna ej af konungen afsätt
(Järtas anm. till I, § 35.)

2) Högsta domstolens ledamöter nämnas inom ett
statsrådet uppsatt förslag på tre personer (anm. till I, § 2

3) Riksdagen är lagstiftande makt och veto tillkomm
ej konungen i statsrådet utan i högsta domstolen, där h
blott har två röster. Dit hör ock ekonomisk lag och där
gifvas lagförklaringar men gälla endast till nästa riksd
(anm. till I, §§ 18, 27, 29).

4) Riksdagen bestämmer själf tiden för nästkommar
riksdags sammanträde (anm. till II, § 3).

5) Ett femte stånd bildas af orepresenterade brukspat
ner och näringsidkare, som underhålla sig själfva vid ri
dagen (anm. till Bihanget).

6) Endast med statsrådets bifall disponerar konungen
af ständerna anslagna medlen, och statsråden äro ansvari
om statsmedlen användas i strid mot ständernas förordnan

[1] Trolle-Wachtmeister, H. G., Anteckningar och Minnen I.
205; Schinkel, Minnen, Bihang II, sid. 98; Naumanns tidskrift 1872,
257; Sandegren, a. a., sid. 18.

Äfven kreditivs lyftande erfordrar statsrådets bifall (anm. till II, §§ 13, 14).

7) I något sväfvande ordalag uttalar Järta sin mening, att konungen icke bör ensam hafva rätt att förklara krig. När krig är förklaradt, skola ständerna genast sammankallas (anm. till II, §§ 17—20 och 26).

8) Alla skola äga rätt att tryggt besitta allt slags jord (anm. till II, § 32).

Dels till en jämförelse dels till komplettering hitsätter jag några punkter ur det diskussionsprogram,[1] som Järta förelade konstitutionsutskottet, sedan han blifvit vald till sekreterare 14 maj. I några af dessa frågor ligger svaret i viss mån innelyckt.

»Bör konungen kunna börja krig och sluta fred? Allena eller med råd af ämbetsmän, som han nämnt? Eller med råd af riksens ständer eller någon utaf dem förordnad corps? Eller endast med deras bifall?

Bör konungen allena nämna alla domare?

Bör konungen allena kunna vidtaga allmänna ekonomiska författningar?

Tillkommer makten att beskatta ovillkorligen riksens ständer allena?

Huru och af hvilka skola statens behof uppgifvas, granskas och bestämmas?

Bör en viss summa afsättas att vid infallande krig af konungen lyftas?

Bör, när den lyftes, ständerna genast sammankallas?

Böra riksens ständer kunna förordna ett utskott af sina ledamöter att mellan riksdagarna bevaka vissa hufvudpunkter af nationens rättigheter, göra anmärkningar och yttra önskningar om nyttiga anstalter, som bero af den styrande makten?

Bör justitiekanslern bibehålla den dubbla egenskapen af aktor i mål rörande allmän säkerhet och kronans rätt, hvaruti konungens talan föres emot enskilda personer eller korporationer, och af väktare öfver lagens efterlefnad af ämbetsmän?

Eller böra dessa olika befattningar åtskiljas och hvardera öfverlämnas åt en särskild person?»

Måhända förefaller läsaren detta program som en gammal bekant. Det har i allt fall ett påfallande syskontycke med de politiska idéer, som skymtade fram under rättegången mot Pechlin och hans medanklagade 1792, närmare bekanta genom kansllirådet Jakob v. Engeströms efterlämnade papper.[2]

[1] Tryckt i sin helhet af Alin i Statsvetenskaplig tidskrift I. sid. 283 f. de tre första afdelningarna i Naumanns tidskrift 1872, sid. 352 o. f.

[2] Stavenow, Jakob v. Engeströms förslag till regeringsform och kungamördarnes författningsprogram i Historiska studier, tillägnade Harald Hjärne (Uppsala och Stockholm 1908), sid. 443—476.

Bland Järtas egna nu tillgängliga papper i Uppsala uni versitets bibliotek finnas tvenne berättelser öfver Gustaf III:s mord, som i förening med hans bref och andra hand lingar tydligen gifva vid handen, att han i sin ungdom stod denna krets synnerligen nära både genom personlig umgänge, frändskap, vänskap och politiska idéer, ehuru ha enligt sin egen uttryckliga försäkran icke intogs i förtro endet om konspirationen mot Gustaf III. Han var ocks endast 18 år gammal.

Hos sin mosters man, general Pechlin, intog han oft sina middagar och likaså hos general Fredrik Horn, so i sitt första gifte var förenad med hans mors kusin, likso han »en eller ett par gånger» gästade sin syssling grefv Cl. Horn i dennes hus och efter katastrofen flere gång efter öfverenskommelse med vakthafvande officerare besök Ehrensvärd, Horn och Ribbing i deras fängelse. »Hos Pec lin», berättar han själf, »föreföllo ständigt politiska disku ser i den dåvarande oppositionens anda. Äfven jag blef sm tad däraf. — För mig liksom för de flesta ej blott ung utan äfven äldre män (t. ex. Kellgren) visade sig de förs rörelserna af den franska revolutionen i en dager, som l vade världen en ny tid af frihet och sällhet. Jag börja nu blifva scribler.» Den 16 mars intog han sin middag h Pechlin och träffade där bland andra sammansvurna och Jakob v. Engeström, som i kansliet var hans förman.

Under sina studier till kansliexamen hade Järta i U sala läst första delen af Montesquieus De l'ésprit des lois c Fergusons History of Civil society. I Stockholm studera han Kant och dref från 1795 äfven juridiska studier i tan att öfvergå från kabinettet för utrikes brefväxlingen justitierevisionen, där han också i mars 1796 nämndes protokollssekreterare och snart genom sin duglighet va riksdrotsen Wachtmeisters ynnest. Vid denna tid stod l i liflig förbindelse med Benjamin Höijer och G. Abr. S verstolpe å ena sidan, G. Adlersparre och »encyklopedister å den andra, hvilka formligen stredo om honom som m arbetare i sina journaler. Höijer sökte på samma gång egga hans äregirighet och drifva honom fram på ämb mannavägen. I ett bref af d. 22 juli 1796, i hvilket också högst märkelig spådom om »subalternerna Gahn och Ad

sparre» liknelsevis förekommer, bekänner Höijer om sig själf, att han ville blifva professor och skulle känna sig smickrad af att blifva det, emedan han då finge tillfälle »att formera ett politiskt tänkesätt», och söker öfvertyga dåvarande baron Hierta, att denne vore »den enda i ett visst slags viktig plats, af hvilken man kan vänta något».

Af platser blef nu ingenting vare sig för Höijer eller Järta, men bägge sökte de under de följande åren att bland den läsande allmänheten »formera ett politiskt tänkesätt», och Järta blef en rätt flitig medarbetare både i Adlersparres Läsning i blandade ämnen och i Silverstolpes och Höijers journal. Sålunda blef han redan före 1800 års riksdag känd som en framstående anhängare af liberala idéer. Hans uppträdande på 1800 års riksdag är ju allmänt bekant i hvad angår striden om en bestämd tid för bevillningens åtagande och hans afsägelse af sitt adelskap med därpå följande förlust af tjänsten. Mindre beaktade äro de underhandlingar, som förts mellan Toll och Axel Adlersparre, Järta m. fl. rörande tillsättandet af ett permanent utskott af ständerna, som skulle kunna föreslå jämkningar i bevillningens fördelning och öfva kontroll öfver förvaltningen, föreslå ekonomiska författningar m. m.,[1] kort sagdt en sådan ständernas »lag- och hushållsberedning», som redan varit föreslagen af Jakob v. Engeström, och som Järta i sina ofvan citerade punkter ånyo upptog till diskussion för 1809 års konstitutionsutskott.

Under åren 1800—1809 hade Järta lefvat som privatman dels som advokat[2] dels på ombudsmannaskap åt Falu bergslag och Stockholms stad.[3] Under hela sin stockholmstid och ännu länge därefter stod han i intim förbindelse med den Gahnska familjen, assessor J. G. Gahn i Falun och brodern, den berömde läkaren Henrik Gahn i Stockholm, vid

[1] Se Schinkels Minnen, IV: sid. 91; Hamnström, Om realisationsfrågan vid riksdagen i Norrköping år 1800, sid. 90; Clason, Hist. tidskrift 1897.

[2] Han förde bland annat processen för de herrar, som åtalades efter 1800 års riksdag: Axel Adlersparre, Gripenvaldt, Kurck, Silfversköld, Skjöldebrand och Schultzenheim. De läto sedan slå en medalj öfver honom i Berlin. Axel Adlersparre testamenterade honom 1806 10.000 Rdr, men vid Adlersparres död 1838 torde intet kapital funnits att taga och änkan fått behålla boet.

[3] Se Crusenstolpes karakteristiker, sid. 18, och Biografica bland Järtas papper i Uppsala.

hvilkens sida han stod vid J. H. Kellgrens dödsbädd. Samm år 1795 ingick han förlofning med bröderna Gahns bror dotters dotter och gifte sig med henne 1801. Sedan hon dött jan. 1805, gifte han om sig 1806 med en dotter till magistrats sekreteraren Hochschild i Stockholm och blef några år däre ter, 1809, sålunda svåger med lagmannen G. Poppius. Vän skapen med Kellgren öfvade ett stort inflytande på de yngre vännen, och icke heller de intima förbindelserna me Stockholms borgerskap under nära två årtionden torde hafv väsentligt bidragit att ändra hans frisinnade politiska up fattning.

När riksdagskallelse utfärdats, beslöt regeringen på rik drotsens förslag att tillsätta en konstitutionskommitté f att utarbeta ett grundlagsförslag, och då utsågos både Po pius och Järta till ledamöter i denna kommitté, som sku arbeta under riksdrotsens presidium. Det skedde senast mars och efter all sannolikhet icke heller förr, ty beslu torde varit en direkt följd däraf, att Adlersparres f slag dagen förut till sina kårchefer att omedelbart utr hertig Karl till konung strandade på deras motstånd. Det b märkas, att bland dessa officerare voro Järtas vänner v Dalregementet och förmodligen bägge hans bröder, b nerna Lars och Karl Järta, den förre vid Sörmlands, d senare vid Dalregementet. Redan följande dag, 30 ma kunde ock Järta i bref till Gahn i Falun berätta om Ad sparres försök och dess resultat. Om sitt eget förhålla till västra arméns chef säger han i samma bref:

Ännu har jag ej talt med Adlersparre och får förmodligen al tillfälle därtill, hvilket jag med hvar dag får skäl att mindre regret Om han har någon plan, hvarom många tvifla, är den visserl ganska sorgfälligt förborgad.

I själfva verket var den tvekamp mellan Järta Adlersparre redan början, hvars yttre anledning länge v känd,[1] och hvars principiella innebörd nu äfven torde ku ganska noga bestämmas. Järtas omdöme om Adlersparre

[1] Anckarsvärd. Politisk trosbekännelse (Sthlm 1833), sid. 28 Järtas berättelse om förberedelserna till 1809 års revolution i Hist. tid 1894, sid. 341—350, tryckt efter en afskrift, som kommit med Virséns p till riksarkivet. Bland Järtas papper i Uppsala finnas dels ett af 1823 renskrifvet exemplar, dels konceptet, som därefter fått tillägg i brä dels slutligen några i december 1830 skrifna »Tilläggningar», riktade en del orikt.ga uppgifter i Adlersparres Hist. Handl.

Skjöldebrand, att ingendera var lämplig att efter en revolution taga hand om statens styrelse, torde väl nu allmänt erkännas hafva varit riktigt. Som exempel på klarheten af Adlersparres konstitutionella begrepp torde det vara tillräckligt att erinra om hans rapport af den 27 jan. 1811, hvilken han förordar som en nyttig reform, som »skulle verka ända till märgen af statskroppen», att häradshöfdingarne ställdes under landshöfdingarnes uppsikt, och att landshöfdingarnes utlåtanden om häradshöfdingarnes »nitiska välvilja eller gensträfvighet» i behandlingen af brottmål skulle i hofrätterna tagas i beräkning vid juridiska befordringar. I anledning af detta utlåtande skref justitieministern Fr. Gyllenborg en promemoria, som bevisar, att enväldets byråkrater hade långt mer verkligt frisinne än revolutionsgeneralen.[1] Hvad Skjöldebrand angår, kan hänvisas till hans minnen,[2] där han på fullt allvar föreslår att bota samhällets refvor genom att öfverlämna åt konungen rätten att efter behag afsätta domare.

Tvifvelsutan väntade Järta ett samarbete med Adlersparre, så snart västra armén inryckt i Stockholm. Adlersparre och hans officerare hade ju i sin proklamation förkunnat, att de ville »bilda en skyddsmur kring svenska lagstiftares öfverläggningsrum», och sådant var Järtas anseende i regeringen för pröfvad duglighet och bland allmänheten för frisinnad politisk uppfattning, att han vid ett sådant arbete alls icke kunde förbigås. Den 6 april skref Järta i anledning af Håkansons ankomst: »Jag väntar något godt af hans skicklighet och vana vid affärer», men kort efter måste konstitutionskommitténs arbete blifvit, innan det började, genom öfverenskommelse mellan hertigen, Adlersparre och Håkanson och väl äfven med bifall af riksdrotsen, på ett sätt omreggleradt eller närmare bestämdt, att öfriga ledamöter skulle lämna sina bidrag till Håkanson för redigering. Att Järta för sin del icke gjort några förarbeten till en konstitution försäkrar han själf,[3] men hans svåger Poppius har verkligen till riksdrotsen inlämnat ett förslag, som tyd-

[1] Bagge akterna finnas i Engest. Saml. Carl XIII. 4. Jmf. Wachtmeisters Anteckningar I, sid. 234.
[2] III. sid. 147.
[3] Statsvetenskaplig tidskrift, I, sid. 4.

ligen öfvat ett icke ringa inflytande, ehuru det nu i följ
af kommitténs ändrade arbetsordning blef återtaget.[1] En
jämförelse i detalj mellan vederbörande §§ i 1772 års rege
ringsform och Poppius' förslag till deras ändring, samman
slagning, utgående eller bevarande å ena sidan samt Håkan
sonska förslaget å den andra tyckes mig ganska säkert ådaga
lägga, att Håkanson i sitt första utkast haft tillgång ti
förslaget och dragit stor nytta däraf. Men i detta samman
hang äro framför alla de punkter af vikt, som alls icke följde
Det gäller förnämligast förslaget, att beskattningsrätte
skulle öfverlämnas åt ständerna ensamma, och att »fö
valtningen af statsmedlen bör sättas under fullmäktige a
ständerna i likhet med banken och riksgäldskontoret». S
dana voro verkningarna af Gustaf III:s penningeförvaltnin
att en ganska utpräglad rojalist ännu 1809 kunde så tänk
och skrifva. Vi ha sett, att Järtas förslag i kritiken öfv
regeringsförslaget gick i samma riktning, ehuru han öfve
lämnade statsmedlens disposition åt oafsättliga och inför stä
derna ansvariga statsråd.

Järtas idéer trängde nu åter fram till allmänheten
vidare kretsar genom pressen. Mot slutet af april månad u
häfdes presstvånget och det blef medgifvet att utgifva skr
ter anonymt, om namnet blott uppgafs för boktryckar
som i sista hand stod ansvar.[2] Tidigt hade Höijer för hon
framhållit fördelarna särskildt för unga författare och äf
den allmänna nyttan af att skrifva anonymt,[3] och Järta ha
på 1790-talet rikligen begagnat denna metod. Nu slog h
ock in på den vägen, att han sköt andra framför sig
framlade sina idéer genom dem. Det kom en tid, då h
i Uppsala organiserade en ordentlig liga för det allmän
bästa af landets bästa hufvuden och flitigaste arbetare,
det blef en af hans lifs största grämelser, när Geijer
sist fann den stugan för trång. Nu hade han icke en så
stab att tillgå, men de krafter, som funnos, begagnades n
öfverlägsen skicklighet.

Man har i den flod af broschyrer, som nu strömm
ut, sett ett virrvarr af delade meningar, till det mesta u

---

[1] Tryckt i denna tidskrift 1896, sid. 339—344.
[2] Sandegren, a. a., sid. 23.
[3] Bref af 20 febr. 1796 och 3 mars 1797.

allt värde för konstitutionsarbetet.[1] Från första början gjordes dock ett undantag för Axel Gabriel Silverstolpes skrift: »Hvad synes allmänna opinionen önska med hänsyn till en nu möjlig förbättring af svenska statsförfattningen?» Den annonserades i tidningarna samma dag, den 4 maj, som regeringens förslag meddelades talmännen och några utvalda bland ständerna. Adolf Mörner, som på 1800 års riksdag stod vid baron Hiertas sida och nu 1809, såsom vi skola se, snart blef Hans Järtas talrör i konstitutionsutskottet och på riddarhuset, liksom längre fram i regeringen, säger om Silverstolpes broschyr:

»Denna skrift, som igenom riktigheten och omfattningen af sina åsikter blef ej allenast förberedelsen men liksom grundläggningen till den nya statsförfattning, som den 6 juni samma år blef antagen, förtjänar så mycket mera uppmärksamhet, som den tydligen erinrar om det, som visserligen icke för kännare af Sveriges historia bör vara obekant, men som torde ha undfallit många, att nämligen Sveriges nuvarande statsförfattning icke är en följd af blotta teoretiska spekulationer, men ett verkligt historiskt resultat af förut gjorda erfarenheter, af därigenom inhämtade varningar och af därifrån härledda fordringar och förhoppningar.»[2]

Silverstolpe berättar själf, att han några dagar före riksdagen företog sig att uppsamla de grundligaste åsikterna, hvartill han blef i stånd genom samtal med »två eller tre upplysta och välsinnade personer».[3] En af dessa upplysta personer kan med säkerhet angifvas: det är Järta. För det första voro han och Silverstolpe gamla bekanta och meningsfränder allt från Järtas ungdom, och ehuru denne var 12 år yngre, böjde sig Silverstolpe med rörande anspråkslöshet för Järtas öfverlägsna begåfning, för mångsidigheten af hans snille och hans moraliska egenskaper. När Silverstolpe två år senare förberedde en ny bok: »Försök till utveckling af grunderna för svenska regeringssättet», sände han redan de första arken till Järtas granskning och, när boken blef färdig i dec. 1811, hela arbetet med begäran om »granskning utan nåd» af allt, plan, stil, uppgifter, förglömda synpunkter, varsamhet i uttryck, ja ända till afhandlingens titel. Han fick också en sådan granskning och betjänade sig af Järtas anmärkningar, af de flesta totalt, ehuru omarbetningen kostade honom »en

[1] Sandegren, a. a., sid. 23 o. f.; Kjellén, Om den svenska grundlagens anda, sid. 12.
[2] Åminnelsetal öfver A. G. Silfverstolpe i Vetenskapsakademien 11 nov. 1820 (Sthlm 1821), sid. 39.
[3] Schinkel, Minnen, Bihang II, sid. 363.

förtviflad möda».[1] På samma sätt begärde han på riksdagen i Örebro 1812, där han var ledamot af konstitutionsutskottet, Järtas betänkande öfver konstitutionsfrågorna »att, som Du behagar, för din eller min räkning lysa med till redbar förbättring». Men det mest talande skälet för Järtas medarbetarskap är den lilla bokens egen beskaffenhet, jämförd med de konstitutionella idéer, som Järta framlagt i sin kritik af regeringens grundlagsförslag (se ofvan sid. 76).

I broschyren yrkas nämligen bl. a.

1) Statsråd och statsministrar äro i laga ordning an svariga inför representationen (men icke för konungen). — 2) Domaremakten tillsättes af konungen men är i sin ut öfning alldeles oberoende af honom. — 3) Den lagstiftand makten tillhör ständerna, så att i fråga om grundlag, civil och kriminallag konungen väl äger förslagsrätt men icke veto I fråga om ekonomiska författningar åter skulle konunge äga veto. — 4) Ständerna sammanträda på bestämda tide självkallade men ej alltför tätt, kanske ej oftare än hvart 5: eller 6:e år och deras sammanträden skulle ej räcka läng än 3—4 månader. — 5) De fyra stånden borde ökas »me tilläggning af den talrika bruks- och jordägande klass, so hittills saknat en röst i staten». — 6) och 7). »Ständerne, e samme landets beskattare, äga att bestämma beskattninge hvarjehanda ändamål under fredstillstånd och anslå summo na till hvartdera särskildt, men vid inträffande krig enda i massa bevilja hvad till dess utförande de pröfva nödigt; d i bägge fallen förbehållet att öfverse användningen af u gifterna, som konungen ensam anordnar.» Konungen k dock, då han förklarat krig nödvändigt, beskatta i kraft ständernas lämnade kreditiv, men ständerna skola då gena till urtima möte inkallas. — 8) Alla personliga privilegie såsom rätten till ämbeten, att besitta viss slags jord, att drif näringsfång, upplåtas genast eller småningom åt alla medb gare. — 9) »En permanent kommitté må af ständerna föror nas, som äger att mellan riksdagarna mottaga alla förs till förbättringar i allt hvad som bör få namn af lag o författningar, allmängöra sina tankar öfver dessa förslag. till regeringen aflämna sina yttranden — men äga ingen

[1] A. G. Silverstolpe till H. Järta 23 dec. 1811 och 6 febr. 1812. Järtas hithörande bref (tvenne från jan. 1812, det ena möjl. sista dagarna af dec. 1 har jag förgäfves sökt uppdrifva hos Silverstolpes ättlingar af ätten Falkenb

lutande rösträtt.» — 10) En åklagare å ständernas vägnar mtalas, som skulle kunna draga statsråd till rätta inför en ärskild permanent domstol.

Icke med samma säkerhet men med ganska stor sannoliket torde äfven den andra »upplysta personen», som medverat vid Silverstolpes broschyr, kunna angifvas. Det är L. A. Mannerheim, som redan den 27 mars var i Stockholm och då lyttade in i Järtas våning, under det att denne flyttade till n frändes, Henrik Gahns, hus på Trädgårdsgatan (n:r 9). et är tydligt, att de hafva samverkat för riksdagens förberedelse, och Jakob Cederström synes varit den, som bestod omostnaderna. Järta berättar i sin relation om revolutionens örberedelse, att revolutionen troligen kostade Cederström n god del af hans förmögenhet.

Hit hörde utan tvifvel opinionens ledning genom pressen, h det förhåller sig ingalunda så, att det icke kan spåras nåon enhetlighet eller plan i detta arbete. Frånsedt en del gna alster, t. ex. fosforisterna Elgströms och Hammarkölds broschyrer, som mest vittna om skrifklåda, röja pressens arbeten från denna tid tydligen en dubbel ledning: den na utgående från regeringen, den andra från Järta—Manerheim—Cederström. Regeringen använde kansliradet P. almström, expeditionssekreteraren G. von Schantz och äfentyraren C. Ingman-Manderfeld. De vidkomma oss icke här. lotsidan åter anlitade Grevesmöhlen,[1] D. Ekendahl och J. .bom.[2]

[1] Mot Järtas här supponerade förbindelse med Grevesmöhlen kan invänn att Järta före Örebro riksdag 1810 bestämdt i regeringen protesterade användningen af ohederligt folk och verkligen sökte att få bort om icke evesmöhlen själf, åtminstone hans handtlangare. Se bref till presid. C. E. erheim 27 juli 1810. Men för det första är det väl sannolikt, att Manner- varit mellanhand, och för det andra var Järta ännu 1809 icke så bränd et dylikt stöd, som han sedermera blef genom Fersenska mordet. Se e-Wachtmeister, a. a. I, sid. 250. I sina »Tilläggningar» af 1830 1809 års revolutionshistoria fritager han sig från allt ansvar för förföljerna mot Ugglas och Ehrenheim m. fl. och gör reda för sitt personliga hållande till dem. Grevesmöhlens strid mot Ugglas är emellertid en sak ig, som väl har sitt egentliga upphof i den förres personliga ilska och evarelsedrift. Af Platens papper (bref 27 nov. 1809) framgår, att brefvaren trodde, att det var Ruuth, som här stod bakom Grevesmöhlen. För torde det framgå af Järtas bref till Gahn 27 mars 1809, att han 1830 icke erinrade sig sammanhanget. Åtminstone visar brefvet, att Järta 1809 de Ehrenheims skiljande från utrikesaffärernas ledning. Men han följde azerbjelke, och det kom en tid, då han såg dessa händelser i annat ljus.

[2] Ekendahls »Försök om medlen att — förena laglig frihet med motisk regering» annonserades dagen efter riksdagens öppnande, Åboms mäng och Säkerhet» två veckor senare.

Hvad angår Grevesmöhlens »Fråga till fäderneslandet vänner etc.», som utkom i midten af maj eller kort efter, s är det af hela anordningen klart, att han fått sig bestämd punkter i handom att läggas fram (sid. 47—55), men att de taljerna och motiveringen blifvit lämnade åt honom själf, oc där har han också skalat tämligen fritt omkring. Hos all tre författarna återfinna vi den permanenta riksdagskommi tén, hos Ekendahl, som hade lärda studier, under formen ett från Fichte lånadt eforat, som åter tydligen påverkats Sieyès' jury constitutionnaire, som sedan blifvit omformad ti Napoleons senat. Idéen till denna inrättning, som Sieyès för framlade 1795,[1] torde han fått från frihetstidens lagstiftnin och närmast från 1792 års gustavianska lagstiftare genc Ribbing. Det var icke underligt, att Järta, som hört den idé utvecklas vid Pechlins middagsbord och senare fått d tillbaka från Frankrikes mest berömda lagstiftare och en Tysklands mest berömda filosofer, nu ville realisera den, c den kommer också fram icke blott i Silverstolpes och här ifrågavarande tre broschyrerna utan äfven under ri dagens lopp i stånden och konstitutionsutskottet, där c hade en ifrig förfäktare i Järtas vän och frände J. Gahn. Vidare är att märka, att samtliga dessa författ lägga lagstiftningen liksom Silverstolpe i riksdagens ha dock hvad Åbom angår med absolut veto för konung som emellertid i justitiemål blott hade två röster, sål ungefärligen utfördt som i Järtas anmärkningar till kansonska förslaget. — Alla betaga konungen rätt att g krig, Grevesmöhlen rätt och slätt, Ekendahl ger krigsrä åt konungen i förening med rikets råd, Åbom anser, statsrådens enhälliga votum uppväger konungens besl detta fall. — Statsrådets och högsta domstolens ledam antingen föreslås (Åbom) eller väljas (Grevesmöhlen Ekendahl) af ständerna. — Slutligen förfäktas i samt broschyrer — privilegiernas afskaffande eller utjämning af Grevesmöhlen en af ständerna förordnad justitiekan

Ännu mera upplysande för det liberala programmet denna tid är kanske Leopolds grundlagsförslag.[2] Denne r

---

[1] Se Neton, A., Sieyès (Paris 1900), sid. 253 o. f.

[2] Skänkt till Riksarkivet af frih. C. G. af Ugglas, men utan ursp beteckning. Handstilen är Leopolds.

ons litterära betjänt, hvars cirklade artigheter och permanta penningbehof man har svårt att undgå i någon inflyelserik mans brefsamling under loppet af 30 år, hade liksom överceremonimästaren L. von Hausswolff tidigt lagt märke ill »hvad slags folk som skulle fram» och liksom denne också agit sitt lilla parti», men icke som han i förnäm tillbakaagenhet utan som vanligt i ifrig beskäftighet för de nya akthafvarna. Han satt nu i tryckfrihetskommittén och fick ed anledning däraf något samarbete med konstitutionsutottets ledamöter. Om det var på uppfordran af Järta, som e hade någon omedelbar talan i utskottet, eller af någon man (Blom?) eller på eget bevåg, som han ingaf sitt konutionsförslag, må lämnas därhän. I hvarje fall är det en rare *exponent* för de herrars åsikter, som samlades i hans long, än för hans egna. Följande punkter äro särskildt rkliga:

1) Riksens råd böra genom ett riksens ständers utskott tillsättas. t bör tagas under pröfning, om deras ämbeten böra innehafvas på tid eller om icke hälften vid hvarannan riksdag borde utgå. Öfverningen i viktigare ämnen böra de mangrant öfvervara och äro för vota stånden ansvarige. Ur Leopolds eget hjärta kommer följe punkt: »Det torde ej vara alldeles öfverflödigt att undantaga äster och bönder från att vara väljbara. De voro det förr genom den Riddarom och Svenom. Sverige har ej att berömma sig af et hierarkiska väldets inflytande på styrelsen den tid catolske biskopne sutto i rådet. Bönder äro all aktning värda för dygd och nytyrken, men deras uppfostran och umgänge äro ej ställde att dana till statsmän».

2) I fråga om krig, fred, stillestånd, allianser, krigsgärd och i justiäga riksens råd rösträttighet och konungen två röster och votus (!) sivum, när lika många röster äro för olika meningar. Samma d borde äfven följas, då fråga uppstod om sådana extra utgifter, som stege de vanliga och af ständerna godkända intraderna. Statsa böra ock till antal af 2—6 öfvervara öfriga, s. k. kabinettsmen utan rösträttighet och utan ansvar.

3) En del af de efter 1772 års regeringsform såsom förtroendeter ansedda ämbeten kunna hänföras under den klass, som medera säkerhet för innehafvaren.

4) Tre eller fyra år efter riksdags afblåsande torde utgöra en de epok för nästa riksdags sammanträde. Tre månader för rikssamvaro vore väl kort, men viss tid borde utsättas, vid hvilkens p konungen ägde rätt att sluta riksdagen, då det med bevillniefve efter 1772 RF § 46. Däremot afråder Leopold bestämdt gens permanenta kommitté, hvilket torde hafva sin förklaring att så gjorde äfven Blom och konstitutionsutskottets majoritet.

Då den varmhjärtade baron Hierta vid 21 års ålder efte Kellgrens död »förbannade den stund, då han fick sin olyck liga varelse», och kände sig rotlös och onyttig, skref han ti Höijer: »Oxenstjerna har lofvat att skrifva vers, Silverstol både vers och prosa. Leopold vet förmodligen hut. Rosen stein skrifver dess lefverne. Allt detta bör bli godt.» N var Järta 35 år, hade större erfarenhet af världen och tog s kerligen liksom utskottet med tacksamhet stödet af Leopol namn. Dennes förslag kom först in till utskottet, då »arbet var så långt avancerat, att instrumentet skulle in extenso up sättas». Det blef sedan återställdt till författaren med artig skrifvelse från utskottets ordförande, med uttryckt ti fredsställelse att hafva arbetat »så till sägandes på herr kans rådets principer». Efter grundlagens sanktion blef Leopo adlad och fick plats i kanslistyrelsen.

I den promemoria bland Järtas papper, som rådman Ko berger uppläste i borgareståndet den 1 sept. 1809, talar Jär om »den engelska författningens bepröfvade grundvalar, hvilka vår är till väsentliga delar uppförd». Senare kom h sanningen närmare, då han sade, att den svenska regerin formen ej var tillskuren efter främmande statsteorier u »efter den åldriga svenska dräkten».[1] Men på våren 18 hade han själf ännu hufvudet fullt af dessa främmande teor om han också, som han sedermera skref, »redan då ana hvad han sedermera erfarit, att deras användning till nå folks konkreta samhällsförfattning skulle förvandla den från en lefvande organism till ett dödt maskineri». Hans römda memorial, hvarmed regeringsformen beledsagades stånden, visar ej ringa inflytelse af främmande teori. I engelska författningen kände han icke blott genom Mon quieu utan äfven genom Blackstone, om hvilken han skri i Adlersparres journal, och förmodligen i synnerhet ge de Lolme. Till riksdagsarbetets förberedelser hörde i allt f att detta arbete utkom i två upplagor nästan samtidigt,[2] ena fullständig i Stockholm, den andra förkortad i Upps

[1] I ofvannämnda utkast till en regeringsformens historia

[2] Uppsalaupplagan annonserades i Uppsala 5 maj att utkomma i s af nästa vecka (d. v. s. den 13:e) och i Stockholm d. 18 maj, men fö juni annonseras boken i Stockholm som utkommen. Den större upp annonseras i Stockholmsposten 5 aug.

Ser man nu tillbaka på detta organisationsarbete, kan man förstå, hvarför Armfelt, som var en ifrig anhängare af regeringens grundlagsförslag, den 15 maj betecknade Hans Järta som »hufvudman för non-constitutionellerne eller oppositionspartiet».[1] Denne hade då först genskjutit Adlersparres försök hos hans egna officerare den 29 mars, därefter genom sina partikamrater från 1800 års riksdag och sina intima förbindelser i borgarståndet den 6—8 maj afvisat det nya försöket efter riksdagens sammanträde och kanske äfven genom direkt vädjan till hertig Karl bidragit till att han fogade sig efter ständernas önskningar och lät konstitutionsarbetet hafva sin gång. Detta torde framgå af tvenne odaterade och icke underskrifna koncepter af Järtas hand, det ena sannolikt skrifvet den 5 eller 6 maj och afsedt för riksdagsklubbarna,[2] det andra, som förvaras i riksarkivet, utan tvifvel skrifvet den 8 maj 1809.[3] Det lyder:

Durchlaut[igste] A[llernådigste] Furste.

Ed. Kgl. Höghet blir snart min kung, jag Dess undersåte. Det är för EKHht ej indifferent at veta, huruvida han i mig hyser en orm i sin barm; det är för mig af vikt, att EKHht känner mitt tänkesätt, och jag vill det ådagalägga med den öppenhet, hvarför jag til vara och kanske är känd.

Det gifves i närvarande ögonblick ej annan fundamentallag än EKHts rena upsåt och det almännas väl. När general Adlercreutz arresterade kungen, när EKHt af kärlek til et olyckligt folk och ke antog styrelsen, när Adlersparre i oprors form utgaf manifester och marcherade til hufvudstaden, icke var det i kraft af fundamentallagarne, utan af det allmännas väl hämtade Ständerna sit bifall, hvarmed de sanctionerade revolutionen; Ständerne välja en konung och i anseende til oumgängligheten af en man vid roret med flere skäl utesluta från tronföljden ett obrottsligt barn, en omyndig prins, enligt fundamental och successionslagar, om de gälde, dess arftagare til thronen, ty högsta lag neml. almänt väl befaller tvertom alt sådant. När då fundamental och successionslagar af EKHbt. af undersåtarne, partielt, af ständerne conjunctim för och af folket äro brutne, hvem kan väl dissimulera sig, at de kunna äga någon bindande kraft? Sådant kan dock ej uttrumpetas på gator och torg. Det skulle kunna leda til immoraliska utbrott af mord och plundring, til utöfning af näfverätt hos en tygellös populace. En rättskaffens medborgare behåller inom sig en öfvertygelse, som mängden ej har styrka at med förståndigt upförande bära.

[1] Schinkel, Minnen, Bihang II, sid. 111.
[2] Refereradt af Sandegren, a. a., sid. 33, utan att förf. märkt, att det är Järtas egen hand.
[3] Konvolut »Revolutionshandlingar 1809».

Men de tänkande, de concluderande (och ofelbart är deras antal st
kunna ej tilsluta sig för af händelserna fallande begrep. De strä
sig äfven i naturlig ordning därhän, at vid en sådan uplösning
alla constitutionella band nationen genom sine representanter åter t
der til sin ursprungliga rätt at ensam gifva sig en konung och
annan constitution. EKHht äger visserligen en ostridig rätt at
förkasta eller antaga, alt efter som det convenerar EKHht:s h
person at efter densamma regera eller ej, men icke i egenskap
coopererande del i lagstiftningen, förr än denna rättighet genom c
stitutionen är EKHht updragen af den enda under uplösningen
existerande lagstiftande corps: Ständerne.

Rikets högst critiska ställning emot främmande magter utan s
för det närvarande af Napoleon och ryske Kejsarens bestämt pron
cerade ton fordra en skyndsamhet, som til äfventyrs gör oandvä
bar den sakernas naturliga ordning, at constitutionen först uprät
fordra at må hända EKHht blir konung i morgon. Men så
förringar ej Ständernas rätt att ensamma gifva sig och deras kon
en constitution och uplifvar uti ingen måtto den gamla, hvilkens kr
löshet, utan en ny assentiment af Ständerne, torde vara ibland r
ståndens ledamöter och i almänhetens opinion mera rotfästad, än kan
det blifvit EKHht förebragt.

I anledning af hvad jag nu underd. anfört vågar jag lika und
hemställa, huruvida EKHt skulle finna för godt at i morgon
riksdagen [1] gifva Ständerne en sådan försäkran, som den jag förl
Lördag, af ren åhåga at bidraga til sinnenas tranquilliserande och ä
utan all authorisation, hade den nåden at genom H. Exc. Hr
Essen insinuera, med den förändring i anledning af från ryska
nettet meddelta expresser, at då rikets in- och utvärtes ställ
fordrar all möjlig magt för regjeringen, lära Ständerne finna
gängeligt, at EKHht såsom konung regerar efter 1772 års
ringsform och säkerhetsakten af 1789, intil dess Ständerne til
gande eller förkastande i underdånighet presenterat en annan af
utan alla slags hinder af dessa Reg:s lagar uprättad Reg.form, i hv
ögonblick nyssnämnda grundlagar uphöra. På sådant sätt blir i
vådelig intervall emellan den ena lagliga regeringen och den a
och EKHht blir stark at fullända sit påbegynta verk, rikets fräls
uplösningens uphörande och den högst nödvändiga fredens afslut

O Furste! misskänn ej en redlig medborgares välmening oc
riktighet. Jag önskar mig EKHht:s nåd för dess oskattbara
och af oskrymtad vördnad för EKHht:s egenskaper och för
emot fäderneslandet; icke på bekostnad af sanningen eller af
nytta, ty den som inskränker sig inom torftiga behof, har ej a
den smickrarens öfverflöd.»

Det är icke bekant, om detta bref verkligen afs
och kommit hertigen till handa. Kanske har det i sin

[1] Tisdagen d. 9 maj.
[2] Den 6 maj.

bidragit till hertigens beslut på kvällen den 8 maj, liksom de konstitutionella löftena till talmännen m. fl. den 7 maj utan tvifvel stå i samband med Essens »insinuation» den 6 maj.[1] Sammanhanget är tydligen följande. Den 6 maj uppvaktades hertigen af en stor deputation, som hade att tacka honom för att han åtagit sig styrelsen. Man passade då på att för hertigen utveckla ständernas program med hänsyn till konstitution och konungaval (Essen, Adelsvärd, Macklean). Tidigt på söndagen den 7 lämnade Adelsvärd och Macklean till hertigen en skriftlig utveckling af samma program. Då hade regeringen emellertid redan i anledning af mötet den 6 preparerat ett sammanträde med landtmarskalk och talmän m. fl. kl. 11 f. m., och däröfver uppsattes och justerades ett protokoll kl. 5 samma dag.[2]

Hans Järtas bref är, afsändt eller icke, mycket belysande för hans benägenhet för kompromisser i sätt och detaljer, om han därigenom befordrade hufvudsaken. Det var just genom denna egenskap, som han kom att få en så stor betydelse för 1809—10 års grundlagsarbete. Men å andra sidan bevisar Järtas förslag att omedelbart erkänna hertigen som konung efter förenings- och säkerhetsakten, jämfördt med riddarhusets beslut den 8 maj, att hans eget parti inte alltid var benäget att följa honom så långt, som han ville gå på kompromissens väg.

Det uppgifves, att Järta under förberedelserna till valet af konstitutionsutskottet under dagarna 10—12 maj skulle verkat för Adlersparres val eller afrådt hans uteslutande, som blef en följd af adelns förbittring öfver hans mentorstal den 10 maj.[3] I det hela fick utskottet en sammansättning, som vittnar om en utmärkt ledning hos det konstitutionella partiet. Vi finna där först och främst Järtas närmaste medarbetare för riksdagens förberedelser L. A. Mannerheim och A. G. Silverstolpe, vidare hans stridskamrat från 1800 års riksdag bergsrådet S. v. Stockenström och Höijers intime vän biskopen i Linköping C. von Rosenstein, som Höijer år 1800 kallade den största paradox i Sverige, emedan

[1] Sandegren, a. a., sid. 34 o. f.
[2] Tryckt i R. o. A. Pr. I, sid. 45 o. f.
[3] Trolle-Wachtmeister. a. a. I, sid. 214. Jmf. Schinkels Minnen, 5 bang II sid. 106.

han lefde, talade och tänkte fritt och ej öfvergaf sina fågel fria vänner, jakobinerna, fast han hade en biskopsmössa prospekten. Borgarståndet invalde Järtas vän och fränd J. G. Gahn, som Järta under förberedelserna ifrat för at få upp till riksdagen, och D. Eberstein från Norrköping, om hvars val till riksdagsman Järta redan 6 april underrättad Gahn med tillfogad upplysning, att han var »en klok och mycket instruerad man». Af bondeståndets tre representan ter voro två Järtas landsmän och den ena af dem han nationskamrat från Uppsala under våren 1790, Anders Jans son Hyckert. Af öfriga ledamöter utgjorde Platen förenings länken mellan utskottet och Adlersparre, med hvilken han va nära förbunden, på samma gång som han nu trädt i nära för bindelse med Järta, från hvilken han förmodligen til en början fick sin uppfattning af det Håkansonska förslaget ehuru han den 7 maj gick ännu längre än Järta i eftergi för hertigens önskningar. Genom »den gode och konsilieran de Skjöldebrand»[1] hade man en nyttig personlig förbindels med hertigen, och i G. Adlerbeth en för rättrådighet och konstitutionella grundsatser högt ansedd och från alla sid uppburen riksdagsveteran. Längst till höger stod den erfa ne biskop C. G. Nordin.

Rörande Järtas ställning i utskottet bör man märk hans egen teckning från år 1832 af dess ledamöter, »hvilk alla ägde en mer eller mindre djup och vidsträckt kännedo om svenska statens utbildning, forna öden och nuvarande för hållanden, men hvaraf få eller kanhända ingen kunde gör reda för de nyaste tyska rätts- och statsteorierna. Utskott åter antog till sin sekreterare en man, som ehuru icke veder börligen ung, likväl hade den förtjänsten att vara omkrin tio år yngre än den yngste bland ledamöterna». Åldersskil naden var väl icke alldeles så stor, ty Hyckert var blo fyra år äldre och Platen och Rosenstein åtta år, men s voro i stället Matts Persson, Sven Kaspersson Wijkman, v Stockenström, Adlerbeth, Mannerheim, Nordin och Gahn 20-30 år äldre än Järta och några af dem hade politiska minne som gingo tillbaka till frihetstiden eller dess gräns. Reda på grund af denna åldersskillnad och på grund af den bet

[1] Järtas karakteristik af generalen i bref af 27 juli 1810.

ande politiska erfarenhet, som fanns inom utskottet, af hvars ledamöter flere voro gamla riksdagsveteraner — Adlerbeth, Gahn, Mannerheim, Nordin, Matts Persson, Stockenström, de fyra förstnämnda äfven pröfvade i höga administrativa värf —, är det föga sannolikt, att sekreteraren kunnat öfva något direkt sakligt inflytande på besluten. Det gifves icke heller någon anledning att tro, att han någonsin deltagit i debatterna. Han uppgjorde en föredragningslista, af hvilken ofvan några punkter återgifvits, redigerade på kvällen efter hvarje sammanträde besluten och fick dem justerade påföljande morgon.[1]

Däremot fanns det en annan, som till en början var mycket talande och med stor energi försvarade regeringsförslaget, och det var dess egen redaktör, landshöfdingen Anders af Håkanson, som i egenskap af bondeståndets sekreterare åtföljde bönderna i utskottet och tog liflig del i debatterna[2] men snart manövrerades bort från sin plats af Järtas förtrogne Hyckert och Matts Persson. Den mest talande af utskottets egna ledamöter var A. G. Silverstolpe, som också var den mest radikale. Hans program stod nära Järtas på denna tid, i några fall kanske till höger om dennes.

Silverstolpe anförde till protokollet den 26 maj, att utskottet haft »två eller tre konstitutioner, framställda till vår jämförelse — —: de äro ej annat än förslag». Järta åter säger i sin meranämnda berättelse från 1832, att utskottet icke hade någon annan ledning för sitt arbete än regeringsförslaget. Det synes mig, att Silverstolpe med sina två eller tre förslag icke gärna kan hafva afsett några andra än regeringsförslaget, kansliradet E. Bergstedts förslag, som har formen af en kritik öfver regeringsförslaget, och Leopolds förslag,[3] af hvilka det sista förmodligen blott med tvekan upptages såsom blott några få dagar förut inkommet, när regeringsformen höll på att afslutas, således omkring den 20 maj.

Kansliradet E. Bergstedts förslag torde hafva blifvit uppsatt för att utgöra ledning för G. Adlersparre under hans tilltänkta konstitutionsarbete. Bergstedt var nämligen hans

[1] Se ofvan citerade berättelse från 1832 ... III, sid. 134.
[2] Skjöldebrand, a. a., III, sid. 136—... sid. 502—504, 552—554; IV, sid. 234.
[3] Jmf. Kjellén, Om den svenska grund...

frände.[1] Det har möjligen varit med i regeringskommitté vid slutbehandlingen af det Håkansonska förslaget, men utan inflytande, och i hvarje fall har det blifvit remitteradt till Adlersparres närmaste vän, Platen, för att upplysa utskottet. Det finnes nu bland Platens papper. I honom torde förslaget hafva fått en långt mer energisk försvarare, än det haft eller skulle fått i Adlersparre, som i allmänhet lätt nog öfvergaf sina positioner, när han mötte motstånd. Förslaget är märkligt därför, att utskottet därifrån upptog några af regeringsformens viktigaste bestämmelser. I olikhet med det Leopoldska förslaget har Bergstedts länge varit kändt, ty Sandegren anför de viktigaste af de bestämmelser, som därur ingått i regeringsformen.

Det var Bergstedt, som bröt sönder det Håkansonska förslagets departementalstyrelse och gjorde statsministerinstitutionen till en ranghistoria.[2] Från honom tog man statssekreterarnes kontrasignationsvägran med afgång från ämbetet och halfva lönen i pension. Från hans kritik förskrifver sig också bevillningsfrågors afgörande i förstärkt utskott. Han föreslog nämligen, att då två stånd stannade mot två, svårigheten skulle afhjälpas »på det sätt, att ständernas elektorer utnämnde ett utskott af lika antal personer för hvarje stånd, som antingen under ordförande af chefen för justitiärendena eller efter skedd bortlottning af en ledamot votérade viritim och afgjorde beslutet».

För öfrigt är det af Bergstedts förslag klart, att de radikala traditionerna bevarats inom kansliet från Jacob v. Engeströms tid och Hans Järtas läroår, ty Bergstedt föreslår, att i fråga om förbund, krig och fred statsrådet skulle kunna öfverrösta konungen, och att ständerna skulle nämna fyra statsråd, af hvilka ett borde vara närvarande i hvarje konselj. Han önskar ock få in något i lagen, som »svarar emot den engelska lagen Habeas corpus», och »två artiklar i de mest bestämmande och tydliga ordalag, den första: att ingen grund till antagande eller befordran i hvad verk, ämbete, tjänst eller uppdrag af hvad namn som helst än skicklighet och förtjänst, den andra: att hvar och en fritt och utan ansökning om särskildt tillstånd eller afgift därför må

[1] Se För 100 år sen, sid. 118 och 144.
[2] Jmf. Järtas anm. till I: § 24. Se nedan sid. 114.

rättighet att köpa och besitta jord, egendom och lägenhet af hvad natur som helst».

Frågar man nu, hvilka bestämmelser i 1809 års regeringsform kunna direkt härledas från Hans Järta, så är det redan af föregående utredning klart, att det måste vara mycket lättare att säga, hvilka punkter i hans program *icke* realiserades i 1809 års regeringsform, än hvilka af de verkligen tillämpade hade honom till upphof.

Till de icke tillämpade hör inskränkning i konungens rätt att förklara krig, och detta torde vara den egentliga orsaken till att regeringsformens motivering i denna punkt, som för öfrigt är mästerligt gjord, icke är af honom utan af Valerius. Dit hör vidare riksdagens ställning som lagstiftande makt, hvilken utskottet i enlighet med svenska traditioner och erfarenheter så väsentligen reducerade, att terminologien i utskottets af Järta författade memorial icke rätt väl passade till lagtexten. Statsrådet blef icke en kår af oafsättliga tjänstemän, utan fortfarande konungens förtroendemän, och de fingo hvarken rösta om krig eller statsmedlens disposition eller om lyftande af kreditiven. Riksdagen fick ej bestämma kortare period för sina sammanträden än 5 år, och ständerna ville hvarken hafva något femte stånd eller öppna sig för utomstående. Riksdagens permanenta utskott blef ej upptaget i regeringsformen, men frågan togs upp i memorialet för att af ständerna särskildt behandlas och afgöras. Däremot upptog man i regeringsformen dess § 114, ehuru Järta delade böndernas och H. G. Trolle-Wachtmeisters mening, att privilegierna icke borde i grundlagen bekräftas och förmodligen ännu 1812 med Silverstolpe ansåg, att samma paragraf i följd af böndernas protest »icke undfått constitutionell kraft».[1]

Det är svårt att säga, hvilka af regeringsformens positiva bestämmelser förskrifva sig från Järta, dels därför att hans förslag framfördes genom andra och han själf icke hade någon talan i utskottet, dels därför att där icke fördes något protokoll, dels slut
som genomfördes i regerings

[1] Se Silverstolpe, Försök
regeringssättet, sid. 105, och Järtas
ofvan sid. 83.

stöd och upphof i en allmän opinion, så att de yrkades från många håll.

Ett tillägg, som Järta tvifvelsutan en gång tillagt sig själf, är justitieombudsmannens ämbete,[1] men en annan gång har han förklarat, att ämbetet varit en eftergift åt Mannerheim, under det att Ad. Mörner försäkrat, att »det kan åtminstone med visshet sägas, att frågan om detta ämbetes inrättning icke väcktes af frih. Mannerheim».[2] Adlersparre och Skjöldebrand hafva bägge tillagt sig äran däraf, men i midten af maj 1809 blef ämbetet, fullfärdigt efter 1766 års riksdagsbeslut om lagarnas verkställighet § 7, nästan samtidigt presenteradt från tre olika håll: i Herzenhielms och v. Schantz memorial på riddarhuset,[3] som bägge remitterades till konstitutionsutskottet, och i Grevesmöhlens broschyr. Redan i månadens början hade Silverstolpes broschyr väckt tal om en ständernas aktor.

Som bekant saknades ämbetet (§§ 96—100) i utskottets första redaktion af 22 maj, men intogs för att dämpa den tämligen allmänna besvikenheten på adelsklubben öfver att detta förslag likaväl som regeringsförslaget vore en förklädd förenings- och säkerhetsakt. Järta deltog märkligt nog i adelsklubbens förhandlingar,[4] och man kan icke veta, om han räknat sig som förslagets upphofsman därför, att han nu där ånyo förde saken på tal, eller på grund af sitt förhållande till Silfverstolpes eller Grevesmöhlens broschyr. I sammanhang med detta nya ämbete stod tryckfrihetskommittén, som blef den svaga efterdyningen af Silverstolpes-Järtas permanenta lag- och hushållsberedning.

En annan bestämmelse, som Järta på äldre dagar tog bestämdt afstånd ifrån, misstänker jag likaledes vara komme[n]

[1] Forssell. Valda skrifter af H. Järta I, sid. XXXI.

[2] Minnestal i Vetenskapsakademien öfver L. A. Mannerheim (Sthlm 1837), sid. 15.

[3] v. Schantz föreslår ej själf ämbetet, men refererar debatten därom dagen förut på riddarhuset, och föreslår såsom viktigare en organisation af statsrådet, som icke torde varit utan inflytande på regeringsformen. Men märkeligt nog föreslår samma man, som i några af sina broschyrer utan tvifvel är en målsman för regeringsförslaget, nu en ställning för statsrådet, som icke litet erinrar om Järtas och Silverstolpes förslag.

[4] Se t. ex. J. Adlerbeths dagbok för 24 maj. Det bör märkas, att denna värdefulla skrift, som 1844 efter Adlerbeths död kom till Uppsala universitetsbibliotek, är där af Järta genomsedd och försedd med små rättelser och tillägg. Sålunda är parentesen »(uppläst redan 14 dec.)» rörande Oxelbergs memorial under 12 jan. 1810 utan allt tvifvel skrifven af Järta

från honom, nämligen regeringsformens § 103 om opinionsnämnden. De Lolme har nämligen en uppgift, att »de tolf domarne kunna efter anhållan af de båda husen lagligen afsättas». En anhållan från de båda husen måste, öfverflyttad på svensk mark, taga formen af en anhållan af en nämnd, men härvid förbisåg man, att i England domarne hafva tillfälle att försvara sig, att anhållan framställes efter en omständlig rättslig procedur, och att konungens sanktion erfordras. Äfven den politiska ansvarigheten efter § 107 torde bero på ett slags anpassning efter engelska förhållanden, och det är då Järta, som längre fram vid denna riksdag förklarade vår författning i väsentliga delar hvila på den engelska, som man närmast kommer att tänka på.

Bättre garantier för riksdagens fulla beskattningsrätt yrkades från alla håll. I enlighet med förslag, som veterligen framställts af Järta, behöll man ur 1772 års regeringsform bestämmelsen, att den gamla bevillningen skulle bestå, om ej ny statsreglering blifvit gjord inom fastställd tid (jfr anm. till II: § 49, mom. 2). Vidare utbyttes Håkansons hemliga utskott i statsreglerings- och bevillningsfrågor mot ett särskildt, icke hemligt utskott, och en ny § 77 om riksdagens makt öfver kronodomänerna, som icke fanns med i förslaget af 22 maj, tillades likaledes i öfverensstämmelse med Järtas yrkande (anm. till II: § 10). Härtill kommer ämbetsmäns oafsättlighet i något större omfattning, än regeringsförslaget innebar, och höjande af konungens myndighetsålder från 18 till 21 år (anm. till I, §§ 35, 41). Det är att märka, att åtminstone tre af dessa bestämmelser, justitieombudsmannen, tryckfrihetskommittén och kronodomänerna, fick utskottet sig påtrugade från klubbarna efter den 22 maj.

I det hela måste det väcka förundran, att ett utskott, hvars pluralitet utgjordes af Järtas egna partivänner, icke tog större hänsyn till hans önskningar. Delvis är förhållandet ofvan förklaradt, men den förnämsta grunden torde Järta själf hafva angifvit: »Intill den stund, då utskottets förslag blef af riksstånden bifallet, förmodade jag och sade åt flere utskottets ledamöter, att vårt arbete vore förgäfves.»[1] Utskottet konstituerades 14 maj, och redan den 16 mottog landtmarskalken en skriftlig anmaning från hertigen, »att

[1] Randanmärkning till anförda 1832 års berättelse.

öfverläggningar och beslut rörande en ny statsförfattning i möjligaste måtto fortskyndas», en anmaning, som utan tvifvel utgått från Adlersparre, som den 12 mottagit nya trohetsförsäkringar från sina kårchefer, att de ville i allt lyda hans order, d. v. s. med dem ingått en ny sammansvärjning, denna gång under hertigen-regentens egid, och den 15 förklarat sina officerare hafva tröttnat på allt nonsens och oenighet och säkert vore att påräkna, om hans åtgärd behöfdes.[1] Några dagar därefter (den 17 maj) var han så »ledsen och fruktande för tidsutdräkt och split», att Rosenstein och Platen måste gå till honom efter slutadt dagsverke för att göra honom reda för hvad utskottet uträttat.[2] Två dagar senare under utskottets brådaste arbetstid, kl. 10—½ 12 f. m., fick Adlerbeth för hertigen göra reda för utskottets arbete,[3] och efter ytterligare några dagar fingo några af utskottets ledamöter me hertigens ombud, Engeström och Lagerbjelke, genomgå de nyss preliminärt afslutade grundlagen.[4] Det var verklige icke tid för utskottets sekreterare att påtruga dess ledamöte sin visdom, äfven om han velat det.[5]

Just denna omständighet förklarar också, att regering formens redaktion så ytterst nära ansluter sig till regering förslaget, ehuru utskottet hade en af Sveriges största stilist till sin sekreterare och bland sina femton ledamöter i de första uppsättningen sex, som voro (Adlerbeth, Blom, No din, Silverstolpe) eller blefvo (Rosenstein, Skjöldebrand) led möter af svenska akademien, och bland de öfriga tre, som ti hörde (Gahn) eller kommo att tillhöra (Mannerheim och Pl ten) vetenskapsakademien, och en (Hyckert), som ingick landtbruksakademien, där ock Gahn var ledamot.

Beträffande utskottets och sekreterarens inbördes förha lande till redaktionen kan den nu någorlunda bedömas d

[1] Jmf. R. och A:s Prot. I, sid. 132—135, jämfördt med Trolle-Wac meister, a. a. I, sid. 217.

[2] Schinkels Minnen, Bihang II, sid. 115. Brefvets datering närmare bestämmas till den 18 maj efter en där omtalad votering på rid huset, som ägde rum samma dag. R. och A:s Prot. 1809 I, sid. 167.

[3] Sandegren, a. a., sid. 51 och Adlerbeths dagbok.

[4] Sandegren, a. a., sid. 49 och 86. Af de där anförda brefven hertigen torde N:r 2 vara det första, skrifvet den 22 eller 23 maj, N:r 1 andra, skrifvet den 23, och N:r 3 vara skrifvet den 24 maj.

[5] Se Järtas berättelse 1832, där uttrycket förekommer närmast hänsyn till faran för kosackerna; men Järtas ofvan citerade randanm ning visar, att han var fullt på det klara med en fara, som hotade på n ket närmare håll.

efter de exemplar af regeringsförslaget, som nyttjades i utskottet och där erhållit annotationer om fattade beslut (Adlerbeths, Gahns och Mannerheims, se bilagan) dels af koncepterna till regeringsformen, af hvilka Järtas ursprungliga, skrifvet dag för dag och blad efter blad 14—28 maj, från och med 16:e §:en finnes bevaradt bland Järtas papper i Uppsala,[1] och det första fullständiga konceptet, skrifvet till den 28 maj, finnes i riksarkivet. Det är något skadadt af fukt. Det eller de exemplar, som enligt Armfelts uppgift blifvit utskrifna den 22 och 23 maj, finnas ej i behåll eller äro i alla fall ej mig bekanta. Däremot finnes ett af Valerius utskrifvet exemplar, som före justeringen den 1 juni 1809 öfverlämnades till hertigen-regenten af konstitutionsutskottets ordförande Mannerheim.[2] Ursprungligen nästan lika lydande är det exemplar, som af landtmarskalk och talmän undertecknades den 6 juni, sedan H. Järta däri infört de tillägg och rättelser, som blifvit gjorda vid justeringen den 1 juni, och sannolikt äfven några ändringar af senare datum.[3] Slutligen finnes det på pergament fint textade, af Carl XIII och riksdagens ledamöter underskrifna exemplaret i riksarkivet. Det sistnämnda har ingen betydelse för här föreliggande fråga, då det bör vara och förmodligen är ljud för ljud lika med det af talmännen underskrifna exemplaret. För korthetens skull betecknar jag här Järtas första koncept (i Uppsala) med K^1, det andra fuktskadade exemplaret i riksarkivet med K^2, det för hertigen före justeringen 1 juni utskrifna exemplaret *C* och det af talmännen underskrifna *T*.

Af bilagan är klart, att utskottet under de första dagarna af sitt arbete gått in i detalj och formulerat fraser och definitioner. Förmodligen är också detta orsaken, att de första bladen af K^1 icke blifvit bevarade. De torde varit så fullklottrade med strykningar och ändringar, att Järta själf på gamla dagar icke kunnat hitta i dem och därför ansett bäst att förstöra dem. Men sedan utskottet fått sin första påstötning den 16 maj och Adlersparre blef »ledsen» och otålig, måste arbetet brådstörtas, och redaktionen kom då att allt mera hvila på sekreteraren, som i sin ordning föll tillbaka på Håkanson-

[1] Tryckt i Statsvetenskaplig tidskr. I, sid. 5—30.
[2] Tryckt i samma tidskrift II, sid. 338—364.
[3] Det finnes liksom närmast föregående inbundet bland »Riksdags Ärenden för åren 1809 och 1810» i riksarkivet.

ska förslaget äfven i sådana paragrafer, där det icke var syn- nerligen väl redigeradt. Men detta berodde tvifvelsutan också på en annan omständighet. För hertigen och i viss mån äfven för hans rådgifvare tedde sig striden om konstitutionen som en yttring af författarefåfänga,[1] och om den i någon mån var detta, så gällde det icke minst om dem, som i ett mödosamt arbete putsat det Håkansonska förslaget och förbättrat hans dåliga stil.[2] För konstitutionsutskottet måste det under så dana förhållanden blifva en uppgift att med minsta möjliga formella ändringar i regeringsförslaget få in sådana väsent liga förbättringar, som tryggade riksdagens beskattningsrät och kontroll öfver styrelse och förvaltning, i synnerhet som regeringsförslaget hade den pockande Adlersparre och västra armén bakom sig. Och kanske visar sig mästarhanden allra mest däri, att man med ringa formell förändring ofta åstad kommit en genomgripande saklig.

Däremot innebar den af Silverstolpe föreslagna redak tionen af regeringsformens § 90 väsentligen en formell änd ring, hvars hufvudsyfte synes ha varit att ådagalägga han och utskottets omvårdnad om den styrande maktens preroga tiver och därigenom göra riksdagens permanenta kommitt mindre afskräckande. Ty icke heller regeringsförslaget med gaf dylika frågors behandling af riksdagen, som ju enlig detta förslag saknade allt initiativ i fråga om ekonomiska oc administrativa ärenden (II, § 48).

Emellertid visa koncepten och de utskrifna exemplare till fullo, att utskottet i trots af all brådska och alla påtryck ningar ännu i det sista fortsatte att fila på ord och fraser. synnerhet är K^1 rikt på strykningar, flyttningar, ändringa och tillägg. Det framgår tydligt af det i tryck af O. A l i återgifna, ehuru icke alla ändringar äro där meddelade. Mån ga ändringar och tillägg både i sak och form ligga ock me lan K^1 och K^2, hvars första redaktion ingalunda motsvara den sista i K^1. Många af dessa nyheter äro af rent redakti

[1] Se hertigens af Sandegren återgifna bref och Trolle-Wach meister, a. a., sid. 199—200.

[2] Se Skjöldebrands Memoarer, III, sid. 120. För att få en fö ställning om denna gransknings verkningar må man jämföra Bihanget, s Håkanson skrifvit på egen hand, med konstitutionsförslaget, som blifvit videradt, i synnerhet under Fr. Gyllenborgs medverkan. Men det bör rättvisligen beaktas, att Håkanson skref Bihanget efter påtryckning o mycket mot sin vilja.

ell art och kunna vara gjorda vid utskrifningen, men den är ke gjord af Järta utan af C. v. Rosenstein, både hvad text h rättelser angår, utom de vid sammanträdet den 1 juni eslutade ändringarna och införingen af några uteglömda ord § 71, de senare vid kollationering införda af Valerius. Emelrtid kan det bevarade exemplaret vara en afskrift eller dubtt eller vara utskrifvet efter diktamen. På fem ställen har an i K^2 börjat i öfverensstämmelse med K^1, men sedan struit öfver och i löpande rad gått öfver till ny redaktion eller jort tillägg (§§ 16, 21, 36, 49, 60); på tre ställen har man först texten från K^1 infört och sedan strukit onödiga ord (§§ 65, 2, 74); på fem ställen har man börjat med en ny redaktion, om kasserats med återgång till K^1 (§ 22) eller till annan, ny daktion (§§ 40, 63, 71, 99). Några dylika strykningar föreomma ock i de första 15 §§ (10 och 11), där en jämförelse ed K^1 icke kan äga rum. Åtskilliga ändringar äro dock af en art, att de icke gärna kunna tänkas hafva på detta sätt ommit till utan peka på ett mellanliggande koncept. Så ex. i §§ 86, 110, 111 för att icke tala om de nya paragrana 75, 77 och 78, af hvilka 75 är skrifven i kanten med ndring af följande §:s nummer från 75 till 76.

Efter utskrifningen ha i kanten och ofvan raden i K^2 eller rsprungligen dess original gjorts en mängd ändringar i så ol tid, att de hunnit införas i den ursprungliga texten af och T, således senast den 29 och tidigast den 28 maj. K^2 nehåller nämligen från början paragraferna om justitieombudsman m. m., som intogos i följd af adelns opposition mot en nya »säkerhetsakten». Slutligen ha vid slutjusteringen en 1 juni många ändringar och tillägg blifvit gjorda, som I blifvit införda med Järtas hand och i K^2 med B. von Platen. De finnas förtecknade i den skrifvelse af Rosenstein, som nu är tryckt i Statsvetenskaplig tidskrift II, sid. 364—65, och hafva ingen motsvarighet i C, som öfverlämnades till ständen före justeringen. Men Rosenstein har icke på långt när angifvit alla ändringar, ty sådana gjordes ock i §§ 24, 28, 62, 77, 84, 102 (tillägg utom det anmärkta) och 103.

Det tyckes, som om ändringar blifvit af utskottet gjorda äfven efter justeringssammanträdet den 1 juni, nämligen tillägget af ordet »hädanefter» i § 73, som torde inkommit på grund af regeringens protest mot en i utskottet den 1 juni

besluten strykning,[1] och som gaf samma realinnehåll som de
uteslutna orden, samt redaktionella ändringar i §§ 43 och 95.
Resultatet af denna undersökning torde blifva, att Järta
som på inga villkor kan kallas grundlagens författare, kan
betecknas som dess redaktör, endast om man gifver ordet gan
ska blygsamma proportioner.[3] Att han icke dess mindre kom
att tidigt framstå som den nya regeringsformens upphofsma
framför alla andra, torde hafva berott dels däraf, att han va
den erkände ledaren för det parti vid riksdagen, som i trot
af Adlersparre och västra armén tvang hertig Karl och han
regering att åtminstone formellt erkänna riksdagen som kon
stituerande församling, och vidare därpå, att han författ
det från första början högt prisade memorial, som åtfölj
konstitutionsförslaget till ständerna. N. von Rosenstein skr
en gång om detta memorial, att om Järta icke skrifvit näg
annat än detta betänkande, så hade han gjort nog för sin pla
i svenska akademien.

Det är en gammal och ofta upprepad historia, att Jä
skrifvit detta berömda memorial på en enda natt. Uppgift
kommer från Järtas son och är bekräftad af barnbarnens inf
mator, Meijerberg, som åhört berättelsen. Den torde emell
tid bero på missförstånd af en berättelse, att H. Järta sut
uppe med Valerius hela natten före den 2 juni, syssels
med memorialet. Ty för det första är det i och för sig ot
ligt, att ett memorial på elfva trycksidor, som på en ga
utmärkes för sitt tankedigra innehåll och stilens fint utme
lade, koncentrerade form, skulle på detta sätt tillkommit.
vidare vet man af Trolle-Wachtmeisters minnen, att bet
kandet, som skulle åtfölja konstitutionen, den 30 maj ber
nades »ej blifva färdigt förr än till torsdagen» (1 juni).
torde således redan den 30 maj varit under förberedelse.

[1] I enlighet med Järtas anmärkning till II, § 25 i Håkansonska
slaget, »där de sistnämnda icke redan stadgade äro».

[2] »Går konungen i fält eller till aflägsnare inrikes orter reser» i st
»Har konungen gått i fält eller till aflägsnare inrikes ort rest» i § 43 och
vudstaden» för »Stockholm» i § 95. En redaktionell ändring i § 48, »behag
»välbehag», som är införd i den ursprungliga texten af *T* men icke fi
annorstädes, kan jag ej på annat sätt förklara än så, att Valerius glömt sta
sen »väl» i utskrifningen, och att detta icke blifvit vid kollationeringen o
veradt. Andra af Valerius uteglömda ord: »och handhafva» i § 11, »använ
i § 65, »därå» i § 108, äro vid kollationeringen införda af Järta samt »
gäld» i § 66 rättadt till »Rikets gäld» och »ändå» i § 71 till »ändock

[3] Silverstolpe kallar den 26 maj RF »en frukt af vårt samfälta bereda

ärta sysslade, såvidt jag kunnat se, under dessa dagar icke
med afskrifter.

Det kunde möjligen ifrågasättas, om Järta ens varit när-
varande vid justeringssammanträdet den 1 juni, och att
laten just därför, att Järta måste skrifva motiveringen,
änstgjort som sekreterare i utskottet, under det att Vale-
ius och Georgii sysslade med utskottets öfriga expeditio-
er till ständerna. Järta skulle då senare på dagen eller
atten hafva infört rättelser och tillägg i det af Valerius
skrifna exemplaret T. Men då både K^2 och T hafva den
f Rosenstein anmälda redaktionsändringen i § 43 och sedan
enom ny ändring den nuvarande lydelsen, så torde bägge
exemplaren blifvit samtidigt rättade i utskottet. Sannolikt
ade åtminstone K^2 redan den 29 maj varit i bruk vid
öredragning på klubbarna.[1] Vid justeringssammanträdet
en 28 maj hade man ännu icke i § 11 gjort inskjutningen
i stycket »eller om han icke kan tillstädes vara — — —
äfven i detta fall tillkalle», ty det finnes hvarken i K^2
eller C, men tillägget måste vara gjordt före 1 juni, ty det
finnes infördt i den ursprungliga texten af T. Man tyckes
således äfven den 29 arbetat med justering i utskottet, men
å på ett annat koncept än K^2. Att ett sådant funnits, synes
äfven framgå däraf, att hänvisningen till § 107 i regerings-
formens § 13 finnes införd i både C och T men icke i K^2,
som i stället har hänvisning till § 9. Att C icke är ut-
skrifvet efter K^2, framgår ock däraf, att det i § 95 har hän-
visning till §§ 91—93 och 94, under det K^2 har 91, 93 och
94, sannolikt jämte öfriga hänvisningar införda i texten vid
justeringen den 28 maj, och T har samma siffror efter
ändring af 92.

Om nu regeringsformen icke till innehållet kan sägas
vara väsentligen Järtas verk och icke heller formen kan
sägas vara af honom väsentligen gjord, så blef dock denna
lag med tiden honom mycket kär, som om den varit hans
eget barn, och allt kärare med åren, så att han till sist
oförtröttadt försvarade äfven regeringsformens svagaste par-
tier. Detta berodde väl mest därpå, att han bättre än någon
visste, hvad det kostat att få den igenom, och därpå, att

[1] Trolle-Wachtmeister, a. a. I, sid. 223 och J. Adlerbeths dagbok.

han under de första svåra och farliga åren genom sin öfverlägsna statsmannabegåfning lyckades bärga verket gent emot en ärelös kung, en tronföljare från främmande land, som naturligt nog i det längsta saknade förståelse för vår författnings egendomliga art, äregiriga demagoger, som längtade efter att spela en roll, och en medelmåttig general, som han själf indirekt varit med om att framkalla på skådeplatsen, men som fick den olyckliga idén, att han var kallad till statsman, sedan den konsterfarne hertig Karl den 21 mars figurligt taladt räckt honom handen i Tibble till en liten separat sammansvärjning.

Det är icke något förbiseende af 1823 års regering och domprosten Wijkman, som kommit dem att intyga Järtas andel i utarbetandet af rikets grundlag*ar*. Ad. Mörner försäkrar, att öfriga grundlagar voro författade i nära öfverensstämmelse med regeringsformen, och att de tillägg eller afvikelser från densamma, som däruti torde igenfinnas, icke voro konstitutionsutskottets verk.[1] Han visste bättre än någon utom möjligen Silverstolpe och Mannerheim. I fråga om riksdagsordningen, mot hvars ursprungliga redaktion Järta på våren 1809 knappast skulle haft något att invända, blef Mörner närmast den, som fick till uppgift att genomdrifva i utskottet och på riddarhuset den något modifierade syn på riksdagens finansmakt, som utskottets förre sekreterare som statssekreterare för finanserna hade fått. Säkerligen hade dock Järta, som gärna såg allting i stort, från början icke tänkt sig riksdagens kontroll som en bokhållaregranskning af statens räkenskaper. Man kan nu ganska noga följa med huru riksdagsordningens ifrågavarande bestämmelse växte fram under formen af en kompromiss mellan regeringen och riksdagen, förmedlad genom Järta, som gent emot utskottet och ständerna förfäktade regeringens ståndpunkt och gent emot konungen försvarade riksdagsordningen och verkligen också lyckades att bärga den i hamn under samverkan med sina vänner i regeringen, Wetterstedt och Adlerbeth, och sina vänner i riksdagen, Mannerheim, Mörner, Silverstolpe m. fl. En redogörelse för

[1] Anf. tal öfver Mannerheim, sid. 12.

denna kompromiss och dess sammanhang med riksstatens anordning i bestämda hufvudtitlar får jag kanske tillfälle att på annat håll framlägga.

Det torde icke heller vara något tvifvel om att Mörner handlat under intim samverkan med Järta vid förberedelsen till en ny riksdagsordning. Ett diskussionsprogram uppsattes af alldeles samma art, som Järta uppsatt för regeringsformens behandling, och det är också ganska noga följdt i utskottets betänkande af den 24 mars 1810. Själfva programmet är väl utskrifvet med Ad. Mörners hand, men det är en händelse, som ser ut som en tanke, att det i konstitutionsutskottets protokoll är inbundet med Strålcs memorial rörande tryckfrihetsförordningen, om hvilket man har ganska säker uppgift, att det är författadt af Järta,[1] fast handen också där är en annan. Ur detta diskussionsprogram, som väl kunde förtjäna att i sin helhet offentliggöras, vill jag här blott framdraga de tre sista punkterna, som åter ställa riksdagens permanenta lagkommitté under debatt:

»Behöfves, för att kontrollera deras (kamrarnas) och regeringens åtgärder, någon sådan inrättning som den af Sieyès föreslagna Jury constitutionnaire?

Om också den ej skulle vara beständigt närvarande utan blott eventuellt kunna sammankallas, är den *nyttig*, är den *verkställbar?*

Skulle icke däremot en kontroll kunna finnas uti införandet af en möjlig gradation, som gjorde Högsta domstolen till en retraitt för statens mest ansedde lagstiftare och dess mest aktade ämbetsmän, och som med en förökad värdighet skulle med tiden gifva Högsta domstolen anseende och nytta af en Jury constitutionnaire?»

Järta ville aldrig, att ståndsrepresentationen skulle upphäfvas. Den var honom dyrbar af två skäl: för det första för sin ålder och för det andra därför, att han ansåg »detta representationssätt vara ett nödvändigt villkor för beståndet af det dyrbaraste Sverige äger, dess allmoges självständighet.» — — »Jag kan ej tänka mig någon representationsförändring, som icke skulle upplösa bondeståndet såsom en integrerande del i statsförfattningen och förstöra den kraft, som varit tronens stöd och rikets försvar, så ofta den blif-

[1] Naumanns statsförfattningsrätt, första uppl., sid. 370.

vit uppkallad af regenter, hvilka kunnat väcka, sammanhålla och leda den.»[1]

Samma tankegång har han tydligen utvecklat för A. G. Silverstolpe i sin kritik af dennes grundlagstolkning, och det var den enda punkt, i hvilken Silverstolpe ej tog rättelse af Järtas anmärkningar, men den föranledde i alla fall det tänkvärda stycket å sid 103—104 om reformer.

»Den rättskaffens medborgaren, om han önskar reformen, ropa ej därpå, men bereder den och afvaktar för dess införande, ej allenast de vidsträckta och ganska utförliga kunskaper om landet, utan hvilka en skadlig reform är den ende, som kan göras, utan äfven den tidpunkt, då allmänna öfvertygelsen och lyckliga omständigheter lofva omskapningen på en gång en framgång, som icke upprör staten, och den fasthet människoverk kunna få.»

Genom det Mörnerska diskussionsprogrammet lyckade Järta för tillfället vinna en afledare för den hotande stormen, och när reformen slutligen kom, var tidpunkten verkligen mogen.

Som ofvan angifvits hade Järta äfven följt tryckfrihetsordningens utarbetande och genom Stråles memorial yrkat en mängd förändringar. De blefvo hvilande till 1810 och sedan ånyo till 1812 års riksdag, då de tillsammans med den nyväckta frågan om indragningsmakten föranledde de s. k. nya tryckfrihetslagen. Järtas svar på Silfverstolpes fråga om detta ärendes behandling är icke kändt, men jag tror icke, att man tager fel, om man antager, att det var i första rummet på Järta, som Silverstolpe tänkte, då han i sin reservation mot sammanblandningen af hvilande och nya frågor skref till utskottets protokoll:

»Det gifves en publik, som är mycket inskränkt, men mycket aktningsvärd, och det kommer en tid efter ögonblicket, hvari m... dväljes, hvilkas omdömen jag för min del värderar högt öfver a... det populära medhåll, som skickligheten kan i den närvarande stu... den förvärfva sig: och det är till deras pröfning jag önskar få n... nu gjorda anmärkning förvarad.»

Hvad Järta tänkte om indragningsmakten, torde o... framgå af hans bref till statssekreteraren A. af Kullber...

[1] Bref till statsrådet C. J. af Nordin 17 jan. 1829, utgörande svar ... begäran om medverkan för ett representationsförslag. — Se ock Järtas an... till Håkansons Bihang och Hans Järtas och G. F. Wirséns brefväxling 18... sid. 151.

rörande tidningarnas angrepp mot honom själf nio år senare, i hvilket han besvor honom »vid allt hvad heligt är att söka afvärja allt maktspråk, om det skulle komma i fråga... I mitt bref till konungen har jag sagt, att ingen laglig eller politisk orsak finns att hindra Argus förtjäna födan, som han det gör, samt till Engeström har jag samtidigt skrifvit, att som jag tror mig kunna upplösa knuten, behöfver den ej afhuggas.»

Hausswolff liknade Hans Järta 1809 vid en lindansare och dylika förebråelser fick denne längre fram icke sällan höra. Själf menade han sig hafva i hufvudsak blifvit den politiska grunduppfattning trogen, för hvilken han kämpat 1809. Bägge parter torde hafva på sitt vis rätt. Menar man med en lindansare en statsman, som förstår att med en viss böjlighet foga sig efter förhandenvarande förhållanden och söka afvinna dem bästa möjliga resultat, så var Järta utan tvifvel en sådan, särskildt under åren 1809—1810. Sedan förmåddes han ej sällan af sitt nervösa temperament och sin kroppsliga svaghet att kasta yxan i sjön och springa bort från alltsammans. Till sin politiska uppfattning var han alltid byråkrat och hade ej så litet af frihetstidens blod i sina ådror. Ännu 1814 skref han om vårt statsskick, där med bibehållande af statens grundformer särskilda myndigheter och inflytelser bevakas och återhållas af hvarandra: »Under denna kontroll är ämbetsaristokratien — af alla ofelbart den lindrigaste och mest naturenliga — nu rådande i Sverige.» I stort kontrollerade ämbetsmän med mycken rörelsefrihet för ett kraftigt personligt initiativ och en likaså inrättad regering, det var hans ideal. I yngre år torde han hafva lutat åt Höijers lärosats, att »kungen måste ledas som en blindbock, det är naturen af kung»;[1] men under Örebro riksdag 1810 skref han om Bernadottes val, att det särskildt gladde honom därför, att löjtnanter nu torde förblifva löjtnanter. Spetsen var icke blott riktad mot Otto Mörner utan mot soldateskens politiska spel och revolutionsyra i det hela, hvaraf han fått nog 1809—1810.

Sveriges bönder behandlades understundom af Järta med sannskyldigt byråkratiskt öfvermod, men i grund och botten hyste han för dem både aktning och kärlek, som

[1] Höijer till Hans Hierta 5 sept. 1796.

växte med åren i samma mån, som hans förbittring ökad mot den fronderande adeln, »Sveriges sämsta stånd».

Att den politiske partiledarens ståndpunkt i fråga riksdagens finansmakt icke alldeles sammanföll med sta sekreterarens, är ofvan antydt. Det berodde icke blott ändrad synpunkt och vidgad erfarenhet utan ock på ko promiss med en regering, som nästan sökte sak med ril dagen för att få ett tillfälle att slå den ned. Men jus detta stycke hafva Järtas ursprungliga idéer stått sig al bäst, ty de grundsatser, som han förfäktade i sin kritik öf det Håkansonska förslaget, slogo i allt väsentligt igenom 1809—1810 års riksdag och de stå sig ännu.

I frågan om Järta som grundlagstolkare, som jag ber i början af denna uppsats, vill jag sluta med några er ringar. Det går naturligtvis icke för sig att i en histor grundlagstolkning söka få fram regeringsformens verkli mening genom att åberopa sekreterarens ensam, i synner från senare tid. Allra minst duger det att draga fram blyertsanteckning, som sannolikt är gjord i utskottet minnes skull under pågående diskussion, och som kan ej ens är gjord af Järta.[1] Under hela sitt lif var Järta ifrig studerande och utvecklades därför ständigt. Hans t digare uppfattning af staten bär Kants prägel, hans nare Hegels. I yngre år betraktade han Gustaf III:s st kupp 1789 som en grof förbrytelse, i senare år såg han ett nödvändigt utvecklingsled i det svenska samhälls kets historia. Hans auktoritet torde böra tillerkännas större betydelse i fråga om sådana bestämmelser, till h ka man har någon anledning att förmoda honom vara hofsman (t. ex. R. F. § 107), än i fråga om sådana, grundlagarnas ordalydelse varit frukten af en kompron i hvilken stridiga meningar blifvit ställda fredligt vid dan af hvarandra (R. O. 1810 § 30).

[1] Att blyertsanteckningarna i Adlerbeths exemplar af Håkansonsk slaget i allmänhet ej äro gjorda af Järta, är ganska visst, men vid ministeraristokrati (II: 49) finnes en parentes (H. J.), som möjligen i sena vidfogats af Järta själf. Om nu anteckningen är hans, hvilket jag icke bestrida, så kan den dock omöjligen uttrycka hans personliga mening, d få dagar förut själf yrkat en sju resor värre ministeraristokrati.

Bilaga

legeringsförslaget till ny Regeringsform 1809 eller det s. k. Håkansonska förslaget.

Vid aftryckningen ha följande handskrifter användts: 1) assessor . G. Gahns exemplar i Uppsala universitetsbibliotek, här beteck-adt *G.*, hvilket är försedt med påskrift: »Collationeradt. E. M. M. ›osbeck»; 2) statsrådet G. G. Adlerbeths exemplar i riksarkivet, är betecknadt *A.*, förut tryckt af Naumann i Tidskrift för lag-*tiftning* etc. 1872, N:r 4—6; 3) konstitutionsutskottets sekreterare lans Järtas exemplar i riksarkivet, här betecknadt *J.*, skrifvet f hans hand till andra afdelningens § 37 med genomgående egen-ändiga anmärkningar; 4) konstitutionsutskottets ordförande friherre A. Mannerheims exemplar, här betecknadt *M;* 5) ett exemplar riksarkivet utan anmärkningar, här nedan betecknadt *R*, samt) statsrådet B. B. von Platens egenhändiga exemplar i Kungl. ibliotheket, här betecknadt *P*.

Handskrifternas inbördes afvikelser från den af mig antagna ormaltexten, som närmast följer Gahns exemplar, äro angifna i oter, betecknade med bokstäfver; anmärkningar, efter utskrif-ingen gjorda rättelser och motförslag eller andra anteckningar äro ngifna i noter med siffror. — Stafningen är handskrifternas mest vanliga former men stora bokstäfver mycket reducerade. Siffran ter hvarje paragraf angifver motsvarande paragraf i regeringsformen ligt dess ursprungliga lydelse, som återfinnes i Riksens Ständers nstitutions-Utskotts memorialer etc. 1809—1810 (Sthlm 1874), s. 9—61; hos Hildebrand, Sveriges regeringsformer 1634—1809, 151—194; i Naumanns, Hagmans eller Uppströms grund-editioner och hos Fahlbeck, Regeringsformen i historisk be-sning (Sthlm 1910).

I.

m Konungen, Dess styrelse och makt samt de värk Honom närmast häruti biträde göra.

§ 1. Konungen skall alltid vara af den evangeliska lutherska[1] ra. sådan som den uti[2] Augsburgiska bekännelsen samt Uppsala-tes beslut 1593 antagen och förklarad är. (*2*).

[1] Detta ord öfverstruket hos *M.*

[2] I *A.* och *M.* äro orden »den oförändrade» tillskrifna på förra stället raden, på det senare ofvan raden.

§ 2. Sveriges rike är och förblifver ett arfrike med den ordning i successionen efter förstfödslorätten, som Västerås arfförening[a] af år 1544 och Norrköpings beslut af år 1604 i detta afseende utstaka.[1] (*1*)

§ 3. Konungen äger styra riket på det sätt denna regeringsform innehåller, han och ingen annan.[2] Hans person är emot all åtal oförkränkt;[3] hans gärningar icke underkastade[4] pröfning eller bedömande till ansvar. (*4* och *3*).

§ 4. Uti Konungens magt ligger att ingå afhandlingar och förbund med främmande magter, att börja krig och sluta fred.[5] (*12*

§ 5. Konungen utnämner och befordrar af infödde svenske män till alla de tjänster, högre och[b] lägre, hvilka äro af den egenskap, att de med Konungens fullmagt förses,[6] sedan vederbörande med förslag inkommit, där sådana hittills fått äga[7] rum; fästande[8] därvid endast afseende på förtjänst och skicklighet. (*28*).

§ 6. Till ärkebiskop och biskopar, med hvilkas val förhålles efter förra vanligheten, utnämner Konungen en af de tre, som föreslagne blifvit. (*29*).

§ 7. De så kallade consistoriale gäld varda vid deras vanliga bibehållna.[9] (*30*).

§ 8. Städernas borgerskap åtnjuta framgent den rättighet, hittills innehaft, att välja till förslag på borgmästare, då[c] Konungen utnämner en af de tre, som föreslagne blifvit. På samma sätt förhålles med rådmäns- och magistratssekreteraresysslorne i Stockholm. (*3*

§ 9. Konungen upphöjer[10] till adeligt stånd och värde de, som genom trohet, tapperhet och dygd, lärdom, erfarenhet och nitiska tjänster gjort sig af Konung och rike väl förtjänte.[12] Konungen h

---

[a] *J.*, *M.* och *P.* ha »förening». — [b] *J.*, *M.* och *P* ha »eller». — [c] *J.*, *M.* och *P* ha »där».

---

[1] *G.* i brädden: »skall vara: efter den successionsordning, som R. fastställa». Längre ned: »§ 36», hvilket innebär en hänvisning till an afdelningen af detta förslag. — *M.* har genom tillskrift öfver raderna i kanten: »Sveriges rike skall vara ett arfrike efter den ordning i succesionen på manssidan, hvilken riksens ständer fastställande varda.»

[2] De fyra sista orden öfverstrukna hos *G.* och *M.*

[3] Hos *G.*, *A.* och *M.* rättadt till »fredad», hos *A.* säkert af Järta

[4] Hos desamma ändradt till: »och hans gerningar kunna icke un kastas».

[5] *G.* har i brädden: »?». — *M.*: »upskjuten». Därjämte (till de eller föregående §) en rad öfverstrukna namn på talare, som begärt or Silverstolpe, Eberstein, Platen, Gahn, Rosenstein, Wijkman, Jon Jonsson

[6] *M.* i brädden: »bifalles på svänska: hittils varit försedde».

[7] *A.* i brädden: »ägt». — *M.* rättadt »ägt rum».

[8] *A.*: »och fäster konungen etc.». — *M.* ofvan raden: »Konungen».

[9] *A.*: »Under konungens rättigheter, som här omförmälas, bör egenteligen nämnas den att efter förra vanligheten bortgifva regala pastor Hvad §:n innehåller kommer då derefter som en förklaring eller restricti — *G.* med blyerts i brädden: »De Regale?»

[10] *A.* i brädden: »äger att». — *G.* med blyerts i kanten: »i råd

[11] *A.* i brädden: »dem».

[12] *M* i brädden: »ej längre än äldste fadren öfverlefvande sonen».

nådar med grefligt och friherrligt stånd de,[1] som genom stora och utmärkta förtjänster därtill värdige anses.[2] (*37*).

§ 10. Rikets krigsmagt till lands och sjös är under Konungens befäl.[3] Honom allena äro de all lydnad och hörsamhet skyldige.[4] (*14*).

§ 11. Konungens hof står under Dess enskilda styrelse, kunnande[5] ändra, rätta och förordna hvad Honom[a] häruti godt synes (*48*).

§ 12. Presidenterna i collegierna, öfverståthållaren, underståthållaren, politi-mästaren i hufvudstaden,[b] landshöfdingar och ståthållare i landet,[6] generaler och amiraler af alla grader, general-adjutanter,[c] adjutanter,[7] commendanter uti fästningar, capitaine-lieutenanter och officerare vid[8] lifdrabanterna, alle öfverstar vid[9] regementerna, secundcheferne vid gardes-regementerna till häst och fot samt öfverstelieutenanterna vid lif-regements-brigaden, chefen för förvaltningen af sjö-ärenderne,[10] cheferne för artilleri, fortifications-, fältmätnings- och sjömätnings-väsendet, ministrar och sändebud[11] till främmande magter och hof,[12] likasom alla beställningar vid konungens hof[13] äro förtroendetjänster,[14], hvilka Konungen till- och afsätter, såsom Honom godt synes.[15] (*35*).

---

[a] Detta ord ej i *R*. — [b] *A*. och *R*. ha »Stockholm», den förre »hdstaden» öfverskrifvet med Järtas hand. — [c] *A*. och *R*. ha ock: »öfveradjutanter».

---

[1] *A*. i brädden: »dem».
[2] *J*. i brädden: »all adoption bör icke tillåtas», hvarmed torde menas: ingen adoption bör tillåtas».
[3] *A*. i brädden: »Öfver rikets krigsmakt till lands och sjös äger konungen högsta befälet.» *G*. ofvan raden: «äger» och «högsta».
[4] *A*. i brädden: »Honom allena bör gå ut, emedan lydnad och hörsamhet bör bevisas äfven mindre befälhafvare af dem, som under dem tjena.» — *J*. har samma mening öfverstruken med bläck.
[5] *A*. i brädden: »kunnande han».
[6] *M*. tillfogar: »håfkansler, statssekreterare, statsråder», men anmärker i brädden till presidenter och ståthållare: »höra till statsreglering». Öfverst i brädden till Presidenter är skrifvet: »Krigscoll. Statscont.» med »Förtroendetj.» öfver Krigscoll. Jmf. Konstitutionsutsk:s tryckta Prot. 1874, sid. 87.
[7] *A*. har »adjutanter» och *M*. »öfveradjutanter» tillskrifna öfver raden.
[8] *G*. har »vid» öfverstruket och i stället skrifvet »för».
[9] *A*., *G*. och *M*. ha »vid» öfverstruket och rättadt till »för».
[10] *G*. har dessa sista sex ord öfverkorsade och i brädden: »är endast commission».
[11] *M*. tillfogar: »och öfrige diplomater».
[12] *G*. har orden »och hof» öfverkorsade och i brädden: »krigspresidenten, amiraderne» med bläck.
[13] *A*. i brädden: »Til 11 §.» — *G*. d:o: »föres till 11 §». — *M*. »flyttar till 11 §».
[14] *A*. i brädden: »Huru kunna alla de förenämnde *embetsmän* kallas *förtroendetjenster?* — *G*. i brädden vid §:ens slut med blyerts: » i Rådet».
[15] *A*. i brädden vid §:ens början med Järtas hand: »Cfr 35 §.» — *J*. i brädden: »Endast öfverståthållare, underståthållare, policemästaren i Stockholm, ståthållare i landet, generaladjutanter, adjutanter, commendanter i fästningar, capitain-lieutenanter och officerare vid lifdrabanterne, secundcheferne vid gardesregementerne till häst och fot, ministrar och sändebud samt alla beställningar vid konungens hof böra anses som förtroendetjenster. General och amiral äfvensom öfverstar böra väl kunna sättas från tjenst men ej skiljas från tjenst utan ransakning och dom. Alla öfriga tjenster böra utan laga ransakning och dom skiljas från sina innehafvare.»

§ 13. De, som domare-ämbeten bekläda, kunna icke utan la ransakning och dom därifrån skiljas eller utan egen ansökan därifrå flyttas.[1] (*36*).

§ 14. Konungen bör rätt och sanning styrka och befordr vrångvisa och orätt hindra och förbjuda, ingen fördärfva eller fördärf låta till lif, ära, personlig frihet och välfärd, utan han lagligen fö vunnen och dömd är, och ingen afhända eller afhända låta något go löst eller fast, utan ransakning och dom i den ordning Sveriges l och laga stadgar föreskrifva; låtande[2] en hvar blifva dömd af d domstol, hvarunder han rätteligen hörer och lyder. (*16*).

§ 15. Högsta domsrätten[3] uti justitie-ärender skall uppdragas t lagkunnige män, hvilka fullgjort hvad författningarne föreskrifva de som uti domare-ämbeten kunna nyttjas samt uti sådan befattni ådagalagt insigt, erfarenhet och oklandradt förhållande. Hälften dem skall bestå af frälsemän och hälften af sådane, som adels icke innehafva. De äro öfver-domare i riket[5] och kallas[6] Konung Högsta domstol. (*17*).

§ 16. Denna Högsta domstol tillkommer äfven att upptaga pröfva[7] alla ansökningar om resning eller återställande af förs tid. I lika måtto böra frågor om förklaringar öfver lagen, i mål, som icke till hushållsärender räknas, där skärskådas och afgö (*18*, *19*, *88*).

§ 17. Uti fredstider böra de mål, hvilka ifrån krigsdomstol inkomma i Högsta domstolen, företagas och pröfvas med biträde röstningsrätt af tvänne militäre ledamöter af statsrådet, hvilka nungen därtill utser och[a] förordnar, dock att domrarnes antal

---

[a] Orden »utser och» finnas ej hos *J.*, *M.* och *P.*

---

[1] *A.* i brädden med Järtas hand: »cfr 36 §», *A* med blyerts: embetsmän utom dem som hafva förtroendetjenster». — *G.* med bly »liksom alla andra embetsmän, som ej äro nämnde såsom förtroende § 36». — *M* i slutet: »Sak samma vare med sådane embetsmän, h ej innehafva förtroendetjenster».

[2] *A.* i brädden: »Konungen».

[3] *A.* öfver raden: »Kon:s» (högsta domsrätt). — *M.* rättadt: »kon domsrätt».

[4] *A.* med Järtas hand: »sådana värf». — *M.* rättadt till »värf».

[5] *A.* ofvan raden: »Justitieråd».

[6] *A.* i brädden: »utgöra». — *M.* rättadt: «fälla konungens dom». i brädden vid §:ns början: »Justitieråd, lika med generallieutenanter».

[7] *A.* har ursprungligen »afgöra», som ersatts af »pröfva»; däref med blyerts skrifvet i kanten: »afgöra».

[8] *J.* i brädden: »den tiraden *som icke till hushållsärender* r bör uteslutas». — *A.* i brädden: »Då blir Högsta domstolen lagstiftare. tillägges, att förklaringarne fordra sanction af Riksens ständer vid riksdag». — *M* i brädden: »hans röster inhämtas, ehvad han närv eller ej, i alla förfrågningar öfver lagens förstånd, hvilka ifrån vederb domst(olar) och embetsmän till konungen inkomma». Tillägg i slutet »och gälla provisoriskt till nästa riksdag». — *G.* i brädden: »förfrå om lagens rätta förstånd, som ifrån vederbörande domstolar och emb inkomma, afgöras af H. domstolen och konungen». Därunder med b »till nästa riksdag».

verstiger åtta. Under krig förhålles därmed, som af konungen sär-ildt då[a] föreskrifves.[1] (*20*).

§ 18. Konungen äger uti denna Högsta domstol tvänne röster de mål, hvilkas föredragning[2] Konungen behagar uti domstolen öfver-ra, dock komma, det oaktadt, de ärender, hvilka föregående §§ om-la,[b] samt frågor om förklaringar öfver lagen att hos Konungen an-älas och Dess röster däruti inhämtas och beräknas.[3] (*21*).

§ 19. Med domfört antal förhålles efter lag,[4] hvadan åtta damöter, 4 frälse män och 4 af dem, som adelskap icke innehafva, ifva det högsta på en gång tjänstgörande antal ledamöter. (*22*).

§ 20. Alla Högsta domstolens beslut utfärdas i Konungens nin och med Dess höga underskrift.[5] (*23*).

§ 21. Dessa öfverdomare i riket utnämnas af Konungen i stats-det,[6] tagande[c][7] därtill endast infödde svenske män af den evangeliska therska trosbekännelsen. De kunna därjämte inga andra ämbeten nehafva eller bekläda.[8] (*28*).

§ 22. Nedre justitie-revisionen kommer att blifva beståndande der justitiecancellerens ordförande, och de ledamöter, som den ut-ra, att såsom domare anses. De skola äfven vara infödde svenske än af lutherska läran.[9] (*24*).

§ 23. Till biträde vid öfrige[d] regeringsärenders handterande ut-ser Konungen ett statsråd[10] af sådane infödde svenske män och [e]lutherska läran, som genom kunskaper, mogen erfarenhet och redlig

---

[a] *J.*, *M.* och *P.* hafva »då särskildt». — [b] *G.*, *J.*, *M.* och *P.* ha alla iktigt: »§ omtalar». — [c] *G.* och *J.* ha: »tagandes». — [d] *J.*, *M.*, *P.* och *G.* ha e öfrige», men *R.* saknar bägge orden. — [e] Detta ord finnes endast i *R.* h är bortfallet i alla andra exemplar.

---

[1] *A.* i brädden med blyerts: »krigsarticklarne» och vid §:ens slut d Järtas hand: »efter krigsarticlarne». — *M.*: »efter krigsart.» — *G.* i dden med blyerts: »för den del af krigsmagten, som gör krig».

[2] *G.* i brädden: »och afgörande».

[3] *A.* i brädden: »Här borde väl konungens rätt omnämnas att i brott-ll göra nåd. som annars ingenstädes förekommer». — *J.* i brädden: »Deci-ne öfver frågor om förklaringar öfver lagen böra endast gälla till nästa riksdag, då de där sanctioneras eller förkastas».

[4] *A.* i brädden: »punkt efter lag, hvadan bör gå ut och åtta ledamöter gjöra ny mening».

[5] *A.* i brädden med Järtas hand: »eller under Dess sekret». — *M.*: der sekret».

[6] *J.* i brädden: »som bör upprätta förslag af 3:ne och hvarvid endast skicklighet hafves afseende uppå».

[7] *A.* tillfogar: »Konungen».

[8] *A.* i brädden: »Här borde väl nämnas, att de sitta för lifstid, och as rang, om den senare omständigheten ej lämpligen inryckes i 15 §».

[9] *G.* ändradt genom öfverkorsning och tillskrift: »Uti beredningen af ärender, som kallas Nedre justitierevisionen, förer äldste revisions-sekreteraren ordet». — *M.* i brädden: »uti den beredning öfver justitiemål, n kallas Nedre justitierevisionen, skall äldste Rev. S. föra ordet». — *A.* i brädden: »Månne denna omständighet ej gäller om andra civila ämbetsmän som hafva förtroendetjenster?»

[10] *M.* i brädden: »efter förtjenst utan afseende på börd i sittande rådet».

vandel gjort sig förtjänte af sådan Konungens nåd och förtroende samt det allmännas aktning. (*4*).

§ 24. Ledamöterna af detta statsråd skola vara tolf, på det sätt att fem bekläda statsministersämbeten,[1] nämligen en justitieminister, som alltid är ordförande och ledamot i Högsta domstolen, en statsminister för utrikes ärenderne, en för arméens ärender, en för sjöväsendet samt en för inrikes[a] civile ärenderne.[2] De[b] innehafva rikets högsta värdigheter. Af de öfrige sju ledamöter, hvilka statsråd kallas, skola tre hafva tjänt[c] i militären och däraf en vid sjöväsendet samt fyra uti civile beställningar. (*5*, *6*, *34*).

§ 25. Med undantag af ministeriella ärender, befordringar och commandomål,[3] låter Konungen uti statsrådet, hvarvid hof-cancelleren är närvarande, sig föredraga hvad till regeringens utöfvande hörer efter den fördelning af göromålen inom statsrådet, den[4] Konungen föreskrifver och förordnar, och hvilken så inrättas, att alltid den statsminister, till hvars fördelning målet hörer, samt minst tvänne statsråd därvid äro tillstädes, tagande Konungen i deras närvaro Dess höga beslut. (*7* och *8*).

§ 26. Uti ministeriella ärender, befordrings-[d] och commandomål,[5] är alltid den statsminister närvarande, som med dessa ärenden befattning äger. (*8*, *32*).

---

[a] *J.* har »Rikets». — [b] *G.*, *J.* och *P.* ha: »Dessa». — [c] *J.* har »tjänst» och ursprungligen *M.*, men rättadt till »tjänt». — *P.* har: »innehafva tjenst uti militären». — [d] *J.*, *M.* och *P.* ha: »befordringar»

---

[1] *G.* i brädden: »Inga ministrar». — *M.* i brädden: »Exc:er: statsminister för utrikes departementet (rättadt t. ärender), justitiæ, ordförande i högsta rätten, en för krigs, en för sjö, — finans, handel och slöjder, — inrikes ekonomi, religion, uppfostring och ecclesiastique och fattig- och sjukvård. — Aks Cantzler indrages befattningen. — Vid utrikes ärenders afgörande äro närvarande statsminist[ern] och håfkansleren. — 6 statsråd, 3 utom föredraganden. — I utrikes mål sitter äfven håfkansleren närvarande. — President rang, heta statsråd».

[2] *G.* i brädden: »en för finanserna, handel och näringar. En för uppfostran och allmänna upplysningen och fattigvården. Ecclesiastique ärenden Canceller och Procanceller. — 3:ne militärer, däraf en i sjöväsendet, 3:ne civile beställningar». — *J.* i brädden: »De 5 som bekläda statsministerembeten böra kallas excellenser. De öfriga statsråder böra icke kallas excellencer men hafva företräde för presidenter och fältmarskalk. Inga excellenser böra i öfrigt finnas eller Rikets Herrar.» — *M.* i brädden: »När k. går emot konstit[utionen], skall han [statssekreteraren] nedlägga sitt embete

[3] *A.* i brädden: »verkställigheten af militäriska order». — *M.* i brädden: »hvarmed förstås sådane mål, konungen i egenskap af högste befälhafvare öfver krigsmakten till lands och sjös afgör». — *G.* i brädden: statsråder, minst 3 närvarande (ofvan raden: »4 med föredragande») alla n säte — med ferier — efter förtjenst utan afseende på börd. — Statssecreterare nedlägga sina ämbeten, då de ej kunna hindra antingen ingrep mot regeringsformen (ofvan raden: »eller gällande lagar») eller andra riksförderfliga anstalter — Eller uppsåtl. fördöljer sådana författningar och lagar».

[4] *A.* i brädden: »*den* bör gå ut».

[5] *A.* i brädden: »sådana mål som innefatta militäriska order» och §:ns slut med blyerts: »protocoll». — *G.* har ursprungligen skrifvit öf commandomål: »utfärdande af militairiska ordres» men strukit och i stä skrifvit i brädden: »Eller sådana mål som konungen i egenskap af hög

§ 27. Vid föredragning af justitie-ärender[1] äro justitie-statsministern, åtminstone en af statsrådet samt tvänne af Högsta domstolens ledamöter, jämte justitie-cancelleren tillstädes.[a] (*26*).

§ 28. Uti alla mål, hvilka antingen uti statsrådet gemensamt eller uti dess fördelningar hos Konungen förekomma, skall protokoll hållas, samt de närvarande statsministrar eller statsråd eller Högsta domstolens ledamöter vara ovillkorligen förbundne deras tankar och meningar yttra och förklara. Konungen dock obehindrad[b] att taga det beslut han för godt finner. Där ingen särskild tanke eller mening finnes anförd, anses de närvarande hafva det tagna beslutet tillstyrkt. (*9*).

§ 29. Alla mål af vigt, innefattande sådana som röra[c] rikets allmänna styrelse, nya allmänna författningars vidtagande, upphäfvande[d] eller afskaffande af de redan gjorda, nya allmänna inrättningar uti krigs- eller civila styrelsegrenar m. m. af denna eller därmed i sammanhang stående beskaffenhet, låter Konungen uti alla närvarande statsministrars och statsråds öfvervaro förekomma, samt där Dess beslut kungöra,[e] hvarvid statsrådet har att iakttaga hvad den föregående 28 § föreskrifver.[2] (*8*).

§ 30. Alla ifrån Konungen utgående expeditioner och befallningar[3] contrasigneras af den föredragande, på hvars ansvar vara skall[4] att sådant instämmer med det, i den ordning som förut nämnd är, hållna protokoll. Krigsärender[f] härifrån undantagne.[5] (*38*).

§ 31. Till lättnad vid ärendernas föredragning hos Konungen uti statsrådet skall en civil-revision[6] finnas, där krigs- och kammarärender förekomma, beredas och med[g] civil-revisionens yttrande hos Konungen i statsrådet anmälas; kommande den statsminister, till hvars fördelning målen höra att såsom ordförande tillstädes vara. (*10*).

---

[a] *A.* och *R.* ha »närvarande», *P.* likaså, men öfverkorsadt och »tillstädes» omedelbart tillskrifvet. — [b] *A.* har »obehindradt» och i brädden som tillägg: »obetagit». — [c] *A.* och *P*, ha: »sådant som rörer». — [d] Detta ord saknas ej hos *J.*, *P.* och *M.*, som ock ha omkastning af ordföljden i »allmänna nya». — [e] *A.* och *R.* ha: »kungör». — [f] *A.* och *R.* ha »krigsärenderne». — *A.* med Järtas hand och *M.* ofvan raden: »commandomål». — [g] *J.*, *M.* och *P.* ha: »vid».

...hafvare öfver krigsmakten till lands och vatten utfärdar — General-...anten dess säte i statsrådet?» I brädden är ofvanom antecknadt med ...: »utan statsråd?»

[1] *J.* i brädden: »Justitieärender böra ej särskilt föredragas hos konungen, utan endast i Högsta domstolen och för konungen endast på sätt ... § innehåller.»

[2] *J.* i brädden: »Som här synes ingå lags stadgande, så anmärkes här ... som nämt är vid 18 §.»

[3] *A.* i brädden med Järtas hand: »utom i commandomål».

[4] *A.* i brädden: »ankommer»; med Järtas hand: »som är ansvarig».

[5] *A.* i brädden: »Krigsärender äro till stor del juridiska och ekonomiska. Böra ej öfver dem protokoll föras?» — *G.* i brädden med blyerts: »...an protokoll?»

[6] *G.* i brädden: »af högst 8 ledamöter. Statssekreteraren den 9:e. Allmänna ärendernas beredning».

§ 32. Denna civil-revision[a] skall, utom den[a] statsminister, som enligt föregående § förer ordet, bestå af en statssekreterare för krigs- och en för kammarärender, samt sex[1] cancelli-råd, af hvilka sednare tre kunna vara af adeligt stånd men[b] de öfrige böra bestå[c] af sådane män, som adelskap icke innehafva. (*10*).

§ 33. De ministerielle ärender låter Konungen bereda och handhafva på sätt honom lämpeligast synes.[2] (*11*).

§ 34. Af hvad Konungen i sådana ärender besluter vill Konungen låta komma till statsrådets kunskap hvad honom nyttigt synes,[3] på det kännedomen af rikets alla styrelsegrenar måtte hos statsrådet finnas. (*11*)

§ 35. Med statsministrarnes, utom justitieministern som är ordförande i Högsta domstolen,[d] statsrådens, justitie-cancellerens,[4] hof-cancellerens,[e] statssekreterarnes och cancelli-rådens, samt de ämbetsmäns, som uti cabinettet nyttjas, af- och tillsättande, förhålles lika som uti 12 § af denna regeringsform är utstakadt.[5] (*35*).

§ 36. Inga andra ämbets- och tjänstemän än de, som nämnde blifvit och med fullmagter försedde äro, kunna utan laga ransakning och dom afsättas eller från tjänsterna skiljas.[6] (*36*).

§ 37. Justitie-cancelleren, som är Konungens högste ombudsman och alltid bör vara lagfaren, i domare-ämbeten nyttjad, åligger hafva tillsyn öfver rättvisans handhafvande med hvad[f] mera därtill hörer, efter den instruktion Konungen för honom utfärdar, och i kraft af detta vigtiga och angelägna kall bör han äfven sträcka sin oafbrutna uppmärksamhet till Högsta domstolen, så att lag och rättvisa blifva enda grunderna för denna domstols beslut och alla rikets medlemmar af alla villkor och stånd,[g] utan väld, mannamån, egennytta eller hvad det vara må,[7] njuta deras rätt och blifva trygga till li

---

[a] *J.*, *M.* och *P.* ha »revision» för civilrevision och ordet »den» bortfaller. [b] Ordet saknas hos *J.*, *M.* och *P.* — *A.* och *R.* ha: »och». — [c] Dessa två ord finnas ej hos *A.* och *R.* — [d] *A.* har: »undantagande justitiæstatsministern och ordföranden i högsta domstolen». — *R.* »undantagande justitiministern och etc.». — [e] *R.* har ej detta ord. — [f] *G.* har ordet öfverstruket och rättadt till »det», som finnes i alla andra ex. utom *M.*, som har »m mera». — [g] *A.* och *R.* ha i stället för dessa två ord: »ostörde».

---

[1] *M.:* 6 cancelliråd rättadt till: »8 män af skicklighet».

[2] *M.* i brädden: »Ex:cen och Håfkansleren». — *G.* i brädden: »?».

[3] *G.* i brädden till de fyra sista orden: »?».

[4] *M* i brädden: »N. B. Just. Kansl. är han amovibel».

[5] *A.* i brädden: »Denna § bör annorlunda tourneras; ty ordet undatagande kan rapportera sig på alla de efteråt nämnda, då likväl meningen blott lärer vara justitieministern som undantages. Hvarför behöfver h kallas ordförande i Högsta domstolen? Det är ju Konungen själf. Nog ä säga. att justitieministern är förste ledamot i Högsta domstolen». — J brädden: »Alla dessa böra icke vara förtroendetjänster». En jämförelse m Järtas anmärkning till § 12 ger vid handen, att han härmed menat: »In af dessa bör vara förtroendetjänst». — *G.* har till orden »af- och tillsättande» ? i kanten. — *M.* i brädden: »under 12 §».

[6] *M.* i brädden: »under 12 §».

[7] *A.* i brädden: »Det understrukna (d. v. s. de fyra sista orden) sy kunna utgå».

egendom, personlig frihet och välfärd under lagens mäktiga beskydd. (*27*).

§ 38. I detta afseende bör justitie-cancelleren öfvervara föredragningarne i Högsta domstolen, så ofta hans öfriga göromål sådant medgifva, samt i alla fall om domstolens åtgärder och beslut taga säker och fullständig kännedom, och i den oförmodade händelse så inträffa skulle, att antingen hela domstolen eller af dess ledamöter flere eller färre funnos hafva för mutor fällt orätt domslut eller[1] så vrångt dömt, att därigenom någon, emot lag, mistat eller kunnat mista lif eller[a] ära, då[b] skall justitie-cancelleren sådant hos Konungen anmäla samt vid den Rikets domstol, som här nedanför kommer att omtalas, den felaktige under tilltal ställa samt till ansvar efter Sveriges[c] lag befordra. (*99* och *101*).

§ 39. Vill Konungen utrikes resa företaga, meddele statsrådet denna sin föresats och inhämte dess tankar däröfver, på sätt 29 § omtalar. Besluter Konungen därefter sådan resa och den verkställer, befatte sig icke Konungen med rikets styrelse eller utöfvande af[d] den kungliga magten under dess utrikes vistande, utan före statsrådet[2] under sådan Konungens frånvaro regeringen i Konungens namn med all den rätt, som denna regeringsform innehåller,[3] dock må ej statsrådet adeligt namn och värdighet förläna, eller till grefligt och friherrligt stånd upphöja eller riddarevärdighet utdela, äfvensom alla ...diga sysslor icke utan tillsvidare kunna förvaltas af dem, som statsrådet[4] därtill förordnar.[e] Huru förhållas skall, därest Konungen längre ...d än tolf månader utom riket vistande blifver, därom varder här nedanför stadgadt. (*39*).

§ 40. Blifver Konungen så sjuk, att han med regeringsärender[f] sig icke befatta kan, blifva desamma af statsrådet förvaltade på sätt föregående § innehåller.[5] Fortfar denna sjuklighet mer än tolf månader, eller finnes den af sådan art, att om Konungens återställande

---

[a] *J.* har: »och». — [b] *A.* och *R.* ha: »så»· — [c] Samma ha: »rikets» i st. för Sveriges. — [d] Bortfallet i *R.* — [e] »Förordna» hos *J.*, *P.* och *M.* — [f] Bestämd form hos *J.*, *P.* och *M.* *P.* har orden »sig icke» framflyttade efter »han».

---

[1] *A.* i brädden: »af hvad anledning som helst». Mot den föreslagna ...klagaren anmärker *A.*: »Detta blir en controll på H. D. att aldrig miss-...a konungen. Ty just. kansl. är kgens ombud och kan af konungen ...och tillsättas, följaktligen kan han bli ett instrumentum imperii, men ...mot konungens vilja föga verka till rättvisans bevakning.»

[2] *A.* i brädden: »in pleno».

[3] *G.* i brädden: »Konungen tillägger» och vid §:ens slut: »Är konungen ...gen i fält, en regering af 4 statsråd, just. minist. och statssecret.» — *L.* i brädden: »med all den magt konungen tillägger — är konungen gången ...fält, äge konungen makt att förordna 5 [rättadt till 4] af statsrådet ...bland dem Just. M. at jämte föredrag. stats[sekreterare] föra regeringen ...mål kgn föreskrifver.» — *J.* i brädden: »Om konungen reser mot stats-...rets tillstånd, kalle ständerne genast tillsammans.»

[4] *G.* i brädden: »in pleno».

[5] *M.* i brädden: »utgår; § i 1720. 20 §».

hopp icke gifves, iakttager statsrådet hvad här nedanför i så beskaffad händelse till efterrättelse stadgadt är.[1] (*40*).

§ 41. Dör Konung, förrän thronföljare myndiga år uppnått, som är 18 år,[2] då föres regementsstyrelsen af statsministrarne och statsrådet med kunglig magt och myndighet i Konungens namn, till dess Riksens ständer sammankomma; ställande[a] sig[3] denna regeringsform till ovillkorlig efterrättelse. Dock kunna de icke till grefligt eller friherrligt stånd upphöja, adelskap förläna eller riddare nämna. (*41*).

§ 42. Skulle så olyckligen hända,[4] att hela konungahuset, inom hvilket arfsrätten till riket räknas,[5] på manliga sidan utginge,[6] bestyre[7] äfven statsministrarne och statsrådet om regeringen med kunglig magt och myndighet, som 41 § säger, till dess Riksens ständer hinna sammankomma, hvarmed förhålles på sätt här nedanför stadgas. (*42*).

§ 43. Ingen prins af konunga[b]huset, det vare sig kronprins, arffurste eller furste, kan[c] gifta sig utan Konungens vetskap och samtycke. Sker det ändå, hafve förverkat arfsrätt till riket både för sig, barn och efterkommande. (*44*).

§ 44. Hvarken Svea rikes kronprins och arffurste eller prinsar af det kungliga huset kunna hafva något lifgeding eller generalgouvernement, dock kunna de efter gammalt bruk tilläggas titlar af hertigdömen och furstendömen, utan rättighet på de landskap, hvilkas namn de bära. Med deras underhåll förfares, som här nedan[e] skall blifva föreskrifvet. (*45*).

§ 45. Konungen lofvar, under samma helgd och kraft denna regeringsform innebär, tillåta och skydda en sådan frihet i trycket, som befordrar allmän upplysning utan att störa allmänt lugn. Hvad icke emot det senare strider, skall under något förbud ej vara begripet. Således måga alla handlingar och protokoll i hvad mål som hälst, utom dem som i statsrådet förekomma och hållas, genom tryck[f] utgifvas. Skolande denna tryckfrihets gränsor genom särskild förordning närmare bestämmas efter de grunder, som här lagde blifvit. (*86*).

---

[a] *A.* har »ställandes»; *J.* och *P.*: »hållande»; *M.* »hållandes». — [b] *A.* och *R.* ha »kongeliga». — [c] *G.* har »kan», rättadt till »må» genom öfverstrykning. — [d] *G.*, *J.*, *P.* och *M.* ha: »hvilket». — [e] Samma ha i st. för »nedan» »vidare»; *R.* har: »nedanföre». — [f] *J.*, *P.* och *M.* ha: »trycket».

---

[1] *G.* i brädden: »§ 41» och vid §:ns början: »Om konungen är 12 månader och intet hopp om vederfående».

[2] *J.* i brädden: »Bör vara minst 21 [ursprungligen är skrifvet »24» tvärtom] i st. för 18». — *G.* har ofvan aderton skrifvet: »Tjugu ett» i brädden: »vid 18 ingår som auskultant». — *M.* i brädden: »21».

[3] *A.* i brädden: »statsrådet».

[4] *A.* i brädden: »den olycka tima».

[5] *M.* har hela relativsatsen öfverstruken.

[6] *J.* i brädden: »Denna händelse bör aldrig kunna inträffa.»

[7] *A.* i brädden med Järtas hand: »förvalta». — *M.* samma ord skr. ofvan raden. — *G.* har »bestyre» öfverstruket och i stället »förer, valtar».

§ 46. Rikets hofrätter,[1] collegier, landtregeringen eller landshöfdingar, tillika med alla andra värk och inrättningar samt högre och lägre ämbetsmän, förvalta deras beställningar och sysslor efter dem redan gifne eller framdeles gifvande instruktioner, reglementen och föreskrifter, lyda Konungens bud och befallningar och räcka hvarannan handen till fullgörande däraf och hvad rikets tjänst fordrar; blifvande[2] Konungen i laglig ordning ansvarige[a] om något af dem eftersättes, underlåtes och försummas eller olagligen behandlas.[3] (*47*).

II.

Om Riksens ständer, riksdagar och riksdagsgöromål.

§ 1. Riksens ständer, som bestå af fyra riksstånd, ridderskap och adel, prästerskap, städernas borgerskap och menige allmogen, sammankomma till allmän riksdag på den tid Konungen eller statsrådet dem kallar, i enlighet med hvad denna regeringsform därom handlar och förmår.[4] (*49*).

§ 2. Riksdagarne[b] skola hållas uti rikets hufvudstad, de händelser undantagne, då antingen fiendens infall[c] eller päst eller andra viktiga hinder göra det omöjligt.[5] (*50*).

§ 3. Längre tid än sex år ifrån den sisthållna riksdagens slut får icke förlöpa,[d] förr än Riksens ständer åter sammanträda.[6] (*49*).

§ 4. Skulle Konungen öfverskrida denna tid utan att riksdagskallelse utfärda, åligger det statsrådet att i Konungens namn, inom en månad efter förenämnda tids förlopp, sådan kallelse låta utgå, vid ansvar att blifva ansedt, som hade det emot denna regeringsform handlat och dess ed brutit.

§ 5. Dagen till riksdagens öppnande bör infalla inom femtionde dagen efter riksdagskallelsens utfärdande. (*51*).

---

[a] *J.* och *P.* ha »ansvarig». — [b] Samma och *M.* ha: »Riksdagar.» — [c] *R.* har »anfall». — [d] *A.* och *R.* ha »framlöpa».

---

[1] *J.* i brädden: »I hofrätten bör en krigsman för krigsärender och en handlande för växel- och sjörättsmål kunna tillkallas och äga säte vid slika mål.»

[2] *A.* i brädden: »de».

[3] *J.* i brädden: »Den § som lämnar konungen magt att göra nåd, återgifva lif, ära, gods, saknas, men synes böra ihågkommas.» — *G.* i brädden vid §:n: »I närmaste onödig §.»

[4] *J.* i brädden: »här observeras, att den classen medborgare, som nu saknar representation, ihågkommes». — *G.:* »?».

[5] *A.* i brädden: »Viktiga hinder är ett så generellt talesätt, att det lemnar tillfälle till arbitrium.»

[6] *J.* i brädden: »om ständerna finna en kortare tid vara af nöden för deras nästa sammankallande, bör det dervid förblifva».

§ 6. Med landtmarskalks och talemans utnämnande[1] san sekreterares tillsättande för bondeståndet[2] förblifver på sätt ifr 1778 öfligt varit.[a] (*52*).

§ 7. Svenska folkets urgamla rätt att själf[b] sig beskatta u öfvas af Riksens ständer[3] vid allmän riksdag.[c] (*57*).

§ 8. Vid hvarje riksdag låter Konungen för det utskott Rikse ständer utvälja, och hvarom härnedanföre handlas, uppvisa[4] sta värkets tillstånd i alla dess delar, till inkomster utgifter och sk der. (*58*).

§ 9. Efter statens[d] sig visande tillstånd, rikets omständi heter, ställning och behof framställer Konungen till utskottets öfv läggning hvad staten kan tarfva utöfver de ordinarie inkomster, hvilka behof genom särskilda tillskott eller bevillningar böra f las. (*59*).

§ 10. Under dessa senare beräknas landtullen och accis postmedlen, chartæ-sigillatæ-afgiften, husbehofs-bränneri-arrendemedl samt hvad dessutom särskildt hvarje riksdag af ständerna i egensl af bevillning åtages och fastställes.[5] (*60*).

§ 11. Allt hvad under dessa titlar varder beviljadt[e] och fa ställdt måste utgå ifrån och med det årets början, som infaller n efter det år, då riksdagen hålles, till och med det årets slut,[f] då påföljande riksdagen ändas, dock icke öfver den för riksdagens l lande bestämda tid af sex år utan Riksens ständers förnyade bi och samtycke. (*61*).

§ 12. Riksens ständer äga att, i den ordning här nedan utstakas, sedan behofven blifvit granskade och den brist utrönt, med särskilda tillskott måste fyllas, fastställa och anslå de sum hvilka[6] till hvarje utgifts hufvudtitel uti riksstaten finnas nödvänd såsom Konungens hofhållning, arffurstarnes och det öfriga kungl. hu stater med mera. (*62*).

---

[a] *R.* har »blifvit». — [b] Detta ord finnes icke hos *A.* — [c] *R.* sa hela denna §, rubricerar § 8 som 7 och öfverhoppar n:r 8. — [d] Ordet fallet i *R.* — [e] *R.* har »begripet». — [f] Hela raden »då riksdagen — — slut» öfverhoppad hos *J.*, *P.* och *M.*

---

[1] *P.* har rättat till: »utväljande».

[2] *M.* i brädden: »Bönder vilja välja själfva.» — *G.*: »?».

[3] *A.* och *G.* ha bägge i brädden »endast».

[4] *G.* i brädden med blyerts: »revisionen?»

[5] *A.* i brädden: »Ehuru regala monopolier äro förbudne i borgersk privilegier, synes ej öfverflödigt, att denna artikel äfven här upptages *J.* i brädden: »Kungsgårdar och kronodomäners revenuer, som böra a nung och ständer regleras på ett sätt som är gagnande för riket. A bör all discont upphöra, däri privata aktieägare hafva del, och endast contering skje af banquens egen fond». — *G.* i brädden: »Sjötullen ka dast förändras på spannemålen.» — *M.* i brädden: »Tours de baton »saltpetter att beskatta».

[6] *G.* tillskrifvet ofvan raden: »af dem»,

§ 13. Dessutom bör för oförsedda händelser en tillräcklig[1] summa afsättas och anslås, att vara tillgängelig, när Konungen till rikets försvar eller andra högst vigtiga och angelägna ändamål, efter det statsministrarnes och statsrådets tankar blifvit inhämtade, finner den vara oundvikligen nödig. (*63*).

§ 14. Så väl rikets ordinarie statsmedel och inkomster, som hvad, på sätt omförmäldt blifvit, under namn af extra ordinarie utlagor eller bevillningar till statsvärket af Riksens ständer anslås, är under Konungens disposition,[2] att till de pröfvade behof samt den upprättade staten anordnas. (*64*).

§ 15. Dessa medel kunna icke annorlunda, än enligt med hvad således[a] fastställdt blifvit, användas; blifvande statsrådet ansvarigt,[3] om det utan föreställning samt anförande af hvad Riksens ständer i denna del förordnat, låter afvikelse därifrån äga rum. (*65*).

§ 16. Riksens ständers Riksgäldscontoir förblifver såsom hittills under Riksens ständers styrelse, inseende och förvaltning, och då Riksens ständer åtagit sig ansvar för den rikets gäld contoiret ombesörjer, så komma Riksens ständer[b] att genom särskildt tillskott eller bevillning utse de medel, som till betalande af denna gäld, till ränta och kapital, oumbärlige finnas, så att rikets kredit varder bibehållen och vårdad. De till riksgäldsvärket hörande och dit anslagne medel kunna under ingen förevändning eller med hvad villkor som hälst därifrån ryckas eller till andra behof användas, än Riksens ständer föreskrifvit. Allt förordnande, som däremot strider, är[4] kraftlöst och utan verkan. (*66* och *68*).

§ 17. Riksens ständer utvälja, hvarje stånd för sig, ledamöter till det utskott, med hvilket Konungen öfverlägger om de ärender, som böra hemliga hållas och egentligen angå förbund med främmande makter, krig och fred, när Konungen behagar därom inhämta utskottets tankar. Hvad däruti förefaller må icke uti[5] Riksens ständers plena meddelas, utan att Konungen därtill samtycke gifver. Utskottets ledamöter komma att till antalet blifva af ridderskapet och adeln tjugufyra samt tolf af hvardera de öfriga tre[c] stånden.[6] Konungen tillsätter dem, som uti detta utskott protokoll och expedition föra skola.[d] (*54*).

---

[a] *P.* har för dessa två ord: »sålunda». — [b] Stycket »åtagit sig — — — komma Riksens ständer» bortfallet hos *J.*, *P.* och *M.* — [c] Siffran ej i *R.* [d] ej hos *P.* — [d] Hela sista meningen saknas i *R.*

---

[1] *J.* i kanten: »Ordet tillräcklig bör borttagas och ständerna anslå en summa för oförutsedda händelser, som intet utan statsrådets bifall bör få tas.» — *M.* i brädden: »Sparbössa», rubrik.

[2] *J.* i brädden: »Dessa orden bör ditsättas: med statsrådets öfverläggning och bifall, äfvensom in finem, Blifvandes statsrådet ansvarige om dessa medel annorlunda användas än Riksens ständer förordnat, hvarigenom 15 § försvinner.» — *M.* i brädden: »bocken i Trägården», rubrik till §:en.

[3] *G.* i brädden med blyerts: »huru?»

[4] *A.* i brädden: »vare».

[5] *G.* har detta ord öfverkorsadt.

[6] *M.* har hela denna mening öfverkorsad. Rubrik till §:en: »hemliga mål».

§ 18. Till samma hemliga utskotts handläggning[a], öfvervägande[b] och granskning, hörer äfven allt, hvad statsvärket och dess reglerande samt riksgäldscontoiret, dess förvaltning, öfverseende och revision, enligt hvad här ofvanföre stadgadt[c] blifvit, angår.[1]

§ 19. Uti dessa ärender vill Konungen med hemliga utskottet öfverlägga, hvarefter utskottet dess beslut och tillstyrkande fatta samt till Riksens ständers vidare bepröfvande det öfverlämnar.

§ 20. Uppstå antingen hos Riksens ständers plena gemensam eller uti något af rikseständen betänkligheter att antaga hvad hemlig utskottet tillstyrkt uti det, som rörer antingen statens reglerande, p sätt nämndt är, eller bevillningens därefter lämpade belopp i det hel till statsvärkets understöd, eller hvad till riksgäldscontoirets utgifte och inkomster hörer, eller grunderna för riksgäldscontoirets styrels och förvaltning, då böra de skäl anföras, på hvilka sådane betänklig heter sig stödja, samt detta meddelas hemliga utskottet,[2] som dä efter tager ärendet under närmare öfvervägande. Anser hemliga[3] u skottet sig icke kunna afvika ifrån dess redan afgifna yttrande ell instämma med Riksens ständers eller ett särskildt stånds tankar, n nämne då utskottet deputerade, som uti det eller de stånd, där b tänkligheter uppkommit, företräda och närmare upplysa förhållande Förblifver något stånd ändock[d] vid sin mening, afgöres saken eft hvad tre stånd besluta. Stanna två stånd mot två, förblifver det v hemliga utskottets tillstyrkande.[4] (*69*).

§ 21. Då summan, som genom särskildt tillskott eller bevi ning utgöras bör, blifvit således[e][5] bestämd, låta Riksens ständer gen ett bevillnings-utskott författa förslag till den nödig fundne bevi ningens fördelande och utgörande, med grunderna därtill samt de tillämpande, hvilket allt Riksens ständers plena underställes.[6] (*70, 5*

§ 22. Yppar sig emot förmodan skiljaktighet emellan rikseständ om dessa grunder, deras tillämpning och bevillningens fördelning

[a] *J.* och *M.* ha: »anläggning». — [b] *R.* har »öfverläggande». — [c] har »sagt» och likaså *R.*, *J.*, *M.* och *P.* — [d] *R.*, *G.* och *J.* ha »änd ursprungligen äfven *A.* *P.* har utelämnat ordet. — [e] *A.* har »sålund

[1] *A.* i brädden med Järtas hand: »statsutskott» och med egen h »utan hemlighets ed». — *G.* i brädden »?».

[2] *M.* öfver raden: »stats-?».

[3] *M.* skrifvet öfver detta ord: »stats».

[4] *J.* i brädden till §§ 17—20: »Uti desse §§ tyckes som stände frånlämnat sig en betydelig rättighet åt en nog liten class. Väl är n gifven nödvändigheten af hemligheten rörande främmande magter, äfven fred och förbund, men krigs beslutande torde fordra mera för eftertan Äfven synes mig, att statsvärket etc. icke bör höra till detta utskott. hvarken är eller bör vara någon hemlighet, och som nations pengar förval synes mig redo bör af embetsmän för nation göras, och således ett särs utskott blifva som har detta alt sig updragit.» — *M.* i kanten till s punkten § 20: »bifalles».

[5] *M.* har strukit ordet och skrifvit i brädden: »af R. St.».

[6] *J.* i brädden: »Vid Riksdagens öpnande bör konungen säga, huru bevillning äskas eller eij och Bevillningsutskott formeras genast utan vagtan på summans uppgifvande, som dock bör skje så skyndsamt någonsin gjörligit är.»

itgörande, eller skulle, hvad icke väntas bör, något riksstånd söka undandraga sig det deltagande uti bevillningssumman, som bevillnings-utskottet efter mogen öfverläggning på samvete föreslagit, då skola, hvida frågan icke angår sådant, som strider mot något stånds privilegier, riksstånden eller det stånd, som är af skiljaktig mening, meddela de öfriga do skäl, på hvilka det ändring åstundar, samt uppgifva det sätt, på hvilket denna ändring, utan rubbande af ändamålet, kan vinnas. Förblifva likväl de öfrige stånden vid deras fattade beslut, göres därom ytterligare föreställningar till det stånd, hvilket icke med de öfriga sig förena ville; men aflöper äfven sådant utan värkan, hvarigenom riket kan äfventyra och vådor uppkomma, som böra förekomgas, då låter Konungen samtelige stånden in pleno plenorum på rikssalen församlas och inför sig gemensamt öfverlägga, till vidtagande af ett beslut, som upprätthåller riket, befordrar samdrägt och enighet samt godt och nyttigt finnes.[1] (*71*).

§ 23. Riksens ständers bank[2] förblifver hädanefter, som den[a] hittills varit, under riksens ständers egen garanti och vård, så att den styrd förvaltas efter de ordningar, stadgar och reglementen, som redan gjorde äro eller ännu af Riksens ständer göras kunna, ägande Riksens ständer endast rätt att genom banken utgifva sedlar, som för mynt i riket blifva erkände.[2] (*72*).

§ 24. Riksens ständer äga att vid riksdagarne utvälja det utskott som bankoförvaltningen då öfverser och bankoärenderna handhafver, efter den instruktion ständerne[b] samma utskott meddelar.[3] (*73*).

§ 25. Inga nya pålagor, utskrifningar af folk, där de sistnämnde icke redan stadgade äro,[4] eller af penningar och varor måge utan Riksens ständers fria vilja och samtycke, i den ordning förut stämndt är, påbjudas, uppbäras eller fordras. Blifver riket med härsmagt angripet, då äger Konungen taga de mått och steg, som rikets försvarande och försvar fordra, genom de medel, som till Konungens disposition anordnade blifvit. Äro de icke tillräcklige, kalle Riksens ständer för att med dem öfverlägga om de utvägar, hvilka omständigheterna kräfva. (*73*).

§ 26. Lag samma vare, om Konungen anser nödvändigt krig förklara.[5] (*63*).

---

[a] *R.* har »det». *J.*, *M.* och *P.*: »som hittills varit». — [b] *J.*, *P.* och *M.* ha »stånden».

---

[1] *A.* i brädden: »Tillfällen torde kunna existera, då sådant icke utan ...d blir görligt.»

[2] *A.* i brädden: »Månne Konungen bör lemnas okunnig om bankens ...and och månne Han ej der bör ibland fullmäktige hafva ett ombud dock ...an rösträttighet?»

[3] *A.* i brädden: »Instruktionen synes böra bestämmas [i] regeringsformen till undvikande af tidsutdrägt och söndringar vid riksdagarne.»

[4] *J.* i brädden: »Orden 'där de sistnämnde icke redan stadgade äro' ...a uteslutas.»

[5] *J.* i brädden: »Såsnart konung ansedt nödigt krig förklara, bör Ständerne genast sammankallas.»

§ 27. Med gärd, den Konungen äger fordra, förstås[1] endast det sammanskott af födande varor, som uti en landsort kan blifva erforderligt till krigsfolkets underhåll[a] under dess tåg eller marsch, när de ställen, där detta tåg inträffar, icke förmå trupperna med nödigt uppehälle förse. Men denna gärd eller sammanskott bör genast med penningar efter de fastställde markegångar den levererande betalas och godtgöras samt får icke utsträckas till trupper, som på någon ort blifva[b] liggande eller under krigsrörelser nyttjas, då trupperna böra utur därtill samlade magasiner eller förråd med deras behof vara försedde. (*74*).

§ 28. Utan Riksens ständers bifall och samtycke kan icke Konungen lån in- eller utrikes göra eller med ny gäld riket belasta. (*76*).

§ 29. Ingen förändring i rikets mynt till skrot och korn, det vare sig uti förhöjande eller afslag, kan äga rum utan Riksens ständers hörande och bifall.[3] Konungens rätt att låta[c] slå mynt, som fastställdt är, oförkränkt. (*79*).

§ 30. Utan[d] Riksens ständers samtycke[e] kan icke Konungen något under riket lydande landskap, större eller mindre, förpanta eller afträda eller från riket skilja eller således riket söndra eller stycka. (*78*).

§ 31. Krigsmakten till häst och fot, så väl som båtsmanshåll af rotering och indelning, förblifver[f] vid de med landet och städerna upprättade contracter och indelningsverk till deras hufvudgrund orubbade, intill dess[g] Konung och ständer finna nödigt någon ändring däruti samfäldt att göra;[5] kunnande ingen ny eller tillökad rotering utan[h] i samma ordning tillkomma eller äga rum.[6] (*80*).

§ 32. Riksens ständer samt hvart och ett riksstånd varda b[…] bibehållne vid deras välfångne privilegier, förmåner, rättigheter o[…]

---

[a] *A.* har »underhållande». — [b] *P.* har meningslöst: »får icke utskick[…] till troupper, som på någon ort blifver liggande». — [c] Detta ord finnes [...] i *R.* — [d] *J.* och *P.* ha: »utom». — [e] *R.* och *G.* ha: »samtycke och bifal[l»] *J.* och *P.:* »bifall och samtycke», *M.:* »bifall eller samtycke». — [f] *J.*, [...] och *M.* ha: »förblifva». — [g] Detta ord finnes ej i *A* och *R.* — [h] *J.* h[a:] »utom».

---

[1] *A.* i brädden: »Mig synes böra iakttagas följande ändring: Ing[en] annan gärd till utförande af ett uppkommet krig äger konungen att for[dra] än endast det sammanskott etc.»

[2] *G.* i brädden: »vigtigt».

[3] *G.* i brädden: »Ja».

[4] *G.* i brädden: »Domainer utan R. S:s samtycke»; *M.* i brädd[en:] »sälja Wismar».

[5] *M.* tillägg: »på hvilka all jämkning i roteringstyngden ankomm[er,] då all olikhet och oreda tillbörligen kommer at rättas». Relativsatsen öfv[er-] struken, men den temporala står kvar. — *A.* i brädden med Järtas ha[nd:] »så at olikhet och oreda komma att upphöra?»; med blyerts: »dess kon[ung] och ständer kunna för[enas eller förlikas: utplånadt]».

[6] *G.* i brädden: »1772 § 18. 1720 § 6». — *M.* har följande tal[are] annoterade och strukna: Rosenstein, Wijkman, Silverstolpe, Nordin, Ma[tts] Persson, Eberstein, Platen, Silverstolpe, Wijkman, Platen, Matts Persson.

riheter, sådane som de uti ridderskapets och adelns privilegier samt prästeståndets privilegier[a] af år 1723 samt de städernas borgerskap och menige allmogen vid riksdagen 1789 meddelte friheter utstakade innas; kunnande inga nya privilegier, ett stånd angående, utgifvas och meddelas utan Konungens och alla fyra riksståndens vetskap[b] och samtycke.[1] (*114*).

§ 33. I den händelse, 39[c] § första afdelningen denna regeringsform omtalar, att Konung, utrikes faron, utöfver 12 månader borta blifver, sammankallar statsrådet genast genom öppet[d] påbud Riksens ständer till allmän riksdag, som, efter det Konungen blifvit därom underrättad, men ändock icke till riket återkommer, taga den författning om rikets styrelse, hvilken de nyttigast finna och omständigheterna uti[e] sådan rikets ställning fordra. (*91*).

§ 34. Fortfar en Konungs sjuklighet af den beskaffenhet, att han med regeringsärenderna sig icke befatta kan, längre tid än tolf månader,[2] eller finnes den af sådan art, att om Konungens återställande till hälsan icke hopp gifves, sammankomma Riksens ständer vid allmän riksdag på statsrådets utfärdade kallelse samt förordna om regements-styrelsen, på sätt föregående § omtalar och efter omständigheternas skiljaktiga förhållande. (*92*).

§ 35. Vid Konungens dödsfall, då thronföljaren ännu[f] omyndig är, äga Riksens ständer vid deras sammankomst, den statsrådet utsätter, förordna de förmyndare, hvilka till Konungens myndiga år regeringen i Konungens namn utöfva, och hvilka förmyndare, utom den som kan höra till Kongl. huset, därest en sådan finnes att tillgå, böra tagas af statsministrarne och statsrådet och minst utgöra till antalet fyra, om en kunglig eller furstlig person tillika[g] utnämnes, men i annat fall fem. (*93*).

§ 36. Inträffar den olyckliga händelsen, att den gren af kongl. huset, hvilken arfsrätten till riket uppdragen blifvit, på manliga sidan utgå skulle, då statsrådet genast sammankallar Riksens ständer till allmän riksdag, tillhörer det Riksens ständer[h] att ett nytt konungahus[3] utkora, med bibehållande af denna regeringsform, om ändring hvaruti, hvarken under Konungens frånvaro eller[i] Konungens omyndige år eller under thronledighet, fråga, mindre öfverläggning, får upp-

[a] *J.* och *P.* sakna orden »samt prästeståndets privilegier», *M.* har dem överskrifna men i brädden skrifvet: »uteslutes». — [b] Alla ex. utom *G.* ha: »vetenskap». — [c] *G.* har 40, *J.* och *P.* 41, *M.* 39 rättadt till 41. — [d] *R.* har: »bref och påbud». — [e] *J.*, *P.* och *M.*: »en sådan». — [f] Detta ord ej i desamma. — [g] *A.* har i st. för detta ord: »dertill». — [h] *R.* har raden »till allman — — ständer» öfverhoppad. — [i] *R.* upprepar: »under», *M.* har å bägge ställena: »uti».

[1] *G.* i brädden till §:n: »utgår». — *M.* i brädden: »uteslutes» och i texten: »obetagit att genom samtlige Riksens ständers gemensamma öfverenskommelse och Konungens bifall låta dem förändring undergå». — *J.* i brädden: »med likväl den rättighet för alla att trygt få besitta all slags jord».

[2] *J.* i brädden: »12 månader tyckes vara för lång tid i alla händelser som flere § omtalar, att blifva endast af Statsrådet regerade.»

[3] *G.* med blyerts i brädden: »§ 2».

komma eller äga rum eller beslut fattas, som för gällande k anses. (*94*).

§ 37. Skulle, emot hvad väntas bör, statsrådet vara så f gätet af ed och skyldighet, att det underlåter Riksens ständer i s dant beklagligt fall genast sammankalla, åligger det riddarhusdire tionen, domkapitlet i Upsala,[1] magistraten i Stockholm samt land höfdingarne i länen att genom kungörelser underrättelse härom me dela, på det val till riksdagsmän i de tre stånden genast må[a] kun anställas, och[b] Riksens ständer inom den tid, som i 5 § denna a delning omtalas, sammankomma att deras och rikets rätt iakttag skydda och bevara. (*95*).

§ 38. Till upptagande och afdömande af det åtal emot Hög domstolen eller dess ledamöter, som Konungens högste ombudsm justitie-cancelleren[2] efter 37[c] § första afdelningen i denna regerin form äger anställa, utnämna Riksens ständer vid hvarje riksd genom utsedde elektorer, af ridderskapet och adeln sex samt de and stånden tre hvardera, tolf lagfarne män, hvaraf alla böra vara tromans värdighet, hvilka denna domstol, som Riksrätt kallas, utgö samt äger magt sådane mål ransaka, skärskåda samt dom däruti me dela, ställande sig Sveriges lag samt rättegångsordning[d] till ovillkor efterrättelse.[3] (*102*).

§ 39. Uti riksrättens domslut kan ändring icke sökas el göras; Konungen dock förbehållet att[e] göra nåd genom återgifvan af lif,[4] ära och[f] gods, om sådant blifvit ansedt vara förverka (*102*).

§ 40. Denna riksrätts ledamöter fortfara uti[g] sådan dem up dragen befattning ifrån den tid, de utnämnde blifvit, till och m det tredje årets utgång ifrån det år, då den riksdagen blifvit slutad som dem tillsatt. Dock utvälja, Riksens ständers elektorer vid hva riksdag de ledamöter, som dem efter denna tids utgång efterträ skola. (*102*).

§ 41. Vid dessa Riksens ständers elektorers val beräknas r terne efter elektorernes personliga antal men icke ståndsvis.[5] (*10*

§ 42. Inga andra protokoll måga vid riksdagarne äskas än som uti statsrådet hållne blifvit, och dessa skola endast till heml

---

[a] Ordet »må» finnes ej hos *G.*, *R.*, *P.*, *J.* — [b] *J.*, *P.* och *M.* h stället: »af». — [c] *J.* och *P.* ha: »39», *G.* och *M.* 39 ändradt till 38. — [d] har »— ordningen». — [e] Bortfallet ord hos *J.* — [f] *A.* har: »eller». — [g] »u bortfallet hos *J.* och *P.* samt *M.*, som har »i» öfver raden. — [h] *A.* och ha: »slutas» och »välja» för »utvälja».

---

[1] *A.* i brädden med Järtas hand: »i riket».

[2] *A.* i brädden: »accusator ordinum».

[3] *G.* i brädden: »1772 § 16».

[4] *A.* i brädden: »Återgifva lif är väl ej i konungens makt, men att mildra dödsdom och återskänka ära samt gods.»

[5] *J.* i brädden: »för en Riksdags snara värksamhet synes electo böra väljas genast efter anteckningen, änskönt eij Riksdags Predikan än skjedt».

utskottet afgifvas, härifrån de undantagne som angå ministeriella ärender, befordringar och commando-mål. (*105*).

§ 43. Finner hemliga utskottet däraf, att någon statsminister eller en eller flera af statsråden uppenbarligen handlat emot denna regeringsforms tydliga föreskrift, eller att tillstyrkanden blifvit gifne eller steg tagne, som däremot strida,[1] då äger hemliga utskottet att ställa en sådan under tilltal af justitie-cancelleren inför riksrätten och gånge därmed som 38 och 39 §§ denna regeringsforms andra afdelning om tilltal emot Högsta domstolen utstaka och föreskrifva. (*106*).

§ 44. Varda inga anmärkningar af Riksens ständers hemliga utskott gjorda vid den riksdag, då dessa protokoll första gången förekomma, kan därefter eller vid påföljande riksdagar sådant icke äga rum, äfvensom statsministrar eller statsråd icke kunna ställas under tilltal eller förklaring dem affordras för sådane åtgärder, rådslag eller tillstyrkanden, hvilka icke innebära ofvannämnda förbrytelser.

§ 45. Denna regeringsform eller[a] grundlag kan icke utan Konungens och alla fyra riksståndens sammanstämmande beslut ändras eller upphäfvas. Alla andra försök härtill vare såsom riksförräderi ansedde och straffade.[b] Men skulle Riksens ständer gemensamt förmena någon förklaring vara nödig och nyttig, anmäle[c] genom landtmarskalken och talemännen enskildt hos Konungen deras åstundan samt uppgifve bestämdt den eller de omständigheter, hvarom öfverläggning äskas. Bifalles sådant af Konungen, taga Riksens ständer ärendet under granskning samt meddela skriftligen deras tankar. Gillas[d] de af Konungen, låter Han, sedan statsrådet blifvit hördt, därom författa proposition till Riksens ständer, som på rikssalen varder[e] dem föreläsen och därvid, af Konung och alla fyra riksstånden antagen och gillad, för lag erkänd blifver. Afslår Konungen hvad genom landtmarskalken och talemännen anmäldt var, förfaller saken utan att vidare öfverläggning får äga rum. (*81: 1*).

§ 46. Skulle åter Konungen vilja göra Riksens ständer framställning om förklaring af denna regeringsform, inhämte däröfver först statsrådets tanke,[f] hvarefter alltsammans öfverlämnas Riksens ständer, hvilka, sedan de öfverlagt och enhälligt öfverenskommit, begära dag att på rikssalen få afgifva till Konungen deras samtycke; men skulle det vara ett afslag, eller hafva icke alla fyra riksstånden om beslutet[g] varit enige och sammanstämmande, då aflämna de genom deras fyra talemän detta svar skriftligen med de orsaker, som afslaget grundagt. (*81: 2*).

---

[a] *J.*, *P.* och *M.* ha: »och». — [b] *A.* har »ansedt och straffadt» med rättelse i brädden af Mannerheims hand (?). — [c] *P.* har: »anmäles». — [d] *J.* och *M.*: »gillade af ...» — *P.*: »tankar gillad af Konungen ...» — [e] *J.*: »blifver«. — [f] *A* och R.: »tankar». — [g] Dessa två ord ej hos *J.*, *P.* och *M.*

---

[1] *A.* i brädden: »Månne här ej borde nämnas: försummat att göra föreställningar emot mått och steg, som strida emot Regeringsformens uttryckliga föreskrift?»

§ 47. Vid frågor om ändring af allmänna lagen uti sådant, som icke angår hushållningsmål[a] eller därtill räknas, eller ny lags stadgande af samma egenskap, iakttages, att om det är Riksens ständer, som detta önska, öfverlägga de, efter anmälan hos Konungen genom talemännen, därom sig emellan, och sedan de öfverenskomne äro, öfverlämnas hvad Riksens ständer föreslå äfven genom talemännen[b] till Konungen, som däröfver inhämtar statsrådets och Högsta domstolens tankar, och sedan Konungen öfvervägt dem och tagit sitt beslut, kallar[1] Riksens ständer på rikssalen och meddelar dem antingen sitt ja och samtycke eller de orsaker, för hvilka han därtill ej samtycka kan. Finner Konungen för godt sådan lagfråga framställa, inhämte däröfver statsrådets och Högsta domstolens tankar samt meddele alltsamman Riksens ständer, hvarefter därmed förfares, som föregående § omtalar i den händelse Riksens ständer icke med Konungen instämma. I alla dylika lagfrågor[c] utgör tre stånds mening Riksens ständers beslut. (*87*).

§ 48. Andra mål och ärender än de, som nu nämnde äro, kunna icke hos Riksens ständer förekomma eller få hos dem upptagas, med mindre Konungen finner för godt deras yttrande uti något särskildt ämne inhämta och öfverläggning därom tillåter, då därmed förfares, som angående lagfrågor är stadgadt, dock att ständernas svar antingen det innehåller till- eller afstyrkande, endast skriftligen genom de fyra talemännen till Konungen öfverlämnas. (*90*, *89*).

§ 49. Riksens ständer böra vara angelägna därom, att riksdagsärenderne oafbrutet handteras och fulländas, så att ingen riksdag blifver längre än högst tre månader, efter hvilken tids förlopp, därest något oafslutadt finnes, som Riksens ständers åtgärd och beslut fordrar, Konungen äger makt tid förelägga, inom hvilken ärenderna böra vara till slut bragta, samt att därefter riksdagen aflysa och ständerna åtskilja.

Är då icke staten reglerad eller bevillning öfverenskommen och fastställd, ankommer på Konungen att med statsrådet därom besörja till Riksens ständers nästa sammankomst.[3] Uti sådant mål gäller uti öfverläggningar och beslut mellan Konung och statsråd de flesta rösterna, och därest de jämntalige äro, tillkommer Konungen votum decisivum.[4] (*109*).

§ 50. Ingen riksdagsman kan antastas eller under tilltal ställas för hvad han vid öfverläggningarne[d] hos Riksens ständer eller dem

[a] *R.*: »statshushållningsmål», *J.*: »hushållningens mål». — [b] *J.* har dessa två ord öfverhoppade; *P.* och *M.*: »genom talemän». — [c] *J.* har: »frågor». — [d] *R.* har »öfverläggningen».

[1] *A.* i brädden: »Han».

[2] *A.* i brädden: »räcker».

[3] *J.* i brädden: »Är ej Staten reglerad eller Bevillning öfverenskommen och fastställd, förblifve det vid den reglering och den Bevillning, som varit till nästa Riksdag.» — *A.* i brädden: »Denna § kan lägga hela bevillningsrätten i konungens och statsrådets händer, om man allenast kan utdraga tiden till bevillningsfrågans afgörande hos Ständerna.»

[4] *A.* med blyerts i brädden till sista stycket: »ministeraristokrati».

[5] *M.* i brädden: »eller personlig frihet beröfvas».

utskott efter dess bästa förstånd och öfvertygelse i de ärender, som efter denna regeringsform få förekomma och i föreskrifven ordning[1] förställde blifva, sig yttrar eller tillstyrker, då sådant emot denna regeringsform icke strider. (*110*).

§ 51. Blifver någon riksdagsman under påstående riksdag eller under dess resor till och ifrån riksdagen med ord eller gärningar ofredad, enär han tillkännagifvit det han i sådant ärende stadd är, då skall sådant såsom edsöresbrott anses och straffas.[2] (*111*).

Bihang

(efter *J.*, *M.* och *P.*)

Under öfverläggningarne till författande af ett projekt, som skulle tjäna till grundernas utstakande för en regementsförfattning, afpassad och lämpad efter rikets omständigheter, har det icke undfallit, att utom hvad i detta projekt blifvit intagit, ännu en omständighet gifves, som därmed äger nära sammanhang och utmärker sig genom rättvisa till dess grund och sanna fördelar i dess värkan.

Den[a] innebär frågan om de medborgares representationsrätt bland Riksens ständer, hvilka, änskönt de äga ansenlig del af rikets jord eller idka[b] betydelige för det allmänna nyttiga näringar, likväl äro skiljde från allt[c] deltagande uti val till riksdagsmän och kunna icke heller därtill blifva kallade.

Uti de framfarne aflägsne tidehvarf, då skillnaden emellan de 4 riksstånden upkom, vann häfd och slutligen godkändes, innehades rikets själfägande jord af hvad som kallades bönder, men man har ingen historisk anledning till tvifvelsmål därom, med mindre hvar och en som antingen var frälseman eller präst eller borgare men var besuten på jord, räknades till[d] bondeståndet och i denna egenskap godkändes.

Det är först i senare tider, som man utstakat trångare gränser för denna benämning och därmed uteslutit alla sådane, hvilka icke från barndomen oafbrutet handterat plogen, lian eller spaden.

Då riksstånden tillskapades, voro järnbruken långt ifrån det utvidgade tillstånd, hvaruti de nu sig befinna; slöjder och näringar knappast till namnen[e] kände. Alt har under tidens framskridande upp tagit[f] ett annat skick; järntillvärkningen upstigit till den betydligaste rikets product, näst[g] spannemålen, handaslöjder och därtill hörande inrättningar, intagit ett utmärkt rum ibland det, som utgör rikets styrka, förkofran och välmåga.

---

[a] *M.* har: »Det.» — [b] *M.* har: »yrka». — [c] *P.*: »det». — [d] *M.*: »vid». — [e] *M.*: »i landen». — [f] *M.*: »af». — [g] *M.*: »med».

---

[1] *M.* i brädden: »utan remiss från dess egit stånd».

[2] I slutet af *G.* finnes följande förslagslista på riksdagsutskott: »Constitutions i fredstider, Stats-, Banco-, Lag-, Oeconomi-, Besvärs-, Hemliga Utskottet (öfverkorsadt) och 1 st. skrifvet: § 57.

Hvilken obillighet nu mera, att de, som besitta och odla rikets jord[a] eller frambringa nyttiga och oumbärliga metaller eller förädla rikets och andra länders större[c] och[c] ädlare[c] rudimaterier, alla hvar i sin mån gagnande samhället, alla underkastade de bördor, som til dess upprätthållande måste dragas, skola, fastän de icke kunna räkna såsom hörande till något af de 4 riksstånden, sakna den medborgerliga förmån och rätt att få deltaga uti de rådslag och öfverläggningar där rikets vigtigaste angelägenheter förekomma, eller därvid bevaka deras därunder så väsentligen beroende förmån och bästa.

Billighet, sakens natur och egenskapen[d] af samhällsbandet syne alla tala för en rättelse i denna del.

Det är således behofvet, at enär den regeringsform hunnit blifv antagen och gillad, som ifråga är, kommer att till riksens stände framställning göras:

1:o) att alla de ägare af hemman på landet, hvilka icke höra ti något af de 4 riksstånden i hänseende till deras personer, handterings eller tjänsteförrättningar eller icke innehafva ämbeten och syssler staten, kunna deltaga med öfriga jordägare af den egenteligen så ka lade allmogen uti val till riksdagsmän och till sådana blifva kallad och valde samt uti bondeståndet inträde vinna, emot det att de u riksdagsmäns underhåll taga del efter deras ägande hemmantal.

2:o) att ägare af järn- och kopparverk samt närings och fabriques-idkare[f] af alla slag i städerne eller på landet af enahanda beskaffenh tilläggas rättighet att uti borgareståndet såsom riksdagsmän blifv ledamöter, på det sätt att ägare af järn- eller kopparverk samman sättas till utgörande af en riksdagsman för hvarje — smide[g] eller til värkning efter hammarskatten eller århållna rättigheter och friheter denna del, samt att näringsidkare och fabriquanter i städer och landet, som burskap icke antagit, få välja till riksdagsmän samt dä till utses och kallas: de förre uti den stad, där de deras handterin drifva,[h] och de sednare uti den stad, där desse närmast äro belägn efter därom utstakad gräntz emellan städerne, som bestämmer, t hvilken stad hvarje sådan näringsidkare[i] borde räknas i frågor o denna valrätt.[1] Valen i afseende på rösternas beräknande emot st

---

[a] *M.:* »ort». — [b] *M.*: »forma». — [c] Dessa tre ord ej hos *J.* och *P* [d] *P.:* »egenskaper». — [e] *P.:* »Fabriquers.» — [f] *M.:* »yrkare». — [g] *M.* och ha öppen rad framför: »Smide etc.» — [h] *M.:* »der deras handtering blifve — [i] *M.:* »yrkare».

---

[1] *J.* har till Bihanget följande anmärkning: »Alla som äga jo och äro så kallade ståndspersoner och icke förut höra till något st äfven som brukspatroner och näringsidkare böra få rösta fullmägtig. den class medborgare utgöra ett särskilt stånd, således det femte. Hvar e en med possession af 10 hemman äger rätt att sjelf infinna sig och ta äfven så brukspatron med ett visst sk℔ hammarskatt, näringsidkaren visst värde manfakturie, och ingen vara riksdagsfullmägtig, som eij ä minst 3, 4 eller 5 hemman eller hammarskatt, manufacturie, i ett visst f hållande. Alla dessa fullmägtige hålla sig sjelfva vid riksdagen utan andras tillskott».

dernes borgerskap kunde grundas på det förhållande, som visar hvad hvarje sådan handtering uti allmänna utskylder är ålagt, i jämförelse med hvad hvarje borgare[a] häruti utgör; allt hvad afgift för personer angår härunder icke begripet.[1]

Hänvisning

från R.F:s §§ till regeringsförslagets.

1—I: 2, 2—I: 1, 3—I: 3, 4—I: 3 och 23, 5—I: 24, 6—I: 24, 7—I: 25, 8—I: 25, 26, 29; 9—I: 28, 10—I: 31, 32; 11—I: 33, 34; 12—I: 4; 13—ny; 14—I: 10; 15—ny; 16—I: 14; 17—I: 15; 18—I: 16; 19—I: 16; 20—I: 17; 21—I:18; 22—I: 19; 23—I: 20; 24—I: 22; 25—ny; 26—I: 27; 27—I: 37; 28—I: 5, 21; 29—I: 6; 30—I: 7; 31—I: 8; 32—I: 26; 33—ny; 34—ny, om rang—I: 24; 35—I: 12, 35; 36—I: 13, 36: 37—I: 9; 38—I: 30; 39—I: 39; 40—I: 40; 41—I: 41; 42—I: 42; 43—ny; 44—I: 43; 45—I: 44; 46—ny; 47—I: 46; 48—I: 11; 49—II: 1, 3; 50—II: 2; 51—II: 5; 52—II: 6; 53—II: 21, 24; 54—II: 17; 55—ny; 56—ny; 57—II: 7; 58—II: 8; 59—II: 9; 60—II: 10; 61—II: 11: 62—II: 12; 63—II: 13; 64—II: 14; 65—II: 15; 66—II: 16, mom. 1; 67—ny; 68—II: 16, mom. 2; 69—II: 20; 70—II: 21; 71—II: 22; 72—II: 23; 73—II: 25; 74—II: 27; 75—ny; 76—II: 28; 77—ny; 78—II: 30; 79—II: 29; 80—II: 31; 81—II: 45, 46; 82—ny; 83—ny; 84—ny; 85—ny; 86—I: 45; 87—II: 47; 88—jmf. I: 16; 89—jmf. II: 48; 90—II: 48; 91—II: 33; 92—II: 34; 93—II: 35; 94—II: 36; 95—II: 37; 96—ny; 97—ny; 98—ny; 99—I: 38; 100—ny; 101—I: 38; 102—II: 38—41; 103—ny; 104—ny; 105—II: 42; 106—II: 43; 107—ny; 108—ny; 109—II: 49; 110—II: 50; 111—II: 51; 112—ny; 113—ny; 114—II: 32.

---

[a] *J.* och *P.* »borgesman».

---

[1] *M.* har i brädden som rubrik: »La pomme de Discorde» och följande lista på anmälda talare: Platen, Adlerbeth, Matts Persson, Rosenstein, Platen, Silfverstolpe, Eberstein (det sista namnet ej öfverstruket).

Strödda meddelanden och aktstycken.

Rådssammanträdena i december 1654.

En notis.

I den märkliga uppsats, som Edén publicerade i Historisk Ti skrift 1906 om »Grunderna för Karl X Gustafs anfall mot Polen utgöres ett af hufvudmomenten af en ingående behandling af de vi tiga debatterna i rådet i december 1654.[1] Den utredning förf. dä vid gör af själfva de bevarade protokollen ger vid handen, att öfve läggningarna icke varit inskränkta till de tvenne dagar, den 11 o 12 december, som man dittills antagit, utan att frågan varit fö vid åtminstone ytterligare tvenne — tidigare — sammanträden, »hv kas data ej låta sig bestämmas, men som väl torde kunna hänför till början af samma månad eller — det första — möjligen till slu af nov.»[2]

Ett tillfälligt fynd har gjort, att jag trott mig kunna konst tera äfven data för dessa föregående öfverläggningar. Kammare protokoll för denna tid innehålla nämligen rätt ofta upplysningar, r kollegiets tjänstemän af skilda orsaker varit hindrade att närvara kammaren, exempelvis när någon af dem varit kallad till konungen el när riksskattmästaren och rikskammarråden deltagit i riksrådets sa tidigt pågående sammanträden. För de båda nämnda dagarna, d 11 och 12 december, förekommer nu uppgiften, att 'riksens r samtligen voro uppe i rådet', och liknande upplysning lämna p tokollen också för den 7 och 8 december. Då den närmast fö gående notisen af samma art möter först under den 2 november, to det få anses visst, att de af Edén omnämnda tidigare öfverläggn garna i polska frågan äro att hänföra till just dessa data, den och 8 dec.

Men ej nog härmed. Äfven för ett par följande dagar, d 14 och 15 dec., förekomma i kammarprotokollen samma uppgif om samtidiga öfverläggningar i rådet. Det torde ej vara för dj att antaga, att också dessa i en eller annan form rört sig kring föregående dagarnas stora fråga, den politiska ställningen och ifrågasatta krigsrustningarna — låt vara, att ett slags slutresu kunde sägas vara nådt med rikskanslerns sammanfattning af »m

---

[1] Hist. tidskr. 1906, s. 27—35.
[2] A. a., s. 28.

partens» mening vid debatten den 12 december.[1] I sådant fall kunde ytterligare ett plus anses lagdt till de omständigheter, som förhindra tolkningen af de förda öfverläggningarna som en blott proformadiskussion.[2]

Karl X Gustafs ställning till sitt råd är en ännu outredd fråga. Konungens krigarbana förde honom snart bort från regeringens säte och den omedelbara förbindelsen med rådet, och för den tidigaste delen af hans regering, året 1654, saknas alla rådsprotokoll med undantag af de ifrågavarande fragmenten från december — för den 8,) 11 och 12 —, ett förhållande, som gifvetvis väsentligt försvårar bildandet af en fullt bestämd och klar uppfattning i saken.[3] Att han i samma utsträckning som drottning Kristina under hennes tidigare år, då inflytandet från förmyndarregeringens tid ännu gjorde sig gällande, skulle afgjort äfven de löpande regeringsärendena i rådet och därmed bidragit till att leda dettas utveckling i riktning mot en fast rådkammare, en regeringskonselj, är föga antagligt. Får man betrakta alla de sex nämnda decembersammanträdena såsom en i sig sluten serie, i hufvudsak ägnad åt en och samma stora fråga, bestämmandet af den svenska utrikespolitikens riktning och mål, och genom kortare eller längre tidsintervall skild från andra liknande, ser det snarare ut, som han haft för afsikt att återföra rådet som korporation till den ställning inom statsstyrelsen, som det intagit ännu under Gustaf Adolfs tid. Decembersammanträdena 1654 få karaktären af ett »rådsmöte», samladt att debattera konungens propositioner och afgifva sitt råd i en fråga, där han behöfde dess samtämmighet och stöd, och man väntar sig nästan ett af de deltagande rådsherrarne underskrifvet »rådslag» som det slutliga resultatet af öfverläggningarna.[4]

A. B. C—n.

---

[1] A. a., s. 33. — Att ett till synes slutbehandladt spörsmål vid ett följande sammanträde kunde upptagas till förnyad diskussion visar en jämförelse mellan protokollen den 8 och 11 dec.; a. st., s. 29.

[2] Jfr a. st., s. 28.

[3] Först vid tiden för följande års riksdag, mars 1655, börjar åter den bevarade serien rådsprotokoll.

[4] Jfr Edén, Den svenska centralregeringens utveckling ... 1602—1634, 136—144.

Det kan anmärkas, att frågan, under hvilken form man skulle delgifva konungen resultatet af debatten, var före i rådet den 11 dec., då rikskanslern efter den då företagna voteringen »förfrågade», om det som nu var votéradt skulle sägas K. M:t muntligen genom ett utskott af rådet eller ock skriftligen. Riksskattmästaren uttalade sig för en skriftlig framställning: »så framt alles vota icke voro protocollerade», under det riksdrotsen fann detta tillvägagångssätt betänkligt, »efter det fordrar tid, och många af rådet intet äre tillstedes». Det beslöts dock »omsider», att resolutionen skulle författas skriftligen »1. för mere viss- och sokerhet skull; 2. efter man har exempla så vara skiet tillförende i viktige consultat[iones]», och rikskanslern åtog sig att verkställa affattningen. (Rådsprot.) — I öfverensstämmelse med detta beslut borde ett skriftligt rådslag också ha framgått som det sammanfattande resultatet af alla dagarnas öfverläggningar, men om ett sådant verkligen kommit till stånd, synes det i alla händelser nu ej vara finnas i behåll.

En politisk trosbekännelse af Anders Fryxell.

Nedanstående tvenne bref från Anders Fryxell till hans vä Johan August Hazelius, det ena från januari 1852, det andra frå samma månad 1853, torde förtjäna att offentliggöras såsom tillsam mans gifvande en åskådlig sammanfattning af den frejdade häfd förtäljarens allmänna politiska uppfattning under hans kraftigas mannaålder. Delvis antydas ju samma åsikter — eller den upp fattning af det svenska samhällets utveckling, hvarur de framga — af honom i hans bekanta polemik mot Geijer, men här framlä gas de mera oförbehållsamt och rakt på sak i förtroliga uttaland till en vän utan tanke på offentliggörande och hafva därför omede barhetens hela tilltalande prägel. Några kommentarier eller uppl sande förklaringar äro öfverflödiga. Här må endast nämnas, att ba brefven åtföljts af smärre penningebidrag till Hazelius' mot slutet år 1851 startade nykonservativa dagblad »Svenska Tidningen». U slutna här nedan äro några få inledningsrader om dessa ekonomis transaktioner.

I.

Karlstad & Sunne den 9 jan. 1852.

Min käraste Broder!

— — — — — — — — — — — — —

I mitt hjerta finnas icke många känslor, varmare och stark än dem, hvarmed jag önskar lycka åt dig och ditt tidnings-föret Med moderat-konservativa tänkesätt, ehuru något lutande till den f aktade gråheten, den bespottade juste milieun, och med varmt tresse för fosterlandets öden, äfven de närvarande, har jag nu i öf 20 års tid med den djupaste smärta sett, huru vår liberala press genom falska uppgifter och vrängda framställningar och genom l andan af sitt skriftställeri förvillat allmänhetens politiska uppfattn missledt dess rättskänsla och uppretat alla dess onda passioner; d. v varit destructiv i religiöst, moraliskt och politiskt hänseende. har derföre lifligt önskat mitt fäderneslaud en moderat konserv tidning, skrifven i en värdig och alldeles oberoende anda. Tid e annan har jag ock genom icke obetydliga subskriberade medel upprätthålla *Svenska Litteraturföreningens Tidning*, *Svenska Bi(?)* *Tiden*. Ingendera har på långt när uppnått sitt syfte. Det ha heller varit lätt att uppnå mot en motståndare, hvilken så uto dentligt väl och så snillrikt spelt sina kort, som Lars Hierta; — heller med en läsande allmänhet, sådan som vår svenska medelk hvilken ännu är så politiskt oerfaren och obildad, att den icke

känner eller erkänner den första och enkla regeln: att den, som vill döma i en sak, bör höra båda parterna. Vår beskedliga svenska allmänhet däremot gör sig obesedt och i förväg till part, och beslutar till och med att aldrig höra mer än den ena sidans påståenden, aldrig läsa ens den andra sidans tidning.

Men felet till de konservativa tidningarnas mindre lyckliga framgång ligger till en del äfven hos dem sjelfva. Fosterlandets vigtiga välfärd fordrade ett värdigare och allvarligare språk och sinnesstämning än det hånlöje, som beständigt sväfvade öfver den snillrika svenska Minervas läppar och som väl häri förde till löje, men icke till ärlig öfvertygelse och varm handling, *ty*, skrifver Tegnér, *man vinner inga strider med skrattsalfvor*. — Ett annat och vida större fel har bestått deri, att våra konservativa tidningar hafva, med undantag af Minerva, icke varit fullt oberoende. Jag vill ej tala om de gamla rökgubbarna, Granskaren m. fl. Samma last har äfven vidlådat andra konservativa tidningar; till och med det högst förtjenstfulla Svenska Biet, hvilket dock på sin tid eller 1840 var den magt, som bröt det nästan absoluta envälde, som Aftonbladet dittills innehaft öfver det allmänna tankesättet här i Sverige.

Karl Johan sjelf med all sin storhet kunde dock aldrig lida, att hans konservativa vänner i sina tidningar ogillade någon hans regeringsåtgerd. Af försyn för denna hans personliga känsla — af harm öfver den liberala pressens ofta oskäliga och oanständiga klander, — och af ett slags monarkiskt intresse afhöllo sig dåvarande och sedermera kommande konservativa tidningar från hvarje anmärkning vid regeringens åtgerder, äfven om sådana varit högeligen påtalade, undantag några artiklar i Tiden. Härigenom hafva alla konservativa tidningar fått i allmänhetens ögon och icke utan skäl ett visst rykte för servilism, för ett partiskt hyllande af regeringens åtgerder och förtigande af dess fel. Denna de konservativa tidningarnas ensidighet har, hvilket ej är underligt, ingifvit den stora allmänheten mycket misstroende och i sjelfva verket har också den svenska konservativa pressen hitintills varit nästan helt och hållet sammanblandt med den ministeriella, churu båda äro tvänne sins emellan mycket olika ting. Derföre har också allmänheten ansett hvarje konservativ tidning och person som en samvetslös lycksökare hos regeringen; och denna regering sjelf har icke behöft uppsätta någon egen ministeriell tidning, hvilken dock i en konstitutionel stat är ett lika nödvändigt element som den liberala och konservativa pressen.

Konservatismens och de konservativa tidningarnes motgångar hos den stora allmänheten komma likväl icke endast af dess nämnde bestående ställning och förbund med ministerialismen; utan äfven enligt min öfvertygelse från den öfverdrift i sjelfva satserna, hvartill konservatismen i Uppsala utbildade sig på 1820-talet. Det är i synnerhet tre punkter, som jag tror, att vår gamla Uppsala-konservatism haft mycket orätt. — 1:o. Man har försvarat den absoluta riktigheten af kronans ärftliga representationsrätt och ärftliga prerogativer. Försvaret har bestått i den Geijerska sofismen, att kronans ärftlighet beror på

och sammanhänger med adelns ärftlighet. Allmänhetens gros hen
sens har lifligt känt falskheten af denna sats och derföre ock icke
utan skäl misstänkt det parti, som velat på ett så klent svepskäl fö
svara en nu mera så orimlig institution. Ehuru en oafvislig förfäk
tare af många adelns historiska minnen, har jag dock aldrig trott på
den Geijerska satsen om ärftliga adliga prerogativer; och jag har bestäm
reserverat mig mot hvarje sådan tolkning (se *Aristokratfördömande*
1 sid. 5 och häft. 4. 99—102). Att tiden för de ärftliga privile
giernas afskaffande icke ännu torde vara inne; — att adelns delta
gande i representationen ännu kan hos oss till en tid vara ganska
nyttigt; — detta relativa försvar för adeln kan måhända med sanning
och skäl användas. Men att absolut försvara grundsatsen af adelns
ärftliga prerogativer; detta är både oriktigt, oskickligt och olyckligt
och har skadat och skall alltid störta en dylik konservatism. Af någ
uttryck i dina första nummer har jag med glädje tyckt mig finn
att du sjelf öfvergifvit och sökt befria vår konservatism från fö
svaret af denna oriktiga sats; och jag lyckönskar dertill både dig o
konservatismen.

Äfven i en annan punkt, nämligen om läroverkens reform, v
jag af gammalt, att vi äro af samma tanke; och jag gläder mig a
få se en konservativ tidning, som icke belastar sig och sin sak m
försvaret af latinsk absolutism, denna nu mera hinderliga och qvä
vande parasitväxt för våra undervisningsverk. Mindre viss är jag
en annan närbeslägtad punkt, nämligen om folkundervisningen i sk
lor. Den gamla konservatismen har vanligtvis ogillat den, talat g
kande om vexelskolor som *bort-lan-kastrera* folkets förstånd, om sk
ligheten af den s. k. *half-upplysningen*, vid hvilken allmogen komm
att stadna; och huru man ur vetandets brunn skall antingen dri
djupt eller ingenting smaka. Äfven dessa satser (och i mina ög
äro de sofismer) komma från Geijer och de öfverdrifna restaurati
åsigter, som han under sin ultra-konservativa period här införde
synnerhet och i detta fall genom sin skrift om Sann och Falsk U
lysning. Hos en viss del konservativa och äfven liberala hafva de
dessa villomeningar ännu gällande kraft; se t. ex. en snäf deraf i
utmärkta Palmblads sista artiklar i Tiden rörande den beskedliga Ek
dals skrift om folkskolorna. — Få läror äro mig dock så motbjuda
som denna, hvilken skattar mörkret bättre än gryningen; och r
dömer 19/20 af folket till en intellectuel och vetenskaplig natt, derf
att solen af deras vetande aldrig kan uppnå det högsta möjliga
nith; denna taktik, som hos de nya folkskolorna begärligt uppsö
hvarje fel i utförandet för att derigenom få anledning att förk
det hela. Månget ädelt sinne har med ovilja vändt sig från en k
servatism, som predikat läror på en gång så falska, omenskliga
folkförmörkande. Jag hoppas, det du och din tidning icke komma
drifva en sådan konservatism.

I en tredje punkt äro våra tankar måhända mer olika, nämli
ifråga om *parlamentarisk styrelse* och *allena styrelsen.* Jag gillar
vanliga konservativa lärorna, att konungen allena skall styra och

nna öfverröstas af sina ministrar; det är gammal svensk lära och ro. Jag anser det också vara skadligt, åtminstone vådligt, om konungen skulle vara tvungen att ombyta ministrar för hvarje gång det tora allmänna tänkesättet behagade byta om åsikter och gifva det ill känna vid någon riksdag. Jag tror på fullaste allvar, att konungen ch regeringen ojemnförligt bättre än ständerna och allmänna tänkesättet förstår, hvad som är riket nyttigt eller skadligt. Jag anser derör alldeles oriktigt, att regeringen skall likt en barometer följa och illkännagifva hvarenda temperatur-vexling i det allmänna tänkesättets ttrörliga och lätt föränderliga atmosfer. Så tillvida anser jag, att len gamla konservatismen har rätt. Men den har gått längre. Den ar ställt konungamakten bredvid och alldeles jemngod med folkmagten, såsom tvänne af hvarandra oberoende correlater. Härmed och i följd häraf har den gamla konservatismen antingen öppet förnekat ller undvikande förtegat, att konungen är till för folkets skull och som en beståndsdel af folket. Man har i stället antagit konungamagten som sjelfständig utom och jemnte folket; och ägande lika tor magt som folket sjelft att bestämma om folkets öden. Härmed ammanhänger läran om konungamagtens absoluta veto. Men denna ts, som lägger ett helt folks öden uteslutande i konungamagtens and — och som förklarar folken vara oupphörligen omyndiga och förmögna att sjelfva besluta om sina egna öden; denna lära har mot en gamla konservatismen uppretat en mängd moderat konservativa ersoner, för att icke tala om den liberala harmen. Mig synes missöjet mot sådana läror vara ganska grundadt. Satsen, att en person ler en samhällsklass kan i längden, kan i evighet hindra framgången f den sak, som ett helt folk önskar och anser sig behöfva, detta är t blir orätt och föder ovilja mot konungamagten; föder derföre revolutioner, då man nämligen ser sig icke på laglig väg kunna nå det åskade målet. Att man deremot ärligt erkänner, att folkets lagligt kännagifna vilja är den högsta och den, som i längden och sluten bör gälla; — om man afsäger sig det absoluta veto och tillerkänner konungen ett blott suspensivt veto, då har man i denna återeni icke blott erkänt rättvisans fordringar utan skaffat sig en säkerts-ventil mot revolutionernas explosioner. Folken skola icke så lätt störta sig i revolutionens förfärliga vådor, om de veta, att de inom 0 eller 20 år kunna på lugn och laglig väg vinna sitt mål. Om höra konservatismen ärligt erkänna, att folkviljan bör slutligen ara den gällande; då skola de snarare tro samma konservatister, när dessa derjemnte försäkra, att folket sjelft kan ofta och länge missförstå sitt eget intresse och behöfver derföre tyglas och ledas af en magt, som med ett suspensivt veto kan under en längre tid, ja under tre riksdagar, ja 15 till 20 år uppskjuta eller hindra de vigtigaste samhällsförändringar som folket önskar, men som regeringen anser skadliga; — hindra dem, tills folket hinner under en längre tid af utveckla och mogna sin öfvertygelse, och komma ifrån den förhetsning, den partiska ensidighet, som stundom för en längre eller kortare tid drifver den så kallade allmänna opinionen till ofta de största orimligheter.

Den, som försvarar det öfverdrifna, det orimliga i en lära, han blir lätt misstrodd, äfven då han försvarar det sanna, det rigtiga i samma lära. Se der den gamla konservatismens öde och missöde!

Den som i en åsigt icke försvarar annat än det, som kan och bör försvaras; och som ärligt kastar bort resten; — hans ord blifva trodda, verksamma, välgörande. Blifve detta den nya konservatismens öde! Vare detta den bana och ära, som väntar dig och din tidning. Då sker derigenom åt vårt fosterland och folk en välgärning så stor att få kunna finnas större. Det vore i sanning en stor, en välsignelserik reformation att kunna till sans, måtta och rättvist bedömande återföra och återvänja detta svenska folk, hvars ojemnförligt största del förirrat sig till ytterlighet, öfverdrift, ensidighet och partigräl än åt ena än åt andra sidan.

Slutligen ursäkta, att jag upptagit din dyrbara tid med detta långa bref och med utvecklingen af dessa satser, hvilka du dels kanske ogillar, dels säkerligen har för dig sjelf redan genomtänkt. Det kan dock för dig hafva det intresse, att det visar, med hvilket deltagande du och ditt företag följas. Jag sitter visserligen i en vrå af verlden och får ytterst sällan tala vid någon person, som med kännedom och uppmärksamhet följt dessa ämnen. Men jag känner i luften, att svenska nationen, åtminstone en stor del deraf, längtar efter en tidning i en moderat- och ny-konservativ anda. Jag har trott mig finna en sådan rigtning i de af dig utgifna bladen. Detta har ingifvit mig mycken glädje; men ådragit dig besväret att genomläsa detta långa bref. Ursäkta dock detta besvär! Ursäkta det för den välviljas skull, hvarmed jag omfattar ditt företag och för den hjertliga välmenings skull, hvarmed jag åt dig och detsamma önskar all möjlig lycka och framgång.

Din tillgifne vän

And. Fryxell.

II.

Carlstad. Sunne den 21 jan. 1853.

— — — — — — — — — — — — — —

Tillåt mig säga Dig en sak.

Du minnes af gammalt, hur Du försvarar konungens absoluta, jag dess blott suspensiva veto. Dermed sammanhänger din motvilja och min välvilja för parlamentarisk styrelse. Dina artiklar mot en sådan, ehuru ganska väl skrifna och i åtskilligt väl grundade, kan jag dock i deras helhet icke gilla. Folket är ett *prius*, regeringen ett *posterius*. Det är ändå alltid folket, som de facto genom hyllning, undergifvenhet eller revolutioner sjelft bestämmer om sin styrelse. Hvarföre då icke erkänna, att de göra det de jure? För mig är detta solklart, till den grad, att jag tror, det satsens förnekande väcker ovilja och skadar Din tidning. — Dock, detta bedömer Du bättre

-elf. Jag ser nogsamt, att Du redan nu är för mycket liberal, enligt hvad den gamla, tunga konservatismen tycker, sådan som den blifvit här i Sverige utbildad genom Upsalalärorna 1819—1837. En sansad reformerad konservatism kan här i landet näppeligen göra sig gällande förr än radikalismen, den råa demagogien, den hotande anarkien hafva skrämt å ena sidan våra konservativa från deras gamla Upsala-reaktioner, å andra sidan de egentliga liberala att afstå från sina Örebro-orimligheter om personlighetsprincip, allmänna val m. m. Dock hvarföre bära vatten till ån och tala politik för Dig? Ursäkta den pratsamme

vännen

And. Fryxell.

De båda brefven äro af Fryxell, enligt hans bekanta sedvänja, dikterade för en sekreterare; dock har han själf utom underskriften egenhändigt tillfogat åtskilliga tillägg samt äfven vid genomseendet korrigerat stafningen. Brefven äro tryckta efter originalen, som förvaras i det i Nordiska Museets arkiv befintliga Hazeliuska familjearkivet, där J. A. Hazelius' korrespondens och efterlämnade papper för en tillämnad lefnadsteckning öfver honom benäget ställts till mitt förfogande af fru Gina Hazelius.

Verner Söderberg.

Underrättelser.

Magnus Höjer †. Den 23 mars afled i Stockholm lektor Magnus Mauritz Höjer. Född d. 1 mars 1840 i Norrbärke församling i Dalarne, blef han 1859 student i Uppsala, där han än år senare afslutade sin akademiska studiebana med gradualafhandlingen *Om Carl XII:s myndighetsförklaring och 1697 års riksdag.* Året därpå begynte han såsom lärare vid Stockholms gymnasium en nära fyrtioårig verksamhet i elementarskolans tjänst, men att han därmed ej tagit farväl af det vetenskapliga forskningsfältet, bevisade hans i Upsala Universitets Årsskrift 1875 publicerade ingående och omfattande *Öfversigt af Sveriges yttre politik under åren 1676—80. Ett bidrag till Johan Gyllenstiernas historia.* Hans utnämning till lektor vid Södra latinläroverket i Stockholm 1879 fäste honom vid denna läroanstalt ända till pensionsålderns inträde 1905, och äfven hunnen på andra sidan denna gräns undandrog han sig ej att vid inträdande behof rycka in som vikarie på sin egen gamla post. Hans vidtomfattande blick på sitt ämne och hans konkreta framställningskonst i förening med hans ungdomligt friska humör och hans frihet från pedanteri gjorde honom också särskildt skickad att ge näring och växt åt det historiska intresse,

som han mötte bland sina lärjungar. Samma förutsättningar gjorde honom också till en högt skattad populär föreläsare, i hvilken egenskap han under åren 1884—1906 verkade dels vid Södermalms arbetareinstitut, dels vid Stockholms arbetareförening.

Af hans litterära produktion var också en betydande del riktad på den historiska vetenskapens tillgodogörande för vidare kretsar. För båda de stora samlingsverk, som på 1870—80-talen bjödos den historiskt intresserade allmänheten, försäkrade man sig om hans medverkan. I den af Wallis utgifna »Illustrerad verldshistoria» deltog han i redigeringen af nyare tidens historia och författade bl. a partiet om perioden 1555—1618, och i »Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar» skildrade han i fjärde delen (1881) det pfalziska husets tid. Den franska revolutionen, hvilken helt naturligt i särskild grad tilldrog sig hans uppmärksamhet såväl genom sin dramatiska karaktär som genom sitt samband med de liberala idéer, som han omfattade, gjorde han till föremål för en samling lifligt skrifna studier *Från franska revolutionens dagar* (1893). Men att han ej heller ryggade tillbaka för uppgifter af torrare art, därom vittna ej blott de båda nämnda specialafhandlingarna utan äfven det på statistiska och historiskt-topografiska uppgifter synnerligen rika uppslagsverket *Konungariket Sverige* (4 band, 1872—83), hvilket alltjämt — i afvaktan på det af oförutsedda öden fördröjda Ahlenius-Kempe'ska verkets fullföljande — utgör hufvudarbetet på sitt område. Hans pedagogiska verksamhet bar också frukt i två läroböcker: *Lärobok i Sveriges historia för skolans lägre klasser* (1885, 5:te omarbetade upplagan för realskolan 1908) och en af undervisningsplanen för den nyinrättade afslutningsklassen i realskolan betingad *Öfversikt af Sveriges nyaste historia jämte grundlinier till Sveriges statskunskap* (1906, ny upplaga 1907).

I likhet med så många andra historiker togs också Magnus Höjer i anspråk för det politiska lifvet, i det han under sex perioder (1891—1908) af valmännen på Söder placerades på andra kammarens hufvudstadsbänk. Under åren 1903—1908 var han dessutom en mycket intresserad och verksam ledamot af bevillningsutskottet.

De sista årens ledighet från skolans och riksdagens bestyr begagnade han till att återvända till sin ungdoms forskningsfält. Det var drottning Hedvig Eleonora, som nu blef föremålet för hans studier. Ursprungligen ledd af sina starka konsthistoriska intressen började han med att sysselsätta sig med hennes verksamhet som mecenat, men efterhand fängslades han alltmer af »kungamoderns» egen kraftfulla gestalt, och hans undersökning växte ut till en omfattande biografisk studie. Hans ovissa hopp att hinna bringa detta arbete till slut gick ej i fullbordan, men icke obetydliga samlingar därtill lemnade han efter sig såsom vittnesbörd om en ännu i ålderns dag och inför den sista sjukdomens annalkande obruten forskningshåg.

(*H. B—n.*)

Den 17 mars afled i Kristiania i en ålder af 75 år professor Ludvig **Ludvigsen Daae**. Född 1834 blef D. efter slutade universitetsstudier 1860 adjunkt vid latinskolan i Drammen, 1863 universitetsstipendiat i historia, 1869 bibliotekarie och 1876 professor i historia vid Kristiania universitet. Såsom historisk urkundsutgifvare och författare har D. utvecklat en omfattande verksamhet. Bland hans historiska monografier märkas *Throndhjems Stifts geistlige historie fra Reformationen til 1814* (1863), *Det gamle Christiania (1624—1814)* (1871, ny uppl. 1891) samt den hagiografiska studien *Norges Helgener* (1879). I norsk Historisk Tidskrift har han publicerat en mängd värdefulla smärre undersökningar, hvilka särskildt på sista tiden rörde sig om ämnen från medeltidshistorien. Vid flera tillfällen författade han för sitt universitets räkning värdefulla festskrifter: så till Köpenhamns-universitetets 400-års-fest *Kong Christiern den förstes norske Historie* samt till Bologna-universitetets jubileum en sammanställning af uppteckningar rörande den stora schismens återverkan på det skandinaviska Norden. Ett uppslag af betydelse för de nordiska ländernas bildningshistoria, som han dock ej fullföljde, föreligger i det år 1885 utgifna första häftet af en serie *Matrikler over nordiske Studerende ved fremmede Universiteter*. Utom det ofvannämnda arbetet om Kristiania har D. lämnat åtskilliga andra bidrag till kännedomen om Norges topografi. Lifligt intresserad af politik och till sina åsikter strängt konservativ, utöfvade D. en tid äfven en rik verksamhet såsom tidningsman och politisk folktalare. Äfven såsom universitetsföreläsare åtnjöt han stort anseende.

— I det nyligen utkomna dubbelhäftet af *Personhistorisk Tidskrift* (1910: h. 1 och 2) är först och främst att märka en ur H. Karlssons efterlämnade papper meddelad, för alla släktforskare välkommen vägledande utredning *Om medeltidsgenealogierna*. Almquist lämnar fyra smärre bidrag till det svenska Wasaättets historia och A. B. Carlson publicerar ett par skrifvelser från Adler Salvius. Af innehållet f. ö. må framhållas N. Sjöbergs rikt illustrerade redogörelse för befintliga porträtt af Magnus Stenbock, den vanliga öfversikten öfver utkommen personhistorisk litteratur äfvensom fortsättning på det förut påbörjade registret öfver Personhistoriska samfundets porträttförteckningar. Omnämnas må tillika, att samfundets styrelse i häftet förnyar det upprop angående porträtters förtecknande, som vi tidigare (årg. 1906, sid. 58) omnämnt.

— I Västergötlands Fornminnesförenings tidskrift (bd 2: h. 10) utkom för icke längesedan en uppsats af dr S. Schartau rörande folkuppbåd i Skaraborgs län 1711—1715 (se Hist. Tidskrift 1909, s. ...). Samme författare har nu äfven i ett par uppsatser *Om knektberäpningen i ett par svenska gränsområden 1709—1716*, tryckta i *Illustrerad Militärrevy* (1909, s. 407 ff., 431 ff.), gjort motsvarande undersökningar för hvad vidkommer Västergötlands

Älfsborgsområde, Dalsland och Värmland. Förf. framhåller, att bondeenrolleringen i Dalsland var mera värdefull än den i Värmland. och att detta framför allt berodde på Dalslandsböndernas större villighet liksom på den omständigheten, att de torde haft dugligare officerare. Medverkat har väl äfven det af förf. likaledes påpekade bristande samarbetet mellan den civila och militära ledningen i Värmland. Författaren tillerkänner den respekt enrolleringsmanskapet ingaf fienden en god del i förtjänsten att de nämnda gränslandskapen ej oroades af anfall från norsk sida åren närmast före 1716. Att anteckna är äfven, att författaren i dessa uppsatser lik som i den först omnämnda betonar, att landshöfdingarnes mörka skildringar i rapporterna till regeringen ofta innehöllo afsiktlig öfverdrifter afsedda att ställa vederbörandes nit i dess vackrare dage eller att för att lätta länets bördor.

— Ur den *Årsbok 1909*, som utgifvits af Riksföreninge för svenskhetens bevarande i utlandet, anteckna vi dels en uppsat af Gideon Danell om *Baltiska svenskar* dels en från G. Blom qvist utgången uppfordran att samla material för *Våra utland. koloniers historia.*

— I den löpande årgången af *Kristendomen och vår ti* (sid. 68—84, 97—110) har Hjalmar Holmquist offentliggjort e intressant, med rikliga och goda litteraturhänvisningar försedd stud öfver *Kyrkostyrelsen i Rom och dess ledande män under senaste åren.* Hvad förf. vill ge är, såsom han själf säger, » redogörelse för kyrkostyrelsen i Rom under Pius X, dess tendens och dess nuvarande organisation». Förf. börjar med en summari karakteristik af påfvens nuvarande maktställning, hvarvid han natu ligtvis särskildt dröjer vid den påfliga ofelbarheten och dess pra tiska konsekvenser. Han kommer därefter öfver till kardin kollegiet och ger kortfattade karakteristiker af dess förnämsta me lemmar. Därefter behandlas kollegiets funktion såsom valkorporati vid val af kyrkans öfverhufvud, och på grundval af en af kardi Mathieu i *Revue des deux mondes* anonymt publicerad arti tecknas den sista konklaven. Återstoden af uppsatsen är ägnad en karakteristik af det kyrkopolitiska system, som med den n varande påfven kom till makten. Det innebär den fulla konsekven af hvad som genomfördes på Vatikankonsiliet: hvad som afsetts »att samla all yttre makt i kyrkan i påfvens och statssekreterar hand, att kväfva alla rester af biskoplig eller nationell självständigh att göra den specifikt romerska formen af katolicism till den enl berättigade, att pålägga hela katolska världen ej blott romanism dogmer utan ock hennes filosofi, kultur, vetenskap — med ett att skapa fullkomlig uniformitet äfven på det andliga områd absolut lydnad för den allt centraliserande påfvemakten». Slutli redogöres i korta drag för de vägar, på hvilka man sökt att denna fulla centralisation: genom en omorganisation af prästutb ningen (i detta sammanhang beröres antydningsvis kampen

modernismen) samt en genomgripande omorganisation af kurian, afsedd att åvägabringa en stramare maktkoncentration. I detta sammanhang påvisar förf., hurusom den af Pius X inaugurerade oförsonliga politiken i Frankrike åsyftat (och äfven lyckats) »att genom den franska kyrkans drifvande till fullständig brytning med franska staten ändtligen rifva sönder denna kyrkas gamla gallikanska frihetstendenser, få bort all statskontroll öfver hennes biskopar och lägga henne i hel och full lydnad för och beroende af Rom». För den som vill orientera sig rörande den intressanta utveckling, som under våra ögon försiggår i den romerska kyrkan, utgör den föreliggande uppsatsen både genom hvad den själf meddelar och genom där lämnade litteraturanvisningar en god ledning.

— Efter utgifvandet af den i förra häftet uppmärksammade minnesskriften (se ofvan sid. 62 ff.) har Svenska litteratursällskapet i Finland redan hunnit utgifva ytterligare trenne band (91—93) af sin ståtliga skriftserie. Ett af dessa band, det nittiotredje, utgör andra delen af den genom F. Elfving och G. Schauman ombesörjda nya upplagan af Pehr Kalms berömda beskrifning öfver sin *Resa till norra Amerika*. Det andra af de tre banden (92) inleder den serie *Studier i nordisk filologi*, som enligt hvad i den nämnda minnesskriften upplystes var planerad att utgifvas under ledning af professor H. Pipping. Den här föreliggande volymen innehåller trenne undersökningar. Först komma professor E. Lidéns tydningar och härledningar af *Äldre nordiska tillnamn*. Därefter följer en serie studier i *Fornsvenskt lagspråk* af utgifvaren. Bland de lagställen, som där tolkas, torde särskildt förtjäna omnämnas det omstridda stadgandet i äldre västgötalagens rättlösa balk (3 § 1): »konongær skal næmd firi sik sætiæ ok lagmaþer a þingi», hvilket Pipping öfversätter helt enkelt så: »Konungen och lagmannen äga att sammankalla nämnden inför sig på tinget.» Hufvudparten af utrymmet i de nordiska studiernas första del upptages emellertid af Saxéns vidlyftiga undersökning om *Finländska vattendragsnamn*. De här publicerade forskningarna hänföra sig till södra och västra Finland. Deras hufvudsakliga resultat sammanfattar förf. så, att »en mycket stor del af dessa trakters finska älf- och sjönamn återgå på nordiska benämningar eller också undanträngt äldre svenska dylika, i hvilket senare fall det finska namnet antingen är alldeles nytt eller också utgör en öfversättning af det nordiska». D:r Saxén har i flera tidigare arbeten behandlat frågan om den svenska bosättningen i Finland och i den återblick, hvarmed han afslutar här föreliggande arbete, kommer han äfven in på de språkvetenskapliga resultatens återverkningar på nämnda problem. Då den språkform, som återspeglar sig i de undersökta namnen, »i allmänhet är urnordisk eller stundom urgermansk», vill förf. däri se ett bevis för att den finska invandringen vidtagit tidigare än man förut trott, »säkerligen redan under de första århundradena e. Kr., ja, möjligen ännu tidigare». »Ja, vi måste», heter det längre fram, »om mitt resultat är riktigt,

antaga att stora sträckor af södra och västra Finland redan i urgermansk tid varit befolkade af finnar». Och på ett annat ställe i slutet af sin undersökning framhåller förf., att de här behandlade vattendragsnamnen leda till samma resultat som hans tidigare namnundersökningar nämligen »att den äldre skandinaviska bosättningen till största delen utdött då den nya svenska inflyttningen började». Att d:r Saxéns uppfattning af historien om den svenska bosättningen i Finland från framstående svenska forskare mött gensagor torde böra i förbigående anmärkas. — Den tredje slutligen af de här nämnda volymerna utgör tjugutredje bandet af Litteratursällskapets *Förhandlingar och uppsatser*. Af innehållet må först och främst framhållas ett af professor G. Heinricius meddeladt vidlyftigt urval *Från A. I. Arwidssons korrespondens med E. A. Crohns, J. J. Pippingsköld, E. Rancken och Lorenzo Hammarsköld*. Statsarkivarien R. Hausen aftrycker en bland de i finska statsarkivet förvarade Armfeltska familjepapperen befintlig svensk öfversättning af ett bref från en rysk officer, som deltagit i 1809 års krig, Nikolaj Sabudski till en hans son Grigori, innehållande bidrag till historien om Sveaborgs kapitulation. Af volymens innehåll för öfrigt må antecknas ett af A. af Forselles meddeladt bref från svenska ministern i Paris, grefve G. Löwenhielm till major F. af Forselles d. 28 april 1852 rörande affären vid Pyhäjoki.

— I åttonde bandet af Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll och Meddelanden lämnar professor M. G. Schybergson en redogörelse för *En dansk publikation om bröderna Jacob och Erik Ericksson och deras anhängare*. Den afsedda danska skriften är en i Kirkehistoriske Samlinger (5 R. bd 4: h. 1) införd, af H. F. Rørdam på grundval af Kn. Heibergs samlingar sammanställd redogörelse för »Svenske Emigranters Ophold i Danmark 1734 o. flg. Aar».

— *Naukovo tovaristvo imeni Ševčenka*, det efter Ukrainas nationalskald Taras Ševčenko uppkallade lärda sällskapet i Lemberg, hvilket redan hunnit utveckla en, med hänsyn till de politiska och ekonomiska svårigheterna, synnerligen rik vetenskaplig verksamhet, har i 1909 års sista häfte af *Zapiski* (Mitteilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, t. XCII, kn. VI) uteslutande behandlat de politiska tilldragelserna i Lillryssland före och efter Poltavaslaget och särskildt Mazepas historiska personlighet.

Det 248 sidor starka häftet inledes med en kortare studie *Det svensk-ukrainska förbundet 1708* af professor Michael Hruševsky, i Lemberg-Kiev, samfundets hedersledamot och ordförande i dess historisk-filosofiska sektion. Den framstående forskaren, hvars monumentala »Istorija Ukraini-Rusi» med det nyligen publicerade sjunde bandet framskridit till år 1625, söker här från sin nationella ståndpunkt motivera Mazepas från moskovitiskt håll ensidigt och öfverdrifvet hårdt bedömda »affall» eller »förräderi» såsom ett naturligt uttryck för den ukrainska starsjinans sträfvan att i ett lämpligt

ögonblick resa sig mot Moskva och genomföra den genom »personalunionen» af år 1654 skriftligt erkända autonomien gent emot det storryska tsardömet. Mazepas politik 1708—09 var enligt professor H:s uppfattning en tvingande nödvändighet, och alliansen med Sverige jämnställes med Karl X Gustafs förbund med Polen 50 år förut, med citat ur svenska riksarkivets Cossacica II, 1654—1658, publicerade i »Archiv Jugo-Zapadnoj Rossii», t. VI, 1908. — Dessutom lämnar prof. Hruševškyj ett litet bidrag till den svårlösta frågan om Mazepas porträtt och meddelar en afbildning af det oljeporträtt, som förvaras i Kievs stadsmuseum.

Den ofvannämndes frände, d:r Oleksandr Hruševškyj, docent vid universitetet i Moskva, skildrar under rubriken *Gluchiv* (*Gluchov*) *och Lebedin 1708—09* de närmaste följderna af Mazepas öfvergång till svenskarna, de från båda hållen utfärdade manifesterna till landtbefolkningen i Ukraina o. d. Häraf framgår, huru orolig tsar Peter i själfva verket var för en allmän resning i Lillryssland och huru han med lugnande försäkringar och lockande förespeglingar sökte försvaga verkningarna af Mazepas förbund med Karl XII. Och detta lyckades synnerligen väl. Svenskarnas svårigheter i Ukraina ökades med den inbrytande vintern allt mer; den uppskrämda befolkningen gömde undan lifsmedel för de svenska generalerna, och efter Baturins förstöring begynte i Gluchov och Lebedin det storryska elementet göra sig allt mer gällande genom konfiskering af Mazepas och hans anhängares gods, som öfverlämnades åt tsarens pålitlige tjänare, samt genom denunciationer, pinsamma förhör och ett formligt skräckregemente, som betecknade början till Lillrysslands fullständiga inkorporering i tsar Peters rike. Till den intressanta afhandlingen äro fogade tio bref ur Moskvas arkiv (Maloross. djela, 1708), däribland tre bref från tsar Peter till öfverstarna af Černigov, Poltava och Nježin.

Gymnasialprofessoren i Lemberg, d:r Stefan Tomaševškyj, en utmärkt kännare af det stora nordiska krigets lillryska skede, har bidragit med flera värdefulla studier: *Iz zapisok Karolinciv pro 1708—09* (ett öfversiktligt, kritiskt referat af A. Quennerstedts Karolinska krigares dagböcker I—IV); 47 bref från Peter den store till Adam Sieniawski, särskildt från åren 1708—09, hämtade dels ur Czartoryskis bibl. (N:o 2,240) i Krakau, dels ur grefve Dzieduszyckis bibl. (autografy I, 57) i Lemberg; slutligen tre intressanta, på tyska skrifna bref från v. Plejern i Wien till tsar Peter rörande Mazepas öfvergång till svenskarna jämte ett par andra smärre skriftstycken, befintliga i Wiens stats- och krigsarkiv. — Dessutom har prof. T. i den nämnda tidskriftens tredje häfte för 1909 (t. 89, sid. 192—204) en rec. af »Handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik före hans afsättning år 1704» (Hist. handl. del 19, N:o 2).

Dessutom innehåller bandet de båda artiklarna »Orlik i Sverige» och »Familjen Vojnarovskij i Sverige» jämte aftryck af de i riksarkivet förvarade dithörande brefven (af Alfred Jensen). Härtill

äro fogade de tre, i riksarkivet befintliga brefven af Mazepa, på hvilka förste arkivarien Westrin riktade min uppmärksamhet. De förskrifva sig från fälttåget i Polen 1704 och äro ställda till woje-wodan af Kalisz, Zygmunt Galecki, hvilken samtidigt med Mazepa tjänade vid Jan Kazimierz' hof. Brefven blefvo interciperade af svenskarna och nådde sålunda icke adressaten.

(*A—d J.*)

— Kungl. Biblioteket har under det gångna året, enligt hvad i öfverbibliotekariens årsberättelse upplyses, lyckats från Ritter- und Domschule i Reval genom köp förvärfva en värdefull anteckning-bok af Vadstenamunken, senare Västeråsbiskopen Peder Månsson summariskt beskrifven af professor L. Daae i denna tidskrift (1888 s. 167—170). Handskriften, för hvilken i årsberättelsen lämnas en närmare beskrifning, innehåller hufvudsakligen stycken på svenska hvilka komma att ingå i den upplaga af den gamle biskopens skrifter, som förberedes af Svenska Fornskriftsällskapet.

— Af G. Nermans hand föreligger en kortfattad skildring a *Hjälmare kanals historia* (Uppsala 1910, 40 s.).

— Såsom bilaga till »Svenska Fornskriftsällskapets allmänn årsmöte 1910» har dr Robert Geete med vanlig noggrannhet efte en Uppsalahandskrift utgifvit *Tvänne stadgar rörande förbättra observans inom Vadstena kloster* från 1400-talets midt. Den en af dessa utgör en af generalkonfessorn Johannes Borquardi den 2 jan. 1444 gifven förmaning till nunnorna, i hufvudsak utgörande e förnyad inskärpning af de i biskop Knuts stadga d. 1 sept. 141 gifna föreskrifterna. Den andra stadgan är under tiden 1444—144 utfärdad af abbedissan Bengta Gunnarsdotter med råd af genera konfessorn Magnus Unnonis.

— Under de sista åren af sitt lif var dr K. H. Karlsso sysselsatt med utgifvandet af ett hittills saknadt namn- och sa register till de båda första banden af den äldre serien af *Svens Diplomatarium*, som bekant omfattande tiden 817—1310. V Karlssons bortgång förliden vår förelåg registret i sin helhet uppsa och de sjutton första arken voro rentryckta. På riksarkivarie uppdrag öfvertogs nu det återstående arbetet af dr L. M. Bååt som underkastat de ej rentryckta arken en reviderande granskni och nyligen utgifvit det ganska omfattande registerhäftet (Stockhol 1910; 157 s.; pr. 5 kr.). Registret är, ehuru vidlyftigare, i hu vudsak utarbetadt efter samma system som registren till de af B. Hildebrand utgifna delarna af Diplomatariet. Den typografiska a ordningen är redig och öfversiktlig och utgifvarens namn utgör borgen för den noggrannhet, hvarmed arbetet utförts. För forskar är det nya registerhäftet, det behöfver ej särskildt framhållas, sy nerligen välkommet.

— Dr Axel L. Romdahl har utgifvit en serie *Studier i Linköpings domkyrkas byggnadshistoria* (Sthlm, Norstedt 1910; 44 s.; pr. kr. 1,25).

— Af »Historiska Handlingar» har ett nytt häfte (bd 23: N:o 1) utkommit, redigeradt af H. Almquist och innehållande förra hälften af en samling *Handlingar rörande mötet i Reval, konung Sigismunds resor till Sverige och polska legationen 1599* (Sthlm, Norstedt 1910; 160 s.; pr. 5 kr.). De i det föreliggande häftet inrymda brefven eller brefutdragen anknyta sig till mötet i Reval 1589 samt till konung Sigismunds resor till Sverige 1593—1594 och 1598. Till allra största delen äro de hämtade ur Danzigs arkiv, några få ur Riksarkivets samlingar.

— Nederländernas ingripande i krigen omkring Östersjön 1655—60 har för den nederländska historieforskningen intill sista tid fått stå tillbaka för den föregående frihetsstriden med Spanien och den följande kampen mot Ludvig XIV:s hotande maktsträfvanden. Ytterst magra äro också de uppgifter, som i ett sammanfattande verk som det af P. J. Blok utgifna *Geschiedenis van het Nederlandsche volk* (band V, 1902) lämnas om denna kris, som dock på ett så kännbart sätt träffade ett af Nederländernas främsta lifsintressen, nämligen deras Östersjöhandel, och från deras sida framkallade ett militäriskt och diplomatiskt uppträdande i det andra kriget mellan Sverige och Danmark, som kraftigt bidrog att bestämma kraftmätningens utgång. Utan tvifvel är det alltså en lönande uppgift, som dr W. J. Kolkert Jr ställt för sitt arbete *Nederland en het Zweedsche imperialisme*, hvaraf 1908 utkommit en första del om 248 sidor med undertiteln »Inleiding (1655—Januari 1656)». Liksom titeln ställer företalet fortsättning i utsikt. Författaren beklagar, att han för denna inledning icke kommit i tillfälle att besöka svenska och danska arkiv; med det nederländska arkivmaterialet jämte in- och utländsk litteratur har han dock åstadkommit en sakrik och upplysande skildring, hvars bruk underlättas af klar anordning af ämnet och en utförlig innehållsöfversikt i referatform. För den inledande återblicken på Nederländernas tidigare förbindelser med Sverige och Danmark under 1600:talet har gifvetvis varit till stor nytta G. W. Kernkamps afhandling om kriget 1644—45 (*De sleutels van de Sont*, 1890); vederbörligen anlitade äro också Otto Pringsheims *Beiträge zur wirtschaftlichen Entwickelungsgeschichte der vereinigten Niederlande im 17. und 18. Jahrhundert* (Schmollers *Staats- und Socialwissenschaftliche Forschungen*, band 10: 3, 1890) och Ernst Wieses framställning af Nederländernas nordiska politik 1611—16: *Die Politik der Niederländer während des Kalmarkriegs (1611—1613) und ihr Bündniss mit Schweden (1614) und den Hansestädten (1616)* (*Heidelberger Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte*, häftet 3, 1903). Författaren läser liksom Kernkamp svenska och danska och har samvetsgrant användt de flesta skrifter af vikt för sitt ämne på dessa

språk: arbeten af Sprinchorn, Fridericia — genom ett förbiseende ständigt kallad Fredericia — Ellen Fries, Carlbom, K. G. Lundquist; af Carlson är tyska upplagan brukad; Stilles *Schering Rosenhane* (*Lunds Universitets Årsskrift 1892*) har Kolkert däremot icke uppmärksammat vid sin teckning af Sveriges tvist med Bremen och kongressen i Lübeck 1651 och 1652. Edéns uppsats om *Grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen* (Hist. Tidskr. 1906) har ej heller kommit till författarens kännedom; i hans förtal finner man också den i utländska arbeten alltför vanliga skefva och öfverdrifna uppfattningen om Sveriges armod och ovillkorliga behof af ständigt nytt krigsbyte; bättre är dock framställningen af orsakerna till Karl Gustafs företag i själfva texten (s. 72 ff.), där betydelsen af Rysslands framträngande mot Östersjön riktigt framhålles efter Carlson, liksom där också betonas Polens afvisande hållning och huru svenske konungens krigsbeslut först efter hand mognat. För förhållandet till Brandenburg äro gifvetvis hufvudkällor den kända samlingen af *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg* samt Philippsons *Der grosse Kurfürst*; med all styrka påpekas samtidigt den ständiga hänsynen till Cromwells önskningar samt striden inom Nederländernas styrande kretsar mellan olika riktningar: Hollands, särskildt Amsterdams ifver att skydda sin Östersjöhandels frihet äfven med maktmedel, De Witts fredspolitik och Zeelands svenskvänlighet, med däraf följande vacklan i Nederländernas hela hållning 1655. — Bland författarens arkivaliska källor kunna här särskildt framhållas brefven från nederländske kommissarien i Danzig, Paulus Pels, hvarur han bl. a. meddelar uppgifter om den svenska blockaden utanför Danzig i sept. 1655 (s. 176, not 3); på ett annat ställe fäster Kolkert uppmärksamheten vid Pels' rapporter som källor för svensk-polska krigets förhistoria, närmast med afseende på staden Danzigs egen hållning.

(*G. Wk.*)

— I sammanhang med den Stenbocksfest, som Lunds universitet firade den 28 febr. innevarande år, stå tvenne i dess årsskrift införda smärre publikationer. Den ena (N. F. Afd. 1. Bd. 6: Nr ...) innehåller det tal öfver *Magnus Stenbock, mannen och minnet*, som professor Evert Wrangel vid nämnda tillfälle höll och hvari han särskildt dröjde vid hans verksamhet såsom de skånska landskapens generalguvernör och hans bragd vid Hälsingborg. Den andra af nämnda skrifterna (Lunds universitets årsskrift N. F. Afd. 1 Bd. ... Nr 6) är den af dr. F. Hjelmqvist ombesörjda edition af *M. Falckenberghs journal under fälttåget i Skåne 1710*, som åtföljde rektors inbjudning till den nämnda festen. Den publicerade journalen utgör i hufvudsak en order- och rapportjournal för Västmanlands regemente, påbörjad vid dess uppbrott från hemorten i j... 1710 och afbruten d. 7 mars d. å. I journalen ha Falckenberg själf eller andra personer på hans uppdrag redogjort för regementets marscher, infört ordagranna kopior af undfångna order och u...

skrifvit till högkvarteret aflämnade rapporter. Såsom förf. i sitt företal framhåller, har den nu publicerade journalen ej mycket nytt af större betydelse att meddela. Hvad ur densamma kan hämtas synes i det hela inskränka sig till en del kompletterande notiser om det västmanländska infanteriregementets öden under fälttåget. Som dessa emellertid hittills varit jämförelsevis litet kända, ha notiserna i fråga dock sitt värde.

— Sedan flera år tillbaka har den första serien af *Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll*, omfattande tiden 1627—1714, förelegat färdig, de tre första delarne t. o. m. i en andra upplaga, och den högtförtjänte urkundsutgifvare, d:r Severin Bergh, som redigerat de senast utgifna banden, varit sysselsatt med utarbetande af ett person- och sakregister till alla sjutton volymerna, sedan medel till detta ändamål anvisats af 1905 års adelsmöte. Det första af registrets båda häften, innehållande personregistret, föreligger nu mera färdigt i tryck och är af ett ganska ansenligt omfång. (Stockholm, P. A. Norstedt & Söner; VII + 180 s.) I sitt förord redogör d:r Bergh utförligt för de principer, som vid registrets utarbetande blifvit följda. Personerna ha för öfverskådlighetens skull fördelats i sju grupper: 1) kungliga personer; 2) riksråd och kungliga råd; 3) ridderskapet och adeln med fyra underafdelningar: a) landtmarskalkar, b) ledamöter af riddarhusdirektionen, c) adeln i allmänhet och d) adelns tjänstemän; 4) präster; 5) borgare; 6) bönder samt 7) diverse personer, som ej lämpligen kunnat placeras i någon af de föregående afdelningarna. Inom den tredje afdelningen äro upptagna alla adelsmän, som förekomma i protokollen, äfven de som helt eller delvis hänförts till andra afdelningar, men med hänvisningar till dessa. Söker man en adelsman i registret, torde därför vara bäst att först slå upp afd. 3 c), helst där äfven finnas upptagna alla, som på grund af gammalt adelskap, inhemskt eller utländskt, anhållit om introduktion, vare sig deras ansökningar härom beviljats eller icke, liksom äfven ofrälse embud för krigsbefälet; de flesta af dessa blefvo i sinom tid adlade. För att åstadkomma en viss begränsning af registrets namnrikedom ha vid registreringen vissa, efter hvad det vill synas väl motiverade gallringsprinciper följts, hvilka närmare angifvas i förordet: regenters namn äro sålunda i regeln upptagna blott då fråga är om deras personliga förhållanden; förmyndareregeringars och rådherrars namnteckningar under propositioner, riksdagsbeslut o. s. v. äro uteslutna m. m. Med afseende å namnens stafning har en viss normalisering genomförts; biformerna äro vanligtvis anförda inom parentes vid hufvudformen och hänvisningar dit finnas på vederbörliga ställen. Personerna äro i registret, så vidt möjligt, upptagna under sina släktnamn. Därest släktnamn ej kunnat konstateras, är personen naturligen upptagen endast under förnamnet, eljes under tillnamnet och dessutom i fall det sistnämnda på något ställe i texten ej är utsatt äfven under förnamnet med hänvisning till släktnamnet. Hvilka

svårigheter utg. i afseende å identifieringen haft att öfvervinna därom kan blott den göra sig en föreställning, som själf sysslat med likartade arbeten. I registret hänvisas ej till delarnes nummer utan till riksdagarnes årtal. Den typografiska anordningen är synnerligen klar och öfverskådlig och utgifvarens namn är en borgen för de meddelade uppgifternas vederhäftighet. I det vi lyckönska d:r Bergh till det vunna resultatet af ett långvarigt och mödosamt arbete uttala vi förhoppningen, att hvad som återstår d. s. v. sakregistret snart skall föreligga färdigt. Därmed har utgifvaren ansenligt ökat den tacksamhetsskuld, hvari forskningen rörande vår storhetstids historia redan står till honom.

— Efter ett manuskript i Jämtlands bibliotek å Frösön har lektor S. J. Kardell utgifvit de *Anteckningar från en resa i Dalarne sommaren 1765*, som nedskrifvits af bröderna Johan Gottlieb Gahn, den senare så berömde kemisten, Henrik Gahn, den bekante läkaren, och Hans Jacob Gahn samt Johan Isak Adelsvärd (Falun 1909; 65 s.; pr. 4 kr.). De unga resenärerna, som reste under revisorn Fredrik Gahns ledning, hade på sin resa med sig en instruktion, som bestämde, att Adelsvärd skulle utföra de mineralogiska observationerna, J. G. Gahn de botaniska, H. Gahn de zoologiska och H. J. Gahn de ekonomiska, hvarjämte de alla, men särskildt J. G. Gahn skulle studera Dalspråket. Gjorda iakttagelser skulle för hvar dag införas i • ett diarium. Reseanteckningarna som förts turvis af de fyra, innehålla ock en mängd iakttagelser och uppgifter rörande de beresta områdenas natur och folklif, ekonomiska förhållanden, anteckningar rörande de olika dialekterna m. m. ofta med beriktigande hänvisningar till Hülphers bekanta Dagbok. Såsom en epilog till de karaktäriserade anteckningarna har utg. tillagt en kortfattad redogörelse för de färder i Dalarne, som trettiofyra år senare, under en resa genom flera svenska landskap, gjordes af den nyssnämnde läkaren, Henrik Gahns söner under ledning af deras lärare, senare medicine professorn i Uppsala Carl Zetterström, Jämtlandsbibliotekets donator. Skildringen är baserad på den sistnämdes dagboksanteckningar.

— Under den gemensamma titeln *Finlands kulturhistoria. Medeltiden* (Helsingfors, Söderström 1908, 1909; 247 s.; pr. 6 kr. 25 p.) ha d:r Petrus Nordmann och professor M. G. Schybergson utgifvit en samling vetenskapligt hållna men för en större allmänhet afsedda och därför i formen lättillgängliga studier öfver olika sidor af den medeltida kulturen i Finland, författade af fackmän på olika områden. De meddelade uppsatserna, fjorton till antalet, äro fristående men afse att, såsom d:r Nordmann i sitt företal säger, »i sammanfattning ge en inblick i den allmänna karaktären af Finlands historia under medeltiden». Utgifvaren själf behandlar på grundval af de nyaste forskningarna »Finlands bebyggande och den svenska kolonisationen», hvarvid han bl. a. antydningsvis redogör för Saxéns af flera svenska forskare bekämpade teori rörande den svenska

ättningen i Finland. Därefter följer en studie öfver Finnarnas hedna-
sedar af den bekante Kalevala-forskaren Kaarle Krohn. Af den
unge konsthistorikern K. K. Meinanders hand föreligga dels en
studie öfver S. Henrikslegenden i ord och bild dels en rikt illust-
rerad öfversikt öfver den medeltida konsten i Finland, för öfrigt
samlingens vidlyftigaste uppsats. Af stort intresse äro de båda agrar-
historiska bidragen: G. Grotenfelts redogörelse för landtbruket i
Finland under medeltiden och Fontells studie öfver jordens i egent-
liga Finland besittningstagande för odlingsändamål. J. W. Ruuth,
den bekante specialisten på de finska städernas historia, behandlar
handeln, och A. Hjelt redogör, hufvudsakligen på grundval af H. Hilde-
brands stora arbete, för i Finland gångbara mynt från äldre tider.
Uppsatsen är rikt försedd med afbildningar af hufvudsakligen i de
finländska samlingarna befintliga mynt. Den kyrkliga utvecklingen
skisserar Jaakko Gummerus i tvenne uppsatser, af hvilka den ena
behandlar klostren, särskildt naturligtvis Nådendal, den andra det
medeltida Finlands kanske störste biskop Magnus Tawast. Finlands
medeltidsadel behandlas i en kort studie af en på den genealogiska
forskningens område väl bekant författarinna fru Jully Ramsay, och
J. Rinne skildrar Finlands medeltida borgar. Samlingens båda sista
bidrag äro af historiografisk karaktär. I det ena redogör M. G.
Schybergson för den behandling Finland fått i Olaus Magnus' be-
römda historia, i det andra lämnar Ad. Neovius en kortfattad
öfversikt öfver källorna till Finlands medeltidshistoria, hvari han
bland annat ger antydningar om innehållet i den stora samling af
finska medeltidsurkunder, som förberedes af Hausen.

Uppsatserna göra genomgående ett vederhäftigt intryck. Natur-
ligtvis finnes i dem åtskilligt som kan diskuteras. Historien om
bosättningen i Finland företer sålunda som ofvan nämnts omstridda
punkter. Fontells uppfattning af hammarskiftet har för ej länge
sedan kritiserats af Melander. Gummerus' karaktäristik af »reforma-
tionen» i Nådendal 1462 är utan tvifvel oriktig och hans gissning
att Magnus Tawast varit den som för Karl Knutsson yppat de
stämplingar, som vid mötet i Halmstad (1450) varit å bane, är i
hvarje fall omtvistlig. I Neovius' källredogörelse är det egnadt att
i någon mån förvåna att i en uppräkning af källsamlingar till Fin-
lands medeltidshistoria, som upptar t. ex. Bunges bekanta urkunds-
verk och Hansisches Urkundenbuch, sakna i hvarje fall direkta hän-
visningar till svenska källsamlingar af sådan betydelse som t. ex.
Scriptores rerum Suecicarum, Svenskt Diplomatarium och Svenska
riksarkivets pergamentsbref. Den belysning, som de fjorton uppsat-
serna ge ämnet, är heller ej så allsidig som önskligt varit. Man
saknar sålunda en skildring af medeltidssamhällets rättsliga organisa-
tion, en skildring, sådan som t. ex. den Hjärne i sin skrift »Häl-
singelif under Hälsingelag» gifvit för en annan del af det svenska
riket under medeltiden.

Här framställda och andra anmärkningar, som kunna riktas
mot det nya arbetet, hindra emellertid ej, att detsamma i det hela

väl torde fylla den uppgift, som utgifvarna tilltänkt detsamma näm-
ligen att gifva en allmän orientering i de finska landskapens inre
historia under medeltiden.

— I den geniala essay öfver Karl XII, som Harald Hjärne 1897 offentliggjorde i *Vintergatan* och i hvilken han redan antydningsvis angifvit många af de vägar som forskningen sedan följt, framkastade han ock för första gången tanken på ett organiseradt utforskande af Karl XII:s historia utfördt genom en sammanslutning af därför kvalificerade vetenskapsmän. Den nyss tilländalupna våren har — icke minst som en frukt af Hjärnes eget initiativtagande — sett bildandet af ett samfund, hvars syfte står i närmaste samklang med grundtankarna i det för mer än ett årtionde sedan framlagda forsknings-programmet. I början af april utfärdade ett stort antal inom den fosterländska häfdaforskningen verksamma eller för densamma intresserade personer, bland dem samtliga lärare i historia vid våra universitet, ett upprop till bildande af ett karolinskt förbund, »i syfte att främja vetenskapliga undersökningar af Karl XII:s och hans tidehvarfs historia och att inom vårt folk väcka ett lifligare intresse för därmed sammanhängande betydelsefulla minnen». Konstituerande sammanträde hölls den 11 april, hvarvid efter ett föredrag af professor Stille om »Karl XII:s sista år i Turkiet» stadgar antogos och styrelse utsågs. I styrelsen ingingo såsom ordförande hertigen af Vestergötland, såsom vice ordförande universitetskanslern grefve Fr. Wachtmeister, såsom sekreterare professor Stille samt i öfrigt generalerna friherre Rappe och Bildt, professorerna Hallendorff, Hjärne och Quennerstedt, major Hedengren, förste arkivarien Westrin, andre arkivarien Brulin samt andre bibliotekarien Bring. För den närmare ledningen af förbundets vetenskapliga arbeten har tillsatts ett arbetsutskott bestående af herrar Stille, Brulin, Bring, Hedengren samt kapten Westerlund.

Enligt sina stadgar har förbundet till ändamål att genom främjande af vetenskaplig forskning fördjupa och vidga kännedomen om det karolinska tidehvarfvet, företrädesvis Karl XII:s tid, samt inom svenska folket väcka ett lifligare intresse för detta skede. För fullföljande af sitt ändamål skall förbundet understödja en allsidig forskning af det karolinska tidehvarfvet, sålunda af dettas inre utveckling, yttre politik, krigshistoria och personhistoria. I detta syfte vill förbundet särskildt befordra publicerande i ordnade källsamlingar af hittills otryckt eller eljest svårtillgängligt källmaterial, svenskt och utländskt; systematiskt utforskande af främmande länders arkiv rörande det karolinska tidehvarfvet; anordnande af krigshistoriska och militärtekniska undersökningar af krigsskådeplatser och slagfält samt offentliggörande af redogörelser härför; utforskande af tidens personhistoria, med särskildt afseende på att åvägabringa en biografisk förteckning öfver i svenskt stats- och krigsväsen verksamma personer under Karl XII:s tid; upprättande af en fullständig bibliografi rörande tidehvarfvets historia; publicerande af enskilda forskares arbeten, hvilka falla inom området för förbundets verksamhet. Jämväl

ordnar förbundet vid sina sammankomster föredrag och framställningar rörande ämnen från den karolinska tiden.

Utöfver hvad i stadgarna säges om arbetet kan nämnas, att man tänker sig förbundets publikationer fördelade i tvenne olika serier dels en mera populärt hållen årspublikation redigerad af professor Stille, hvilken medlemmarna kostnadsfritt erhålla, dels skrifter af mera speciellt vetenskaplig karaktär.

Förbundet håller årligen två ordinarie sammankomster, en höstsammankomst den 30 november och en vintersammankomst den 28 februari, hvilka i regel äga rum i Stockholm.

Medlemskap vinnes af hvarje svensk man eller kvinna genom enkel anmälan. Afgiften är antingen en gång för alla 100 kronor eller årligen fem kronor.

På ett annat ställe i detta häfte ha vi uttalat vår glädje öfver det alltmera ökade intresse, som börjat komma Karl XII:s historia till del, och vi kunna därför här inskränka oss till att önska den nya sammanslutningen lycka i dess verksamhet, liksom vi ock uttala förhoppning om ett godt och gagneligt samarbete.

Salvius i den nedersaxiska kretsen maj—dec. 1631.

Några bidrag till Gustaf II Adolfs politik.

AF

BERTIL BOËTHIUS.

Rättelse.

I föregående häfte torde följande rättelser iakttagas:

Sid. 70. r. 6 och 7 uppifrån står: C. Schönfeldt, läs: H. O. Schönbeck.
Sid. 75. not 2 står: *att*, läs: *at*.

100413

...edersaxiska kretsen, samt Sverges traktater med främmande magter V: 1 o. 2, Sthlm 1903—09, där Salvii papper för första gången i den utsträckning, som låg i verkets plan, blifvit systematiskt använda.

[2] Fridericia, Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Prag (1629—1635) (Köpenhamn 1876) [Fridericia I]; Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland und die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg (Han. und. Leipz. 1904) [Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne]; Wittich, Magdeburg, Gustav Adolf und Tilly, (Berlin 1874) [Wittich, Magdeburg].

Salvius i den nedersaxiska kretsen maj—dec. 1631.

Några bidrag till Gustaf II Adolfs politik.

AF

BERTIL BOËTHIUS.

I svenska riksarkivet finnas nästan obegagnade källor af stort intresse rörande Salvii betydelsefulla diplomatiska verksamhet i nordvästra Tyskland 1630—1634.[1] Detta material är dock ej tillräckligt för en sammanhängande framställning af de underhandlingar, vid hvilka Salvius denna tid representerade Sverige. Många, ofta väsentliga luckor finnas att fylla. Framför allt är det nödvändigt att klarlägga åtminstone hufvuddragen af de tyska småstaternas och andra intresserade makters politik, en uppgift, för hvars lösning litteraturen med några viktiga undantag[2] så godt

[1] Johan Adler Salvii samling: koncept, daterade och odaterade, samt skrifvelser till S.; Gustaf Adolfs bref till S. (original och koncept saknas i riksarkivet) i Riksregistraturet [Riksreg.]: Skrifvelser till kansliämbetsmän och deras koncept, Gustaf Adolfs tid [Skrifvelser till kansliämbetsmän], hvaribland särskildt N:o 3, Grubbes papper. Af vikt äro äfven Germanica-samlingens olika afdelningar samt Oxenstiernska samlingen. Normaliseringen af de aftryckta texterna är tidskriftens vanliga. Kursivering utmärker chiffer. Bland urkundspublikationer märkas Arkiv till upplysning om svenska krigens och krigsinrättningarnes historia, I. II, Sthlm 1854—60 [Arkiv I, II], hvars utgifvare dock förbigått nästan allt, som endast berör Salvii verksamhet i nedersaxiska kretsen, samt Sverges traktater med främmande magter V: 1 o. 2, Sthlm 1903—09, där Salvii papper för första gången i den utsträckning, som låg i verkets plan, blifvit systematiskt använda.

[2] Fridericia, Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Prag (1629—1635) (Köpenhamn 1876) [Fridericia I]; Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland und die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg (Han. und. Leipz. 1904) [Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne]; Wittich, Magdeburg, Gustav Adolf und Tilly, (Berlin 1874) [Wittich, Magdeburg].

som intet har att ge. Först sedan de af Salvii verksamhet berörda staternas arkiv blifvit genomforskade, torde därför en tillfredsställande framställning af den svenska politiken i nordvästra Tyskland under denna tid vara möjlig.

Att under sådana omständigheter ett brottstycke af Salvii verksamhet här upptagits till behandling, beror ej främst på att källorna varit något rikligare just för denna epok utan därpå, att det här använda materialet visat sig lämna bidrag till frågorna om »norma futurarum actionum och dess datering samt om förhållandet mellan Gusta Adolfs tidigare politik och de planer, som framträda vi årsskiftet 1631/1632. Då dessa frågor blifvit aktuella genom de senaste tyska forskningarna i Gustaf Adolfs historia torde det vara motiveradt att nu, såvidt möjligt i dera sammanhang, framlägga de bidrag, de svenska samlingarn erbjuda.

* * *

Magdeburgs resning var utan fråga vid tiden för Leipzi konventets slut det egentliga positiva resultatet af det dip matiska spel, som från Gustaf Adolfs landstigning omspun den nedersaxiska kretsen. Salvius, som där jämte Falk-berg företrädde Sverige,[2] hade från sin ankomst omedelb efter Gustaf Adolfs landstigning egentligen varit verks i kretsens nordligare delar. Det hade varit den sven regeringens hopp, att utbrottet af öppna fientligheter mel Danmark och Hamburg skulle förmå hansestäderna att ka sig i Sveriges armar. I verkligheten dref fruktan att ge ett positivt partitagande förlora någon möjlig hjälp städer ängsliga neutralitetspolitik till dess spets. Med de meck burgska hertigarne, ärkebiskop Johan Fredrik af Bre samt hertig Georg af Lüneburg hade Salvius anknutit bindelser, som kunde blifva af betydelse men dittills en visat, att dessa furstar utan stödet af en stark svensk k makt intet betydde. Johan Georg af Saxen hade näppel kommit längre. Leipzigkonventet har utan all fråga g

[1] Jfr min uppsats »Nyare undersökningar rörande Gustaf II A planer i Tyskland». Hist. tidskrift 1908 [Hist. tidskrift 1908].

[2] Jfr Gustaf Adolfs instruktion för Salvius den 30 juni 1630, Ri

'n god förevändning åt ständernas afvaktande hållning och
å försvårat den svenska diplomatiens arbete. Men med dess
eslut var intet färdigt resultat vunnet. Verkställandet af
ustningarna öfverlämnades åt de olika kretsarna. Detta
af i nedersaxiska kretsen anledning till långdragna krets-
öten, som naturligtvis blefvo skådeplats för de i Tyskland
ntresserade makternas diplomatiska täflingskamp.

Jämte Sverige framträder under dessa underhandlingar
)anmark. Gustaf Adolf hade länge med misstänksam oro
etraktat Kristian IV. Sveriges politik hade syftat till att
å en gång söka förlama den oroliga grannen genom att
nderblåsa striden med Hamburg och bevara åtminstone
kenet af god nabosämja. I samma mån som situationen
larnade visade det sig, hur stridande mot konung Kristians
yften både Gustaf Adolfs och den katolska reaktionens
olitik voro. Planerna att bilda ett själfständigt tredje
arti måste därför tilltala honom, och våren 1631 utmärkes
kså af ett närmande mellan Danmark och Saxen. På
eipzigbesluten fick denna Danmarks politik ej något in-
ytande, då Kristian IV:s framställningar till Johan Georg
ommo för sent. Annorlunda blef förhållandet i neder-
xiska kretsen. Dess rustningar intresserade Kristian IV
dan som en af förutsättningarna för den själfständighet,
n och Johan Georg ville vindicera åt de mindre pro-
stantiska makterna. Dessutom kunde Danmark i neder-
xiska kretsen mindre än någonstädes lämna Sverige fria
nder. Kristian IV förklarade sig alltså villig att som
rtig af Holstein deltaga i det nedersaxiska kretsmöte eller
nvent i Hamburg, som sammankallades till den 27 april.[1]
Sverige representerades på kretsdagen af Salvius. Gustaf
lolfs särskilda förhållningsorder för denna försenades. Sal-
us var alltså hänvisad till att handla på eget ansvar efter
kännedom om den svenska politikens syften. Såvidt
n kan se, hade han ännu ej någon klar uppfattning af
t motsats, som framträdt på grund af sträfvandena att
la ett tredje, af Sverige oberoende parti. Så blir hans
lning på konventet tydligen ett uttryck för den politik,
staf Adolf först försökt mot Leipzigkonventet, för för-

---

[1] Fridericia I, s. 182—189. Slange-Gram, Kong Christian den
des Historie (Köpenhamn 1749), s. 729.

hoppningarna, att ständerna skulle kunna förmås att accep-
tera Sveriges politik. Är det riktigt, att Gustaf Adolf
under denna förutsättning varit beredd att inrymma en
självständig ställning vid Sveriges sida åt ett ständerför-
bund, blir det alldeles naturligt, att Salvius betraktat det
som sin uppgift att genomföra de i Leipzig beslutna rust-
ningarna, att han i Kristian IV:s försök att samverka med
ständerna såg en fördel för Sverige.[1]

Konventet kunde naturligtvis ej öppnas på utsatt dag
Först den 15 maj skedde propositionen.[2] Tillgängliga upp
gifter om deltagarne i mötet, deras syften och förhand-
lingarnas förlopp äro alltför bristfälliga för att ge någon
klar bild.[3] Säkert är emellertid, att underrättelsen om
Magdeburgs fall, som inträffade den 18 maj, blef af afgö
rande betydelse. Efter den första förskräckelsen såg det
ett ögonblick ut som om olyckan skulle rycka upp stän-
derna till en kraftfull hållning. Detta öfverensstämde otvifvel
aktigt med Kristian IV:s önskningar. Enligt Salvii upp
gift har denne, som från det närbelägna Glückstadt följd

[1] Wittichs uppgift (Magdeburg, s. 99, anm. 1), att en Oxenstierna var Sveriges representant vid konventet, har jag ej funnit bestyrkt af svensk källor: Historisk tidskrift 1908, sid. 78—80: Oxenstiernas uttalande o Leipzigkonventet i Berlin 1633, se Irmer, Die Verhandlungen Schwede und seiner Verbündeten mit Wallenstein und dem Kaiser von 1631 bis 16 II, s. 36; — Handlingar rörande Skandinaviens historia, 24, s. 200 f. D 24 mars skrifver Salvius, att han trodde det vara Gustaf Adolfs vilja, a han skulle söka upprätthålla vänskapen med Kristian IV (Skrifvelser t kansliämbetsmän N:o 3). I viss mån var detta äfven fallet. Den 21 apr skrefs det till Salvius i Grubbes namn: »... synes mig, att om han [K IV] vill göra godt, kan han ... icke annars än väl tracteras; allenast hva til K. M:tz tienst kan ... vid *Bremen* blifva förebygtt, thett blifver alt lucro» (Riksreg.). Fridericia I, s. 216. Jfr om Salvii uppfattning af fö hållandet till Danmark bil. 4.

[2] Arkiv II, s. 259.

[3] Deltagare i konventet, se bil. 4: Londorp, Acta publica (Frankf. a. M. 1668), s. 188; v. Bippen, Geschichte der Stadt Bremen (Bremen 1898), s. 359—360; Wittich, Magdeburg II, s. 5. — Theatru europæum II (Frankf. a. M. 1646), s. 391. omtalar ett konvent i Lübeck början af maj, och meddelar en förteckning på deltagare däri, som del öfverensstämmer med listan på deltagarna i Hamburgkonventet. Vidare tryckes där ett Tillys varningsbref till ständerna i Lübeck. Detta finnes afskrift bland »Handlingar rörande Tyskland och tyska kriget», Ox. sa Trots att skrifvelsen är ställd till ständerna i Lübeck, bär afskriften en teckning, att den varit adresserad till ständerna i Hamburg. På detta b syftar antagligen Salvius i bil 4, s. 198. Det synes alltså osäkert, om nå konvent verkligen hållits i Lübeck. Jfr f. ö. Wittich, Magdeburg, s. 99. an 1, Lackmann, Einleitung zur Schleswig-Holsteinischen Historie IV (Ha burg 1742), s. 107, anm. 2. Lackmanns källor har jag ej lyckats erhålla. — ett väntadt konvent i Lüneburg se Arkiv I, s. 736, bil. 2. — Arkiv I, s. 7

förhandlingarna, varit den pådrifvande kraften på kretsmötet. Det danska inflytandet bland ständerna röjer sig i önskningarna, att Kristian IV »extra ordinem», med Danmarks resurser, skulle understödja dem, i sympatierna för att välja hertigen af Holstein till kretsöfverste. En svensk motgång sådan som Magdeburgs fall måste ha synts Kristian IV öka både nödvändigheten af och möjligheterna för en politik, som afsåg att oberoende af Sverige göra de protestantiska intressena gällande. Han lär också just med anledning af Magdeburgs fall ha förklarat, att han ej skulle svika den protestantiska saken, om blott de öfriga gjorde sitt. Den förändrade situationen bör otvifvelaktigt också anses som förklaringen till det nya votum, den danske konungen mot konventets slut »till öfverflöd» insände och hvari han erbjöd ökade bidrag. Äfven om Kristian IV:s förklaring ej kommit tidigt nog för att inverka på beslutet, blef detta ganska tillfredsställande. Man beslöt att omedelbart börja värfningar, som skulle vara afslutade till den 26 juni. Då skulle ständerna åter samlas för att välja kretsöfverste. Samtidigt skulle kretsens politik, särskildt dess förhållande till Sverige, bestämmas. Tills vidare hade man nöjt sig med att »a part, dock allenast in genere» besluta att hålla god korrespondens med Gustaf Adolf. Salvius ansåg sig dock tydligen ha stora utsikter att på nästa kretsdag kunna afsluta ett formligt förbund med ständerna. Han har därför utan vidare betraktat det som en framgång för Gustaf Adolfs politik, då han trodde sig kunna försäkra, att »kungen i Danmarck och the andra niedersächsische creiss ständerne vele nu sielffve ränsa creisen».[1]

Den 22 maj åtskildes ständerna. Det skulle snart visa sig att i verkligheten föga var att bygga på deras beslut. Många hade undandragit sig att deltaga i mötet. Andra veko tillbaka, då kejsarens proklamationer mot Leipzigbesluten kommo dem tillhanda. Under sådana förhållanden kunde de beslutna rustningarna ej nå någon verklig effektivitet. Ständerna torde väl mot slutet af juni åter ha

[1] Wittich, Magdeburg II, s. 5; Arkiv II, s. 259. — Bil. 4; Lützow, Versuch einer pragmatischen Geschichte von Mecklenburg III, Berlin 1835 [Lützow III], s. 265. — Kristian IV:s vistelseort under konventet framgår af källor samt af Kong Christian den Fierdes egenhændige Breve, utgifna af Bricka och Fridericia, II (Köpenhamn 1889—1891), s. 340.

sammankommit i Hamburg men endast för att ånyo åtskiljas utan något definitivt resultat.[1]

Omedelbart efter konventets slut mottog Salvius Gusta Adolfs för detta afseddda instruktioner, dels genom bref, af hvilka ett från Grubbe den 5 och ett från Gustaf Adol den 11 maj blifvit bevarade, dels genom afskrift af eventual fördraget med Hessen samt ett »consilium», hvilket måste vara identiskt med det bekanta, af Söltl meddelade akt stycket »norma futurarum actionum».[2]

Detta »consilium» finnes ej i Riksarkivets samlingar. Antagande om dess identitet med »norma futurarum actionum» grundar sig p några utdrag i ett Salvii bref till Grubbe af den 24 (26) ma Trots det ytterst otillfredsställande sätt, hvarpå »norma futurarum actionum» publicerats, är öfverensstämmelsen otvetydig. Salvii »fin et media» motsvaras i Söltls förtyskning af »ziel und mittel». Enli båda källorna är generaldirektionen [»die allgemeine leitung (direc tio)»] »primum medium». I Salvii bref heter det: »hvadh genera directionen ahnlanger, ... måste then rationen, som ther vidhhäng är (nämbligen qui illam habet, facile rerum potitus), icke allen aldeles uthstrykas ...» Motsvarande ord lyda i Söltls text: »der a gemeinen leitung (directione) des krieges, den wer diese hat .. hvartill Söltl fogat anmärkningen: »Hier waren mehrere Worte a dem Manuscripte getilgt!» Vidare heter det i Salvii bref: »Ja, eff directorium fattar tu tingh i sigh 1:o) quid agendum, quod co silium hoc dicit pertinere ad communem senatum bellicum; 2 modum executionis ...» Öfverensstämmelsen med föreskrifterna det gemensamma stats- och krigsrådet i »norma futurarum actionu (s. 276—277) är i ögonen fallande. Vanskligare är det på gru af förtyskningen att återfinna tvenne lösryckta »odieusa ordh», »co citare» och »oppressio», som enligt Salvius skulle förekomma »in 5: och »in 7:o articulo». I den sammanfattning af den hessiska eventu konfederationen, som inleder akten, synes emellertid i uttrycket » unterthanen ... aufzumahnen, zu berufen ...» ordet »aufzumahn kunna vara öfversättning af »concitare». Det faller sig naturligt räkna punkten som den femte. I den punkt, som då blir sjunde, förekommer uttrycket: »die unterdrückung der katholik Det förefaller ej omöjligt, att Salvius velat varna för allt, som ku

[1] Bil. 4; Londorp IV, s. 152—159: Wittich, s. 99, anm. 1. s. anm. 1; Lackmann IV, s. 107, anm. 2; Slange-Gram, s. 729, där uppgifterna om de nordtyska städernas hållning (s. 730) äro oriktiga Salvius till en kanslitjänsteman [Grubbe], Hamburg den 15 juli ». . . hamburgerconventen var nu (11 juli) två reesor ofruchtsamligen lupen ...» (Salvii koncept). — Att rustningar förekommit, framgår af A I, s. 498 och för Lübeck af Sverges traktater, V: 1, s. 663—664.

[2] Bil. 1, 2 och 4: Söltl, Der Religionskrieg in Deutschland III (H burg 1850), s. 275. Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne, sid. 168, anm

uppfattas som utslag af en extrem politik, ägnad att afskräcka de redan förut tveksamma ständerna. Till alla dessa öfverensstämmelser kan läggas, att Salvius fick befallning att sända aktstycket till Camerarius i Holland. Söltls numera förlorade källa anses ha härrört från Camerariussamlingen i München.

Leipzigkonventet hade klart visat, att Johan Georg ej ämnade göra Gustaf Adolfs politik till sin. Då framträdde helt naturligt planen att trots honom draga nytta af de rustningar, som kunde bli en följd af mötesbesluten. Hertig Wilhelm af Weimar och landtgrefve Wilhelm af Hessen enades om att på så sätt söka bilda en ständerkår, hvarmed de under bibehållande af en icke obetydlig själfständighet skulle ansluta sig till Gustaf Adolf.[1]

Allt tydligare började det visa sig, att Gustaf Adolf ej ville ge sig till freds med Leipzigbesluten. Otvetydigt framträder en bestämd afsikt att skjuta Johan Georg åt sidan och själf intaga den af honom eftersträfvade platsen som de protestantiska ständernas ledare. Konungens omgifning börjar med missnöje tala om att ständerna ej vilja inrymma ledningen åt Gustaf Adolf, om farorna af »plurium imperium» o. s. v. Af Brandenburg fordrade konungen nu en »realkonjunktion» efter mönstret af den hessiska eventualkonfederationen, alltså att det faktiskt skulle träda öfver från Saxens till Sveriges sida. Och denna Brandenburgs anslutning ville Gustaf Adolf endast betrakta som ett led i förberedelserna till ett allmänt förbund: ständerna skulle behålla deliberationen men exekutionen af besluten simpliciter anförtros åt konungen och direktionen absolute lämnas åt honom. Man borde sätta ett formatum consilium vid hans sida, han skulle utföra, hvad de ville, heter det en annan gång, den 5 maj.[2]

»De directorio nemo ... ex iis, qui Lipsiæ fuerunt, S. R. M:ti quicquam tribuere dignati sunt. Aliis igitur artibus horum hominum ambitiosa temeritas erit corrigenda», så ut-

[1] Struck, Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustav Adolf Stralsund 1895) [Struck, Wilh. v. Weimar], Kap. V.

[2] Till Salvius i Grubbes namn den 13 april: »Ifrån Leipzigh höres här hvarken kallt eller varmpt. Then inbillade neutraliteten lärer lickväl omsider consummera them et illi sero sapient», (Riksreg.): Arkiv II. s. 247; något senare: Arkiv I. s. 456: Kretzschmar, Allianzverhandlungen Gustav Adolfs mit Kur-Brandenburg im Mai und Juni 1631 (Forsch. zur Brandenb. u. Preuss. Gesch. 1904) passim, särsk. s. 350; Dens., Gustav Adolfs Pläne. s. 168: Hist. tidskr. 1908, s. 74—75, 82; Sverges traktater, V: 2, s. 684 (§ 6).

tryckte Grubbe i sitt bref till Salvius den 5 maj träffande den uppfattning, som vunnit herraväldet i det svenska hög-kvarteret. Samma bref anvisar Salvius en taktik, liknande den som fullföljdes mot Brandenburg. Ville ej ständerna i nedersaxiska kretsen gemensamt ansluta sig till Sverige, borde man söka vinna dem hvar för sig. Den hessiska eventualkonfederationen skulle vara mönster för alla fördrag. Gustaf Adolf inskärpte och utvecklade ytterligare dessa före-skrifter genom sitt bref af 11 maj och framför allt genom det ofvannämnda »consilium», som medföljde detta bref.

Aktstycket var, enligt Gustaf Adolfs egen utsago, skrif-vet af doktor Steinberg, naturligtvis efter konungens anvis-ningar men med en frihet, som gaf honom tillfälle att följa sin egen »styl och modo loquendi».[1] »Norma futurarum actio-num» återspeglar klart och bestämdt hufvudpunkterna i den politik, vi sett framträda i slutet af april och början af maj: Leipzigförbundet skulle ersättas med »eine neue verfassung» efter mönstret af hessiska eventualkonfederationen och Gustaf Adolf träda i Johan Georgs ställe såsom »neu evangelisch haupt». Vid hans sida skulle ställas ett ständerråd med rätt att deltaga i besluten om politikens och operationernas allmänna riktning, medan konungen vid verkställandet af besluten borde vara obunden. Den svenska diplomatiens taktik skulle vara att väl låta ständermötena fortgå och göra hvad de kunde men framför allt söka binda det ena ståndet efter det andra vid Sverige. Hufvuduppgiften var att vinna Brandenburg och genom detta Saxen. Lyckades detta, skulle det öfriga följa af sig själf.

Innan jag återvänder till Salvius och hans förhållande till den nedersaxiska kretsens ständer, är det nödvändigt att ånyo upptaga frågan, om de planer, som framträdde i »norma futurarum actionum», syftat till en stadigvarande förändring af det romerska rikets författning. Akten själf uppger som krigets yttersta ändamål: »die unterdrückung der katoliken in der art, dass die evangelischen gegen die nachstellungen derselben gesichert seien». Endast tills detta

[1] Bil. 5. Det af Söltl tryckta aktstycket synes ha burit öfverskriften »Norma futurarum actionum. welche die Königl. Maj. zue Schweden dictirt» (III, s. 275 anm.) Äfven om denna anteckning härstammar från svenska kansliet, bör den tolkas med ledning af Gustaf Adolfs egen utsago om skriftets tillkomst.

ändamål uppnåtts, skulle skyldigheten att ej utträda ur för-
bundet gälla. Gustaf Adolf skulle på det mest bindande
sätt förpliktiga sig att återställa fästningar, som upplåtits
åt honom o. s. v. Förbundet skulle alltså få tillfällig karak-
tär. Såsom framhållits i min uppsats i Historisk tidskrift
1908, tillåta dessa uttalanden ej någon annan slutsats, än
att planens fullbordande skulle ha lagt en enorm makt i
Gustaf Adolfs händer.[1] Detta faktum framhäfves med all
tydlighet af de ord, hvilka som bekant utplånats ur Söltls
källa, men som med ledning af Salvii bref till Grubbe den
24 (26) maj kunna återställas: den som har generaldirektio-
nen,» facile rerum potitus». Dessa ord synas emellertid syfta
längre än till att blott konstatera den militära maktfull-
komlighet, som ledningen af ett protestantiskt ständerförbund
skulle ha lagt i Gustaf Adolfs händer. Salvius drog också
de mest vidtgående slutsatser af dem och skyndade sig att
varna sin regering för att i otid röja dylika planer. Det
visade sig dock snart, att de underordnades fantasi här som
så ofta ilat långt före de beslut, som verkligen fattats under
afgörandets omedelbara ansvar. Under hänvisning till Stein-
bergs egenartade uttryckssätt förklarade Gustaf Adolf, att
de uttryck, Salvius fäst sig vid, icke vore »på thet sättet,
som I menen, till att förstå».[2] Gustaf Adolfs eget svar på
den frågan, hur han våren 1631 tänkt sig det romerska ri-
kets framtida öde, ger ej »norma futurarum actionum».

Emellertid har Gustaf Adolf ingalunda ansett sig böra
fullfölja tanken på Sveriges supremati öfver de tyska stän-
derna under kriget till dess yttersta konsekvenser. Det kan
väl knappast tänkas, att han vid Magdeburgs ständigt
växande fara skulle vågat att söka tvinga Johan Georg till
den fullständiga underkastelse, som han ej kräfde af honom
vid Tillys infall i Saxen. Efter Magdeburgs fall accepterade
han utan vidare hertig Wilhelms och landtgrefve Wilhelms
anbud att upprätta en jämförelsevis självständig ständerkår

[1] Jmfr Hist. tidskr. 1908 s. 83. När akten talar om samtida konvent, åsyftas
ej, som man hittills antagit, Leipzigkonventet utan de olika kretsmöten, som
följde efter detta. Den sista svårigheten vid Kretzschmars datering (Gustav
Adolfs Pläne, s. 168, anm. 2) bortfaller därmed. — Att beteckna »norma fu-
turarum actionum» som »det första vittnesbördet» om Gustaf Adolfs nya
politik (Hist. tidskr. 1908, s. 80) är ej fullt exakt. Akten sammanfattar de
nya planerna vid deras första framträdande.

[2] Bil. 4, 5.

vid den svenska arméns sida.[1] Likaså i den nedersaxisk kretsen. Allt efter som svårigheterna växte, tycktes han steg för steg bekväma sig att där öppna dörren för Dan marks inflytande. Det må dock betviflas, att han verklige annat än i yttersta nödfall skulle ha låtit Kristian IV träng sig emellan Sverige och kretsens ständer.[2] Däremot var han otvifvelaktigt efter Magdeburgs fall beredd att göra bety dande eftergifter i fråga om det absoluta direktoriet öfve ständernas kontingenter. Den 22 maj öfversände han ti Salvius såsom rättesnöre det förslag till förbundsfördrag, son Wilhelm af Weimar och Wilhelm af Hessen förelagt honom Samtidigt förklarade han sig, möjligtvis på grund af någo Salvii förfrågan, villig att »til deres [de nedersaxiska stän dernas] hielp och försvar de hameltonische troupper me dem, vij ther till värfva, låte blifva employerede», om stä derna accepterade det nyssnämnda förbundsförslagets villk och bidrogo till truppernas underhåll. Gustaf Adolf skul alltså äfven i nedersaxiska kretsen ha kunnat samtycka t upprättandet af en ständerkår med svenska hjälptrupp ledd under öfvervägande inflytande från ständernas si Den starka svenska kontingenten skulle dock ha blifvit

---

[1] Struck, Wilh. von Weimar, s. 109; ibidem bil. 5. Oaktadt fördra mellan Gustaf Adolf och de båda furstarnas sändebud ej är kändt, har följt Strucks antagande, att Gustaf Adolf verkligen accepterat det he förelagda förslaget. Mot detta tyckes tala, att fördraget med Bremen t Gustaf Adolfs bref af 22 maj i fråga om den svenska subdirektorn fö eventualkonfederationen (jmfr s. 167—168). Detta förklaras dock tillrä ligt af att man ej gärna kunde åt Johan Fredrik öfverlämna makten ö den på Weser väntade, i England värfvade arméen under Hamilton. — »copia foederis inter Herculum [Gustaf Adolf] et Achillem nuper in m junio anno 1631 initi», återger de svenska fördragsvillkoren, starkt m tierade till ständernas fördel. Då intet om dess ursprung är kändt — p grafindelningen följer ej något fördrag från denna tid — torde inga satser kunna dragas af dess bestämmelser (Handlingar rörande Tysklan tyska kriget, Oxenstiernska samlingen).

[2] Bil. 1, 2, 3: lakunen i brefvet af 5 maj bör säkerligen utfyllas »kretsöfverste». Kararaktäristiskt är, att samtidigt med att Gustaf A ger sitt samtycke till Kristian IV:s val till kretsöfverste, befaller han vius att binda kretsens ständer vid Sverige på hessiska eventualkonfe tionens villkor. — En verklig eftergift är befallningen till Salvius de maj att understödja Kristian IV:s planer på stiften. Att Salvius upp frågan, torde framgå af att ärkebiskop Johan Fredrik afgifvit en resoluti Salvius om villkoren för en förlikning med Danmark den 19 juni 1631 ((D. III), där den bremiska ståndpunkten till det yttersta häfdas. Då Frid ej i de danska saml. funnit det kreditiv, Gustaf Adolf den 23 maj utst åt Salvius för underhandlingar med Danmark i dessa frågor (Riksreg.), har väl knappast användts och anbudet alltså kanske ej ens kommit till Kri IV:s kännedom. Jmfr dock Christian den Fierdes egenhændige Breve VII.

borgen för Sveriges inflytande. Att detta var meningen, visar Gustaf Adolfs resolution på Salvii rapport af den 24 (26) maj om kretsdagen i Hamburg. Salvius föreslog i denna, under tydlig öfverskattning af kretsdagsbeslutens effektivitet, att Gustaf Adolf skulle söka förbund med Danmark, draga den hamiltonska hären till hufvudarmén och öfverlämna åt Danmark och ständerna att befria kretsen från de katolska trupperna. Gustaf Adolf ogillade emellertid i sitt svar den 8 juni alldeles förslaget. I stället borde Salvius på allt sätt söka lugna Kristian IV:s och ständernas eventuella farhågor. Endast om kretsen gjorde sig så stark, att den hamiltonska kåren ej behöfdes mot fienden och ej kunde häfda Sveriges inflytande gent emot ständerna, om dessa sökte emancipera sig, endast då skulle denna sändas till hufvudarmén. Salvius skulle i detta fall söka utverka fri passage för trupperna genom kretsen. Förbund med Kristian IV ville Gustaf Adolf ej begära. Med klar blick för de motiv, som lågo bakom dennes ifver, svarade han: »Vill konungen något göra till saken, så gör han thet snarare uthan vår påminnelse». Det kan emellertid ej ha synts honom värdelöst, att han så, utom i fråga om stiften, också själf skulle ha behållit alldeles fria händer gent emot Kristian IV.[1]

Hvad Salvius skulle kunna uträtta, berodde emellertid framför allt af Gustaf Adolfs egna åtgärder. Konungen betraktade det som sin första uppgift att militäriskt och politiskt trygga sin operationsbas. Det vore onödigt att dröja vid den rad af olika befallningar, han i syfte att förstärka arméns ställning vid Oder och Havel utdelade åt sina officerare. Viktigare är här förhållandet till de båda kurfurstarna. Den svenska diplomatien hade länge haft klart för sig, att de öfriga ständerna skulle vara vunna, om man kunde finna vägen till en uppgörelse med Johan Georg. Utsikterna därtill voro dock för ögonblicket inga. Däremot kunde Gustaf Adolf utöfva den starkaste påtryckning på Georg Wilhelm, både därför att Sverige ensamt

---

[1] Bil. 3, 4, 5: Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne, sid. 11, anm. 1; Kreditiv till Kristian IV den 6 juni för underhandlingar om fritt genomtåg af Hamiltons trupper (original i Salvii samling, Bref från Kungl. Huset. Kreditivet har alltså aldrig användts).

kunde skydda honom mot Tilly, och därför, att Brandenburg faktiskt var i den svenska arméns våld. Med uppbjudande af båda dessa pressionsmedel framtvang han utan hänsyn till Leipzigförbundet den bekanta reversen af den 10 juni, som faktiskt ställde kurfurstendömet till hans förfogande. Från Berlin skyndade han därpå till Pommern för att betrygga förbindelserna med hemlandet. Han möttes där af underrättelsen, att Greifswald, de kejserligas sista position i Pommern, kapitulerat den 15 juni. Totts armé kunde alltså, som länge varit ämnadt, sändas in i Mecklenburg. Efter att ha uppmanat de båda hertigarna att understödja Tott, vände konungen tillbaka till sin hufvudarmé. Nu var ryggen fri. Offensiven kunde åter börja. Den [illegible] juli gick Gustaf Adolf öfver Elbe, den 13 var han i Werben. Därifrån behärskade den svenska hären Elbe långt uppåt och nedåt. De kejserliga besättningarna i Mecklenburg voro afskurna från sina förbindelser. Nu ändtligen reste sig de båda hertigarna. Den 17 juli lämnade de Lübeck den 19 ankom Adolf Fredrik till Schwerin, den 21 Johan Albrekt till Güstrow. I förening med Tott började de där efter Rostocks belägring. Från det fasta lägret i Werben kunde Gustaf Adolf hvarje ögonblick bjuda Johan Georg handen, om de svenska eggelserna och den växande motsatsen mot katolikerna ändtligen gjorde sin verkan. För Salvii verksamhet syntes det skola komma att betyda mycket, att konungen intagit en position, från hvilken han direkt kunde stödja sina vänner i den nedersaxiska kretsen. Landstege så ändtligen Hamilton med sina engelska trupper [illegible] Bremen, finge han det största gagn af Gustaf Adolfs ställning vid Elbe.[1]

De »separat»förhandlingar, Salvius i öfverensstämmelse med sina nya instruktioner inledde, böra ha tett sig som en naturlig fortsättning af hans tidigare försök att vinna ständerna för »det gemena väsendet». Leipzigförbundets ring utveckling och det händelseförlopp, som dref Johan Georg i Sveriges armar, har säkerligen för de flesta förborgat

[1] Kretzschmar, Allianzverhandlungen, s. 359 f. — Wittich, Magdeburg, s. 701—703: — Redan den 29 maj — med anledning af rykten om Tillys tåg mot Hessen — underrättar Gustaf Adolf Salvius om sin plan att gå mot Elbe (Riksreg): Arkiv I, s. 464 f.

Gustaf Adolfs beslut att undantränga Johan Georg från ledningen af de protestantiska ständerna, äfven om de svenska förbundsförslagen ibland kunde tyckas svårförenliga med de i Leipzig åtagna förpliktelserna.

Omedelbart efter det nedersaxiska kretsmötets slut begaf sig Salvius till Bremen. Redan länge hade ärkebiskop Johan Fredriks hållning visat, att han endast väntade på ett lägligt tillfälle för att öfvergå till Sverige. De förhoppningar, som så väckts, hade ytterligare bekräftats vid ett besök, som Lesle under konventet aflagt i Bremen.[1] Under sådana förhållanden blef det ej svårt för Salvius att komma till rätta med honom. Underhandlingarna varade omkring 14 dagar. Vi känna endast resultatet, det i Sverges traktater tryckta fördraget af den 23 juni. Detta ansluter sig nära till den hessiska fördragstypen. Bremen öppnades för Sveriges trupper. Den absoluta direktionen af kriget förblef hos Gustaf Adolf, som kunde utöfva den personligen eller genom ställföreträdare (I: §§ 7, 8). Gustaf Adolf lofvade att utrymma fästningarna i Bremen, så snart orsaken till deras besättande upphört. Dock skulle de svenska besättningarna under inga förhållanden dragas bort, förr än ärkestiftets ständer samtliga underskrifvit fördraget (I: § 4). Allt detta var, med de modifikationer, de lokala förhållandena i ärkestiftet betingade, den hessiska eventualkonfederationens bestämmelser. Det större oberoende, som hertig Wilhelm af Weimar och landtgrefven af Hessen utverkat åt sig, kom icke ärkebiskopen till del. Alldeles utan spår ha dock icke Gustaf Adolfs eftergifter ifråga om ständernas självständighet blifvit i denna allians. Man torde icke behöfva tillmäta det någon större betydelse, att Johan Fredrik sig förbehålla Leipzigbeslutet och sina förpliktelser mot kretsen giltighet, för så vidt de ej stredo mot kontrahenternas gemensamma syften (II: § 7). Däremot är det af vikt, att i fördraget, visserligen blott som ett ärkebiskopens förbehåll, inflöt den bestämmelsen, att om kretsens egna

[1] En följd af Lesles besök i Bremen (bil. 4), är möjligen ett ärkebiskopens bref till Gustaf Adolf af den 22 maj, svar å en skrifvelse af den [illegible] april. Johan Fredrik accepterar med nöje konungens löfte om beskydd och om understöd af den engelska kåren. Däremot anser han sig ej för [illegible] skull i stånd att tillmötesgå Gustaf Adolfs begäran om värfningar m. m. (Germanica D. III).

trupper funnos i stiftet, då de svenska kommo dit, en särskild öfverenskommelse om direktoriet skulle träffas mellan Gustaf Adolf och kretsständerna, inklusive Johan Fredrik.[1]

Näst uppgörelsen med ärkebiskopen af Bremen, hvilken ju var förutsättning för den hamiltonska diversionen, var det Salvii mest trängande uppgift att söka åstadkomma ett aftal med hertig Kristian af Celle för att underlätta Gustaf Adolfs egna operationer. Den 14 juni vände han sig, väl med anledning af föreskrifter i ett bref från Gustaf Adolf af den 29 maj, till hertigen och hans förtrogna med uppmaning att ansluta sig till Sverige. Man torde också ha räknat på hertig Georgs och andra Sveriges anhängares inflytande på den regerande hertigen. Emellertid skulle det visa sig, att marken ej var tillräckligt beredd. Celle hade sedan en tid tillbaka intagit en mycket tillbakadragen hållning gent emot protestanterna. På Leipzigkonventet hade hertig Kristian visserligen varit representerad, men han hade ej deltagit i de båda kretsmötena i Hamburg. Den 11 juli kom Salvius efter mottagen inbjudan till Celle och framställde sin proposition till några hertigens råd på slottet. Han hade befallning att begära »durchzug, vivres, retraicte och ändtligen een total conjunction och alliance». Propositionen började med att rättfärdiga och motivera Gustaf Adolfs tyska fälttåg och framhäfde så nödvändigheten af att de tyska protestanterna gjorde sitt till. Särskildt beklagade Salvius, att kretsmötet i Hamburg två gånger upplösts utan resultat framför allt, emedan hertigen af Lüneburg vägrat att deltaga. Till slut framställdes de olika svenska krafven, hvarvid Salvius lät förstå, att han var befullmäktigad att under-

[1] Sverges traktater V: 1, s. 463 f. Salvius till Johan Casimir, Hamburg den 30 juni 1631: S. hade varit 14 dagar i Bremen. Johan Fredr... »gifver sigh certis pactibus, såsom landgreffven af Hessen och hertigarna a... Weimar gjordt haffva, uthi Kon. Mtz tutel och protection» (Stegeborgssaml... Salvius hade alltså den 30 juni mottagit Gustaf Adolfs bref af 22 maj (bil. 3... Att det kommit honom till handa redan före fördragets afslutande, synes fram... gå af att i detta influtit bestämmelsen om en viss frist, inom hvilken anslutni... till fördraget skulle få äga rum. Denna bestämmelse saknas i eventualko... federationen (I: § 16) men finnes däremot i det hessisk-weimarska försla... (Struck, anf. arb., s. XXXII). — Enligt uppgift af Johan Fredrik i bref t... Salvius den 29 febr. 1632 har ärkebiskopen själf koncipierat fördraget i d... slutliga form. Att de hessiska förebilderna förelagts honom, är emeller... otvetydigt. Ett tidigare förslag, »Steinbergs auffsatz» återger i korthet ... viktigare svenska fordringarna. Förslaget, som är odateradt, synes va... skrifvet före Magdeburgs fall (Germ. D. III).

andla om allians. Efter en halftimmes öfverläggning varade de lüneburgska råden genom kanslern Merckelach. Svaret var hållet i en ytterst tillmötesgående ton ıen framhäfde på allt sätt hertigens förpliktelser mot Kursaxen och Leipzigförbundet: Gustaf Adolfs landstigning i ryskland hade gifvit ständerna tillfälle att själfva i Leipzig örena sig till sitt försvar; hertigen hade alltsedan samvetsgrant betalat sin kontribution till Johan Georg, »therigenom hur-Sachsen så myket mehr var vinculerat at continuera».[1] en föreslagna alliansen kunde hertigen ej ingå af många käl, bland annat emedan han redan så nära förbundit sig ned Johan Georg och uppdragit honom direktionen. Salvii lagomål öfver att hertigen svikit kretsen bemöttes officiellt ned fruktan för Tilly, mera privat med antydningar om ivalitet mot Danmark i fråga om kretsöfversteskapet och med retsförfattningens oduglighet. Endast i fråga om hvad som egärts för den svenska armén, om den komme i hertigens and. visade man i sak något tillmötesgående. Man bad aturligtvis att i möjligaste mån bli befriad från alla dylika ordor men afslog ej anhållan utan yrkade blott på sträng rdning. Salvius kunde ej vara nöjd med ett dylikt svar. Då han blef kvarbjuden »till måltid», passade han på tt under väntan på denna söka frampressa ett definitivt var. Utgående från hertigens ovillighet att samverka ned kretsen lät han förstå, att om ständerna hvar för sig ille understödja Gustaf Adolf, några kretsrustningar ej ore nödvändiga. Konungen skulle själf »medh een armée hr Westersjön, medh then andra uhr Östersjön» ränsa kreten. Det kunde då vara till lättnad att ha allierat sig med verige »certis pactis» och att då åt konungen ensam uppraga kretsens »totalvärfning». Under den följande diskusionen utvecklade Salvius vidlyftigt, »hvadh gott H. K. M:t a sijn sidha ville göra moot them» i händelse af förbund, ıen endast generaliter, hvad han fordrade i gengäld.

Salvius hade alltså ryckt fram med den svenska politikens verkliga afsikter, men den celleska regeringen fann n utväg att parera hans försök under sken af tillmötesgående. Mot aftonen kom kanslern till Salvii kvarter och

[1] Jmfr dock Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne, s. 21—22.

meddelade, att hertigen af Salvii framställning låtit förma sig att lofva deltaga i kretsmötet i Hamburg. Om alliansen kunde han intet svara, då han först måste öfverlägga med sina ständer och sina bröder. Under tiden skulle hertigen »realiter præstera, hvadh verbaliter i alliancen förmäles». Någon skriftlig resolution ville man icke ge, som det sade af fruktan, att den skulle komma till Tillys kännedom.

Om de celleska råden, såsom Salvius förmenade, med sina »mechtog goda ord» sökte att ändtligen dimittera honom väl content, så lyckades de verkligen öfvertyga honom at Sverige intet annat än »god affection» hade att vänta a hertig Kristian. Dock torde, som Kretzschmar visat, denn redan nu ha tillägnat sig tanken på ett själfständigt tredj parti. I sjelfva verket har emellertid Salvius knappast klar fattat den reella motsats, som dolde sig bakom de artig orden. För honom tedde sig allt som vankelmod och svag het. Efter en dråplig skildring af hofvets sinnesbeskaffenh slutade kan sin rapport så: »Thenna dispositio animorum fuller inthet nyttig för them sjelffve, men så är han lijkvi pro ratione temporis a virtuoso principe till alt gott disp nerligh. The moste varda ährade, caresserade och furstlich respecterade. Hvadh man ther bredevid ob temporis neces tates göra moste, thet holla the fuller tå till godho». O konungen bevärdigade hertig Kristian och Fredrik Ulrik Braunschweig med ett besök eller en beskickning, skulle helt visst ingå fördrag. Endast ett par dagar senare sän hertig Kristian till Gustaf Adolf klagomål öfver den svens arméns hållning, som djupt förstämde konungen. — I torftiga resultatet af detta försök till närmande fick fö att betyda för den svenska krigföringen under den närma tiden. Krigets gång förde Gustaf Adolf bort från de lü burgska landen och in i riket.[1]

Redan långt före Gustaf Adolfs öfvergång till Ty land hade Sverige trädt i förbindelse med de fördrifna me

[1] Gustaf Adolf till Salvius den 29 maj: befallning att förmå herti af Lüneburg att öppna sina fästningar för Gustaf Adolf: Drebber till Sal den 1 juli 1631: uppmanar Salvius att ej börja underhandlingarna, förr D. själf och hertig Georg kunde vara närvarande. — Salvius till en kan ämbetsman [Grubbe], Hamburg den 15 juli 1631 (Salvii koncept). Kretzs mar (Gustav Adolfs Pläne, s. 11, anm. 4) har ej funnit några uppgifter förloppet och resultatet af dessa underhandlingar, helt naturligt, då Sa ej fick skriftlig resolution.

enburgska hertigarna.[1] · Efter krigets utbrott hade Salvius och Falkenberg på alla sätt sökt egga dem att genom en resning återtaga sitt land. Modlösa, så snart ej den svenska arméns annalkande tycktes lofva omedelbar hjälp, drogo dock hertigarna ut på tiden. Slutligen ställde sig Johan Albrekt genom en öfverenskommelse af den 6 maj 1631 till Gustaf Adolfs förfogande. Först Totts infall i Mecklenburg gaf dock, som berättadt, signalen till resningen. Ett formligt förbundsfördrag måste nu upprättas för att ordna hertigarnas förhållande till Sverige. Redan i akten af den 6 maj heter det, att Gustaf Adolf med det snaraste skulle sända nagon, som kunde fullborda de då ej afslutade fördragsunderhandlingarna. Den 21 juni befallde konungen Åke Tott att jämte Karl Baner upptaga dessa underhandlingar, den 4 juli utställdes kreditiv för Karl Baner. Om någon af dessa herrar deltagit i underhandlingarna, känna vi ej. Det blef Salvius, som efter en kunglig befallning af den 6 juli egentligen kom att företräda Sverige. Salvius förelade hertigarna ett förslag till förbundsfördrag, dagtecknadt Werben den 5 augusti och som det synes redan undertecknadt af konungen. Detta förslag, som alltså bör vara ett troget uttryck för Gustaf Adolfs afsikter, mötte emellertid ett sådant motstånd, att Salvius fann sig föranlåten att i ett andra utkast väsentligen mildra de svenska krafven.[2]

---

[1] Gustaf Adolf befallde Salvius den 22 och 29 maj att äfven upptaga frågan om förhållandet till hertig August af Saxen-Lauenburg, hvilken ådragit sig Sveriges fiendskap genom sin hållning vid Frans Karls misslyckade landningsförsök. Salvius skulle lofva honom förlåtelse, om han öppnade sina fästningar för Sverige. Försoningen kom dock först senare till stånd. Den augusti befaller konungen att inskrida mot hertigen (Lützow III, s. 268); Johan Fredriks intercession till hertig Augusts förmån hos Salvius den 22 okt. 1631 (bref till Salvius). Äfven kretsständerna inlade sitt ord till hans förmån (Sverges traktater V:2, s. 690; Salvius till konung Gustaf II Adolf den 16 nov. 1631, defekt. Salvii koncept.) Hertigen erhöll slutligen en salvaguardia, som dock ej tillfredsställde honom, då åtskilliga villkor voro fästa vid den. Emellertid förmådde han Salvius att »purificera» akten från dessa (hert. Aug. till Salvius den 8 maj 1632). Klagomålen fortforo dock. Den 18 maj 1632 underrättade hertigen Salvius, att han måst vända sig direkt till Gustaf Adolf. Resultatet blef ett ovillkorligt skyddsbref, dat. den maj 1632 (bestyrkt afskr. bland »Bref från Kongl. Huset», Salvii saml.). Härmed upphöra dock klagomålen (efter hertigens talrika bref till Salvius).

[2] Sverges traktater V: 2, s. 684; V: 1, s. 715—716; Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne, s. 164, anm. 4, s. 179. Af de båda af Kretzschmar anförda förslagen till fördrag har jag blott återfunnit det första (afskrift, »Bref från Kongl. Huset», Salvii saml.). Det är dateradt lägret vid Werben d. 5 augusti 1631. Konungens underskrift och »locus sigilli» äro utmärkta. Möjligen har Gustaf Adolf alltså redan nu låtit förelägga hertigarna ett ensidigt

Enligt egen uppgift har Salvius redan under vintern 1630—1631 flera gånger yrkat på att Mecklenburg skulle göras till svenskt län — »ob situm cum Svecia». Dessa sista ord ge uttryck åt samma tanke, som från början behärskade underhandlingarna med Pommern och som efter hvad man kunnat förmoda, äfven borde ha gjort sig gällande vid underhandlingarna med Mecklenburg.[1] Förbundsförslaget af den 5 augusti visar, att så äfven varit fallet, äfven om Gustaf Adolf ej fullföljt tanken till den yttersta konsekvens, som Salvius säger sig ha förordat. I stället lades det »eviga» fördraget med Pommern jämte dess bifördrag (»defensionsförfattningen») till grund för det första svenska förbundsförslaget.

§§ 1—3, 9, 11—17 i detta motsvaras — naturligtvis mutatis mutandis, framförallt i § 5 af pommerska fördraget — i det närmaste af §§ 1—3, 5, 7—13 i hufvudfördraget med Pommern, §§ 4—7 och 10 samt med större formella förändringar § 8 i den förra akten af §§ 1—3, 6 och 5 i den pommerska defensionsförfattningen. §§ 6 och 14 i det pommerska fördraget liksom § 18 i Salvii förslag den 5 augusti (se nedan!) afse rent lokala förhållanden, § 4 i pommerska hufvudfördraget blef onödig, då defensionsförfattningen inarbetades i förbundsfördraget.

Det var alltså meningen, att Mecklenburg liksom Pommern för all framtid skulle ställas i en nära, oupplöslig förbindelse med Sverige, som skulle ha fördragfäst dettas inflytande på södra Östersjökusten.

Grundvalen för detta Sveriges inflytande utgjorde naturligtvis de direkt från det pommerska hufvudfördraget lånade bestämmelserna om förbundets eviga varaktighet. Då jag ej haft tillgång till Salvii andra förbundsförslag, kan jag ej afgöra, om formuleringen af dessa bestämmelser däri ändrats.

Äfven genom ockupation af en fast plats ville man säkerställa Sveriges framtida makt i Mecklenburg. Redan länge hade det insatts, att Sverige som »assecuration» tills vidare skulle behålla någon mecklenburgsk hamn. Möjligtvis är det denna afsikt, som ligger bakom det löfte, Gustaf Adolf i memorialet af den 6 ... 1631 lät Johan Albrekt afgifva, »sich in solcher alliance gegen ... also willfehrig wieder zu bezeigen, das wir auch darunter in unserm stadt desto mehr versichert sein undt bleiben konnen» (§ 6). Bägge rade skriftliga föreskrifter nämna intet om dylika planer. I förbundsförslaget af den 5 augusti lofva emellertid hertigarna att så

---

fullbordadt fördrag till underskrift. Tydligt synes vara, att akten uppsatts i det kungl. kansliet i högkvarteret och alltså är ett autentiskt uttryck för konungens syften.

[1] Bil 6; Hist. Tidskr. 1908, s. 72, 85—86.

ant för Sveriges krigskostnader — motiveringen för Sveriges anspråk r här alltså förändrad — lämna Wismar »med hamn och tullar» i ustaf Adolfs besittning, till dess denne därur »eller eljes *af oss» ertigarne] fått full ersättning för sina krigskostnader (§ 18). etta kraf väckte naturligtvis motstånd. I Salvii andra förslag har et ocksa bortfallit. Säkerligen får emellertid detta ej tolkas så, tt Salvius uppgifvit alla dylika anspråk. Så långt har säkerligen ke hans fullmakt sträckt sig. Bland Salvii odaterade koncept i iksarkivet finnes ett på latin affattadt, föga rättadt, odateradt för-*ag* till en akt, hvarigenom Adolf Fredrik — inom hvilkens del af ertigdömet Wismar låg — ordnar Wismars ställning till Sverige. nder kriget skulle Gustaf Adolf få disponera stad och hamn på amma villkor som öfriga fästningar. Efter freden skulle Sverige a rätt så väl att låta sina krigsskepp inlöpa i hamnen som att in-ägga besättning i staden. Nödiga befästningsarbeten skulle efter amtycke få utföras. Emellertid skulle dessa rättigheter endast gälla nder Gustaf Adolfs lifstid — medgifvandena karaktäriseras som ett evis af hertigens tacksamhet mot honom personligen — och de nderkastades äfven andra väsentliga inskränkningar. Besättningens orlek skulle bestämmas af konungen och hertigen gemensamt och ga officerare utan hertigens samtycke utnämnas. Den svenska rnisonen skulle aflägga ed äfven till hertigen. Samtliga öfriga rhetsrättigheter, som tillkommit hertigen, förbehöll denne sig allt-mt. Slutligen föreskrefs det, att kostnaderna för besättningens derhåll och eventuella befästningsarbeten till hälften skulle bestri-s af hertigen, till hälften af Sverige. Det synes berättigadt att ga antagandet, att detta förslag varit afsedt att komplettera Salvii dra utkast till fördrag i den viktiga punkten om Wismar.[1] Trots samtliga eftergifter — allvarsammast är begränsningen af disposi-tionsrätten öfver staden till Gustaf Adolfs lifstid — skulle alltså lvius fortfarande ha häfdat tanken på en svensk ockupation af ismar.

Slutligen bör märkas, att förbundsförslaget den 5 augusti i an-ning till de hessiska förebilderna fordrade, att hertigarna skulle lla sig under Sveriges »schutz, schirm und protection». Liksom Pommern väckte detta opposition, men det lyckades ej för meck-lenburgarna som för pomrarna att nödga svenskarna att ändra denna mulering. Salvii andra förbundsförslag bibehåller den i all dess rpa.[2]

---

[1] M. Ritter i Göttingische gelehrte Anzeigen 1901, s. 75—76. Hist. tr. 1908, s. 70—71. — Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne, s. 179 —. är endast i det andra förbundsförslaget, som bestämmelser om hamnarna as, hvarför endast vid detta utrymme för en sådan uppgörelse synes s. Att hänföra förslaget till höstens underhandlingar är mindre tillta-de, då de rätt rikliga källorna ej ens antyda, att en sådan utväg då ets på tal.

[2] Otvifvelaktigt är det bestämmelserna om »protektionen», som föran-a Gustaf Adolf att att ständigt uppställa de hessiska fördragen som före-d vid alla underhandlingar.

För det pågående kriget gaf samarbetningen af de olika pommerska fördragen Gustaf Adolf, hvad han betingade sig genom fördrag af den hessiska typen, och dessutom en väsentligt ökad kontribution tack vare kvarterordningen, som skulle införas i anslutning till de pommerska förebilderna. Hur dessa bestämmelser modifierats under de följande underhandlingarna, veta vi tyvärr ej. Föreskrifterna om kvarteren lära ha utgått ur Salvii andra förbundförslag likaså ett stadgande, hvilket gaf det svenska myntet giltighet i Mecklenburg liksom det förut fått i Pommern. Knappast får väl emellertid detta mer än det liknande förhållandet med bestämmelserna om Wismar tolkas så, att Salvius uppgifvit alla dylika kra

Underhandlingarna med Mecklenburg skulle ej nu komma att föras till slut. Underrättelsen, att Hamilton tvärt emot alla befallningar landstigit i Pommern i stället för i Bremen satte Gustaf Adolf i en tydlig förlägenhet. Den förutsättning, hvarpå han byggt sin nedersaxiska politik, hade ran lat. Genom ett bref af den 13 augusti befallde han därför Salvius att ge ärkebiskopen af Bremen några lugnande försäkringar och därpå »per posta» bege sig till högkvarter och mottaga nya instruktioner.[1]

Efter slaget vid Breitenfeld sändes Salvius tillbaka t sitt förra verksamhetsområde. Hans instruktion är dater den 17 september. Han skulle vara Sveriges ordinarie re dent i Hamburg, representera det hos angränsande re ringar samt upprätthålla korrespondensen med hemland och agenter och korrespondenter rundt omkring.[2] Ha första särskilda uppdrag i kretsen var att afsluta und handlingarna med Mecklenburg. I början af oktober tiden för Rostocks kapitulation kom Salvius dit efter att uppehållits någon tid i Berlin genom underhandlingar m kurfursten. Underhandlingarna fördes i Rostock. Salv medförde Gustaf Adolfs ultimatum, ett af konungen re underskrifvet förslag till förbundsfördrag, dateradt H den 17 september. Enligt Kretzschmar ligger Salvii an fördragsutkast till grund för detta förslag. Det företer samarbetning af det ursprungliga förslaget (af 5 augusti) paragrafer ur det hessiska fördraget. Särskildt är att mär

[1] Riksregistraturet. Oförklarlig är Salvii egen uppgift, att han pass i 3 månader» varit i högkvarteret. Arkiv II, s. 306.

[2] Instruktioner för Salvius den 17 och 18 sept. Arkiv I, s. 497, reg. Anvisning på lön fr. o. m. 1 juli 1630 (!) samt diverse andra för (ibidem 17 sept.).

itt de i det andra förslaget uteslutna punkterna — om hamiarna, kvarteren och det svenska myntet — återinförts.

Några egentliga svenska eftergifter kan man ej tala om. Förragets »eviga» giltighet framhäfves kanske ej med samma klarhet om i 5 augustiförslaget. Men någon ändring i denna punkt kan j vara afsedd. Begränsningen af fördragets giltighetstid är ej införd rån den hessiska förebilden. Bestämmelserna, att förbundet skall ornyas hvart tionde år och att ingendera parten utan den andras amtycke får utträda därur, kvarstå oförändrade (§§ 19, 20). Forauleringen af bestämmelserna om den svenska protektionen ha något ndrats, men denna form af afhängighet af Sverige upprätthålles ock. Den svenska direktionen bibehålles orubbad och utbildas vidare enom införandet af en svensk »subdirektor» och ett svenskt krigsråd fter hessiskt mönster. Utom de vanliga bördorna ha som nämts ordringarna på kontributionskvarteren och det svenska myntets giltighet åter införts. Det närmare ordnandet af den svenska krigsmaktens tällning och krigsbördorna uppskjutes dock till en specialkonvention.

Framför allt är det emellertid bestämmelserna om de mecklenurgska hamnarna, som ådraga sig intresse. Gustaf Adolf fordrade n ej blott Wismar utan äfven Warnemünde. Med motivering, hämtad i väl från Sveriges »jus belli» som från nödvändigheten att trygga ess säkerhet förklarade sig Gustaf Adolf ämna behålla de nämnda terna, tills deras öde afgjorts i fredsslutet mellan konungen och ket. Båda hertigarna få uttala sitt samtycke samt medgifva konungen t efter godtycke upptaga tull och befästa de ockuperade platserna. f alla de förbehåll, Salvius låtit inflyta i det odaterade förslag, som ir satts i samband med hans andra förbundsförslag, återstår endast i reservation för hertigarnas »öfriga» rättigheter. Begränsningen af kupationen till konungens lifstid, medbestämmanderätten öfver garsonernas sammansättning och storlek samt dessas förpliktelse att ägga ed äfven till Mecklenburg ha bortfallit. Däremot synes man svenska sidan ha afstått från anspråket på särskilda bidrag till rnisonernas underhåll.[1]

Dessa svenska fordringar mötte ett motstånd, som ilvius ej mäktade öfvervinna. Det var åter de tre punkrna om kontributionens storlek, om det svenska myntet h om hamnstäderna, som hertigarna vägrade att under-sta sig. Än genom böner, än genom förebärande af sin ikt att ej »alienera» något från riket sökte de befria sig in kraften. Till slut beslöto de — enligt Salvii bref till rubbe af den 12 oktober — att för sin del tillgripa samma färirigssätt som Gustaf Adolf. De skulle ändra de tre

[1] Salvius till Grubbe, Rostock den 12 okt. 1631 (Bref till kansliämbets-s Nr 3); Sverges traktater V: 1, sid. 715 f., 719; Kretzschmar, Gustav dfs Plane, s. 179.

punkterna efter sina önskningar, underskrifva den sålunda omarbetade alliansen och sända den till Gustaf Adolf i hopp att han skulle låta sig nöja därmed. Salvius låter hela ansvaret för denna »dristighet» falla på hertigarna. Dock afhåller han sig ej från att ge dem ett visst understöd, i det han antyder, att det egentligen vore onödigt att oroa dem med dylika kraf: ginge det väl, skulle icke blott hamnarna utan allt falla konungen till.

Om hertigarna verkställt sin afsikt, kan ej afgöras. Hvilka eftergifter de sökte, framgår emellertid klart af de i Sverges traktater meddelade ändringsförslagen till Halleférdraget, af Salvii bref till Grubbe den 12 oktober och af en odaterad supplik till Gustaf Adolf, hvilken visserligen torde vara af något senare datum men såsom Hallendorff påpekat, belyser hertigarnas ståndpunkt vid dessa förhandlingar.[1] Såväl enligt denna supplik som enligt Salvii bref till Grubbe ha hertigarna i Rostock bjudit 15,000 rdlr månatligen. Sedan fixeras anbudet i anslutning till den kontribution, som städerna åtagit sig på Hamburgkonventet: man ville ge »triplum triplicatum». Ett försök att få anbudet höjdt till »triplum quadruplicatum» har ej ledt till något resultat. Punkten om det svenska myntet ville man alldeles aflägsna. Tanken att inskränka medgifvandet till att gälla guld- och silfvermynt, som väcktes,[2] var naturligtvis intet annat än ett försök att kringgå de svenska krafven: det var afsättning för den öfverflödiga kopparen, Gustaf Adolf behöfde. Det är därför naturligt, att detta förslag aldrig synes ha på allvar diskuterats. Hvad slutligen frågan om hamnarna beträffar, anhåller böneskriften helt enkelt, att hela den 25 paragrafen skulle utfalla och vill alltså jämställa hamnstäderna med hertigdömets öfriga fästningar. Ändringsförslagen åter medge väl konungen att behålla Wismar och Warnemünde, men endast till krigets slut, att efter godtfinnande förfoga öfver dem under denna tid samt att där uptaga tull. Dock skulle besättningen aflägga ed äfven till hertigarna.

Gustaf Adolf mottog med »stor förundran» resultatet af underhandlingarna med Mecklenburg. Han förbjöd Salvius att afsluta fördraget på de af hertigarna föreslagna villkoren. Helst borde hela frågan om formligt förbundsfördrag förfalla. Man skulle emellertid nödga hertigarna att 20,000 rdlr i månaden i stället för de 15,000, de erbjödo. Framför allt borde Tott och Salvius se till, att hamnarna i Mecklenburg blefvo besatta med svenskt folk och ej komm

[1] Sverges traktater V: 1., s. 716; böneskriften finnes i Germanica D. Den är skrifven efter underhandlingarna i Rostock (» . . . schon zu R. . . .») — Hertigarna begära i denna akt äfven befrielse från tullen i R. samt stiften Ratzeburg och Schwerin.

[2] Sverges traktater, V: 1, s. 719.

hertigarnas våld. Blott fästningarna i det inre af landet finge återställas till dessa. För öfrigt har han ännu ej på något sätt oroats af situationen i Mecklenburg. Hertigarna voro tydligen alltför mycket i hans våld för att deras isolerade motstånd skulle synas honom farligt. Snarast vittna hans följande bref om växande trygghet. Den 22 november gaf han sitt bifall till Baners begäran om förstärkning af Totts trupper under förutsättning, att Salvius och Tott ansågo det rådligt. Och samma dag skref han till Tott och uttryckte sin förmodan, att hertigarna af Mecklenburg nu voro starka nog att blockera Wismar och försvara sitt eget land. Tott borde aftala med Salvius och Baner, hur hans trupper bäst kunde användas.[1] Omedelbart därefter förändrades emellertid Gustaf Adolfs uppfattning af hela läget. Orsaken kan ej vara någon annan än den försämring i förhållandet till Danmark, som just nu inträdde. Hvarje tanke på att låta Tott stödja Baner försvann. I stället skulle — efter Gustaf Adolfs order till Salvius den 20 dec. — alla disponibla trupper förenas under Wilhelms af Hessen befäl till nedersaxiska kretsens rensning. Först af allt skulle emellertid Tott eröfra Wismar och besätta det med svenskt folk. Det var under sådana förhållanden Gustaf Adolf mottog den underrättelse om stilleståndet med Wismar, som framkallade hans bekanta vredesutbrott och befallningar att ej respektera ackordet, så framt det ej formligen godkänts af Tott, den svenske öfverbefälhafvaren. Själfva vredesutbrottet med de hänsynslösa befallningar, det framkallade, var utan all fråga en öfverilning, möjligen beroende på vilseledande uppgifter, och Gustaf Adolf återkallade ju nästan omedelbart dessa order. Men kvar stod hans oryggliga beslut att nu utan uppskof göra sig till herre i Mecklenburg. Wismars kapitulation den 7 jan. 1632 och fördraget med Mecklenburg den 29 febr. s. å. förde honom till målet. För hertigarna af Mecklenburg betydde deras långa motstånd till slut endast, att de måste godta alla Sveriges gamla kraf och därtill de nya, som blifvit en följd af de stora framgångarna hösten 1631.[2]

[1] Arkiv I, s. 512, 516—518.
[2] Ibidem. N:ris 398, 399, 400, 402 och 404; Gustaf Adolf till Salvius den 21 dec. 1631 (Riksreg.); Sverges traktater V: 1, s. 704 f.; Hist. tidskr. 1898, s. 86.

Från underhandlingarna med Mecklenburg skyndade Salvius till den nedersaxiska kretsens konvent, som åter samlats i Hamburg den 11 oktober.[1] Hans instruktion hade nämligen ålagt honom att söka förmå ständerna att till Sverige öfverlåta de trupper, de börjat samla på grund af de föregående kretsdagsbesluten. Enligt svensk beräkning borde styrkan nu utgöra vid pass 4,800 man. Trupperna skulle »stöta till» Tott, som så snart han kunde bli färdig i Mecklenburg fått order att gå öfver Elbe in i Bremen. I samverkan med Wilhelm af Hessen och Georg af Lüneburg och stödd af de mera stationära kårer, som i Thüringen och i trakten af Magdeburg under Wilhelms af Weimar och Baners befäl upprätthöllo Gustaf Adolfs förbindelser med Östersjökusten och hemlandet, skulle alltså Tott utföra den uppgift, som Hamilton undandragit sig.[2]

Det ålåg närmast Salvius att försäkra sig om kretsens trupper för Sveriges räkning. Något utrymme för ett själfständigt ständerinflytande vid ledningen af de förenade trupperna finnes ej längre i Gustaf Adolfs planer. Ständernas trupper och militära resurser skulle enligt hans instruktion helt enkelt ställas till de svenska generalernas förfogande. Salvius skulle afsluta fördrag med dem efter mönstret a fördragen med landtgrefve Wilhelm och ärkebiskopen a Bremen och därvid särskildt taga i akt, hvad i dem »förmä les om directorio, fri pass och repass samt säker reträ för K. M:s arméer.[3]»

Ordalagen i Gustaf Adolfs instruktion (§ 17) för Sa vius synas visa, att konungen tänkt sig, att Salvius skull nå det honom föresatta målet genom särskilda underhan lingar med de olika ständerna. I stället mötte han dem j förenade i konventet. Den ökade motståndskraft, som dett kan ha gifvit dem, förstärktes ytterligare därigenom, a

[1] Salvius till Grubbe den 29 okt. 1631 (Bref till kansliämbetsmä N:o 3). Enligt Slange-Gram skulle konventet ha samlats redan den aug. (s. 729). Att ett tidigare sammanträde ägt rum, bestyrkes af Salv bref till G. A., d. 30 sept. (aftrycket i Sv. Traktater V:I, s. 510 efter ofullst. afskr.). — Deltagare: se Sverges traktater V: 1, s. 578, V: 2, s. 688, 7

[2] Arkiv I, s. 502. Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne, s. 13 f.: W helms af Hessen sändebud Sixtinus till Lohausen den 23 juli 1631: påy kar samverkan mellan de olika kårerna (Tyskland och tyska kriget); j äfven Struck, Wilh. v. Weimar, s. 40; Arkiv I, s. 531—532, 534, 53 537.

[3] Salvii instr. §§ 7—18; Salvius till Gustaf Adolf 16 nov. 1631.

ständermötet gaf Danmark ett tillfälle att motarbeta Sveriges planer. Det är ej troligt, att Kristian IV fått kännedom om de eftergifter, med hvilka Gustaf Adolf vid tiden för Magdeburgs fall ville köpa hans deltagande i det tyska kriget. Verkan af dem skulle i hvarje fall knappast ha blifvit stor. Ty så länge Sverige blott ville tillmötesgå det danska konungahusets enskilda intressen, ej Danmarks anspråk på en maktställning i det tyska riket, kunde de svenska anbuden ej ha stort värde för Kristian IV. Typiskt är förhållandet med stiftet Schwerin. Konung Kristian vände sig till Gustaf Adolf med begäran, att denne skulle inrymma det åt hans son hertig Ulrik. Gustaf Adolf svarade välvilligt men gjorde särskilda underhandlingar med hertigen till villkor, naturligtvis i syfte att binda honom vid Sverige. Kristian IV lät då underhandlingarna afstanna. Hans förhållande till de kejserliga var likartadt, om än motsatsen mindre skarp. Han synes ha hoppats, att Sveriges framgångar skulle förmå dess fiender att utan besvärliga villkor uppfylla hans önskningar och kom därför försiktigt deras försök till närmande till mötes. Men så snart det blef klart, att man fordrade ett definitivt partitagande och ej ville ge rum åt en själfständig politik, drog han sig tillbaka. En oberoende ställning kunde han endast vinna i spetsen för de protestantiska ständerna. Tyvärr kunna vi ej följa utvecklingen af hans förhållande till dessa under den kritiska tid, då Leipzigförbundet sköts åt sidan och Saxen drefs i Sveriges armar. Särskildt är det att beklaga, att vi intet veta om Kristian IV:s förbindelser med den nedersaxiska kretsen under hela denna tid. Säkert är emellertid, att det vid oktobermötet var hans afsikt att ändra kretsens anslutning till Sverige och vinna ledningen af dess krigsmakt och politik. Han lät hertig Ulrik begära säte och stämma vid konventet såsom administrator af Schwerin, redan detta ett utmanande steg, och verkade för hans val till kretsöfverste.

Då ständerna så småningom samlades i Hamburg, funno de sig alltså eftersökta från två håll. I verkligheten synas de ha varit föga böjda att kasta sig i armarna på någondera af de båda makterna. Danmarks utsikter att nå sitt mål visade sig snart vara inga. De lüneburgska hertigarne,

ärkebiskopen af Bremen och säkerligen äfven — för stiftet Schwerins skull — hertigarne af Mecklenburg voro dess motståndare. Man drog sig dock för att såra den mäktiga grannen. Det talades om att man hellre skulle låta kretsdagen gå om intet än afvisa dess anspråk. Slutet blef, att hertig Ulrik väl tilläts att deltaga i kretsdagen men ej utsågs till kretsöfverste. Detta resultat betydde en stor framgång för Sverige. I Gustaf Adolfs planer fanns efter den stora segern mindre än någonsin plats för ett självständigt danskt ingripande. Det synes bäst af de extrema åtgärder han befallde Salvius att företaga mot Danmark, om det full följde sin politik — en befallning, som konventets utgån befriade Salvius från att följa.[1]

Ännu återstod det dock för Salvius att nå ett positi resultat. Till en början betraktade han situationen rä optimistiskt. Visserligen kunde han — i bref till Grubb den 29 oktober — ej dölja för sig, att »ingen creitz i rijk är värre ähn thenna för naboeskapet mot Danmk och H landh och imaginatam luctam servitutis cum libertat Men han hoppades dock att kunna isolera Danmark ut att reta det till rustningar, medan kretsens öfriga ständ drogos öfver på Sveriges sida. Det skulle snart visa s att han hade ett envist motstånd att bekämpa. Otvifv aktigt har den danska politiken utgjort ett af de starka momenten däri.[2]

Icke förr än den första november kunde konventet fö ligen öppnas. Salvii bref till Grubbe den 29 oktober v nar emellertid om att han ej försummat att verka för S riges önskningar under den långa förberedelsetiden. I har vid konventet äfven fått understöd af Sveriges vän Ett brandenburgskt och ett hessiskt sändebud infunno vid mötet. Under sitt uppehåll i Berlin hade Salvius i lighet med Gustaf Adolfs befallning utverkat kurfurs

[1] Fridericia I, s. 192—195, 196, 210—215, 216—217; Kretz mar, Gustav Adolfs Pläne s. 390—391; Salvius till Grubbe den 29 Enligt detta bref gjorde hertig Ulrik anspråk på Bützow.

[2] Jfr Christian IV:s egenhændige Breve 2, s. 368—372, särskildt terna 1, 2, 7, 8 och 10, 9 och 11. Betänkandet är, efter utgifvarnas förslagsmening, otvifvelaktigt nedskrifvet efter den 10 nov. Först efter dagsbeslutet kan det sägas, att sändebuden (ej direktoriet!) tagit fråga anslutning till Sverige ad referendum.

löfte att uppträda som förespråkare för Sverige hos de nedersaxiska ständerna. I enlighet härmed uppmanade Georg Wilhelm nu genom sitt sändebud deltagarne i konventet att låta sina trupper stöta till Totts armé. Sedan Kursaxen föregått med exempel, behöfde man ej längre tveka. Utan tvifvel har äfven det hessiska sändebudet ställt sig på samma ståndpunkt.[1] Den tredje november hade konventet under sina öfverläggningar hunnit till frågan om förhållandet till Sverige. I verkligheten torde det åtminstone sedan det visat sig, att en anslutning till Danmark ej hade några sympatier, stått klart för alla de tyska ständerna, att en samverkan med Sverige var nödvändig. Tankar på att intaga en självständig ställning vid sidan af de täflande partierna eller att vidhålla den i Leipzig aftalade förbindelsen med Saxen ha väl väckts men näppeligen på allvar upptagits.[2] Man beslöt visserligen att blott taga hela frågan om förhållandet till Sverige »ad referendum», men allt tyder på att det egentligen var villkoren för anslutningen, det gällde. Det är tydligt, att ständerna framför allt sträfvade efter att bevara sitt oberoende inom förbundet. För att vinna klarhet i ställningen beslöt konventet att söka åstadkomma ett preliminäraftal och begärde därför af Salvius att få del af Sveriges önskningar. Redan den 4 november kunde denne framlägga ett utkast till öfverenskommelse med Sverige. Det visar, att Salvius, säkerligen på grund af föregående enskilda underhandlingar, redan låtit några af de svenska krafven falla. Förslaget genomförde emellertid med skärpa Sveriges direktorium i alla punkter. Ständerna ville ej böja sig för dylika fordringar. Man beslöt att söka erhålla »etwas kurtzere und mildere conditiones» och uppsatte därför ett motförslag, som den 6 tillställdes Salvius. Detta erbjöd emellertid ej ens Gustaf Adolf, hvad han ansett sig kunna fordra omedelbart efter Magdeburgs fall. Salvius kunde ej vara nöjd. I en skrifvelse till konventet, daterad den 7 november, kritiserade han ständernas förslag samt förklarade, att han väl accepterade den erbjudna föreningen men förbehöll sig full frihet till kommande underhand-

[1] Sverges traktater V: 1, s. 512, V: 2, s. 688.
[2] Salvius till Grubbe den 29 okt., till Gustaf Adolf den 16 nov.

lingar om förbundsvillkoren. Brefvet slutade med en anhållan, att ständerna omedelbart skulle låta sina trupper förena sig med Totts kår utan att afvakta afslutandet af det formliga fördraget. Det är ej tänkbart, att Salvius kunnat hoppas på ett dylikt tillmötesgående från ständerna, och han synes ockå genast ha antydt sin villighet att omedelbart fortsätta underhandlingarna. Redan samma dag öfverlämnade han också ett nytt förbundsförslag. Det utmärkande för detta är, ej att Salvius uppger sina kraf, men att han i de tvistiga punkterna afstår från att drifva sin vilja igenom vid konventet och nöjer sig med att förbehålla sig frihet att träffa öfverenskommelse med de enskilda ständerna. Ej heller detta förslag godtogs utan vidare af ständerna. De begärde ytterligare ändringar (den 8 november). Salvius svarade med att återfordra den fullmakt, han öfverlämnat åt konventet. Då man blott förhalade tiden, måste han förbehålla sig frihet att handla efter omständigheternas kraf. Samtidigt öfverskickade han emellertid äfven ett förslag till fördrag. Ändringarna voro ej stora. Endast en nyhet a betydelse förekom. Ständerna nöjde sig med att taga det ny förslaget »ad referendum». Icke ens något preliminäraft godkändes alltså af konventet.

Hvad detaljerna i de växlade förslagen beträffar, är hänvisning till de i Sverges traktater tryckta akterna ti räcklig. Endast några af de viktigaste frågorna må h följas för att belysa den svenska politiken. Jämte de växla akterna kommer därvid Salvii rapport till Gustaf Ad den 16 november i betraktande. Denna genomgår punkt de viktigaste frågorna.[1]

Salvius hade, som nämndt, befallning att vid sina underha lingar med ständerna taga fördragen från sommaren 1631 till möns Han har också vid konventet bragt alla deras viktigare stadgan under diskussion. Sålunda framkastade han, att kretsen bo ställa sig under Gustaf Adolfs »protektion och tutel», men tan tillbakavisades med sådan bestämdhet, att han tydligen an det bäst att låta den förfalla. Någon antydan om ett dy förhållande till Sverige förekommer ej i något af hans förbun förslag.

[1] Sverges traktater V: 2, s. 687 f.: Salvius till Gustaf Adolf de nov.

Det är redan anmärkt, att Gustaf Adolf ej mera ville veta af några självständigt opererande ständerkårer vid den svenska arméns sida. Salvius gick till en början så långt, att han föreslog, att ständerna skulle »sitta själfva i theres ro» och öfverlämna hela krigföringen åt Sverige. Han yrkade därför, att ständerna blott skulle åtaga sig en viss kontribution, därefter, då det förehölls honom, att de redan värfvat, att deras krigsfolk skulle öfverlämnas åt Sverige och en motsvarande afkortning göras i kontributionen. Det är betecknande, att dessa vidtgående förslag ej influtit ens i Salvii första fördragsutkast. Motståndet har tydligen varit för starkt. Salvius säger visserligen i sin rapport, att det sista alternativet »i thet närmaste» antagits, om ej allt strandat på Danmarks motstånd. Men hela konventets följande hållning synes visa, att detta är allt för optimistiskt. I hvarje fall måste Salvius nu räkna med att en betydande ständerkontingent skulle komma att ingå i den svenska hären i Nedersaxen.

Den första fråga, som då uppstod, var frågan om direktoriet. Att högsta befälet öfver de förenade kårerna skulle tillhöra Gustaf Adolf eller hans ställföreträdare — alltså Tott — synes af de växande förslagen att döma ej ha blifvit bestridt, sedan väl planerna på en alldeles självständig kretsarmé under dansk eller af Sverige oberoende tysk kretsöfverste förfallit. Men omfattningen af den myndighet, som skulle öfverlämnas åt Sverige, blef i stället föremål för ett lifligt meningsutbyte. Salvius började (i sitt första förslag) med att kräfva en fullständigt obunden myndighet. Gustaf Adolf skulle »absolut» få bestämma så väl krigets förande i allmänhet som arméns operationer i fält (§ 5). Endast vid kontrollen af medlens användning lämnades rum åt ett visst ständerinflytande (§ 8). Ständerna gingo till motsatt ytterlighet. I sitt motförslag fordrade de upprättandet af ett kretsråd, »kretsens deputerade kommissarier». Dessa skulle — enhälligt! — besluta, och blott direktionen af beslutens exekution lämnas åt Sverige (§ 2). I denna fråga kunde Salvius ej ge vika. Dock medgaf han (§ 2 i hans andra och tredje förslag), att konungen »bei den allgemeinen kriegsconsultationen» (tredje förslaget) skulle höra ständernas kommissarier och så vidt möjligt taga hänsyn till deras önskningar.

Men äfven om Sverige sålunda skulle föra högsta befälet, kunde ständertruppernas karaktär af en särskild kontingent mer eller mindre skarpt markeras. Salvius har ursprungligen tänkt sig en strängt genomförd enhetlighet. Äfven sedan han funnit sig i tanken på en särskild ständerkår, vidhöll han (i sitt första förslag) denna fordran. Ständernas trupper skulle ej få återkallas, så länge de behöfdes vid Sveriges armé (§ 4). Alla denna armés trupper utan åtskillnad skulle likformigt aflönas ur en gemensam krigskassa, dit så väl ständernas som Sveriges bidrag skulle ingå (§ 7). Hela kåren skulle erhålla »servires och furage», då den opererade i ständernas land (§ 6). Rätt att värfva skulle medges Sverige i hela kretsen (§ 9). Med ett ord, samtliga kretsens resurser skulle ställas till den svenska generalens

förfogande. Äfven om Salvius kunde åberopa talande militära skäl för sina yrkanden, måste så stora anspråk naturligtvis väcka opposition i flera punkter. Den gemensamma kassan har försvunnit ur ständernas motförslag. Sverige underhåller och aflönar själf sin kontingent, kretsen sin (§ 2). I denna punkt gaf Salvius, om än under betonande af vådorna, efter redan i sitt andra förslag. I det sista inflöt en ytterligare eftergift, som ännu starkare markerade ständerkontingentens särställning inom armén. En af de i kretsens tjänst anställda öfverstarna skulle utses att ha öfveruppsikt öfver allt dess folk. Valet öfverlämnades dock åt Gustaf Adolf eller hans general. Emellertid skall detta stadgande, efter Salvii utläggning i rapporten af den 16 november, vara tillkommet på danskt initiativ och närmast ha afsett att bereda hertig Ulrik en ersättning för kretsöfversteskapet. Salvius accepterade det i förhoppning att därigenom binda hertigen vid Sverige. Medan Salvius alltså måste uppoffra enhetligheten, kunde han ej lika hastigt släppa krafvet på »vivres och furage» för de svenska trupperna. Enligt egen berättelse — i rapporten till Gustaf Adolf — lyckades han snart nog förmå ständerna att erkänna det berättigade i anspråken. Deras sträfvan att skjuta bördorna öfver på hvarandra gjorde det dock omöjligt att uppnå en enhetlig öfverenskommelse. Salvius måste därför uppskjuta frågan till särskilda underhandlingar med de enskilda ständerna. På samma sätt gick det med frågan om Sveriges rätt att värfva.

Alla de svåra frågorna om »pass och repass», »reträtt» o. s. v. d. v. s. om fri dispositionsrätt öfver kretsens fästningar för den svenska armén, skötos likaledes undan.

Vidare är att märka, att ständerna, ehuru med något större eller mindre klarhet i formuleringen, i samtliga de växlade förslagen förpliktade sig att ej drifva en separatpolitik bakom Sveriges rygg. Den slutliga formuleringen (i Salvii tredje förslag) blef, att ständerna ej skulle underhandla om eller sluta stillestånd eller fred utan Gustaf Adolfs samtycke. Själf tillskref Salvius i sin rapport detta stadgande stor betydelse. Det skulle förhindra en ifrågasatt sammanslutning mellan Danmark, England, Hamburg, Lübeck och Bremen och likaledes afskära Danmark alla möjligheter att fortsätta sina intriger med de katolska. Det är dock svårt att se, hur den formulering, stadgandet slutligen erhöll, kunnat medgifva så vidtgående slutsatser.

Äfven frågan om Sveriges »jus belli» och satisfaktion kom att beröras i dessa underhandlingar, hvarom dock mera i ett annat sammanhang.

Kretsdagens beslut — dateradt den 10 november 1631 — stod i full öfverensstämmelse med underhandlingarnas resultat. Det fastställde kretsens utrustning till 6,500 man. Att märka är emellertid, att därvid endast de i konventet deltagande ständernas kvoter inräknades. Om de öfriga näm

ner beslutet intet. Alla de frågor, hvari enighet ej kunnat uppnås, lämnas öppna. Intet bestämdes om plats och tid för de olika kontingenternas förening, om det högsta befälet öfver trupperna o. s. v. Med andra ord, vägen var ej afskuren för en sådan förbindelse med Sverige, hvarom man underhandlat med Salvius. Tvärt om refererade beslutet, under erkännande af omöjligheten att med blott 6,500 man uträtta något mot fienden, förbundsunderhandlingarna och deras resultat samt uppmanade de särskilda ständerna att så snart som möjligt insända sina resolutioner till kretsdirektoriet. Nödvändigheten af största möjliga konformitet för att ej omintetgöra hela saken betonades. Emellertid finnas uppgifter, som kunna tolkas så, att man i frågan om direktoriet och kretsrådet velat, mer än Salvius medgifvit, häfda ständernas självständighet.[1]

I hvad mån ständerna vidtagit åtgärder för att fullborda kretsdagsbeslutet och afgöra sin ställning till Sverige, har jag ej lyckats utröna. Hvad Salvius beträffar, betydde det onekligen en stor diplomatisk framgång för honom, att alla försök att ena kretsen oberoende af Sverige misslyckats, att den enda fråga, som nu var aktuell, var frågan om villkoren för en anslutning till Gustaf Adolf. Hvad återigen dessa villkor beträffar, hade Salvius gifvit efter i mycket. Att han dock ej släppt de svenska hufvudsyftemålen, — utom i fråga om satisfaktionen, hvarom mera nedan — framgår af att Gustaf Adolf den 20 december i alla punkter utom nyssnämnda godkände hans förslag till aftal.[2] Detta förslag lämnade emellertid som nämndt många viktiga frågor oafgjorda och anvisade själf att genom separata uppgörelser med de olika ständerna söka komma till resultat i dessa. Redan i sin rapport den 16 november förklarade också Salvius det vara sin afsikt att omedelbart resa till »hvar och en i synnerhet» för att genomdrifva så väl erkännandet af Sveriges protektion som öfriga rät. Det allmänna fördraget skulle alltså kompletteras genom ett system af enskilda, hvilka naturligtvis skulle

[1] Sverges trakter V:1, s. 579 f., V: 2, s. 702 f. Se om kretsrådet V:2, 590, V:1, s. 580: Christian IV:s Breve II, s. 371 §§ 7, 8, 10.

[2] Arkiv I, s 530. På grund af förbiseende af en felaktighet i registraturet har brefvet i Sverges traktater V:1, s. 582 blifvit hänfördt till den 17 december.

följa mönstret af Sveriges öfriga större fördrag. Salvius började omedelbart underhandlingar med de olika ständerna. Ur dessa underhandlingar framgick en serie af märkliga fördrag, som återfinnas i Sverges traktater: med Hamburg den 26 nov., med Kristian af Celle den 6 och med staden Braunschweig den 21 dec. 1631 samt med Lübeck den 19 januari 1632. Då de källor, jag varit i tillfälle att använda, ej gifvit nya bidrag till förhandlingarnas förlopp, inskränker jag mig till en öfversikt öfver resultatet i de viktigaste punkterna.

I brefvet till Gustaf Adolf den 16 november satte Salvius sig som mål att söka förmå de ständer, som ej deltagit i Hamburgkonventet, att ansluta sig till Sverige i stället för till kretsen. Detta lyckades ju med staden Hamburg. Att Salvius ej ämnade låta hindra sig af några hänsyn till kretsen och dess »armatur», synes redan af det löfte, han lät inflyta i fördraget, att Sverige skulle fritaga staden från alla de anspråk, man i anledning af Hamburgkonventets beslut kunde komma att framställa mot den (§ 3). Men han gick längre. Det skulle snart visa sig, att han ej tvekade att söka förmå ständer att bryta sig ut ur kretsförfattningen för att de skulle kunna lämna kontingenter och kontributioner direkt till Sverige. Utgångspunkten för denna politik bildar kanske Salvii i 16 november-rapporten uttalade förhoppning att genom separatunderhandlingarna kunna förmå ständerna till ökade subsidier. Hertig Kristian af Celle lofvade ju dylika. I fördraget mellan honom och Sverige nämnes intet om hans förhållande till kretsen. Om de kontributioner, han åtog sig, verkligen voro så betungande som uppgafs,[1] måste man dock betvifla hans förmåga att fullgöra sina på Hamburgkonventet åtagna förpliktelser. Fördraget med staden Braunschweig drog konsekvensen af ett sådant förhållande. Staden öfverlät åt Gustaf Adolf en kontingent af 400 man, som den förut på Hamburgkonventet beståtť åt kretsen, mot löfte, att konungen skulle skydda staden mot dennas anspråk (§ 2). Otvetydigast belyses kanske den svenska politikens art af underhandlingarna med Lübeck. Äfven i fördraget med denna stad ingår ett löfte, att konun

[1] Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne, s. 24.

gen skall fritaga staden från kretsens eventuella anspråk. I Sverges traktater meddelas emellertid en tidigare version, enligt hvilken staden reserverade sin kontribution åt kretsen för den händelse, denna skulle lyckas realisera de beslutna rustningarna.

Hvad de materiella fördelar, Salvius genom fördragen betingade Sverige, beträffar, hänvisas till Sverges traktater.

De särskilda underhandlingarna hade ju blifvit nödvändiga genom konventets vägran att underkasta sig flera af den hessiska fördragstypens viktigaste bestämmelser. Äfven hos enskilda ständer mötte emellertid dessa bestämmelser ett motstånd, som ej kunde öfvervinnas. Hertig Kristian af Celle accepterade visserligen de svenska villkoren, och ej heller staden Braunschweig torde ha vägrat att underkasta sig dem, om Salvius (se nedan) fullföljt underhandlingarna efter den ursprungliga planen. Men de båda hansestäderna kunde ej förmås att så bryta med sin föregående neutralitetspolitik. Fördragen med dem voro intet annat än subsidiekonventioner, en »afköpt neutralitet». Salvius har tydligen trott sig i betänklig grad öfverskrida sina instruktioner, då han accepterade dylika fördrag.[1] I verkligheten inträdde i Gustaf Adolfs planer förändringar, som nödgade honom att frångå den fördragstyp, Salvius ansåg sig böra arbeta för.

Ett utmärkande drag i denna nya politik är, att den tar nya, vidtgående konsekvenser af de folkrättsliga doktriner, med hvilka den svenska diplomatien plägade motivera sina anspråk. Gustaf Adolf har naturligtvis minst af allt hämtat recept för sin politik i någon juridisk handbok. Men ord och tankar kläda sig i former, hämtade från härskande teorier. Utan att känna dessa kan man därför ofta ej rätt fatta ett uttalandes innebörd. I tredje bokens VI och VIII kapitel uppställer Grotius i sitt arbete »De jure belli et pacis» de teorier om ett fullständigt förvärfvande af landerätt och härskarmakt genom den blotta militära ockupationen, till hvilka Gustaf Adolf så ofta refererar, stundom åberopande Grotii auktoritet. Af särskild vikt för att förstå den svenska argumentationen är § 7 af kap. VI, där det med

[1] Sverges traktater V:1, s. 583—584.

järnhård konsekvens utvecklas, att »quæ hostibus per no
erepta sunt, ea non posse vindicari ab his, qui ante host
nostros possederant et bello amiserant». Moralen tillåte
dock ej att hänsynslöst utnyttja dessa juridiska rättigheter
»Si id, quod recte fit, spectas, non ultra licitum est caper
aut habere, quam causa subest debendi in hoste, except
quod... ad securitatem necessariæ res possunt detineri, se
restituendæ cessante periculo» (III, XIII § 1. Jmfr III: X
§ 1). I full öfverensstämmelse härmed klassificeras också d
svenska kraf, som skola genomdrifvas i freden, som »assecu
ratio» och »satisfactio». De tyska Östersjöhamnarna, so
Gustaf Adolf vill ockupera, betecknas först som en nödvä
dig »assecuratio». Med den växande framgången ger krafv
på krigsskadeersättning, »satisfactio», en ytterligare och al
starkare rättsgrund för de svenska anspråken.[1] Det gör
gällande mot Brandenburg och Mecklenburg. Gustaf Ado
låter garantera sig besittningen af eventuella eröfringa
tills Sverige fått full krigsskadeersättning. Dock unda
tagas, utom i de båda förstnämnda fallen, bundsförvanterr
områden. På denna ståndpunkt stå de båda fördrag fr
sommaren 1631, hvilka Salvius efter Breitenfeld fick anv
ning att följa. Därför accepterade han också på kretsdag
bestämmelser, hvarigenom Gustaf Adolf förband sig att ut
ersättning restituera hvad som före kriget tillhört evan
liska ständer (§§ 5 och 8 i Salvii sista förslag). Stadga
dena väckte dock starka betänkligheter hos honom, m
dessas art endast ytterligare bestyrker, att han principie
kvarstod på den tidigare svenska ståndpunkten. Stadga
dena skulle nämligen ge Kristian IV rätt att utan ersä
ning återfå de stift, som hans söner gjorde anspråk
Sverige skulle därigenom förlora det starkaste medlet
utöfva påtryckning på Danmark. Genom vissa restrikti
ansåg sig emellertid Salvius ha undantagit Schwerin, H
berstadt, Osnabrück och Verden vid det gjorda medgifv
det. Detta skulle enligt hans rapport den 16 nov. al
blott gälla Bremen och äfven detta blott efter ett s
skildt aftal, hvarigenom Gustaf Adolf kunde förbehålla

[1] Belysande principuttalanden i Svenska riksrådets protokoll I
3, 4: Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne, s. 173—175; Sverges trak
V: 1, s. 719; Jmfr ofvan s. 172, 173, 175.

hvad Kristian IV skulle »göra igen, för än han får ett sålant stift utan någon vedergällning» (!). — Någon tanke på att tillämpa, principen om krigets rätt på sådant sätt som första gången skedde i Hallerecessens bekanta fjortonde paragraf, förekommer emellertid icke i Salvii uttalanden. Att detta ej beror på en tillfällighet, visar den fullständiga öfverraskning, Salvius lade i dagen, då han fick del af denna paragraf. Det skedde vid ett besök i Braunschweig i början af december, som Salvius gjorde i afsikt att afsluta ett fördrag med hertig Fredrik Ulrik. Då han fann sig förekommen genom Hallerecessen, ansåg han naturligtvis sitt uppdrag utslocknadt. Hertigen sökte emellertid hans stöd mot de oroande svenska kraf, som han inlade i recessens 14 paragraf. Salvius hade naturligtvis intet skäl att betvifla riktigheten af den braunschweigska tolkningen, och detta bidrog att förstärka intrycket af den oväntade underrättelsen. Inför denna kände han sig så osäker om konungens afsikter, att han ansåg sig böra blott aftala en kort revers med staden Braunschweig och för öfrigt hänvisa denna till direkta underhandlingar med Gustaf Adolf.[1]

Hela Salvii förhållande visar alltså, att Hallerecessens fjortonde paragraf betecknar ett nytt steg i utvecklingen af konungens planer, hvilket till och med kom öfverraskande för de mera initierade. Principiellt sedt betydde detta steg, att Gustaf Adolf dragit en ny konsekvens af sin gamla teori om »jus belli», som tillät att bringa denna till användning äfven gent emot de protestantiska ständerna i rikets inre delar. Medan han återgaf sina bundsförvanter allt, som förut tillhört dem, kunde han med skäl af dem kräfva en erkänsla, en recognoscering, med ett ord vissa höghetsrättigheter. Motiveringen hämtas dels från ständernas tacksamhetsskuld därför att de erhållit Sveriges »acquisita jura», dels åtminstone senare med oneklig fyndighet från det faktum, att de höghetsrättigheter, Gustaf Adolf gjorde anspråk på, tillhört hans fiender. En rättsgrundsats, på hvilken anspråk skola grundas, måste naturligtvis vara allmängiltig. Däraf följer emellertid ej att den med alla sina konsekvenser skall tillämpas i alla fall. Den fjortonde paragrafen i Hallerecessen

[1] Bil. 6: Sverges traktater V: 1, s. 609.

fastslår principen men gör den gällande endast ifråga on
de hildesheimska stiften. I sitt bref till Salvius den 2
december med anledning af nedersaxiska kretsdagens beslu
förkastar Gustaf Adolf den af ständerna begärda förplikte
sen att restituera allt, som före kriget tillhört något evan
geliskt stånd. Jämte de rättigheter, han förbehållit sig
Pommern och Mecklenburg, framhåller han emellertid därvi
särskildt endast sina anspråk på stiften Magdeburg o
Halberstadt, ja, förklarade sig beredd att acceptera sta
gandet med förbehåll, att man uttryckligen undantoge ha
före fördragets afslutande genom allianser eller »progress
vunna rättigheter. Intet bevisar alltså, att det varit konu
gens afsikt att likformigt genomföra principen gent em
alla evangeliska ständer. Detta synes så mycket mind
troligt, då han städse är angelägen att betona krafvets
att säga taktiska syfte. Det kunde ej begäras, att han *ut*
vidare skulle återge fienden dess rätt; hans jus belli mås
häfdas, eljes skulle ständerna »litet veta honom till vilje
Hvad var det då, frånsedt landförvärfven vid Östersjökust
Gustaf Adolf ville ernå?

Salvius har berättat, att Johan Georg under segerru
efter slaget vid Breitenfeld lofvat att »troligen råda o
hjelpa dertill, att K. M:t blefve den romerska kronan
hufvudet satt». Därmed vare hur som helst, säkert är.
Salvius återvände från högkvarteret efter slaget vid Breit
feld genomträngd af tanken, att Gustaf Adolf skulle
kejsare. Då underhandlingarna om de mecklenburgska ha
narna råkade i stockning, skref han till Grubbe den 12
tober och rådde att uppskjuta hela frågan: »Si res r

[1] Principuttalanden: Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne, s. 173—
s. 263—264; Sverges traktater V: 1, s. 582. — Jag fasthåller trots S.
uttalanden (Bil. 6) vid min anslutning till Hallendorffs och Rit
tolkning af den omstridda 14 paragrafen af Hallerecessen (Hist. tidskr. 1
s. 83). Den föregående framställningen har visat, att Salvius ej fått n
instruktioner från hufvudkvarteret om de nya krafven. Hans bref återsp
alltså den braunschweigska uppfattningen. — Det bör påpekas, att rec
seringen liksom andra förvärf med krigets rätt föll under det »temp
mentum circa iura belli», som Grotius lärde, och att Gustaf Adolf erk
detta (se de anf. uttalandena hos Kretzschmar, s. 173—175). Detta
tyder naturligtvis ej, att man i Grotius i hvarje fall kan afläsa, hvad Gu
Adolf fordrat eller bort fordra. Men det visar, att Ritter riktigt träffa
samtida åskådningssättet, då han (i Gött. gel. Anzeigen 1905) fastslår.
denna och andra punkter först vid freden den definitiva regleringen k
äga rum och att fördragens anordningar äro provisoriska.

ueciæ bene cesserint, quod deus velit, tum omnes prin-
ipes non solum foederatos uthan ock subditos habebit och så-
des omnes portus». Och de kraf, man i Braunschweig in-
ide i Hallerecessens fjortonde paragraf, sattes genast i sam-
and med liknande planer. I sitt bref till Gustaf Adolf
en 16 dec. berättar Salvius, att Fredrik Ulrik väl medgaf
illigheten af att erkänna, hvad han fick »af nyo», — men
j sina arfländer — som län, men att han af hänsyn till
iket bad att få uppskof därmed, till dess »Gudh täckes sättia
. K. M:t i den stat (som han önsker), att bådhe han och
ere moste thet göra». För egen del fann Salvius, att om
agon »ännu» (d. v. s. redan nu) skulle göra det, borde det
ara hertigen af Mecklenburg. »Dock står altsammans i
. K. M:tz nådigste händer, eenkannerligen at statuera om
tta tempo till sådana stora consiliers fortsättiande.»[1]

Är det upplysningar om den svenska politikens hemli-
aste syften, erhållna under vistelsen i högkvarteret, som
gga bakom dessa uttalanden? Eller är det åter liksom
id »norma futurarum actionum» Salvius, som gifvit sin fan-
asi fritt lopp, här med utgångspunkt från oriktigt uppfat-
ade fakta? Gustaf Adolf har denna gång ej gifvit något
ar. Hans politik visar blott ett: *om* han tänkt sig att
li tysk kejsare, skulle kejsarvärdigheten aldrig ha blifvit
grunden för hans ställning i riket utan det naturliga resul-
atet af denna».[2] Därför kunde inga vidtsväfvande förhopp-
ingar afhålla honom från att fullfölja sina planer på de
ecklenburgska hamnarna. Och efter slaget vid Breitenfeld
amträda planerna att för all framtid ena de protestantiska
änderna i ett särskildt förbund under Sveriges ledning.

Det är icke uteslutet, att fördraget med Celle och Halle-
essen antyda några första, osäkra steg i denna riktning.[3]
ar planerna en gång hunnit mogna till klarhet, visade de
 emellertid innebära så vidtgående nyheter, att konungen
aste frångå den med sådan seghet fasthållna hessiska för-
agstypen. Sedan försök att förmå enskilda ständer att i
bundsfördrag acceptera de nya planerna strandat, öfver-

[1] Arkiv II. s. 309: Salvius till Grubbe den 12 okt.; Bil. 6.
[2] Historisk tidskrift 1908, s. 98—99; Kretzschmar, anf. arb., s. 176—177.
[3] Sverges traktater V: 1, s. 599, där de från den vanliga typen afvi-
de bestämmelserna erinra om pommerska fördraget § 10; V: 1, s. 691. I båda
a skulle dock fördraget endast gälla för kriget.

gaf Gustaf Adolf tanken att genom dylika slutgiltigt ordna förhållandet mellan ständerna och Sverige. De svenska diplomaterna fingo order att endast afsluta korta, för ögonblickets behof beräknade reverser. Äfven Salvius fick befallning att »innehålla» med de utförliga förbundsfördragen.[1]

På denna punkt bryter jag af utan att upptaga den viktiga frågan om förhållandet till Danmark efter det sista Hamburgkonventet. Denna fråga leder nämligen in i ett annat sammanhang. Föreliggande framställning afser att karaktärisera det skede af Salvii verksamhet, som faller mellan Gustaf Adolfs beslut att ej respektera Leipzigförbundet och framträdandet af planerna för Tysklands reorganisation. Salvii verksamhet under detta skede framstår här som uttryck för en svensk politik, tydligt skild från den föregående och efterföljande. Är detta riktigt, vinnes ett nytt stöd för den af Struck häfdade åsikten, att Gustaf Adolfs sista planer för Sveriges och Tysklands framtid mognat först under och genom kriget.

[1] Salvius till Oxenstierna d. 6 dec. 1632.

Bilagor.

1.

Grubbe till Salvius. Den 5 maj 1631.[1]

[Början af brefvet, som här uteslutits, handlar endast om post-
..gen.]

— — — — Nu vill jagh svara till edert bref af den 22 aprilis.
..på de conventer, som falla, moste I drijfva K. M:tz bästa, att om icke
..ed alla in communi foedus aliquod effter den hessische formen kan
..utas, att då singuli drages K. M:t tillhanda. Pr. Luneburgensem
..ribis te habere. Elector Brandeb. pene in nostra est potestate. Mech-
..burgici varda inthet emot fallandes, och Pommeren är i K. M:tz
..nder. Administratoris Magdeburgensis votum är och otvifvellachtigt
..irt. Detta I eder till argument bruka kunne, såsom subjecta materia
..het lijder och alt, ut dixi, ther hän lämpa, att si non collegium to-
..um (quod difficulter futurum videtur), singulos bonis modis på K. M:ts
..ida allicias. Seniorem ducem Mecklenburg. moste I på hvadh sädt I
..unnen recommendera till . . . ,[2] ut tum habeat ad regem respectum.
..am de directorio nemo n. ex iis, qui Lipsiæ fuerunt, S. R. M:ti
..quam tribuere dignati sunt. Aliis igitur artibus horum hominum
..bitiosa temeritas erit corrigenda, ut publici boni damna ac incom-
..ia vitentur, de quibus ex D:nis ad Camerarium literis plura habebis.
..e vale et saepius ad nos scribe!

2.

Gustaf Adolf till Salvius. Den 11 maj 1631.[3]

Effter nu tillstunder den conventen i Hamborg och Lüneborg,
.. Salvi, så vele vij, att I göre eder flijt opå samma conventer att
..fva våre saker dett bästa eder någensin är möijeligitt, och såsom I
.. bijschickade consilio vår intention kunna förnimma, så vele vij, att
..efter hvars och ens orts lägenheet oss till bästa med godh discre-
.. eder såsom en instruction dher effter rätta. Och alldenstund vij
.. kunne tänkia, att i gemeen schole furster och städerne icke lätte-

[1] Ur riksregistraturet.
[2] Lakun i registraturet.
[3] Ur riksregistraturet.

ligen vara till samma intention att bringa, så moste I tillsee, att I singulos vinna och med hvar och en à part effter samma consilio och på dett vijs, som vij med Hessen för detta sluthet hafva, förbund för oss sluta kunna, hvilket vij meene, att I så mycket bätter göra kunne, alldenstund som I förmäle, I med hertigen af Lüneborg redo äre ensse; erkiebischopen af Brehmen är oss affectionerat; hertigerne af Mecklenborg desslikest. Sedan hoppas vij och här att blifva med Chur-Saxen och Brandeborg snart ensse. Hessen och Pommern äre redo på vår sijda, dett I alt kunna bruka eder till argument, singulos med oss att alliera. Och moste I flijtigt drijfva opå, att I iu förr ju heller göra med hvar och en richtigheet och besluut. Om I nu förmerke konungen i Danmk åstunda creudtzöffversteschapet der nider, så moste I dett hvarken publice eller privatim förhindra uthan fast meera hielpa der till, att han kan bringes med i speelet. Doch moste I icke dess minder göra eder flijt på våre vägnar att sluta emellan oss och fursterne och städerne en sådan alliance, som förb:t är, och om I icke kunna totum collegium, tå singulos oss derigenom devinciera. Men om konungen i Danmk inthet affecterar öffversteschapet moste i favorisera hertigh Adolp Fridrich dertill thett mästa I uthan de andres offension kunna, dett I sielfve effter tillfällen med discretion moste observera — — — — — — — — — — — — — —

[Återstoden af brefvet, som här uteslutits, handlar om värfningar och penningemedel till dessa.]

3.

Gustaf Adolf till Salvius. Den 22 maj 1631.[1]

Vij haffve för detta sändt eder, D. Salvi, till effterrättellsse uthi den hamburger conventen vår skrifftlige befallning och copie af den hessische alliancen, att I eder ther effter till att sluta med de stände som ther sammankomma, på våre vegner, antingen alle eller somblige ett förbund rätta kunde; och skicke vij eder på nytt afskrifft af samma hessische förbund, såsom vij åter af nyio oss der om hafva medh hertigen af Weimars och landtgraff Willhellms uthskickade ther om förеenat. Theraff I vår intention aftaga och edre consilia kunne effter accommodera, trachtandes ther effter, att om icke totum collegium inferioris Saxoniæ, tå singuli motte med oss på thet sättedt blifva allierede; till hvilken ände vij skicka eder ther hoos creditiff till hela conventum, publice och privatim med dem at handla och sluta. Och effter vij se, att samma creutz högeligen åstundar att bringa konungen i Danmk i speelet med promisser af erchiebiskopzdömet Bhremen, så moste I och hvad I kunnen publice och privatim hielpa der till och alla motto vååր gode affection till konungen i Danmarkz och hans söners bästa tesgmoniera. Till den ände moste I, så frampt han om erchiebiskopzdömmet vill med erchiebiskopen tractera, så laga, att

[1] Ur riksregistraturet.

effter som vij ingen annan hafve att sända, kunne vara ther hoos och tå contestera, thett vij inthett heller see, än att hans söner till samma, så väl de andre dem afhände biskopzdömmer åter komma motte; och att vij till den ände allena vår engelske armee vid Weseren hafva förordnat, att ther igenom biskopzdömmet ifrån de keysersche och ligisterne elibereras och hans söner en gång ther till kunde blifva befordrade. Och kunnen I alt drifva, såsom han sielff i detta fallet synes åstunda, att hans söner blifva ther förordnade till successores. Men thett allenast moste I på våre vägnar högt intercedera, att erchiebiskopen såsom vår farbroder vid possessionen i sin lijfztijdh oturberat blifva må och i noger motto honom i hans lifsdager skee noget inträng eller besver. I dett öfrige alt kunnen I vår gode villie att befordra hans och hans söners bästa låta förmerkia och hielpa att honom blifver gratificerat medh successionen, på dett han således i thett tyska krijget motte blifva engageret. Doch vele I och der hoos see opå erchiebiskopens bästa och säkerheet vidh possessionen och så laga, att honom icke blifver præjudicerat och han ther öfver till offension och vidrige consilia förorsakat — — — — — — — — —

[Här följa föreskrifter om förhållandet till Saxen-Lauenburg.]

Till dett tredie, om nidersaxiske ständerne sigh med oss på dett fallet vele conjungera, att vij till deres hielp och försvar de hameltonische trouppar med dem, vij ther till värfva, låte blifva employerede, kunne vij ther med väl vara tillfridz, allenast att I sökia för oss samma förbundz conditioner, som med Hessen giorde äre, och att samma trouppar af dem med quarteer och nogen viss quota till underhold försedde varda. Men på noget svenskt folck kunne vij dem inthett förtrösta, aldenstund vij ther af inthet vid denne tijd hafve att mista. Thetta är så, hvadh I vid conventen hafve att observera, brede vidh thett, vij eder för detta hafve tillschrifvit. Dock moste I observera, att I medh konungen i Danmk eller hertigen af Holstein inthet sluta skole, uthan hoos dem holla saken gående och taga alt ad referendum inn. Desslikest om noger discurs fölle om landt Rügen, i den eder inthett inmängia uthan excusera eder af mangell på instruction och till oss refererat. — — — — — — — — — — — — — —

[Slutet af brefvet, som handlar om »penningesaker», har här uteslunnats.]

4.

Salvius till Grubbe. Den 24 (26) maj 1631.[1]

Monsieur! Kon. M:tz sampt edra breff aff den 5, 11 och 17 maij äre migh väl tilhanda kompne i går sampt medh copier aff *foedere hassiaco* och thet bijfogede consilio, som skulle vara migh för

[1] Bland Salvii koncept. Jmfr ang. dateringen bil. 5. Chiffern upplöst efter en i riksarkivets samlingar befintlig klav: »Ciffror, vaanlige, att brukas af Anders Svensson, L. Camerario.» Vid chifferns upplösning äro klavens svenska ord bibehållna, äfven där Salvius f. ö. användt latin.

instruction på thenna *conventen.* Hvadh ther hoos lågh till *Cameranus*, thet är ock alt väll bestält. Jagh hade fuller önskat, at iagh hade förr bekommet sådana mandata, så hade jagh saken till äfventyrs något närmare bracht. Men effter conventen begyntes alloreda then 24 och 27 aprilis och var alloreda slutin i förgår och gesandterne resa idagh sin koos, så kom thetta alt för seent denna gången, serdeles effter ingen fulmacht ther hoos föllier, hvilcken är fundamentet at legitimera migh till en sådan act. Icke desto mindre haffver jagh lätteligen kunnat tänckie, at något sådant skulle vara *H. K. M:ts intention*, och hafver fördenschuldh i krafft mina gamble creditifvers sådant medh sådana resolution [drifvit] (primo) at han *ratificerer* thet *leipziger beslutedt* i alla sina *puncter* och *clausuler* och (secundo) till [den] ända haffver bevilliat then sedvanliga *tripel hielpen* in *triplo*, hvilcket blifver till att värffva och holla i fält vidh pass *siu tusend man.* Samma *siu tusend man* begynna nu strax värfvas och skola vara färdige innan then *sex tiugonde junii månad*, tå thesse ständer åter komma på *denna ort* tilsamman, och skole tå först sättia en *creijss öfverste*, så och vara instruerade, på hvadh *conditioner* the skola sigh medh *H. K. M:t* och the *andra creijsser conjungera.* Thess emellan, effter i thet leiptzicher beslutet förmäles, att the skole stå i gott förståndh och correspondence medh *H. K. M:t*, så hafve the ock thet à part, doch allenest in genere slutet, men special conditiones och *pacta* opskutit till *nästa convent*, tå högnödigt är, at iagh special fulmacht bekommer till at sluta samma act. *Chemnitius* skrifver migh fuller aff den 17 april uhr Custrin (hvilcket och först i går kom migh tilhanda, thet iagh och strax them andra bodskapen vijste), at han var tå committerat aff H. K. M:t ther till, och beder mig holla några här qvarr aff then *nederland-wästphälische creijs och reinische* om dagen skulle för hans ahnkompst ändas, medh huilcka han sluta kunde. Men här hafver ingen varit aff the andra creiserne mehr än *landgraffve Vilhe[l]ms deputatat* allena, hvilcken doch ingen fulkomlig fulmacht eller instruction hade at något vist sluta uthan allenest höra sluta in generalissimis sub rato och taga thet öfrige ad referendum, hvilcket och aff samma fundament är alt remitterat till förb:de näst convent. Ehuru nu Kon. M:tt till samma convent täckes deputera, så kunnen I fuller tänckie, att ther iagh *icke* blifver medh i *commissionen* infördh, så moste iagh för *skam* schuld så lenge göra migh ärande uhr *staden.* Ty thet vore *D. Salvius* till hösta *discret*ijt, om han så som præsent skulle antingen prætericras eller någon annan, besynnerligen *novitius iuvenis*, honom *foredragas.* Qvod vos tantum moneo i *cantzelij*, ut recte et cum commodo ac dignitate *H. K. M:tz* dispensetis *honores* in talibus *commissioner.* Sed hæc in parenthesi. Ingen haffver betedt sigh ijfrigare på denne convent, än *konungen i Dennemarck* både medh votirande och elliest (doch icke annorlunda änn än såsom en *hertig af Holstein*). Ty han, vidh thet conventen ändades, sände ett annat votum til öfverlödh hijt in, at effter hvar och en rättsinnig evangelisch böör vidh thetta agonicerande evangelisch tillståndh gripa sigh något mehr än ordinarie ahn, så ville han, thet

andra till exempell, bevillia *triplum quadruplicatum*, så att icke annat synes aff alla hans comportementer, än at han är ijfrigh till speelet. The andra ständerne hafva thet märckt och fördenschuldh proponerat, at effter *H. M:t* vor icke allenest såsom *een hertig af Holstein* i thet allmänna creissvesende, uthan och för naborskapet wegen *Danmk* och för *sine*[1] *söhner* j *stichterne* och interesserat, han ville fördenschuldh ock göra något *extra ordinem*, hvilcket är alt väll optaget och lofvats *resolution* opå till *nästa convent*. Och effter här är nu kommet ett skrij, att *öffverste Baudissin* skall vara aff *H. K. M:t* affärdadh till honom, så önsker han, at han snart ankomma motte. Men han är nu i går rychter till *Danmk* at holla ther *rijckzdagen* och är effter en monat åter hijt förväntandes. Han skrifves åter nu begynna rusta *sin flota* men allenest the *flacka schiepen*, ther aff han præsumeres hafva något före *på Elffven igen*.

Thetta påminner iagh, som högeligen synes vara aff nöden. 1) att *H. K. M:t* täcktes gratulera honom, at *H. K. M:t* hafver förnummet, thet han hafver sigh här så *christeligen* och *väll resolverat*. 2) at *H. K. M:t* förer honom the andra *motiver* ock *till sinnes*, som äre *Dannemarcks interesse* ob vicinitatem, the *unge printzernes* interesse *i stichterne* sampt hvadh mehre kan vara och therigenom *pousserar* honom ad *ulteriora praestandum*. 3) att *H. K. M:t* täckes giffva honom satisfaction *om stichterne*, serdeles *sticht Bremen*, thet *H. K. M:t* vill icke allenest intet falla honom ther uthi *preiudicirligh*, uthan och medhe *armis adversus communem hostem* och genom sijn *entreprise hoos erckepispen af Brehmen* (quod *erckepispen et* omnes ejus *rådh*, cito ut fiat, summe desiderant), hielpa ther till, at *printzerne* blifva ther i *stabilierede*. 4) at *H. K. M:t* begärer, han ville *favorisera H. K. M:ts anslag* på *Elffven*, ther the *engelsche troupperne* behöfde ther an-*lända* och hadhe behooff moot *Stade* och elliest något at *förrickia*. Ty thenne punct är oss nödigh, effter hans *schiep liggia* här alt mit på *Elffven*. Och kan thet fuller medh sådant manier göras, at *H. K. M:t icke* fördenschuldh tacite *cederar honom* någon *rätt* på *Elffven*. 5) att *H. K. M:t* täcktes allernådigst vara betänckt, på hvadh sätt och conditioner een *coniunction* och *förbundh* medh *honom* kunde *uprättas*.

Thesse puncter befinner jagh här aff consequence. Therföre holler iagh mijn troo och tienst lijkmätigt, at iagh sådant i underdånigheet påminner. Elliest förnimmer iagh intet at *han inclinerar creijss öffverste*-skapet, imo contrarium, at han här till haffver flydt thet. Till hertigen af Holstein synes alla ständer mehr inclinera. Ty then, som thet *ambtet* skall antaga, han moste understundom sielff något kunna förschaffa *armeen* till bästa, såsom *proviant*, *peningar*, *stycken*[2], *munition* och hvadh mehra nödigt förefaller, när icke så *reda peningar* förhanden äre. *Hertigen af Mecklenborg*, (som jagh hälst ther till

[1] Det chifferteckcn, konceptet här användt (9787) betyder »sinnrijk». Det i klaven närmast föregående (9786) är tecknet för »sine».

[2] Konceptets chiffer (9686) betyder »stijckor». »Stycken» betecknas i klaven med chiffern 9685.

såge) hafver än intet *land.* Alla the andra *hertigernes land* äre ock ännu occuperat aff *fienden*, att the eij heller något göra kunna. Doch therom skall statueres then 26 *junii månad. Hertigen af Lünenborg* haffver intet comparerat ob rationes, quas antea dixi. *Hamborg* haffver eij heller ännu något giordt til saken, *Brehmen* eij heller, så lenge *Hamborg* å then eena och *Oldenburg* å andra sidhan vthe blifver. Men så är thet afftaalt, at *konungen i Dennemarck* skall holla *Hamborg* och *disponera Brehmen* sampt *Oldenburg* ther till, *erckepispen* af *Brehmen* och *hertiger[ne] af Mecklenborg*[1] skola disponera *Ostfrissland* till nästa convent.

Alla the andra ständerne hafva sigh väl resolverat. Lübeck haffver bevilliat 1,000 man i fält och medh 3,000 sin stadh sampt Möllen och Travemünde besatte. Men the tryckta kaijserliga skarpa monitoria och avocatoria, som i desse dagar hijt ankomne ähre, haffva them icke *lithet förs[k]rächt.* Doch hafver iagh thet brukat till att göra them thesto mehr *desperat* och *resolute* och vill näst Gudz hielp hoppas thet bästa. Thet oförmodelige fall medh Magdeburg hafver ock mycket perturberat en och annan. Meticulosis consilia semper in incerto. *Offversten Lesle* är ock i går igenkommen frå *Brehmen.* Hvadh han haffver ther förrättat, varder han sielff berättande. Summan är then, så snart vij komma medh bastant folck ahn, så haffve vij *erckepispen* och i thet närmeste *staden* till vår *villie.* Men förr är thet intet practicerligit. Effter nu *Grönberg* är kommen till *Lübeck* och jagh får sålunda något respirera frå köpmannesakerne, så skall iagh, durante hoc mense, hoos *singulos* sökia *alliantzen* at *fundera.* Ty *hertigen af Brunschvig* är ther till benegen (hans gesandter hadhe nu ther till befallning, men effter fulmachten migh feeltes, ville the intet handla förr änh then kommer). *Erckepispen* holler jagh vara vår. *Mecklenborg* veten I. *Hertigen af Lünenborg, Georg*, hafver jagh *bunden*, hvadh nu han hoos sin *regerande broder* kan vijdere uthrätta. Medh *Holstein* moste iagh näst bearbeeta. Men n. b. thet är summan på heela texten, huadh *churfursten aff Saxen* gör, thet göra the alla. Therföre moste thetta vara summa & unica cura, at *H. K. M:t* ändeligen *alliera sig medh Saxen*, så *följier heela vesendet sua sponte.* Troor migh

Hvadh thet consilium vidhkommer, som I migh sände, eius finis bonus est & media bona. Men något moste jagh ther uthi påminna först, hvadh *general directionen* ahnlanger, som primum medium ä moste then rationen, som ther vidhängd är, (nämbligen: qui illam habet, *facile rerum potitus*) icke allenest aldeles *uthstrykas*, utha ock in colloquijs & sermone för alting *förtigas*, ja, icke medh åth häffvorna ingen signification ther till giffvas. Hoc enim unicum illu est, som *Tillij* och *papisterne* beflijta sigh at göra *H. K. M:t* hos the evangelische ständerne *odios* medh, och som the mäst hafva *suspec* nemligen quod *H. K. M:t* hoc agat, ut *rerum potiatur et privatim stabiliat.* Nu veten I thet vara ett arcanum artificium hominis pol tici & arguti disputatoris, när han vill obtinera någon *conclusion*, so

[1] Eller: »*hertig Adolff Friederik af Mecklenb.*» Den i koncept använda chiffern (5107) har enligt klaven båda betydelserna.

är honom som han handlar medh *betänckelig*, så moste man inthet nämpna sielffva *conclusionen* uthan then medh flijt *occultera*, och allenast flitigt *inculcera præmissas*. När man hafver them richtigt, så veten I, at *conclusionen* föllier sua sponte; hvilket iagh bedher, I inthet vele holla för något schulfuchserij uthan pro vera arte hominis politici. Ja, effter *directorium* fattar tu tingh i sigh, 1) quid agendum, quod consilium hoc dicit pertinere ad communem senatum bellicum, 2) *modum executionis*, så ville jagh effter mit ringa betänkiande rådha, at fast än intet mehr än blotta *directorium executionis* skulle pro *H. K. M:t* obtineres, at man vore ther medh till fridz. I veten väll, hvadh ther aff kan concluderes. Nec ignoras, modo *vis imperii* retineatur, *simulacra* transmittenda esse. Sedan påminner jagh eder, at thet ordet *concitare* in 5:to och *oppressio* in 7:mo articulo äre tu *odieusa* ordh, som inthet tiäna för hvar mans *ögon sättias.* Jagh kan fuller tänckia, at thetta consilium intet är giordt till at *publiceras*, men effter I begära, jagh skall sändat till *Holland* och iagh thess föruthan sijr, huru mycket heemligit kommer i andras vetenskap uhr vårt *cantzelji*, som lijkvist intet skee borde, påminner jagh, at all tingh så skrifves, at om behoff giordes, man kan thet för heela verlden uthan stort betänckiande vijsa, och kunna doch *realia* vara the samma. In realibus tycker migh elliest samma consilium vara gott: och skall thes intention föllia pro cynosura. Hoc moneo tantum pro confidentia nostra & regula *cantzeliæ.*

— — — — — — — — — — — — — —

[Det uteslutna stycket handlar om den nederländske residenten Veppii planer att gå i svensk tjänst samt om värfningar, bl. a. de Mecklenburgska hertigarnes. I förbigående omnämnes, att Salvius för mått Adolf Fredrik och Lohausen att resa till Kristian IV.]

Men een mycket considerabel saak synes vara, om Kon. M:t icke skulle sielff finna rådsampt at fordra samma trouppar [den hamiltonska hären] till sin egen arméo, emedhan bådhe kungen j Danmarck och the andra niedersächsische creiss ständerne vele nu sielffve ränsa creisen, och H. K. M:t cederar doch lijkvist *konungen i Dennemarck stichtedt*, hafver ther intet annat än *umkostnader* och *mödha* uthaf. För alting står till betänckiende, om icke rådeligere syntes, att Kon. M:t unierade alla *sine vires* än således *dividera* them j *trij armeer*, *sin egit*(!), *Hameltons* och *feldtmarschalkens.* Sed quid Phormio apud Scipionem? Oss tiänte allenest j tidh veta, om thenne förandring medh ständerne H. K. M:tz förra resolution ock till äffventyrs något förandra kunde. Plura proxime. Interim vale! Hamburg den 24 Maij A:o 1631.

5.

Gustaf Adolf till Salvius. Den 8 juni 1631.[1]

Uthi edher skrifvelsse, D. Salvi, aff then 26 Maij förmäle I handh annat, hvadh edher i thet consilio, vij eder till underrättelsse

[1] Ur riksregistraturet.

öfversendt hafva, faller till betenckiande. Så låthe vij edher nådigst förnimma, att vij samma consilium icke hafva till then ändhe till edher skickat, att thet[1] skulle någon mehra ähn Camerario i Holländ communiceras. Och ändoch att D. Steenbergh såsom author ther til motte i sompt hafva folgt sin stijl och modo loquendi effter, så äh doch sådant icke på thet sättet, som I menen, till att förstå. Och moste I samma consilium hvarken i een eller annan motto någo meera communicera ähn Camerario. — — — — — [Det uteslutna stycket är svar på Salvii meddelande, att hemligheter utsprid ur kansliet.]

Att vij skulle skrifva eller ahnmodha konungen i Danmarck om någon coniunction, holla vij inthet godt, vele icke heller, att I edhe medh honom eller hertigen aff Hollsten i någor tractat om något för bundh inlåtha. Vill konungen något göra till saaken, så gör han the snarare uthan vår påminnelsse. Allenast rätten I edher om stifft Bre men effter vår förre skrifvelsse. — — — — — — [För skrifter om värfningar äro här utelämnade.]

Elliest som Hameltonarne i medler tijdh ahnkomma, hoppas v innan then tijdhen att vara medh Gudz hjelp så nähr Elfven, att v them uhr vårt läger kunna effter nödtorfften secundera. Men att v efter edher meening them till oss fordra skulle, thet faller oss aldel olägligit. I moste för then skull continuera till att underbyggia, s the till den diversion i Bremen emploierede vardha, och göra edh högste flijt, att samma trouppar kunna fienden uhr creissen uthia och sigh ther fästa. Och kunden I uthi medler tijdh hoos ständer i creissen, enkannerligen konungen i Danmarck, beflijtha edher, jalousie att företaga, remonstrerandes, att thet allenast till dher hielp och bijständh länder, såsom I therom för thette ähre informerdi Men så frampt I förmerckie, att chreissen blifver så mächtigh, then sigh medh sitt eiget värfvadhe folck vill och kan rensa o maintenera, och att be:te trouppar hvarken ähre i chreissen nödi eller bastant emoot creussens macht, så frampt ständerne sigh sam trouppar ville opponera, sigh att defendera och ther stabiliera. moste I så hoos the andra ständerne i chreussen som enkannerli hoos konungen i Danmarck (till hvilken vij edher här hoos på t ährendet creditiff tillsenda) ahnholla, att samma trouppar motte t städies frij passage igenom creissen och att them altt förskoff godh neutralitet bevijses, och vele vij, att I oss här om esomoff avisera, tå vij vele göra ordre, hvart the skole vijdare sigh begi Thetta rätter edher effter. Gudh alzmechtigh befallandes. Aff Span

[1] »the» i registraturet.

6.

Salvius till Gustaf Adolf. Braunschweig den 16 dec. 1631.[1]

[Efter en redogörelse för underhandlingarna med Hamburg, nära öfverensstämmande med den af Hallendorff meddelade från början af december (Sverges traktater V:1, s. 583), den i Sverges traktater tryckta redogörelsen för underhandlingarna i Celle (s. 600—601) samt några meddelanden om hertig Georg af Lüneborg, hans ställning och önskemål, fortsätter brefvet:]

»Jagh är elliest aff hertigen aff Brunswich och denne staden hijtkalladh frå Zelle till at ock communicera medh them öffver *alliance*. Men effter iagh förnimmer, thet fursten aff Anhalt hafver thet allaredh giort, serdeles medh denne hertigen, så haffver iagh hollet mijn commission för expirerat. Ett hafver denne hertigen flitigt bedet migh intercedera hoos E. K. M:tt före, nemligen den 14 puncten i *alliancen*, hvarest förmäles, at han skall heela *Braunschweiger land* sampt *stifft Hildesheimb* recognoscera *för lähn aff E. K. M:tt* och E. K. M:ts arfvingar. Hvadh han får aff nyo aff E. K. M:tt (*miror* autem, *furst von Anhalt* potestatem habuisse donandi ipsi *totum stifft Hildesheimb*, præcipue illa *tria loca* specialiter nominata, cum *herzogk zu Braunschwijk* *nullum* plane *pretextum* ad ea habeat et quam optime conjuncta manerent cum *stifft Halberstadt et Magdeburg*), thet holler han kunde haffva sitt beskedh, men effter han meener thet vara till præjudicium imperio, a quo *feuda* per *kayser* et *reichsständ*[2] conferuntur, och inthet exempel hörer, at någon annan hafver thet än giort, serdeles *herzogk af Mechelburg*, som myket mehr vore skyldigh thet at göra[3], så beder han, E. K. M:t täcktes medh honom ther uthinnan öffversij, till thes Gudh täckes sättia E. K. M:t i den stat (som han önsker), at bådhe han och fleere moste thet göra. Om någon skal thet ock ännu göra, så vore inthet billigere, än at *herzogk af Mechelburg* thet ock giorde (såsom iagh i fiol om vinter offta påmint haffver) ob situm cum *Schweden;* isynnerheet, ther *herzogk Mechelburg* icke skulle vele cedera *König in Schweden* och *Schweden Wismar* (ther om senior är nu opreester till E. K. M:t), så vor icke

---

[1] Bland Salvii koncept. Brefvet är ursprungligen delvis skrifvet med bokstäfver, sedan ha ett flertal med vanlig skrift skrifna ord dels understrukits, dels utstrukits och ersatts med chiffer. Samtliga dessa ord ha kursiverats. Samma principer som vid upplösningen af chiffern i bil. 4 ha följts. Dock ha den ursprungliga textens latinska uttryck bibehållits i stället för de svenska ord, hvarmed chiffertecknen återgifvas i klaven.

[2] Har har ursprungligen stått: »a quo feuda iuxta imperatorem recognoscuntur», hvilket ändrats till: »a quo feuda per imperatorem conferuntur». Först vid omskrifningen i chiffer har stället erhållit sin slutliga lydelse.

[3] I marginalen äro här följande, ej till något bestämdt ställe i texten hänförliga ord tillagda: »och recognoscera thet aff E. K. M:t ännu, som honom inthet».

mehr än sielffva billigheeten, at han alt recognoscerede aff E. K. M:tt Doch står altsammans i E. K. M:tz nådigste händer, eenkannerligen at statuera om rätta tempo till sådana stora consiliers fortsättiande.

Medh *stadt Braunschwijk* hafver iagh ock aftaalt i alla puncte om *alliance*, men effter iagh fruchtar at Stalman motte hafva divers mandata, quia meis sunt posteriora, hafver iagh poussorat them sielfv til E. K. M:t. — — — — — — — — — — -

[Återstoden af brefvet upptages dels af en redogörelse för under handlingarna med staden Braunschweig, dels af en öfversikt af krigs läget.]

Strödda meddelanden och aktstycken.

De äldsta kända rådsprotokollen.

I volymen »Axel Oxenstiernas egenhändiga skrifter» i riksarkivet hvars innehåll till större delen är publiceradt i »Axel Oxenstiernas rifter och brefvexling», afdeln. I, band 1 — förvaras också några yckta anteckningar af kanslerns hand från rådets sammankomster, hvilka ett par gå tillbaka till tiden före de äldsta i tryck utgifna otokollen;[1] de utgöra därmed de äldsta kända märkena öfverhufvud vid rådets sammanträden förda anteckningar af protokolls karaktär.[2]

Den ena är ett fragmentariskt och med hastig hand nedkastadt erat från något af de talrika tillfällen under 1600-talets andra tennium, då den polska frågan var föremål för rådets öfverläggngar; debatten gällde, så långt protokollsfragmentet utvisar, hurua det vore rådligt att göra stillestånd med Polen eller ej, samt de åtder som borde vidtagas, för den händelse intet sådant komme till nd. Bevarade rådslag lämna ej fullt säker och afgörande ledning vid n noggrannare tidsbestämningen,[3] men det är med hjälp af andra llor möjligt att rätt nära fastställa tidpunkten för debatten: Johan yttes i Depositio Skytteana i Uppsala landsarkiv förvarade, hittills entligen endast i en ofullständig och äfven eljest ej fullt tillförlitlig krift kända egenhändiga anteckningar från Örebroriksdagen 1617[4] a nämligen tydligt, att den är att hänföra till någon af de sista garna af januari månad detta år. I sitt första, på konungens beran gifna betänkande — af den 23 jan. — hade rådet bland

[1] Svenska riksrådets protokoll, band I, omfattande åren 1621—1629.

[2] Om protokoll från »regementsrådets» tid under Gustaf Vasa, se Edén, centralregeringens organisation . . . (1523—1594), s. 43—51.

[3] Namnen på de i debatten deltagande rådsherrarne göra troligt, att den härrör från en tidigare tidpunkt än januari 1617; tre af dessa, Abraham sson Lejonhufvud, Clas Horn och Johan Skytte, intogos nämligen först i rådet.

[4] Originalmanuskriptet, som bär Skyttes egenhändiga påteckning: ta och handlingar som förlupne ähre opå Rijkzdaghen uthi Öerebro Anno 7», jämte ett flertal bilagor i den angifna samlingen, vol. Handlingar ande Johan Skytte, n:o 2. — Afskriften — bland Riksdagsacta i riksvet — kan lätt missleda med ett sken af fullständighet, då den börjar ett angifvande af riksdagens ursprungliga utskrifvande och konungens ande ankomst till Örebro och slutar med hans hemförlofvande af stända, men visar vid en jämförelse med originalet betydande luckor utan att a i flertalet fall på något sätt markerats; några bilagor finnas ej heller vidfogade.

ärenden, öfver hvilka borde förhandlas med de samlade ständern främst angifvit några punkter, som angingo det ovissa förhållande till Polen, [1] och dessa blefvo också vid en sammankomst på rikssal den 28 till ständerna öfverlämnade. Samtidigt hade äfven råd självt att taga de framställda frågorna i närmare sakligt öfvervägan — därvid, som det synes, med tillägg af en punkt, den inledand om lämpligheten öfverhufvud af stillestånd, hvilken icke berörts propositionen till ständerna —; den 29 jan. omtalas i anteckningarn huru riksens råd debatterade 'hele dagen allt in till aftonen', hv svar de skulle gifva, en debatt som i de olika punkterna sluta med att hvar och en fick särskildt utsäga sin mening, och följan dag inhämtade konungen personligen i rådet likaledes hvars och e särskilda betänkande. Vid det senare tillfället äro punkterna t tryckligen angifna i en formulering, som tydligt tillkännager släk skapen med protokollsfragmentets: de två första voro nämligen » det vore nyttigt eller intet nyttigt att ingå något stillestånd m konungen i Polen» och »om stilleståndet utsloges, huru man sakerne företaga skulle». Det synes sålunda visst, att protokol måste härröra från någondera af dessa båda dagars debatter — fr hvilkendera är däremot måhända mera vanskligt att afgöra. [2]

Det andra och i sig själft intressantare aktstycket går tillba till rådsmötet i Stockholm i maj—juli (?) 1617 och har närm karaktären af ett omröstningsprotokoll i de frågor, som då förelå

---

[1] Jfr Register öfver rådslag, s. 182. (Felaktighet i referatet: det farade polska angreppet var väntadt »i tilkommande våhr och sommar». i »nästa år».)

[2] Med öfverläggningarna i den polska frågan vid denna tid stå oc några andra handlingar i samband, hvilka här kunna omnämnas, då d någon mån komplettera protokollets knappa upplysningar: bland bilago till Skyttes anteckningar ett förmodligen för den utredande diskussio uppsatt utkast, innehållande skäl för och emot i fråga om stilleståndet jä ett par anmärkningar i fråga om de närmast följande punkterna — bevarade delen afbrytes strax i början af punkt 3 —, och i den ang Oxenstiernska volymen en hastigt nedskrifven anteckning af kanslerns h om K. M:ts resolution i stilleståndsfrågan; måhända hör hit ock ett ut till rådslag — i samma volym — innehållande rådets mening om stillestår och sättet att motarbeta den polske konungens anslag.

De skäl som enligt den Skytteska argumentationen talade mot sti ståndet voro i kort referat följande: den polske konungen finge därige tillfälle att »stabiliere sine saker» och kunde först — med säkerhet från svenska sidan — bättre antasta ryssen och antingen tillfoga honom ett m ligt afbräck eller ock alldeles underkufva honom, då han sedan med d större styrka kunde vända sig mot Sverige — ett totalt kufvande af R land borde därför för Sveriges egen säkerhets skull ingalunda tillstäd vidare otillförlitligheten af de polska fördragen och faran för de polska sta lingarnas starkare bedrifvande. För stilleståndsunderhandlingar åter ta främst, att menige ständerna, »som rope och önske fredhen», därigenom d bättre måtte se K. M:ts fredsälskande natur och sinne, och vidare icke h det egna samvetets tillfredsställelse öfver att hafva gjort allt som m varit utan ock tydliggörandet för andra, att det icke vore Sveriges fel. det ej komme till fred och enighet. Gud den högste kunde ock, när ma från svensk sida sökte fred, gifva sin välsignelse till, att »han och kan beg till att nååå», och rikets närvarande lägenhet, särskildt så länge Elfsb

till behandling. Rådslaget från detta möte är affattadt i en form, som synes angifva, att de afgörande besluten fattats vid två särskilda sammanträden;[1] det här återgifna protokollet omfattar dock endast de vid det första tillfället debatterade ärendena.

Omröstningskaraktären förefaller i särskild måtto anmärkningsvärd. De tidigare rådsprotokollen veta för öfrigt ej att omtala votering i egentlig mening annat än i fråga om val. I stora och viktiga frågor afgåfvos visserligen ofta vid debattens slut motiverade vota man för man; men denna omröstning afsåg knappast att genom utrönande af de olika rådsherrarnes skilda ståndpunkter framkalla ett på majoritetens åsikt grundadt beslut. Den rådande regeln synes ha varit, att samtliga herrar borde genom den föregående utredande diskussionen nå fram till enighet och samstämmighet i fråga om beslutet, och den slutliga omröstningen borde vara ett uttryck för

---

lösen ännu påginge, gjorde förskoning ifrån annan tunga önsklig och nödvändig. I brädden har Skytte tillagt, att K. M:t också själf tillbjöde sig i dessa punkter (till ständerna) att vilja låta pådrifva stilleståndet. I alla händelser vore det dock att märka, att endast ett sådant stillestånd kunde godtagas, som af båda konungarna måste konfirmeras. — Om stilleståndet sedan icke blefve stadfäst af den polske konungen utan »uthslaget» (punkt 2), så kunde man lätteligen däraf sluta, att han tänkte angripa och öfverfalla Sverige, och då vore det, så snart man erhållit tillförlitlig underrättelse om hans planer, »bättre som man sägie plägher, provenire quam proveniri».

K. M:ts resolution om stilleståndet — Axel Oxenstiernas anteckning — var att man genom kommissarier skulle drifva det i Lifland med sådana villkor, att det skulle ratificeras af bägge potentaterna själfva och att den polske konungen under tiden icke skulle drista sig att uppegga K. M:ts undersåtar mot deras regering, hvarken med bud, bref eller på annat sätt. Om detta beviljades, skulle kommissarierna sluta stilleståndet, eljest afslå det. »Slås nu stillestonded uth, då moge städthollerne haffua machtt att holla stilla på bådhe sijdher ifrån alltt öfverfall; doch förbehollett begge parternes rätte krijgsmachtt.» — I fråga om den andra punkten, skulle denna hos ständerna drifvas så, att om stilleståndet ginge om intet, de då »först sätettie med h. k. M:tt lijff och förmåge»; och om direkta fientligheter hotade, borde de vara redo att komma K. M:t med en gärd till hjälp, när så påfordrades.

Rådslaget slutligen uttalar, att fastän stilleståndet vore »svekligtt» och hade sina olägenheter, likväl ville riksens råd för rikets närvarande lägenhets, allmogens besvärs och Elfsborgs lösens skull tillråda, att det slötes på 3 eller 4 år, tills man kunde »feste Rijksens stat, bliffue Elffsborgs lösen quitt och bettre försörie grentzehusen». Man finge dock under tiden icke alldeles förlita sig på stilleståndet utan hafva sakerna i god akt, både på fästningarna och i landet. Stilleståndet måste ock ratificeras af konungen i Polen och ställas så, att man kunde försäkra sig så mycket som möjligt. — Den polske konungens anslag syntes möjliga att »emotgåå» — utom genom att bedja Gud om god lycka — när ständerna åter förnyade »deres förre förening och beslutt« och genom att konungen läte kröna sig. Vidare borde man besöka Staterna om hjälp och undsättning, särskildt i fråga om skepp, och söka utverka af den danske konungen, att han ej tillstadde fienderna att föra skepp eller folk genom Sundet; hålla skeppsflottan i beredskap, besörja landsändarna med goda rådsherrar, som hölle allmogen till hörsamhet, och befästningarna med goda ståthållare och krigsfolk samt »annan tilltorfft». —

[1] Rådslaget — i kopia — bland »Rådslag 1612—1629» i riksarkivet; refererat i Register öfver rådslag, s. 183 f.

den sålunda vunna samstämmigheten — tillika väl också en erinra om det samansvar, som ålåg alla de i debatten deltagande.[1]

Det här meddelade protokollet tyckes däremot åtminstone pek hän på en verklig omröstning, i det det i flertalet föreliggande frågc ställer de vid mötet närvarande rådsherrarne i skilda grupper, re presenterande motsatta eller delvis från hvarandra afvikande stånd punkter. Dock har väl ej heller vid detta tillfälle direkt afsetts e votering, där rådets beslut utan vidare skulle framgå ur majoritetei mening. Protokollets marginalanteckningar liksom en jämförelse me rådslaget visa tvärtom, att flertalets åsikt ej alltid blifvit den slutli segrande; i ett fall, i frågan om hertig Carl Filips myndighetsfö klaring, har beslutet följt den ensamme Axel Oxenstiernas menii gentemot hela den öfriga rådskretsens. Förhållandet får sin fö klaring däraf, att själfva beslutet fattats icke af rådet, utan konungen; ingressen till rådslaget anger också detta såsom inn hållande icke rådets råd till konungen utan konungens egen eft rådets betänkande fattade resolution och beslut.[2] Huruvida at denna resolution får tänkas afgifven direkt i rådet, därom lämn det föreliggande aktstycket ingen upplysning; af hvad i öfrigt kändt om förhållandet mellan konungen och rådet och formerna f deras samarbete vid denna tid göres dock ett sådant antagande ing lunda osannolikt.[3]

Protokollet ger också vid handen, att ett vida större ant riksråd deltagit i mötet, åtminstone dess tidigare del, än af rådslag framgår. Detta är, såvidt den bevarade kopian utvisar, endi undertecknadt af sex rådsherrar;[4] enligt protokollet ha i omrö ningen deltagit ej mindre än tolf i fråga om ett par af punkter — i de öfriga åtminstone elfva.[5]

1.

1. Om stillestondedt rådeligtt ähr till göra med Pålacken eller ic

G. Magnus.[6] Menar att rådeligtt ähr, ded sti[lle]stondedt[7] görs n Kongen i Pålandh med säkre condicioner på 2 eller 3 åhr, sådi

[1] Jfr Edén, Den svenska centralregeringens utveckling . . . (160: 1634), s. 135, 136; 141, 142. — Till en votering af denna art ledes oc tanken närmast vid Skyttes omnämnande af rådsförhandlingarna den 29 j (se ofvan).

[2] »Och haffver högstbem:te H:s K. M:t effter bem:te gode herrers r och betänckiande resolverat och beslutet såsom föllier»: Register öfver r slag, s. 183.

[3] Jfr Edén, Centralregeringens utveckling, s. 117, 118. Några komple rande och bekräftande upplysningar äro ock att hämta ur de ofvan berö Skytteska anteckningarna (de i afskriften utelämnade partierna).

[4] Magnus Brahe, Jakob De la Gardie — denne senare ej med bland enligt protokollet röstande — Axel Oxenstierna, Jesper Matsson Krus, Erl Biörnson och Abraham Lejonhufvud. Register öfver rådslag, s. 185.

[5] Philip Scheding uppräknas endast under de båda första punkter

[6] Brahe.

[7] Skadadt i kanten.

som ähre författadhe i commissariernes instruct[ion][1]; eliest ähr bettre, att ded aldeles uthslås.[2]

Axell Ryning.

Abraham Erichson.[3] För den orsak att almogen icke må taga den tanken lijke som h. k. M:tt intet vele göra fredh.

Nijls Anderson.[4]

Axell Oxenstierne.[5]

Boo Ribbing. Holler rådeligtt, att intet stillestondh göras skall för den fahran och lijke store expenser skuldh.

Clas Horn. Görs intet stillestondh, så blijfver han tvehugse.

Jesper Mattson.[6]

Johan Skytte. Intet göra någott stillestondh uthan lijkväl tractera.[7]

2. Om stillestonded uthslås.

Axel Ryning. [Proviantera och försöria befestningerne, holla skepsflotan . . .][8]

Kan någon legenheett sig begiffua, skulle man icke lathe ded främmande folked ligge fåfengtt uthan nyttia tijdhen.

[1/2 ark folio. Första sidan upptages af första punkten, på andra sidan endast Axel Rynings korta yttrande.]

2.[9]

1. Hvadh proces holles skall uthij Arffursternes lähns anammelse; om ded skall skee med knäböijelse eller icke.

Att ded skall skee med knäböijelse. Och driffue.
Greff Magnus.

---

[1] Skadadt i kanten.

[2] »på . . . instruction» står i manuskriptet efter, men är genom hänvisning inskjutet före »eliest ähr bettre . . .»

[3] Lejonhufvud.

[4] Lilliehök.

[5] Axel Oxenstiernas namn skildt från det efterföljande genom ett streck rakt öfver sidan. — Det är möjligt, att detta är afsedt att utmärka en skillnad mellan dem som uttalade sig för lämpligheten af stillestånd och dem som yttrade sig däremot, att vi sålunda också här skulle ha en gruppering efter företrädda meningar och icke ett enkelt referat af yttrandena i den ordning de afgifvits — ett slags motstycke alltså till det senare omröstningsprotokollet. Denna karaktär är dock i allt fall här mindre tydligt markerad.

[6] Krus.

[7] Mellan Jesper Mattson och Johan Skytte en kort lucka. (Skytte kunde tänkas representera en från båda hufvudgrupperna i viss mån afvikande ståndpunkt.) Efter Skyttes yttrande slutet af sidan tom.

[8] Denna punkt öfverstruken.

[9] Då referatet i Register öfver rådslag ej lämnar tillräcklig förklaring i alla punkter, återgifvas här vederbörliga delar af rådslaget in extenso: Om processen uthi Arffursterners lähns anammelsse och särdeles om ded med knäböielse skee skulle, vardt godt och rådsampt funnet at bliffva vid den process, som här till ähr observerat, och särdeles i Konungh Johans, K. Sigismundi och K. Carls, högloffiig i åminnelsse, crönings högtijd; på ded

G. Abraham.[1] Om ded icke nåås, kan ded slås från.
Erlandh Biörson.[2]

Besluten. Att man heller lather blijffua den cæremonien.
Hindrich Horn.
Philip Schedingk.
Nijls Stierneskóldh.
Abraham Leijenhuffudh.
Nijls Anderson.

---

man icke något sådant skulle anmoda, det till äffventyrs inthet vore at nå och kunde med förre exempel förläggias, vore eij heller aff lähnets egenskap Men effter een sådan solen ceremonie icke var aldeles fåfäng uthan hade med sig een stoor reverentz och förorsakede öffverheetennes ytterligere respect och vyrdningh i undersåthernes hiärta, derföre syntes icke oråd vara at indirecte försökie och tentere icke propositions vijs uthan tanqvam per discursum på behörlige orther, om sådant skulle vara till at nåå; till hvilket om något hopp goffves, skulle man det drifva; men förnimmer man deres humor vara där ifrån affsyndrat, då skulle der icke heller något vijdere taalas om.

Till thet andra, effter H. F. N:de hertig Carll Philip icke ähr ännu kommen till sine myndige åhr, uthi Norköpingh föreschreffne, så att H:s F. N:de icke kan i egen person giöra H:s K. M:t någon eedh, derföre ähr vordet berådslaget, om därefter trachtas skulle, at H:s F. N:de måtte kiännes myndig; och ähr godt funnet och beslutet, at på det Norkiöpingz besluth, såsom ähr een grundval och fundament till den renoverede arfföreening, icke lätteligen och uthan deste större och vichtigare orsaak måtte i någon punct förändres at man fördenskuld låthe H:s F. N:de bliffva uthi den condition, som besluthet föreschriffver, aldenstund ingen så besynnerlig orsaak ähr, hvarföre man ded skulle förandra, allenast at H:s F. N:de den tijd H. F. N:de träder i fullkomblig regeringh, då giör H. K. M:t sin trooheets lijflige eedh och sig då reverserer.

Till thet tridie, om adelens som under Arffursterne ähre besitne, rust tiänst ähr befunnet, at den effter lagen, testamenthet och donationerne, s och adelens privilegier bör immediate giöras Konungen och Cronan, effter som och dette Rijchz stat där uthinnan ingen förandring kan tåla; och kan fördenskuld K. M:t häruthinnan intet cedere uthan H. K. M:tz och Rijchzens stor præiudicio.

Till thet fiärde, så ähr och ventilerat, att effter contributionerne i furstendömen icke ginge så ricktigt uth, eij heller giordes räkenskap för som ded sig borde, om fördenskuld icke rådeligit vore at giöra een viss ordning så väll i giärder som penningehiälper, at när ett vist bleffve beviliet på heele hemmanet eller på huffvudet, at hvar Arffurste då vore förplichtet på een viss summa, hvad heller mehre eller mindre uthginge. — Här opå ähr funnet godt och resolverat, at man skulle låthe bliffve ved den ordning som här till hade varit; och heller sökia medell dhe infaldne fehl och brister att botha. Ty föruthan ded at sådan accord ju bore skadan till K. M och Cronan, så kunde ded eij heller uthan een större och märckelig diminution i contributionsrätten och regali tillåtes.

Till thet fämpte, så bleff och beslutet, att effter i donationerne icke äh förmält om någon vadpenning ifrån Arffursternes hoffrätt, at K. M:t fördenskuld på Arffursternes anfordrande ville constituere een viss vadpenning: effter sådant icke lender K. M:t till något præiudicium uthan ähr allenest ett teck att den besvärede icke låther sigh medh doomen åthnöja, och dommarener måste sättie där dubbelt emot: så kunde och vadpenningen bliffva dubbelt emot lagmans doom, nembligen tolff marck.

[1] Brahe.
[2] Båât.

Hans Åkeson.[1]
Jesper Mattzson.

Att man för dee åthskillige rationer skull först holler hoos Arffursterne sielff an.
Johan Skytte.
Axell Oxenstierne.

2. Om H. f. N^dhe^ her Carl kan kennes myndig eller icke?

Att hans f. N^dhe^ icke kennes myndig.
Beslut. Axell Oxenstierne.
Doch att man betenker sig med hvadh proces de skole undfå lähned. Om confirmationen.

Att h. f. N^dhe^ kendes myndig. Och stadhner förudhen St[ändernes](?) beslutt.
G. Abraham.
Erlandh Biörson.
Hindrich Horn.
Philip Scheding.
Nijls Stiernesk46öldh.
Abraham Leijenhuffudh.
Nijls Andherson.
Hans Åkeson.
Jesper Mattzson.
Greffue Magnus.

Att h. f. N^dhe^ kennes myndig, doch att ded begäres aff Kongen och Ständerne.
Johan Skytte.

3. Om Adelens rustienst undher Arffursterne.

Att rustiensten bör immediate skee Kongen.
Beslutes. Erlandh Biörson.
Hindrich Horn. S[?]tt[2]
Axell Oxenstierne.
Nijls Stierneskóldh.
Johan Skytte.

4. Efter hvadh sätt contributionen skall giöras i furstendömet.

Blijffua vedh ded gamble och vanlige.
Hindrich Horn.
Beslutes. Nijls Stierneskóldh.
Hans Åkeson.

---

[1] Soop.
[2] Jag har ej lyckats finna tolkningen af detta ord. — Det faller i ögonen att endast en del af rådsherrarne äro uppräknade under denna punkt. Antagligen hafva alla varit ense i frågan.

Jesper Mattzson.
A. Oxenstierne.
G. Mangnus
G. Abraham.

Erlandh Biörson.

Att göra efter ett vijst sätt.
1. Johan Skytte.
2. Abraham Leij[onhuffudh].
3. Nijls Anderson.

5. Om arffuegodsen.

Att h. k. M:tt blijffver neutral och judex. I betenkiendh..[1]

6. Om vadpen[nin]gen.

Affirmativa.
A. Ox[enstierne].
G. M[agnus].
G. Abraham.
Erlandh Biörson. 2 eller 4 gonger så högg som ifrån lagmannen.
Hans Åkeson.
Hindrich Horn.
Nijls Stierneskö̈ldh.

A[ffirmativa].
Johan Skytte. 2[2]
Abraham L[eijonhuffudh].
Nijls Andherson.
Jesper Mattzson.

[1 ark folio. Texten på de tre första sidorna, mot slutet något mera sammanträngd och skrifven dubbelspaltig för utrymmets skull.]

[1] Denna punkt återkommer sedan som punkt 1 vid det senare sammanträdet. Register öfver rådslag, s. 183.
[2] Siffran efter Skyttes namn syftar säkerligen på samma sak som anmärkningen efter Erland Biörnsons — vadpenningens storlek.

A. B. Carlsson.

Förbudet mot Talsällskapet 1820.

(Ett tillägg.)

I Historisk Tidskrift för 1904 meddelade undertecknad en af handling »Förbudet mot 1820 års Talsällskap, ett bidrag till de svenska föreningsfrihetens historia».

Såsom tillägg till de, hufvudsakligen ur offentliga handlingar och dåtidens press hämtade uttalanden, som där meddelades, m anföras en mera färgrik skildring i bref af en bland sällskapets medlemmar, d. v. krigsjustitiarien Claes Livijn, den bekant författaren, till hans förtrogne vän J. C. Askelöf, som då befann si i utlandet (i Kongl. Bibl:s samling af bref till Askelöf).

Förutskickas må endast, att Livijn, såsom framgår af fler brefuttalanden nu och senare, såg särskildt Richert med oblida ögo

ch att han i det hela taget var mycket kritisk och stundom gnatig mot flertalet af de då framträdande offentliga männen.

I ett bref den 16 november dagen före sällskapets bildande ttrar han sig redan en smula vresigt om dess tillkomst:

»Nu är ändtligen den redan förliden vår omförmälda speaking lubb under verket. Mycket förnämt och curieust folk komma dit, ch jag fattade redan vid första uppränningen det beslutet att aningen draga mig derifrån, eller ock upplösa den så småningom. Jag undrar om den kan få långt lif på jordene.»

Så följer en knapp månad senare, den 13 dec. 1820 följande kildring af Talsällskapets korta saga:

»Med det i somras påtänkta och genom C:ds (Cederschiölds)[1] berättande ändtligen till stånd komna sällskapet tog det ett högst ragiskt slut. Men som denna händelse är en af de mäst märkvärdiga sednare tider och gjort mera sensation än någon annan på flera år måste jag fullständigare derom orda. I medlet af förra månaden amlades man på C:ds förnyade påminnelser till stadgarnes uppgörande. Dervid voro tillstädes Schw(erin), Hegart, Forelius, Lagerhjelm, Zenius, Richert, Lorich, Spens & C. Den nu både i tid och otid bjudande iteritetsandan gjorde, att man skulle facilitera ingången för hvar man, ag och F:s (Forelius) satte oss deremot, men förgäfves och R:t Richert) använde åter ett af dessa subjectiva skäl, som jag så innerligen afskyr, »att om det ej blef på det viset, så gick han icke dit». etta argument verkade magiskt. Stadgarne uppgjordes och till ordförande utsågs Schw(erin), till vice ordf. Cedersköld och till secreterare Lagerheim (ridd. secr.) sedan undertecknad som strax sig att sällskapet på sådant sätt uppställdt bar inom sig fröet till n upplösning.[2]

Gången därpå samlades crethi och plethi; en mängd klokt folk ch en mängd lycksökare, hvaraf flera endast ingått deri i uppgifven frikt att göra lycka. I ett genialiskt tal framställde Schw(erin) skilnaden emellan tal och skrift; nu framträdde Cedersk(öld) med en vidlyftig fråga om naturen af coursen. Som den var ganska invecklad och slutligen upplöste sig i en omätlig syllogisme, hvaraf ingen proposition kunde, såsom sammansatt af ett tjog särskilda omständigheter, närmare granskas, så kunde ingen liflig diskussion derom uppkomma, utan blef frågan lagd på bordet. Nu rusade Bodell[3] till rids mot prohibitiva författningarne, nu yttrade någon att han borde närmare bestämma statum quæstonis, på det man således kunde »opponera» på hans thes och man var färdig att öfvergå från en debating

[1] P. G. Cederschiöld, läkare, professor i barnförlossningskonst, politiker 1782. † 1848.
[2] Här felas några ord, antagligen »afsagt sig».
[3] Assessor E. E. Bodell nederlags, inspektörs och kontorschef i Stockholm, politisk och filosofisk författare.

society till ett snackande samqväm. På Gestrichs[1] disputationsconventer i Lund hade jag fått nog af den sorten, jag och Johansson[2] gingo vår väg, och hvad sedan föreföll känner jag ej. Du ser häraf hur rigtig min aning hade blifvit om sällskapet fått ostördt fortfara.

Men, ehuru vi, icke af skyldighet, utan till uppfyllande af alla rättfärdighet anmält vårt sällskap hos öfverståth. och denne gifvit Schw. den försäkran att sällskapet kunde tryggt sammanträda, erhöll S. ett par dagar efter en visit af Ed(elcreutz)[3] därvid denne ville öfvertala den förre att återtaga stadgarne och söka N(ådigt) tillstånd. Detta vägrades och med skäl, ty det hade varit att efterskänka en gifven rättighet. Andra dagen inställde sig en polisbetjent med ett bref, hvars emottagande vägrades, därpå kommo två, och då vägran fortsattes kallades S(chwerin) inför polisen, der Wannqv(ist) tillställde honom ett bref af innehåll, att sällskapets sammanträden ej kunde fortsättas, men med det *olämpliga* tillägg, att om sällskapet (hvars lemmar voro embetsmän till en del och således säkert hade hörsamma befallningen) ändå sökte fortsätta sina sammanträden, skulle de nu tjenliga mått och steg åtskiljas. Schw. begärde och erhöll besvärsanvisning till högsta domstolen. Men dessförinnan hade E. genom kammarexped. rapporterat händelsen och fått ratihibition på sin åtgärd. Ej nog dermed man säges hafva velat aflägsna Schw. från staden. Hvad uppseende detta gjort öfverallt i de högsta samqväm och på de lägsta krogar, kan jag ej tillräckligt beskrifva. Allestädes har man tagit partie för sällskapet och motståndarnes antal försvinn som en droppa i hafvet. Emellertid ser det ut som en osynlig Nemesis också hade länkat denna händelsen till nackdel. Hade mitt förslag om mera noggrannhet i valet af ledamöter, mera begränsning vid valet af ämnen gått igenom så hade sällskapet på långt när ej sett så oskyldigt ut som det nu gör med sina i tidens anda ö stämmande ultraliberala stadgar.[4] Likväl var det ej nog att Ehrenb(org),[5] som genom behörig respect för liberalitetens vederlikar (girouettes)[6] fått sjelf ett utseende af liberal, härigenom demasquerade högsta domstolen, som ännu kunnat hjälpt saken, stjälpte den alldeles derigenom att den i judicielt hänseende henskjöt den under kammar exped. afgörande. Men här är allt till olycko lagt. Det värsta eller bästa framtiden måste visa det är emellertid att Schw(erin) med blödande hjerta och gråtande ögon slitit sig från en idée, som han tio år hyllat, men detta kan ej blifva ämne för en littera scripta quæ manet.»

[1] Gestrich åsyftar förmodligen J. S. Gestrich (f. 1781, student i Lund 1798, fil. magister och docent där 1802 † som prost i Västerås stift 18..). Livijn var student i Lund 1800—1802.

[2] J. Johansson, den bekante utgifvaren af Argus.

[3] T. f. öfverståthållaren.

[4] Meningen här ej fullt klar.

[5] Casper W. Ehrenborg, statssekreterare, sedan president i Skånska hofrätten, att skilja från sin likanämnde frände, sedermera justitieombudsman.

[6] Väderflöjlar.

Karl Warburg.

Underrättelser.

— **Albert Vandal.** † Åter har Frankrike förlorat en af sina ämste häfdaforskare. Den 30 augusti afled i Paris efter långvarig ukligbet ledamoten af franska akademien, professorn vid Ecole bre des sciences politiques grefve Albert Vandal i en ålder af ndast 57 år. Född 1853 och son till den grefve Vandal, som nder andra kejsardömet var generalpostdirektör, inträdde den unge andal efter aflagd jurisdoktorsgrad 1877 vid conseil d'état, där n i tio år tjänstgjorde. Redan tidigt beträdde han författarebanan: ans första arbete var en beskrifning öfver en resa i de nordiska nderna. Snart drogs han öfver till häfdaforskningen; ur hans udier i franska utrikesministeriets arkiv framgick (1882) hans rsta historiska arbete *Louis XV et Elisabeth de Russie*, som handlade Frankrikes ryska politik vid denna tid och planerna på t giftermål mellan den allra kristligaste konungen och Rysslands jsarinna. Hans båda närmast följande arbeten, utgifna 1885 och 887, *Le Pacha Bonneval* och *Une ambassade française en Orient us Louis XV* behandlade Frankrikes Orientpolitik under 1700-let. År 1891 utgaf V., hufvudsakligen på grundval af djupgående rskningar i de franska och ryska utrikesarkiven, första bandet af t arbete, som främst skapat och för framtiden skall bevara hans ktbarhet, den banbrytande studien öfver *Napoléon et Alexandre* r (3 band, 1891—1896), som tvenne gånger förskaffade sin författare obertska priset samt (1897) den efter Léon Say lediga stolen i franska ademien. I detta ypperliga arbete ges för första gången, i främsta mmet på grundval af den diplomatiska korrespondensen, en bild den fransk-ryska alliansen ifrån freden i Tilsit 1807 till den örande brytningen 1812, en teckning präglad på en gång af rskningens gedigenhet, uppfattningens skärpa och framställningens ast. V. ser den fransk-ryska alliansen mot bakgrunden af Napoons kamp mot England. Den ledande tanken i Napoleons politik ner han i en oaflåtlig sträfvan att till befästande af Frankrikes aktställning nå en varaktig fred med England, och hufvudmedlet rför var förbundet med Ryssland. Det »universalvälde», som en dre skola velat förklara allenast ur blind eröfringslystnad, afser londa att vara en kolossal sammanslutning mot England. Hvilket kligt framsteg denna uppfattning innebär gentemot den äldre, likn ock hvilket intresse och hvilken betydelse den franske forskarens bete har äfven för kännedomen om vårt eget fäderneslands historia der dessa år, behöfver icke särskildt framhållas. Den franska terära och vetenskapliga kritikens uppskattning af det Vandalska rket framgår af en akademikers berättelse i en fransk tidning, att ig de Broglie, själf en framstående häfdaforskare, när det gällde t framlägga dess författares meriter för en stol i akademien, inränkte sig att uppläsa det parti af arbetet i fråga, som skildrar

själfva öfvergången öfver Niemen 1812. År 1902 påbörjade Vandal ett nytt större arbete, äfven denna gång inom den Napoleonska tidens historia: en skildring af Napoleons antråde till makten — *l'Avènement de Bonaparte.* I denna utveckling urskiljer förf. flere etapper — återkomsten från Egypten, statskuppen i Brumaire, konsulsförfattningens utveckling, slaget vid Marengo. Arbetets första band skildrar de båda förstnämnda, dess år 1907 utkomna andra del de båda senare. För några år sedan (1906) utkom den tidigare delen i en synnerligen vårdad svensk tolkning, och vi hade då tillfälle att i några korta drag söka framhäfva de grundtankar, åt hvilka författarens framställning gett en klassisk form. Det må vara nog att hänvisa till denna karaktäristik (Hist. Tidskr. 1907, s. 63). Säkerligen skola den nu förtidigt bortgångne forskarens båda hufvudarbeten städse komma att bevara sin plats bland den moderna franska häfdaforskningens gedignaste och mest formfulländade verk. — Äfven för sitt lands politiska lif stod Vandal ej främmande. Särskildt fångade den stora kyrkliga striden hans intresse. Det är bekant, att han spelade en framstående roll vid tillkomsten af den framställning, som från akademiskt håll riktades till påfven att tillåta den franska kyrkan anpassa sig efter den nya franska lagstiftningens bestämmelser om kultföreningar. Kurians afvisande hållning gentemot detta kr[illegible] var, säger en af hans minnestecknare, en af hans lefnads sto[illegible] missräkningar.

— Med Henning Matzens bortgång den 18 aug. afbröts [illegible] sällsynt lång och mångsidig verksamhet på både vetenskapens o[illegible] politikens område. Född 1840 i Angel — till börden sålunda »sönd[illegible] jyde» som A. D. Jørgensen — blef M. efter studier vid Flensbu[illegible] skola 1859 student, 1864 juris kandidat och utnämndes 1870 [illegible] professor i juridik vid Köpenhamns universitet, på hvilken plats [illegible] snart förvärfvade rykte som en af Danmarks främste jurister. Re[illegible] i början af 1870-talet kastade han sig in i den politiska kamp[illegible] Bekanta äro hans år 1873 och 1874 utgifna stridsskrifter *Grundlo[illegible] og Folkets Selvstyrelse* och *Til Gjensvar;* år 1879 blef han leda[illegible] af landstinget och var 1894—1902 dess president. Vid Haagdomsto[illegible] upprättande 1899 insattes M. såsom en af Danmarks ledamöter i [illegible] samma och 1909 kallade honom de svenska och norska regeringar[illegible] förtroende till ordförandeskapet i den skiljedomstol, som tillsattes [illegible] afgörande af den svensk-norska tvisten i renbetesfrågan. Åt ut[illegible] ningen af detta från alla synpunkter så invecklade spörsmål äg[illegible] han sina sista krafter. Om Matzens politiska verksamhet är ej [illegible] platsen att tala; framhållas må blott, att han var en af den da[illegible] högerns bästa krafter och en tid intog en mycket framskjuten s[illegible] ning i Danmarks politiska lif. Tyngdpunkten af hans vetenskap[illegible] verksamhet, som genom sin omfattning bär vittne om hans väl[illegible] arbetskraft, faller inom rättsvetenskapens, närmare bestämdt [illegible] offentliga rättens område. Där skall hans utmärkta systematiserin[illegible] *Den danske Forfatningsret* (3 bd 1881—88, sedan flera nya up[illegible]

or) städse bära vittne om hans omfattande lärdom och genomträngande karpsinne. Men äfven inom rättshistorien har han skapat sig ett amn: vittnesbörd härom äro hans förstlingsarbete *Den danske Panrets Historie indtil Christiern V:s Lov* (1869), hans åren 1893 -1897 utgifna *Forelæsninger over den danske Retshistorie*, hans å uppdrag författade framställning af Köpenhamnsuniversitetets rättsistoria (2 bd 1879) samt de båda universitetsprogrammen *Danske Kongers Haandfæstninger* (1889) och *Om Bevisreglerne i den ldste danske Proces* (1893). Bland hans sista arbeten märkes en innerligen värdefull serie *Forelæsninger over den positive Folkeret* 1900).

— Den 13 juni afled i Rom vid 71 års ålder den bekante rkundsutgifvaren d:r Heinrich Sauerland, känd genom sina forskingar rörande Rhenländernas historia. Bland hans viktigaste arten äro att nämna *Urkunden und Regesten zur Geschichte der Rheinlande aus dem Vatikanischen Archiv* (4 bd 1902—1907) mt *Vatikanische Urkunden und Regesten zur Geschichte Lothngens* (2 bd 1901—1905).

— Den 21 juni afled i Prag vid 59 års ålder professorn i tik historia Julius Jung. Den aflidne har författat flera större beten rörande Donauländernas historia under den romerska tiden, and hvilka här må nämnas *Römer und Romanen in den Donaundern* (1887) samt *Fasten der Provinz Dacien mit Beiträgen r römischen Verwaltungsgeschichte* (1894).

— Ur julihäftet af *Ord och bild* är att anteckna en af lding Rosengren på grundval af den tryckta litteraturen samt i Riksarkivet förvarade rättegångsprotokollen utarbetad skildring *Fersenska mordet*.

— I en intressant artikelserie i Sydsvenska Dagbladet (N:ris 1 (28/5), 163 (19/6) och 255 (21/8) 1910) behandlar professor m. Clason några af årets hundraårsminnen. Den första af iklarna *Dödsfallet på Qvidinge hed den 28 maj 1810* utreder skildt de i samband med kronprinsens hastiga frånfälle kringande förgiftningsryktena. Förf. framhåller, att dessa hemska ten ej kunna förklaras enbart ur folktrons beskäftiga benägenhet i andra orsaker än de verkliga söka förklaringen till högt uppa personers oförmodade hädanfärd eller ur den lättsinniga förtalsnad, som fostrats och frodats under den Gustavianska tiden. giftningsryktena ha vid dödsfallet legat färdiga på förhand såsom vapen i 1809 års statskuppsmäns händer mot deras Gustavianska sandare, när under hösten 1809 dessas auktoritet började växa. aritran dessa rykten om stämplingar mot kronprinsens lif från ian lancerats, kan ej utredas. Förf. påvisar, hurusom Karl XIII är en af de förste att ge uttryck åt dem, ehuru de denna

gång äro riktade åt danskt håll. I denna form framträda de i ett bref från konungen till Adlersparre den 23 oktober 1809, hvari revolutionschefen uppmanas att söka förhindra Karl Augusts till-tänkta resa till Danmark. De dyka snart upp igen, denna gång med gustaviansk adress — i deras kretsar planerade man tron-följdsfrågans lösning i prins Gustafs giftermål med en af Fredrik VI:s döttrar, hvarmed skulle förberedas en trestatsskandinavism. Förf. citerar i detta sammanhang ett synnerligen insinuant bref, äfvenledes till Adlersparre men denna gång från Wetterstedt den 13 januari 1810. Brefvet har i utdrag och med uteslutande af de giftigaste ställena af Adlersparre 1831 tryckts i hans bekanta »Handlingar» och i utvidgad men fortfarande stympad form af sonen »Albano» i hans »Tidstaflor» (1850). I den till Lunds universitetsbibliotek skänkta Adlersparreska brefsamlingen är brefvet utrifvet ur volymen. Det goda förhållande, som uppstod mellan Karl August och gustavia-nerna, samt prinsens sympatier för de med prins Gustafs tronföljd förbundna skandinaviska planerna, sympatier som fulltygats genom broderns hertig Fredrik Kristians nyligen (af Schulz 1910) offentlig gjorda anteckningar, visa emellertid, att gustavianerna »hade mins lika mycket intresse som andra i att hans lif bevarades». I mar och april 1810 togo ryktena om gustavianska stämplingar mo kronprinsens lif ny fart, utan att man närmare känner anledningen Själf har Karl August måhända trott på dessa rykten om stämplinga — från danskt håll — och i denna riktning uttalat sig till si ofvannämnda broder. Såsom bevis härpå anför förf. dels en relatio af F. S. Silfverstolpe, som i juli 1810 på Sönderborgs slott erbjö Fredrik Kristian den svenska tronföljden, dels en depesch från ju 1810 af svenske ministern i Paris Lagerbielke, hvari denne säg sig ha fått upplysningar i nämnda riktning af sin danske kolleg Dreyer. Farhågorna för en gustaviansk tronföljd efter Karl Augus död föranledde, att man lät »genom tvetydiga och svårförsvarli åtgärder det giftiga talet sila sig vidare och stundom till och m få ett slags officiellt stöd». Massans lidelser satte sig i rörelse o riktade sig, »ej utan de styrandes goda minne», mot gustavianern och den växande upphetsningen utmynnade den 20 juni 1810 *Fersenska mordet.*

Denna tilldragelse behandlas i den andra artikeln, som i öfve-sättning meddelar några utdrag ur en på franska affattad, den jan. 1812 daterad redogörelse för en undersökning rörande militära myndigheternas uppträdande vid berörda tillfälle, som kronprinsen Karl Johans befallning verkställts af sedermera justit-rådet Samuel Noréus. Rapporten utmynnar i en just genom ord-lagens hofsamhet ytterligare skärpt anklagelse mot det sätt, hvar befälhafvaren för trupperna i hufvudstaden generaladjutanten I Silfversparre fullgjort sin ämbetsplikt, samt i en hemställan, handlingarna i målet skulle öfverlämnas till justitiekanslern. Näg åtgärd mot den eller de skyldige vidtogs emellertid ej. Förf. fra håller, att regeringen icke på förhand saknade kännedom om

ırolïgheter kunde befaras, men ändock uraktlät att med kraft ingripa. Det finnes», säger han, »knappt annan förklaring än att vederbörande sina farhågor för en gustaviansk restauration gärna unnade den tolte gustavianen Fersen en rätt eftertrycklig minnesbeta, ehuru de ıaturligtvis ej önskade, att den skulle gå så långt som skedde.»

Den sista uppsatsen i serien behandlar *Tronföljarevalet i Örebro den 21 augusti 1810.* I densamma refereras bl. a. den ntressanta »revy med tronföljarämnena», som utrikesministern Lars on Engeström anställde i en den 2 juni 1810 dagtecknad cirkulärkrifvelse till de svenska sändebuden i utlandet. Förf. slutar sin ıfliga framställning med anförande af Järtas bekanta ord: »Det som ıest fägnar mig, är öfvertygelsen att under honom, mer än under ıågon annan, herrar löjtnanter komme att förblifva löjtnanter.» Och ıan tillägger: »Järta själf skulle snart få erfara, att äfven andra än öjtnanter fingo böja sig för den kraftfulla hand, som nu kallats ıtt gripa rodret och som efter sitt eget behag vände kursen, när ıan styrde skutan ur bränningarna.»

— Ur senast utkomna dubbelhäfte af dansk Historisk Tidsskrift 8 R. bd. 2: h. 5, 6) är att anteckna en af H. D. Lind förattad undersökning *Om Styrkeforholdet mellem den danske og len svenske Flaade i Slaget paa Køgebugt 1. juli 1677*, hvilket ımne förf. upptagit till behandling på grund af de nya upplysningar, om framkommit i andra delen af Zetterstens bekanta arbete. Såsom esultat af sin undersökning framhåller förf. gentemot Zettersten, ıtt svenskarna på mycket afgörande punkter verkligen haft en så tor öfverlägsenhet, att de med skäl kunnat vänta en helt annan utgång af kampen än ett af dem själfva erkändt nederlag, förbundet ned betydande förluster, låt vara att dessa senare ej varit så stora om från dansk sida påståtts.

— I *Annales Academiæ Scientiarum Fennicæ* (Ser. B. Tom . N:r 4) har docenten K. R. Melander offentliggjort en underökning *Über die Hamarteilung in Finland im 17. Jahrhundert* Helsingfors 1909; 31 sid.), på hvilken vi fästa uppmärksamheten. uppsatsens förra hälft redogöres inledningsvis för det s. k. årsskiftet d. v. s. det hvarje år skeende utbytet af åker- och ängsotter mellan gårdarna i en by, så att årligen hvarje gård till en annan öfverlåter en åker- och en ängslott och i stället erhåller ett ytt stycke åker resp. äng. Därefter ges en kritisk öfversikt öfver ika forskares uppfattning af den invecklade frågan om hamarskiftet ända från Verelius och Loccenius fram till Norrby, Meitzen, Hamm och Beauchet. I den senare hälften af uppsatsen redogör örf. för några från 1600-talet och Satakunda hämtade fall af amarskifte samt analyserar deras innebörd. I sin uppfattning af amarskiftet närmar sig förf. mest den mening, som framställts ıt Kreüger i hans »Studier rörande de agrariska förhållandenas utveckling i Sverige till slutet af unionstiden» (Lund 1882), ehuru ıan kritiskt vänder sig mot vissa af hans teorier.

— I *Historische Zeitschrift* (3 Folge, bd. 9, s. 237 ff.) ha
Christian Reuter publicerat en studie öfver *Ebbo von Reim
und Ansgar*, som erbjuder åtskilligt af intresse äfven för vår histori
och därför är förtjänt af ett kort omnämnande. I första afdelninge
af sin undersökning gör förf. gällande, att Karl den store aldri
haft för afsikt att i Hamburg upprätta en biskopsstol, och såsom
hufvudskäl för denna uppfattning anföres, att Hamburg ej vid denn
tid hade någon som helst betydelse såsom handelsplats eller öfver
fartsort vid Elbe, äfvensom att Karl synes ha velat fullständigt utrymm
det af sachsarna bebodda området mellan Weser och Elbe samt lägg
ett öde land mellan sitt rike och det danska väldet. Däremo
har enligt författarens mening den store kejsaren umgåtts med pl
nen att i Ditmarsken grunda ett biskopsdöme. I sin studies andr
afdelning uppvisar förf., att Ebos befattning med den nordiska mission
varit vida mer omfattande än man under påverkan af Hamburgtrad
tionen velat tro. Hans insats i det nordiska missionsarbetet har sin n
turliga grund däri, att nordbornas samfärdsel med frankerriket hufvu
sakligen gick uppför Schelde och Maas, hvadan de just i stift
Reims och Cambray fingo religiösa och kyrkliga anknytninga
Under den nordiska missionens tidigare år spelade Ebo hufvudroll
och gjorde äfven en betydande personlig insats i arbetet. Det
detta faktum, som den senare, med förfalskningar arbetande Hambur
traditionen systematiskt sökt fördölja. Först efter Ebos fall 8
såsom följd af det föregående årets stora kris i frankerriket träd
Ansgar i förgrunden men under väsentligen andra förhållande
Förf. redogör för Ansgars ställning och verksamhet först (834—84
såsom biskop af Hamburg, senare definitivt från 858 såsom bisk
(eller ärkebiskop) af Bremen, hvarefter 864 de båda stiften sa
manslogos. Från sistnämnda år eller möjligen såsom nyss antyd
från 858 förde Ansgar ärkebiskopstiteln. Att kejsar Ludvig förla
det nya stiftet till Hamburg, berodde enligt författarens mening
dess ställning som nordalbingernas gamla hufvudort, den där enl
Müllenhoffs af författaren godtagna hypotes varit säte för Nerth
gamla helgedom och i hvarje fall en medelpunkt också i religi
eller rättare sakralt hänseende. Till slut framhålles, att både på gru
af personlig läggning och förhållandenas makt Ansgar ej var den ä
girige kyrkofurste som hans efterträdare eller såsom han själf af
deras intressen tjänande förvanskad tradition framställts utan
anspråkslöse missionären, som fullföljde den store Ebos verk.

— I sist utkomna häfte af *Historische Zeitschrift* (3 Fo
bd 9, h. 2) lämnar P. Darmstaedter i en uppsats med ti
*Neue Quellen zur Wirtschaftsgeschichte der französischen Re
lution* en synnerligen intressant redogörelse för det just nu i Fra
rike pågående planmässiga publicerandet af källmaterialet för
franska revolutionens ekonomiska historia. Uppslag till dess
största måttstock bedrifna utgifningsarbeten gaf ett förslag af
bekante socialistledaren Jean Jaurès, och 1903 tillsatte under

ingsministern för att planlägga och leda arbetet en kommission, hvars verkställande utskott bl. a. ingingo Aulard, Schmidt och Fignobos. Enligt den fastställda planen skola arbetena i främsta rummet koncentreras på utgifvandet af ståndens besvär, de berömda cahiers, samt akterna rörande nationalgodsens försäljning. Men dessutom tänker man sig utgifvandet af handlingar angående åkerbruk, handel och manufakturer, skatte- och tullväsen, penningväsen, befolkningsrörelsen, fattigvården m. m. — med andra ord det ekonomiska lifvet i allmänhet. Detaljerade föreskrifter för utgifningen as fastställts och omfattande systematiska forskningar igångsatts i de lokala arkiven. Samtliga volymer utgifvas i enahanda format, stor oktav, och priset är för hvarje 7 frcs 50 c.

Det arbete kommissionen under de gångna åren medhunnit är hög grad aktningsbjudande. Publikationerna sönderfalla i tvenne afdelningar: allmänna och departementala. Vid sin redogörelse tager referenten 1908 års utgång såsom tidsgräns. Af allmänna publikationer förelågo då följande: ett af Sagnac och Caron utgifvet band handlingar rörande *Les comités des droits féodaux et de législation et l'abolition du régime seigneurial 1789—93* (1907; XLIV + 826 sid.), tvenne band af *Procès-verbaux des comités d'agriculture et de commerce de la Constituante, de la Législative et de la Convention* (1906 och 1907; XXIV + 776, XXXI + 819 sid.), redigerad af Gerbaux och Schmidt, samt ett band akter rörande *Le partage des biens communaux, documents sur la préparation de la loi du 10 juin 1793* (1908; XXIV + 757 sid.) redigerad af Bourgin. Af de departementala aktstyckena intaga »les cahiers» det främsta rummet. Af dem föreligga — fullständiga eller påbegynta — publikationer för följande »baillages», resp. »sénéchaussées»: Orléans (2 bd), Marseille, Nîmes (första bandet), Cahors, Angoulême, Blois (2 bd), Cotentin (2 bd), Châlons-sur-Marne, Vic (i Lothringen) och Sens — således från de mest skilda delar af det dåtida Frankrike. Af handlingarna rörande nationalgodsens försäljning äro ännu blott ett par band utkomna (dep. Rhône och Bouches du Rhône). Af öfriga samlingar förtjäna att framhållas den af abbé Guillaume utgifna *Recueil des réponses faites par les communautés de l'élection de Gap au questionnaire envoyé par la commission intermédiaire des états du Dauphiné* (1908; XVII + 609 sid.) samt Bruchets samling af handlingar om *L'abolition des droits seigneuriaux en Savoie 1761—1793* (1908; CIII + 638 sid.).

Till sin redogörelse knyter referenten några kritiska anmärkningar. Han framhåller vissa seriers utomordentliga betydelse såsom historiska källor. I fråga om vissa andra ställer han sig skeptisk gentemot lämpligheten af att — i deras helhet eller i regestform — trycka själfva dokumenten och förordar i stället aktmässiga och upplysande urkundsbilagor försedda framställningar. Beträffande värdet hos de mångomskrifna »cahiers» gör han med bestämdhet gällande, att detta af en del forskare — bland dem får man väl räkna Wahl — betydligt underskattats. —

Anmärkningsvis må tilläggas, att för ett par år sedan kommissionens sekreterare Caron lämnat en redogörelse för här ofvan berörda arbeten i *American Historical Review* (1908).

— Ur sist utkomna halfband af *Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte* (bd 23: h. 1) äro att anteckna dels en vidlyftig studie om *Friedrich der Grosse und die erste Teilung Polens*, författad af G. B. Volz, utgifvare af Fredrik den stores politiska korrespondens, dels en af J. von Pflugk-Harttung författad undersökning rörande *Bülows Bericht über die Schlacht bei Gross-Beeren und die preussische Zensur* — tillika ett bidrag till Karl XIV Johans historia. Den sistnämnda uppsatsen behandlar en mellan befälhafvaren för de preussiska trupperna under 1813 års fälttåg, general Bülow, och de preussiska censurmyndigheterna uppkommen konflikt, framkallad därigenom att censuren undertryckt en af Bülow insänd relation rör. slaget vid Gross-Beeren. Såsom skäl för denna sin åtgärd angåfvo vederbörande dels att kronprinsen Karl Johan förbehållit sig att inga relationer om krigshändelserna finge publiceras, innan hans egna bulletiner förelågo tryckta, dels att den Bülowska versionen af händelserna skilde sig från den från kronprinsens högkvarter meddelade, särskildt därutinnan att generalen uppgaf sig af eget initiativ ha gifvit order om drabbningen, under det att i den högste befälhafvarens relation angafs, att detta skett på Karl Johans befallning. Regeringen gaf censurmyndigheterna rätt. Uppsatsens förf. åter, hvars animositet mot den svenska kronprinsen redan i tidigare undersökningar tagit sig uttryck, går skarpt till rätta med de preussiska myndigheternas uppträdande. I själfva frågan om initiativet till drabbningen anser han, att sanningen är att finna i Bülows uppgift i den officiella rapporten till Fredrik Vilhelm III, nämligen att han själf af egen drift gifvit order om striden, därefter underrättat högste befälhafvare och af honom då fått order att fullfölja. Därutinnan hade, menar förf., den svenske kronprinsen, såsom den skicklige reklammakare han var, fått en möjlighet att säga, att slaget utkämpats på hans befallning — och begagnat den.

— Till berättelsen rörande Malmö museum, dess förvaltning och tillväxt under 1909 fogar museets intendent Hans Emil Larsson några smärre uppsatser *Från Malmö museum och det gamla Malmö*. Den första af dessa behandlar färjemanslagets i Malmö stadgar (af d. 18 nov. 1767) och protokoll (fr. o. m. den 25 juli 1690), hvilka under året genom gåfva kommit i museets ägo. Förf. redogör där i korthet för det öde, som öfvergått de gamla Malmöskrånas tillhörigheter, samt lämnar en del notiser om och ur de nu sist förvärfvade gamla skråböckerna. Den andra uppsatsen behandlar de taflor af Alexander Roslin, som f. n. förvaras på Malmö museum. Den tredje uppsatsen slutligen ger en serie bilder af det gamla Malmö, hvartill knyta sig några korta anmärkningar rörande de illustrationer, som pryda uppsatsen.

— Af de numera under redaktion af arkivrådet dr. G. Schuster utgifna *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft* har nu trettiondeförsta årgången utkommit, omfattande år 1908 (Berlin, Weidmannsche Buchhandlung 1910; XI, 259, 483 + VIII, 427, 300 sid.; pris 48 mark). Den afdelning, som behandlar Sverige, är i denna liksom närmast föregående årgångar författad af dr. T. Höjer.

— Genom den postuma undersökning af K. Stjerna, som förlidet år publicerades i Historisk Tidskrift för Skåneland och för hvilken vi för ej länge sedan redogjort, har Birkaproblemet åter blifvit aktuellt. I ett nyligen utgifvet rektorsprogram *Birka* (Uppsala 1910; 29 s.) har professor Henrik Schück upptagit till kritisk behandling den af Stjerna framställda hypotesen, att Birka icke varit en svensk stad utan ett frisiskt handelsfaktori, och att det var de kristna frisiska invånarne där, som hos Ludvig den fromme anhöllo om ditsändande af en kristen präst. Professor Schück framställer emot denna teori en hel rad som det synes mycket välgrundade invändningar. Gentemot den af Stjerna gifna argumenteringen framhåller han först och främst, att denne säkerligen underskattat den svenska handelns tillstånd på 800-talet, då svenskarnes vidsträckta handelsfärder visa dem såsom ett driftigt handelsfolk; från denna synpunkt är valet af Birkas läge på intet vis ägnadt att förvåna. Hvad vidare stadens befästningar angår, talar allt väl närmast för deras svenska ursprung, då dylika bergskansar äro synnerligen vanliga i Sverige. Hvad slutligen beträffar handeln mellan Frisland och Sverige synes rimligare, att den drifvits af nordiska än af frisiska köpmän. Därefter kritiseras under analys af Ansgarii Vita Stjernas hypotes om den äldsta svenska missionen och denna kritik sammanfattas så: Stjernas mening har intet stöd hos Rimbert, som framställer Birka såsom ett svenskt och hedniskt samhälle. Förf. genomgår därefter de arkeologiska skälen för Stjernas teori och finner dem icke vederlägga Rimberts framställning utan snarare låta sig väl förenas med denna. Förf. anser sig därför såsom resultat af sin kritiska undersökning kunna fastslå, att man fortfarande måste betrakta Birka såsom svensk stad, ej såsom frisiskt handelsfaktori. Från denna utgångspunkt pröfvas därefter de uppgifter om Birkas förvaltning, som kunna utläsas ur Rimberts skildring. Den bild Rimbert ger af förhållandena är enligt Schück följande. Från början fanns där en konungen tillhörig ö, där de som söderifrån reste till Uppsalamarknaden erhöllo konungens frid. Fridsplatsen, där »gästerna» först togo uppehåll, kunde lätt vid gynnsamt läge förvandlas till en marknadsplats och därur utvecklade sig en köping med bofast befolkning. Detta skedde bl. a. därigenom, att Birka försågs med en borg, en hamn och en stadsvall. Konungen företräddes af »giælkyræn», som upptog arrendeafgifter af de bofasta och »landöret» af »gästerna». Staden fick, då den kommit så långt, sitt särskilda ting, byamotet, och där tillämpades väl ock en primitiv Bjärköarätt. Med Frisland har staden haft liflig förbindelse, bestående däri att

Birkabor färdades till Dorestat. I fråga om den obetydliga roll den bremensiska missionen till Sverige spelat är professor Schück däremot fullt ense med Stjerna.

— I föreningen Heimdals förtjänstfulla småskriftserie (n:r 10) har d:r Sixten Samuelsson offentliggjort en synnerligen läsvärd redogörelse för *Källorna för Gustaf Vasas äfventyr i Dalarna* (Uppsala, Akademiska bokförlaget 1910; 82 s.; pr. 1 kr.). För Historisk Tidskrifts läsare torde innehållet delvis förut vara bekant genom den intressanta uppsats om Gustaf Vasas vistelse i Svärdsjö 1520, som förf. publicerat i innevarande årgång af denna tidskrift (se ofvan sid. 39 och ff.); likaså har förf. behandlat samtliga hithörande problem i en kortfattad undersökning »Om traditionen som källa för Gustaf Vasas äfventyr i Dalarna» (i »Historiska studier tillägnade professor Harald Hjärne den 2 maj 1908»). I sin nya skrift har d:r Samuelsson återupptagit frågan till behandling dels för att lämna en fullständig redogörelse för allt som rör ämnet dels göra denna lätt tillgänglig för en större allmänhet. Efter några inledande ord om de historiska källornas olika art och värde i allmänhet lämnas en öfversikt öfver det synnerligen torftiga samtida material, som belyser Gustaf Vasas historia före 1521 och som intet meddelar om vandringarna i Dalarna 1520. Följer så en redogörelse — hufvudsakligen i utdragsform — för hvad Peder Svart på grundval af konungens egna eller hans omgifnings uppgifter har att meddela om denna sak, hvilket förf. betraktar såsom i det hela trovärdigt, och härtill sluter sig en kort öfverblick öfver följande häfdatecknares skildringar af Dalavistelsen intill 1600-talets slut, hvaraf framgår att hos dem intet nytt finnes med undantag af några hos Loccenius förekommande uppgifter om ladan vid Rankhyttan och Arendt Perssons hustrus räddningsbragd. I nästa afdelning behandlas uppteckningar af folktraditionen intill 1750: Malungprästen Herman Pålssons bref till fogden i Järnbergslagen och Västerdalarne den 18 maj 1593 — folktraditionens äldsta kända uppteckning —, de till åtlydnad af förmyndareregeringens plakat »om gamle monumenter och antiquiteter i riket» uppsatta relationerna af landshöfding Duvall samt kyrkoherden i Svärdsjö Lars Folkernius, samtliga från 1667, Uppsalastudenten Brenners relation från tiden 1679—99 samt Svärdsjökyrkoherden Samuel Sernanders bref till lagman Westenhielm den 14 okt. 1710 och den 29 juli 1715 — samtliga bekanta för tidskriftens läsare och innehållande de välkända berättelserna om Sven Elfsson och hans hustru. Denna nyupptecknade folktradition kommer snar till synes i den tryckta litteraturen, så i Resenbergs 1734 ventilerade afhandling om Kopparberget, det forna Säters län samt västra Järnbergslagen samt Celsius' bekanta »Konung Gustaf den förstes historia» för hvilken användts Brenners relation. Det här ofvan angifna materialet berör uteslutande Svärdsjö och traditionen därifrån. Hvad som från öfriga socknar finnes är obetydligt; Utmelandskällaren omnämnes sålunda 1707 i en sockenbeskrifning författad af kyrkoherde

i Mora, Petrus Aroselius. Undersökningens nästa afdelning redogör för Ornässtugans handlingar. Inledningsvis påpekar förf. — såsom han redan kraftigt framhäft i den i Hjärne-festskriften publicerade undersökningen — att den i litteraturen gängse skildringen af Dalaäfventyren direkt går tillbaka till en latinsk afhandling af J. R. Schultze, i utdrag och öfversättning tryckt i Stockholms magazin för 1780. En del af hans handskrifna källor har förf. förgäfves efterforskat. Med ledning af en i Uppsala universitetsbibliotek förvarad beskrifning öfver Gustaf Vasas Dalavistelse, författad år 1758 af Johan Brandberg, samt en del i Ornässtugan påträffade handlingar har förf. emellertid lyckats utreda den nya uppteckning af folktraditionen, som Schultze för sin framställning begagnat och för hvilken i här ifrågavarande kapitel redogöres. Den igångsattes i midten af 1750-talet af kamreraren vid Stora Kopparberg Jakob Brandberg och en mängd relationer från olika socknar inflöto. Brandberg intresserade 1756 sin brorson Johan för ritande af en karta öfver Gustaf Vasas vandringar i Dalarne. För insamlande af material företog den yngre Brandberg 1757 en resa i provinsen. Därunder gjorde han uppteckningar af folktraditionen i form af korta berättelser undertecknade af meddelarne och försedda med deras bomärken; öfver allt hvad han iakttagit uppsatte han ett den 2 april dagtecknadt, numera förkommet protokoll, hvilket Schultze användt. Äfven öfriga af honom använda, nu förlorade relationer, torde ha tillkommit i detta sammanhang. Att Schultze sålunda fått tillgång till det af Brandberg insamlade materialet förklaras lätt af hans nära släktskap med undersökningens upphofsman, hvilken var hans morfar. Den af Brandberg ritade kartan finnes ännu ehuru i ramponeradt skick i Ornässtugan och där förvaras ock en till kartan hörande beskrifning. Någon planmässig uppteckning af folktraditionen har emellertid ej vid dessa undersökningar ägt rum, »man var på jakt efter platser som Gustaf Vasa skulle besökt, icke efter romantiska äfventyr och underbara räddningar'». Äfven för Schultze har denna topografiska synpunkt varit den förhärskande. Den sista afdelningen i författarens arbete behandlar, efter att summariskt ha omnämnt några senare traditionsuppteckningar, själfva källkritiken d. v. s. frågan om hvad som är sant och falskt i den befintliga traditionen. I en detaljerad undersökning uppvisas, att en jämförelse med andra källor ger föga eller intet; traditionen kan endast bedömas ur synpunkten af sin egen beskaffenhet. Förf. öfvergår därefter till denna pröfning — under jämförelse med annan folktradition t. ex. den om »mannen med järnmasken» — och kommer därvidlag till följande resultat. En del sent framkomna drag (t. ex. om källaren i byn Sälen) kunna utan vidare strykas, enär de vid tidigare efterforskningar visat sig ej vara kända. Moratraditionen förefaller rätt tvifvelaktig — åtminstone tills uppteckningar tidigare än nu befintliga blifvit bekanta; den verkar närmast som en något bleknad version af sägnerna från Svärdsjö. Likaså torde äfventyrens antal behöfva reduceras; berättelserna från olika platser äro så misstänkt

lika. Och mängden låter ej riktigt väl förena sig med den tid, som stått Gustaf Vasa till buds. En annan fråga är slutligen, om man i andra sägner kan finna förebilder till Gustafs äfventyr. Förf. afvisar väl ej alldeles denna möjlighet — han anför ett par exempel på märkliga öfverensstämmelser — men i det hela finner han, att »berättelserna om Dala-äfventyren kunna göra anspråk på originalitet.

Ett alldeles särskildt intresse har denna dalska Gustaf-Vasa-tradition därför att den ännu efter århundraden lefver och fortbildas. Förf. anför ett par kuriösa exempel härpå, det ena hämtadt från — 1907, och tillägger: »så kommer det väl alltid att förblifva, så länge man öfverhufvud taget i Dalarne har minne och sinne för landskapets gamla vackra historia.»

Synnerligen välbetänkt synes särskildt under sådana förhållanden den pedagogiska konklusion, hvarmed författaren afslutar sin skarpsinniga undersökning, nämligen att om man gör »det lilla tillägget 'enligt sägnen', böra väl de gamla berättelserna om Gustaf Erikssons som en fridlös flykting i Dalarne försvara sin plats i hvilken historisk framställning som helst, som icke är uteslutande vetenskaplig till innehåll som form».

— Af *Konung Gustaf den förstes registratur* har nyligen de tjugufemte bandet utkommit, liksom de närmast föregående redigerad af d:r Joh. Ax. Almquist (Stockholm, Norstedt 1910; VII + 73 sid.; pr. 10 kr.). Den nya delen innehåller brefven från 155[5]. För utgifningen ha utom den i riksarkivet förvarade defekta rik[s]registraturvolymen användts Ture Bielkes och Göstaf Finckes dä[r]sammastädes förvarade kopieböcker äfvensom ett ganska betydande antal (99) i ett flertal in- och utländska samlingar förvarade origina[l]bref, resp. brefafskrifter. Utom de fullständigt bevarade brefv[en] meddelas i slutet af hvarje månad ur ett fr. o. m. 1555 bevara[de] s. k. protokoll eller diarium anteckningar rörande under månad[en] utgångna, numera förlorade bref. Dessa anteckningar omfatta [e]tt ganska betydande antal skrifvelser, delvis af vikt för lokal- o[ch] personhistorien. I ett tillägg aftryckas jämte ett par fullständ[igt] bevarade skrifvelser anteckningar af samma slag rörande från u[r] konung Eriks kansli utgångna bref. Såsom bilagor till den egentl[iga] samlingen följa ytterligare sexton aktstycken, de flesta skrifvel[ser] *till* Gustaf Vasa, af hvilka fem finnas införda i det utgående reg[is]traturet. Af särskildt intresse bland dessa bilagor är den under […] 16 tryckta relation af livländske ordensmästarens sändebud Ber[…] von Schmert och Rembert von Gilsheim m. fl. angående deras miss[ion] till Sverige 1555 och möte med konung Gustaf i Finland.

Se vi på de i den nya volymen publicerade brefvens inneh[åll] är detta brokigt som vanligt: skrifvelser rörande de obetydlig[a] förvaltningsärenden sida vid sida med de viktigaste statshandling[ar]. Ett mycket stort antal af brefven rör naturligtvis förhållandet [till] Ryssland och krigsrörelserna vid ryska gränsen eller stå i samb[and] med konungens finska resa under senare delen af året. Men äf[…]

andra handlingar af största intresse kunna påträffas; dit höra t. ex. den redan af Stiernman tryckta, den 11 april utfärdade varutaxan, det likaledes af Stiernman tryckta brefvet om hemmansbruken d. 19 april, den af Styffe tryckta instruktionen för alla fogdar och befallningsmän den 30 maj samt sist men icke minst det i sin saftiga formulering rent klassiska och med rätta berömda patentet den 20 juni angående allmogens oförmögenhet och botemedlen däremot. Det med utgifvarens vanliga omsorg redigerade bandet afslutas med ett vidlyftigt register.

— Såsom första numret i en serie *Karolinska krigare* har kapten Oswald Kuylenstierna nyligen utgifvit en elegant utstyrd, med flera goda porträtt försedd studie öfver *Karl XII:s drabanter* (Stockholm, Nord. bokhandeln 1910; 95 s.; pr. 1,50 kr.), byggd framför allt på källor i Riks- och Krigsarkiven. Efter några korta inledande notiser rörande drabanternas tidigare öden, skildrar förf. på grundval af 1695 års reglemente deras första organisation under Karl XI. De bildade då ett kompani af lifgardet, förlagdt till Arboga och Köping, och deras hufvudsakliga uppgift var vakttjänstgöringen hos konungen och kronprinsen. Under åren 1699—1700 skedde en genomgripande omdaning af drabantkåren. »Karl XII ville med sin drabantkår skapa en elittrupp, där hvarje man skulle kunna fylla en officers uppdrag, men som ock skulle på slagfältet kunna användas som en truppenhet af yppersta slag.» De äldre, för den nya tjänstgöringen mindre lämpade drabanterna öfverfördes till andra platser, och vakanserna fylldes med yngre officerare, som voro i stånd att motsvara de fordringar, konungen ställde på dem. Förf. vill ej förneka, att i sin nya uppsättning kåren var »en mycket stor militär lyx, helt säkert den största som någon furste tillåtit sig i nyare tid »men framhåller, att kåren å andra sidan hade ett särskildt värde såsom konungens ständiga eskort och ordonnansskvadron, tillika såsom en »ackumulator af mod och mannakraft».

I det följande skildras sedan drabanternas insats i kriget 1700—1709 samt deras öden i Turkiet och Sibirien, hvartill sluta sig teckningar af drabantkårens chefer Arvid Horn, Karl och Otto Wrangel samt Karl Gustaf Hård. Förf. redogör därefter för drabantkårens sammansättning, hvarvid han med berättigad tillfredsställelse kan hänvisa till den 362 namn omfattande förteckning han på grundval förnämligast af drabanternas i Krigsarkivet förvarade aflöningsrullor äfvensom handlingar från likvidationerna 1727—1742 lyckats uppgöra. Han framhåller, att rekryteringen uteslutande synes ha skett efter »skicklighet och förtjänst»; särskildt starkt företrädd är naturligtvis den karolinska tidens svenska krigaradel. Äfvenså lämnas en del upplysningar rörande ett betydligt antal drabanters senare öden. Slutligen skildras drabantkårens upplösning och uppsättandet af lifskvadronen 1716. Denna kår ägde bestånd under återstoden af Karls regering och red i sorgetåget vid hans begrafning den 26 febr. 1719.

Efter den egentliga texten följer den nyss nämnda namnförteckningen och därtill sluta sig såsom bilagor dels en förteckning öfver de i mars och april 1700 nyantagna drabanterna, dels en rulla öfver »Hans Kongl. Maij:ts Drabanter, som de nu för tiden befinnas. Ystadh d. 24 Junii Anno 1716».

— I en synnerligen smakfull volym med titel *Tvåhundraårsfesten i Hälsingborg den 28 februari 1710* (Hälsingborg 1910; 78 s.; pr. 1 kr.) har regementsintendenten M. Schürer von Waldheim samlat och utgifvit de i samband med festligheterna hållna talen och åt desamma gifvit en ram, som antyder de förhållanden, under hvilka de framförts. Bland dessa anföranden förtjänar särskildt att framhållas det ypperliga festtal professor A. Stille höll vid minnesfesten i läroverkets aula. Till denna redogörelse ansluter sig en uppsats af utgifvarens hand »Hvar fanns Karl XII den 28 februari 1710?», där han söker skizzera en bild af den andra sidan af Sveriges aktion utåt den tiden: konungens vistelse i Turkiet och de ändlösa förhandlingarna och intrigerna vid den Höga porten. Volymen är rikt och vackert illustrerad: flera olika porträtt af Karl XII och Magnus Stenbock, de i slaget deltagande regementenas standar o. s. v.

— De karolinska dagböckernas högt förtjänte utgifvare professor Aug. Quennerstedt har utsändt en skildring af *Kalabaliken i Bender* (Lund, Gleerup 1910; 71 sid. + 3 port. + 3 planer; pr 2,50 kr) — en utvidgning af ett å Akademiska föreningen i Lund förra året hållet föredrag, som på sin tid lät tala om sig. Arbetet åtföljes af trenne fint reproducerade porträtt nämligen konung Karls eget efter Axel Sparres bekanta bild — Axel Roos' och Olof Åbergs, de båda sista de enda deltagare i äfventyret, hvilkas porträtt äro kända; härtill komma trenne planritningar, af hvilka tvenne samtida ge en bild af »kungshuset» med omgifvande försvarsanstalter, den tredje utgör en af författaren själf uppgjord kartskiss öfver staden Bender med omgifningar. Såsom bilagor ha aftryckts trenne bref från Grothusen till Funck, Sveriges sändebud vid Höga Porten, af den 12, 16 och 18 januari 1710 samt ett från Müllern till densamme, dagtecknadt den 20 jan. s. å.; samtliga handla om den upptäckta komplotten mellan polackerna samt Ismael Pascha och tatarkhanen och det väntade försöket att med våld tvinga Karl att ge vika. Dessa underrättelser skulle bringas till storherrns kännedom, men endast det första af de fyra brefven nådde före kalabaliken sin adress.

Förf. har gifvit sin framställning underrubriken »några punkter», därmed antydande, att hvad han vill ge är både något annat och något mera än en om aldrig så minutiös skildring af kalabalikens faktiska förlopp; i själfva verket har han väl åtminstone snuddat vid flertalet af de problem, som knyta sig till Karl XII:s vistelse i Turkiet. Skrifven som essay'n är i den målande och pikanta, ibland kanske en smula pretiösa stil, som vi så väl känna från de karolinska dagböckernas företal, erbjuder den en högeli

angslande och tillika tankeväckande läsning. Att här på några rader oka sammanttänga det rika innehållet och ge en föreställning om lla de problem den tangerar eller formulerar är ej möjligt, endast agra ofullständiga antydningar kunna ges, hufvudsakligen rörande rfattarens teckning af kalabalikens förhistoria, som ju har det örsta intresset.

Efter att inledningsvis ha betonat de motsatta omdömen, oftast ock klandrande, som de fem årens uppehåll i Turkiet ådragit arl XII, öfvergår förf. till att, såsom han själf säger, »söka pro-soriskt uppdraga några grundlinier» till den ryktbara kampens storiska bakgrund. Först i dess helhet frågan om Karls vistelse Turkiet, så mycket nödigare att behandla som enligt författarens ening kalabaliken »ter sig som sakernas egen logik — liksom ktidens blomma som slår ut». Det femåriga kvardröjandet hos ltanen betraktar förf. såsom i stort sedt betingadt af orsaker, som at alldeles utanför konungens egen vilja. Man har älskat fram-lla Karl såsom sultanens ständigt bråkige och penningbehöfvande t, som man slutligen ledsnat vid och sökt göra sig af med. d mera skäl skulle väl kunna sägas, att han i verkligheten intet nat var än fånge hos storherrn utan »frihet att gå när han ville, det kunde se så ut». Här gör förf. emellertid en restriktion. rkliga förhållandet är väl», säger han, »att intet enkelt ord, vare gäst eller fånge, rätt täcker en så sammansatt situation som den l var försatt i.» Lika säkert som turkarne alltid officiellt bru-e betona den förra synpunkten, lika säkert tenderade det i re-ten åt det andra hållet, liksom det faktiskt slutade där. Själf har Karl så länge som möjligt »gästvänsrollen» och det så efter-kligt, att han verkligen lyckats föra ej blott samtiden utan äfven illiga af efterVärldens mer eller mindre skarpsinniga häfdaforskare m ljuset. Turkarne ha tidvis sökt kvarhålla honom, så länge gagnade deras intressen, ibland ock velat påskynda hans afresa tt blifva af med honom, när han föll dem besvärlig. Att Karl flykten grep dessa tillfällen att komma loss berodde enligt förf. t, »att de i självfva verket ej voro några tillfällen alls»; de hade rt kastat honom i nya beroenden farligare än turkarnes eller nrit personliga risker, för hvilka han ej kunde utsätta sig. bepröfvade metoden att helt enkelt förklara allt ur Karl XII:s läggning räcker sålunda ej till för en rationell förklaring af ars historia.

Hvad de mera omedelbara förklaringsgrunderna för kala-n angår, vänder sig förf. med skärpa mot dem, som äfven blott se ett utslag af rent egensinne eller tomt ärebegär. tidigare hade planer varit uppe att *tvinga* Karl att med eklig eskort vända hem. »Kalabaliken var nära att få en t tidigare datum och kan sägas ha varit uppskjuten alltifrån i 1711.» Då hindrades den genom Karls egen fasthet och sultanens och tatarkhanens vänskap. Längre fram bortföllo senare såsom hindrande faktorer.

I nov. 1712 hade Turkiet förklarat Ryssland krig. Stenbock hade redan tidigare öfvergått till Pommern. Enligt Karls med turkarne aftalade plan skulle han vända sig mot Polen, där konungen skulle möta i spetsen för en stark turkisk-tatarisk eskort. Då mitt under förberedelserna kom i konungens händer ett uppsnappadt bref komprometterande för den utlofvade eskortens båda blifvande anförare: krimske khanen och seraskiern af Bender. Brefvet är förloradt och innehållet ej i detalj kändt. Men intet skäl finnes att betvifla sakens realitet. Intrigen gick ut på att polske kronfältherren Sieniawski skulle möta vid polska gränsen och under väl skapliga försäkringar öfvertaga konungens »fortskaffning». Inför dessa genomskinliga försök såg sig Karl nödsakad att trots alla hotelser från turkisk sida uppskjuta sin afmarsch och lät slutligen khanen förstå, att han kände stämplingarna och vore beredd att möta hvad som förestod.

Sultanen åter kände ej intrigen, — de försök Karl gjorde att genom Funck i tid upplysa honom misslyckades, då såsom nämnt brefven kommo för sent fram — och han retades af de svårigheter Karl gjorde mot att afresa samt önskade lifligt, att konungen med det snaraste skulle träda i spetsen för sina trupper. Under trycket af rapporterna från Bender om Karls oresonlighet gaf han så den f. ö. af Karl till äktheten bestridda order, som medförde katastrofen. Genom sin vägran att afresa har Karl sålunda i fullt medvetande om sin handlings innebörd framkallat kampens utbrott. »Jag vet väl hvad jag gör; här är ingen annan utväg; vi äro förrådda». Hvad han därmed afsett har förf. formulerat så: »Hellre än att låta den anlagda minan urladda sig borta i Polen bringar han den i stället genom sin vägran till explosion här i Turkiet, alltså på relativt ofarlig mark.» Här är ej tillfälle att fälla något omdöme i själfva stridsfrågan. Så mycket kan väl sägas, att författarens framställning utgör ett följdriktigt genomfördt försök till en *rationell* förklaring af händelserna och därför eo ipso är värd allt beaktande.

Själfva skildringen af kalabaliken inledes med en kritisk granskning af källmaterialet, hvarvid förf. särskildt framhåller, att Fabrice och Jefferyes ej voro invigda i det kulisspel, som bildade förhistorien, och därför ensidigt lagt allt ansvar på Karl XII. Skildringens hufvudparti, kampen om kungshuset, är byggd på Roos' berättelse.

— Den grundliga restauration, som under ett par års tid pågått med Örebro slott, har föranledt ett intresse för den gamla Vasaborgens minnen, som bl. a. tagit sig uttryck i ett par beaktansvärda publikationer. Så har lektor K. G. Grandinsson i Meddelanden från Nerikes fornminnesförening 2 (1901) lämnat en redogörelse för sina forskningar i den gamla byggnadens historia och senast har slottets ståthållare, landshöfding Th. Nordström, i förening med den om Nerikes arkitekturhistoria förtjänte stadsarkitekten M. Dahlander i Örebro upptagit och med begagnande af Gra

ons arbete vidare utfört samma ämne. Resultatet föreligger i en atlig, rikt illustrerad volym, betitlad *Örebro slotts byggnads-istoria* (Örebro 1908; 4:o. 155 s. + 30 pl.), som dels i detalj reistrerar de förändringar, som under tidernas lopp vidtagits med själfva orgen, dels äfven lämnar en kort öfversikt af dess politiska historia.

Närmaste anledningen till ämnets återupptagande torde varit e öfverraskande upptäckter, som gjorts under restaurationens fortång. När rappningen aflägsnats från de gamla murarna, har ämligen tydligt framträdt de olika partiernas oliktidiga tillkomst, ch med ledning af detta stendokument har det sedan låtit sig göra t rekonstruera bilden af slottet, sådant det tedt sig under de vidt ilda epokerna af dess mer än åttahundraåriga tillvaro.

Med all sannolikhet redan vid 1100-talets slut fanns på det varande slottets plats ett med mycket tjocka murar försedt fyrantigt torn. Detta utgör ännu en del af slottsbyggnaden eller t sydvästra hörnet af den stora fyrkant, som så småningom tillmmit. Ett sådant torn, som kallades »kärna» eller »barfrid» (jäm' Helsingborgs kärna), var emellertid så godt som uteslutande ändbart till försvarsändamål och lämnade hvarken tillräckliga ymmen eller bekvämligheter som bostad. Under 1300-talet tillgdes tornet med en våningslänga, som också den fortfarande es kvar, och härigenom uppstod »Örebro hus», som under hela deltiden och större delen af 1500-talet behöll samma storlek. an Karl IX, till hvars hertigdöme äfven Örebro län hörde, beat att högst betydligt utvidga det gamla huset och däraf skapa renässansslott, utfördes denna plan under åren 1573—1627, r hvilken tid Örebro slott i stort sedt haft den omfattning det a har. Att detta storartade byggnadsföretag kräfde en så lång som ett halft sekel må hafva berott på åtskilliga omständigheter, minst brist på medel. Denna senare skulle alltjämt göra sig ande, när fråga var om att bevara det stolta Vasapalatset för s åverkan, och historien om dess iståndsättande efter ständigt kommande tider af förfall blir på detta sätt en städse upprepad oria om för sent vidtagna åtgärder, knussel med medlens utanordle och följaktligen halfmesyrer och misslyckande i utförandet. mycket mera glädjande är det vackra resultatet af offentlig och ild offervillighet, som i dessa dagar synes tillförsäkra länsresiet en ljusare framtid.

Örebro slotts roll i Sveriges allmänna historia utspelades hufvudgen under medeltiden och är enkannerligen knuten vid Engels namn. I nyare tid har det endast vid ett och annat kungbesök och vid de riksdagar, som hållits i Örebro, framträdt ur dystra tillbakadragenhet. Långa tider hafva delar af slottet varit obeboeliga. Andra hafva användts till länsresidens, lo- för fornminnesföreningen och fängelse. I sistnämnda egenskap dess murar kortare eller längre tider hyst åtskilliga framstående ner, af hvilka må nämnas S. A. Forsius och Görtz, liksom ångar i mängd, lösdrifvare och »trollkäringar».

För ett arbete af ifrågavarande slag äro illustrationer gifvetvis af betydelse. Det material, som redan af Grandinsson hopbragts, har i Nordströms och Dahlanders bok ytterligare ökats, bl. a. med åtskilliga planer och rekonstruktionsritningar, som afse att visa slottets antagliga utseende under skilda tider. Rörande detaljer i sådana bilder kan man naturligtvis tvista. När de som här stödja sig på noggranna mätningar af kvarvarande byggnadsrester, hafva de dock ett värde, som ej får underskattas. De bidraga i öfrigt att åt arbetet förläna den prägel af verkligt praktverk, som i förening med omisskännlig soliditet med afseende på innehållet, gör bekantskapen med detsamma till ett nöje för intresserade läsare.

(*Aqut.*)

— Vi ha tidigare fästat uppmärksamheten å ett par värdefulla nya bidrag till Danmarks hagiografiska litteratur, nämligen fröken Ellen Jørgensens gradualafhandling samt den af professor Gertz påbörjade editionen af *Vitæ sanctorum Danorum* (se Hist. Tidskr. 1909, s. 186, 187). Af sistnämnda verk har nu ytterligare ett häfte utkommit (Köpenhamn, Gad 1910, s. 167—390, pr 2,75 kr.). Däri äro inrymda lefvernesbeskrifningarna öfver den helige Knut hertig och martyr, den helige Ketil confessor, den helige Vilhelm abbot och confessor samt den heliga Margareta af Roskilde. Rörande den förstnämnde meddelas hans »historia» ur helgonets i d. s. k. Ringsted-ordinalet inrymda båda officier, hvilka förf. antager vara skrifna för själfva kanonisationsfesten 1170 och af en engelsk munk sannolikt från Ely, vidare hans »historia» ur breviariernas historiska lectiones, en del andra berättelser om S:t Knut hufvudsakligen ur diverse krönikor, en samling kyrkliga sånger ur det ofvan omtalade Ringsted-ordinalet samt några därsammastädes befintliga homilier, Vedels anteckningar och excerpter till en af Robert från Ely författad skildring af Knuts lefnad och underverk, vidare en annan samling uppteckningar om helgonets underverk samt slutligen Alexander III:s kanonisationsbulla. Om den helige Ketil meddelas först och främst en samling excerpter ur en skildring af helgonets lif och underverk, enligt författarens mening tillkommen för att motivera den till påfven Clemens III ingifna ansökan om hans helgonförklaring, vidare nämnde påfves bulla ang. K:s kanonisation, så hans lefnadsbeskrifning sammanställd ur breviariernas lectiones samt slutligen kyrkliga sånger ur hans officium. Hvad beträffar den helige abboten Vilhelm i Æbleholt innehåller samlingen likaledes fyra skrifter: en af en förmodligen franskfödd munk i nämnda kloster författad skildring af helgonets lif och underverk, en samling excerpter ur olika breviarier äfvensom hela Roskildekyrkans Vilhelmsofficium, en af Vilhelm författad traktat »de revelatione capitis et corporis beate Genouefe» samt ändtligen Honorius III:s trenne bullor om Vilhelms kanonisation. Om den heliga Margareta, ett af Absalon skapadt lokalhelgon, — för öfrigt den stora ärkebiskopens fränka — finnes blott en berättelse rörande hennes translation samt ett p

rönikeutdrag. Professor Gertz' edition är verkställd med minutiös msorg och hans inledningar liksom äfven noterna innehålla en längd mycket intressanta och värdefulla upplysningar.

— Under titeln *Die europäische Politik des grossen Kurfürsten 1667—1688* (Leipzig, Quelle & Meyer 1910; 32 s.; pr. 1 Mark) föreligger af dr. Ferdinand Fehlings hand ett försök till analys och värdesättning af den preussiska politiken mellan devolutionskriget och det pfalziska krigets utbrott. Den lilla uppsatsens plan är något lösligt komponerad; den sista tredjedelen utgöres sålunda af karaktäristiker af Frankrikes sändebud vid hofvet i Berlin 1667—1688 jämte en i polemisk motsättning till Philippson och Pester skizzerad värdesättning af Rébenacs depescher. Den egentliga analysen af Fredrik Wilhelms storpolitik är ej alltför ingående. Med utgångspunkt i den store kurfurstens »Väterliche Vermahnung» af 1667 framhåller förf. den europeiska jämviktsprincipen och de rent brandenburgska särintressena, som de motsatser, mellan hvilka kurfurstens politik kryssade under försök att försona dem båda med hvarandra. I den öfversikt, som därefter ges af Brandenburgs politik gentemot de olika staterna, framhålles först, att England på grund af inre svårigheter och sitt motsatsförhållande till Holland under dessa år spelade en tillbakadragen roll i den europeiska storpolitiken: motsatsen mot Frankrike daterar sig först från revolutionen, hvartill Fredrik Wilhelm medverkade. Mellan Brandenburg och Sverige funnos, trots allt, gemensamma intressen: bibehållandet af status quo i Frankrikes maktställning, motverkande af franska och österrikiska tronkandidater i Polen och upprätthållandet af anarkien i detta land. Till Danmark drefs Brandenburg af gemensamma intressen; Frankrike åter såg med gillande Gyllenstiernas planer på en entente mellan de nordiska länderna, som vid behof kunde utöfva ett tryck på tyska riket. Däraf bl. a. den franska politikens större tillmötesgående mot Danmark än mot Brandenburg. Till Österrike var förhållandet af olika grunder i allmänhet kyligt. Fredrik Wilhelm har t. o. m. räknat med ett eröfrings- och förödelsekrig mot huset Habsburg såsom önskvärdt, ja, äfven gjort Frankrike anbud i den riktningen, och förf. försvarar i ganska starka ordalag denna politik mot den österrikiska och welfiska historieforskningen. Den franska politiken under den skildrade tiden har så småningom — åren 1685—1688 göra epok i denna utveckling — drifvit tillsammans Tysklands katolska och protestantiska makter till gemensamt motvärn och därmed så att säga sekulariserat den tyska politiken, förtagit den konfessionella prägel, som alltifrån reformationen präglat densamma.

— Af expeditionschefen Alf Colletts 1893 utgifna arbete *Gamle Christiania Billeder* föreligger nu en ny, grundligt omarbetad upplaga (Christiania, J. W. Cappelen 1909; 526 sid; pr. 8 kr.). I den nya upplagan ha inarbetats det nya material och de nya

forskningsresultat, som sedan den första upplagans utgifvande tillkommit, och illustrationsmaterialet har betydligt ökats. Det förtjänstfulla arbetets värde har därigenom ytterligare vuxit.

— Ett mer än vanligt värdefullt nytt bidrag till den väldiga litteraturen om franska revolutionen synes vara att vänta i den *Histoire religieuse de la révolution française*, hvaraf den bekante franske historikern Pierre De la Gorce för icke så länge sedan utsände första volymen (Paris, Plon 1909; VI + 515 sid.; pr. 7,50 frcs). Förf har förut skaffat sig ett synnerligen ansedt namn såsom häfdaforskare dels genom en skildring af den andra franska republikens historia i två band dels genom ett stort verk i sju band om det andra kejsardömet, ett verk som för närvarande utgör hufvudarbetet på området. Äfven det nya arbetet präglas af de förtjänster, som utmärka författarens tidigare arbeten: en grundlig och omfattande källforskning, ett lugnt och sundt historiskt omdöme, en ärlig sträfvan efter opartiskhet samt en något subjektiv, men personlig och förnäm framställningskonst. Arbetet skall enligt författarens beräkning omfatta fyra band. Det första, nu utkomna, behandlar tiden från ständernas sammanträdande till den konstituerande nationalförsamlingens upplösning; det andra skall inrymma hvad förf. kallar den legala förföljelsens tid d. v. s. tiden fram till början af 1793. De båda senare delarna skola sedan skildra de följande åren fram till det religiösa försoningsverkets genomförande genom 1801 års konkordat och därtill anknytande lagstiftning.

Det föreliggande bandets första afdelning skildrar den gamla privilegierade kyrkan, dess förmåner och rikedomar, prästerskapets olika lager: församlingsprästerna, klostren och abbotstiften, kapitlen och biskoparne, kyrkans vidsträckta politiska och sociala inflytande, det religiösa och kyrkliga lifvets upplösning och försumpning; gent emot de mörka sidorna kontrasterar förf. den kristliga kärleksverksamhetens fortlefvande och nunnornas och kongregationssystrarnas helgade lefverne och rika barmhärtighetsverk. Skildringen innehåller en mängd intressanta och värdefulla detaljer, hämtade dels ur nationalförsamlingens kyrkoutskotts handlingar, dels ock ur utom Frankrike svårtillgängliga eller föga kända monografier öfver särskilda stifts eller religiösa institutioners historia, särskildt under revolutionstiden. Andra boken, som bär titeln privilegiernas afskaffande skildrar valen till generalständerna, prästeståndets besvär, striden om fullmaktsgranskningen samt slutligen privilegiernas upphäfvande förnämligast genom besluten den 4 augusti. I sin skildring framhåller förf. vederbörligen den roll den prästerliga demokratien, de missnöjda kyrkoherdarne från landet, spelade såväl vid valen som vid de tre ståndens sammanslutande till en nationalförsamling. I det följande behandlas därefter själfva sekularisationen först af kyrkans egendom, sedan af klostren. Förf. redogör här för tillkomsten och innebörden af de dekret, som ställde kyrkogodsen till nationens disposition och sedan successivt förordnade om deras försäljning, samt

örklarade ordenslöftena icke bindande och förhindrade klostren att in-
aga nya medlemmar. Han får därvid tillfälle att särskildt framhålla,
uru väl församlingens successiva och i formen lena tillvägagångs-
ätt ägnade sig för att insöfva i bedräglig säkerhet och förekomma
angenäma konflikter. Den senare delen af kapitlet redogör för
uru de nya åtgärderna mottogos i klostren. De båda följande af-
delningarna behandla prästernas civilkonstitution och nationalför-
amlingens debatter därom, de första åtgärderna för den nya orga-
isationens genomförande och dekretet om prästernas edsafläggelse
amt slutligen — på grundval af den i utrikesministeriets arkiv för-
arade korrespondensen — de med Pius VI genom kardinal Bernis
örda förhandlingarna i dessa frågor. Arbetets sista och vidlyftigaste
apitel tecknar under rubriken »de båda kyrkorna» den genom
ivilkonstitutionens begynnande genomförande och särskildt påbudet
m prästernas edsafläggelse omsider akut vordna kyrkliga konflikten.
kapitlets början behandlas själfva afläggandet af eden å konstitu-
ionen: först af nationalförsamlingens egna prästerliga medlemmar,
edan i Paris, slutligen i landsorterna. Denna skildring afslutas
ned en ingående undersökning rörande det sannolika antalet eds-
ägrande präster; efter en som det synes ej oberättigad kritik af de
iffror, som hittills lämnats kommer förf. till det resultat, att cirka
ex månader efter edsafläggelsedekretets antagande antalet af de and-
ige, som vägrat att gå den föreskrifna eden, utgjort mellan 52 och
55 % af hela antalet därtill förpliktade. Därefter tecknas den nya
yrkans begynnande organisering: biskopsvalen, den första biskops-
invigningen, förrättad af Talleyrand, de därpå följande massinvig-
ningarna samt de nya biskoparnes insättande i sina ämbeten och
öfvertagande af förvaltningen i sina stift, hvarvid förf. med någon
utförlighet skildrar det fredliga och passiva, men därför ej mindre
irriterande och effektiva motstånd, som restes af den gamla ord-
ningens vänner. I ett verkligt akut och kritiskt skede inträdde
konflikten emellertid, först, när följderna af prästernas edsvägran
börjat sprida sig bland församlingarna i landsorterna och stora
delar af befolkningen börjat sammansluta sig kring sina edsvägrande
herdar samt å andra sidan kurian genom sina »brevia» den 10 mars
och 13 april 1791 ingripit i kampen. Förf. lämnar en liflig skil-
dring af huru tvenne principer, statsomnipotensens och den reli-
giösa toleransens, bryta sig mot hvarandra; huru den sista vinner en
skenbar framgång genom lagen af den 7 maj 1791, men huru i
praktiken den andra afgår med den slutliga segern. De nya bi-
skoparne, öfverallt tillbakastötta och motverkade af den gamla ord-
ningens män, förlora omsider tålamodet och söka stöd hos »den
världsliga armen», hvars roll under denna tid spelades af de radikala
klubbarna. Den skildring, som ges af deras tillkomst och förhållande
till kyrkan och prästerna, deras intimidations- och angifvarsystem,
är synnerligen instruktiv. I bokens sista partier framhållas den
skärpande återverkan, som flykten till Varennes utöfvade på de re-
ligiösa motsättningarna, liksom ock de hinder, som just den religiösa

splittringen skapade för den moderata strömning, som under nati nalförsamligens sista dagar omisskänligen gjorde sig gällande.

Det här ifrågavarande arbetet är, som nämndt, till sin form na. subjektivt hållet. Förf. gör ingen hemlighet af sin religiösa och ky liga åskådning, om den nu ej skulle vara läsaren bekant från h tidigare arbeten. Hans sympatier tillhöra i det hela de besegra den gamla kyrkans män. Icke som skulle han ett ögonblick tveka erkänna deras många och svåra skavanker på olika områden, eller söka möjligast opartiskt bedöma dem som företrädde den nya riktning det är ej i lofprisandet af det gamla eller kritiken af det nya n oftast finner hans mening, utan i själfva uttryckssättet, i den vemod klang hans röst får, när den skildrar den gamla ordningens, de ga institutionernas nedrifvande. Verket bäres af en kraftigt känd öppet uttalad kyrklig åskådning, men den är ej en tendensskrif denna åskådnings tjänst; författaren glömmer aldrig, att han är visionssekreterare, ej advokat. Och med den största skicklighet l han lagt tillrätta det väldiga materialet. Alldeles särskildt intre väckande synas hans skildringar af stämningen inom vissa kre eller folklager, bland det lägre prästerskapet, bland allmogen på lan bygden, bland den af revolutionen nyskapade hierarkien. De a lyser han med verkligt mästerskap och starkt konkret uppfattn däraf gifvit synas ha det största värde för ett rätt förstae af den följande utvecklingen på det kyrkliga området.

Otto Natt och Dag

En patriotisk högförrädare

AF

VERNER SÖDERBERG

Det var M. J. Crusenstolpe, som först fäste en större allmänhets uppmärksamhet vid »episoden Natt och Dag», sedan minnet af detta högförräderimål från år 1816 och dess förhistoria hunnit förflyktiga under intrycket af nya dagssensationer. Detta skedde 1837 i första delen af hans innehållsrika »Portefeuille», där under rubriken »Dynastiska förehafvanden» (sid. 226—238) äfven inrycktes en kort skildring af den hetlefrade unge f. d. gardesofficerens gustavianska stämplingar och tilltagets för dess upphofsman så tragiska utgång. Crusenstolpe jämförde ganska träffande Otto Natt och Dag med Arnold Johan Messenius d. y. — äfven han ett ungt brushufvud, som med en välment, men förgriplig skrift, hvilken såg dagen under ömtåliga tidsförhållanden, framkallade större uppståndelse än saken egentligen kräfde och till sist med egen ofärd fick böta för sina förlöpningar och sin brottsliga obetänksamhet. I »Portefeuille» aftryckte Crusenstolpe Natt och Dags för hans självkarakteristik så värdefulla afskedsbref till sina forna kamrater vid gardet, och ett par år senare offentliggjorde en annan af Carl Johans vedersakare, kapten Anders Lindeberg, den stränga dom Svea Hofrätt fällde öfver furstesmädaren.[1] Crusenstolpe

[1] Lindeberg, Bidrag till Sveriges Historia efter den 5 november 1810, I, sid. 234—241.

återkom sedan till ämnet i sitt bekanta arbete »Carl Johan och svenskarne» (del I, sid. 358—378; 1847), däri han i delvis romantiserad form återgaf Natt och Dags egen berättelse ur det ofvan nämnda afskedsbrefvet samt ytterligare meddelade några utdrag ur den förgripliga skriften och tillade en osannfärdig, med den varnande noten »historiskt» försedd anekdot från svenska regeringens försök att i Baden låta häkta och därifrån hemföra den inför hofrätten åtalade »konspiratören». Dennes öden skildras sedermera i största korthet, men på det hela taget korrekt hos Schinkel-Rogberg[1] och sedan med något större tillförlitlighet och anlitande af flertalet tillgängliga tryckta källor i Elof Tegnérs biografi öfver Natt och Dag i »Biografiskt Lexikon» (Ny följd, del VII, sid. 289—294). Där lämnas för första gången några utdrag ur Natt och Dags ganska märkliga lilla broschyr om en ny svensk arméorganisation, hvilken liksom dess tyska öfversättning med det mot Carl Johan riktade företalet nu är ytterligt sällsynt och endast torde finnas kvar i några få i offentliga samlingar förvarade exemplar. (Den svenska upplagan brändes, den tyska fick ej hit införas eller här försäljas.) Om Natt och Dags senare lefnadsöden kan Tegnér endast meddela hörsägner; han känner ej dennes dödsår och tager för god Crusenstolpes, ur en missuppfattning af några Natt och Dags med förnamnet undertecknade bref härrörande uppgift, att denne antagit namnet Otto som sitt nya tillnamn. Tegnér har äfven i Trolle-Wachtmeisters »Anteckningar och minnen» (II: 127—133) med citat och referat ur dennes dagboksanteckningar lämnat en värdefull skildring af hela episoden.

Det intressantaste och åtminstone psykologiskt mest upplysande bidrag till Otto Natt och Dags historia, som hittills sett dagen, är emellertid den samling bref från honom till ungdomsvännen Johan August Hazelius dennes son Artur Hazelius 1888 publicerade i tillfällighetspublikationen »Runa». Brefven, som endast meddelas i utdrag, gå från 1815 till Natt och Dags dödsår 1865 och lämna, jämte utgifvarens till dem fogade kortfattade minnesord, för första gången en korrekt framställning om Natt och Dags öden

[1] Schinkel-Rogberg. Minnen ur Sveriges nyare historia, IX, sid. 369—370.

Amerika samt en intressant inblick i hans psykologi under le för hans framtid så ödesdigra åren 1815 och 1816.

Någon kritisk bearbetning ens af de tryckta källorna örande »episoden Natt och Dag» har hittills ej företagits, ch värdefulla otryckta källor härom finnas såväl i Riksarkivet som i Utrikesdepartementets arkiv, bland J. A. Haelius' i Nordiska Museets arkiv deponerade papper, i Engeströmska samlingen i Kungl. Biblioteket och på ett par ndra ställen. Med ledning af dessa skall här nedan lämnas n kort framställning af Natt och Dags för honom själf så desdigra försök på det politiska skriftställeriets område amt af det både rättsliga och diplomatiska efterspel, som lärpå följde. Utöfver det lifliga personhistoriska intresse Natt och Dags romantiska personlighet och brokiga lifsden inge har episoden äfven en ganska beaktansvärd rent istorisk betydelse såsom klart belysande, huru osäker gentmot en eventuell, utifrån inledd restaurationsrörelse till den fsatta dynastiens förmån Carl Johan kände sig ännu under törre delen af året 1816.

* * *

Det var två sammanhängande äfventyr, som i förening fbröto Natt och Dags för honom själf och fosterlandet löfesrika bana som svensk militär: det i betraktande af örfattarens ungdom synnerligen skarpsynta och värdefulla örslag till en genomgripande arméreform han i en broschyr ramlade våren 1815 och det mot den nya dynastien groft mådande företal han, under påverkan af några vänner till len landsflyktiga konungafamiljen och i uppbrusningen öfver är hemma liden orättvisa, fogade till den tyska upplaga f sin broschyr han från Karlsruhe utsände vid nyårstid 816. För ett rättvist bedömande af dessa skrifalster fordras meilertid någon kännedom om deras författares personlighet ch tidigare lefnadsöden.

Jacob Otto Natt och Dag — ättling af Engelbrekts nordare Måns Bengtsson, men äfven af Kalmar slotts tappre orsvarare mot danskarne, Johan Månsson, och Gustaf Vasas högtbetrodde medhjälpare, riksrådet, lagmannen och ståthål-

laren Måns Johansson — föddes den 14 februari 1794. Vid unga år genom döden beröfvad sin fader, en fattig kapten vid Västgöta-Dals regemente, bestämdes han af släkttraditionen för krigaryrket. Vid 14 års ålder fick han 1808 en sergeantfullmakt vid Bohusläns regemente och tjänstgjorde vid detta under fälttåget s. å. vid norska gränsen samt intogs 1809 som kadett vid Karlberg. Där fick han året därpå till kamrat Johan August Hazelius, med hvilken han några år senare knöt ett förtroligt, lifvet igenom varaktigt vänskapsband. Efter genomgångna kadettår erhöll han 8 april 1812 beställning som fänrik utan lön vid Lifkompaniet på Svea Lifgarde, fick sedan 29 aug. 1812 en aflönad fänriksbefattning vid 1:ste majorens kompani och öfverflyttades 3[?] april 1813, som aflönad fänrik, till Mörners kompani vid samma regemente.[1] Enligt egen uppgift (i afskedsbrefvet till kamraterna) ägde den unge fänriken vid denna tid endast hvad »goda ädelmodiga människor» skänkte honom. Ur senare bref framgår, att till dessa hans gynnare främst hörde hofmarskalken frih. Pehr Adolph Fock, som väl från sin västgötska hemtrakt hade förbindelser med familjen och hvars yngre son samtidigt med Natt och Dag blifvit fänrik vid lifgardet, samt vidare kammarherren frih. Claës Hans Rålamb, öfverstelöjtnanten frih. Carl Carpelan och generalmajoren frih. Magnus Fredrik Björnstjerna, senare äfven dennes unga maka, en dotter till fältmarskalken von Stedingk och syster till Natt och Dags jämnårige officerskamrat Ludvig Ernst von Stedingk. Enligt Trolle-Wachtmeister underhöll frih. Fock, »en välgörande man», Natt och Dag i sitt hus.

Träffande är nog den självkaraktäristik Natt och Dag i det ofvan omtalade afskedsbrefvet inledningsvis lämnar. Enligt denna »älskade han studier och ensamheten», vil vara sig själf nog, fann baler och supéer motbjudande och undvek det bullrande kamratlifvet såväl af ekonomiska skäl som till följd af sin personliga läggning. »Vi hafva sällan sett hvarandra, mine herrar!» I stället säger han sig hafva till sällskap valt »dem jag mest värderade». Patriotisk-romantisk »Sturm-und-Drang» synes ha varit grundstämningen i den förtroliga krets unga svärmare, med hvilka Natt och Dag

[1] Krigsarkivet. Biographica, Natt och Dag.

underhöll vänskapsförbindelser. »Jag älskar mer stormen än västanfläkten, mer branta, höga klippor än leende fält», utbrister han i afskedsbrefvet, och i hans brefväxling med J. A. Hazelius varieras ideligen denna tanke. Dessa bägge kommo hvarandra personligen nära under fälttåget i Norge 1814, då Natt och Dag tjänstgjorde som stabsadjutant. Gemensamt svärmeri för göternas Manhemsideal, för tysk vitterhet och för en grundlig omskapning af armén i samband med det förvekligade samtida släktets pånyttfödelse till likhet med forntidens kämpagestalter förde dem samman och befästade deras vänskap. Hazelius erinrade sig 1819 i ett själfbiografiskt utkast tacksamt, huru den några år äldre vännen i hans själ ingöt »fosterlandskänsla i väldiga droppar», och bägge brunno de af ifver att snarast möjligt uträtta något stort i de lidelsefullt omfattade idéernas tjänst. »Vi ville, att våra önskningar snart skulle vara gärningar», skrifver Natt och Dag i sitt äldsta bevarade bref till Hazelius. Med den unge svärmarens själfkarakteristik stämma ganska väl öfverens de omdömen justitiekansleren Trolle-Wachtmeister 1816 fäller om honom i sina dagboksanteckningar: denne lofordar däri hans goda hufvud och goda studier, omtalar att han ägde ett »bittert, melankoliskt lynne», och klandrar honom för öfverdrifven egenkärlek samt för »den inbilskhet och vågsamhet, som är närvarande tids pojkar egen».[1] Till Natt och Dags karakteristik kan också fogas, att han — som brefväxlingen visar — äfven i frimurareorden sökt andlig näring under sitt jäsande inres kamp med lifsproblemet.

Några månader efter norska fälttågets slut fick Natt och Dag, som han skrifver i afskedsbrefvet, »en för mig fördelaktig befattning, som gaf mig tillfälle att lefva som jag behagade». Han beordrades nämligen att »under denna vinter göra tjänst vid Fältmätnings-Contoiret i Stockholm med åtnjutande af Tractamente efter Rese Reglementet» fr. o. m. den 1 januari 1815.[2] Han hade 1813 förgäfves önskat få medfölja i tyska fälttåget och begärde nu i mars 1815 permission för vistelse i utlandet, tydligen för att se krig på närmare håll samt både teoretiskt och praktiskt fullända

[1] H. G. Trolle-Wachtmeister, Anteckningar och Minnen, II, s. 128.
[2] Kungl. Bref till Krigs-Comitén, 10 Jan. 1815. Svea Lifgardes arkiv [illegible]. Krigsarkivet.

sin militäriska utbildning. Att det afslag, som drabbade denna hans ansökan, harmade honom och påverkade tonen i hans samma vår nedskrifna broschyr, antyder han själf, men som ett i uppstudsighet afgifvet svar på hans afslagna permissionsansökan torde den ej böra uppfattas. Naturligare är den förklaring han lämnar i företalet till broschyrens tyska upplaga. Enligt denna hade några vänner önskat få afskrifter af det reformprogram han på lediga stunder sammanskrifvit, och han hade då beslutat trycka det, men endast för privat utdelning, ej för allmän spridning. Han förutsåg nämligen förargelse af broschyren (så i afskedsbrefvet; i det tyska företalet skrifver han, att han väntade hat, »ty jag kände regeringen och tänkesätten i den kår jag tillhörde»). Emellertid blefvo fem exemplar genom ett missförstånd af boktryckaren sålda. Kronprinsen underrättades »genom tjänstvilliga människor eller hemliga polisen» om att en bok om armén utkommit, och några uttryck i broschyren väckte hetsig misstämning hos den unge arméreformatorns äldre och yngre kamrater vid Svea Lifgarde, hvars dåvarande souschef, general J. A. Sandels, för disciplinens skull särskildt harmades öfver att en gradpasserare dristat — utan att på förhand underställa sitt opus höga vederbörandes pröfning — offentligen uppträda med skarp kritik af förhållandena vid armén och särskildt vid den kår han tillhörde. En storm bröt lös öfver broschyrens författare.

När man genomläser broschyren, har man i första ögonblicket svårt att förstå det mottagande den fick. Dess rent militära förtjänster göra den onekligen värd ett något utförligare referat än den summariska innehållsöfversikt på 15 rader Tegnér lemnar i Biogr. Lexicon. Den har titeln »Project till ny organisation af svenska armén af N***» och utgör af 29 sidor i liten oktav. Grundligheten i författarens reformsyfte antydes af det stolta mottot: »Tidens ovanlighet påkallar något nytt, det föråldrade måste försvinna.»

Detta föråldrade är i första hand **indelningsverket**. Författaren hyllar entusiastiskt den allmänna värnplikten med dess uråldriga anor (»Hvarje fri svensk man var i forntiden soldat»). Han tecknar i raska drag, huru kristendomen mildrat den krigiska andan i Norden, huru »prästväldet» vållat tilltagande inre söndring, huru »munkar med vigda skrän och upplyftade kors manade krigaren till tapperhet», huru se-

mera Magnus Ladulås »införde det tunga cavalleriet» och huru under unionstiden »några stora män» — Måns Bengtssons ättling ryggar tillbaka för att nämna Engelbrekts namn — samlade de »spridda gnistor af mannakraft, som ännu fanns bland Asarnes ättlingar». Därpå berör han helt kort Gustaf Adolfs härordning och Carl XI:s indelningsverk och är efter denna historiska inledning snart framme vid sin första tes: indelningsverket bör upphöra, det bör ersättas af »en annan armée, som har alla den indelta arméens fördelar, men icke dess olägenheter». Både de förra och de senare anges kort och träffande med argument, sedermera ofta återkommande i våra riksdagsdebatter. Därefter vänder sig författaren med sin kritik mot den värfvade armén och blir därvid särskildt satirisk mot gardenas garnisonstjänst (»att lära skyldra gevär, stå några timmar på post m. m. är väl ingenting»). Gardena med sitt sammanrafsade manskap göra, menar han, staten ej någon särdeles nytta hvarken i fred eller krig. De förnäma unga gardesofficerarne få sedermera höga chefsposter vid indelta landsortsregementen, fastän det för att föra ett regemente eller en bataljon i krig fordras mera kunskaper än för att kunna göra en vakt (t. ex. vid K. Slottet i Stockholm).

Dessa reflektioner leda författaren in på en bitter kritik öfver officersutbildningen i allmänhet. Officerarne sakna, påstår han, nästan alltid militär uppfattning, de känna af krigsvetenskapen på sin höjd reglementet och hafva ofta förskämda seder. Det har blifvit ett talesätt: »Duger gossen ej till annat, så kan han blifva militär». Nu har visserligen genom kadettkåren bättre utbildning delvis vunnits, men förbättringen genom de senare krigen är »åtminstone omärklig». Författaren klandrar ackordsystemet, frånvaron af subalternlöner och den klena aflöningen åt underofficerarne. Därtill fogar han en detaljerad och efter allt att döma fullt berättigad kritik öfver arméns beklädnad i allmänhet (skor i stället för stöflar, trånga byxor, mössor utan skygg» o. s. v.) samt öfver de långa och tunga gevären och officerarnes vid marscher besvärliga sablar samt öfver grannlåten på deras uniformer, hvilka kunna kosta en ung man med 100 Rdrs lön 600 à 2,000 Rdr. »Kan granna uniformer förskräcka våra fiender? Eller ingjuta mod hos våra egna krigsmän?» Allenast det praktiskt och i krig nyttiga bör vara normerande vid arméns beklädnad.

Kritiken afslutas med några bittra, men sanna ord om bristen på organisation för verklig krigstjänst. »Då kriget börjar, skall armén organiseras. Hvilken orimlighet!» Ingenting är förberedt, i hast måste anskaffas beklädnad, adjutanter, anspann o. s. v. och indelning ske för fälttjänsten.

Sedan komma de positiva reformförslagen. Indelningsverket bör sättas på vakans, nyorganiseringens kostnader bestridas med vakansafgifterna, yngre indelta soldater öfverflyttas till de värfvade regementena. Man behöfver ej frukta, att värnpliktsarmén skall missbrukas af »ett fritt folks constitutionella regering»; frihetskänsla och mannakraft böra kunna påräknas hos det utskrifna manskapet, som entusiasmeras af »urfädrens vålnader i stormen». »Hvilken fäderneslandets

som hörer den susande nordanvinden och hågkommer ej den store Gustaf!» Den nya värnpliktsarmén beräknar Natt och Dag till 120,000 man. Den bör sammandragas till »större läger» en månad årligen och dessutom söndagligen exerceras i orterna. Denna exercis bör förbindas med idrottsöfningar, målskjutning, kapplöpning, simning, brottning och med pristäflingar på en årligen firad högtid (t. ex. på unionsdagen!), då dagen bör slutas med dans. Befälsgraderna kunna göras färre, men i hvarje socken böra finnas minst 1 officer och 1 sergeant eller korpral.

Till denna värnpliktsarmé skulle komma en värfvad armé på 12,000 man, hälften infanteri, 3,000 man kavalleri (nog i ett bergigt land, omgifvet af oceaner) och 3,000 man artilleri. För en enkel och efter klimatet lämpad beklädnad ges detaljerade anvisningar. »Bort med guld och silfver, bort med hvita underkläder af casimir» och med andra dylika »attributer, som utmärka vår veklighet! »De tillhöra Södern, ej Norden.»

En hufvudpunkt i reformförslaget är den förbättrade officersutbildningen. Med skärpa betonas vikten af obligatorisk officersexamen, och förslagsvis uppräknas lämpliga examensämnen. Efter 3 års underofficerstjänst eller 2 års militärskola följa 3 års tjänst vid konskriberade armén och kaptensexamen, hvarefter vederbörande kan genom votering af brigadens majorer få kompani i värfvade armén. Efter ytterligare 3 år följer majorsexamen, som ger kompetens att af konungen utnämnas till major vid konskriberade armén. I dessa examina böra äfven civila gränsämnen ingå. Befordran skall ske efter förtjänst, kunskaper, tjänstetid och närmaste förmäns omdöme utan hänsyn till börd eller rikedom. För befordran till de högre graderna är konungens förtroende afgörande. Vid vintergarnisoneringen i värfvade armén hållas föreläsningar i krigsvetenskap, och regelbundet anordnas ordentliga fältmanövrer.

Under rubriken Inre organisation sammanför förf. åtskilliga viktiga önskemål. Sålunda bör armén redan i fredstid få ordentlig indelning i 4 arméкårer med intendenter, depåer, civilmilitära ämbetsmän o. s. v. Vid dessa kårer skola finnas ständiga generalstaber, för hvilkas rekrytering med dugliga officerare författaren skisserar ett examenssystem, där vid sidan af de rent militära ämnena äfven kräfves kunskap i »financerne, politique, diplomatique och historien». Vintertid hållas föreläsningar o. s. v., på sommaren få stabsofficerarne företaga rekognosceringsfärder för att göra sig förtrogna såväl med landets fysiska beskaffenhet som med dess militära och civila organisation. Natt och Dag förutser den invändningen, att han vill »göra officerarne till magistrar», och genmäler på förhand: »Kunskaper äro högst nödvändiga för hvarje människa, särdeles för militärer. Den som är öfvertygad om motsatsen kan jag blott beklaga.»

Till sist häfdar Natt och Dag, att den af honom föreslagna armén på omkr. 130,000 man ej är för stor med hänsyn till Sveriges politiska läge. »Beständig fred» är ju i och för sig önskvärd »men ingenting på jorden är beständigt, och i politiquen är allt vack

lande». På detaljer har han ej velat ingå, endast framhålla »några grundsanningar», och, säger han i slutorden, »om dessa erkännas — är jag nöjd».

Jag saknar kompetens att i detalj bedöma Natt och Dags grundlinier för en svensk arméreform eller afgöra graden af originalitet i hans idéer. För deras värde talar emellertid, att de allra flesta, åtminstone af de grundläggande, småningom — fast långt senare — förverkligats. I hans starka framhållande af officersexamens nödvändighet spåras måhända inflytande af J. A. Hazelius, hvilken af Trolle-Wachtmeister omtalas som Natt och Dags »medarbetare i hans bok om svenska armén» och senare som bekant satte in hela sin energi på förbättrandet af den teoretiska officersutbildningen med förutgående studentexamen som medel att därvid få med också någon fond af kunskap i allmänna humanistiska ämnen. Att påvisa omogna och rent af fantastiska detaljer i Natt och Dags reformförslag är lätt nog, men på fast mark och långt före sin tid befann han sig i sin varma rekommendation af värnpliktshären, i påyrkandet af regelbundna fälttjänstöfningar och af arméns på snabb och ordnad mobilisering beräknade indelning i armékårer med fasta staber, i sina reflektioner om ändamålsenligare mundering och i krafvet på en metodiskt utbildad, af sitt värf helt upptagen officerskår.

Natt och Dags förslag till svensk arméreform kom emellertid icke att enligt Thorilds kritiska principer bedömas efter sina förtjänster. Hans kamrater och förmän fäste sig uteslutande vid de lika obestridliga felen och räknade till på köpet åtskilliga af förtjänsterna som straffvärda fel. Genom några utaf Natt och Dags tillfogade noter i den tyska upplagan (samt af hans afskedsbref) får man veta, mot hvilka partier af broschyren kritiken förnämligast vände sig. Det var först och främst hans hånfulla ord om vakttjänstgöringen och exercisen vid gardet, vidare den säkerligen alltför generaliserande domen öfver officerarnes okunnighet — hvilken ej minst tyckes ha stuckit hans högre förmän och i en fänriks mun onekligen föreföll minst sagdt förmäten — samt till sist hans uttalanden i uniformsfrågan och påyrkandet af fältmanövrer för värfvade armén. Detta sist-

nämnda förslag skulle man enligt Natt och Dag ha funnit »ganz sonderbar, lächerlich und unausführbar», hvartill han genmälte, att de föreslagna manövrerna voro »rent militäriska». Hans påstående, att oftast förstår en general ej »huru han bör kommendera», uppges ha »förolämpat flere generaler». I sak anmärktes, att en utskrifning ej kunde gifva 120,000 man samt att »det ej vore lämpligt att omtala arméns odugligbet», hvarjämte man sökte försvara uniformsprakten med att den behöfdes »för att distinguera ett gardesregemente». Mot detta svaga argument anmärkte Natt och Dag, att det syftet kunde vinnas utan fula och dyra snörmakerier och silfvergaloner.[1]

Det förefaller, som om kamraternas missnöje varit den starkast drifvande kraften vid den räfst, som nu följde med den unge fänriken. Själf antyder han senare, att initiativet utgått från kronprinsen, sedan denne fått reda på broschyrens tillvaro utan att, till följd af språkliga hinder, kunna bilda sig ett objektivt omdöme om dess innehåll. Enligt företalet till tyska upplagan skulle kronprinsen ha blifvit starkt upphetsad och användt så grofva uttryck, att Natt och Dag ej kunde återgifva dem. Crusenstolpe går längre: han uppger, att Sandels efterskickats, och han antecknar äfven hvad kronprinsen därvid skulle ha sagt denne. Det är ju lätt att tänka sig, att det insubordinationsbrott som låg i den frispråkiga broschyrens utgifvande, samt lösryckta satser ur denna kunna ha framkallat ett af Carl Johans vanliga sydfranska vredesutbrott, men Natt och Dags regementschef Johan August Sandels var nog mannen att opåmint från högre ort gifva en grundlig skrapa åt en näsvis ung fänrik, som insinuerade, att han, generalen, ej kunde kommendera. Och påpekare af skriftens förgripliga karaktär hade han nog godt om i gardets officerskår. Hvilken än Carl Johans roll vid detta stadium af affären kan ha varit, så tyckes Natt och Dag senare ha tillskrifvit just honom största andelen i den förödmjukelse, som följde — något som längre fram kom att ödesdigert påverka hans eget handlingssätt.

---

[1] Noter i tyska upplagan af broschyren, passim.

Allt nog, den unge fänriken uppkallades till Sandels. Rörande samtalet dem emellan är Natt och Dag i afskedsbrefvet till kamraterna och broschyrens tyska förord sagesmannen. På bägge ställena berättar han — och ingen anledning finnes att betvifla hans ord — att Sandels häftigt förebrått honom, att han skymfat sina kamrater. Straffet skulle bli, att han skulle förbinda sig att för framtiden ej skrifva eller göra något, som ej gillades af kamraterna; vidare skulle han inlämna alla exemplar af boken till förstöring och, med särskildt afseende på yttrandet i broschyren om att garnisonstjänsten vore »ingenting», en tid bortåt för- och eftermiddag exercera bland regementets rekryter. Vidare tyckes Sandels — om på allvar eller endast som stämningsutbrott eller skrämskott må lämnas därhän — ha fällt några ord om att Natt och Dag borde degraderas och ställas under förmyndare.[1]

Natt och Dag, som säger sig ha haft svårt att kväfva sin harm, begärde på stället sitt afsked. Han fick emellertid tills vidare betänketid rörande regementschefens villkor och begaf sig då genast till sin gynnare, general Björnstjerna, som mottog honom välvilligt och bemödade sig om att i möjligaste mån ställa allt till rätta. Genom dennes bemedling förmåddes Sandels att lindra sina villkor, och den hetlefrade unge fänriken afstod tills vidare, »för att göra honom (Björnstjerna) till viljes», från att inlämna sin afskedsansökan. Man sade honom, att allt skulle vara glömdt, om han offentligen gjorde de förolämpade kamraterna sin ursäkt och utlämnade broschyren att förstöras. Natt och Dag lade tills vidare band på sin stolthet och underkastade sig den för en ung man af hans personliga läggning oändligt pinsamma förödmjukelsen inför kamraterna ute på kasernen i Fredrikshof. I afskedsbrefvet till dem har han redogjort för afbötens ungefärliga lydelse. Han erkände, att han felat mot »militär esprit» genom att låta trycka ett arbete, som var rakt stridande mot kamraternas opinion. Han medgaf t. o. m. om sig själf, att han varit »exalterad och egenkär», försvarade hvad han sagt om börd och rikedom såsom olämpliga

[1] Afskedsbrefvet hos Crusenstolpe, Portefeuille I, sid. 228—230: förordet till broschyrens tyska upplaga. — Samtalet är i stark utbrodering och dialogform intaget hos Crusenstolpe, Carl Johan och Svenskarne I, sid. 361—363.

befordringsgrunder, men försäkrade, att han därför ej var »jakobin». Till sist anhöll han om glömska och öfverseende för ett förhastadt steg och öfverlämnade de tryckta exemplaren af broschyren till kamraterna. Själf har han ej påstått, att därvid någon dramatisk scen med upplagans brännande i hans egen närvaro anordnades; att den på några få exemplar när brändes, är emellertid tydligt.

Natt och Dag påstod senare[1], att han genast beslutat att »fortast möjligt» söka transport eller afsked och med sin underkastelse blott velat undvika ryktet att för ett begånget fel ha nödgats lämna sin ställning. Han hade emellertid ej varit världserfaren nog att förutse den militära kårandans ytterligare kraf. Herrar gardesofficerare ville bli af med den fattige och egenkäre klandraren och svärmaren. De läto under hand honom förstå, »under vänskapens mask», att han gjorde bäst i att taga afsked. »Jag har sett, att man förlåter, men ej glömmer — hvilket ädelmod!», utbrister Natt och Dag bittert vid minnet häraf. Han sökte ej haka sig fast vid den officerskår, inför hvilken han förgäfves bragt ett så stort offer af sin stolthet, utan begärde genast afsked med rätt att kvarstå i armén och samtidigt ett års permission för att gå i utländsk tjänst. Regementschefen tillstyrkte (25 maj) hans anhållan och förordade därjämte — väl för att underlätta hans planer på utländsk tjänst — Natt och Dags befordran till löjtnant.[2] K. m:ts beslut gick emellertid i delvis annan riktning. Natt och Dag erhöll (30 maj) utrikespermission och löjtnantsgrad, men ej det begärda afskedet, utan i stället transport till Jämtlands regemente.[3] Själf var han tveksam om förändringens innebörd. I afskedsbrefvet skrifver han: »Är detta en mot mig visad nåd? Eller hur skall jag uttyda det?» Längre fram har han bestämt sig för att

[1] Brefvet till kamraterna hos Crusenstolpe, Portefeuille I. sid. 228—230.

[2] »Till K. m:t. Fänrikens vid E. K. M. Svea Lif Garde Otto Natt och Dags underdåniga ansökan om afsked från berörda dess innehafvande tjänst med tillstånd att kvarstå i E. K. M:ts armé, samt att under ett års tid erhålla permission för att ingå i utländsk tjänst vågar jag med underdånig tillstyrkan till Nådigt Bifall nerlagdt öfverlämna och därjämte i lika underdånighet hemställa, om icke E. M. i Nåder skulle täckas tillägga bemälde Fendrik Leutenantes grad i E. M. Armé.» Koncept af 27 maj 1815, Svea Lifgardes arkiv $\frac{1815}{17}$, Krigsarkivet.

[3] Statsrådsprotokoll i krigsärenden 30 maj 1815. RA. — Motivering förekommer ej i protokollet.

tyda det till det värsta; han knorrar nämligen i företalet till broschyrens tyska upplaga öfver att han utan egen anhallan förflyttats till »ett nära polcirkeln förlagdt regemente». Troligen misskände han sina förmäns — närmast kanske Björnstjernas, som var tjänstförrättande generaladjutant för armén — välmenande syfte att behålla honom vid armén och samtidigt låta honom under en tids studievistelse utomlands afkylas och stadga sig för att vid återkomsten låta honom återinträda i tjänst i en för honom lämpligare omgifning än de högförnäma gardesofficerarnes krets. Välviljan visade sig äfven i den omständigheten, att han fick anträda utresan till Tyskland på statens bekostnad som kurir. Han beordrades nämligen att till Berlin öfverbringa svenska regeringens ratifikation på öfverenskommelsen om Svenska Pommerns afträdande till Preussen. Natt och Dag lemnade med detta viktiga aktstycke Stockholm den 12 juli 1815, utsattes under resan — skildrad i bref till Hazelius, tryckt i »Runa», sid. 38—39 — för allehanda motigheter, bl. a. storm i Ystad, som hindrade postjakten att utlöpa, och anlände, efter att ha nödgats taga vägen öfver Helsingborg, Köpenhamn och Hamburg, till Berlin först den 28 juli.[1]

Det var med bitterhet i hjärtat Otto Natt och Dag lämnade Sverige, men ingalunda såsom någon landsflykting eller en i yttre afseende vanärad man. Några sympatier för den afsatta konungaätten hade han vid afresan aldrig veterligen lagt i dagen, och ej heller förekomma i hans svenska broschyr några som helst förklenande ord om kronprins Carl Johan eller minsta anspelning i den vägen. Med politik torde han i hemlandet föga ha befattat sig, och några förbindelser mellan honom och de »gustavianska» kretsar i Stockholm, hvilka voro föremål för kronprinsens misstänksamhet, kunna ej heller spåras. Mot Carl Johan riktade han emellertid främst sin harm för den bittra förödmjukelse han lidit, och i hans upphetsade fantasi antog resan karaktären af en landsflykt. Upprättelse för den fruktlösa förödmjukelsen på Fredrikshof var hvad han törstade efter. Om hans känslor i afresans ögonblick vittnar det bref han med ett dedikationsexemplar af broschyren då sände sin

[1] Bref från O. Natt och Dag till L. v. Engeström, 19 och 30 juli 1815. Engeströmska samlingen. Bref till L. v. Engeström, vol. 17. K. B.

hjärtevän J. A. Hazelius.[1] Han försäkrar där, att deras gemensamma önskan varit »att göra något för fäderneslandet», men tillägger, att han såsom »ej nog självständig» misslyckats, glömsk af den sanningen, att »om man vill röra jorden, måste man äga en fast punkt utom den». I sitt abrupta och svärmiska svarsbref kallar Hazelius honom »bannlyst från Sverige» och antyder — väl efter bådas tro — att ett krigsutbrott måhända snart skulle återföra Natt och Dag till hemlandet.[2] Från Berlin sände Natt och Dag kamraterna vid gardet det här ofvan ofta citerade afskedsbrefvet, hvari han framlade sin egen uppfattning af de iråkade konflikterna. Där spåras en liknande tanke rörande förutsättningarna för hans hemkomst. »Det är endast ett löfte att aldrig beträda fädernas jord än andra förhållanden därtill gifva mig rättighet — det är endast detta löfte, som återgifvit mig åt mig själf. — — — Mine herrar, vi återse kanhända hvarandra, om ödet och hoppet återföra mig.» Äfven till utrikes statsministern von Engeström skref han — i vördsamma ordalag — om att en återkomst med fullständig upprättelse för hans heder vore den enda för honom tänkbara.[4] Att denna upprättelse skulle ske i samband med den afsatta dynastiens restauration, tyckes emellertid ännu ej ha blifvit en fix idé hos honom. Hela episoden med broschyren blef förmodligen endast känd inom en trängre krets och gjorde ej ens inom denna mer än ett öfvergående intryck. »Man har sedan den tiden glömt bort honom», skrifver Trolle-Wachtmeister i sin dagbok den 14 februari 181[illegible] då Otto Natt och Dags namn där förekommer i samband med första underrättelsen om hans brottsliga tilltag att

[1] Odateradt, tryckt i Runa, sid. 38.

[2] »Kanhända skall detta land en dag kalla sina söner till vapen. fasta som klippan kunna vi ej evigt i händelsernas haf se århundradens bränningar svalla för våra fötter. — Och då skall — — — ödet och hoppet kanske föra dig tillbaka — — —». »Ödet och hoppet» var ätten Natt och Dags valspråk. Koncept eller oafsändt bref bland J. A. Hazelius' papper i Nordiska Museets arkiv. Dessa papper citeras i denna uppsats N. M. A.

[3] Crusenstolpe, Portefeuille, I, sid. 230.

[4] »Min högsta önskan är att vinna vördnadsvärde mäns bifall förenadt med mitt eget goda medvetande. Måtte jag alltid vara nog lycklig att af Eders Excelence ihågkommas, det är min lifligaste önskan. Jag skall kanske aldrig blifva nog lycklig att kunna gagna fäderneslandet, dit jag aldrig kan återkomma utan på ett sätt, som utplånar hågkomsten af hvad skett.» Natt och Dag till Engeström, Berlin, 30 juli 1815. Engestr. saml. Bref till L. v. Engeström, vol. 17. K. B.

Tyskland utgifva sin broschyr med ett smädligt och upproriskt företal, riktadt mot kronprinsen. För att förstå, hurn Natt och Dag kommit därhän, måste vi söka hopleta de torftiga upplysningar han i sina bref till vänner i hemlandet lämnar om de öden, som mötte honom i Tyskland.

* * *

I Berlin stannade Natt och Dag endast 14 dagar. Den 3 augusti är han i Leipzig och fortsätter sedan — med afstickare till Lützen och Wartburg — öfver Frankfurt am M. till Heidelberg, där han slår sig ned för att idka studier; historia och matematik äro de studieämnen han nämner i sina bref. Från Berlin hade han hemsändt dels afskedsbrefvet till kamraterna vid gardet, dels äfven — med öfverste ...ek — sin ansökan om afsked ur svenska armén.[1] Nu kände han sig fri och ville till en början öka sina kunskaper ...an att uppgöra några mera fixerade framtidsplaner. »Man ...sag mig onyttig i fäderneslandet; här vill jag därför söka ...ra mig något, kanske jag kan framdeles bli användbar» skrifver han till sin vän och frimurarebroder hofpredikanten ...son kort efter ankomsten till Heidelberg.[2] I samma bref ...talar Natt och Dag i förbigående ett möte med landsman, hvilket för honom skulle bli ödesdigert: »Baron Munck, ... fordom var hofmarschalk, är här med sin familie — det ... ovanligt att träffa svenskar så långt från fäderneslandet». ...ordalagen att döma tyckes bekantskapen ännu ha varit ...ktig; den skulle snart bli intimare, och tvifvelsutan ha ...ns nyförvärfvade emigrantvänner underblåst den förostade unge hetsporrens hat mot Carl Johan och på denna ... i honom vunnit en anhängare af prins Gustafs pretenstkraf. Otto Magnus Munck af Fulkila (f. 1764, d. i ...rlsruhe 1853, broder till gunstlingen A. F. Munck.) hade följt drottning Fredrika till Baden vid den afsatta ko...gafamiljens utresa 1809 och tillhörde jämte sin maka,

[1] Natt och Dag till J. A. Hazelius, Leipzig 13 aug. samt Heidelberg ...aug. och 3 dec. 1815. N. M. A.

[2] Natt och Dag till Ipson, Heidelberg 29 aug. 1815. Biographica: Natt och ... RA. — Om e. o. hofpredikanten Carl Adam Ipson, f. 1785, d. i elände ..., se Runa. 1888. sid. 39, not 2.

Elsa Maria Hebbe (f. 1773, d. 1840) drottningens uppvaktning och förtroliga vänkrets. Munck förmedlade den unge svenskens beröring med prins Gustaf, som äfven vid denna tid besökte Heidelberg. Den risk ett sammanträffande med en medlem af den afsatta konungafamiljen medförde aktade han föga, allrahelst som han, enligt upprepade uttalanden i sina bref under hösten, intalade sig (eller intalades af Munck), att Carl Johans tid i Sverige skulle bli kort och att denne snart skulle »blifva nödgad att återgå som de öfriga». Det var under inflytelser af detta slag Natt och Dag beslöt sig för att utgifva sin arméreformbroschyr på tyska och beledsaga den med ett mot Car Johan fientligt företal.

Öfversättningen var färdig i slutet af september, ty d företog Natt och Dag en resa till Köln, där han underställde sitt opus den mot de gustavianska anspråken sympatiskt stämde Ernst Moritz Arndts språkliga granskning, och till Frankfurt, där aftal träffades om skriftens tryckning.[1] Företalet torde ha tillkommit något senare - dess tyska är ställvis allt för dålig för att kunna tänkas ha passerat Arndts granskning — men af den skildring i sin Rhenresa Natt och Dag senare hemsände till Hazelius framgår, att uppränningen till hela företalet är att söka i hans svärmiska betraktelser i ensamheten under resan. O dessas art samt Natt och Dags hela åskådning och in jäsning får man den klaraste föreställning genom följande »monolog», som han säger sig ha framsagt för sig själf, i han — redan förut försatt i stark »götisk» stämning geno den romantiska naturen — fick se en örn plötsligt lyft sig mot skyn vid Drachenfels:

»Ja, min väg skall gå framåt! ropade jag och såg efter örn Hvila en gång i grafven och där glömd, om så är min lott. framåt, framåt! Om några år, jag känner det, skall allt vara annlunda.

Hvad hafva vi med fransmän att göra — Oden och dess käm voro våra urfäder. Jag känner, att något af asarnes blod svall

[1] Natt och Dag till Hazelius. Carlsruhe 16 jan. 1816. N. M. A. Vid skringen af besöket i Köln skrifver han: »Professor Arndt hjälpte mig i att öfverse något jag hade skrifvit». Och längre fram i brefvet: »Jag kom till Frankfurt, gjorde anstalt att låta trycka hvad jag skrifvit skyndade sedan åter till Heidelberg».

mina ådror. Voro ej Jalmar, Torgny, Engelbrekt, Sturarne, Gustaf, Gustaf Adolph, Tolfte Carl svenskar? Ej Harald Hårfager, Håkan, Rolf, Olof och Sverre norskar? Gud, hvilken mängd af store män har ej Norden ägt! I Britannien, Welschland, i Grekland, Jonien, i Gardarike och längst Afrikas kust darrade man för fädren. I Paris bad frankernas konung dem om nåd och förskoning. Har då vi, deras ättlingar, sjunkit så djupt, att vi behöfva bedja dessa samma ner urartade franker: Gif oss en man från edert land för att styra oss. vi kunna det ej själfva. Nej, Bror! Jag svär vid allfadern, vid den Gud, som jag och mina fäder dyrkat, vid deras bautastenar och ättehögar, att förr skall jag dölja mig i en klyfta eller ihålig ek och mina ben betäckas af främmande mull, än jag skall stå bland mina landsmän och rodna för den tid, i hvilken mina tankar så gärna lefva, och ej våga nämna de namn, som jag vördar. Hvad har jag, hvad svenskarna att göra med 4:de Hindrick, 9, 12, 14 Ludvig, hvad med dessa främmande ljud Dieux, chevallier, elegant, l'honneur, hvad med Prince Roialle, Son Altesse etc.

Nej, våra tonfulla ljud Allfader, nordiska kämpen med blixtrande svärdet, kraft, frihet, riksföreståndaren Sture, lagman Thorgny, Jarlen Birger, marsken Knutsson, ej Jean och François och djefvulen vete ...t. Vårt land har varit ett frihetens och styrkans land, men hvem har gjort det till en boning för hemliga forskare, lismare, darrande, ...gande hofmän och blekfisar, som åka i polerade vagnar, dragna af ...lla djur, som de ej äro värde att kyssa bak. — Förlåt, Bror, ...in monolog! Sådan var den ungefär på Drackenfeltz, då jag såg ...nen uppflyga mot solen».[1]

Om sina framtidsplaner skref Natt och Dag kort efter ...erkomsten från Frankfurt till Ipson och Hazelius, att han ...unnade på vintern studera matematik i hopp om att nästa ...ommar bli antagen i preussisk tjänst som ingeniör- ...ler artilleriofficer. Han säger sig ha kunnat få anställ- ...ng i rysk tjänst, »men ej på fördelaktiga villkor», och ...de dessutom afrådts därifrån af grefve Löwenhielm. I ...rkänsla af att broschyrens utgifvande kunde skada hans ...sikter antyder han äfven åtskilliga andra, mera vidt- ...åfvande planer.[2] Han tänker sig, enligt brefven till Ha-

[1] Natt och Dag till Hazelius, Carlsruhe 16 jan. 1816. N. M. A.

[2] Natt och Dag till Hazelius, Heidelberg 16 okt. 1815, N. M. A., och ...d till Ipson, Biographica, Natt och Dag, RA.

I det sistnämnda brefvet skrifver han bl. a.: «Från grefve Löwenhjelm ...r jag haft bref, han afråder mig från att gå i rysk tjänst, och hans skäl ...ke vara grundade. Jag har icke heller någon särdeles böjelse härtill. ...ru det vore lätt nog att blifva employerad i Sibirien eller vid Turkiska ...sen, men jag känner nästan mera lust att gå till Persien eller America. ...ändelse alla mina öfriga planer misslyckas och ifall man skulle anse det ...an värdt att söka fördrifva mig ur vår världsdel.»

zelius, möjligheten af sitt namns uppspikande på skampålen och af »franska tableauer i Journal för Litteraturen öfver en stor man och en svag smädare», men han fruktar ej dessa eventualiteter, »ej en gång de glänsande svärd, som kunna riktas emot mig». Som sin enda önskan anger han att »genom framtida handlingar söka utplåna minnet af det fel jag begick, då jag sänkte mig ända till att bedja uslingar».[1] I början af december återkommer han i sina bref till talet om skampålen och är äfven mer öfvertygad än förr om ett för Carl Johans tronföljd ödesdigert krigsutbrott. »Hela min lilla historia», skrifver han till Hazelius, »gör jag bekant på tyska; härigenom får jag tillfälle att säga några ord om den ränkmakaren, som genom sitt yttrande till det mesta afgjort mitt öde.» Han är upprörd öfver Napoleons fall och Murats för sent ångrade trolöshet mot sin välgörare. Under grofva utfall mot Carl Johan, hvilken han räknar till Murats »intrigfulla boflikar», förespår han det snara utbrottet af ett krig på den skandinaviska halfön.[2] I ett postscriptum omtalar Natt och Dag den nyheten, att han efter emottagande af ett nyss anländt bref bestämt sig för att resa till Karlsruhe och där stanna vintern öfver. Som skäl anger han, att professorn i matematik vid Heidelberguniversitetet blifvit hindrad att hålla föreläsningar under vintern. Dagen därpå tillfogar han i ett nytt bref, att den som förnämligast förmått honom till flyttningen är baron Munck, »en man med gammal svensk caractair». Om f. d. konungen uttrycker sig Natt och Dag föraktligt, men om prins Gustaf, som han träffat, talar han i varma och sympatiska ordalag. Han är nu deciderad »gustavian» och skrifver därom till Hazelius: »Jag har här gjort högst märkvärdiga bekantskaper, förklarat mig för en sak, som jag tänker försvara. Hvad följderna blifva, vet jag ej. Kanske skickar ma

[1] I samma anda fortsätter han: »Om man gapar och undrar på mi djärfhet och om du ser mina fordna camrater göra det, så skratta åt den Om stammen faller, falla grenarne.» Natt och Dag till Hazelius 16 ok 1815. N. M. A.

[2] »Bror, vi återse ej hvarandra förr än krigerska skrän höras från Ysta till Torneå, från Stockholm till Bergen, eller om du hitkommer för att i förening med mig vandra till Rom för att se och gråta vid ruinerna af de stora som varit.» Natt och Dag till Hazelius, Heidelberg 3 dec. 1815. N. M. A. — I ett föregående bref (af 29 aug.) har han förklarat, att det var från Danmark krigsfaran hotade: »Cimbriens krigare hotar kanske fosterjorden

någon hit för att skjuta mig för pannan, och därmed är jag ock nöjd».[1]

Natt och Dag fortsatte i Karlsruhe sitt enstöringslif under flitiga studier och politiska svärmerier hela vintern igenom. De bref han hemsände variera alltid samma tema: götisk entusiasm för »gamla Manhem», »Oden den gamle», ättehögar, storm och norrsken o. s. v., hat mot »främlingen», hvars fall han väntar, och hopp om att i samband därmed vinna upprättelse. Stundom tänker han sig som återinsättaren af prins Gustaf på Vasarnes tron. »Mina förfäder» skrifver han i sitt nyårsbref till Hazelius, »voro sjökungar och riddersmän; jag vill följa deras exempel och slå död de hundar, som vilja bita mig, om jag förmår, och sedan tåga till allshärjarting med kungasonen». Sedan skulle han »på någon ättehög vid solens uppgång tacka allfadern för hans godhet». I dessa »drömbilder» ingår äfven ett genom sin entusiasm medryckande fantastiskt uppfostringssystem, tänkt som komplement till hans härordning och af Artur Hazelius, med hvars folkuppfostrande museitanke det företer vissa likheter, återgifvet i »Runa».[2] Andra meddelanden, hvilka, komna till svenska regeringens kunskap, sedermera användes som bevismaterial emot Natt och Dag, gingo ut på att han emottagit en minnesgåfva af prins Gustaf och att han hvarannan kväll brukade besöka baron Munck, för att »prata politik» med honom. Han klagar äfven öfver spioner och anar, att hans bref brytas, hvarför han anger som adress Heidelberg eller Frankfurt — mindre misstänkta platser än Karlsruhe — och föreslår sin vän, den unge diplomaten Henrik Fock i Köpenhamn, som lämplig förmedlingsadressat. Äfven gör han ett tafatt försök med chiffer i ett bref.[3] I sina sista bevarade bref från Karlsruhe (till modern,

[1] Natt och Dag till Hazelius, Heidelberg 3 och 4 dec. 1815, N. M. A.; det senare brefvet är till större delen tryckt i Runa, sid. 39.

[2] Natt och Dag till Hazelius, Karlsruhe 16 jan. 1816, N. M. A.: delvis tryckt i Runa, sid 39, 42.

[3] »Jag har fått en gullkedja som gåfva och minne af en ung man, hvilken jag lärt känna; hans namn kan gissas —.» Natt och Dag till sin mor, [illegible] jan. 1816, till henne om Munck 23 mars. De andra brefven äro till farbrodern major G. Natt och Dag (12 jan.), öfverstelöjtnanten Carpelan (29 jan.), Natt och Dags kusin Anna Bronander (30 jan.) och Ipson (s. d.). I detta sistnämnda förekommer chiffer i en till utseendet meningslös sida, på hvilken en utskuren pappskifva skall läggas, då endast de ord, som bilda det hemliga meddelandet (om spioneri, adressändring o. s. v.), framträda. Alla dessa bref — äfven chiffernyckeln — finnas nu bland Biographica. Natt och Dag. i RA.

Carpelan och Hazelius, 26 mars 1816) nämner Natt och Dag, att han ännu ej fått militär anställning, men väntade säkert svar om ett par veckor. Det hade varit fråga om preussisk, hessisk, österrikisk eller badisk tjänst, men öfverallt mötte svårigheter till följd af de allmänna truppförminskningarna efter napoleonskrigens upphörande. Svikas förhoppningarna, så blefve väl, skrifver han till Hazelius, ej annat öfrigt än att »antaga turbanen och slåss för turkarne eller fara öfver till Amerika och under frihetens banér kämpa mot Spaniens despot». Då var hans tyska broschyr sedan ett par månader utkommen, och han hade äfven någon kännedom om den uppståndelse den väckt i Stockholm. Att Löwenhielms »stora embassad» till Petersburg äfven gällde denna sak, anade han dock ej, då han, på tal om det uppseende ambassaden väckte, i brefvet till Carpelan ironiskt skref: »Den innerliga, innerliga vänskap, som är mellan vår och den ryska regeringen är lugnande?»[1]

Natt och Dags förgripliga tyska broschyr torde ha utkommit från trycket i januari 1816.[2] Den var — som vi funnit af Natt och Dags uppgift om sitt besök i Frankfurt — tryckt därstädes; tryckåret 1816 är utsatt, men ej tryckorten. Broschyrens titel är »Entwurf zu einer neuen Organisation des schwedischen Heers von Otto Natt och Dag». Mottot är detsamma som i den svenska upplagan, hvarjämte tillfogats orden »Dem schwedischen Volke gewidmet vom Verfasser». Broschyren är 60 sidor, hvaraf de 22 första upptagas af titelblad och förord.

Företalet inledes af Natt och Dag med en kort självbiografi, föregången af en förklaring, att broschyren ursprungligen ej var afsedd att tryckas på utländskt språk, men att han blifvit förföljd för hvad han skrifvit och nästan behandlad som en förbrytare, hvarför han anser sig skyldig sig själf, sitt namn och sina landsmän, att sanningen kommer i dagen. Motigheterna med broschyrens svenska upplaga

[1] Natt och Dag till modern och till Carpelan, 23 mars 1816. Biographica Natt och Dag. RA.: till Hazelius s. d. N. M. A.

[2] I Natt och Dags bref till Hazelius 4 dec. 1815 nämnes broschyrens utgifvande såsom förestående: 30 jan. 1816 insändes den af svenske ministern i Berlin, Taube, till regeringen i Stockholm med underrättelse om att han hos preussiska regeringen begärt förbud mot broschyrens saluhållande i bokhandlarna. Rapport från Taube. Dossier: Högmål, Natt och Dag. Utrikesdepartementets arkiv. Nämnda dossier citeras här endast U. D. A.

skildras, hvarefter författaren utbrister: »Ich werde nie in meines Vaterlandes Dienst zurück gehen, so lange dort Bernadotte regiert.» Öfvergången till kronprinsens syndaregister förmedlas därpå genom förklaringen: »Er hat mich gerichtet; mein Recht ist, ihn zu richten. Aber seine Handlungen mögen ihn verdammen».

Sedan följa domarna öfver kronprinsens person och handlingar. Natt och Dag klandrar 1812 års politik, utfar häftigt mot Carl Johan för att denne 1813 gjorde den hedersmannen general von Döbeln, som ej förstod sig på räfknep, till ett offer för en småaktig och bakslug politik samt anklagar äfven kronprinsen för overksamhet under slaget vid Leipzig och för hemliga förhandlingar med Napoleon, hvilkens makt han skulle ha önskat minskad, men ej tillintetgjord. Genom att köpa några betydande norrmän genomförde Carl Johan unionen med Norge, »doch ohne irgend einen wesentlichen Vortheil für die Schweden». Häftigt klandras hans medfödda franska böjelse för list och ränker, hvilken komme att störta honom, så snart han ej längre vore fullt lycklig i sina företag. Natt och Dag beskyller vidare kronprinsen för intriger med Napoleon efter dennes återkomst och framställer Waterloo som ett tillintetgörande slag för hans förhoppningar. Han kan ej undgå att medge, att Bernadottes krigiska bana är glänsande, men den politiska skildrar han som idel list och bedrägeri. »Er hat öffentlich geäussert: er will immer einem Löwen im Streit und einem Fuchs im Frieden gleichen und dass er es immer mit dem Stärksten hält. Das sind seine eigenen Worte.»

Därpå följer en lång diatrib om huru Bernadotte söker kväfva svenskarnas sedliga kraft genom förvekligande lyx i mat och dryck, uniformer o. s. v. För sonens uppfostran har han uppgjort en god plan, men frågar man en svensk, om ej prins Oscar är förträfflig och enligt planen ett ideal, så mumlar han: »Freilich nach dem ist der Prinz das, aber nach der Wirklichkeit ist er nur ein verdorbenes Bürschchen». Carl Johans egen orlofssedel lyder: »Er ist ein Windbeutel und ist einer der schlechtesten Franzosen». Vore han än en af de bästa, så passade han ej för svenskar och norrmän, ty hvarje folk måste utbilda sig efter sin egen karaktär. Voltaires filosofi och fransmännens öfverlägsna list passa ej för nordens folk. I detta sammanhang följer förordets betänkligaste passus: »Bernadotte verspricht alles und hält fast immer: man kann sich nie verlassen auf das, was er sagt. Sollte sich aber für diesen Fuchs kein Eisen finden?» (Häri såg regeringen en direkt uppmaning till mord på kronprinsen.) Sedan författaren betonat, att Bernadotte har franska revolutionen att tacka för allt, utbrister han: »Kann die Welt Ruhe hoffen, ehe auch dieser Ansiedler unschädlich ist? Kann Schweden mit einem solchen Könige glücklich werden? Nein, nie.»

Till sist vänder sig Natt och Dag med en direkt appell (»Einige Worte zu meinen Landsleuten») till svenskarne och uppfordrar dem rätt tydligt till resning mot »Bernadotte». I öfversättning är denna del af förordet tryckt af Crusenstolpe.[1] Där talas om sådana före-

[1] Crusenstolpe, Carl Johan och svenskarne, I, sid. 372—373.

dömen som Torgny och Engelbrekt, om huru den sista vasaättlingen, som var mer redlig och djärf än klok och försiktig, föll offer för list och bedrägeri, men därför måste väl ej hans barn förjagas? »Landsleute, Ihr gedenkt ja immer Wasas Enkel, wann der Nordwind weht.» Slutet af denna vredgade vädjan förtjänar att citeras ordagrannt, bl. a. för den otympliga språkformens skull: »Soll ein schlauer und eitler Franzose ohne Tugend und Grösse Schwedens uralten Thron entheiligen? Soll es ihm gelingen, durch gallische Wollust und Pracht unsere nordische Kraft zu vernichten und uns vergessen zu machen, welche Männer wir gewesen? Soll die schändliche Lehre, dass jeder hinterlistige und ränkevolle Bube, der Kühnheit des Bösen genug hat, sich unterstehen darf, aus dem Staube nach Thronen und Herrlichkeiten aufzublicken, als wenn sie auch ihm erreichbar wären, noch ferner gelten? Soll die Gerechtigkeit nur dem Namen nach gefunden werden? Landsleute, unsere Väter verstanden mit Freiheit zu leben und mit Ehre zu sterben; haben wir gelernt kriechen und Sclaven zu seyn? Umgeben(!) von den Denkmälern unserer grauen Heldenzeit, von den Bautasteinen und Geschlechtshügeln (!!) der Väter, müssen wir allein Gott fürchten und die Gerechtigkeit und Tugend lieben. Landsleute, wozu frommt uns Alles, wenn wir uns selbt nicht besitzen, und wenn freie Männer ein Grab ausserhalb des Vaterlandes suchen müssen?»

Ej ens Crusenstolpe har, trots sitt hat mot Carl Johan, kunnat underlåta att klandra tonen i dessa utfall både mot kronprinsen och prins Oscar. Att de gjorde skriften straffbar, kan ej af någon förnekas. Den hätske drömmarens utgjutelser voro visserligen tämligen oskadliga i Sverige, dit han för öfrigt ej synes ha gjort några försök att sprida denna vädjan till landsmännen, men i Tyskland kunde ett anfall på Carl Johan och den Bernadotteska tronföljden, hvilken så nyligen satts ifråga på Wienkongressen, få rätt betänkliga följder, och man måste taga den svenske kronprinsens ömtåliga ställning under denna legitimistiska restaurationstid i betraktande vid bedömandet af den onekligen något vidlyftiga apparat svenska regeringen nu satte i gång för att motverka Natt och Dags broschyr och befordra dess upphofsman till vederbörlig näpst.

* * *

Den 13 februari anlände envoyén Taubes rapport af den 30 januari med den förgripliga broschyren till Stockholm. Utrikes statsministern von Engeström sände samma dag e

svarsdepesch till Taube, hvari han gillade dennes åtgörande rörande »l'infâme brochure du Lieutenant Natt och Dag» samt i korthet upplyste om att broschyrens utgifvande var en handling af personlig hämnd.[1] Trolle Wachtmeister har i sina dagboksanteckningar målande skildrat, hvilken uppståndelse broschyren väckte bland statsråden, då den dagen därpå af honom öfversattes för dem vid ett konfidentiellt sammanråde, som på Engeströms begäran hölls före justitiekonselens början. Den »slog dem alla med en sådan bestörtning, att man med möda kunde få ett resultat af deras mening». Man enades till sist om att besluta i Baden reklamera Natt och Dag, hvilken ryktet (med orätt) gjort till kammarherre hos drottning Fredrika. Engeström gick sedan att underrätta kronprinsen — säkerligen med oro för ett af de vanliga häftiga utbrotten — men Trolle-Wachtmeister, som af nyfikenhet gjorde sig ärende till Carl Johan en stund senare, »fann honom helt lugn och skrattande åt vissa framställningar af Natt och Dag, som han med sin gåfva af förtällning gaf en löjlig turnyr». Redan samma dag kunde Trolle Wachtmeister i dagboken nedskrifva: »Reklamationen skall man söka tillvägabringa genom *ryske kejsaren.*»[2] Detta värf i Petersburg beslöt man uppdraga åt grefve Gustaf Löwenhielm, som skulle sändas i särskild beskickning till kejsar Alexander och samtidigt uträtta en del andra diplomatiska uppdrag. Många tecken tyda på att affären Natt och Dag var den direkta anledningen till denna beskicknings affärdande, i det att Carl Johan med diplomatisk skarpblick genast insåg fördelarna af att begagna detta tillfälle att klargöra sitt förhållande till Alexander. Kronprinsen var nämligen en smula misslynt öfver att tsaren åtagit sig förmynderskapet för prins Gustaf, och han kände till fullo de badiska, franska och danska intriger, som spunnos emot honom vid ryska hofvet. Nu gafs ett osökt tillfälle att motverka dessa och stärka den i Åbo grundlagda och under kriget mot Napoleon befästa vän-

[1] »Natt och Dag, qui s'est fait connaître ici comme une mauvaise tête et au commencement de l'année passée obligé par ses camarades de quitter le service, et c'est pour se venger qu'il s'est permis une démarche qui doit le couvrir du plus profond mépris.» Engeström till Taube 13 febr. 1816, koncept i U. D. A.

[2] Trolle Wachtmeister, Anteckningar och minnen, II, sid. 128—129.

skapen samt att för Europa demonstrera denna vid en tidpunkt, då dess orubblighet behöfde framhållas gent emot vantolkningar af tsarens förmyndarevälvilja mot prins Gustaf och hvarjehanda i utlandet kringspridda rykten om kronprinsens och hans dynastis vacklande ställning i Sverige. Hvad ondt den förtörnade unge löjtnanten tänkte om Carl Johan, det sökte denne med bepröfvad diplomatisk skicklighet vända sig till godo. Detta synes åtminstone mig vara den naturligaste förklaringsgrunden till att en så relativt obetydlig sak som Natt och Dags broschyr föranledde igångsättandet af en så stor apparat som här blef fallet. Därtill kom, att man i Tyskland ej kunde veta, huru isolerad och maktlös Natt och Dag i själfva verket var, hvadan ett energiskt ingripande för upprätthållandet af den nya dynastiens prestige nog kunde förefalla erforderligt. Grefve Carl Löwenhielm hade ännu ej återupptagit utöfvandet af sin ministerbefattning i Petersburg, utan Sveriges intresse bevakades där endast af en chargé d'affaires, Brandel, å hvilken det ömtåliga uppdrag, hvarom här var fråga, e lämpligen kunde anförtros, och Gustaf Löwenhielm, som senast hösten 1815 sändes till Petersburg med ett särskild uppdrag, var af gammalt persona gratissima hos kejsaren. Måhända hade behofvet af en sådan representant vid rysk hofvet under ordinarie ministerns långa frånvaro ändock betraktande af den osäkra politiska situationen befunni trängande, men i alla händelser påskyndade den Natt-oc Dagska affären Gustaf Löwenhielms affärdande till Peter burg och gaf hans mission dess egentliga prägel.[1]

Man handlade ganska raskt. Redan den 18 februari en för Löwenhielm utfärdad promemoria om Natt och D dagtecknad. Där redogjordes för dennes af ungdomlig o tänksamhet begångna »étourderie» i hemlandet, och kronpr sens välvilliga och öfverseende sätt att behandla de ställdes i kontrast mot Natt och Dags otacksamhet. skriften citerades den passus, som kunde tydas som en n ning till lönnmord på kronprinsen, hvarjämte betonades, broschyren hetsade till «révolte contre l'autorité légitin Nu uppgafs Natt och Dag vara anställd vid drottni

[1] Jfr Schinkel-Rogberg, Minnen, IX. sid. 370—71.

Fredrikas uppvaktning, och sedan konungen beslutat reklamera honom för rannsakning och dom, var kronprinsen öfvertygad om att hon, om den brottslige verkligen vore i hennes tjänst, ej skulle söka undandraga honom rättvisan. Hänsyn till en af ryske kejsaren beskyddad furstinna hade emellertid föranledt H. M:t att meddela kejsaren Natt och Dags brott och det fattade beslutet, och konungen räknade nu som alltid på vänskap och stöd hos sin höge allierade. Slutfrasen i konceptet till denna promemoria är af Engeströms egen hand omformad till större skärpa och vädjar enträget till Alexanders känsla för gemensamheten af alla regeringars intressen mot omstörtningens män.[1] I den formella instruktionen för Löwenhielm, utfärdad den 6 mars, anges som hans hufvudsakliga uppgift att betyga konungens och kronprinsens lifliga intresse för kejsarens välgång. Han skulle därjämte aflämna två bref — de voro affattade i rätt allmänna ordalag — och med ledning af den ofvan refererade promemorian samtalsvis framdraga regeringens önskemål om Natt och Dag. Till sist beordrades han att fästa kejsarens uppmärksamhet på en i »Europäische Annalen» införd pamflett mot Carl Johan, författad af en f. d. rysk diplomat vid namn Golovkin.[2] Sina egentliga instruktioner fick Löwenhielm muntligen af Carl Johan, och bland hans beskickningshandlingar finnas några summariska anteckningar, hvilka torde sammanfatta de vid deras samtal åt Löwenhielm lämnade uppdragen.[3] Efter en ganska besvärlig vinterresa öfver Åland anlände han till Petersburg

[1] Ursprungligen talades blott om vikten af att dylika tilltag ej återupprepades, men Engeström strök denna fras och bedyrade i stället konungens öfvertygelse »combien il importe de sévir contre un attentat dirigé non seulement contre les Gouvernements existants, mais encore contre toutes les classes civilisées.» »Note pour le comte de Löwenhielm», 18 febr. 1816. U. D. A. Äfven i G. Löwenhielms samling, bundt 4, Beskickningshandlingar 1816—1817. RA.

[2] Instruktion för G. Löwenhielm. Gustaf Löwenhielms samling, bundt 4, RA, Koncept i U. D. A. — Om Golovkins skrift se Schinkel-Bergman, IX, sid. 368.

[3] De bära öfverskriften P. M. Först talas om accession till Heliga Alliansen: komme sådant på tal, skulle det endast tagas ad referendum. Vidare skulle Löwenhielm, ifall fråga blefve om personligt möte mellan Carl Johan och Alexander, framhålla, att Carl Johan vore beredd därtill hvar som helst, men anföra flera uppräknade skäl mot mötets hållande i Petersburg. Som punkt 3 och punkt 4 anföras »faire appuyer à Carlsruhe par l'Empereur la réclamation de Natt och Dag» samt »faire punir Golovkin». Gustaf Löwenhielms samling, bundt 4, RA.

den 20 mars och fick två dagar senare, inviterad till middag hos kejsaren, tillfälle att till denne framföra sitt ärende.[1]

I instruktionen för Löwenhielm omnämnas några medsända utdrag ur uppsnappade bref från Natt och Dag (hans chiffermeddelande till Ipson 30 jan., notiser om hans framtidsplaner och anfall mot Carl Johan i brefvet till farbrodern 12 jan. och underrättelsen om den guldkedja han fått af prins Gustaf i brefvet till modern 30 jan.). Dessa bref torde ha utlämnats af hofpredikanten Ipson, hvilken äfven ställde de bref han tidigare erhållit af Natt och Dag till förfogande. För Löwenhielms uppdrag voro de så till vida värdefulla att de häntydde på drottning Fredrikas omgifning såsom ursprunget till Natt och Dags landsförrädiska tilltag, hvilket Löwenhielm fick särskild order att framhålla för kejsaren.[2] Ipsons förräderi vållade, att löjtnant J. A. Hazelius ett ögonblick blef indragen i affären.[3] När Löwenhielm afreste hade regeringen redan från Taube i Berlin fått rapport om att — enligt dennes uppfattning — förbud mot broschyrens försäljning i Preussen utverkats af rikskansleren von Hardenberg.[4] Engeström beordrade genast Taube att framföra konungens tack för detta vänskapsbevis samt lämnade en del upplysningar om Natt och Dag och ofarligheten af dennes stämplingar. Åtgärderna mot honom afsåge därför endast att göra slut på skandalen. I chiffer tillades ett meddelande om reklameringsbeslutet, som emellertid skulle hållas hemligt «afin que M. de Natt och Dag ne puisse pas échapper». Taube borde emellertid för Hardenberg framhåll

[1] Rapport från Löwenhielm $\frac{22}{16}$ mars 1816. Särskilda beskickninga Petersburg 1816. Utrikesdep. arkiv.

[2] «Il est à propos de remarquer que des lettres précédentes écrites p Natt och Dag avant qu'il est fait là la connaissance du Baron de Mun loin d'être révolutionnaires ne parlaient que de ses regrets d'avoir quit la patrie.» Instruktion för G. Löwenhielm 6 mars 1816.

[3] Om Hazelius' harmsna bref till Ipson och de efterspel, som följde den, dennes fega åtgärd att lämna det till Engeström, se Trolle-Wachtmeiste II, sid. 119—130. Brefvet är, med ringa uteslutningar, tryckt af Arti Hazelius i Runa, sid. 46, troligen efter koncept eller af J. A. Hazeli ur minnet gjord kopia. Originalbrefvet, något olika, finnes i foliovolym »Carl XIII» i Engeströmska samlingen, K. B.

[4] Rapport från Taube 10 febr. 1816 med bilagdt bref från verkliga geheim legationsrådet Renfner, enligt hvilket på Hardenbergs befallning de ha bokhandlare, som salt skriften, efterskickats och fått sig ett strängt fö säljningsförbud delgifvet. U. D. A. Jfr dock sid. 265!

onungens öfvertygelse om att Natt och Dags försök att bli atagen i preussisk krigstjänst ej skulle lyckas.[1]

Sedan diplomatiska anstalter inledts för Natt och Dags klamering och hindrande af skriftens spridning i Preussen mt regeringen öfvertygat sig om att någon »samman-ärjning» här hemma ej existerade, skred man till de i rincip beslutade rättsliga åtgärderna mot den förgripliga oschyrens författare. Beslut härom fattades i statsråd n 6 mars. Engeström anmälde där, att den af Taube sända skriften »innehöll åtskilliga framställningar af tertänklig art, syftande till omstörtning af de författ-ngar Rikets Ständer för Rikets väl vidtagit på Riks-garna i Stockholm 1809 och i Örebro 1810». K. M:ts slut blef en befallning till justitiekanslersämbetet att ärvid lägga den hand, som lag och sakens beskaffenhet rdrade», hvarom justitiekansleren s. d. lämnade medde-nde i memorial till advokatfiskalsämbetet i Svea Hof-tt.[2]

Bakom dessa torra protokollsanteckningar döljer sig en tt intressant kontrovers om taktiken, skildrad af Trolle-achtmeister. Statsrådsbeslutet innebar nämligen utfär-ande af offentlig stämning i laga ordning med utsatt dag r inställelse inför hofrätten. En sådan kunde ju varna att och Dag och gick ej rätt väl ihop med tidigare planer hans gripande i hemlighet. Åtgärden genomdrefs emel-rtid af kronprinsen, i hvars diplomatiska plan det enligt olle Wachtmeister ingick att redan nu ge saken en viss blicitet, oberoende af huruvida därigenom utsikterna att fatt i den personligen ofarlige Natt och Dag möjligen inskades.[3] När stämning af hofrätten beslutats och ifvit uppsatt, påyrkade emellertid Carl Johan energiskt ändring. I stämningen hade nämligen talats om för-

[1] Engeström till Taube 1 mars 1816. U. D. A. Det heter där bl. a.: «S. M., -vissant contre lui, n'envisage que le désir de faire cesser une scandale ultante.»

[2] Statsrådets protokoll i justitieärenden 6 mars 1816. RA. Memorial a Trolle-Wachtmeister 6 mars 1816. Justitierevisionens utslagshandlingar febr. 1817 ang. Natt och Dag, RA.

[3] »Snart märkte jag, att det just var denna publicitet kronprinsen le hafva, och att han icke var särdeles angelägen att få Natt och Dag pe. Då förföllo alla betänkligheter.» Trolle-Wachtmeister. II, [illegible]–131.

gripliga yttranden om kronprinsens person, och, rörande *dessa* önskade han af lätt insedda skäl ingen publicitet. Efter åtskilligt trassel — bl. a. en häftig dispyt med den om sitt ämbetes värdighet och formernas noggranna iakttagande ömtålige justitiekansleren — fick Carl Johan efter vanligheten sin vilja igenom. Nytt statsråd hölls, ändringar vidtogs och nytt memorial tillställdes af justitiekansleren hofrätten, som omedelbart beslöt och i den officiella tidningen lätt publicera den nya stämningen.[1] I stämningen kallades Natt och Dag att »ofördröjligen och sist inom 3:ne månader ifrån den dag han af denna stämning erhåller del eller, om han ej kan träffas för att få densamma sig tillställd, inom enahanda tid af 3 månader ifrån den dag denna stämning blifvit i Hamburger-Correspondenten kungjord infinna sig i hofrätten och svara i målet.

Fälttågsplanen var sålunda uppgjord och de inledande dispositionerna träffade. Det gällde nu närmast att få Natt

[1] Denna episod skildras af Tegnér helt kort efter Trolle-Wachtmeisters utförliga dagboksanteckningar, af hvilka jag ej haft tillfälle att taga del. Enligt statsrådsprotokollet hade kronprinsen, som ej var närvarande, genom justitiekanslern anhållit, »att stämningen må angå hufvudsakligen sådana ämnen, hvarigenom åsyftats en kränkning af lagarnas helgd, men att deremot allt som i den åtalade skriften förekomme förgripligt mot H. K. H:s person måtte ur stämningen uteslutas. Justitiekansleren utbad sig därå föreskrift om den riktning ifrågavarande mot Natt och Dag anstäldte åtal borde erhålla». (Enligt ett odateradt bref från statssekreteraren Wåhlin bland Bref till L. v. Engeström, vol. 18, K. B., hade Trolle-Wachtmeister i yttrande förordat ett par sedan äfven vidtagna smärre uteslutningar, som möjliggjorde äfven nämnda förgripligheters berörande under en eventuell rannsakning. Protokollet redogör för statsrådens betänkligheter, mot hvilka Engeström anförde kronprinsens bestämda och till honom med »giltiga skäl» motiverade önskan, hvarefter han dikterade beslutet, som fick följande lydelse: »K. M:t, som uti H. K. H. Kronprinsens ofvanberörda önskan fann ett nytt bevis af H. K. H:s upphöjda och människoälskande hjerta och som med glädje omfattar hvarje tillfälle att gå H. K. H:s afsikter till mötes, äfven i det fall, då K. M:t, rådfrågande endast sina enskilta tänkesätt, skulle anse Lagens hela kraft hafva bort yttras mot den, som djerft vågade antasta föremålet för K. M:ts och Nationens kärlek och beundran, täcktes i nåder anbefalla Justitiæ Cantzleren draga därom försorg, att allt hvad uti den mot Lieutnanten Natt och Dag utfärdade stämning, som rörer de emot H. K. H. Kronprinsens Person anmärkte förgripelige yttranden, varde därifrån uteslutit, så att densamma må angå de eftertänkliga framställningar skriften innehåller, syftande på omstörtning af de fundamentala Lagar Rikets Ständer för Styrelsen och Thronföljden på Riksdagarna i Stockholm 1809 och Örebro 1810 vidtagit.» Statsrådsprotokoll i justitieärenden 13 mars 1816, RA. Enligt Trolle-Wachtmeister, II, sid. 131, noten, var Carl XIII vid beslutets fattande så själsfrånvarande, att han trodde det ha gått i motsatt riktning och bad Engeström ursäkta detta hos kronprinsen! Trolle-Wachtmeisters nya memorial är af 15 mars 1816 och finnes bland Utslagshandlingar 12 febr. 1817 ang. Natt och Dag i RA. Stämningen är införd i »Stockholms Post-Tidningar» tre ganger, 6, 11 och 20 april 1816.

Dag utlämnad från Baden eller åtminstone bringa stäm-
ngen till hans kännedom, så att rättegången kunde börja.
rvid beslöt regeringen att använda kapten N. F. Palm-
erna, hvilken beordrades att på sin utresa till Wien,
r han skulle tjänstgöra som chargé d'affaires, göra en af-
ickare till Karlsruhe och där utföra det kinkiga uppdraget.
ill medhjälpare fick han en kabinettskurir, kapten Båth,
ilken befann sig i tjänsteärenden i Tyskland och nu be-
rdrades att åtfölja Palmstierna till Karlsruhe för att, sedan
enne utfört sitt uppdrag, ofördröjligen hemresa med ba-
iska regeringens svar och Palmstiernas rapport om huru
e lyckats i sitt värf. Palmstierna fick med sig en skrif-
else från Engeström till badiske statsministern, daterad
en 26 mars. Däri beskylldes Natt och Dag för att ha
anat till lönnmord och uppfordrat till resning mot grund-
garna. Enligt i Engeströms hand befintliga »originaldoku-
ent» befunne sig Natt och Dag inom storhertigdömet, och
ot honom begärdes häktningsorder i och för hans öfver-
rande till Sverige, där han skulle svara för sitt brott.
ofrättens stämning bifogades i original och öfversättning,
h brefvet slöt med en fras om alla suveräners gemen-
mma intressen och en vädjan från konungen till storher-
gens vänskap. I Palmstiernas samma dag daterade in-
ruktion gåfvos noggranna order om huru han skulle bete sig
r att möta de väntade förhalande undanflykterna och
mpressa ett skyndsamt svar. Uteblef ett kategoriskt
ar trots tvenne påminnelser med några dagars mellanrum,
ulle han meddela, att han ansåg uteblifvandet som »refus
nplet» och skulle om denna vägran hemsända rapport med
th. Blefve Natt och Dag arresterad för att utlämnas,
ulle Palmstierna begära, att han kvarhölles i fängsligt
var, till dess transportåtgärder hunne vidtagas för hans
ntande till Sverige. Residenten i Hamburg Aron Hjort fick
ntidigt order att införa den med Palmstierna utsända
ka öfversättningen af stämningen i »Hamburgischer Cor-
pondent», så snart han fått underrättelse om att Palm-
erna lämnat Berlin på väg till Karlsruhe. Där-
nom hoppades man, att Palmstierna skulle hinna
e ryktet om stämningen till Karlsruhe. Ett bevis
huru man hemma vacklade mellan de båda svår-

förenliga metoderna stämning med tidsfrist och ome-delbar reklamering ger Engeströms bref till Båth, dä i konceptet som Palmstiernas uppgift först angifvits at tillställa Natt och Dag *stämning* för hans förgripliga skrift hvilket sedan öfverstrukits och ändrats till att *reklamer* honom »i anseende till en af honom begången grof förbry telse». [1] Möjligen beror denna oklarhet i någon man på at svenska regeringen ännu ej fått underrättelse om huruvid Löwenhielm lyckats utverka den begärda påtryckninge på hofvet i Karlsruhe. Ytterst var det emellertid kron prinsens ingripande, som vållat inkonsekvensen i myndig heternas rättsliga uppträdande mot Natt och Dag; för honom och hans diplomatiska syften betydde den ju föga.

Löwenhielms beskickning utföll efter önskan. Omede bart efter sin första audiens hos kejsaren kunde Löwen hielm inrapportera, att den åstundade »demarchen» i Bade skulle utföras »med största möjliga energi» och att kejsare »våldsamt harmades» öfver Natt och Dags tilltag. I si utförligare rapport om samtalet med Alexander (till störr delen i öfversättning återgifven af Schinkel-Rogberg)[2] kunc han tillfoga, att det kejserliga missnöjet äfven kommit ti uttryck rörande storhertigen af Baden[3], och den 2 apr hemsände han den välkomna underrättelsen, att en kur med tillfredsställande order i ämnet för tre dagar sedan a sändts till ryske envoyén i Karlsruhe, von Maltiz.

Nesselrode och Capo d'Istria hade delgifvit honom ord lydelsen af ordern till denne, och däri hade intagits d allmänt hållna varning till badiska hofvet och det bet nande af Alexanders innerliga tillgifvenhet för Carl Joha som Löwenhielms mission framför allt afsåg att framkalla

[1] Instruktion för Palmstierna 26 mars 1816, bref från Engeström t Båth s. d. samt till Hjort och Taube 27 mars, skrifvelse till badiske sta ministern 26 mars, samtliga (i koncept) i U. D. A.

[2] A. a., IX, s. 371—374.

[3] Rapport från Löwenhielm $\frac{22}{10}$ mars och $\frac{26}{14}$ mars 1816. Särskilda b skickningar, Petersburg 1816, Utr. Dep. arkiv. I den senare förekom f jande passus: «Sa Majesté a parlé avec beaucoup d'humeur du Grand D de Bade jusqu'à me dire: c'est un sot que Monsieur mon Beau-frère.»

[4] Rapporter från Löwenhielm $\frac{9 \text{ april}}{28 \text{ mars}}$ (en längre med en resande o en kortare öfver Torneå), Utr. Dep. arkiv; kopior af Löwenhielms rapp i Gustaf Löwenhielms samling, bunt 4, RA. Om ordern till Ma skrifver han: «Il a été enjoint a ce ministre de très fortement témoigner Grand Duc la surprise et le mécontement qu'a éprouvé l'Empereur en ap

if egen drift delgaf Löwenhielm direkt legationerna i Wien, Berlin och Paris genom en cirkulärskrifvelse detta gynnsamma resultat af beskickningen för att af dem vid behof kunna utnyttjas.[1] Äfven Golovkin-affären ordnades efter önskan; Golovkin var redan förut af andra skäl förvisad från hofvet och fick nu en i skarpa ordalag affattad skrapa från Nesselrode.[2] På Löwenhielms af Schinkel-Rogberg rätt utförligt skildrade beskickning ligger det utanför planen för denna uppsats att i öfrigt närmare ingå. Sedan han aflämnat ett par till Alexander af Carl Johan skänkta porfyrvaser, kunde han i slutet af juni återvända efter välförrättadt ärende.

Äfven i Berlin förlöpte den diplomatiska aktionen tillfredsställande. Taube inrapporterade den 30 mars, att Hardenberg som »dumheter» betecknat Natt och Dags skrytsamma förhoppningar att vinna inträde i preussisk tjänst. en apostill omtalar Taube «assez positivement», att Natt och Dag gjort flere misslyckade försök i den vägen, enligt Taubes tro t. o. m. *efter* broschyrens utgifvande, något som bekräftas af Natt och Dags här förut citerade bref. Att döma af en depesch från Hardenberg till preussiska sändebudet i Stockholm, Tarrach, inskränkte sig dock Berlinregeringens åtgärder till förbud mot broschyrens *annonsering;* depeschen härom meddelades Engeström.[3] Till Köpenhamn hade enligt bref från Fock endast ett enda exemplar af broschyren förirrat sig, och särskilda åtgärder mot dess

———

...at que la cour de Bade tolère des individus tels que le nommé Natt och ...g et qu'elle laisse imprimer et débiter sous ses yeux des infamies sem...ables au libelle dont cet homme est l'auteur. En outre M. de Maltiz a ...dre d'insister très sérieusement pour que la cour de Suède obtienne dans ...tte affaire toute sorte de satisfaction et d'exprimer combien il serait dés...grable à Sa Majesté Impériale qu'une cour à laquelle Elle est unie par ... liens de parenté, donnât encore de pareils sujets de plainte à la cour ... Suède, pour laquelle S. M. I. a tout d'égards et à laquelle Elle est lié ...r une si intime affection.» Enligt rapporten af $\frac{\text{17 april}}{\text{31 mars}}$ hade Nesselrode ... Löwenhielms begäran bestyrkt exaktheten af detta referat.

[1] Cirkulärskrifvelse i kopia i G. Löwenhielms samling, bunt 4. RA. ...enhielm sade sig skrifva direkt, enär »våra ministrar i allmänhet blifva ...för sparsamt underrättade så af Cabinettet som af hvarandra».

[2] Rapporter från Löwenhielm $\frac{\text{9 april}}{\text{28 mars}}$ och $\frac{\text{17 april}}{\text{31 mars}}$.

[3] Rapport från Taube 30 mars 1816. U. D. A. — Tarrach till Engeström ... april 1816 med bilagdt utdrag ur Hardenbergs depesch. Bref till Engeström, ... 1816: Engestr. saml. K. B.

spridning i Danmark tyckas därför ha befunnits onödiga. Ett rykte att ännu en broschyr af Natt och Dag, »innehål- lande ohyggligheter emot H. K. H. Kronprinsen», skulle ha utkommit, inberättades fram på sommaren från Hjort i Hamburg, men befanns snart ogrundadt.[1]

Allt tycktes sålunda på dessa håll förlöpa programenligt. Någon succès för den svenska diplomatien blef däremot knappast Palmstiernas mission till Baden och de efter hans afresa fortsatta reklamationerna i Karlsruhe. I Frankfurt hade Palmstierna enligt aftal mötts af Båth den 15 april och tre dagar senare voro de i Karlsruhe, hvarifrån Palm- stierna redan dagen därpå med Båth hemsände rapport om sitt värf. Det befarade förhalandet hade sålunda ej in träffat. Man tyckes — hvilket han dock ej själf antyde — i Baden ha varit förberedd på hans ankomst och ha träffa sina dispositioner därefter. Fågeln var bortflugen, och de kostade intet att visa sig gentil. Natt och Dag hade afres i sällskap med Munck, troligen till någon ort utanför Ba- dens område, och de badiska myndigheterna kunde så myck lättare i allmänna ordalag utlofva sin ifriga medverkan vi hans efterspanande, som man i Stockholm glömt medsänd signalement och ett sådant nu förklarades nödvändigt, om spa- ningarna skulle tänkas kunna leda till resultat. Reda samma dag Palmstierna anlände och framlämnade Enge- ströms skrifvelse remitterades denna till inrikesministern hvilken genast hade sitt svar färdigt. Statsministern, baro von Hacke, öfverlämnade dagen därpå personligen till Palm stierna detta jämte sitt eget svarsbref till Engeström oc lofvade göra allt för att fasttaga »den reklamerade ind viden». Han yttrade äfven några vackra ord om huru de under en jäsningstid låge i alla suveräners intresse a samverka för bestraffandet af dylika brott, men dolde att utan signalement vore förhoppningarna om Natt o Dags fasttagande i Baden, om han befunne sig där, rä små. Palmstierna blef genom denna skickliga taktik n sakad att rent af tacka för visad lojal »empressement», m han var allt annat än öfvertygad om verkligheten af d

[1] Fock till Engeström. 28 apr. 1816. Hjort till Engeström. 27 a 1816. Bref till Engeström, vol. 18, och 3 sept. 1816, Folio, »Carl XI Engestr. saml. K. B.

påstådda beredvilligheten. Redan den 20 april fortsatte han sin resa till Wien.[1] Vid handlingarnas genomläsande kan man ej undgå ett intryck af att baron Hacke skickligt begagnat sig af frånvaron af signalement för att höfligt och oangripliga former helt enkelt drifva med den svenska regeringen. Också finner Palmstierna i rapporten undlykten med signalementet «un peu frivole et peut-être le mauvaise augure». Af handlingarna framgår ej om den ryske kuriren vid Palmstiernas besök ännu framkommit; Palmstierna kände i alla händelser ej ryska regeringens svar på Löwenhielms framställning och behöfde ej heller åkalla rysk påtryckning inför den »beredvillighet», hvaraf han möttes. Då Engeström sedermera i bref till Hacke (af 5 juni) puttrande yttrade, att den omständigheten, att Natt och Dag umgåtts dagligen i Muncks hus, väl kunde ersätta signalement, svarade den badiske ministern med värdighet, att han ej kunde proponera Munck, som en man af heder, att förråda en vän, hvarför han — den 3 juli, då Natt och Dag länge sedan var för alltid utom Badens gränser — enträget förnyade sin anhållan hos Engeström om signalement »för att kunna vidtaga stränga åtgärder mot denne individ». Trolle-Wachtmeister slår onekligen hufvudet på spiken med sin dagboksanteckning: »Badiska hofvet kom

[1] Palmstierna till Engeström, Karlsruhe 18 apr. 1816, Bref till Engeström d 18, Engestr. saml. K. B. Rapporter från Palmstierna, Frankfurt 15 och Karlsruhe 19 apr. 1816, U. D. A. med bifogade kopior af skriftväxlingen med Hacke. Hacke till Engeström (kopia) 19 apr. 1816 med bilagd kopia af inrikesministern Berkheims bref till Hacke af 18 apr. — I domen öfver Natt och Dag stafvas ministerns namn felaktigt Hucke och i denna form eller som Hucke har det sedan återgifvits i den tryckta svenska litteraturen. Inrikesministern Berkheim upplyser i brefvet sin kollega om att han gifvit da »Unterbehörden» order att efterspana och om möjligt gripa Natt och Dag. I regel brukades man dock vid dylika order kunna uppge några kännetecken utöfver namnet, som enhvar kan antaga och aflägga efter behag; nu hade emellertid så vaga uppgifter lämnats, att föga förhoppning funnes att anträffa mannen. Åtminstone önskade ministern därför kopia af de originalet Engeström påstått skola »antyda» hans vistelse i Baden. Till Palmstierna yttrade Hacke, att han aldrig sett boken och än mindre författaren, hvars namn han nu för första gången hörde. Till sist erinrade han sig dock samtidigt ha hört «qu'il avait fait ici un séjour auprès du Baron de Munck». I oskyldig ton förhörde han sig hos Palmstierna om den efterspanades utresande. Munck befunne sig i f. d. drottningens ärenden i Frankfurt. Palmstierna säger sig ha inhämtat, att Natt och Dag med Munck rest till Heidelberg eller Darmstadt, och han hade därför beordrat Båth att på hemresan stanna i Heidelberg, som ju låg på badiskt område och där myndigheternas regeringsvillighet därför, om Natt och Dag var där, kunde pröfvas.

på det sättet lätt ifrån saken och hade det nöjet att få göra narr af oss på köpet.»[1]

Om Natt och Dags flykt från Baden och hans vistelse-ort under efterspaningarna känner man föga. Crusenstolpes anekdot om att han varnats af kapten Båth, som skulle ha fördröjt reklamationens framställande, tills Natt och Dag hunnit undan, är säkerligen lika »historisk» som samme fan-tasirike författares skildring af Båths samtal med Carl Johan strax före afresan från Stockholm (Båth stötte till Palmstierna i Frankfurt utan att ha varit i hemlandet sedan Natt och Dags förbrytelse där hunnit bli bekant).[2] I slutet af maj befann sig Natt och Dag emellertid i Zwei-brücken, hvarifrån han hemsände bref med en tysk vän Ludvig von Mühlenfels, som åtagit sig att ordna han affärer i Stockholm. Af brefvet till öfverstelöjtnant Carpelan hvilken genom Wetterstedt lät ställa det till regeringen förfogande, finner man, att Natt och Dag då öfvergifvits a sina gustavianska vänner och stod i begrepp att lämn Tyskland. Han skrifver nämligen: »Jag är bedragen i min förhoppningar i anseende till de personer, för hvars sak ja villat verka, och har att tacka tyska vänner därföre a jag erhållit hundrade Guinéer (100 Guinéer) och därigen är iståndsatt att kunna lefva i ett land, där jag tillsvida är säker för förföljelser.» Myntsorten antyder, att han än nade resa till England, och det ligger nära till hands a antaga, att han, sedan alla hans förhoppningar att vin militär anställning i Tyskland gäckats, ämnade återupptä sin tidigare plan att »fara öfver till Amerika och und frihetens banér kämpa mot Spaniens despot». Nästa gå han afhördes var i ett bref till Hazelius från okänd o dateradt den 11 april 1817, hvari han bl. a. skrifver: J är irrande. Mitt namn är lika föränderligt som mina na

---

[1] Engeström till Hacke 3 juni 1816. Hackes svar 3 juli, hvari han att ha omtalat Muncks frånvaro bl. a. skrifver: «S'il est même cons qu'il existe une liaison entre lui (Munck) et le sieur Natt och Dag, co Votre Excellence l'assure, sa présence ne serait d'aucune utilité. Je c le Baron de Munck trop comme homme d'honneur pour oser lui faire l position de donner des renseignements tendants à perdre un homme q un ami ou du moins avec lequel il entretient une liaison quelleconque.» U Jfr. Trolle-Wachtmeister. II, sid. 132.

[2] Crusenstolpe, Carl Johan och svenskarne, I, sid. 376—378.

kvarter.» Han säger sig ha blifvit »öfverallt bedragen, äfven af dem jag kunnat visa de största tjänster», och vara »så ensam, så olycklig, som man i fysisk måtto kan vara här i verlden». Ännu har han några »sista förhoppningar», men sedan äfven de svikits ämnade han »efter några dagars förlopp gå åt Södern, där krigets åskor sprida död», och där kanske nödtvungen blifva »en mordängel bland banditer». I ett bref från juni 1819 uppger han som adress New Orleans och där säger han sig ha lämnat Tyskland 1816.[1] Han omnämner i brefvet från Zweibrücken till Carpelan, att »tyske män» förskotterat respenningar åt honom, och af ett flera år senare skrifvet bref från hans till Sverige sände homme d'affaires, Mühlenfels, framgår, att baron Munck gått i borgen för dessa förskott hos de tyska lånegifvarne. Förmodligen ville Munck, då de gustavianska restaurationsplanerna befunnos för ögonblicket hopplösa och Carl Johan satt fastare i Sverige än den afsatta konungafamiljens vänner beräknat, snarast möjligt aflägsna det förbrukade redskapet, och Munck hade ju äfven vissa förpliktelser mot den obetänksamme ynglingen, hvilkens invecklande i dessa planer vållat honom fård för lifvet. Af flera uttryck i de anförda brefven framgår, att Natt och Dag lämnade Tyskland med bitterhet i hjärtat och i känslan af att ha svikits äfven af dem, hvilkas sak han så dumdristigt sökt tjäna.[2]

Med Natt och Dags flykt från Tyskland och reklamationen i Baden var hela »affären», politiskt sedt, så godt som afslutad. Hvad som återstod var *högmålsprocessen* hemma i Sverige, där en fällande dom kunde betecknas som på förhand gifven samt den anklagades isolerade ställning och uteblifvande gjorde afsevärda politiska komplikationer tämligen otänkbara. Redogörelsen för rätte-

---

[1] Natt och Dag till Carpelan, Zweibrücken 30 maj 1816. Biographica, Natt och Dag, RA. Trolle-Wachtmeister, II, sid. 132—133. Natt och Dag till Hazelius 11 april 1817, N. M. A. (till allra största delen tryckt i ...», sid. 42—43) och 23 juni 1819 (med adress »Care of J. Mayer, N. Orleans»), N. M. A.

[2] Jfr Natt och Dags bref af 30 maj 1816 och 11 april 1817! L. von Mühlenfels till J. A. Hazelius 24 juni 1826 (hvari Mühlenfels om Natt och Dags moders kvarlåtenskap skrifver: »Munks ha ändock mer rättighet på denna summa än jag, ty det är de, som säkra för de Otto föreskutna pengarna»), N. M. A.

gången kan göras kort, ty de viktigaste akterna i målet refereras nästan samtliga i den af **Lindeberg** tryckta domen i målet.[1]

När i stämningen angifna tre månader från dennas införande i Hamburgischer Correspondent förflutit, började Svea hofrätt röra på sig. Genom skriftväxling med utrikesdepartementet inhämtades, att stämningen dels den 17 april varit införd i den hamburgska tidningen, dels af frih. Palmstierna följande dag öfverlämnats till badiske statsministern von Hacke för att tillställas Natt och Dag (hvilket var en sanning med modifikation) samt att Hacke ej hade någon underrättelse om Natt och Dags vistelseort, hvarföre upplysning ej kunnat vinnas, om och när stämningen delgifvits den åtalade. Aktor i målet, advokatfiskalen lagman E. P. **Laurin**, afläт emellertid sitt memorial med ansvarsyrkande den 12 september, och den 2 oktober upplästes handlingarna samt utsändes därefter på cirkulation. Laurins memorial anslöt sig noga till justitiekanslerns anvisningar och betonade, att detta »en obetänksam ynglings vanmäktiga försök ej skulle kunna verka på svenska folkets trohet och rotfästade tillgifvenhet för en vördad och älskad tronföljare, hvars förträffeliga egenskaper äro allmänt erkände och dyrkade». Vidare framhölls, att Natt och Dag »brutit den tro och huldhetsed, hvarmed han konungen och dess efterträdare samt riket förbunden varit, då han uppenbarligen sökt befordra en annan succession till riksstyrelsen än den ständerna fastställt». Därför yrkades, att han såsom en rikets förrädare i kraft af Missgerningsbalken kap. 4, §§ 1 och 2 samt kap. 5, § 1, skulle dömas att mista lif, ära och gods, att hans dopnamn jämte brottet och straffet skulle på skampålen anslås och han själf förklaras fridlös öfver hela riket.

[1] **Lindeberg**, Bidrag till Sveriges historia efter den 5 november 1810, I, sid. 234—241.

[2] Svea Hofrätts protokoll i Natt-och-Dagska målet, skrifvelser till hofrättens president, von Ehrenheim, från statsrådet Mörner (t. f. föredragande för utrikes ärenden) af 26 juli och 8 aug., Laurins memorial 12 sept. (inkommet 21 sept. och till brottmålsexpeditionen öfverlämnadt 30 sept.), allt bland Justitierevisionens utslagshandlingar 12 febr. 1817 ang. Natt och Dag, RA. De båda förut åberopade paragraferna tala om stämpling mot konungen, riket och regeringssättet, Missg. balken kap. 5, § 1 om den som »lasteligen talar eller skrifver något emot konungen eller drottning eller then som till efterträdare i Regementet förklarad är».

Den 10 oktober beslöt hofrätten söka inhämta, huru den brottsliga skriften inkommit till riket och om den där blifvit kringspridd, hvilket föranledde ny skriftväxling med justitiekanslern och utrikesdepartementet. De därvid lämnade upplysningarna föreligga sammanfattade i ett bref af Engeström till Trolle-Wachtmeister af den 14 november, hvilket delgafs hofrätten jämte ett par handlingar af mindre vikt. Engeström förklarade sig ej kunna med »vittne, bref eller annat bevis» styrka, att Natt och Dag författat skriften, men ansåg detta af honom tyst ha medgifvits, samt upplyste vidare, att han ej visste, om den anklagade insändt skriften och låtit den i riket utspridas. »Den är kommen till regeringens kundskap», skrifver Engeström, »genom konungens vaksamma beskickningar, hvilka anse deras skyldighet vara att förekomma stämplingar emot fäderneslandet utan att afvagta det de redan kunnat försökas inom detsamma.» Äfven omtalade han, att den ej belagts med kvarstad i Sverige och där förmodligen ej heller saluhållits, »emedan de skyndesamma steg, som togos», afskräckt från dylika försök. Med stöd af dessa upplysningar förklarade Laurin i hofrättens session den 20 november, att enligt hans mening nödig bevisning förebragts, då Natt och Dag tyst medgifvit författarskapet och hindrande af skriftens spridning ej minskade dennes förbrytelse eller straffbarheten af hans trolösa tänkesätt och afsikter emot öfverhet och fosterland». [1]

Hofrättens utslag fälldes följande dag, den 21 november. Närvarande voro presidenten von Ehrenheim, hofrättsråden Widman, Levin och Boström samt assessorerna von Schantz, Carleson, Heerman och Posse. Under öfverläggningen yttrade assessor von Schantz den afvikande meningen, att yttergare upplysningar borde anskaffas, nämligen om Natt och Dag författat och i riket låtit trycka den svenska broschyr, till hvars tyska upplaga företalet hörde, och om de i förestående nämnda ödena drabbat honom, så att med visshet kunde antas, att han vore den förgripliga skriftens författare. De

[1] Engeströms skrifvelse 14 nov. 1816, öfversänd med memorial af Trolle-Wachtmeister 18 nov., samt hofrättens protokoll 20 nov. i Utslagssamlingar, RA. Engeström omnämner i sin skrifvelse Natt och Dags ord berättet till Carpelan om att han var öfvergifven af dem, för hvilka han hat arbeta, och ser däri ett erkännande af brottslighet: »Visserligen var det icke för nuvarande regering uti Sverige han ämnat arbeta.»

öfriga däremot framhöllo, att frågan om en liknande svensk skrift ej inverkade på målet, hvilket endast gällde företalet, samt att Natt och Dag genom att ej vidtaga några åtgärder till författarskapets bestridande »tagit sak å bak». I enlighet med majoritetens mening affattades utslaget i nära öfverensstämmelse med aktors yrkande, dock att kap. 5, § 1 Missgerningsbalken (om lasteligt tal eller skrift mot tronföljaren) ej åberopades, enär dessa utlåtelser förklarades »icke utgöra föremål för K. Hofrättens pröfning». Utslaget skulle underställas K. M:ts pröfning. Till protokollet anförde assessor von Schantz sin afvikande mening. Därvid sökte han visa, att visshet ej funnes, att Natt och Dag ofelbart varit författare till den skändliga skriften, som saknade boktryckarens namn och uppgift om tryckningsort och därför ej vore trovärdig om författarnamnet. Han medgaf emellertid tillvaron af »viktiga bindande omständigheter och liknelser emot honom», men då lagen ej tillät, att någon utan fulla bevis finge brottslig dömas, fann han sig böra »utställa saken till framtiden, då den kan uppenbar varda».[1]

Assessor von Schantz' afvikande mening tyckes ha vålla något bryderi. Redan den 18 november hade Natt och Dag bref till Carpelan med utelämnande af namn införts i Stockholms Post-Tidningar.[1] Det inlämnades nu, 25 november, hofrätten af Laurin, som där den 28 november framhöll, att Hamburgischer Correspondent fanns att tillgå i Zwe

[1] Domen finnes i original i Svea Hofrätts arkiv, utslag i brottm Tom. 2, 1816. Dess kläm lyder: »Likväl och emedan lieutenanten ge ofvanberörda sitt företag, fastän i alla afseenden allt för vanmäktigt kunna verka på svenska folkets tänkesätt, dock uppenbarligen ådagalagt förrädisk afsikt att stämpla till rikets skada och fördärf samt att beford ändring i omförmälte grundlag, hvilken Natt och Dag lika med and svenske medborgare besvurit, ty pröfvar Kongl. Hofrätten, i förmågo 4 capitlet 1 och 8 §§ Missgernings-Balken, rättvist döma honom, för lieutenanten Natt och Dag, förlustig af adeligt namn och stånd samt mista lif, ära och gods, i följd hvaraf han förklaras fridlös öfver h Sveriges rike med alla dertill liggande länder, och skall, om han ertapp genast gripas och straffet undergå, samt medlertid allt det gods han i ri äger, löst eller fast, tillfalla kronan. Dock varder detta utslag K Maij:ts nådiga pröfning i underdånighet hemställdt.» — Assessor von Sch afvikande mening bland Utslagshandlingar 12 febr. 1817 i RA.

[1] Om skälet till brefvets publicering heter det där: »Det befordras, nådig befallning, till allmänhetens kunskap för att, på det mest ovede liga sätt, ådagalägga, att om Otto Natt och Dag, ehuru född svensk, kan göra sig skyldig till det brott, för hvilket han nu tilltalas, likväl ing annan af hans landsmän deltagit i hans förvillelser och lagstridiga ten ningar.»

brücken, brefvets afsändningsort, hvadan Natt och Dag »således icke kunnat vara i okunnighet» om stämningen. Först sedan detta nya bevis införlifvats med akterna i målet »fann Kongl. Hofrätten, att dess den 21:sta i denna månad i målet fattade beslut skulle under detta dato utfärdas». K. M:ts pröfning underställdes det den 12 februari 1817, då föredraganden, revisionssekreteraren Wåhlin, anmälde, att Högsta Domstolen ansett hofrätten hafva »i målets nuvarande skick ägt skäl att anse Natt och Dag såsom skriftens författare» och gillat domen. Vidare hemställdes, att hofrätten skulle i cirkulär till landshöfdingarna kungöra domens innehåll och förständiga dem att gripa Natt och Dag, om han till riket återkomme, hvarom i så fall hofrätten för anmälan till K. M:t skulle underrättas. Skriften skulle öfverlämnas till Justitiæ Cancelleren för att, af honom förseglad, varda till Riksarchivets förvar aflemnad», och enligt justitiestatsministern Gyllenborgs hemställan skulle i samma konvolut de till regeringen öfverlämnade brefven från Natt och Dag (till Ipson, modern m. fl.) äfven förvaras.[1]

Härmed var målet slutligen utageradt. En kortfattad officiell artikel om Natt och Dag infördes i Stockholms Posttidningar den 3 mars 1817. Då ett par veckor senare det tragikomiska Lindbomska högmålet på nytt väckte kronprinsens farhågor för stämplingar till den afsatta konungafamiljens förmån, fick Sveriges chargé d'affaires i Hamburg Hjort, order att utröna, om Natt och Dag uppehöll sig i Hamburg samt i så fall officiellt begära hans arrestering och utlämning. Äfven skulle i staden vistande svenskar uppkallas och åtspörjas, om de kände hans vistelseort. Hjort rapporterade emellertid, att ingen svensk i Hamburg om Natt och Dag kände »mer än hans brott och hans dom», samt sände en rad intyg därom jämte trohetsförsäkringar från ett tjugutal svenskar därstädes.[2]

* * *

Otto Natt och Dags öden i Amerika erbjuda endast ett personhistoriskt intresse. De äro skildrade af Artur

[1] Statsrådsprotokoll i justitieärenden 1817. RA.
[2] Engeström till Hjort 20 mars 1817 och svarsrapport (med bilagor) denne 3 juni 1817. U. D. A.

Hazelius i Runa med stöd af där meddelade brefutdrag, hvilka kunna kompletteras med ett rätt stort antal otryckta bref från den landsflyktige till hans ungdomsvän Johan August Hazelius. Man finner af brefven, att han vantrifdes bland amerikanarne, hos hvilka han åtminstone i början fann idel »prosa af sämsta slaget», samt att han på 1820-talet närde äfventyrliga planer att resa öfver till Europa och deltaga i grekiska frihetskriget. Emellertid slog han sig så småningom till ro i Cincinnati, där han inrättade ett slags naturhistoriskt museum i förening med populärvetenskapliga föredrag samt äfven var jord- och egendomsägare — allt med ganska växlande ekonomisk framgång. Brefven andas den mest glödande svenska patriotism och ett till det sista oförminskadt intresse för hemlandets öden samt för dess politiska och kulturella utveckling. Den 4 december 1865 afled Frederic Franks — detta var hans antagna namn — i Cincinnati; oförmögenhet att lämna uppsikten öfver affärerna därute eller realisera dem hade i 30 år hindrat honom att förverkliga sin i hvarje bref under denna tid uttalade önskan att åtminstone aflägga ett besök i hemlandet, dit han gärna skulle ha velat återvända för alltid. Några rättsliga hinder därför förefunnos ej, sedan han blifvit delaktig af den bekanta, år 1835 utfärdade amnestien, och hans ungdomliga harm mot Carl Johan hade då för längesedan förflyktigat. Därom afgaf han i bref till svenske generalkonsuln i New-York, Severin Lorich, samma år en liflig försäkran, affattad i de mest öfversvallande ordalag, och när Oscar I uppstigit på tronen, öfversände han genom J. A. Hazelius en underdånig lyckönskan till den nye konungen.[1]

---

[1] Natt och Dag skrifver till Severin Lorich 27 mars 1835 från Cincinnati bl. a.: »Redan för många år sedan erfor jag, att H. K. M:ts ädelmod och välgörande omsorg hade tilldelat min åldriga moder (för hvars utkomst jag var mäst besörgd) en förökad pension och hade således lättat hennes senare lefnadsår; från den tiden voro mina egne missöden förglömda och redvilligt hade jag då offrat mig till fäderneslandets och den store konungs tjenst, som återställt detsamma till dess fordna anseende och macht, om jag vågat hoppas, att mina ungdoms förseelser varit förglömda och att jag varit i stånd att kunna blifva till någon väsentlig nytta under det lyckliga lugn, som Sverige åtnjutit. Dessa underdåniga tänkesätt och den förökade förbindelse af tacksamhet till H. M:t Konungen, som brukar sin makt lik Gudomen att vare välgörande och förlåta, eldar nu med ny kraft mitt bröst; och skulle mina tjänster, ehuru ringa, kunna någonsin blifva användbara till Hans Maj:ts och dess Families tjenst, så äro de frivilligen

glädje öfver Carl XV:s popularitet är en af de känslor han ger uttryck åt i sitt sista bref till ungdomsvännen jämsides med en försäkran om att närmare underrättelser om representationsreformen skulle »gifva honom en stor tillfredsställelse och glädje». Sveriges välfärd och ära var alltjämt hans lefnads passion, liksom då han ville genom värnplikten omskapa dess ungdom till »urfädrens» likar i kraft och hjältemod eller då han trodde sig främja Manhemsidealet genom att stämpla mot den franskfödde tronföljaren till förmån för »Vasas ättling». Huru strängt man än må döma hans ungdoms förvillelse, så gäller dock om Otto Natt och Dag Artur Hazelius' ord i »Runa»: »Fäderneslandet bör icke helt glömma den biltoge ädlingen, en af dess hängifnaste söner.»

---

ffrade.» Han ber Lorichs framföra dessa tänkesätt och skrifver till sist: Att H. M:t vill i nåder mottaga äfven från en ringa individ expressionen af dess djupaste förbindelse och erkänsla, ger H. M:ts menniskjokännedom och väl kända caractair för nedlåtande godhet mig anledning att förmoda.» Rapport från Lorich 7 april 1835 med Natt och Dags bref, »som visar hans känslor öfver erhållen nåd», såsom bilaga. U. D. A. — Jfr Natt och Dag till Hazelius 6 aug. 1844. N. M. A.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Några bidrag till belysning af den sista myntförsämringen under Johan III:s tid.

Under de sista åren af Johan III:s regering inträffade som bekant en ny period af myntförsämring. Den dåliga ställningen och de förtviflade försöken att hålla den uppe belysas bjärt nog af de anteckningar i Stockholms stads tänkebok, som här nedan meddelas; man hade kommit därhän, att man ej längre ville sälja för penningar utan »bytte gods för gods». Så fortgick det till konungens död — åt honom ägnas några rätt karakteristiska minnesord — och först därefter skedde den förändring till det bättre, som betecknades genom förordningen om myntet den 12 januari 1593.

Tänkeboken för 1592 börjar i ett band, som äfven omfattar åren 1589—91 och slutar där med den 29 april, hvarefter flera oskrifna blad följa. I ett band, som sträcker sig ända till och med 1597, börjar därefter en ny serie anteckningar med den 3 april; det är ur densamma, som de följande utdragen meddelas. Detta band är undertecknadt af stadssekreteraren Hans Bilefelt, som emellertid icke själf skrifvit protokollen. Dessa äro skrifna med samma hand men äro tydligen en senare gjord renskrift, då på ett ställe under 1592 omtalas hvad som beslöts 1594. Däraf förklaras måhända de vemodiga betraktelser och andra utvikningar, som skrifvaren här och hvar gjort, vare sig på eget eller på stadsskrifvarens initiativ. Till den förres egenheter hör, att han stundom tydligen skrifver *vora*, *komma* i stället för *voro* (vore), *kommo* (komme).

* * *

(f. 2) Den 10 aprilis höltz menige mans rådstuge, närvarende håfmarsken den edle och velbördige Sevidh Ribbingh, Erich Matson secreterer och Niels Biugh slotzfougte.

. . . . . . Samma dagh tilsade håfmarsken Sevid Ribbingh på k. M:tz vår allernådigste herres vegne, at alle the, som före noget inlendskt godz utaf riket, the skole och före gott godz in uthi riket igen, som kan vara riket och almogen nyttigt, vedh straff tilgörendes och så frampt the schole få igen udföre nogra gode inlendske varor.

en the, som införe sandh, sten och annan barlast, the skole och ire sådant ud igen.

Vedh denna tiden var svenskt mynt så förderfvet, så at ingen ilde då hafve penninger för sit godz, uthan the, som försichtige vora, ie bytte godz för godz.[1] Men the, som sålde theres godz för penninger, the blefve besvekne och månge plat udarmet, förthy thet, som ar slaget på fyra mark, thet blef tu år derefter afslaget på tre öre, emligen en markeklipping för 18 penninger, förthy thet var icke ittre til dygden.

(f. 3) ...... Kom för rätten Michel Smuk, en skinnere på örremalm, och manede hustru Margreta, framledne Anders Thomasons, alftolfte hundret mark örtiger, fyra mark på en daler, upleggendes en antschrift, dateret anno etc. 74, förmälendes, at Anders Thomason ade på förnempde år sådane summe til län taget af Casper semschaker. Dertil svarede hustru Margretes fulmechtige Jacob Larson, rdom cammerschrifver, at thet hade icke varit mark örtiger, uthan idane klippingsmynt, som anno etc. 74 vore gängse, hvilke vora lagne hvar klippingh på 4 mark och sattes seden på sit rätte värdh, emlige 4 mark för 5 öre, såsom the och väl 2 år tilförende ginge al köp manne mellen 26 ✠ på en daler, förän the af öfverheten lefve på sådane värdh satte, och framlade Anders Thomasons rekenkapsbok, thermedh han thet och nogorledes beviste. Men Michel muck stodh ju hårt på sin meningh, at thet hade varit k. Gustafs arkestycker, meden der stodh i hantschriften mark örtuger. Sade sigh ch thet vele bevise medh vitne, hvilket han icke göre kunde. Deröre blef afsagt, at hantschriften skulle inlöses medh sådane mynt, om på thet året etc. 74, dhå penningerne vore udlänte och hantchriften var gifven, vora gängse och så som myntet då gick mannemellen i al köp.

Komma och för rätten alle embetzbröder i skomakareämbetet her Stokholm och beklagede sigh, at kötmångerne her i staden ville hem inge huder sälia för svenske penninger, uthan the sålde them he fremmende och alle huderne fördes utrikes; derföre kunde the icke pphålle theres embete. Dertil svarede kötmångerne: um skomakerne ilde them så mycket gifve för huderne, som köpmännener gåfve, kulle the them gerne til köps bekomma. Derum blef afsagt, at komakerne skulle hafve förköpet för alle andre, um the vele gifve å mycket som andre tilbiude. Dertil bejakede kötmångerne.

(f. 4 v.) Den 18 aprilis höltz menige mans rådstuge, nervarende k. M:tz håfmarsk Sevidh Ribbingh, Niels Biugh slotzfougte samt borgmestere och rådh.

Samma dagh blef alvarlige tilsagt, at den oordniugh ved stadzron östen til skal afleggcs, och ingen skal stige i båterne eller fiskieumperne eller fare uth emoth bönder eller skäriekarler och medh

[1] I marginalen står: *Myntet var förderfvet.*

hvar annars förköp och intrång göre dyr tidh, uthan läthe them komme til bron, der och ingen skal taga eller rappa ifrå annan, uthan handle redelige, såsom sälieren och köperen kunne sigh sämia och ingen sälia sin fisk eller nogot annat i nogra hemelige rum eller vrår uthan vid stadzbron, men stadzens fiskere skole sälie theres fisk på the rum som vant är. Blef och prophos befalet, at han medh nogra knechter skal achta deropå, at thet blifver hållet.

Thet är och merkiendes, at vedh thenne tiden kunne man få penninger intet bekomma til köps, förthy ingen vilde tage penninger, meden myntet var fast ringe och svagt, uthan man moste gifve en mark för så mycken fisk, som han för tu eller try år seden kunde köpe för en öre eller mindre. Summa: vedh thenna tiden var her i Stokholm, ja, öfver hele landet en bedröfvet tilstandt, och vore her en hop vexlere, som fore hele landet igennem och vexlede up thet gode gamble myntet för thet nye svage myntet och gåfve 3 eller fyra mark för en mark, förthy thet nye myntet var så ringe til sylfvers, at en lödigh mark hölt in fine ved pas halfannat lodh sylfver. Ursaken til thetta onda var then langlige ryssefeigden; riket var udarmet, lithet sylfver i förrådh, sylfverbärgen gåfve lithet och krigsfolket vilde hafve penninger, och när the dhå finge thet svage myntet, kunde the inthet eller lithet få til köps för samma penninger; derföre och månge, som låge emoth fienderne i Liflandh, Narfven och annarstadz, moste svelte och fryse ihiel, förty köpmennener vilde eller kunde uthan theres skade icke sälie theres varur för sådane mynt, meden ingen vilde thet af them högre upbäre igen, än thet i dygden värt var . . . . . .

Samma dagh blef och tilsagt och förbudet, at ingen skal föra spannemål af riket; then thet gör skal hafve förbrutit spannemålen, undantagendes the, som deropå bekomme k. M:tz underschrefne bref. Thet blef icke hållet, uthan the finge alle låf, som udföre vilde, och begyntes then oseden ju mer och mer, så lenge landet blef udblottedt medh spannemål, och derefter kom hunger och dyrtidh . . . . . .

(f. 8) Den 29 aprilis höltz menige mans rådstuge, nervarende de edle och velborne herrer, h. Claes Flemingh, h. Claes Bielke, h. Göstaf Gabrielson, h. Jören Påsse, Sverigis rikis rådh, Henrich Matzon och Erich Matzon secreterer, Niels Biugh slotzfougte sampt borgmestere och rådh.

(f. 10) . . . . . . Samma dagh förvitte h. Claes Flemingh borgmestere och rådh sampt menige borgerskapet, at the vore vållende til thenne hårde och dyre tidh och at the förachtede myntet och ville ingen tilförningh göre til krigsfolket. Dertil blef svaret, at the kunne sielfve icke få til köps för thetta svage myntet thet the behöfde til mat och dryck eller kläder och udlåfvede vele deropå gifve vidlyfftigere schrifftliget svar, hvilket och dagen derefter skedde. Men thet blef, Gudh bättre, illa taget och til onda och vrångt udtyd, som N. udtydde schriften . . . . . .

(f. 13) Den 11 maji höltz menige mans rådstuge.

Tå kom h. Claes Flemingh och Henrich Matson secreterer och lede til borgmestere och rådh sampt menigheten, at the äre vållendes denna dyra tiden och at myntet blifver förachtet, och trängde hårt å, at borgmestere och rådh skulle settie köp på godzet, som fremende före hit til staden, och hvat som the tilförende hade schriftge svaret blef alt illa och vrångt udtydd med mycket hotande.

Dertil svarede borgmestere och rådh, at the rådde icke öfver mars mans godz at setie deropå nogot köp, och um the thet giorde, nde thet blifve föge achtet besynnerlige af the fremmende. Så beachtede the sigh och, um the skulle settie köp, så vilde the fremende ingen tilförningh göra, och efter denna tidz lägenhet kunde orgerskapet her i staden icke så mycken tilförning göra, som landet höfde . . . . . .

(f. 14) Den 19 maji höltz menige mans rådstuga.

Thå handlede h. Claes Flemingh medh borgmestere och rådh mpt menigheten, at the skulle nogre gode män utvälia och förordne, om skulle settie köp, på hvilke ärende han ofte tilförende med ycken hot fordret och drefvet hade.

Deropå blefve the 48 på menighetenes vegne dagen derefter tilope kallet sigh berådslåge och samsettie hvat the göre eller svara ilde och befunne, at thet blef hvar dagh värre; myntet var svagt ch ingen vilde sälie nogot för penninger, och var myntet så vanyrdt, at man kunde icke köpe så mycken fisk för 2 marke klippinger, om för 4 år seden köptes för en öre, och sloges hvar dagh penninger nogh på myntet och dertil fördes på myntet alle the gamble ätzler och annat udbränt gammult kätzlekopper, som Vilm de Wik ekomma kunde. och köpte them dyrare än nyan käpper. Och kom å sidstone dertil, at ingen vilde nogot säiia för penninger och var tor bedröfvelse och älende i Stokholm. På den ene siden hörde man mmoftest öfverhetenes hot; på andre siden ledh man nödh och kunde ntet få til köps för thet svage myntet. Och h. Claes Flemingh angde hårdelige på köpsetningh. Dhå blefve the 48 medh borgestere och rådh så öfverens och gåfve svar på samma sätt, som the ade tilförende svaret, at the efter thenna tidz lägenhet bekende sigh lt för svage och fåkunnoga at settia nogot köp och mäst för thenna rsaken skuldh, at the befruchtede, um köpsetningh skedde, så skulde her ingen tilförningh komma, och thetta borgerskapet förmåtte icke å mycken tilförningh göra, som landet behöfde; så vora och thesse tlendske varur för thetta svage myntet skuldh så högt stegne, at ingen förmåtte them köpe och inge penninger vilde bärgsmannen eller stäldersbor hafve för theras godz uthan slagne daler eller gott gull, gott kläde eller andre gode faste varur. The fremmende giorde och ge tilförningh, så at man för penninger kunde neppelige bekomma n aln kläde eller lärift til köps.

Derföre begerede borgmestere och rådh sampt the 48 på menighetenes vegne, at köphandel och vandel måtte blifve fri, såsom säliaren och köperen kunde sigh sielfve sinemellen förlika, så förhåppedes man, at här skulde väl komma tilförningh. Men h. Claes Fleming vilde medh thesse svar icke vare til fridz uthan udtydde them vrångt och til onda och bedröfvede Stokholmsbor mycket uthi thetta år.

Thet är och märkiendes och vettendes, för efterkommandene: at h. Claes Flemingh så ofte nempnes i thenna års tenkiebok, dertill äre thesse ursaker, at mäst the gode herrerne i riksens rådh vora vedh thenna tiden i stort betryck och qval och somblige vora fängslede och inmaute och h. Claes Flemingh var af k. M. högt betrodd, han var riksrådh, riksens marsk, riksens admiral, öfverste feltherre för krigsfolket, lagman i Uplandh.[1] Summa: han rådde mer än nogh. Han läth vedh Vaxholmen uptage alt thet kläde, vin och annat mer, som til Stokholm komma skulde från Tysklandh, och mången fattig man moste thet utan landz betale thet han aldrigh fick hender mellan eller med sin ögon se. Gudh löne then gode herren för mången mär han hugnede til mången diup hiertens suk, så at tårerne runne mången nedder at kinnebacken.

(f. 15) Den 22 maji höltz menige mans rådstuge.

Då komma på rådstugen h. Bencht Ribbingh, h. Göstaf Gabrielson, h. Göstaf Biörnson, riksens rådh, och handlade med menigheten, at all toll skulde udgöres uthi sådant godz, som köpmän före in eller ud af riket, af spannemål skulle the gifve spannemål i toll, af kläde skulle the gifve kläde och så af alle andre varur, som the ud och införde, förthy myntet var dhå så vanvyrdet, meden thet var så ringe til dygden i korn och skrodh, at alle skydde derföre och ingen ville thet upbäre för thet värdt, som thet var slaget.

Och i denne dagh gåfve the gode herrer frit, at alle the, som vilde före spannemål af riket, skulde hafve låf dertil och gifve k. M:t deraf toll och göre åter deremot tilförningh til krigsfolket med fetalie, kläder och andre nödtörftige perseler. Dermedh finge the tilfälle at udföre osäijelige mycken spannemål, men tilförningen til krigsfolket förglömde the, deraf the seden ledde stor hunger och nödh och mange moste svelte och fryse ihiel, ther Gudh sigh öfver förbarme . . . . . .

(f. 16 v.) Den 25 maji höltz menige mans rådstuge.

Då komma på rådstugen h. Bencht Ribbingh och h. Göstaf Biörnson och handlede med menigheten af staden och både malmerne vid dette säth. Meden kriget skulde med ryssen fulfölges medh all macht och cronones förrådh är för thetta långe kriget skuldh udtömpt och krigsfolket, besynnerlige thet liflendske och annat fremmende

[1] I marginalen står: *Riksens herrer vore förtryckte. H. Claes Flemingh florerer.*

igsfolk, vele icke vare tilfridz medh thet svage myntet eller thet häre uthi theras besoldningh, derföre var k. M. til sinnes at låthe rbättre riksens mynt, begerede fördenskuldh en hielp af staden och almerne och nampngåfve fyratusent daler eller thes värde i sylfver.

Dette öfvervoge borgerskapet, öfvervägende then store armodh, medelslöse och afsaknet, som thet svage myntet nu uthi tu år hade ed sigh infördt, och um thet lengre vare skulde, kunde the väl sinne, at almogen och besynnerlige köpstädzmän, tho som med penngen moste sigh föde och nära, blefve plat förderfvat och udarmet, r thy al handel och vandel lågh allerede nedre och ingen tilförningh nne ske. Så stode och alle gateboder igenstengde her i staden, ndantagendes nogra få, som köpsloge sigh mere til skade än til förd. Och ändogh borgerskapet var ringe och udi thenne långe feigden larmet, likvel samtyckte the frivilligh på the gode herrers löfte och itröstningh, at gott mynt skulde slåes, at borgerskapet vilde thertil ielpa fyra tusend lodh silfver.

Thette lät k. M. sigh så väl behage, at h. k. M. lät them becke och mycken gunst och nåde tilseija. Och lät tilsäija borgerkapet, at then dubbelte toll, som var för nogra dagar seden pålagt f ud- och införningh af allehanda godz, skulde nu vare um intet. ch h. k. M. vilde them ingen nyan tunge påleggia, besynnerligo uthi etta året, och icke heller herefter, utan att store och höge nöden ängde och hielp moste udgöres öfver hela riket. Thette hugnede orgerskapet så väl, at månge toghe then endeste sylfskedh the hade ch hulpe til at gott mynt skulde slås i riket, men thet kunde dogh nge förslå, meden ingen annen i riket halp der något sylfver til. ch thet myntet, nemlige tveggia markestycke, som dhå begynte slås ch thet liflendske krigsfolket i theras betalningh fingo, hade snart en nde. Seden blef myntet så ont, som thet förre var och värre och m seden efter then litzle hugneden större sörgh och qvida och afknet på altingh än tilförende varet hade . . . . . .

(f. 20) Then 3 junii höltz menige mans rådstuge och dhå såthe för rätten: h. Claes Bielke, h. Benkt Ribbingh, h. Göstaf Gabrielson, h. Jören Påsse, Sevid Ribbing, Jahan Bagge, Henrich Matzon, Erich Matzon, Niels Biug slotzfougte sampt borgmestere och rådh.

Förre än nogra saker förhörde blefve, hade velbe:te herrer, och . Claes Bielke förde mäst ordet, thetta talet til borgmestere och rådh ampt upstädernes udskickede, som dhå och på rådstugen tilstädes vore, t the skulde gifve theres betenkiende tilkenne, opå hvat säth thenna yra tidh och myntz förachtelse kunde blifve afskaffet. Och meden . M. v. a. n. h. vilde nu låthe förbättre myntet och thet skulde erefter slås så got, at 4 mark skulde i all köp gelle och räknes för n daler; af samma mynt lothe the gode herrer borgerskapet se nogra tycken, som var slaget på en prob, begerendes vette borgernes meingh, huru månge mark klippingsmynt skulde emot 4 mark af thet

nya myntet räknes eller gelle en daler. Dertil svarede borgmester och rådh sampt andre städers udskickede, at the bekende sigh vara alt för ringe at sättia k. M:tz mynt antingia högt eller lågt, uthan the stelte thet til h:te k. M:tz nåd. betenkiende, som den högheten allena bör hafve med riksens högvise rådh derum lage och bestelle, som riket och undersåterne kan nyttigt och gagnliget vara. Men de goda herrer vilde dermed icke vara tilfridz uthan trängde mer och [mer] oppå, at borgerskapet skulle videre förklara theres meningh, huru högt klippingsmyntet skulle gelle emoth thet nye myntet, som the läte til en probe se. Men the sade sig intet mer kunne dertil svara. Men alt köp, sade the, går och göres nu, efter som växlerne gifve för slagne daleren, neml. 16 ♀, förthy theras vexleri och landzförderf var dhå allerede för mycket kunnogt blefvet. Och på samma dagh gåfve the gode herrer på h:te k. M:tz vegne köphandel och vandel fri, såsom köperen och sälieren sigh efter denna dagh sielfve best förlika kunde, och h. Claes Bielke förde mest ordet. . . . . . .

(f. 21) Den 5 junii höltz menige mans rådstuge. Tå komma tilstädes h. Bencht Ribbingh, h. Göstaf Gabrielson, h. Jören Påsse Sverigis rådh, Erich Matzon secreterer, Niels Biugh slotzfougte.

Då talede the gode herrer på k. M:tz vegne medh borgerskapet på thetta säth, at her på myntet arbetedes med all flit på thet nye gode myntet, som udlåfvet var och nu allerede nogot böriade vanka. Derföre afsatte the markeklippingen uthi två öre[1] och skulle sexten klippinger herefter gå och gelle emot 4 mark af thet nya myntet, som nu myntes och begynner så småningom vanka, deraf the gode herrer och läte se proben på rådstugen och sade at k. M:tz mandatzbref skall udgå och anslås, som videre skal förklara, huru nu hvart slags svenskt mynt skal räknes, gå och gelle i köp och handel mannemellen emot thet nya myntet. O, herre Gudh, förläne os nu härefter bätter köp än nu uthi 2 år varet hafver. Amen!

Thet nya myntet, her um tales, är the tveggie markestycken, som anno etc. 94 then 6 maji blefve satte på 7 1/2 öre, ändå the gälle gerne en mark och äre thet väl värde, förthy the äre ju så gode som k. Göstafs markestycke. . . . . . .

(f. 21 v.) Den 6 junii.

Blef af slottet tilsagt, at ringes skulle til rådstuge. Blef och medh trummer umslaget, at menige man, både inlendske och udländske, skulde komma til rådstuge, der och mycket folk kom tilhope. Då komma två af the gode herrer riksens rådh oppå rådstugen och sade, at menige man skulde sigh försambla på slottet i store salen, hvilket och strax skedde. Dhå kom in dhen h:ne furste hertig Carl och nogra af riksens rådh och talede medh menigheten nogra ordh um denna tidz lägenhet och thet ryssekriget, och sattes då markeklippingen, som

[1] I marginalen: *Klippingsmynt afsat. Thet rekte icke til morgonen.*

går blef sath uthi två öre, at han skulle gälle en mark och vare ike gengse och jempte medh thet bättre nye myntet, som ofte var ollåfvet, at thet herefter flux myntes skulde. Dhå blefve köpmenerne ille tilfridz, men växlerne behagede thet väl, förthy the finge nå tilfelle at bruke sit bäste, förthy en lödig mark klippingsmynt ölt i sylfret halfannat lodh och thet nye myntet hölt en lödigh mark te lodh sylfver. Deraf och begyntes mycken trätte emellen köperen och älieren. Then, som vilde noget sälia, han vilde först vette, hvat nynt köperen vilde betale godzet medh, och then, som noget köpe ilde, besynnerlige håftienere, så och månge andre, som intet achtede der vilde besinne, hvat godzet kostade eller med hvat mynt thet var itlendes inköpt, mente at alt mynt var like, trotzede och päckede, a, månge läthe sigh höra, at kåppermynt var så gott som sylfver, a, um thet vora en spån eller et litet stycke lädder, så borde man ierföre sälie sit godz, när öfverheten vilde så hafvet och sade thet kulde så vara. Och thermed blef nu thet senere värre än thet tilörende varit hade, så at man kunde ganska litet få til köps för peningar, men den, som hade inlendskt godz at gifve igen, han kunde å utlendskt godz.

Begyntes och i denna dag eblant folket sådant ordesäth: klippingen, som i går blef oärligh, han är i dagh blefven erligh igen. . . . . .

(f. 28) Den 14 junii nervarende Niels Biugh slotzfougte sampt borgmestere och rådh.

. . . . . . Alle embete i staden blefve förmante nu som ofte tilörende, at the skulle gifve bättre köp. Dertil svarede the allesamman, at the kunne intet få til köps för penninger och um the än understundum få nogot litet, så är thet öfvermåtte dyrt, och meden the köpe dyrt in, moste the och dyrt säliet ut igen. Och giordes samma dagh af borgmestere och rådh et förslagh, eftersom spannemålen dhå galt:

at en kanna svenskt öll skal gelle . . . . 2 öre
en hvetekringle um 8 lodh för en . . . 1/2 öre
en hvetesmula um 9 lodh för en . . . 1/2 öre . . . . . .

(f. 28 v.) Den 19 junii såte för retten h. Claes Bielke, h. Bencht Ribbingh, h. Göstaf Gabrielson, h. Jören Påsse, Sevidh Ribbingh, Hans Erichson, Hans Masbach, Erich Matzon, Henrich Matzon secreterer, Niels Biugh slotzfougte.

. . . . . . (f. 30 v.) Komma för rätten hele kötmångereembetet och beklagede sigh höjeligen nu som ofte tilförende, at the kunne alzintet få til köps på landet för penninger, dermed the kunne theras embete uppehålle, och besynnerlige i förstendömet var them förbudit nogot köpe. Deroppå kunde them ingen nogot svare, förthy alle förnumme dhå väl, huru thet tilstodh i landet och at ingen vilde nogot sälia

för klippingsmyntet; folket trodde sigh nu intet mer för the mång förandringer och månge slags mynt, som vankede, så at the förstå dige kunde sigh ther icke väl udrede.

(f. 31 v.) Den 22 junii höltz menige mans rådstug nervarende h. Claes Bielke, h. Bencht Ribbingh, h. Göst Gabrielson, h. Jören Påsse, Sveriges rikes rådh, sampt Nie Biugh slotzfougte, Henrich Matson, Olef Sverkerson, Sifrid Henrichson secreterer sampt borgmestere och rådh.

...... Då handleden velbe:te gode herrer åter på köpsetning säijendes, at thet var k. M:tz v. a. n. h. så och f. N. hertigh Ca alvarlige befalningh och vilie, at borgmestere och rådh skulde sett köp på alle ätande och slitande varur och at thet nye myntet o klippingsmyntet skulle gå och gelle like gott, och at k. M:t vele läti hålle et uppenbare växleri; der skal man hvar fredagh, alle the so vele, få växle och bythe nyt småt mynt för klippinger och annat gr mynt, och besynnerlige drefve the gode herrer hårt oppå med mång ordh, at borgmestere och rådh ju skulle settia köp på alle ätande o slitande varur, som håffolk och alle andre mäst och bäst behöfd Dertil svarede borgmestere och rådh nu som ofte tilförende, at t bekende sigh vare altför svage at settie köp på annars mans god och thertil var thet nu så vit kommet, at man intet kunde få til kö för penninger. Thetsamme klagede hele menigheten och begerede, thet måtte blifve dervedh, som tilförende låfvet var, at köphand skulle blifve fri, som köperen och sälieren kunde sigh sielf bäst fö like, såsom nylige af velbe:te gode herrer var på rådstugen udlåfvet, p minnendes them theres eget löfte och at, så lenge köphandel sto ofri och i tvångh, kunde man ingen eller ganske ringe tilförnin förmode, deraf månge moste lide nödh och afsaknet.

Thette är och merkiendes, at thet nye små myntet begynte myntes och vankede flux eblant folket öfver hele landet och sök efter godzet, men thet varede icke lenge, förän folket förmerkte, hu gott thet var til dygden i sylfret. Seden blef thet och plat föracht såväl som klippingerne. ......

(f. 40 v.) Den 19 augusti höltz menige mans r stuge både med inlendske och utlendske. Då kommo ti städes h. Bencht Ribbingh, Jacob Bagge, Johan Bagg Niels Biugh slotzfougte sampt borgmestere och rådh.

Då tilsade velbe:te h. Bencht Ribbingh, både inlendskom och u lendskom, at thet var k. M:tz v. a. n. h. alvarlige vilia:

at ingen skal före spannemål af riket efter denne dagh;

at alle the skippere, som före intet got godz i riket, the sk och intet gott godz få udföre igen och gifve ändå af hvarie mä rosenobel i toll, förty sand och grus, som i thenne sommer är myck hid indfördt, är her tilförende nogh i landet;

alle the, som härbergere fremmende gäster, skole tilsäije öfverheten på slottet eller borgmesterne, hvat thet äre för gäster, som til staden komme, eller böte 40 mark;

när skip eller godz til staden kommer, skal ingen sälia eller köpe, förre än köp är sat på samma godz af them, som dertil förordnede blifve . . . . . .

(f. 42) Den 30 augusti höltz menige mans rådstuge.

Då kom tilstädes then edle och velborne herre h. Bencht Ribbingh och på k. M:tz v. a. n. h. vegne handlede medh borgmestere och rådh sampt menigheten, at ingen skal vräke eller vanvyrde klippingen, uthan han skulle gå och gälle en mark, som han var slagen oppå, til thes h:te h. M. är lägliget låthe växlen in igen för got och bättre mynt;

item ingen skal undandölia sit godz uthan sälia thet på en skäligh vinningh, såsom köperen och sälieren umsämie. Hvilken som annat gör och förachter klippingen, skal höieligen straffes.

Videre blef af velbe:te herre tilsacht, at alle the schippere, både inlendske och udlendske, som besökie thetta förvatn hid til Stokholm och icke före nyttigt godz, som landet och almogen kan vare gagneliget, the skole och intet gott godz få före ud igen och ändhå gifve en rosenobel af hvarie märs, förthy sand och annan onyttig barlast, som nu mäst indföres, är her nogh tilförende . . . . . .

(f. 48) Den 27 septembris nervarende Niels Biugh slotzfougte sampt borgmestere och rådh.

Kom för rätten k. M:tz v. a. n. h. secreterer Henrich Matzon och begerede vitnesbyrdh af them, som handle medh järn i marknadztider, hvat schippund stångjärn hade för et år seden gullet i Vesterås i mårmessemarknaden.

Therum vitnede Hans Skulte, at han på samma tidh hade köpt skippundet för halfsiette daler klippingsmynt.

Blåsius Dundey sade sigh hafve der i marknaden köpt skippundet för samma köp.

Casper Ihlenfeldt sade sigh hafve i samma marknaden köpt schippundet för 5 daler 3♀ klippingsmynt.

Thetta myntet blef på samma år 91 först myntet och kunde almogen så hastigt icke förmerket, huru gott thet var i fint eller til dygden men seden hafve the bätter lärd kennet. . . . . .

. . . . . . (f. 53 v.) Then 17 dagen udi novembris månad uthi thetta året etc. 92 på Stokholms slott afsompnade af denna verlden konungh Johan then tredie af thet nampnet, Gudh hans siel hugsvale, som hade regeret Sverigis rike uthi 25 åhr uthi en bullersam och oroligh tidh, så at uthi hele hans regemente var altidh krigh medh ryssen, så at Sverigis rike var dhå plat udarmet och förmåtte icke

länger före krigh. Och the, som från Ryslandh hemkomme, sade, et der stodh alzintet bättre til och åstundede ju så gerne freden i Ryslandh som i Sverige. Denne konungh Johan var en mildh och from konungh, men at almogen blef öfver lagen betunget medh mång kostgärder och annan hielp, thet vilde konungen icke gerne, men hög och stora nöden uthi thetta hårde och långlige kriget vore dertil volendes, och konungen hade inge andre medel och utväger. Förthy d. konungen anno etc. 68 kom til regementet, var uthi the åtte åren tilförende udi konungh Erichs regementztidh riksens store förrådh me thet hårde kriget, som fördes med the danske och lybske, udtömpt, så at konungh Johan kom endeles til toma dräslekammeren, änned at theras fader then mechtige vise och rike konungen konungh Göstaf som [1] uthi 40 år såsom en goder trogen gömare hade församblet en dråpligh stor skat och förrådh, så at meningen var, at ingen konungh i christenheten hade i manneminne lefd sinom barnom så storan skat och förrådh. Gudh hans siel hugsvale och alle christne sieler Amen. . . . . . .

(f. 56) Den 17 decembris blef borgmestere och rådh sampt menigheten kallat på slottet uthi store ryssesalen. Der kom in hög boren furste hertigh Carl medh nogra af riksens rådh, som vore h. Erik Göstafson, h. Claes Bielke, h. Bencht Ribbingh, h. Göstaf Gabrielson, h. Göstaf Biörnson, h. Jören Påsse, och förde h:te furste sit tal på thetta sätt: Erlige, velförståndige, gode män. Efter thet Gudh alzmechtigh hafver kallet vår käre broder, herre och konungh, alle vår öfverhet, af denna jemmerdal och mäden medh sådana fall och förandringer pläger understundom vara fare och yppes oro, derför medan k. V:de i Polen, vår kere broder, som är på denna tid frånvarendes, som är efter arfföreningen den närmeste til Sverigis cron och regemente, dernäst den yngre brodren hertigh Johan, then än är barn och omyndigh; dernäst är jagh den tridie efter arfsrätten til regementet. Och efter denne tidz lägenhet, som nu på färde är hafver jagh på k. V:des vegne i Polen uthi h. k. V:des frånvare, s och den yngre herrens vägne, medh riksens rådz rådh och samtycki taget migh regementet opå och vill hålle eder vidh Gudz rene ord lagh och rätt, framfarne Sverigis konungers gifne privilegier, och vi näst Gudz tillhielp sampt de gode herrers riksens rådh medh migh och jagh medh them regementet så förestå, som vi thed för Gudh alzmechtigh vele antsvara, till thes k. V:de i Polen sielf um regementet bestellendes varder.

Videre talede h. f. N. och sade, um nogot hördes, att nogre orolige menniskior ville sigh nogot obeståndh eller oro företage eller nogra af misförståndh eller och af ondske nogot ohöfveligit tal ut förde, att man skulle sådant med beskedenhet afstelle och dertill inge låfven stelle uthan beflite sigh um thed som enigheten kunne vid macht hålle.

[1] Felskrifning.

Videre betackede h. f. N. menigheten på sal. konungens vägne, å de uthi k. M:tz lifstidh hade varit h:te k. M:t hulle, trogne, höge och lydige, och sade, um sådant oförmodandes hastigt dödzfall ed icke förhindret, hade k. M. varit vedh fult upsåt till sinnes att la medh them sampt alle riksens stender och sielfver bestelt um ksens och sine egne ärender och betacket them för theres beviste rohet, lydno och hörsamhet. Och gaf dermedh h. f. N. samma tidh andel och vandel fri, såsom köperen och sälieren kunde sigh sinmellen förlike och samsettie.

(f. 57) Den 21 decembris blef menigheten kallat til rådstuge och omme der up nogra af de godhe herrer riksens rådh, som vora h. rich Göstafson, h. Claes Bielke, Hans Åkeson hofmarsk, Axel Ryingh sampt Oluf Sverkerson secreterer. Och h. Erich Göstafson förde rdet till menigheten på thetta sätt, att högboren f. hertigh Carl medh iksens rådz rådh hade så beslutet och samtyckt, att myntet skulle ärefter udgifvis och upbäres, gå och gälle manne mellen, som herfter följer, deropå mandat och skall udgå och anslås, hvilket och trax derefter i alle gater af en ridende herold medh trummer umlaget och utropet, nembl. således:

fyra mark gammult mynt för 1 daler
sextan klippinger för — 1 daler
löper markaklippingen — 2 öre
sammeledes de runde 91 och 92 ₰ stycken
af thed ringe myntet stycket — 2 öre
anno etc. 90 års mynt — 6 ₰ på en daler
ett nytt tveggieöre-stycke för — 1/2 öre
en ny halföre för — 1 fyrik

och seden alt annat slags svenskt mynt, som seden anno etc. 90 är myntet, hvilket är mångahanda slagh.

Item svenskt gull skall alt blifve, hvart slagh för sigh, nempdt i maudatet, hvilket mandat och den 12 jan. dernestefter udkom, huru svenskt gull och allahande annat slags svenskt mynt gelle skal. Och dermedh gafs handel och vandel fri, att den ene skulle handle medh den andre skälige, erligh och christeligh. Och är vetandes, att köphandelen hade nu uthi tu år ståt i tvångh, förthy thed ringe klippingsmyntet böriede myntes anno etc. 90 vedh enden i året, då året var framledet. Men åren etc. 91 och 92 slogs af thed ringe myntet för mycket och strax ökades dyr tidh, myntz förachtelse och alt gott tappades bort, så att ingen vilde på sidstone sälie sit godz för thed ringe och svage myntet. Summa: thed stodh illa till i riket, ja, thed gode gamble myntet blef och med thed svage vanvyrdet, så irre och underligh blef folket. Somblige giorde thet af oförståndh och somblige för theres egen nytte skuldh och var dogh cronen och riket till stor skada och de landzförderfvare växlerne, som vore fast mange, fore landet öfver som en not och bedroge folket, köpte theras sylfver, växlede up gammult mynt, köpte alt godz de bekomma kunde och

gåfve värre igen; de hade störste gagnet medh mångens skada och afsaknadh. Gudh låte aldrigh sådant mere ske uti nogot landh. Amen.

* *
*

I ett visst, om än indirekt sammanhang, med anteckningarna om det dåliga myntet står berättelsen om de två **guldsmederna**, som hade myntat falska klippingar, och deras straff. Det är i sitt slag en rätt målande tidsbild från 1500-talets slut, då straffsättningen i sista hand berodde af konungen personligen, och betecknande för den oberäkneligt hetsige fast i grund och botten godhjärtade furste, som den tiden bar Sveriges krona.

* *
* *

(f. 40) Den 14 augusti höltz menige mans rådstuge, närvarende Jacob Bagge, Erich Matson, Niels Bingh slotzfougte sampt borgmestere och rådh.

......[1] Kom för rätten Hans von Mönster, riksens prophos, och på k. M:tz v. a. n. h. vägne anklage[de] Michel Hanson, en udgammel man, och hans sönn, Måns Michelson, både gulsmeder i Söderköpingh, at the hade myntet falske klippinger under h:te k. M:tz och riksens titel och vapn, hvilket the och godvillig bekende och sade, at theres stora fattigdom hade them dertil drifvet, och sade sigh intet mere hafve myntet än till 48 daler, som är 192 klippinger och hade them daglige uti sex veckor udgifvit för theras nödtörftig föde til mat och drik och intet mer til theras förkofringh och girughet myntat. Fadren bekende, at sonen hade först begynt men han kunde icke kunsten fulkomlige. Derföre hade fadren lärd honom thet honom felade och huru han skulde them utantil förTsylfre. Och hade en theras granhustru sådant förmärkt och rychtedt udfördt. Strax hade the bortkastet stämplerne och all redskap, som the hade dertil bruket: Thetta var theres bekennelse. Videre sade den gamble mannen: andre hafve väl mere och större skade giort i landet och udarmet folket med myntet; der må ingen umtala, men thet vi hafve grippit til thetta orådh, thet hafver vår stora fattigdom vållet, och passede han intet på sit lif och beddes inge nåder, ty han var udgammel, men sonen vilde gärne lefve. Thetta ärendet blef öfverväget och kunde ingen efter lagen och riksens sedvane frie theras lif, och blef om theres straff skutet til k. M. v. a. n. h.

(f. 43 v.) Den 4 septembris såte för rätte h. Bendt Ribbingh, Niels Bingh slotzfougte sampt borgmestere och rådh.

Thå steltes för retten the två gulsmeder, Michel Hanson och Måns Michelson, som then nästförledne 14 augusti vora för retten och

[1] I marginalen: *Två gulsmeder finne på orådh.*

ekende theras brott, att the hade sigh emot k. M:tz höghet förset ch slaget falskt mynt, och afsade h. Bencht Ribbingh them efter :te k. M:tz befalningh sådane dom, at the på nestkommende odens-agh skulle afrättes på sådant säth, at nogot af samma mynt, som he myntet hafve, skal smältes och giutes them i halsen. Blef och å förnempde dagh på Södremalm hart vidh kåken strax utanför orten på then släte platzen altingh tilpyntet med eldpanner, järn-lefver, sågebräden, der de skulde bindes oppå. Och the fördes derud ringen, der en stor myckenhet med folk församblet var, och der såge the edh stor förskreckelse sådane pines tilredningh för ögonen och thet, om af theres klippinger stodh smältet på elden, som the dricke kulde. Men fadren, then gamble udlefvede mannen, gaf sigh nogra-edes tilfridz och gick i ringen och taledo på åtskilligt säth, menendes nnu, at the funnes väl, som hade giort almogen i riket större skade edh myntet än han och hans son giort hade, förty stor fattigdom ade them thertil drefvet. Denne gambla mannen hade fordom haft in gode bärningh och var nu på armod kommen. Han hade och nno 68, dhå k. M. kom til regementet, varet myntemestere för the köne Vastenaklippinger, som vora myntet af fint sylfver uthan nogon ilsetningh, uthaf hvilke ännu nogra få finnes eblant folket. Måns Michelson, hans son, blef så förfäret i ringen, at han kunde icke stå uthan satte sig nedder på jorden. Der komme hans hustru och små barn och gräte bitterlige och han var allerede halfdöd och hans hustru ch barn, som smekede honom, ökedo hans sorg. Men fadren, then gambla mannen, gick äsomoftest til sin son och tröstede honom och adh honom vare frimodigh. Och månge menniskior gräte och hade tor medynke medh thetta folket och månge förundredo sigh, meden k. M. var en mildh, from konungh, at h. k. M. skulde nu skärpe rätten, helst efter denna tidz lägenhet, då riksens mynt slogs så svagt, dermed månge kunde gifves tilfelle at mynte falskt mynt. Thet va-rede så i ringen ved pas en half tima, at mestermannen lagede alting til rede. I thetsamma kom budh från k. M., at the vora benådde til lifvet. Dagen derefter blef efter h:te k. M:tz nådige befalningh then gamble mannen förordnet sit fribrödh uti Danviks hospital, men then unge måtte vara hvart han vilde och bruke gulsmedsembetet som han lärdt hade.

Ehd.

Underrättelser.

Carl Schirren †. Den 12 dec. 1910 afled i Kiel professorn i nyare historia vid Kiels universitet Carl Schirren. Med honom har den säkerligen grundligaste kännaren af svensk historia inom Tyskland, samt tillika den utan fråga främste forskaren rörande det stora nordiska krigets tid gått hädan. Schirren tillhörde genom börden — han var född i Riga 1826 — de gamla svenska Östersjöprovinserna och gjorde

sina studier vid det en gång svenska universitetet, hvars öden han gjort till föremål för ett af sina tidigaste tryckta arbeten (*Zur Geschichte der schwedischen Universität in Livland.* Riga 1853). Sedan han 1858 blifvit professor i historia i Dorpat (efter bl. a. en studie öfver förhållandet mellan Jordanes och Cassiodorus), kom han snart att öfvervägande ägna sin historiska forskning åt de forna livländska ordensländernas öden under svenska väldet. Dessa studier — hvilkas resultat framlades särskildt i följande arbeten: *Nachricht von Quellen zur Geschichte Russlands, vornehmlich aus schwedischen Archiven und Bibliotheken* (S:t Ptbg 1860); *Verzeichniss Livländischer Geschichts-Quellen in schwedischen Archiven und Bibliotheken* (Dorpat 1861—62); *Fünfundzwanzig Urkunden zur Geschichte Livlands im dreizehnten Jahrhundert* (ur geh. arkivet i Köpenhamn, Dorpat 1866); *Die Recesse der livländischen Landtage aus den Jahren 1681 bis 1711* (Dorpat 1865) samt *Die Capitulationen der livländischen Ritter- und Landschaft und der Stadt Riga vom 4. Juli 1710* (Dorpat 1865) — hade en viss politisk bakgrund. Schirren tog nämligen, jämte bl. a. Julius v. Eckardt, en liflig del i de baltiska tyskarnes presstrid på 1860-talet mot slavofilerna: Östersjöprovinsernas öden under svensktiden och vid öfvergången till Ryssland erbjödo därvid både paralleller och argument. S:s polemiska verksamhet gjorde honom emellertid misstänkt i regeringskretsar, och efter publicerandet af sitt »Livländische Antwort an Herrn Juri Samarin» afsattes han år 1869 från sin professur. Han öfverflyttade nu till Tyskland, blef 1874 professor vid universitetet i Kiel samt verkade där till år 1907. Under 1870- och 80-talen bedref han i de större centraleuropeiska arkiven liksom förut i de ryska ytterst omfattande forskningar rörande det stora nordiska kriget, närmast väl med utgångspunkt i Patkuls verksamhet. Af dessa studier har han emellertid ej veterligen i tryck framlagt andra resultat än trenne ytterst utförliga recensioner, af Brückners skildring af Peter den store; af F. F. Carlson, Sveriges historia under Carl den tolftes regering I; samt af F. Martens' edition af Rysslands traktater. Dessa rec., tryckta i Göttingische Gelehrte Anzeigen 1880, 1883 och 1889, kunna sägas ha gifvit uppslaget till verklig kritisk utforskning af det stora nordiska krigets tidhvarf. Schirrens oerhördt rika afskriftssamlingar komma att hamna i livländska ridderskapets bibliotek i Riga.

— Med Léopold Délisle, död den 22 juli 1910, har Frankrike förlorat sin berömdaste biblioteksman och en af sina lärdaste medeltidsforskare. Född 1826 blef Délisle 1845 elev vid den berömda École des chartes. 1852 inträdde han vid Nationalbiblioteket, där han 1871 blef chef för handskriftssamlingen och 1874 för hela institutionen. Från sistnämnda befattning, som han med utmärkt skicklighet förvaltade i mera än 30 år, entledigades han 1905 mycket mot sin egen vilja. Redan hans första undersökning, en å 1851 publicerad *Étude sur la condition de la classe agricole et l'état de l'agriculture en Normandie au moyen âge* tilldrog sig

mycken uppmärksamhet genom det skarpsinne och den lärdom, som utmärkte densamma, samt belönades med Gobertska priset. Under de närmast följande åren fram till 1857 offentliggjorde D. en rad arbeten, *Cartulaire Normand de Philippe-Auguste, Louis VIII, Saint-Louis et Philippe le hardi* (1852), *Notice sur Orderic Vital* (1853), *Catalogue des actes de Philippe Auguste* (1856) samt *Mémoire sur les actes d'Innocent III* (1857), alla utmärkta af en utomordentlig lärdom och af största betydelse för den franska medeltidshistorien. Resultatet af D:s arbete inom Nationalbibliotekets storartade handskriftssamling blef en serie synnerligen viktiga handskriftskataloger — *Inventaire général et méthodique des mss. français* (2 bd, 1876—1878), *Inventaire alphabétique des mss. latins et français ajoutés au fonds des nouvelles acquisitions pendant les années 1875—1891* (1891) och *Le Cabinet des manuscrits de la Bibliotheque imperiale (nationale)* (1868—81). Efter sin afgång från Nationalbiblioteket har D. bl. a. publicerat *Recherches sur la librairie de Charles V* (1907). Utom här ofvan angifna mera omfattande och betydande arbeten har D. offentliggjort en mängd mindre undersökningar i Institutets »Mémoires», i »Journal des savants» o. s. v., så att en till hans femtioårsjubileum som bibliotekstjänsteman af Lacombe utgifven *Bibliographie des travaux de M. Léopold Delisle* (1902) upptager ej mindre än 1,889 nummer.

— Den 28 augusti innev. år afled i Helsingfors förre professorn i estetik och nyare litteratur, statsrådet Carl Gustaf Estlander i en ålder af 76 år. Hans första arbeten, hvilka utgåfvos på 1850- och 1860-talen, rörde sig på den engelska och romaniska medeltidslitteraturens område, såsom *Richard Lejonhjerta i historien och poesien* (1858), *Folksångerna om Robin Hood* (1859) och professorsafhandlingen *Bidrag till den provençaliska litteraturens historia* (1868). Vid samma tid ägnade han sig under vidsträckta resor i västra och södra Europa åt studiet af de bildande konsternas historia samt utöfvade dels uti akademiska föreläsningar dels genom lärda publikationer — främst *De bildande konsternas historia från slutet af förra århundradet intill våra dagar* (1867) — en verksamhet, som blef af epokgörande betydelse för de estetiska och konsthistoriska studierna i Finland. Professor blef han 1868 och afgick såsom emeritus 1898. Såsom sekreterare och sedan såsom ordförande i Finska konstföreningen under inalles nära tre decennier öfvade Estlander ett stort och välgörande inflytande på konstutvecklingen i landet, hvarjämte han i hög grad befrämjade konstfliten. Uti allmänna frågor och särskildt i frågor rörande undervisningsverken tog han verksamt del såsom medlem af ett antal statskommittéer och såsom konsultativ ledamot i skolstyrelsen 1879—1902. Varmt hängifven det svenska språket och den västerländska odlingen verkade han såsom publicist och politisk skriftställare med outtröttlig energi för den svenska kulturutvecklingen samt kom snart nog att intaga platsen såsom en af de främste ledarne inom det svenska partiet i Finland. År 1876 grundlade

han *Finsk tidskrift*, hvars redaktion han skötte i tio år, och år 1885 tog han initiativ till stiftande af »Svenska litteratursällskapet i Finland», hvars ordförande han var åren 1885—1897. Uti detta samfunds publikationer meddelade han flera högt värderade undersökningar, främst rörande J. L. Runeberg, hvars poetiska verksamhet han på ett utmärkt sätt karaktäriserade i afhandlingen »Runebergs skaldskap» uti den s. k. normalupplagan af Runebergs samlade arbeten. På äldre dagar utgaf han jämväl en monografi öfver målaren *Hippolyte Flandrin* (1890) samt *Vitterhetens utveckling hos de nyare folken i medeltiden* (1900). För kulturhistoriska studier hyste E. stort intresse och väckte bl. a. i Svenska litteratursällskapet förslag om utgifvande af serien *Åbo akademis lärdomshistoria*, som numera föreligger färdig. Af sina medborgare hedrades E. bl. a. med en medalj, präglad till hans 70-årsdag, af regeringen med upphöjelse i adligt stånd. I Sverige uppmärksammades hans verksamhet med kallelser till särskilda lärda och vittra samfund.

(C. v. B.)

— I Vetenskapsakademiens årsbok för 1910 ingår en af riksarkivarien E. Hildebrand författad biografi öfver *Carl Gusta Styffe*, byggd bl. a. på Styffes i Riksarkivet förvarade brefväxlin och samlingar äfvensom riksarkivarien Malmströms bref till honor samt korrespondensen mellan Styffe och bibliotekarien C. Annersted Med enkla medel och en flärdlöshet i framställningssättet, som säker ligen skulle vunnit den biograferades gillande, har förf. lyckats g en helt enkelt förträfflig bild både af forskaren och människa Såsom af ett alldeles särskildt intresse må framhållas den tecknin förf. ger af Riksarkivet och dess verksamhet under den tid, d Styffe var fästad vid detsamma, äfvensom den på meddelanden ; efterträdaren byggda karakteristiken af Styffes verksamhet såsom ch för Uppsala universitetsbibliotek. Lefnadsteckningen afslutas me en bibliografi och prydes af ett förträffligt ålderdomsporträtt : Styffe.

— Nyligen har *Kyrkohistorisk Årsskrift* — fortfarande und domprosten Herman Lundströms energiska ledning — utsän sin elfte årgång. Det nya bandet är icke blott till sitt omfå högst ansenligt, utan innehåller ock flera undersökningar af mind vanligt intresse. Årgången inledes med en af Hj. Holmquist förfa tad kritisk studie öfver *Franciscusproblemet* — författarens install tionsföreläsning i något utvidgad form och med vetenskaplig appar: Uppsatsens förra hälft ger en sammanträngd kritisk öfversikt öfv Franciscus-forskningens gång från Karl von Hase till Walter Goe i hufvudsak från samma synpunkter som en i en föregående årgå af denna tidskrift publicerad uppsats men med indragande diskussionen af ett flertal där ej behandlade arbeten. I sena hälften af sin studie åter behandlar förf. forskningens gång : området under de allra senaste åren och karakteriserar denna u veckling med orden: »Snarast synes mig vågskålen för närvara

på väg att åter sjunka till förmån för Sabatier.» Först redogöres för Tamassias skarpsinniga försök att uppvisa, att Celanos första lefnadsteckning af Franciscus blott är ett uppkok på den äldre helgonlitteraturen och »har föga med den historiska verkligheten att göra», att den är »en legend, tillkommen efter samma litterär-psykologiska lagar som andra helgonlegender och ej trovärdigare än dessa». En äkta kärna finns dock, och på grundval af denna når Tamassia fram till en helhetsuppfattning af Franciscus, som nära stämmer med Sabatiers. I samma riktning gå de resultat, som vunnits af en annan italiensk forskare, Tocco. Celanos första biografi bör enligt hans uppfattning användas med försiktighet, den lider af skematism och partiskhet. En äkta teckning har tidigt funnits, utgången från broder Leo, men undertryckt af den laxare riktningen; brottstycken af denna bild äro bevarade i »de tre följeslagarnes legend» och »fullkomlighetsspegeln» från 1318. På grundval af detta material blir den historiska Franciscusbilden, sådan Tocco återger densamma, hvarken ultramontanismens eller Goetz' utan en annan, som i det väsentliga sammanfaller med Sabatiers: Fransiscus har ej velat grunda en orden, hans ideal var ej påfvekyrkans utan ett mera äkta evangeliskt, och han slutade i en medveten inre motsats mot sin kyrka och dess ledning. Härefter påpekas, hurusom i dessa yttersta dagar Franciscusgestalten blifvit den katolska modernismens ideal, och hurusom Sabatier själf med uppgifvande af sin forna ståndpunkt i honom numera ser ett förverkligande af den äkta katolicismen. I uppsatsens sista del preciserar förf. sin egen uppfattning af Franciscusproblemet. »De nyaste framställningarna ha fört det med sig», säger han, »att det vetenskapliga sensoriet mera öppnats för att Franciscusbilden ej behöfver utformas i hufvudsak antingen enligt ortodoxt-romerskt eller enligt modernt-protestantiskt schema för att motsvara verkligheten, att måhända motsättningen mellan dessa båda åskådningar icke var definitiv på medeltidens mark.» Franciscus ideal var evangeliskt, ett utslag af en individualistisk religiositet, men i medeltidens kyrka fanns ännu rum för detta ideal. Franciscus afsåg icke att bilda en ny munkorden, men han såg i och för sig intet ondt i att hans skapelse fick en ordensliknande organisation, blott detta ej hindrade honom att söka realisera sitt ideal. Det är först, när rörelsen omsmiddes till ett vapen i påfvedömets kamp för världsherraväldet, som en konflikt uppstår mellan Guds lille fattiges drömmar och kyrkans maktkraf. Och i denna konflikt lider Franciscus sitt lifs afgörande nederlag och därmed »beröfvade sig katolska kyrkan den bästa faktor för inre förnyelse, hvilken under medeltiden bjöds henne». — Ett synnerligen intressant bidrag till J. O. Wallins biografi lämnar E. Liedgren genom sin välgjorda studie öfver *J. O. Wallins ungdomsutveckling*. Från föregående årgång fortsätter H. Levin sina *Bidrag till Visby stifts historia* med en vidlyftig redogörelse för »Införandet af svenskt kyrkoskick på Gottland efter freden i Brömsebro». Utgifvaren afslutar de intressanta utdrag ur biskop Almqvists dagboksanteck-

ningar, som han i föregående årgång började publicera under rubriken *Ur »självfbekännelser» från början af förra århundradet.* I en kort utredning af frågan *Hvem har döpt Olof Skötkonung?* söker N. Beckman uppvisa, att Olof Skötkonungs dop, såsom Strinnholm antagit, förrättats af en Olof Tryggvasons hirdbiskop af engelsk stam. En erinran om denna missions engelska ursprung finner förf. bl. a. i kungalängdens uppgift att den källa, hvari dopet skedde, burit namn efter det irländska helgonet Brigida. I ett af de *Biografiska Miscellanea*, som Isak Collijn lämnar, uppvisas, att Bartholomeus Ghotan från Lübeck under åren 1486—1487 haft ett tryckeri i Stockholm och där tryckt såväl Strängnäsmissalet som äfven Vita Katherine. Ett supplement till Berggrens i förra årgången publicerade undersökning om Kristinas romerska trosbekännelse lämnar C. Bildt. — Inom afdelningen »Meddelanden och aktstycken» märkas, utom en del smärre aktstycken, en af E. Linderholm utgifven samling *Skrifter och bref af Ivar Rosén*, vidare en förmodligen af biskop O. Bergqvist författad *Historik öfver svenska kyrkans vård om lapparnas barn jämte allmän motivering för en omorganisation af det nuvarande skolväsendet i Lappmarkerna* samt *Johannes och Olaus Magnus i Uppsala universitetsbibliotek förvarade bref till Johannes Dantiscus*, utgifna af J. Collijn. — Synnerligen rikhaltig och intressant är årgångens litteraturafdelning. Så föreligga af utgifvarens hand bl. a. granskningar af Geetes samling af svenska böner från medeltiden och Sjöholms studie öfver Luthers åskådning i kampen mot klosterväsendet, den förra mycket erkännande, den senare tämligen amper. Af mycket intresse äro Holmquists kritiska redgörelser för utkomna framställningar af modernismens historia, nya arbeten om jesuitordens historia af jesuiter samt den för ett par år sedan aflidne berömde franske historikern Luchaires stora arbete öfver Innocentius III. — Såsom bilagor till årgången medfölja dels ett af G. Walli utarbetadt systematiskt register till Kyrkohistorisk Årsskrift med bilagor årgångarna 1900—1909, dels ett nytt häfte — andra seriens andra — af *Svenska Synodalakter* efter 1500-talets ingång, utgifna af H. Lundström.

— I det nyutgifna andra bandet af *Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening* (Jönköping 1910; 104 s. + s. 49—96; pr. 2,50 kr.) utgöres hufvudinnehållet af folkloristiska och topografiska uppsatser (bl. a. en beskrifning öfver Klefva och Ädelfors grufvor) jämte meddelanden om föreningens verksamhet och samlingar. Från rent historisk synpunkt knyter sig intresset förnämligast till landsarkivarien C. M. Kjellbergs studie öfver *Jönköpings stad och dess äldsta privilegier*. Inledningsvis fastslår förf., att Jönköping redan tidigt bildade »den enda knytningspunkten för handelsförbindelsen till lands emellan Östersjön och Västerhafvet», samt att åtminstone så tidigt som vid 1100-talets början handel och köpenskap utöfvades vid Junabäcken. Ett fäste (hus) omtalas vid Jönköping 1278, dess ålder känner man dock ej, liksom ej heller, enligt för-

författarens mening, bestämdt kan anges hvar detsamma legat. Efter en på den nyare tyska forskningen fotad analys af det äldsta stadsväsendets allmänna karaktär och af de faktorer, som samverkade vid bildandet af ett medeltida stadssamfund, framhåller förf., att Jönköpings privilegiebref från 1284 äro de äldsta bevarade svenska stadsprivilegierna, de äldsta urkunderna rörande ett rättsligt ordnadt svenskt stadssamhälle. Att dessa härröra just från Magnus Ladulås' tid, är enligt författarens mening ingen tillfällighet, enär det just är under hans styrelse, som de gamla handelsplatserna blifva verkliga städer, framträda som ordnade rättssamfund afskilda från den omgifvande landsbygden. Detta har enligt författarens åsikt skett genom tyska köpmän och efter tyska förebilder. Förf. aftrycker därefter det latinska originalprivilegiet den 18 maj 1284 samt fogar därtill en, i förbigående sagdt på flera ställen icke alldeles oklanderlig, svensk öfversättning och kommenterar därefter dess stadganden under jämförelse med motsvarande tyska förhållanden. Därefter återges ett par andra i vidimerad öfversättning bevarade privilegiebref, af hvilka det ena (1284) utgör ett förbud mot landsköp, det andra (1288) lämnar en del föreskrifter rörande stadens förvaltning och rättskipning. Förf. ger därefter en analyserande resumé af deras innehåll och refererar därefter Magnus Erikssons bref d. 29 april 1338. Slutligen upptages till behandling brefvet d. 11 sept. 1349, som bl. a. ger Jönköpings invånare tillstånd att lefva efter de stadgar och lagar, som kallas *byærkerætt*, på samma sätt som de efterlefdes af Stockholms invånare. Som bekant ha Schlyter och Tengberg häfdat den mening, att med byærkerætt här skulle menas den gamla s. k. bjärköarätten. Den föreliggande uppsatsens författare söker emellertid i stället göra gällande, att genom nämnda bref formligen påbjudits »antagandet af allmänna stadslagen för Jönköping, sedan invånarne förut hade anhållit därom hos konungen».

— Af *Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift* föreligger nu ett nytt dubbelhäfte (bd 3: h. 1 och 2), liksom sina föregångare sedan 1893 redigeradt af lektor F. Ödberg. Häftet inledes med en af kammarherre C. Lagerberg författad vidlyftig uppsats om *Ätterna Lagerbergs anherrar*, Lars Jonsson, dennes son Jon Larsson samt den sistnämndes son Lars Jonsson d. y., samtliga häradshöfdingar, den sist omnämnde slutligen hauptmann i Visingsborgs grefskap. Bland innehållet i öfrigt märkes en kort uppsats *Om marsken Tyrgils Knutsson* af utgifvarens hand, vidare en uppsats *Om Brette, dess uppkomst och undergång* af signaturen B. Hbg samt en af Hugo F. Frölen skrifven redogörelse för *Några medeltidsutgräfningar kring Alleberg.* Slutligen bringar häftet en ny afdelning af Otto Mannerfelts beskrifvande förteckning öfver *Västergötlands grafstenar*, behandlande Skara domkyrka under tiden 1590—1690.

— Sist utkomna häfte af *Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift* (bd. 5: h. 1) innehåller bl. a. en af lektor S. J. Kardell

författad skildring af *Jämtland under reformationstidehvarfvet*, till större delen byggd på de danska kungarnes i »Norske rigsregistranter» intagna bref angående Jämtland.

— Ur *Fataburens* fjärde häfte för året anteckna vi en af amanuensen J. Sandström författad uppsats om *Ornässtugan och dess inventarier 1725—1759*. Redogörelsen är byggd på en bland Falu länsstyrelses i Uppsala landsarkiv förvarade handlingar befintlig kostnadsräkning, uppsatt och till nämnda styrelse ingifven af kamreraren Jakob Brandbergs arfvingar.

— I ett i *Acta societatis scientiarum Fennicæ* (bd 38, N:o 3) infördt meddelande med titel *Ein Originalbrief von Immanuel Kant, gefunden in einer Manuskriptsammlung der Universitäts-bibliothek in Helsingfors* publicerar professor M. G. Schybergson ett bref från Kant till konsistorialrådet och professorn Wald i Königsberg. Brefvet, som är dagtecknadt den 15 okt. 1791, finnes i den Porthan-Tengströmska samlingen; det behandlar rent privata förhållanden och är i facsimile bifogadt professor Schybergsons meddelande.

— Ur *Finsk Tidskrifts* oktober- och novemberhäften äro att anteckna dels en af friherre R. F. von Willebrand författad redogörelse för hufvudinnehållet i Welschingers nya bok »La guerre de 1870, causes et responsabilités», dels en uppsats med titeln »Några anekdoter om konung Alfred den store i kritisk belysning» af professor E. Björkman.

— Af *Meddelanden från svenska riksarkivet* föreligger nu ett nytt häfte (Ny följd I: 22—24), innehållande riksarkivariens årsberättelse för 1909, en samling handlingar rörande arkivväsendet samt en af dr S. Bergh gjord vidlyftig utredning om *Kungliga kansliets i riksarkivet förvarade diarier*.

I riksarkivariens ovanligt vidlyftiga årsberättelse redogöres först och främst för den omorganisation riksarkivet undergått genom fastställande af ny stat och utfärdande af ny instruktion. I detta afseende förtjänar att påpekas, att den från Hans Järtas reorganisation af verket stammande indelningen i en historisk och en administrativ afdelning bortfallit och i stället har genomförts en mera rationell gruppering af arkivalierna på fyra sektioner, af hvilka den (nya) fjärde närmast motsvarar hvad som för korthetens skull plägat kallas den administrativa arkivdepån.

Samlingarnas tillväxt under 1909 företer icke något af synnerligt intresse. Bland den extraordinarie accessionen är att anteckna den från sjöförsvarsdepartementets kommandoexpedition öfverlämnade samling af handlingar, som bildar generaladjutantsexpeditionens för flottan och storamiralsämbetets första afdelnings arkiv 1809—1840. Vitterhets- historie- och antikvitetsakademien har — till fullständigande af en tidigare deposition — i riksarkivet deponerat den s. k. Rääfska samlingen af pergaments- och pappersbref.

äfvensom en liten samling pappersbref äldre än 1541. Däremot har den i riksarkivet deponerade Brokindssamlingen af ägaren grefve H. Falkenberg försålts till grefve A. Wachtmeister på Kulla Gunnarstorp samt bortförts.

Angående riksarkivets arbeten förtjänar följande att framhållas. Af de anbefallda utredningarna rörande kronans ägande- resp. dispositionsrätt till mark och tomter i hufvudstaden ha till finansdepartementet öfverlämnats utredningar af förhållandet mellan kronan och Stockholms stad med afseende på Norrmalm samt angående statens mark och tomter på Blasieholmen äfvensom promemorior angående operahuset, Jakobs kyrka och kyrkogård samt Kungsträdgården och arsenalstomten, samtliga författade af dr L. M. Bååth, och vidare en vidlyftig utredning rörande Kungsholmen, författad af dr S. Bergh. Nödiga förarbeten för publicering af vissa bland de verkställda utredningarna (näml. rörande Riddarholmen, staden mellan broarna och Kungsholmen) hafva ock vidtagits. På den administrativa afdelningen har arbetet fortgått med granskning och ombuntning af utslagshandlingar fr. o. m. 1789, förtecknande af högsta domstolens protokoll i lagärenden, fullständigande af lappkatalogen öfver på smärre samlingar fördelade justitiehandlingar, samt reviderande och förtecknande af kollegiernas bref till Kungl. Maj:t. Landshöfdingarnas skrifvelser ha börjat underkastas en liknande behandling. Fortgått har äfven slutordnandet af kommissions- och kommittéarkiven med därtill hörande fullständigande af förteckningen öfver desamma. Hvad den historiska afdelningen beträffar, har å densamma påbörjats en revision af det gamla kanslikollegiets arkiv i sammanhang med förteckningar och i öfverensstämmelse med det moderna arkivväsendets grunder. I öfrigt ha arbetena fortgått dels på den diplomatiska afdelningen med inordnande af handlingar och förtecknande af korrespondenter till svenska sändebud vid främmande hof dels på de enskilda brefsamlingarna på sätt i tidigare årsberättelser antydts. Utredningar rörande kommerskollegii organisation och personalstater ha påbörjats och omfattat tiden 1651—1680. Ordnandet af statskontorets arkiv närmar sig sin fullbordan: beträffande kontorets hufvudarkiv äro de stora serierna ordnade, uppställda och förtecknade, likaså äro kammarkontorets, magasinsdepartementets, magasinsbokhållarens, advokatfiskalens samt bränneridirektionens arkiv slutordnade. Riksgäldskontorets arkiv har underkastats en förberedande granskning och hufvudgrupperna ha sammanförts så att en lättare öfversikt vunnits. Hufvudafdelningarna bli riksens ständers kontors arkiv 1719—1766 jämte kammar- och revisionsafdelningarnas, det äldre riksgäldskontorets (1766—1777) samt riksgäldsdirektionens arkiv (1777—1789). Efter nämnda tid omfattar samlingen blott diskontohandlingar samt handlingar angående tidningsstämpling och charta sigillata.

För under 1909 af riksarkivet utgifna publikationer ha vi tidigare successive lämnat redogörelse.

Ur den i berättelsen inrymda redogörelsen för landsarkivorganisationen må särskildt påpekas hvad som meddelas rörande den en del lokala myndigheter under vissa villkor medgifna befrielsen från skyldigheten att till landsarkiven insända arkivalier.

Vidkommande arkivväsendet i allmänhet förtjänar att nämnas redogörelsen för under året af riksarkivarien förrättade inspektioner af vissa centrala myndigheters arkiv liksom för de åtgärder, som vidtagits i den svårlösta gallringsfrågan.

Bland de meddelade handlingarna rörande arkivväsendet må påpekas den af dr S. Bergh afgifna utförliga berättelsen angående flottans stations i Karlskrona arkiv.

Af stort intresse och för arkivforskaren en oumbärlig hjälpreda är den likaledes af dr Bergh verkställda utredningen rörande de i riksarkivet förvarade kanslidiarierna. I denna utredning lämnas mot bakgrunden af utvecklingen af kansliets organisation en med författarens vanliga reda och noggrannhet utförd, sammanträngd redogörelse för befintliga diarier af olika slag och därtill sluta sig orienterande öfversikter i förtecknings- eller tabellform. Att här söka lämna en ens summarisk redogörelse för utredningens rika innehåll förbjuder utrymmet. Ingen som forskar i riksarkivet lärer för öfrigt undandraga sig att taga kännedom om densamma.

— *Islandica, an Annual relating to Iceland and the Fiske Icelandic Collection in Cornell University Library* är titeln på en årsbok, redigerad af chefen för det nämnda universitetsbiblioteket i Ithaca, New York. I sitt testamente hade den store kände boksamlaren Willard Fiske förordnat, att hans bibliotek af isländskt tryck, det märkligaste i sitt slag i världen, skulle tillfalla Cornell University, vid hvars bibliotek Fiske en gång i tiden varit »First Librarian». På samma gång gjordes också ett vackert penninglegat, genom hvars afkastning den donerade boksamlingen skulle kunna vetenskapligt vårdas och vidmakthållas. Donator uttryckte särskildt den önskan, att en årsbok rörande Island och hans isländska samling kunde af trycket utgifvas. Donationen kom universitetet till godo 1904 vid Fiskes då inträffade död, och 1908 kunde första årsboken utkomma. Den innehöll en af den isländska samlingens närmaste vårdare Halldór Hermansson utarbetad bibliografi öfver den isländska sagolitteraturen, omfattande den del af densamma, som berör speciellt Island, dess topografi och personhistoria. I årets Annual föreligger fortsättningen. Den behandlar konungasagorna.

För den filologiska och historiska vetenskapen är arbetet af stort intresse. Efter tiden för Möbius' Catalogus med därtill hörande Verzeichniss (1880) har ej gifvits någon sammanfattande bibliografi öfver hvad som ederats och skrifvits rörande den så viktiga fornisländska litteraturen. Men med en bibliografi öfver materialet i Fiske Icelandic Collection borde denna brist kunna afhjälpas. Samlingen är af den betydenhet, att den tills dato omfattar allt väsentligt inom sitt fack. Men äfven därutöfver har förf. haft sitt öga. Han afser verklig fullständighet med sitt arbete, och han syfte

ven hafva lyckats. En svårighet vid arbetets praktiska användng torde komma att visa sig däruti, att materialet slagits i sär i :ra stora afdelningar. Det hade säkert varit lyckligare, om det la hållits samman i oafbruten nominalföljd, hvilket också så lätt tit sig göra med de isländska sagornas goda uppslagsord.

(*V. G.*)

— Af generallöjtnant G. Björlins stora biografi öfver *Johan aner* har nu tredje och sista bandet utkommit (Stockholm, Norstedt 10; 694 s.; pr. 9 kr.). Vi hoppas kunna i något af de närmaste ftena bringa en redogörelse för det stort anlagda verket.

— I en samling med titeln *Smärre bidrag till det trettioåriga igets historia (1639—1648)*, publicerad i en liten privat uppa (Göteborg 1910; 89 s.), har dr. Alfr. Jensen, till hvilken den enska häfdaforskningen redan står i så stor förbindelse för bidrag. mtade ur källskrifter från det slaviska språkområdet, utgifvit dels emot ett trettiotal ur böhmiska arkiv hämtade aktstycken, dels en latin skrifven utförlig skildring af Prags belägring af svenskarna 48. En stor grupp af de nyssnämnda aktstyckena anknyter sig l den Banérska härens infall i Böhmen 1639—1640, en annan ndre grupp till Torstenssons infall 1645, de åtta sista brefven tligen till Königsmarcks belägring af Prag 1648.

Den ofvannämnda krönikan är författad af P. Egidius a S. nne Himmelstein i augustinklostret S. Venceslaus vid Zderaz i gs Neustadt. Den föreligger i tvenne i allt väsentligt öfverensmmande redaktioner, af hvilka den ena i afskrift förvaras i Prags dsarkiv. den andra, hvars karaktär utgifvaren ej närmare anger, S. Adalbertuskyrkans bibliotek. Till grund för sin text har utg. t den senare redaktionen, men medtagit en del varianter och ägg ur den förra. Den nu för första gången offentliggjorda kröan utmärker sig för en stor detaljrikedom i sina uppgifter och föröfrigt, såsom utgifvaren anmärker, ett särskildt intresse såsom utförligaste hittills tillgängliga skildring af Prags belägring.

— Af den urkundssamling från revolutionsåren 1809—1810, n under titeln *För hundra år sedan* förra året började publiceras professor Sam. Clason och öfverbibliotekarien C. af Petersens, nu andra samlingen utkommit (Stockholm, Geber 1910; VIII + 4 s.; pr. 3,75 kr.). Den nya volymen, som redigerats af proor Clason, innehåller F. S. Silfverstolpes berättelse om aftonen e statshvälfningen i hertig Carls hof, vidare ett urval ur Adlerrres brefväxling från dessa år, en samling bref från Hans Järta J. C. von Schoting rörande tronföljarevalet 1810 samt slutligen del politiska stridsskrifter, satirer och dikter, bl. a. den beta fabeln om »Räfvarne», som bekant en af anledningarna till venska mordet.

— Af Malla Montgomery-Silfverstolpes *Memoarer* har tredje band utkommit (Stockholm, Bonnier 1910; 273 s.; pr.

6 kr.), omfattande tiden 1819—sept. 1825 och liksom de föregående redigeradt af M. Grandinson.

— Den tyske forskaren Heinrich Gelzer, det moderna Tysklands måhända främste kännare af den byzantinska historien, hvars bortgång i juli 1906 omnämndes i denna tidskrift (årg. 1906, s. 281), sysslade under sin sista tid med ett arbete om byzantinsk kultur, hvilket var afsedt för ett större samlingsverk. Döden kom emellan, och hvad som nu under titeln *Byzantinische Kulturgeschichte* (Tübingen, J. C. B. Mohr, 1909) utgifvits af hans son, bildar ej något afslutadt helt. Men de sju kapitel boken innehåller belysa i alla fall på ett lika lärorikt som fängslande sätt ett flertal olika företeelser i det östromerska rikets politiska, kyrkliga, sociala och ekonomiska lif. Speciell uppmärksamhet förtjänar inledningen. Den vänder sig mot den gamla inrotade fördomen, som är förknippad med slagordet »byzantinism», och mot den lika vanliga som oriktiga föreställningen om hela den byzantinska utvecklingen som ett tusenårigt långsamt förfall. I motsats häremot framhåller Gelzer den oerhörda betydelse, Östrom i så många hänseenden haft också för Västerlandet.

Den byzantinska historien är ju på det hela taget ännu ett ganska obrutet fält. Speciellt torde dess inre förvaltning vara ganska litet bearbetad, hvilket naturligtvis i första hand beror på källornas knapphet eller otillgänglighet. Det var därför en nära till hands liggande tanke att, sedan Egyptens jord under de senaste åren gett oss allt rikare mängder af grekiska papyrusurkunder, på grundvalen af dessa ge en framställning af den byzantinska förvaltningen i Egypten. Det är hvad Matthias Gelzer — om homonymiteten med den nyss nämnde innebär släktskap, är mig icke bekant — försökt i en afhandling, som insändts till denna tidskrifts redaktion. Titeln lyder *Studien zur byzantinischen Verwaltung Ägyptens* (Leipziger Historische Abhandlungen XIII. Leipzig, Quelle & Meyer 1909). I det första af arbetets trenne kapitel redogör förf. för de olika egyptiska provinsernas allmänna utveckling under århundradenas lopp och visar, hur den byzantinska styrelsen alltjämt går ut på att försvaga de särskilda provinsernas makt och stärka regeringens. Medlet var en fortskridande uppdelning af provinserna och från och med det femte århundradet, under uppgifvande af den diokletianska grundsatsen, en förening af den militära och den civila makten. Men resultatet blef icke det åsyftade; tvärtom kunde det byzantinska väldet blott några få århundraden hålla sig i Egypten, som ju redan år 641 eröfrades af araberna. I de följande kapitlen går Gelzer närmare in på förvaltningens olika grenar och sysslar, eftersom det bevarade urkundsmaterialet mest berör skatteväsendet, hufvudsakligen med dettas organisation under de olika århundradena. Afhandlingen, som är utarbetad på initiativ af och under ständig medverkan af Ulrich Wilcken — Tysklands förnämste nu lefvande papyrolog och utgifvare af papyrusforskningens centralorgan »Archiv für Papyrus-

forschung» — synes vara en ovanligt grundlig och värdefull tysk doktorsdissertation.

(*E. N—n.*)

— Det senast utkomna bandet af det bekanta stora samlingsverket *Die Kultur der Gegenwart* (Teil II, Abteilung IV, 1) innehåller »Staat und Gesellschaft der Griechen und Römer». Dess första och större del (S. 1—207), som behandlar grekerna, är författad af Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff och torde, som ett som härrör från denne den klassiska fornforskningens främste nu lefvande mästare, kunna räkna på alldeles särskildt intresse, hvars med stor både behållning och njutning och på flera punkter också locka till opposition. Den senare delen (S. 208—254) är egnad åt romarna och har till författare den kände, nyligen aflidne historikern Benedictus Niese.

(*E. N—n.*)

— Af den viktiga aktsamlingen *Acta pontificum Danica* har nyligen fjärde bandet utkommit, liksom de båda närmast föregående utgifvet af Alfr. Krarup och Johs. Lindbæk (Köpenhamn, Gad 1910; (2) + 608 sid.; pr. 6 kr.). Det nya bandet behandlar perioden 1471—1492, d. v. s. Sixtus IV:s och Innocentius VIII:s pontifikat, och omfattar inemot 850 nummer. Redigeringen är verkställd efter samma principer som i föregående band och efter hvad det vill synas med samma erkännansvärda noggrannhet; registret är utmärkt. Hvad det meddelade urkundsmaterialet beträffar, så är det ju i afsevärd grad bearbetadt i motsvarande partier af dr Lindbæks i denna tidskrift på sin tid anmälda, grundliga och utförliga studie öfver påfvestolens förhållande till Danmark under konungarna Kristiern I och Hans. Hufvudmassan af de meddelade aktstyckena rör sig, som man ju kan vänta, om tillsättningar af kyrkliga ämbeten och därmed i samband stående frågor. En afsevärd plats intaga äfven aflatsbrefven samt de urkunder, som belysa den verksamhet, som utöfvades af påfliga nuntier och kollektorer, en Marinus de Fregeno, en Bartholomeus de Camerino m. fl. Äfvenså finnes en del handlingar, som stå i samband med konung Kristierns Romresa 1474 och hans drottnings färder till den eviga staden 1475 och 1488. Af aktstycken, som direkt röra det medeltida Sverige, må påpekas några nya bref — f. ö. utan större betydelse — rörande striden mellan Sten Sture och drottning Dorotea.

Nämnas må till slut, att arbetets företal afslutas med några varma minnesord öfver Karl Henrik Karlsson, som »under sin långvariga vistelse i Rom (1894—1900) arbetade tillsammans med oss alla danska och norska emissarier och genom sina stora kunskaper i medeltidens historia, språk och paleografi — kunskaper som han alltid med stor redobogenhet ställde till vårt förfogande — var oss till ovärderlig hjälp».

— Ett värdefullt bidrag till Europas och särskildt Preussens historia vid revolutionskrigens början utgör Kurt Heidrichs arbete

Preussen im Kampfe gegen die französische Revolution bis zur zweiten Teilung Polens (491 s., 1908). Byggdt dels på akter i Geheime statsarkivet i Berlin, dels på tryckta källsamlingar och vidsträckta studier i tysk och utländsk litteratur, lämnar det talrika rättelser och tillägg till föregående skildringar af tidens historia hos Häusser, Sybel, Ranke, Sorel och Heigel; framställningen är icke lättläst och lätt öfverskådlig, men noggrann och saklig. Bland författarens tryckta källor kunna framhållas Klinckowströms publikation *Le comte de Fersen et la cour de France* (1878), svenske envoyén v. Carisiens skildring af den preussiska politiken, utgifven af C. E. B. Taube (*Svenska beskickningars berättelser om främmande makter år 1793. I. Preussen*, 1893) samt den af A. v. Vivenot och H. v. Zeissberg utgifna samlingen *Quellen zur Geschichte der deutschen Kaiserpolitik Österreichs während der französichen Revolutionskriege* (1873 ff.) — alla dessa flitigt använda och citerade. Heidrich känner äfven Åkesons afhandling *Gustaf III:s förhållande till franska revolutionen* (1885—86) och Odhners teckning af *Gustaf III och Katarina II efter freden i Väräla* (*Svenska akademiens Handlingar* 1895), samt hänvisar med särskildt erkännande till S. J. Boëthius' uppsatser om *Gustaf IV Adolfs förmyndareregering och den franska revolutionen* (*Historisk Tidskrift* 1888). För krigshistorien grundar han sin framställning på Chuquets arbeten. Tyska afhandlingar af vikt för Heidrichs ämne äro H. Glagaus arbete *Die französische Legislative und der Ursprung der Revolutionskriege 1791—1792* (1896) och P. Wittichens *Die polnische Politik Preussens 1788—90* (1899).

Med styrka häfdar Heidrich, att Preussen icke inträdde i kriget mot Frankrike till självförsvar och för att motarbeta franska revolutionens upplösande verkningar, om också Fredrik Wilhelm II vredgades öfver jakobinernas uppträdande, hyste medkänsla med franska konungafamiljen och önskade ordningens återställande, äfven med tanke på framtida närmare förbindelse med Frankrike. Icke heller ägde Preussens fredsbrott sin grund i Frankrikes krigsförklaring mot Österrike och Preussens förbund med denna makt. Bestämmande var fastmer redan från första början utsikten till eröfringar i full öfverensstämmelse med 1700-talets allmänna politiska grundsatser. Faror och svårigheter väntade man härvid icke, då ju Frankrike, som Sorel framhållit, ingalunda ansågs stärkt, utan förlamad af revolutionen. Fredrik Wilhelms blickar voro framför allt riktade på Jülich och Berg, medan Österrike kunde erhålla motsvarande utvidgning i Elsass och Lothringen. Katarina II:s verksamma uppträdande mot Polen och 1791 års polska författning från maj 17[91] öppnade emellertid samtidigt för Preussen möjlighet till utvidgning i öster, med polska områden, som redan Hertzberg eftersträfvat, såsom Danzig och Thorn. Från denna början följer Heidrich t[ill] mars 1793 de diplomatiska förvecklingarna, och i den man sa[m]manhanget kräfver det äfven krigshändelserna, i det han i tre hufvudafdelningar redogör först för de diplomatiska förberedelser

bl. a. krigsmanifesten), därefter för själfva fälttåget 1792 och slutligen för Preussens underhandlingar med Österrike och Ryssland om Polens andra delning. Därvid afhandlas grundligt frågan om krigskostnadsersättningen i dess växlande skiften; hit hör den af Spielmann och Philipp Cobenzl förfäktade österrikiska planen att utbyta österrikiska Nederländerna mot Bayern, hvarmed äfven förbundos anspråk på de sedan 1791 preussiska markgrefskapen Ansbach och Bayreuth eller landvinning vid Rhen. Mot denna plan, som Fredrik II bestämdt ogillat, ställde sig Fredrik Wilhelm från början icke afvisande, men den strandade dock på bristande enighet mellan de förbundne. Preussen, som likväl i det längsta höll fast vid förbindelsen med Österrike och icke med dess uteslutande ville träffa aftal med Ryssland i polska frågan, drefs dock slutligen utan dess deltagande till konventionen i Petersburg 28 febr. 1793, sedan afgörandet i verkligheten fallit redan i dec.—jan. Därmed rubbades makternas inbördes ställning. Det preussiska förbundet med Österrike var i grunden i och med detsamma brutet, utan att ersättas af verklig och varaktig vänskap med Ryssland. I kriget mot Frankrike deltog Preussen från denna tid icke i eget intresse, utan på grund af åtagna förpliktelser, tills freden i Basel 1795 inledde den långvariga neutralitetspolitik, som slutligen förde till nederlaget 1806.

(*G. Wk.*)

— Inom den nästan oöfverskådliga och dock alltjämt växande litteraturen rörande den franska revolutionens historia intaga den franske arkivforskaren G. Lenôtres arbeten en plats för sig. De afse icke att teckna själfva händelseförloppet, ej heller att klarlägga den stora krisens orsaker eller händelsernas inre sammanhang. Hvad författaren sträfvar efter det är, säger han själf, att söka få fram de handlande individernas personlighet ur de yttre förhållanden, under hvilka de utförde sitt verk. Detta är, tillägger han undergt. måhända ej rätta sättet att vara intressant, men säkert det bästa, om man vill vara tillförlitlig. Det är sålunda at hvad en stor svensk häfdatecknare en gång lär ha kallat »historiens intressanta partikulariteter», som Lenôtre ägnat sin forskning. Än afse hans studier att rekonstruera själfva den topografiska miljön för händelserna genom kärleksfullt minutiösa skildringar af de byggnader, där de utspelades — Tuilerierna, justitiepalatset, klostret St. Germain-des-Prés o. s. v.; än ge de situationer eller episoder ur de mest framträdande personernas lif, visa oss huru en Hébert, en Robespierre eller en Fouquier-Tinville — för att nu taga tre namn ur högen — tede det i privatlifvet; än föra de fram för oss en brokig samling af de stora händelserna mindre framträdande eller ingripande men därför ofta ej mindre karakteristiska och intresseväckande personager af olika slag: förföljda präster och klostersystrar, polisspioner, konspiratörer och äfventyrare i brokig blandning. Lenôtres böcker äro spirituellt skrifna, de hvila såvidt man kan döma tillika på grundliga arkivstudier och ge därför en särdeles liflig, ofta pikant helhets-

bild af själfva lifvet under den stora revolutionen. Skildringen är objektivt hållen: sällan träder författaren fram med egna värdesättningar eller omdömen, som regel nöjer han sig med att låta fakta tala. Ofta lyckas han rätt grundligt trasa sönder legendbildningen kring händelser och personer, och hans skildring blir ej sällan i sin lugna kyla tämligen besvärande för mer än en af revolutionens förgrundsgestalter.

Författarens produktion är ofantligt rik. På sista tiden ha några af hans arbeten utkommit på svenska i en vårdad tolkning af A. Börtzell. Hittills ha utgifvits en samling *Bilder från revolutionen* (Stockholm, Norstedt 1908; XI + 403 sid.; pr. 4 kr. samt de tvenne första samlingarna af serien *Gamla byggnader, gamla papper* (Stockholm, Norstedt 1909, 1910; 319, 328 sid.; pr 3,50 kr. för volym) — originalserien *Vieilles maisons, vieux papiers* omfattar, om vi ej missminna oss, fyra volymer och öfversättaren utlofvar också att fortsätta sitt arbete.

Att här lämna någon detaljerad redogörelse för de utkomna bandens innehåll låter sig ej göra. Några antydningar må vara nog. Bland bilderna från revolutionen må papekas en teckning af Robespierres privata lif hos familjen Duplay i Paris, en beskrifning öfver Tuilerierna, vidare skildringar (efter ögonvittnen) af prästmorden i St. Germain-klostret och af Charlotte Cordays korta saga i Paris samt slutligen bilder från jakobin- och kordelierklubbarna och conciergeriet.

Af innehållet i de bada volymerna »Gamla byggnader, gamla papper», må erinras om den älskvärda lilla essayn om Camille Desmoulins och hans roman, vidare den kuriösa historien om Savalette de Langes, mannen, som lefde och dog förklädd till kvinna, om abbé Cajamaño som deltog i Malets sammansvärjning 1804, om Sydney Smiths rymning ur Temple-fängelset, samt den intressanta teckningen af Dauphin's vaktare paret Simon.

Man måste halla öfversättaren räkning för att han ej uteslutit författarens källhänvisningar, liksom det i det hela är ägnadt att väcka tillfredsställelse, att så pass på en gang fängslande och vederhäftiga skildringar ur revolutionshistorien göras tillgängliga på vårt språk såsom en välbehöflig motvikt mot allt det värdelösa och ovederhäftiga, som framträdt och än framträder bland öfversättningslitteraturen på området.

— Af *The Cambridge Modern History* har nu tolfte och sista bandet utkommit behandlande *The latest age* (Cambridge, University Press 1910; XXXIV + 1033 sid.; pr. 12,50 kr. för subskribenter, eljest 16 kr.). Framställningen är som vanligt fördelad på en mängd händer, däraf icke få icke-engelska. Den nya delen inledes med en allmänt orienterande teckning af det moderna Europa, författad af en af verkets redaktörer Stanley Leathes, hvilken äfven skrifvit framställningen af Storbritanniens historia från Gladstones första ministär (kap. 3). Ett särskildt kapitel, författadt af Dunlop, är ägnadt åt Irland och Home-rule-rörelsen; äfvenså

handlas det brittiska väldet i Indien i ett kapitel för sig af P. E. Roberts. Den tredje franska republiken har funnit en kompetent skildrare i Émile Bourgeois och teckningen af Tyska rikets utveckling är skrifven af Hermann Oncken, hvilken senast genom sin monumentala biografi öfver Bennigsen dokumenterat sig såsom en framstående kännare af sitt lands nyaste historia. Österrike-Ungerns historia tecknas af den franske historikern L. Eisenmann, bekant för ett utmärkt ehuru knappast alldeles opartiskt arbete på området. Den skandinaviska historien har anförtrotts åt professor L. Stavenows säkra händer och Rysslands utveckling skildras af Liverpool-professorn Bernard Pares, som bekant en märkesman för de sträfvanden, som i England för närvarande göra sig gällande att sammanföra det ryska och det brittiska folket. I andra kapitel, författade af på det historiska området mindre kända namn, behandlas Balkanhalfön, Egypten, »den fjärran östern», Japans pånyttfödelse och det rysk-japanska kriget, de europeiska kolonierna samt det latinska Amerikas republiker. Bandet afslutas med några allmänna kapitel: den berömde juristen Pollock behandlar den moderna folkrätten och sträfvandena att förekomma krig — en lika berömd kollega på den internationella rättens område J. Westlake skildrar Förenta staternas förhållande till främmande makter under inbördeskriget. Den bekante socialpolitikern Sydney Webb tecknar de sociala rörelserna. W. C. Dampier Whetham naturvetenskapernas utveckling och J. D. Rogers de geografiska forskningsfärderna, hvarefter delen afslutas med en af G. P. Gooch skrifven öfversikt öfver häfdaforskningens utveckling från Savigny och Niebuhr fram till våra dagar. Bandet afslutas som vanligt med en kronologisk öfversikt, vidlyftiga bibliografier samt register.

Med den nu utkomna volymen föreligger själfva framställningen afslutad, men till densamma komma att sluta sig tvenne tilläggsband, det ena innehållande en serie af omkr. 140 kartor, »utvisande det händelseförlopp, hvarigenom 1500-talets Europa förvandlats till Europa af idag», det andra ett gemensamt register, äfvensom genealogiska tabeller och längder öfver valda regenter, presidenter o. s. v. De båda supplementbanden kunna af subskribenter erhållas till ett pris af 12 s. 6 d. hvartdera.

— Den stora Balkankrisen vintern 1908—1909 har alldeles särskildt fästat uppmärksamheten på den man, som utstakat den nya kursen för Österrikes politik både på Balkanhalfön och annorstädes — grefve Julius Andrassy. Ett mer än vanligt stort och icke endast historiskt intresse är därför knutet till den af professor Eduard von Wertheimer utgifna, bredt anlagda lefnadsteckning, *Graf Julius Andrassy, sein Leben und seine Zeit*, hvaraf nyligen första bandet utkommit (Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1910; XXII + 650 s.; pr 15 mark). Det andra bandet lär enligt förljudande snart vara att förvänta.

Författaren, som utarbetat sin lefnadsteckning på uppdrag af Ungerska Vetenskapsakademien och som tidigare gjort sig känd ge-

nom monografiska studier i Ungarns historia under 1800-talet, har för sitt arbete haft tillgång till utmärkta källor. Han har sålunda varit i tillfälle att begagna såväl österrikiska utrikesarkivets som preussiska statsarkivets samlingar, likasa akter ur det kejserliga kabinettsarkivet, österrikiska och ungerska ministerpresidiernas samt inrikesministeriets arkiv äfvensom krigsarkivet. Till hans förfogande ha vidare ställts det Andrassyska privatarkivet, dagböcker och bref af Andrassys famulus vid Ballplatz, baron Béla Orczy, meddelanden af Andrassys dotter grefvinnan Ilona Batthyány, fälttygmästaren grefve Beck m. fl. Tack vare detta rikhaltiga material har förf. varit i stånd att göra sin lefnadsteckning till en i många fall helt ny skildring af det föreliggande tidsskedet i Donaumonarkiens historia.

Det nu utgifna första bandet sträcker sig intill Andrassys öfvertagande af utrikesministerportföljen i nov. 1871. De tre första kapitlen skildra hans barndom, ungdom och första politiska verksamhet i den ungerska riksdagen och såsom revolutionsregeringens sändebud hos Höga Porten, hans landsflyktstid, giftermål och återkomst till Ungarn i sept. 1857. Efter en karaktäristik af Ungarns tillstånd under Alexander Bachs centraliserande styrelse och af de gamla konservativas kamp emot detta system intill Bachs fall och ärkehertig Albrechts afgång behandlas oktoberdiplomet, Schmerlings inträde till makten och februaripatentet samt Andrassys uppträdande i opposition mot den österrikiska politiken fram till Schmerlings fall (juni 1865) och kabinettet Belcredis anträde till makten. Det följande (sjunde) kapitlet behandlar septembermanifestet, hvarigenom februaripatentet sattes ur kraft, samt den ungerska riksdagen 1865 och Andrassys verksamhet å densamma. Ej mindre än fyra kapitel (9—11) äro ägnade åt de förhandlingar mellan österrikiska regeringen och Deák, Andrassy och deras parti, som togo sin början efter nederlaget vid Sadowa, i början blefvo fruktlösa men omsider, då Beust öfvertagit den politiska ledningen i Wien och i en uppgörelse med Ungarn såg en af hufvudförutsättningarna för sin allmänna politik, ledde till 1867 års förlikning, Andrassys utnämning till ungersk ministerpresident samt kejsarparets kröning i Budapest den 8 juni 1867. Därpå följer ett långt kapitel behandlande Andrassys verksamhet såsom ungersk konseljpresident. Skildringen grupperar sig kring fyra hufvudfrågor: 1868 års härordning, Kroatien och Fiume i deras förhållande till Ungarn, Militärgränsens indragande under den vanliga civila förvaltningen samt de ej minst för svenska läsare intressanta striderna om och fastställandet af Donaumonarkiens titulatur.

Det största intresset erbjuder dock arbetets sista tredjedel, de fem sista kapitel (13—17). Två af dessa, det trettonde »Andrassy och krigsfaran 1870» och det fjortonde »Kronrådet den 18 juli 1870», teckna motsättningen mellan Beusts och Andrassys utrikespolitik. Den förre leddes, utan att alldeles förbise Balkanhalföns predominerande plats inom Donaumonarkiens politiska aktionssfer, dock hufvudsakligen af revanchetanken gentemot Preussen och af sträfvandet att häfda Österrikes ledande ställning i Sydtyskland och sökte

naturligen sin anslutning till Frankrike, den senare ville orientera den österrikiska politiken österut, åt Balkanhalfön, såg där Donaumonarkiens hufvudmotståndare i Ryssland och förordade därför neutralitet i den utbrytande konflikten mellan Frankrike och Preussen. Det blef som bekant denna politik som afgick med segern. Författarens skildring är till stora delar baserad på tidigare undersökningar af Busch, Rathlef, Fester, Bourgeois m. fl., men lämnar ock en del nya bidrag ur det källmaterial, som stått till hans förfogande. I här ifrågavarande sammanhang berör förf. äfven Andrassys ställning till Serbien och påpekar, hurusom han, den blifvande triumfatorn vid Berlinkongressen, vid denna tid umgicks med planer att vinna Serbien genom löfte om delar af — Bosnien-Herzegovina.

De båda följande kapitlen behandla den episod i den Habsburgska monarkiens inre historia, som är känd under namnet Hohenwart-krisen. Här skildras den kamp mellan författningspartiet och de federalistiskt färgade elementen, som slutade med en låt vara kortvarig seger för de senare genom bildandet af den feodal-tjeckiska ministären Hohenwart-Schäffle. Där inrymmes ock teckningen af den fejd Beust, som förut koketterat med författningspartiets motståndare, och Andrassy, som städse konsekvent förfäktat 1867 års dualistiska författningsprincip, öppnade mot den Hohenwartska regeringen och som särskildt genom den ungerske statsmannens inflytande ledde till dess störtande. Bandets sista kapitel rekapitulerar i korta drag de motsättningar, som gjort sig gällande mellan Beust och Andrassy, och tecknar därefter rikskanslerens fall och Andrassys inträde i palatset vid Ballplatz.

Genom det meddelade materialets rikhaltighet, genom den grundlighet och den omsorg, hvarmed förf. belyst ej blott sin hjälte utan ock den miljö, i hvilken han verkade, måste Wertheimers Andrassybiografi anses såsom ett mindre vanligt värdefullt bidrag till den senaste tidens historia. Den ger en omsorgsfullt utformad bild af den ungerska statsmannen — sedd, det måste sägas, genom en ensidigt utpräglad politisk och nationell åskådnings synglas, men å andra sidan omisskännligen präglad af författarens ärliga sträfvan efter historisk sanning — och intet annat. Får man döma efter de kapitel, i hvilka förf. tecknat Andrassys beröring med den europeiska storpolitiken, innan han definitivt tagit plats vid det gröna bordet, de kapitel alltså som äga det största intresset och från allmänt historisk synpunkt, torde den väntade andra delen, som inrymmer skildringen af hans tid som Donaumonarkiens utrikesminister, säkerligen komma att erbjuda ofantligt mycket af intresse.

Öfversikter och granskningar.

---

ografiska undersökningar om Anders Chydenius jämte otryckta skrifter af Chydenius. Af Georg Schauman. (Skrifter utgifna af Svenska litteratursällskapet i Finland. LXXXIV.) XI + 645 sid. Helsingfors 1908.

Anders Chydenius' författarskap och lefnad hafva, alltsedan F. J. bbe i »Finlands Minnesvärda Män» (1857) och Wieselgren i enskt Biografiskt lexikon» (1860) publicerade kortare lefnadsteckrar af honom, varit föremål för växande uppmärksamhet och inse både i Finland och Sverige. En mängd smärre eller ansenlie bidrag till hans biografi hafva sett dagen dels i form af särda monografier, ägnade Chydenius eller någon sida af hans verkhet, dels såsom integrerande del af större historiska arbeten, beröle tidens svenska historia i allmänhet. Det ojämförligt viktigaste lessa bidrag har hittills otvifvelaktigt varit den af professorn frie E. G. Palmén gjorda editionen af Chydenius' politiska skrif(Helsingfors 1877—80), försedd med en ingående, af professor nen författad lefnadsteckning af Chydenius. Den enkle finske tmannen, som genom några ekonomiska broschyrer och sitt uppande vid några riksdagar på 1760- och 1770-talen väckt en uppmärksamhet, men sedan varit tämligen bortglömd, hade därfått en ovanligt ståtlig litterär minnesvård i jämförelse med hvad historiska forskningen inom Sverige och Finland i regel bestått svenska stats- eller odlingslifvets stormän. Det intensiva intresse, hvilket den finska forskningen under de senaste årtiondena slagit på det finska folkets föregående insatser i historien, har emellercke åtnöjts med Palméns teckning af Chydenius, och medgifvas e också, att denna icke fullt tillfredsställer den moderna vetenens fordringar på exakthet och reda, hvartill kommer att den ntligen utgör ett bidrag till historien om Chydenius' uppträdande 1765—66 års riksdag. Det omfångsrika arbete, som nu ånyo ts Chydenius, afser att rätta och supplera den Palménska lefteckningen och att därjämte publicera några hittills icke tryckta ter af Chydenius.

Under mångåriga forskningar har det lyckats d:r Schauman att a ett storartadt nytt material till kännedom om Chydenius' lif.

Främst bland dessa fynd står upptäckten af Chydenius' efterlämnade papper, hvilka efter systersonen, ärkebiskop Tengström, kommit till dennes dotterson, stadsrådet Lagus, af hvilken de deponerats hos Robert Castrén för att underlätta dennes begynnande forskningar öfver Chydenius. Castréns arbete afbröts emellertid genom döden och de värdefulla papperen stannade hos hans änka. Det är bland dessa papper, som de nu publicerade otryckta skrifterna funnos. Genom omfattande undérsökningar i svenska riksarkivet, riksbankens och Sjöholms arkiv samt Kungl. Biblioteket och vetenskapsakademiens bibliotek ökades materialet ytterligare, och d:r Schauman ansåg sig redan 1900 kunna påbörja tryckningen af sina bidrag till en Chydeniusbiografi. Nya forskningar i Gamla Karleby och Nedervetils kyrkoarkiv gjorde det emellertid tydligt, att åtskilligt material ännu stod att hämta och den redan påbörjade tryckningen afbröts. Undersökningarna utsträcktes nu äfven till Uppsala universitetsbibliotek och Finska hushållningssällskapets arkiv i Åbo. Först 1908 blef det författaren möjligt att i afslutad form publicera sitt stora arbete. Under årens lopp har han dock varit i tillfälle att utgifva flera smärre bidrag till Chydeniusforskningen, bland annat i denna tidskrift.

Schaumans Chydeniusbiografi afser icke att vara en fullständig och systematiskt planerad lefnadsteckning. Han kallar också sin bok för »biografiska undersökningar om Anders Chydenius». Sålunda dröjer han ej vid redan förut kända och nöjaktigt utredda moment i Chydenius' lif och ägnar ingen uppmärksamhet åt hans förut väl kända och kommenterade skrifter. På alla punkter, där han kan meddela något nytt, dröjer han däremot länge och meddelar en mängd utdrag ur bref och andra handlingar för att göra sin framställning så belysande och fullständig som möjligt. Arbetet är således en följd af specialundersökningar. Men författaren har funnit så mycket nytt material, att hans arbete ändock följer sitt föremål oafbrutet från vaggan till grafven och faktiskt lämnar en fortlöpande lefnadsteckning, ehuru den här och där sväller ut till ingående detaljundersökningar, stundom åter går hastigt förbi viktiga moment. Arbetet ger således i viss mån vida mer än titeln lofvar, om också denna måste anses korrekt och väl vald.

I likhet med Palmén har äfven Schauman ägnat en väsentlig del af sitt arbete åt Chydenius' deltagande i den märkliga riksdagen 1765—66, men i motsats till föregångaren har han därjämte mycket att förtälja om Chydenius' lif efter denna riksdag och hans bok sönderfaller därför liksom i tvenne hufvuddelar. I några relativt korta inledningskapitel redogör han därjämte för Chydenius' ungdom och verksamhet före riksdagen 1765.

Redan i dessa första kapitel är författaren i tillfälle att meddela åtskilligt nytt. Den unge predikanten och efter hand komministern i Nedervetils nygrundade sacellani i Österbotten framstår efter Schaumans skildring redan från början såsom en sällsynt praktisk och energisk man, som med drift skötte sitt ämbete och på samma gång visste att ordna väl för sin kapellförsamling liksom för sig själf.

nomdref han, att Nedervetilborna befriades från bidrag till moder-
rsamlingens kapellaner, hvarigenom hans egen ställning förbättra-
s och komministervärdigheten ändtligen kunde tillerkännas honom.
ın vakade öfver den nya prästgårdens iordningställande, bearbetade
ılf med ifver sin jord och tillämpade oförtrutet nya rön i landt-
shållningen. Han odlade kärrmarker, öfvertalade bönderna att
da bolag för en tobaksplantages anläggande och gick såsom själf-
dad läkare i spetsen för koppympningens införande bland allmogen —
verksamhet som till och med föranledde Kungl. Maj:t att i bref
l Åbo domkapitel uttala sitt nöje med den unge komministerns
h hans fader, prosten Chydenius' i Gamla Karleby verksamhet i
tta afseende.

Samtidigt fann Chydenius tid till en begynnande skriftställarverk-
nbet i praktisk och politisk ekonomi. En anledning härtill gåfvo
af Vetenskapsakademien i Stockholm utlysta pristäflingarna. Hans
a i detta syfte författade skrifter om mossodlingar, om en förbättrad
ı för kärror och om folkutflyttningen väckte betydande uppseende,
gra af dem belönades med andra pris och trycktes på akademiens
kostnad. Men jämte dessa förut kända skrifter har Schauman
visat och för första gången publicerat en för kännedom om de
ydeniska idéernas utveckling synnerligen intressant liten skrift af
1761, ett svar på trenne af honom själf uppställda frågor. Här
alar han sig i den brännande myntfrågan under skarpt tadel af
a den bankhushållning, som hattpartiet förfäktat. Han griper
rft itu med det svårlösta problemet om legohjonslagstiftningen och
ıder sig med skärpa mot de samtida försöken att genom lagstad-
ıden om bestämd årslön för legohjonen och dessas fördelning genom
:ning mellan husbönderna lösa den tidens arbetarfråga i ensidigt
ssintresse. Redan här förekomma satser, som tidigare och klarare än
ıd dittills skett i svensk ekonomisk litteratur formulera den indi-
uella frihetens principer och förfäkta arbetarklassens moraliska
ärdighet med andra samhällsklasser och behandling därefter. I
ı 1763 författade täflingsskriften om emigrationen är näringsfri-
ens program redan fullt utveckladt och förordadt såsom det enda
emedlet mot emigrationen. På samma gång möter oss äfven i
sa första skrifter den demokratiska samhällsåskådning, som Chyde-
s alltid förfäktade. Genom dem alla går en frisk fläkt af själf-
ndig tankekraft, som obunden af auktoritet vågar uttala sina menin-
, af vaken blick för de rön naturen och samhället själfva, äfven
m en inskränkt verksamhetskrets, bjuda den tänkande människan
af ett ungdomsfriskt, frihetsälskande och folkligt sinnelag.

Det hör naturligtvis med till den unge kapellanens ungdomsbedrif-
att författa en skrift i den brännande frågan om det bottniska handels-
nget, hvilken föredrogs på en landtdag i Gamla Karleby 1763.
nna landtdag — väl ett politiskt diskussionsmöte af privat karaktär
har hittills endast genom Chydenius' själfbiografi varit bekant.
auman lofvar att återkomma till denna landtdag och hela agitationen
det bottniska stapeltvångets upphäfvande efter 1760 års riksdag.

Förmodligen bidrog denna lilla skrift, som förfäktade frihetens och hembygdens förenade intressen, till att Chydenius af Österbottens kapellaner valdes till deras fullmäktig vid riksdagen i Stockholm 1765.

* * *

Chydenius' uppträdande vid riksdagen 1765—66 bildar i viss mån höjdpunkten af hans lefnad och verksamhet. Det var då han gjorde sin mest betydande insats i Sveriges politiska lif, och det var under samma tid han författade sina flesta och bästa skrifter. Från en obemärkt ställning blef han med ens en känd och ansedd man, och egentligen har han senare hvarken i politiken — med undantag kanske för hans medverkan i religionsfrihetslagstiftningen 1778 — eller i sitt nationalekonomiska skriftställeri åstadkommit något af den betydelse, att det kan anföras såsom grund för hans stora berömmelse hos eftervärlden. Det är därför ej utan skäl, som hans biografer lagt tyngdpunkten af sin forskning och framställning på denna period af Chydenius' lefnad. Trots det att Palméns breda teckning nästan helt och hållet är ägnad åt detta ämne, har Schauman här med stöd af ett rikhaltigt material kunnat med en skildring på omkring 200 sidor ytterligare belysa Chydenius' riksdagsverksamhet.

De båda framställningarna öfverflödiggöra icke hvarandra. Palmén sysselsätter sig nästan uteslutande med Chydenius' verksamhet för tryckfriheten, och på detta kapitel har Schauman därför endast smärre tillägg att göra. Så t. ex. visar han på ett afgörande sätt att Chydenius var författare till det af lektor Kraftman i präste-ståndet inlämnade memorialet om tryckfrihet. Men desto mera har författaren att meddela om hans riksdagsverksamhet i öfrigt. Han följer sin hjälte i detalj inom den stora sekreta deputationen och dess tryckfrihetsutskott, inom bevillnings-, fiskeri- och allmänna besvärsdeputationerna, liksom i ståndets plenum. Han antecknar an Chydenius' yttranden, som synas honom belysande för hans tänkesätt och redogör omsorgsfullt för hans uppträdande i så godt som alla frågor, från de viktigaste, såsom rådets ansvar och räfsten med växelkontoren, ned till de oviktigaste besvärspunkter och klagomål. Att detta noggranna följande af Chydenius' riksdagsverksamhet var mödosamt nog, framgår däraf att Chydenius var en af riksdagens mest talande ledamöter. Endast i ståndets plenum hade han ordet 120 gånger och i deputationer och utskott talade han oupphörligt i nästan alla förekommande frågor och ofta upprepade gånger i hvarje fråga. Författarens samvetsgranna berättelse verkar kanske stundom materialsamling, helst han gärna citerar Chydenius i vidlyftiga utdrag, och någon gång blir den tröttande genom obetydligheten af de anförda detaljerna. Men på det hela är Schaumans framställning alltigenom läsvärd. Han har fullt med nya saker att meddela, och hans vederhäftiga, solida och väl disponerade redogörelse är synnerligen instruktiv. Den ger på samma gång en sällsynt r

belysning af Chydenius' tankar i skilda frågor och ett viktigt bidrag till hela riksdagens karakteristik och inre historia. Anmälaren kan endast hänvisa till själfva arbetet, då det just är rikedomen af detaljer, som gömmer det nya och det lärorika.

Totalintrycket af den vidlyftiga framställningen är, att Chydenius med sällsynt energi ägnade sig åt sin riksdagsmannauppgift, att han satt inne med en stor fond af kunskaper i de mångahanda inre ekonomiska ärendena, och att han med ovanlig konsekvens och skärpa förfäktade den individuella frihetens sak, tanke- och näringsfrihet, demokratiska samhällsreformer och full publicitet i det politiska lifvet. I alla dessa hänseenden gifva Chydenius' yttranden ofta de mest skarpa och klart formulerade satser, som på ett förträffligt sätt supplera uttalandena i hans skrifter och öka materialet för en inre analys af hans politiskt-sociala tänkande. Det är således intet tvifvel om att författaren genom sin metod att noggrant och refererande framlägga allt hvad handlingarna innehålla om Chydenius' uppträdande vid riksdagen vunnit åtskilligt.

Anmälaren kan dock icke undertrycka några anmärkningar. Det är ju ganska tydligt, att den noggrant refererande skildringen af en enstaka riksdagsmans andel i ett riksmöte, på samma gång den medför sina fördelar för belysningen af hans åskådning, också har vissa betänkliga följder, i det att den lätt förrycker uppfattningen af personens i fråga verkliga betydelse. Det är ju allmänt bekant, att det verkliga inflytandet på ett riksmötes gång kan vara stort nog för den som knappt någonsin begär ordet och ganska ringa för den mångtalande. Den ingående redogörelsen för en viss persons yttranden ger gärna intrycket af att just han haft en särskild betydelse; om ärendets utgång blir öfverensstämmande med hans citerade votum, er det för läsaren af en dylik redogörelse ut som om detta varit det afgörande, och den motivering hans lösryckta yttranden innehålla e sig såsom frappanta bevis på omsikt och insikt i en mångfald vara spörsmål. Det kan ju dock vara så, att någon annan sagt etsamma ännu bättre eller med större auktoritet och att detaljerna f faktiska upplysningar och af skäl och motskäl äro en sorts commune onum för ögonblicket på grund af ärendets föregående behandling och en samtida diskussionen af detsamma inom riksdagskretsarna och i en politiska litteraturen. På samma gång biografen sålunda vinner tt rikt material för utredningen af sin hjältes åsikter i hvarjehanda ågor, förryckes så att säga relationen mellan dennes verksamhet ch andras. För dylika brister går ej heller d:r Schaumans framällning af Chydenius' riksdagsverksamhet fri. Att Chydenius haft t för en nykommen riksdagsman i så underordnad social ställning lativt stort inflytande, är ju påtagligt. Men hans verkliga betydelse an icke bestämmas efter hans talrika diskussionsinlägg, ej ens då eputation eller stånd följer den mening han förfäktar.

Förutsättningarna för att Chydenius, ehuru nykommen och okänd, unde spela en så pass framträdande roll som han gjorde, äro naturgtvis delvis att söka i hans personlighet och begåfning, men äfven

i särskilda omständigheter. En sådan förutsättning var prästeståndets fåtal, som gjorde att samtliga dess ledamöter måste placeras i flera deputationer och togo säte i den stora sekreta deputationen, så snart en sådan tillsattes. Äfven dess mest underordnade och opröfvade medlemmar fingo härigenom en användning inom riksdagens egentliga arbetshärdar som för de öfriga ståndens ledamöter, särskildt adelns, endast i mindre mån kunde ifrågakomma. På grund af detta förhållande, icke af personlig förtjänst var det som Chydenius genast tog plats i stora deputationen, i dess tryckfrihetsutskott och andra deputationer. Men därtill kommer, att den unge österbottniske kapellanen, hvars talträngdhet och självsäkerhet i början säkerligen väckte en viss förvåning, kanske ovilja, tillhörde ett parti som var härskande inom ståndets majoritet och som just var i begrepp att gripa makten. Chydenius var helt enkelt en utpräglad representant för det yngre mösspartiet, en af de ifrigaste, mest öfvertygade och, låt oss säga det, äfven mest hänsynslösa medlemmarne af den segrande mössoppositionen. När de äldre ståndsmedlemmarne eller andra gamla riksdagsmän af mösspartiet hörde den unge prästmannen med ovanlig skicklighet och skärpa förfäkta deras egna idéer och formulera deras egna önskningar, öfversågo de snart med det till synes kanske alltför framfusiga, ogenerade och öfverdrifna i hans uppträdande. Att ärendena ofta afgjordes i den riktning Chydenius yrkade, berodde just däraf, att majoritetens åsikter gingo i den riktningen, och icke på komminister Chydenius' anföranden, äfven om dessa i enstaka fall kunnat verka öfvertygande. Så snart Chydenius häfdade en mening i motsats mot den härskande mössfraktionen, blef hans frispråkighet illa upptagen; en dylik kritik af den antagna realisationsplanen var ju anledningen till att Chydenius trots en sorts afbön i ståndet straffades med uteslutning därur för pågående och närmast följande riksdag. Chydenius' verkliga betydelse i den praktiska politiken har därför säkerligen icke varit så synnerligen stor. Detta har han säkert känt själf, då han jämte den muntliga diskussionen, som stod honom i rikt mått öppen, tillgrep pennan för att genom långa memorial eller broschyrer gifva ytterligare utlopp åt sitt lifliga intresse för de ekonomiskt politiska spörsmålen. Genom dessa skrifter, som väckte stort uppseende, påverkade han säkerligen i hög grad det allmänna tänkesättet för framtiden, men de hade för allmän tendens och gingo för långt i teoretisk konsekvens för att kunna nämnvärdt influera de aktuella riksdagsfrågornas afgörande.

Ytterligare en anmärkning, som anmälaren skulle vilja framställa, rör Schaumans bedömande af Chydenius' uppträdande i de egentliga partifrågorna. Chydenius' utpräglade partiståndpunkt framträdde icke minst i den hätskhet, med hvilken han yrkade de strängast möjliga straff på de slagna motståndarne. När sålunda sekreta utskottets säkra mössmajoritet, som dömt den fallna hattregeringen till entledigande, hemställde, att de tre yngre rådsherrarne skulle lindrigare behandlas, talade Chydenius i prästeståndet mot all straffIindring på grund af de stora brott de dömde begått, utan känsla af att de

här helt enkelt var fråga om en politisk ansvarighet, ehuru den upprörande nog på grund af den tidens statsrättsliga förhållanden måste utkräfvas under formen af dom öfver ämbetsbrott. I den brinnande partifrågan om Kiermanska växelkontorets ersättningsskyldighet var Chydenius åter bland de skoningslösaste hämnarne. Utan minsta tvekan var han med på fastställandet af den oerhörda ersättningssumman af 60 tunnor guld, och då strax därefter förslaget om ett ackord till 40 tunnor guld kom fram inom stora deputationen och ifrigt förordades af landtmarskalken, var Chydenius den förste att tala däremot, ehuru han säkerligen ej kunnat undgå att inse, huru lösliga och ensidiga de beräkningar voro, hvarpå ersättningskrafvens belopp grundades. När därefter frågan om växelherrarnes dömande för oredlighet förelåg, var Chydenins en af de ifrigaste att förorda målets hänskjutande till justitiedeputationen i stället för till opartisk domstol. Brottsligheten fann han utan vidare styrkt i förväg och den olika graden af Kiermans och de öfrigas skuld likaså, ehuru den ytterligt svåra rättsfrågan visst icke förelåg med opartisk utredning. När slutligen domen kom till afgörande hos stånden, yrkade Chydenius bifall till den allra strängaste mening, som framställts inom justitiedeputationen, i ett anförande, som författaren förklarar vältaligt och passioneradt, men som synes anmälaren vara synnerligen öfverdrifvet, fullt af tvärsäkra påståenden, som utan vidare få tjänstgöra såsom grund för öfverdrifna straffyrkanden, och osympatiskt genom en påtaglig hätskhet och brist på känsla för rättens helgd. I en mångfald andra fall yrkade Chydenius med liknande öfverdrift och hänsynslöshet räfst, reduktion och straff. Förklaringen är väl närmast att söka i den unge finske kaplanens ifver, glödande tro på riktigheten af sina ideér och okritiska accepterande af de rykten och menighetsomdömen, som spredos inom oppositionskretsarne under de närmast föregående åren och själfva riksdagens lopp, kanske också i en viss berusning af den oerhörda makt, hvaraf det segrande riksdagspartiet fann sig i besittning.

Det synes anmälaren, som om författaren i alltför hög grad skattat åt den för öfrigt naturliga benägenheten hos en biograf att försvara sin hjälte, då han energiskt tar parti för Chydenius' många öfverdrifna yrkanden i alla dessa fall. Det fordras dock helt andra ingående undersökningar i hvarje särskildt fall för att med någon säkerhet kunna fälla absoluta omdömen. Särskildt växelkontorens historia är ännu oskrifven, och möjligheten att med vetenskaplig säkerhet skipa rätt i deras sak förefinnes icke utan dylikt förarbete, om den ens någonsin torde kunna vinnas. Blott så mycket är tydligt, att lösligheten, partiskheten och fanatismen i de utredningar, som mösspartiet presterade såsom grund för sina domar och hattpartiet följande riksdag för sina frikännande eller mildrande utslag, göra dessa samtida domslut till värdelösa mätare af de dömdes skuld eller oskuld, men i stället till typiska exempel på partirättskipning och de politiska lidelsernas omfattning och art i 1760-talets Sverige. En hänvisning till gängse partidoktriner om ständernas allmakt är

naturligtvis ej heller någon tillräcklig ursäkt för det hänsynslösa utnyttjandet af denna makt och för åsidosättandet af de urgamla rättsnormer, som tryggade medborgares rätt att dömas af laga och opartisk domstol efter omsorgsfull pröfning och ej af en politisk korporation, som på samma gång var åklagare och domare. Härvidlag äro för visso Malmströms ord om menighetsjustice väl på sin plats, och man gör icke gällande en fordran, att Chydenius skall vara före sin tid, därför att man såsom en brist hos honom antecknar en kanske tillfälligt under de politiska lidelsernas kamp uppjagad ensidighet och partifanatism, som kommo honom att åsidosätta den vördnad för rätten, som sedan urminnes tider lefvat hos svenska män, när ej politiska lidelser drifvit dem till ytterlighet, och som det segrande mösspartiet själf under sin oppositionstid på det ifrigaste förfäktat gent emot sina förtryckare. En viss hänsynslöshet och självgodhet, en något framfusig ifver och ett despotiskt lynne lågo i Chydenius' karaktär trots hans många förträffliga egenskaper, och vid riksdagen 1765, då han bars upp af medgången och den allmänna meningsströmmen hos ett segrande och allsmäktigt riksdagsparti, framträdde dessa lynnedrag skarpt, liksom hans begåfning, mod och arbetsförmåga då uppenbarade sig i full glans.

Det andra hufvudpartiet af Schaumans bok behandlar Chydenius' lefnadsöden efter 1766 till hans död 1803. Denna period af Chydenius' lif, den ojämförligt större delen däraf, har hittills icke varit mycket belyst af forskningen, och författaren har därför också mycket af intresse att meddela. Skildringen är här jämt fördelad öfver hela ämnet och låter oss följa en landtprästs stilla lif i det aflägsna Österbotten under några årtionden af det svenska väldets sista skede i Finland. Chydenius' sociala och prästerliga ställning blef under denna tid betydligt ändrad, i det att han 1770 befordrades till kyrkoherde i faderns gamla gäll Gamla Karleby och efter hand hedrades med teologie doktorsvärdighet och prostämbete. Han tillhörde därmed de högre kyrkliga kretsarna och fick flera röster vid biskopsvalet efter biskop Haartman 1788.

Äfven under denna tid kom Chydenius att deltaga i politiken. 1778 fick han tillfälle att spela en icke obetydlig roll såsom den främste förfäktaren inom sitt stånd af religionsfriheten. Detta moment är förut belyst af Schauman i Historisk tidskrift. Chydenius var numera rojalist. Troligen hade han redan efter sin utvoterin ur ståndet 1766 fått en annan syn på riksdagsväldet. Vid konung Gustafs kröning 1772 prisade han i ett tal inom sin församling konung Gustaf och konungadömet på ett sätt, som antydde, att han numera snarast sympatiserade med hofpartiet. 1778 gick han också tydligen konungens ärenden i religionsfrihetsfrågan, säkerligen dock på grund af inre öfvertygelse. Men hans självständighet framträdde samtidigt i hans yrkande på statsverkets uppvisande för ständerna och bevil

ningens fastställande på vissa år, och hans demokratiska frihetskänsla fann uttryck i ett energiskt men fåfängt arbete för en legohjonsstadga i fri anda. Den förbittring, som Chydenius' uppträdande för religionsfriheten väckte bland hans ståndsbröder, gjorde att han hvarken 1786 eller 1789 återvände till riksdagen. Först 1792 var han ånyo med i Gefle med stöd af en något ofullständig fullmakt. Han kritiserade i underdåniga ordalag det kungliga finansförslaget, men ansågs för öfrigt tillhöra hofpartiet och spelade ingen egentlig roll.

Öfver hufvud synes Chydenius efter 1779 hafva vändt sitt intresse från politiken och ekonomien mot teologien. Han uppträdde under 1780-talet såsom predikoförfattare och teologisk skriftställare. Detta författarskap är ganska omfattande. Schauman, som underkastat denna bortglömda del af Chydenius' litterära produktion en ingående granskning, finner honom vara en betydande andlig vältalare och förnekar, att han i sina teologiska åsikter tagit intryck af den neologiska strömningen inom kyrkan; Chydenius framträder alltigenom såsom en ortodox förfäktare af den positiva kyrkoläran. På nittiotalet återgick Chydenius till ekonomiskt skriftställeri och tog ifrig del i det finska hushållningssällskapets arbeten. Denna senare period af hans ekonomiska författarskap är relativt glömd, äfven den, allra helst det mesta af hvad han nedskref stannade i manuskript. Schauman ger en ingående redogörelse därför.

Men ehuru Chydenius hvarken som politiker eller ekonomisk författare efter 1766 spelat någon särskildt betydelsefull roll, har Schauman lyckats vinna intresse åt denna del af hans lif genom den belysning han gifvit Chydenius' rent prästerliga ämbetsverksamhet. Chydenius framträder i Schaumans skildring såsom en utomordentligt myndig, företagsam och nitisk församlingsherde, en typ för dessa myndiga prelater, som patriarkaliskt sörjde för sina församlingsbors både andliga och timliga välfärd, uppmuntrande, förmanande eller tuktande efter behof. I denna pastorliga verksamhet var Chydenius visserligen ingen modern frihetsifrare. Han upprätthöll sträng kyrkotukt som socknen i former, som väl redan då voro gammalmodiga och paminna om 1600-talets kyrkovälde. Själf predikade han väldeligen och ägde tydligen en folklig och klar talarekonst, som dock icke försmådde att skatta åt tidens sentimentala smak. Han samlade sina sockenbor hos sig för att ytterligare utlägga sina predikningar, höll ifrigt katekes- och husförhör, införde konfirmationsundervisning för ungdomen inom sitt gäll och sökte på allt sätt motarbeta sekterism. Liksom redan under kommministeråren intresserade han sig äfven mycket för församlingsbornas jordbruk, för sjukvården, för brännvinsdrickandets hejdande m. m. Det icke minsta intresset ger redogörelsen för Chydenius' trägna arbete på prästgårdens och sockenkyrkans förbättring. Med sällsynt förmåga att öfvertala fick han sina sockenbor först att reparera prästbostället, nybygga ladugård, torklada, brygg- och bagarstuga och stall, ombygga kvarnen, lägga upp stengärdesgårdar och bryta nya gärden m. m., där-

efter att gripa sig an med en storartad och kostsam ombyggnad af Gamla Karleby kyrka, hvarigenom denna så godt som fullständig omdanades och betydligt förstorades, att bygga upp ny kyrkogårdsmur och slutligen en ny klockstapel. Hela Chydenius' ämbetstid fortgick detta kostsamma byggnadsarbete, som vittnar om Chydenius' outtröttliga företagsamhet och sällsynta auktoritet öfver församlingsborna. Till slut tröttnade dock bönderna, och det sista byggnadsföretaget, klockstapeln, åstadkom en viss brytning mellan dem och deras gamle prost. Det ser nästan ut, som Chydenius behöft ett utlopp för sin stora energi och duglighet i dessa ideligen nya företag, då ödet icke unnade honom den mer centrala och betydande verksamhetsställning, hvartill han genom sin begåfning var kallad. Öfver hufvud ger den ingående skildringen af Chydenius' lefnad ett sympatiskt intryck af den myndige och begåfvade Österbottensprosten.

Det innehållsrika arbetet afslutas med en hel mängd dittills otryckta skrifter af Chydenius. Intressantast af dessa äro han ofvan omtalade ungdomsskrift från 1761 »Tre politiskt ekonomisk frågor» samt hans på gamla dagar författade vidlyftiga svar p finska hushållningssällskapets prisuppgift om det finska landtbruke upphjälpande (1800). Äfven konceptet till ett memorial om skri och tryckfriheten 1765, hvilket tydligen legat till grund för d omarbetade memorial, som lektor Kraftman inlämnade i ståndet, i af intresse att här första gången få i tryck. Publiceringen af des skrifter har skett med mycken omsorg. Arbetet i sin helhet i försedt med ett personregister.

* * *

Schaumans arbete afser icke att gifva vare sig en systemati eller genetisk framställning af Chydenius' nationalekonomiska el socialpolitiska tänkande, icke heller att lämna en litterärhistoris kritisk undersökning af hans skrifters tillkomst. Det är företräd vis de yttre dragen af Chydenius' lefnad, som författaren gen anlitande af allt tillgängligt källmaterial velat belysa.

Chydenius var för visso själf ingen systematisk tänkare. H biografien vittnar om den praktiske mannen, som med sällsynt ken blick gjorde sina iakttagelser rörande den omgifvande värld och med fördomsfrihet, frimodighet och klarhet redogjorde där Så godt som samtliga hans ekonomiska skrifter ha kommit ti bestämdt praktiskt syfte att inverka på aktuella frågors lösning el utgöra inlägg i diskussionen om aktuella problem, icke alls för framlägga någon teori eller något system och ännu mindre för tjänstgöra såsom handböcker eller läroböcker. De bära alla brosc rens tillfälliga prägel eller utgöra skriftligt affattade yttranden e memorial, publicerade därför att det muntliga ordet ej räckt till inpränta Chydenius' mening. Chydenius' uppsatser äro ej he tyngda af mycken lärdom eller massor af citat, såsom eljest

brukligt med samtida arbeten, som framträdde med anspråk på att vara vetenskap. Genom sin klarhet, konsekvens och skarpsinniga bevisföring höja sig emellertid de bästa af dem betydligt öfver broschyrens ståndpunkt och tillhöra såsom bekant 1700-talets bästa ekonomiska skriftställeri inom Sverige.

Men om också någon genomgående teori icke kan framtagas ur Chydenius' författarskap, är dock dess inre sammanhang af den art, att det hänvisar på en ganska konsekvent och genomtänkt åskådning af ekonomiskt politiska ting. Chydenius var ingen lärd nationalekonom, snarare dilettant. Inom naturvetenskapen hade han en del studier, och hans insikter därutinnan voro ökade genom egna experiment och iakttagelser, inom teologien torde han äfven haft en viss beläsenhet, men i nationella ekonomien byggde han mest på sitt eget sunda omdöme. Hans egentliga studier torde inskränkt sig hufvudsakligen till Nordencrantz' skrifter och de samtida broschyrerna, och när han någon gång citerar engelska förhållanden, är det i regel en uppgift af Nordencrantz, hvarpå han stöder sig. Själf meddelar han, att liksom riksdagstidningarna 1756 först lärde honom reflektera på politiska spörsmål, var det Nordencrantz' »Vördsamma föreställning till Riksens högloflige ständer 1760», som först eggade honom att gå längre i ekonomiska ämnen. Chydenius har sin styrka i denna saknad af teoretiska studier, i det han vågade tänka själf, utveckla sin egen mening utan att förirra sig i gendrifvandet af alla tänkbara inkast eller tynga framställningen med hänvisningar. Han är också väsentligen sig själf och bekänner ingen skola.

Men som alla andra tänkare af betydenhet står äfven Chydenius i intimare beroende af de allmänna tankeströmningarna inom den samtida kulturvärlden än han själf vet om eller reflekterar uppå, och hans åsikter må aldrig så mycket hafva sin rot i hans personliga begåfning och i de praktiska förhållanden, under hvilka denna begåfning växte ut och fattade ståndpunkt, i stort sedt är han helt enkelt en länk med i tidens allmänna utvecklingskedja. Schauman har icke undersökt Chydenius' beroende vare sig af direkta läromästare eller af allmänna modeströmningar, men har har naturligtvis esomoftast anledning att antyda sin uppfattning af Chydenius' allmänna ställning och kan ej underlåta att i sin gedigna framställning gång på gång framhäfva hvad han uppfattar såom det karakteristiska i det Chydeniska tänkandet.

Ett af de spörsmål, som vid en dylik karakteristik framstår såsom intressantast, är i hvad mån Chydenius kan anses såsom en representant för den fysiokratiska riktningen inom vårt land. Schauman förnekar helt enkelt, utan vidare anförande af skäl, ett dylikt beroende. Utan tvifvel har han också rätt däri, att Chydenius icke egentligen kan kallas fysiokrat. Den fysiokratiska skolan är den första konsekventa nationalekonomiska teori, som bygger på näringsfrihetens idé, men då dess lärosatser formulerats i bestämd motsats mot en i praktiken härskande åskådning, merkantilismen, kom denna

skola att i reaktion mot den föregående uppfattningen jämte näringsfrihetens princip på ett öfverdrifvet och ensidigt sätt betona jordbrukets eller råvaruproduktionens öfver hufvud företräde framför industrien och handeln såsom den nationella rikedomens källor och från denna ståndpunkt bygga upp en helt ny samhällsförfattning. Det var således icke en näringsfrihetens systematisering i dess logiska renhet, som fysiokratismen innebar, men frihetstanken var dock dess främsta och betydelsefullaste idé. De fysiokratiska åsikterna äro kända i Sverige redan på femtiotalet; äfven Nordencrantz är väl att betrakta såsom en fysiokrat, om ock ej så utpräglad som C. F. Scheffer. Chydenius har kanske ej studerat de franska fysiokraterna, men indirekt kunna dessa mycket väl hafva påverkat honom. Han utvecklar visserligen ej deras åskådning om jordbruket såsom rikedomskällan eller deras politiskt-sociala program. Näringsfriheten är hans egentliga och enda princip. Denna tanke utvecklar han däremot renare och skarpare än de samtida fysiokraterna, och han gör det med en följdriktighet och en frihet från störande dogmer i öfrigt, som ställa honom utanför skolan med dess utförda program men därför icke oberoende af densamma. Såväl den fysiokratiska skolan i egentlig mening som Chydenius representera återslaget mot merkantilismen och hela den gamla af tvång bundna ekonomiska lagstiftningen. Den delvisa identiteten och den nära samtidigheten äro tydliga, och Chydenius' beroende af fysiokratismen synes mig svårt att alldeles förneka, ehuru hans frihet från systematiskhet, hans dilettantism och hans rent praktiskt politiska syften bevarade honom från att skatta åt skolans mer specifika teorier. Anmälaren skulle vilja kalla honom en under påverkan af fysiokratismen, individuellt utvecklad representant för den ekonomiska frihetstanken.

Jämte näringsfrihetsidéen framhåller Schauman den demokratiska åskådningen såsom det genomgående hos Chydenius. Äfven detta är otvifvelaktigt riktigt. Denna demokratiska tendens är icke heller utvecklad genom teoretiskt och systematiskt tänkande. Den har väl sin rot främst i Chydenius' lynne, hans härstamning och nära sammanhang med bondebefolkningen i hemorten. Säkert är den dock påverkad af den allmänna demokratiska reaktion mot adelsvälde och byråkrati som det yngre mösspartiet representerar. Denna strömning inom sjuttonhundrasextiotalets svenska tankelif är i sin ordning endast ett uttryck för den allmänna växt, som den demokratiska åskådningen gör under det adertonde århundradets midt och senare hälft. Om Chydenius formulerar tanken renare och kraftigare än andra samtida inom vårt land, hvilar detta på hans naturells glöd, hans djärfhet och konsekvens, men själf är han äfven i detta fall intet isoleradt fenomen före sin tid utan ett uttryck för en allmän tankegång. Hvad han tänker, tänka samtidigt många andra, och denna åskådning är i uppsving. När man kallar Chydenius en liberal ett halft sekel före liberalismens egentliga framträdande, är detta sant, men karakteristiken gäller ej blott hans åsikter utan 1700-talets individualism och frihetsbegrepp i allmänhet. Chydenius hör icke till dem, som

intaga en ensamståendes eller en föregångares ställning inom sitt folks tankelif och ännu mindre inom det europeiska tänkandet i allmänhet. Han är blott en konsekvent och varm förfäktare af sitt sekels individualistiska och humanitära frihetsideal, och dessa ideals utveckling inom vårt land har han befordrat genom sina skrifter och sitt arbete vid riksdagarne för näringsfrihet, för yttrande- och religionsfrihet och för social frihet.

Anmälaren kan till slut icke underlåta att framställa den personliga uppfattningen, att Chydenius kanske något öfverskattats såsom tänkare och att äfven hans praktiskt-politiska betydelse knappt varit så synnerligen stor, som hans biografer synas anse. Chydenius' främsta betydelse ligger däri, att han skrifvit några varmhjärtade ungdomsbroschyrer, som gåfvo ett nobelt och konsekvent uttryck åt de frihetsidéer, som jäste inom folken, icke minst det svenska. Därmed har han med rätta förvärfvat en plats i sitt folks historia. Hans senare lif åter motiverar intet särskildt beaktande mer än tusende andras. I denna sin ungdoms spekulation gick han egna vägar därför att han saknade lärdom och ledning och ägde ett företagsamt och våglustigt sinnelag. Men visserligen emottog han en mängd impulser af sin egen samtid och berördes indirekt på mångfaldigt sätt af de stora skolor, som samtidigt med honom sökte systematiskt utfila de tankar, som lågo i tiden, men af hvilkas systematiska utförande Chydenius personligen ej hade behof.

Huru man än värdesätter Chydenius och hans verk, torde dock alla vänner af den historiska forskningen endast med tillfredsställelse och tacksamhet emottaga det gedigna bidrag, som d:r Schaumans ovanligt innehållsrika bok gifver ej blott till Chydenius' lefnadshistoria utan till kännedomen om hela den tid, i hvilken han lefde.

L. S.

Bref från fälttågen i Tyskland och Norge 1813 och 1814. Af Clas Livijn. Utgifna med en inledning af Johan Mortensen. 270 sid. Stockholm, Akt.-Bol. Ljus 1909.

De bref från Spader Dame's författare till Lorenzo Hammarsköld och L. F. Rääf, som docenten Johan Mortensen samlat och utgifvit i här föreliggande, typografiskt väl utstyrda volym, försedda med en kort orienterande inledning samt förklarande noter, ha, såsom i inledningen med allt skäl framhålles, sitt förnämsta värde såsom »documents humains», såsom belysande ett viktigt skede i brefskrifvarens egen utveckling. Men de böra och kunna dessutom påräkna intresse i sin egenskap af korrespondenser från de sista krig Sverige fört. Det är från denna synpunkt de här skola göras till föremål för ett kort omnämnande.

Först några arkivaliska upplysningar hämtade från utgifvarens inledning. Till öfvervägande del äro brefven, som sträcka sig från

d. 18 april 1813 till d. 22 december 1814, förvarade i den omfattande Hammarsköldska brefväxlingen i Kungl. Biblioteket. För att fylla en eller annan lucka, när Livijn under en längre tid ej tillskrifvit Hammarsköld, har äfven införts en del bref till kammarjunkaren L. F. Rääf från det Rääfska arkivet på Forsnäs och Bubl-sjö. Så har äfven skett, i de fall när skildringen i brefven till Rääf visat sig fylligare och intressantare. I några fall föreligga framställningar af samma tilldragelser i brefven både till Hammarsköld och till Rääf; man kan då konstatera en tämligen nära, ibland nästan ordagrann öfverenstämmelse mellan de båda versionerna. Däremot ha brefven *från* Hammarsköld och Rääf — för öfrigt få till antalet — uteslutits såsom erbjudande mindre af intresse.

De Livijnska brefven äro alldeles inga krigskorrespondenser i egentlig mening, inga mera eller mindre fullständiga och systematiska skildringar eller bilder af krigsrörelserna och militärlifvet vid den svenska armén. Man märker städse, att det militära lika litet som det politiska utgör deras författares hufvudintresse. Detta ligger i stället afgjordt på det vetenskapliga och konstnärliga området. Förf. glömmer icke att omnämna och beskrifva de byggnader och konstverk han ser, ehuru han tydligen icke är någon framstående kännare på området. Han försummar sällan att besöka teatern, när dylika nöjen bjudas, och åtskilliga af brefven äro verkliga teaterkritiker med långa redogörelser för både pjäserna och de uppträdandes spel under ständiga jämförelser med svenska förhållanden. Han knyter efter rad och och lägenhet förbindelser med lärda i de tyska universitetsstäderna och synes särskildt ha fått upp ögonen för Tysklands rika rättsvetenskapliga litteratur. Ofta besöker han biblioteken i de städer han passerar och försummar då aldrig att efterforska där befintliga Suecana. Och oupphörligt förekomma i brefven uppgifter rörande bokinköp, som han företagit än för egen, än för sina hemmavarande vänners räkning.

Någon verkligt central plats intager sålunda det militära aldrig i de Livijnska brefven. Egentligen är väl detta helt naturligt, då de svenska trupperna ju ganska sällan kommo med i elden och författaren såsom civil äfven vid dessa tillfällen kunde följa händelserna endast på afstånd. Men alldeles oafsedt detta synes Livijn heller icke ha haft något egentligt krigshumör eller militärt intresse. Man höre blott hans egna uttalanden: »Du har kallat kriget en poesie. Deruti har du orätt. Kriget med sina förändringar, sina mödor, sitt nattvak, hunger, törst försänka menniskan helt och hållet till de djuriska behofven; hvarje bemödande går endast ut på deras tillfredsställande. Ett läger nattetid af som vid Jüterbogk af (!) 70,000 menniskor erbjuder en förvånande syn, men man glömmer storheten deraf, då man uppvaknar genomfrusen på marken och begifver sig till vaktelden för att upptina lemmarne. Det är stort att se alla dessa tusende menniskor, som ej hafva gemensamt fädernesland eller tungomål, sammanverka till en afsikt, men det kränker själen, då man finner sig sjelf så uppsvulgen i denna menniskomassa, att man

ej merkes.»[1] Framhållas bör, att dessa uttalanden följa omedelbart efter en synnerligen liflig beskrifning af slagfältet vid Dennewitz.

Det nyss sagda hindrar emellertid ej, att i brefven finnes åtskilligt, som för kännedomen om 1813 och 1814 års svenska fälttåg är af intresse. Rörande de ledande inom den svenska armén förekomma sålunda åtskilliga ej öfverdrifvet respektfulla uttalanden. För kronprinsen hyser Livijn — hjältedyrkare som han var — en verklig beundran och tillbakavisar med indignation de angrepp, som redan på den tiden från preussisk sida gjordes mot honom. Men rörande flertalet af de svenska generalerna har förf. tydligen inga höga tankar. Om Gustaf Lövenhielm, senare under mer än en mansålder svenskt sändebud i Paris, säges sålunda, att han vid Dennewitz »ville draga armén åt höger, hvarigenom tvifvelsutan densammas förstöring ej kunnat förekommas, derest ej kronprinsen, som vid dylika tillfällen har ögonen öfverallt, upptäckt och rättat felet.»[2] Om Adlercreutz meddelas vid ett tillfälle, att han »aldeles förlorat hufvudet, så framt han har något att förlora»[3], och Vegesack karakteriseras såsom en man, »hvars kunskaper hvar och en måste lämna obestridda men hvars militaira talang endast hittills bestådt uti att föröda egna soldater».[4]

Brefven gifva äfven en intim inblick i det lif, som fördes inom den svenska armens officerskretsar. Man får en serie af bilder — otta gifna med en cynisk öppenhjärtighet, som är rent förbluffande — af de dryckesgillen, spelpartier och kärleksäfventyr, som synas ha utgjort det dåtida krigarlifvets enda men ingalunda sparsamt återkommande krydda, och det vore synd att säga, att man får någon hög tanke om de krigspersoner af olika grader, som där figurera. Den frihet från all falsk blygsamhet, hvarmed förf. afslöjar sina egna bedrifter på området, ger onekligen en prägel af vederhäftighet åt hans skildringar, när det gäller andra.

Men utom dessa bidrag till det dåtida krigarlifvets karakteristik innehålla brefven äfven andra uttalanden af intresse. En röd tråd, som genomlöper dem alla, är Livijns vedervilja för allt tyskt. Såsom fosforist var han ju a priori benägen för en hög uppskattning af den tyska nationen,[5] men just denna utgångspunkt ger honom anledning till reflektionen: »om någonsin ordspråket 'major e longinqvo reverentia' är sannt, är det i henseende till dem».[6] Och så småningom få hans känslor karaktären af verkligt tyskhat. »En skönare idée än en tysk spänd för en vagn har jag ej nyligen sett», heter det på ett ställe, »dessa menniskor äro födde för att draga, och det nöje, hvarmed de nu draga alla fremmande furstar, är det största bevis derpå».[7] Dylika uttalanden kunde ej falla en tyskvän som

[1] Sid. 77, 78.
[2] Sid. 71.
[3] Sid. 91.
[4] Sid. 64.
[5] Sid. 186.
[6] Sid. 101.
[7] Sid. 118.

Hammarsköld på läppen, han synes i sina bref ha gjort invändningar mot de kategoriska domarna, men detta föranleder blott Livijn att vidhålla och ytterligare skärpa dem.[1] Å andra sidan är Livijns välvilja gentemot andra nationer ej så synnerligen mycket större. Danskarne, »smukke bror», få ideligen slängar, speciellt i de från det norska fälttåget skrifna brefven, och om ryssarne fälles på ett ställe det sarkastiska omdömet, att de, »hvars hela tapperhet (under 1812 års fälttåg) låg i årstidens stränghet, skola just con amore nyttjat sina fötter».[2] Mot fransmännen är han nådigare. Hans beundran för Napoleon tager sig på flerfaldiga ställen vältaliga, nästan patetiska uttryck. Och i ett af brefven ger han sin egen nation det rådet att eftersom den »nödvändigt skall apa efter andra, gjorde den bäst att hålla sig till den fransyska, med hvilken den har en viss likhet och ännu mera förr lär haft, innan revolutionen förvildrade(!) franska lynnet, som ej just alldeles oförtjänt berättigar till benämningen les Françoises(!) du Nord.[3]

Den sista fjärdedelen af den föreliggande volymen innehåller bref från fälttåget i Norge. Äfven dessa innehålla en mängd kvicka och träffande iakttagelser och omdömen, om ock tonen under intrycket af krigsårens erfarenheter, icke minst en del sammanstötningar med öfverordnade, synes ha blifvit ej obetydligt bittrare, särskildt vid bedömandet af förhållandena i Sverige. Mindre kanske än flertalet samtida gör sig förf. några illusioner rörande det framtida förhållandet mellan de båda förenade skandinaviska folken. Han betonar oupphörligt det norska folkets yfverborna nationalism och motvilja mot svenskarne, som om man får tro hans skildringar tager sig de mest kuriösa former. Kontentan af sina iakttagelser och spådomar har han själf kort och kraftigt formulerat i följande ord, som synas förtjäna anföras: »Jag fruktar mera för svårigheten att bibehålla Norrige än att eröfra det. Dertill fordras män med jemnhet, kraft och kanske hårdhet för att verka på en hård och mindre fördärfvad nation. Och hvarifrån skola dessa komma hos ett klemigt och blödigt folk, som vi verkeligen äro.»[4]

Såsom af den här lämnade korta redogörelsen torde framgå, äro de Livijnska brefven en synnerligen underhållande läsning. Stilen är kärnfull, och den personlighet, som däri träder oss tillmötes, är i mycket synnerligen sympatisk med sin kärfva rättskänsla och obändiga individualism, sin beundran för de utpräglade personligheterna och sin skarpa blick för den mänskliga svagheten, icke minst när den manifesterar sig hos hans egna landsmän. Flerstädes innehålla brefven verkliga fyrverkerier af sarkasmer, än mera godmodiga såsom då förf. på tal om Göteborg skildrar de till häst utstyrda handelsbokhallarne, »härstädes en mäktig kast och som spelar gardesfänd-

---

[1] Se sid. 153.
[3] Sid. 38.
[2] Se sid. 161, 162.
[4] Sid. 232.

rikarnes role i Stockholm»,[1] än tämligen blodiga såsom hans anmärkning på tal om bestickning, att »för svensken äro kalaser farligare än penningar, och att dessa utvägar ibland äfven blifvit nyttjade utvisar till och med Modées verk».[2]

Korrekturläsningen lämnar på sina ställen ett och annat öfrigt att önska och de af utgifvaren bifogade upplysande noterna synas ibland väl knapphändiga och ej alltid redigerade med erforderlig konsekvens.

H.

[1] Sid. 29.
[2] Sid. 238.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Antikvarisk Tidskrift för Sverige. D. 18: H. 2. L. Levander, Sagotraditioner om sveakonungen Adils. — K. Stjerna, Fasta fornlemningar i Beovulf (med 46 fig.)

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. På uppdrag af Södermanlands fornminnesf. utg. af I. Fehr. 14. T. J. Arne, Om det forntida Södermanland. Några bidrag till historien om dess bebyggande. Med 115 fig.

Fataburen. 1909, 1. G. Cederblom, Några af våra äldsta spånadsredskap och deras ättlingar. Med 19 fig. — S. Ambrosiani, Lår från Mysslinge, Uppland, och dess släktingar. Med 16 fig. — G. Upmark, En gesällbok från 1700-talet. — 2. Ant. Flentzberg, Offerkällor och trefaldighetskällor. — P. G. Wistrand, Ättartal hos Sveriges allmoge. — 3. Ant. Flentzberg, Offerkällor och trefaldighetskällor. — Gotländsk bröllopsmusik. — J. Sandström, Ett »folkligt» vältalighetsprof från 1778.

Jernkontorets Annaler. 1909, 1. M. B. Swederus, Bidrag till kännedomen om Sveriges bergshandtering 1612—1654.

Julbok för Västerås stift. På uppdrag af stiftets missionskonferens utgifven af en kommitté. 1909. E. Kjersén, Altarskåpet i Köpings kyrka. Med 2 illustr. — K. Hult, Kristine kyrka i Falun. — Aug. Johansson, Från den gamla goda tiden — D. Johansson, Grängesberg. Med 7 illustr. — J. Th. Boëthius, Engelbrektsmonumentet i Norberg. Med 1 illustr. — K. Hult, Uppbostenen i St. Skedvi. Med 2 illustr.

Kungl. Krigsvetenskaps-akademiens handlingar och tidskrift. 1909. H. 8. G. Björlin, Johan Baner, anm. af [C. O.] N[ordensva]n. 17 18. V. Key, Lifgrenadjärregementet under krigsåren 1808—1809, jämte biografiska anteckningar, samlade af R. Stenbock; O. Bergström, Kungl. Hälsinge regementes chefer, anm. af [C. O.] N[ordensva]n. — 23. H. E. Uddgren, Kriget i Finland 1714; H. Schulman, Striden om Finland 1808—1809, anm. af [C. O.] N[ordensva]n.

Läsning för svenska folket. 1909, 1. E. Svensén, Bilder ur Sveriges forntid. 2. — H. Levin, Forna tiders mörker och vidskepelse. — 2. A. Kempe, Ett hundraårsminne, den 6 juni 1809. — H. Levin, Forna tiders mörker och vidskepelse. — 3. H. Levin, Forna tiders mörker och vidskepelse. — E. Svensén, Baltzar von Platen och Göta kanal. — 4. E. Odhner, De gamla nordbornas föreställning om döden. — Till Gustaf II Adolfs minne. Den 6 november 1909.

Meddelanden från Örebro läns fornminnes-förening. 1909. [H.] 4. K. O. Lindblom, Kungsstugan i Örebro. Med 26 fig. — Ad. Kjellström, Arbetena vid Örebro Nikolaikyrka. Med 3 illustr.

Meddelanden 9 från föreningen för Stockholms fasta försvar. 1909, November. Rydeberg, Fr., och C. Bennedich, Poltava.

Tidskrift i fortifikation. 1909: H. 1—3. Bihang. L. W:son Munthe, Kongl. fortifikationens historia. D. 3: 4.

Tidskrift i militär hälsovård. 1909, 1. K. E. Lindén, Sjukvård och läkare under kriget 1808—1809, anm. af F. M. Melin. — F. Lennmalm. Svenska läkaresällskapets historia 1808—1908, anm. af Edw. Edholm. — **3.** D. W. Westrell, Anteckningar under fälttågen 1813 och 1814. Utg. af Edw. Edholm. Med 1 portr.

Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från präster i stiftet. **1909. Årg. 6.** C. Stenbeck, Södertelje kyrka. — E. J. Andersson, Tångeråsa kyrka. — E. Lundgren, Från Öja och Västermo. — H. Södersteen, Askersund fordomdags.

Vårt Försvar 1909. O. Kuylenstjerna, Karl XII:s drabanter. Med 1 portr. o. flera illustr. i texten.

Norsk Militært Tidsskrift. 1909, H. 8. 2 bidrag til den store nordiske krigs historie. [Armfelts återtåg öfver Tydalsfjällen.] Ved J. O. Wahl. — J. O. Wahl, Den norske hærs utvikling mellem Gyldenlöwefeiden og den store nordiske krig 1680—1700. — **12.** S. A. Sörensen, Fra Kalmarkrigen.

Danske Magasin. Femte Række. Bd 6: H. 4. Nogle Aktstykker fra udenlandske Arkiver ved K. C. Rockstroh. (Innehåller bl. a. En Skrivelse fra Korfitz Ulfeld til Carl Gustaf Wrangel o. To Breve fra Jörgen Rosenkrantz til Carl Gustaf Wrangel. 1658.) — **Sjette Række. Bd 1: H. 1.** W. Christensen, Staffen Hanssön Stephanius's Designatio variorum documentorum et antiquitatum. (Fortsættes.) — O. C. L. Vangensten, Erik af Pommern i Venedig 1424. Antonio Morosinis Krönike og Aktstykker fra Archivio di Stato ai Frari, Venedig.

Historisk Tidsskrift. Ottende Række, udgivet af den danske historiske Forening, ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fridericia. **Bd 2: H. 3.** K. Fabricius, Griffenfeld og Fuenmayor. En Studie over dansk Udenrigspolitik. (Sluttet.) — L. Weibull, Annalerne og Kalendariet fra Colbaz. — E. Jörgensen, Helgendyrkelse i Danmark, anm. af J. Steenstrup.

Militært Tidsskrift. Udgivet af Det krigsvidenskabelige Selskab. (Khvn.) **1909, N:o 3.** M. R. Skade, For et kvart Aartusinde siden. [Köpenhamns belägring af svenskarna.]

Baltische Monatsschrift. 1909, November. Ein Schreiben Otto v. Mengdens an den livländischen Generalgouverneur Grafen Magnus Gabriel De la Gardie von J. 1652.

Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll och meddelanden. VIII. 1907—08 (tr. 1909). A. Hjelt, Mikael Agricola Uuden Testamentin kääntäjänä. (Juhlaesitelmä Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikokouksessa 19 p. tammik 1908.) — J. W. Wallinheimo, Kuvauksia muutamain Keski-Hämeen seurakuntain uskonnollissiveellisistä oloista. — V. Perälä, Boëtius Murenius, Turun kymnaasin lehtori ja Ahvenanmaan piirirovasti. — K. R. Menander, Eräs virkaerojuttu Kustaa Vaasan aikana. — H. Biaudet, När utgafs konung Johan III:s liturgi? — M. G. Schybergson, En dansk publikation om bröderna Jakob och Erik Ericksson och deras anhängare. — H. Råbergh, En

skrapa af prästaståndet 1770 till Borgå domkapitel. — H. Råbergh med tillägg af A. R. Cederberg, Församlingsprotester mot Anjalaförbundet.

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1908 (**tr. 1909**). A. Feuereisen, Russenfurcht in Livland und Schweden vor Ausbruch des Grossen Nordischen Krieges.

Allgemeine Schweizerische Militärzeitung. 1909, N:o 29. Poltawa und Karl XII.

Altpreussische Monatsschrift. 1909, H. 3. G. Sommerfeldt, Aus der Korrespondenz der drei Städte Königsberg während des Schwedenjahres 1656.

Annalen des Vereins für Nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung. 1908 (tr. 1909). Bd 38. Aufzeichnungen des Pfarrers Plebanus von Miehlen aus den Jahren 1636/37. Im Auszug mitgeteilt von F. Heymach.

Anzeiger für schweizerische Geschichte. 1909, 5. G. Löw, Die erste Erwähnung der schwedischen Einwanderung in die Schweiz.

Das Bayerland. Herausgegeben von H. Leher. **Jahrg. 19, 1908.** A. Clementi, König Karl XII. von Schweden, Herzog von Zweibrücken.

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1909. Bd 22: H. 2. Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausgegeben v. Fr. Arnheim. Bd 1. 1729 bis 1746. anm. af H. v. Petersdorff.

Forschungen zur Geschichte Bayerns. Herausg. v. M. Doeberl u. K. v. Reinhardstöttner. **Bd 16. 1908.** L. Schaedel, Gustav Adolf von Schweden in München.

Hansische Geschichtsblätter. 1909, 1. H. Krabbo, Nordeuropa in der Vorstellung Adams von Bremen. Mit 2 Karten. — **2.** W. Schlüter, Zur Geschichte der Deutschen auf Gotland.

Historische Monatsblätter für die Provinz Posen. 1908, N:o 10. Th. Wotschke, Ein Notschrei aus dem Jammer des Nordischen Krieges.

Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine. 1909, August. Die Poltawafeier.

Mannius. Zeitschrift für Vorgeschichte. Organ der Deutschen Gesellschaft für Vorgeschichte. Herausgegeben v. G. Kossina. O. Montelius Das Sonnenrad und das christliche Kreuz. Mit 72 Textabbildungen.

Militär-Wochenblatt. 1909, N:o 4, 38, 39, 71, 72, 73. Roessel Vor zweihundertfünfzig Jahren. [Innehåller en framställning af den andel, som de brandenburgska trupperna hade i det svensk-danska kriget 1658—59.] — **81.** Zu den Tagen von Poltawa. — **117, 127, 128 141, 149, 150.** Roessel, Vor zweihundertfünfzig Jahren.

Mitteilungen der literarischen Gesellschaft Masovia 1909. H. 14 G. Sommerfeldt, Der Konflikt des Freiherrn Jonas Kasimir zu Eulenburg mit den preussischen Ständen vom Mai 1656, und Eulenburgs Berichte über die Gesandtschaftsreise zum Zaren Alexei nach Riga.

Mitteilungen des Vereins f. Anhaltische Geschichte u. Altertumskunde 1909. Bd 11: H. 2. H. Suhle, Die Stadt Bernburg im dreissigjährigen Kriege. 1629—50.

Mitteilungen des Vereins für Geschichte Dresdens 1909. H. 21 O. Trautmann, Raditz bei Dresden. Verfassung, Wirtschaft und Schicksale des Dorfs und seiner Kirchfahrt. Mit Plänen und Abbildungen.

onatsblätter. Herausgegeben von der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde. **1909, Mai/Juni.** Fr. Müller, Papismus und Calvinismus in Schwedisch-Pommern. — **Oktober.** Reise der schwedischen Schwester Friedrichs des Grossen durch Vorpommern. Von v. P.

ühlhäuser Geschichtsblätter. Zeitschrift des Altertumsvereins für Mühlhausen i. Thür. u. Umgegend. **1908/09. Jahrg. 9.** R. Bemmann, Die Kosten des dreissigjährigen Krieges für die Stadt Mühlhausen i. Thür.

ommersche Jahrbücher. Herausgegeben vom Rügisch-Pommerschen Geschichtsverein zu Greifswald und Stralsund. **1909. Bd 10.** H. Klaje, Des Grossen Kurfürsten Stürme auf Greifswald im Jahre 1659. Hierzu eine Skizze.

ræhistorische Zeitschrift. Herausg. v. C. Schuchhardt, K. Schumacher, H. Seger. **1909. Bd 1: H. 1.** O. Montelius, Über die Benutzung steinzeitlicher Gräber während der Bronzezeit (5 Textabb.).

:hriften des Vereins f. Geschichte u. Naturgeschichte der Baar und der angrenzenden Landesteile in Donaueschingen. 1909. H. 12. F. Rech, Bräunlingen zu Kriegszeiten. Mit einer Stammtafel. (Kap. 2 Bräunlingen im Schwedenkrieg.)

:hwäbisches Archiv. 1909, No. 1/2. P. R. B. Eberlin, Turba Suecicus Monasterii Weissenaw. Herausg. v. Fox.

ıe Pennsylvania Magazine of history and biography. 1909, January. H. L. Carson, Dutch and Swedish settlements on the Delaware. — A. Reincke, Journal of a visit among the Swedes of West Jersey, 1745.

Öfversikter och granskningar

enska sjöhjältar, V. Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm. Danska kriget 1643—1645. Af ARNOLD MUNTHE. Förra delen, XII + 344 sid. Senare delen 1, VIII + 214 sid. Senare delen 2, VIII + 220 sid. Stockholm 1905—1910.

Det gifves olika sätt att skrifva sjökrigshistoria. Man kan be-ckta sjökriget som en tämligen isolerad företeelse, man beskrifver ttans utrustning och sammansättning, lämnar kanske biografiska pgifter om öfverbefälhafvaren och andra officerare, följer sedan ttans färd, skildrar sjöslag och andra anmärkningsvärda händelser der ett sjötåg o. s. v. En sådan framställning kan utan tvifvel ra nytta, om de lämnade uppgifterna äro riktiga. Men det fattas ck något väsentligt. För att kunna förstå *betydelsen* af flottans telser, dess framgångar och motgångar, måste man också studera get till lands och diplomatiens verksamhet, d. v. s. historien om sjökrig växer ut till att blifva historien om *hela* kriget.

Det är något sådant, som inträffat med ofvanstående arbete. fattarens uppgift var väl från början att skildra de tre »sjöhjäl-na» Fleming, Wrangel och Anckarhielm, men han har mycket tigt insett, att berättelsen om deras bedrifter skulle blifva ensidig, många moment komme att blifva oförklarade eller missförstådda, man icke toge vederbörlig hänsyn till landtkriget på de olika gsskådeplatserna och underhandlingar, som samtidigt pågingo.

En öfversikt af kriget 1643—45 i stora drag finnes visserligen Fridericias bekanta arbete *Danmarks ydre politiske historie i en fra freden i Prag til freden i Brömsebro (1635—1645)*, n denne säger själf, att han tagit hänsyn till krigshändelserna last för så vidt de haft betydelse för förståelsen af de diploma-ka förhandlingarnas gång. En mängd faktiska uppgifter rörande kriget återfinnas i Zetterstens *Svenska flottans historia åren 35—1680*, men något försök att uppvisa sammanhanget mellan ndelserna har tydligen icke ingått i planen för detta arbete, ars största förtjänst ligger uti den noggranna redogörelsen för flottans ganisation. Vi erinra vidare om dansken Bruuns specialunder-sökningar om striderna vid Listerdyb och slaget på Kolberger Heide. staf Horns fälttåg i Skåne och kriget på norska gränsen har be-

handlats af Vilh. Vessberg, det sistnämnda äfven af norrmannen C. O. Munthe (»Hannibalsfejden»). Äfven i den holländska litteraturen finnes åtskilligt att inhämta rörande kriget 1643—45, särskildt i G. W. Kernkamps arbete *De Sleutels van de Sont*. En utförlig sammanhängande framställning af hela kriget, grundad p. jämförande studier af de olika faktorer, som inverkat på händelserna gång, har dock hittills saknats. Men nu ha vi, tack vare kommen dörkapten Munthe, fått ett sådant arbete, skrifvet af en per son, som är fullt inne i alla sjömilitära förhållanden och på samm gång har ett lifligt historiskt intresse. Arbetet har också blifvit u märkt.

Förf. har icke nöjt sig med att anlita den tryckta litteraturen utan har därjämte gjort grundliga arkivstudier i riksarkivet, krig arkivet, flottans arkiv. En förteckning på såväl tryckta som otryck källor meddelas i början; däremot förekomma källhänvisningar i öfrigt icke annat än undantagsvis. I allmänhet kan man dock sammanhanget se, hvarifrån uppgifterna äro tagna.

Kriget 1643—45 var fördeladt på många krigsskådeplatser bå till lands och till sjöss: jutska halfön, Skåne, Halland, Västergötla och Värmland, Jämtland, Östersjön, Kattegat, Nordsjön. Detta me för vissa svårigheter vid ämnets behandling. Man har att välja två alternativ: antingen att taga hvarje krigsskådeplats för sig ell också att följa en så vidt möjligt kronologisk ordning. Det för som kanske kan synas redigast, har den olägenheten, att händelser icke komma i rätt ordningsföljd; det senare åter medför en splittring, man måste gå fram och tillbaka ifrån den ena kri skådeplatsen till den andra. Förf. har emellertid föredragit d sistnämnda utvägen, men det gör, att t. ex. kriget på jutska hal förekommer på fyra olika ställen och likaså kriget på norska gr sen. Möjligen kan man ha olika meningar om den lämpligaste f delningen, men i det hela tro vi, att förf. träffat det rätta, i s nerhet om man besinnar, att han särskildt åsyftat att konsta den växelverkan, som ägt rum mellan sjökriget och landtkriget.

Det nu antydda förhållandet — att kriget fördes på ma vidt skilda platser — gjorde också, att det var mycket svårt regeringen att åstadkomma öfverensstämmelse mellan krigsrörelser i synnerhet som man i följd af de dåliga kommunikationerna ic tid fick reda på hvad som hände. De menliga följderna häraf förf. ofta tillfälle att påpeka. Sålunda skedde infallet i Skåne sent, och stora flottan kom för sent ut, hvarigenom kung Kris fick tid att utrusta sin flotta. Förf. lämnar en förträfflig redogör för dessa och andra omständigheter, som förklara, hvarför Torsten trots sina stora framgångar i början af kriget — han hade ju en månad intagit nästan hela jutska halfön — icke kunde öfver trupper till öarna. Vi fästa särskildt uppmärksamheten på den tjänstfulla utredning förf. gjort rörande den af Louis De Ge Holland värfvade hjälpflottans misslyckade expedition på våren 1 Han har bl. a. konstaterat orsaken till att denna först i börja

maj kom fram till Listerdyb på Jyllands västkust. Det var meningen att den sedan skulle segla rundt Skagen till Lilla Bält för att möjliggöra en landstigning på Fyen. Men detta förhindrades genom Kristian IV:s raska ingripande med danska flottan, som han fått färdigrustad redan i slutet af mars. Han var då så säker på att fienden icke skulle komma öfver till öarna, att han själf vågade sig på ett angrepp mot Göteborg för att därigenom möjligen förmå svenskarne att draga sig från Halland och Skåne. Att han därjämte med sitt sjötåg till Göteborg skulle haft för afsikt att hindra den i Holland under utrustning varande flottan att förena sig med stora svenska flottan, som på vissa håll uppgifvits, anser förf. däremot osannolikt; han skulle i så fall icke seglat långt in i svenska skärgården, där motvind eller stiltje kunde hindra honom att komma ut. Emellertid måste han uppge försöket att intaga Göteborg vid underrättelsen om den holländska hjälpflottans ankomst till Jyllands västkust; han skyndade dit och tvang den att återvända. Enligt förf. skulle striderna vid Listerdyb i maj 1644 icke vara omtalade hos Kernkamp; detta måste dock bero på ett missförstånd, ty de omnämnas både i texten (sid. 90 o. f.) och i bil. IV.

Vi komma nu till stora flottans expedition juni—augusti 1644, som man kan följa dag för dag tack vare Flemings, sedan af Wrangel fortsatta journal och den förres brefväxling, som för Bruun varit så godt som obekant. Den utgör dock ett viktigt komplement till journalen, hvarförutan man icke kan rätt förstå Flemings handlingssätt.

Förf. finner det egendomligt, att Flemings instruktion, som är daterad den 30 maj, förutsätter, att flottan skall hjälpa Torstenssons armé öfver till öarna, ehuru regeringen den 27 i samma månad anbefallt Torstensson att uppskjuta detta anfall och i stället vända sig mot Gallas. Det är emellertid att märka, att regeringen äfven enligt brefvet af den 27 maj tänkte sig möjligheten af en expedition till öarna. Just när detta bref höll på att skrifvas, spreds ett rykte, att Torstensson lyckats öfversända något folk till Fyen och Själland och till och med intagit Kallundborg. Han fick därför order att icke sålunda släppa det han i Danmark inkräktat utan koopererra med skeppsflottan för utförandet af den förra planen och Själlands bemäktning». Vidare aflät regeringen, på samma gång som instruktionen för Fleming utfärdades — den 30 maj — en ny skrifvelse till Torstensson. Såväl i denna skrifvelse som i instruktionen användas ganska försiktiga ordalag; regeringen förklarar sig icke med visshet veta, huru vidt Gallas kan hafva förorsakat fältmarskalken till »motion» in i Mecklenburg och Pommern; om han ännu icke hunnit sig föranlåten att begifva sig dit, borde han så mycket lättare kunna fortsätta sin »intention med Fyens inkräktelse»; hade han åter blifvit tvungen att med armén gå till »tyska sjökanten», skulle han försöka att öfverföra så mycket folk, han kunde mista, till Lolland och Falster eller direkt till Själland. I sista hand skulle det emellertid bero på Torstensson att i samråd med Fleming afgöra hvad som var möjligt att utföra af allt detta. Det heter också i instruk-

tionen, att Fleming »så vidt möjligt är och sig göra låter» skulle transportera en del af Torstenssons armé öfver till danska öarna. Regeringens order till Torstensson och till Fleming synas således ganska väl kunna förlikas med hvarandra. En annan sak är, att man kan undra öfver att regeringen öfver hufvud trodde på möjligheten att kunna verkställa en landstigning på öarna, innan den fientliga flottan var instängd eller slagen. Förf. framhåller, att sådan enligt nyare tids uppfattning anses stridande mot krigets lagar.

Hvad beträffar slaget på Kolberger Heide, anser förf., att Flemings ledning af svenska flottan var öfverlägsen, men anmärker, att han skeppschefer saknade erforderlig öfning. Efter slaget gick flottan som bekant in i Kielfjorden och blef där under en hel månad blockerad af den danska. Förf. har lyckats att med stor noggrannhet bestämma flottans rörelser och lägen under olika skeden af blockaden samt reda ut hela sammanhanget. Att Fleming stannade så länge kvar, berodde därpå, att Torstensson, som Fleming enligt sin instruktion var skyldig att rådfråga, ville att man skulle invänta de hjälpflotta, som De Geer för andra gången höll på att anskaffa i Holland. Fleming hade plan för utbrytning färdig och ämnade gan på gång gifva sig i väg. Först efter Flemings död seglade svenska flottan ut ur Kielfjorden den 30 juli utan att den danska kunde hindra det, men återvände märkvärdigt nog följande dag. Orsaken till denna besynnerliga manöver har förf. kunnat på tillfredsställande sätt förklara. Det berodde hufvudsakligen på provianteringsförhållanden. Innan flottan lämnade Kielfjorden, hade Torstenssons proviantmästare anländt till Kristianspris och vidtagit åtgärder för att skaffa proviant till hemfärden, men då den länge efterlängtade sy västvinden blåste upp morgonen den 30 juli, ville man ej vänta längre utan afseglade med proviant endast för några få dagar. M ningen var att så snart som möjligt uppnå de svenska skären, m efter ett och ett halft dygns segling hade man ej ens hunnit t Femern — vinden hade flere gånger kastat om och blef vid mi dagstiden den 31 juli ostlig. Därför beslöt man att vända o Den andra utbrytningen ägde sedan rum natten mellan den 1 o 2 augusti, och den 5 var flottan välbehållen inne i Stockhol skärgård.

Ungefär samtidigt anlände den i Holland värfvade flottan und befäl af amiral Martin Thijsen till Göteborg och lyckades sed taga sig fram till Östersjön genom Öresund, hvilket var en obehag öfverraskning för danskarna, som dittills litat på Kronborgs förmå att hejda en norrifrån kommande flotta och därför anordnat sjöf svaret vid Köpenhamn med hänsyn till ett angrepp från söder. kunde de icke hindra föreningen mellan den svenska flottan och d värfvade. Därefter följer slaget vid Femern den 13 okt. 1644. Karl Gustaf Wrangel såsom »öfverkommendant» förde befälet öf de förenade flottorna. Man har anklagat Wrangel för att icke ha dragit tillräcklig fördel af den lysande seger han vann. Förf. äg denna fråga en noggrann undersökning och kommer till det res

tatet, att man icke rättvisligen kan förebrå Wrangel vare sig att han underlåtit att föra trupper från Jylland öfver till öarna eller att han icke hindrat den danska hären i Skåne att komma tillbaka till Själland. Hvad beträffar landstigningen på öarna, var en sådan ej gärna möjlig, sedan Torstensson med sin armé dragit långt in i Tyskland. I Jylland fanns endast en kår på omkr. 4,000 man under öfverste Helmut Wrangel, och denne hade tillräckligt att göra för att hålla danskarna stången på halfön. Situationen i Skåne åter var sådan, att regeringen själf ansåg det fördelaktigare att få fienden bort därifrån än att kvarhålla honom.

Wrangel öfvervintrade med en afdelning af flottan i Wismar. Det har anmärkts, att han fram på våren låg overksam kvar där onödigt länge. Förf. tager honom i försvar äfven mot denna anklagelse och visar, att han i själfva verket hade mycket att göra med flottans utrustning m. m. utom det att regeringen gifvit honom order att icke utlöpa förr än stora flottan under Erik Ryning kom ut från Stockholm. Meningen var, att Ryning, sedan han förenat sig med Wrangel, skulle afskära förbindelsen mellan Själland och Skåne samt verkställa det länge planerade angreppet på öarna. Men de stora förhoppningar man fäste vid denna expedition gingo ej i uppfyllelse. Flottan blef en hel månad uppehållen af motvind i Stockholms skärgård och råkade sedan ut för svåra stormar. Föreningen mellan flottorna ägde rum först den 5 juli, och när man ändtligen var färdig att samverka med Horn i Skåne, slöts freden. I detta sammanhang har förf. gjort en intressant undersökning rörande farvattnet mellan Saltholm och Skåne, den s. k. Flinträunan, en benämning som dock synes ha börjat användas först långt in på 1700-talet. En hufvuduppgift för Horn var att intaga Malmö, men detta kunde svårligen låta sig göra, förr än flottan afskurit tillförseln till staden. Horn korresponderade med Ryning och var mycket angelägen att flottan så snart som möjligt skulle segla upp i Sundet. Men hvilken väg? Att bryta sig igenom Drogden (farvattnet mellan Amager och Saltholm), där danskarna vidtagit nödiga försvarsåtgärder, ansågs vara att riskera flottan. Hvad åter beträffar vägen öster om Saltholm, ville Ryning först noga upploda farvattnet och sedan möjligen sända några mindre fartyg fram till Malmö den vägen. Förf. visar, att amiralens försiktighet ej var omotiverad. Enligt en samtida »sjömärkesbok» (seglingsbeskrifning) fanns ingen farled för större fartyg genom »Flinträunan». Första gången en flotta eller rättare en del af en flotta passerade därigenom var år 1700, hvarvid dock flera skepp stötte på grund. Det är först under senare hälften af 1800-talet som Flinträunan blifvit en fullt säker farled.

Emellertid afbrötos alla vidare företag genom underrättelsen om fredens afslutande. Äfven fredsunderhandlingarna hade tagit intryck af händelserna till sjöss, och förf. har också ägnat vederbörlig uppmärksamhet åt denna sida af saken. Hit hör bl. a. historien om huru holländarna, begagnande sig af situationen, skickade en impo-

nerande örlogsflotta under amiral de With till de danska farvattnen i början af sommaren 1645 för att tvinga kung Kristian till eftergifter med afseende på sundstullen. Konvojerande flera hundra handelsfartyg seglade de With igenom Öresund förbi Kronborg och Köpenhamn utan att betala tull. Denna uppseendeväckande episod skildras af förf. riktigt con amore.

Med arbetet följa mycket upplysande planer öfver slaget på Kolberger Heide, svenska flottans blockering i Kielfjorden och slaget vid Femern samt vidare en karta till kriget på danska halfön och en karta till kriget på norska gränsen. Slutligen förtjäna illustrationerna också att omnämnas, däribland porträtt af Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Lennart Torstensson m. fl. samt vackra teckningar af amiral Hägg, utförda med finess och sakkännedom.

Det har försports, att förf. redan börjat syssla med nya forskningar, denna gång rörande svenska flottans historia under en senare period. Vi önska honom fortfarande samma framgång som hittills och all den uppmuntran han så väl förtjänar.

Severin Bergh.

Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset. Åttonde delen. Af Ernst Carlson. **Karl XII.** Tredje delen. Sthm, Norstedt & Söners förlag. X + 493 + 139 sid. jämte kartor.

Det är alltid med ett visst vemod, som man emottager posthuma arbeten af i förtid bortgångne författare, särskildt när arbetet i fråga, såsom här är fallet, i åratal för att ej säga årtionden utgjort föremål för författarens intensiva intresse och tagit hans lediga tid, hans tankar och arbetskraft i anspråk. De, som kände författaren, kunna ej undgå att lifligt erinra sig den personlighet, som för ej länge sedan stod till synes lifskraftig och energisk midt ibland oss och med oaflåtlig ifver arbetade vidare på detta verk, som han fattade såsom en lifsuppgift och som han längtade efter att en gång, ostörd af de många ämbetsplikterna, få föra till slut.

Själf emotsåg Ernst Carlson med en viss spänning den länge afsedda men oupphörligt uppskjutna publikationen af sin bok om Karl XII, både därför att ämnet var aktuellt och omdiskuteradt och därför att hans egen mening var så utpräglad och så djupt känd, att ett bestridande däraf nästan syntes honom såsom ett personligt angrepp. Utan tvifvel var C. ömtålig för kritik och hans polemiska författarskap tog därför gärna en bitter karaktär. Men han kunde ju också med skäl knyta vissa förhoppningar vid sitt mångåriga arbete, hoppet om erkännande för gediget och redbart forskningsarbete och för att hafva åstadkommit ett verkligen värdefullt bidrag till skildringen af en af den svenska historiens in-

tressantaste epoker. C. fick emellertid aldrig upplefva den efterlängtade stunden, då hans första del af Karl XII:s historia utkom. Först ett år efter hans bortgång utkom den imponerande volymen, försedd med ett för fyra år sedan nedskrifvet företal af författaren själf jämte några ord af utgifvaren, förste arkivarien Th. Westrin.

Af C:s eget förord — liksom af titeln — framgår, att han fattade sin bok såsom en direkt fortsättning af faderns, F. F. Carlsons, ofullbordade verk och att han hoppades att kunna föra detta till slut i trenne delar, af hvilka den första skulle omfatta tiden från 1706 till 1710, den andra från 1710 till 1715 och den sista från 1715 till konungens död 1718. Den första af dessa tre delar låg färdig i manuskript och var delvis uppsatt i korrektur vid författarens frånfälle. Utgifvaren har med stor pietet och med synnerlig omsorg utfört sitt uppdrag, som icke var utan svårigheter, då ju manuskript liksom korrektur måste underkastas en redaktionell granskning, sådan som författaren själf kan förmodas hafva vidtagit, om han ombesörjt publiceringen. Sådant arbetet nu föreligger, är dess utgifning mönstergill både i anseende till typografisk utstyrsel och konsekvens och noggrannhet i återgifvandet af namn och citat. De talrika kritiska noterna äro sammanförda i slutet af volymen för att ej försvåra läsandet af texten. Blott enstaka, särskildt belysande citat eller uppgifter äro meddelade såsom noter under densamma. Det omfattande, väl valda kartmaterialet underlättar i väsentlig mån studiet af de krigshistoriska skildringarna.

Det kan nu sägas ifrån så godt först som sist, att den föreliggande boken är ett mycket duktigt arbete, grundadt på omfattande, självständiga forskningar och skrifvet i en lättläst, klar och tilltalande stil. C:s hurtiga, rakt på sak gående väsen speglar sig i hans framställningskonst, som har ganska litet af faderns spekulativa finhet och statsmannamässigt afvägda omdömesformulering, men i stället en omedelbar enkelhet och friskhet, som göra skildringen lättflytande och medryckande. Allmänna resonnemang knyta sig alltid direkt till faktiska uppgifter och framstå såsom sunda, nära till hands liggande iakttagelser eller omdömen, som meddelas för att motivera en viss genomgående åskådning, hvarom mera nedan. Någon gång har anmälaren antecknat onödiga upprepningar af fakta eller omdömen; de bero kanske på den långa tid, under hvilken affattandet af självva manuskriptet ägt rum. I komposition och stil är arbetet för öfrigt i regel förträffligt.

Äfven den omsorgsfulla forskningen förtjänar loford såsom fullt motsvarande moderna vetenskapliga kraf. C. har ingått på en detaljerad granskning af bevarade akter, af samtida anteckningar och krönikor liksom af senare författares framställningar. Icke minst har han tagit grundlig kännedom om den moderna speciallitteraturen, som i ganska rikt mått ägnats Karl XII:s historia under den senaste tiden såväl inom som utom vårt land, och särskildt i den utsträckning, som utan mera omfattande studiebesök i ryska bibliotek torde vara möjlig, begagnat den ryska litteraturen i ämnet. Genom

resor har C. äfven förvärfvat en personlig kännedom och mening om terrängförhållanden vid viktigare krigsskådeplatser. Det sällsynt noggrant utarbetade kritiska anhanget fyller halftannat hundratal sidor och innehåller en stor rikedom af källcitat, kritiska excurser och litteraturhänvisningar. Man kan endast beundra författarens kraft till att midt bland kräfvande ämbetsgöromål af helt annan art finna tid till en så omfattande vetenskaplig forskargärning.

Att ingå på en närmare redogörelse för innehållet af detta verk medgifver icke utrymmet, ej heller syftet med denna anmälan, som icke vill föregripa det självstudium, som säkerligen hvarje historiskt intresserad person i vårt land skall ägna denna bok. Genom föregående specialuppsatser och kritiker har C. dessutom i de flesta viktiga punkter redan meddelat eller antydt hufvudresultaten af den forskning, som nu framlagts i en omfattande skildring af ett helt tidsskede i Karl XII:s historia och med hela den stora kritiska apparaten såsom stöd. De utomordentliga händelser och den väldiga omkastning i de nordeuropeiska maktförhållandena, hvarom detta tidsskede har att förmäla, försäkra ytterligare den föreliggande boken om en intresserad läsarekrets. Anmälaren vill dock här nedan dels meddela några reflektioner, som studiet af C:s verk väckt hos honom och som röra förhållandet i stort mellan detta verk och det hvaraf det vill utgöra en fortsättning samt öfverhufvud de växlande uppfattningar af Karl XII:sproblemet, som framträdt inom de senaste årtiondenas historiska vetenskap, dels också i samband med en kort öfversikt af innehållet diskutera några mer omstridda specialfrågor ur den här behandlade stora krisens historia.

* * *

F. F. Carlsons berömda verk öfver de pfalziska konungarnes historia tillhör som bekant den svenska historieskrifningens yppersta alster. Det kan till och med sägas utgöra dess första fullt moderna vetenskapliga verk, då ju Geijers epokgörande arbete ännu väl mycket bär prägeln af det filosofiska genombrott, som han själf var med om att skapa, för att kunna karakteriseras såsom fullt modernt. Med mycken säkerhet, ehuru så godt som utan föregångare, tecknade F. F. Carlson häri hufvuddragen af ett helt tidehvarfs öden i vårt folks lif. Det kritiska skarpsinne med hvilket han genomforskade det äkta källmaterialet till detta tidehvarfs historia, så långt detta för åstadkommandet af en öfversikt öfver perioden i dess helhet var möjligt och nödvändigt, den säkra systematiska kompositionen med den klara, eleganta stilen, samt främst den fina, på såväl vidsträckta historiska och filosofiska studier som verklig statsmannainsikt och erfarenhet hvilande uppfattningen af de historiska tilldragelserna och personligheterna under samma epok, göra hans arbete till ett af de mest lärorika och fängslande, som vår historiska litteratur äger. Det tillhör också fortfarande ett af denna litteraturs

mest lästa arbeten. Dess egenskaper karakterisera detsamma såsom en under påverkan af den samtida tyske historieskrifvaren Ranke vunnen utveckling af den Geijerska historieskrifningen.

Att fortsätta ett dylikt, så godt som klassiskt verk flera årtionden efter det att dess sista del utkommit och mer än ett halft sekel efter det att det erhöll sin planläggning och sin bestämda karaktär, är en ganska vansklig uppgift. Den historiska vetenskapen är stadd i en oafbruten utveckling. Fordringarna på kritisk genomarbetning af källmaterialet och på stil och komposition ändras och skärpas städse, och synpunkterna för de historiska företeelsernas bedömande växla. Huru uttömmande och kritiskt fulländadt också ett historiskt arbete kan synas, har det därför alltid en i viss mån blott hypotetisk eller temporär giltighet. Det är alltid en produkt af de andliga faktorer, som behärska samtidens odling, det besvarar de frågor, som den då lefvande generationen ställer till den förflutna tiden och gör mer eller mindre medvetet gällande en uppfattning af den historiska utvecklingens resultat såsom liktydigt med det politiska och kulturella läge, hvari den egna samtiden befinner sig. Äfven F. F. Carlsons berömda verk ligger under samma allmänna lagar för den historiska vetenskapens utveckling och blir såsom alla historiska arbeten efterhand i någon mån föråldradt inför en senare tids kritik och åskådningssätt, låt vara att, sedan detta verk kom till, knappt någon epok i egentlig mening kommit att markera liksom en ny gränslinje mellan gammalt och nytt inom vår historieskrifning.

De senaste årtiondenas historiska forskning utmärkes kanske mest af en växande intensitet i källmaterialets samlande och bearbetande. Den moderna detaljforskningen har satt in och uppställer gärna fordran på fullständighet, så vidt möjligt, i källmaterialets samlande. Den fordrar en kritisk granskning och värdesättning af källorna, som visserligen icke principiellt skrider utöfver hvad F. F. Carlsons samtid fordrade men dock förutsätter en större erfarenhet af historiska källors relativa värdeförhållande och väl också en utvecklad metodik. Den älskar att fördjupa sig i utredningen af smärre episoder och att i monografisk form följa institutioners eller särskilda personers öden. Så växer städse mängden af bidrag till ett folks eller ett tidsskedes historia och jämsides härmed framträda tid efter annan krafven på nya, mer omfattande sammanfattningar af forskningens resultat. Det karolinska tidehvarfvets historia, hvars hufvuddrag F. F. Carlson för sin tid på ett mästerligt sätt tecknade, har icke minst varit föremål för denna moderna detaljforskning. Det är blott underbart, att trots denna väsentligt vidgade kunskap F. F. Carlsons arbete ännu erbjuder så mycket af intresse och lärorika iakttagelser äfven vid förnyadt studium.

Men nästan ännu mer än detaljforskningens framsteg bruka förändringarna i litterär smak och stil samt i historisk uppfattning helt plötsligt ställa den moderna generationen kylig, ointresserad

eller främmande för ett äldre historiskt arbete. F. F. Carlsons arbete har i dessa afseenden hållit sig ovanligt friskt. Här och där verka uttryck och reflexioner gammaldags vältalighet och spekulation, men framställningskonsten har öfverhufvud en allmängiltig klarhet, exakthet och elegans, som bevara den från att snart blifva föråldrad. Äfven den vetenskapliga uppfattningen af den karolinska tidens historia är ännu i det väsentliga densamma som den, hvarát F. F. Carlson gifvit uttryck. Endast beträffande Karl XII:s personlighet och politik har en mer afsevärd förändring i omdömet inträdt.

F. F. Carlsons ståtliga skildring af vår stormaktstids glansdagar och yttre kulmen under Karl X Gustaf, af de följande inre och yttre brytningar, som framkallade enväldet, och af dess storartade reformarbete är alltigenom buren af författarens starka känsla för statens kraf på den enskilde medborgaren och för nödvändigheten af ett konsekvent och opartiskt häfdande af dess lifsintressen framför enskilda eller klassintressen. Från denna för den politiska historien fundamentala tanke har han på ett sällsynt afgörande sätt framhållit den politiska dekadanskaraktären hos den aristokratiska förmyndarstyrelsen trots dess kulturella glans och det välsignelsebringande och statsstärkande i den kärfve enväldsmonarkens hårda och tuktande regemente. I den kris, som ledde till stormaktsväldets undergång, ser F. F. Carlson icke en från början i sitt förlopp eller till sitt resultat nödvändig utveckling, men han klarlägger på mästerligt sätt den svenska statens inre och yttre svaghetspunkter och betonar felen i den svenska utrikespolitikens ledning, såväl de, som hvilade på nedärfda traditioner, som de, hvilka begingos under den stora krisens förlopp, och finner i dem jämte de synnerligen ogynnsamma yttre kombinationerna förklaringen till det stora fallet. Att han härvid gifvit envåldskonungen Karl XII själf en stor skuld, är ju otvifvelaktigt; men han har på samma gång häfdat hans personliga förtjänster och framhållit hans energiska kamp för stormaktsväldets bestånd. Karl XII är i F. F. Carlsons skildring ingen fantast eller vettvilling utan en betydande konungagestalt och en storslagen personlighet, som genom sina sedliga egenskaper ytterligare ökat det tragiska i den svenska storstatens undergång, men han framstår visserligen icke såsom en verkligt stor statsman, vuxen den sällsynt kräfvande situationen, ej heller trots betydande krigareegenskaper såsom en verkligt stor fältherre. Därför äro hans personliga begåfning och karaktär en af förutsättningarna för den olyckliga utgången af det stora nordiska kriget. Denna utgång sker icke trots Karl XII:s personlighet utan till väsentlig del på grund af densamma.

I domen öfver Karl XII kom F. F. Carlsons uppfattning att i någon mån sammanfalla med Fryxells. Men det är dock en himmelsvid skillnad. Fryxell saknade just Carlsons blick för statsintressets öfverordnade ställning i ett folks lifsutveckling. För honom var enväldet öfvervägande osympatiskt genom krossandet af många enskildas lycka och allas frihet. I Karl XII såg han företrädesvis

den för tidigt till makten komne, bortskämde ynglingen, som envist och oförståndigt, utan att lyssna till varnande röster, förde sin stat till undergångens brant. Det är idel oförnuft och personliga nycker, som utgöra motiv till konungens beslut. Därtill denna föga kritiska, om ock omfattande källforskning och denna fullhet af anekdotiska drag med deras ovissa, subjektiva karakterisering. Det är intet tvifvel om, att Fryxells historia i allmänhet trängt djupare ned i vårt folk än Carlsons och Geijers skildringar och i högre grad bestämt allmänna omdömet. Att särskildt hans framställning af Karl XII blifvit så allenarådande, beror till stor del af att Carlsons arbete för den mer kritiska och tänkande allmänheten icke gaf en principiellt motsatt teckning, utan — om ock i värdigare och moderatare form — syntes gifva ett den stränga vetenskapens stöd åt den Fryxellska Karl XII:sbilden. Om denna senare kan det sägas, att den var dogmatisk, men icke om F. F. Carlsons teckning, som representerar hans samtids yppersta kritiska forskning och står i djupt sammanhang med dåtida svensk odling och politik.

Gent emot den under senare hälften af förra seklet gängse uppfattningen af Karl XII har i våra dagar inom den nationella häfdaforskningen en ny åskådning framträdt, representerad af Hjärne, Hallendorff, Stille och ett gifvet flertal af de yngre historikerna. Deras arbeten ha hastigt nog åstadkommit en ganska allmän ändring af den bildade allmänhetens omdöme och kommit den förra bilden af hjältekonungen att förblekna för en ny och friskare. Denna åskådnings målsmän stå icke i motsats till F. F. Carlson såsom den kritiska riktningen emot ovetenskaplig dogmatism eller som statslifvens häfdare vid de historiska företeelsernas värdesättning gent emot de kulturella och privata intressenas försvarare — den motsättningen finnes mellan dem och Fryxell, liksom den fanns mellan Carlson och Fryxell. Men de förfäkta en allmänt inom vetenskapen skärpt fordran på den nationella historiens uppfattning i intimare samband med den allmänna, på en bredare forskningsbas och på en skarpare kritisk granskning af traditionella omdömen. De gifva kanske äfven uttryck åt en inom vårt folk mognande insikt om den yttre politikens principiella vikt för folkens storhet och bestånd och därmed åt ett förnyadt intresse för den yttre statshistoriens stora problem. Det är ju intet tvifvel om, att den utomordentligt storslagna europeiska kris, i hvilken den svenska stormakten dukade under, icke kan på vetenskapligt sätt uppfattas utan djupa och omfattande studier i hela östra Europas historia, framför allt Polens och Rysslands, men äfven tartarers, kossackers, turkars med flera folks. Äfven den västra delen af det europeiska statssystemet spelar en stor och växande roll i det nordiska krigets drama, hvars slutakt väsentligen bör betraktas såsom en allmän europeisk maktkris. Det vetenskapliga framsteg, som den nya Karl XII:sforskningen betecknar, är just krafvet på en dylik vidgad forskning, ett principiellt afvisande af möjligheterna att finna en tillfredsställande förklaring af företeelserna utan dylika omfattande förstudier. Detta kraf har fått

sitt pregnantaste uttryck i Hjärnes yrkan på en särskild Karl XII:s-akademi, det har redan eggat en del unga krafter till specialforskningar i utländska arkiv, och det är det bärande motivet till det nybildade karolinska förbundet med dess löften om ytterligare energiskt arbete i samma syfte.

Jämte detta kraf på vidgad källforskning gör den nya riktningen gällande vetenskapens uppgift att för hvarje särskild åtgärd af Karl XII, såväl i hans diplomatiska som militäriska verksamhet, finna en så förnuftig och tillfredsställande förklaring som möjligt, utan att i otid tillgripa konungens envishet, högfärd eller andra psykologiska svagheter. Karl XII:s egen förtegenhet gör detta ofta ytterst vanskligt. Alla förklaringar blifva blott hypotetiska. Men själfva fordran kan vetenskapen ej undandraga sig. Aktmaterialet medger ofta icke ens en säker rekonstruktion af det yttre läge, under hvilket konungen fattade ett afgörande, men så långt en dylik rekonstruktion är möjlig och så långt under den därmed gifna förutsättningen en statsmannamässig eller strategisk tanke kan inläggas i Karl XII:s beslut, bör detta ske oberoende af en traditionell psykologisk bild af hjältekonungen. Äfven de samtida förklaringarna måste underkastas en kritisk och objektiv pröfning, allra helst som de äro motsägande och äfven de memoarförfattare, som stått händelsernas ledning närmast, icke varit i besittning af konungens fulla förtroende.

Otvifvelaktigt har denna nya skola inom Karl XII:sforskningen — som man skulle kunna kalla den nya åskådningens förkämpar — redan gifvit en mångfald af fruktbringande uppslag, och det går ej an att helt enkelt ställa sig afvisande mot de vunna resultaten, äfven om man här eller där kan märka en viss benägenhet att gå väl långt i att underlägga Karl XII politiska eller strategiska motiv, som sakna grund i källorna och ej heller behöfva tillgripas. Det kan nu visserligen ej nekas, att reaktionen mot den förut härskande åskådningen ibland går öfver från förklaring till försvar, från vetenskap till advokatyr. Af de ifrigaste förkämparne fritages Karl XII så godt som från all personlig skuld i den långa kampens utgång och proklameras utan vidare såsom en af Sveriges störste fältherrar och störste statsmän. Ogynnsamma naturomständigheter, olycklig slump och underordnades ideliga fel eller bristande goda vilja blifva det olyckliga resultatets egentliga förklaring. Den stora rikedom af möjligheter, som den nya forskningen tycker sig finna på hvarje punkt, alstrar en benägenhet att skildra ställningen så ljus som möjligt och att, i likhet med Karl XII själf, bagatellisera olyckorna och förlusterna.

Ernst Carlson hade skarp blick för de öfverdrifter, som kunde vidlåda den nya riktningen, men han afvisade dess resultat äfven i andra punkter och framstod ända till sin bortgång såsom den främste motståndaren till densamma. Naturligtvis låg häri en ärlig öfvertygelse, men därjämte väl en viss pietet, som mer eller mindre medvetet för honom själf kommit att binda hans omdöme. Den

uppfattning, som F. F. Carlson framställt, utfördes af honom till konsekvenser, som meningsutbytet framdref och som den förre kanske ej tänkt sig. Friare ställd inför nya fakta och förslag till förklaringar hade denne säkerligen på många punkter modifierat sin ståndpunkt för att hålla den i nivå med den pågående kritiska forskningen. I den onödigt bittra polemik, som under Ernst Carlsons sista lefnadsår fördes mellan honom och professor Stille, framhöll den senare dogmatismen såsom kännetecken på den äldre uppfattningen, den förutsättningslösa moderna kritiken åter såsom den egna riktningens förtjänst och särskilda kännemärke. Mot denna beskyllning skulle C. antagligen hafva svarat med en hänvisning på faran att sätta en ny dogm i stället för den gamla. Säkerligen skall också hvarje ny teori, som tar den fulla kritiskheten i anspråk, inför ett senare släkte framstå såsom i någon mån dogmatisk. Beskyllningen drabbar, såsom ofvan framhållits, icke F. F. Carlson mer än hvarje annan stor historiker, hvars verk uttryckte samtidens yppersta vetenskap och stod i intimt samband med dess kultur i öfrigt men naturligtvis icke för all framtid kan motsvara följande generationers stegrade fordringar. Den är likaledes oberättigad, om därmed skulle menas, att Ernst Carlson icke med fullaste allvar att finna sanningen gått till studiet af sina källor eller på hvarje punkt sökt att läsa ut de sparsamma akternas verkliga innebörd för att sammanfoga resultaten till en på källornas vittnesbörd allena stödd totalbild. Men dock ligger det något berättigadt i beskyllningen så till vida som C. otvifvelaktigt haft en från början färdig åskådning, som han visserligen ansett sig finna bestyrkt af källorna i alla detaljer, men som hindrat honom från att till verklig pröfning upptaga de nya, motsatta tolkningar, som andra vetenskapsmän framlade. Denna brist på vetenskaplig vidsynthet så att säga, som färgat några af C:s polemiska skrifter under den senaste tiden, framträder äfven i det föreliggande verket med dess stora förtjänster i öfrigt. Den sammanhänger tydligen något med detta verks från början fastställda och energiskt fasthållna uppgift att vara en fortsättning af ett äldre under helt andra förutsättningar tillkommet arbete. Medan C. mot en nyare skola häfdar och utför sin föregångares uppfattning, får hans egen framställning här och där en polemisk karaktär och kanske ett stänk af dogmatism, som faderns berömda skildring saknade.

* *
*

Det första kapitlet af C:s bok ger en ingående skildring af ställningen efter freden i Altranstädt, den svenska härens vistelse i Sachsen och Karl XII:s energiska genomdrifvande af fredens verkställighet trots August II:s försök att undandraga sig de mest förödmjukande fordringarna. Försöken från västra Europas kämpande makter att draga in den svenske konungen hvar på sin sida i det pågående spanska successionskriget eller på annat sätt utnyttja den svenska arméns vistelse i hjärtat af Tyskland få en klar belysning.

Konflikten med kejsaren och fördraget i Altranstädt hafva några gånger förut skildrats af författaren, senast i hans minnesskrift år 1907. Den föreliggande skildringen bringar i hufvudsak detsamma men med rikare kritisk motivering. C. erkänner till fullo det betydelsefulla i den seger den svenska diplomatien här vann så väl från den protestantiska trosfrihetens synpunkt som för höjandet af Sveriges prestige som den tyska protestantismens stöd, men öfverhufvud anser han nackdelarna af den svenska härens förlängda vistelse i Sachsen större än de vunna fördelarna och klandrar det sätt, på hvilket konflikten från svensk sida pådrefs och den bekanta fordran till förmån för de schlesiska protestanterna framkom. Det kan nu sättas i fråga, huruvida icke denna konflikt var djupare motiverad och särskildt religionsfrågans upptagande längre förberedd än C:s skildring ger vid handen; likaså huruvida Karl verkligen haft för afsikt att bryta upp på våren, i fall denna träta med Österrike ej hindrat honom — några säkra bevis härför föreligga ej. Det kan också sättas i fråga, huruvida uppskofvet på några månader verkligen haft en betydande inverkan på de följande krigshändelserna — särskildt tåget genom Masoviens skogs- och sumptrakter var knappt möjligt annat än under vintern, och det förefaller ganska troligt, att Karl XII, som grundligt kände den polsk-littauiska terrängen, med afsikt valt tiden för sin marsch genom Polen efter sina strategiska syften. Äfven det skarpa klandret öfver, att Karl XII lät de lysande utsikterna, som det diplomatiska läget 1706—07 bjöd, ligga obegagnade (s. 59), är ej fullt motiveradt. C. kan egentligen blott peka på det kyliga afvisandet af de preussiska alliansanbuden, men då Preussen fordrade vinst på Polens bekostnad, allraminst Elbingdistriktet, var en uppgörelse med denna makt knappt möjlig, utan att alldeles undergräfva Stanislaus' ställning och förvandla Polen till en dödsfiende — frånsedt det orätta i en dylik behandling af en bundsförvandt, hvars länder Karl kort förut garanterat. Däremot framhåller författaren med rätta den förmån Peter fick genom uppskofvet. Att afväga fördelar eller nackdelar af den svenska härens dröjsmål i Sachsen är tydligen svårt. Men någon säker grund för ett bestämdt klander af Karl XII:s diplomati därstädes synes icke förefinnas.

De tvenne följande kapitlen, som behandla fälttåget mot tsar Peter 1708 och 1709, bilda arbetets hufvudparti. Denna storartade kamp, under hvilken den svenska storheten gick under, kan aldrig underlåta att fängsla eftervärldens intresse. Den är sällsynt rik på betydande möjligheter, som uppträda i växlande skepnader och sätta fantasien och den historiska spekulationen i rörelse. De ledande personligheterna å båda sidor äro så betydande, krafterna så jämstarka och afgörandet så skickelsedigert, att historien om detta fälttåg städse skall väcka samma intresse, hur ofta den än förtäljes. Ehuru man vet utgången, följer man ständigt på nytt med växande spänning den allt mer omfattande, tillspetsade och afgörande tvekampen. C:s skildring lämnar samma intryck af en

sällsynt möjlighetsrik kamp mellan i det hela jämnstaka motståndare; han anser emellertid, att efter Lewenhaupts motgång vid Ljesna, konungens förlustrika tåg till Severien och misslyckandet af Lagercronas försök att förekomma ryssarne med Starodubs besättande, fälttåget i hufvudsak var förloradt för svenskarne och att den följande utgången däraf var en gifven konsekvens, som Karl XII endast genom en skyndsam reträtt bakom Dnjepr till Polen kunnat undgå. Det resultat, som Stille efter studium af väsentligen samma källor nyligen framlagt, är som bekant ganska skiljaktigt; hans framställning gör kampen lika spännande och dramatisk ända till slutet, i det att enligt hans mening ännu vid Pultava stora utsikter till afgörande seger förefunnos och den följande kapitulationen vid Dnjepr var onödig. Att på hvarje punkt afgöra, hvilkendera af dessa båda motsatta skildringar har större grund för sig, synes anmälaren vara en mycket svår uppgift och naturligtvis omöjlig för den, som icke själf haft tillfälle att studera sig in i källmaterialet och bilda sig en egen mening. Öfverallt stå skarpt formulerade omdömen emot hvarandra icke blott hos dessa två moderna skildrare af fälttåget utan äfven hos föregående historiker ända ned till de samtida bedömarne, och källmaterialet synes helt enkelt icke vara af beskaffenhet att möjliggöra säkra slutsatser. Båda de nämnda forskarnes framställningar hvila, så vidt anmälaren kan bedöma, på omsorgsfulla källstudier och präglas af en enhetlig, konsekvent genomförd uppfattning af tilldragelserna. C:s skildring är mera omfattande, i det att han enligt sitt program skildrar fälttåget såsom en akt med i svenska folkets hela samtida historia och drar sina slutsatser från denna allmännare ståndpunkt, som samtidigt iakttager situationen hemma och i det öfriga Europa, den ekonomiska och den — så att säga — psykologiska ställningen lika väl som rent militäriska och diplomatiska förhållanden. Stilles framställning åter är mera begränsad; det är en strategisk specialundersökning, såsom sådan alltigenom berättigad, därjämte skarpsinnig och hvilande på ett intensivt studium af topografiska förhållanden och en föregående rekonstruktion så vidt möjligt af vägförhållandena i den tidens polska och ryska länder, men full af hypoteser och genom sin ämnesbegränsning icke i stånd att bära alltför vidt gående slutsatser om läget i dess helhet.

Redan utgångspunkten för det egentliga fälttåget med Ryssland är föremål för motsatta meningar. Frånsedt marschen genom Polen — beträffande hvilken flera af Stilles iakttagelser med fördel kunde beaktats af C. — gäller det den gamla frågan, huruvida Karl XII ej bort gå mot Östersjöprovinserna, drifva ryssen därur och från dessa provinser eller de angränsande delarna af Ryssland såsom operationsbasis göra sitt hufvudanfall mot hjärtat af sin motståndares land. C. fasthåller vid det vanliga klandret, att Karl ej följt en dylik plan, som redan tidigt framställts, som Gyllenkrok förordat och in i det längsta hoppades på, och som säkerligen samtida svenska krigare och statsmän tämligen enhälligt skulle hafva

valt. Utgången af Karls egen plan att från Litthauen tåga rakt mot Moskva synes nu visserligen gifva denna menings författare rätt, men man kan därför icke neka storslagenheten i Karls strategi, för hvilken stora förutsättningar att lyckas tydligen förefunnos. Ett dylikt klander af en betydande fältherres val mellan de möjligheter, som förelegat för honom, framstår ofta som en godtköpsvisdom, förvärfvad efter kännedomen om händelsernas faktiska utgång. Att en sådan fälttågsplan som den Gyllenkrokska var försiktigare och mer öfverensstämmande med traditionerna af svensk-ryska gränskonflikter, är otvifvelaktigt, men lika klart är, att det på den vägen varit svårare att vinna ett afgörande resultat. Äfven härvid synes det liksom i fråga om Karl XII:s vistelse och underhandlingar i Sachsen vara vetenskapligt riktigast att inskränka sig till att konstatera, huru Karls egen plan mognade och på hvilka förutsättningar den hvilade, utan att gå till en förkastelsedom öfver densamma vare sig i och för sig eller i jämförelse med en annan plan, som Karl XII helt säkert allvarligt pröfvat men funnit mindre lämplig.

C. vidhåller sitt förut flera gånger särskildt i polemik med Hallendorff och Stille framställda klander öfver Karl XII:s beslut att från Tatarsk marschera söderut till Severien utan att invänta säker underrättelse om den Lewenhauptska arméns ställning, och han ger konungen hela skulden för olyckan vid Ljesna. Naturligtvis föreligger här ett fel från Karl XII:s sida, men — såsom Stille framhåller — då Karl XII naturligtvis icke med afsikt lämnat Lewenhaupt i sticket, måste bestämda grunder för hans beslut förefinnas. Stille finner dem uti den strategiska nödvändigheten att ej längre uppskjuta planen att vinna vinterkvarter i Severien samt i den subjektiva öfvertygelse, som Karl XII fattat och genom ett rykte fått ytterligare stadgad, att Lewenhaupt redan öfvergatt Dnjepr och antagligen stod vid Czausy. Häri ligger en förklaring, hvilket åter C. i detta fall knappt presterar, då han mera allmänt betonar nödvändigheten att finna underhåll åt armén såsom enda motiv för konungens uppbrott från Tatarsk. Men visserligen framhåller C. med rätt det ödesdigra i konungens missgrepp och det egendomliga i att följa en dylik subjektiv öfvertygelse, då en mängd motstridande rykten gingo om Lewenhauptska arméns vistelse och då konungens egna generaler, åtminstone delvis, hade en motsatt uppfattning däron och ifrigt höjde varnande röster. Det hade väl ej heller varit omöjligt att snart nog konstatera, om Lewenhaupt verkligen öfvergått Dnjepr, då ju konungens kurirer med budskap om uppbrottet från Tatarsk nådde Lewenhaupt, som ju dock stod längre bort, redan inom ett dygn efter afsändandet. Tydligen är dock misstaget från den högsta svenska härledningens sida sådant, att ett bagatelliserande däraf verkar advokatyr. Huruvida åter Lewenhaupt tågat onödigt långsamt och därtill begått svåra fel, då han lät locka sig att upptaga kamp med de ryska förtrupperna, såsom särskildt Hallendorff framhåller, vill anmälaren lämna osagdt, ehuru

Hallendorffs skäl åtminstone för det förra påståendet synas ganska vägande. C. fritager Lewenhaupt från all skuld.

Hufvudtanken i C:s skildring af fälttåget, att fälttåget efter de svåra motgångarna på hösten 1708 i hufvudsak var afgjordt till Karl XII:s nackdel, tror anmälaren för sin del vara riktig, och det är svårt att bli öfvertygad om att de växlande osäkra möjligheter af uppror i Ryssland, anslutning af kossackerna, hjälp af turkar eller tartarer m. m., som sedan framträda såsom motiv för Karls fortfarande förhoppningar på lycklig utgång af kampen, verkligen varit af den betydelse att de gifva en tillräcklig förklaring af Karl XII:s följande krigföring. Här synes verkligen tills vidare nödvändigt att tillgripa Karl XII:s envishet och obenägenhet att ens till skenet erkänna sig besegrad. Med mycken kraft framhåller C. huru efter Karls tåg till Severien läget ganska hastigt ändras till allt afgjordare fördel för ryssarna. Möjligheten för tsar Peter att ersätta förluster af folk och det allt starkare koncentrerandet af de ryska härkrafterna kring den fientliga hufvudarmén, medan den svenska armén mer och mer smälter samman utan möjlighet till rekrytering, den växande djärfheten och självtilliten hos ryssarne, medan misstämning och misströstan gripa de svenska krigarne, ju mer de aflägsna sig från hemtrakterna, allt bidrar att göra svenska arméns läge allt hopplösare och visar hän på en kommande katastrof. Äfven om Pultava blifvit en seger på slagfältet, såsom Holofzin och flera andra bataljer, hade därmed knappt annat än ett uppskof vunnits; en total vändning af kampens gång ligger alldeles utanför alla sannolika möjligheter.

C. häfdar vidare med mycken öfvertygelse den sats, som han förut flera gånger framställt, ehuru aldrig med samma bredd i framställningen och utförliga bevisning som i den föreliggande boken, att kapitulationen vid Perevolotschna var en nödvändig följd af läget, sådant detta var, då konungen lämnat befälet ifrån sig till Lewenhaupt. Det hade ju varit önskligt för Lewenhaupts minne, att han vid den ovisshet och meningsskiljaktighet, som gjorde sig gällande hos det högre befälet, icke vädjat till menige mans omdöme, utan tagit ansvaret allena för hvad han själf ansåg oundvikligt. Det är också möjligt att en del af hären kunnat föras öfver Worskla. Men en dylik öfvergång hade icke fått ske utan under blodig kamp med de eftersättande ryssarne och säkerligen medfört förlust af en god del af armén; om resten sedan i frid fått genomtåga sträckorna väster om Worskla och göra ytterligare en Dnjepröfvergång, torde väl få anses mer än ovisst. Men ett dylikt upptagande af kampen med ryssarne i syfte att vinna öfvergång öfver Worskla, som en del moderna författare rekommenderar, hvilar på förutsättningen, att armén fortfarande var stridsduglig. Härvid synes dock vara omöjligt att vederlägga Lewenhaupts och andras uppgifter om oredan, upplösningen och misströstan inom den slagna hären efter konungens flykt. Att konungen själf, som ej på länge fick kunskap om härens öde, uttalat förhoppningar om dess räddning, är ju sannt, men kan

svårligen åberopas som bevis för att verkliga utsikter härtill förelegat. Envåldskonungen erkänner icke sin skuld och sitt nederlag, han skildrar i bref hem nederlaget vid Pultava såsom en obetydlighet, och äfven efter vissheten om arméns öde talar han såsom förut. Men att han själf vid Perevolotschna sett fångenskapen såsom en nära möjlighet, är otvetydigt, och det är ganska troligt, att han aldrig öfvergifvit sin armé, om han ej förstått, att dess undergång var tämligen gifven. Hans flykt, som för den sårade och sjuke konungen var minst lika mödosam som att följa armén men ännu äfventyrligare och farligare än detta skulle varit, för så vidt man får antaga, att armén ej behöft kapitulera, är det afgörande faktum, som röjer hans innersta tro.

Men om också anmälaren finner, att C. i dessa hufvudpunkter har de starkare skälen, anser han det hafva varit önskvärdt, om C. tagit mera hänsyn till Stilles, på ingående studier af de topografiska förutsättningarna byggda försök att förklara konungens militäriska åtgärder i detalj, den svenska härens marscher, belägringar, bataljer, m. m. Någon gång sätter man frågetecken för Stilles hypoteser; i flera fall synas de slående riktiga eller i alla händelser synnerligen beaktansvärda. Den svenska härens ledning bestämmes dock uppenbarligen i hvarje särskildt fall af verkliga strategiska tankar, hela fälttågets gång får en gifvet djupare motivering, och Karl XII framstår såsom en vida mer betydande fältherre, än föregående skildringar och särskildt C:s framställning låtit ana. Men förklaringen af de enstaka arméröreIserna ger icke den uttömmande förklaringen till fälttågets utgång i stort.

Såväl den ena som den andra skildringen inger en ökad respekt för den ryska krigsledningen. Detta fälttåg är tydligen den af tsar Peter omdanade ryska arméns stora prof. Det är helt andra trupper, helt annan ledning och helt annan anda än några år förut vid Narva. Att hafva gifvit tsar Peter tid att dana denna armé, är kanske ett af Karl XII:s största misstag, men ett misstag, som hvilade på ett helt naturligt misskännande af tsarens energi och begåfning och den ryska soldatens krigsduglighet. Men det är icke blott den nya armén utan hela den nyskapade ryska förvaltningen, som utgör förutsättningen för de stora framgångarna. Utan en ingående forskning i det ryska omdaningsverkets historia och i den ryska härledningen kan den stora nordiska kampen icke få sin fulla förklaring. Här återstå tydligen ännu stora uppgifter.

De följande kapitlen om de närmaste följderna af nederlaget vid Pultava, om det danska angreppet mot Skåne och riksdagen 1710 äro likaledes väl skrifna och intressseväckande. Något nytt af betydelse kan C:s skildring icke här framlägga. Särskildt Stenbocks fälttag har varit föremål för ingående moderna framställningar både från svensk och dansk sida, och utskottsriksdagen 1710 har redan af Malmström erhållit en uttömmande belysning. C. har underkastat källorna ett förnyadt studium och gifvit en därpå grundad original framställning, som i flera enskildheter supplerar föregående

ldringar och här och där, beträffande kriget med Danmark, gör lande en självständig mening.

När man studerat Ernst Carlsons innehållsrika bok om Karl XII slut, kan man endast varmt beklaga, att han icke fick tillfälle fortsätta densamma. Med hans bortgång gingo om intet förppningarna att inom en någorlunda snar framtid erhålla en på fattande vetenskaplig forskning hvilande skildring af den senare rl XII:stiden och att därmed få den lucka inom vår historiska eratur fylld, som redan länge förefunnits mellan F. F. Carlsons ildring af den karolinska tiden och Malmströms af frihetstiden. n svenska historieforskningen har emellertid all anledning att bera Ernst Carlson i tacksam erinran för hvad han hann att gifva s. Det vittnar till fullo om hans betydande begåfning som historisk skare och skildrare och om hans varma kärlek till den fosterndska häfden.

L. S.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Bd 26. N. F. Bd 22: H. 1. A. Koch, En form av vokalbalans i äldre nysvenskan. — J. Palmér, Till frågan om växlingen *-it* : *-et* i sup. och part. neutr. i äldre nysvenska. — S. Bugge, Det oldnorske Kvad om Vǫlund (Vǫlundar-kviða) og dets Forhold til engelske Sagn. — V. Guðmundsson, Anmälan av »Friedrich Boden, Die isländische Regierungsgewalt in der freistaatlichen Zeit». — F. Jónsson, Anmälan av »G. Schütte, Oldsagn om Godtjod». — E. Olson, Anmälan av »Konungs annáll 'Annales islandorum regii'. utgiven av H. Buergel Goodwin». — A. Gebhardt, Zur Crymogæa. — Fr. Läffler, Lytir, En hittills förbisedd fornsvensk gud. — **3.** B. Kahle, Die altwestnordischen Beinamen bis etwa zum Jahre 1400. — H. Sperber, Anmerkungen zu einigen isländischen Rimur. — H. Sperber, Zur Frage der sogenannten Hálfkenningar. — H. Sperber, Kann »Götter des Meeres» eine Kenning für »Frau» bilden? — W. Cederschiöld, Läkeråden i Hávamál 137. — B. Erichsen, Bibliografi for 1908. — H. Buergel Goodwin, A short remark. — E. Olson, Svar.

Det Nya Sverige. 1910, H. 2. C. Hallendorff, Helsingborgsminnet. Tal vid Stenbocksfesten å Riddarhuset den 28 februari 1910. — H. Hjärne, Land skall med lag byggas.

Historiska Handlingar. D. 23: N:o 1. Handlingar rörande mötet i Reval, konung Sigismunds resor till Sverige och polska legationen 1589. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom H. Almquist.

Illustrerad Militärrevy. 1910, 1. E. Leijonhufvud, Skånska fälttåget 1709—1710. Ett 200-årsminne. Med 1 portr. o. 2 illustr. — T. J. P[etrelli], Danska standar från konung Fredrik IV:s tid. Med 2 illustr. — **2.** E. Leijonhufvud, Skånska fälttåget 1709—1710. Ett 200-årsminne. Med 1 portr., 5 illustr. o. 1 karta.

Meddelanden 10 från föreningen för Stockholms fasta försvar 1910. C. A. Olsson, Ur »Anteckningar om Visby medeltidsbefästningar». Med 14 illustr. i texten o. 1 plankarta.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utgifven af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1910, 1.** H. Holten Bechtolsheim, Laplandenes ældste befolkning. — G. Göthe, En svensk adelsdams självbiografi (Malla Montgomery-Silfverstolpes memoarer, utgifna af Malla Grandinson). — Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början, anm. af L. Looström. — **2.** Th. M. Fries, Några akademiska befordringsfrågor i Upsala under Linnés tid. — E. Rodhe, Kyrka och skola i Sverige under 1800-talet. En kyrkohistorisk under-

sökning, anm. af O. Sylwan. — Mörnerska släktboken 1648—1653, utg. af C. M. Stenbock, anm. af S. Leijonhufvud. — **3.** Th. Nordström och M. Dahlander, Örebro slotts byggnadshistoria, anm. af O. Montelius.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgifven af K. Wåhlin. **1910, 1.** L. Sparre, Förfädrens Stockholm. En vädjan till 1900-talets Stockholmare. Med 17 bilder af författaren. — C. Hallendorff, Skrifvande karoliner. Med 9 bilder. — **2.** A. Hamilton Geete, Från Weimar till Stockholm för hundra år sedan. Ett blad ur Amalia von Helvigs historia. 1. Med 8 bilder. — **3.** A. Hamilton Geete, Från Weimar till Stockholm för hundra år sedan. Ett blad ur Amalia von Helvigs historia. 2. Med 14 bilder. — C. G. Laurin, Oscar Levertin som litteraturkritiker. Med 1 bild. — **4.** S. Clason, Stenbocksminnet och hvad det gifvit oss. Med 9 bilder.

Personhistorisk Tidskrift. 1910, 1—2. K. H. Karlsson, Om medeltidsgenealogierna. Föredrag. — H. Almquist, Smärre bidrag till det svenska Wasahusets historia. 1. Johan III inför den lutherska ortodoxiens forum år 1581. 2. Ett bidrag till markgrefvinnan Cecilias biografi. 3. Hertig Karls giftermålsplaner år 1591. 4. Drottning Kristina i Hamburg år 1654. — A. B. Carlsson, Ett uttalande af Adler Salvius om sin riksrådsutnämning. — A. B. Carlsson, Adler Salvii rekommendationsskrifvelse vid Mattias Biörnklous adlande. — K. Trotzig, Ett nyupptäckt medeltidsbref från Dalarna. — K. Trotzig, En tidsbild. — Fr. Läffler, Tillägg till uppsatsen om de svenska landskapsvapnen i nyare framställningar. — N. Sjöberg, Magnus Stenbocks porträtt. — N. Sjöberg, Tre Stenbocksporträtt. — Magnus Stenbock. Minnesskrift på 200-årsdagen af slaget vid Helsingborg utg. af S. E. Bring, anm. af E. Naumann. — J. Ramsay, Frälsesläkter i Finland intill Stora ofreden. 1, anm. af C. M. S[tenbock].

Samlingar utgifna af Svenska Fornskriftsällskapet 1910. Allmänna årsmötet 1910. Med bilaga: Tvänne stadgar rörande förbättrad observans inom Vadstena kloster utfärdade af Johannes Borquardi (1444) och Bengta Gunnarsdotter (1444—47). Efter en Upsala-handskrift utgifven af R. Geete. — **H. 137.** Svenska medeltids-postillor. D. 5: H. 2. Utg. af R. Geete. — **138.** K. F. Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltids-språket. H. 23.

Svenska Turistföreningens Årsskrift 1910. Redaktör: R. G:son Berg. A. Jönsson, Gamla Ystad. Med 22 illustr. — J. Stårck, På ömse sidor landamäret. Skildringar från gränsbygden mellan Mark och Halland. Med 12 illustr. — E. Åkerhielm, Två herresäten i Värend. [Bergkvara o. Teleborg.] Med 12 illustr. — L. Stenbock f. Mörner, Sankt Annæ socken i Östergötland. Med 15 illustr. — S. Wallin, I sörmländska kyrkor. Med 21 illustr. — K. G. Grandinson, Örebro. Med 13 illustr. — H. Fröding, Fischerströms resa. Med 4 illustr.

Vårt Försvar 1910. O. Knylenstjerna, Karl XII:s drabanter. Forts. Med flera portr. o. illustr. i texten. — R. Melander, När ryssarna senast voro i Västerbotten. Med 2 plankartor i texten.

Historisk Tidsskrift. Udgivet af den norske historiske Forening. **1910, Lev. 1 o. 2. Fjerde Række. Bd 6: H. 4 o. 5.** C. O. Munthe, Oberstlöitnant Johan Georg Ræder, 1751—1808. (Slutning.) — L. Dietrichson, Perial — Perivalium — Imperial Roof. — E. Bull, Norsk-finske kirkelige Förbindelser i Middelalderen. — E. Bull, Pönitentiarier for den norske Kirke i Middelalderen. — J. Bing, Bergens Kalvskind og Kirkemötet i Bergen 1320. — Fr. Grön, Nogen medicinske Forhold i Norge i 16:de Aarhundrede. — O. Olafsen, Humledyrkningen i Norge fra ældre Tid til Nutiden. (Forts.) — **Lev. 3.** Aug. Chr. Manthey's Dagböger for Aarene 1856—1874. Bd 2: H. 1.

Norsk Teologisk Tidsskrift. 1910, Mars. A. Holm, Kyrka och kristendom i Sverige året 1909.

Historisk Tidsskrift. Ottende Række, udgivet af den danske historiske Forening, ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fridericia. **Bd 2: H. 4.** J. Olrik, Studier over tilblivelsen af Sakses værk. — Smaastykker: E. Gigas, Lidt mere om Moldenhawers diplomatiske Mission til Spanien. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- och Udland. — A. Krarup, Fortegnelse over historisk Litteratur fra Aaret 1908, vedrörende Danmarks Historie.

Finsk Tidskrift. Utgifven af R. F. v. Willebrand. **1910, Januari.** H. J. Ekholm, Härjedalen. — G. Granfelt, Ett nytt arbete om Finlands gamla adel: J. Ramsay, Frälsesläkter i Finland intill stora ofreden. — **Februari.** H. Nohrström, Svenska Litteratursällskapet i Finland 1885—1910. — **Mars.** R. F. v. Willebrand, Det interparlamentariska förbundet. — **April.** J. Ahrenberg, Nya praktverk om svensk byggnadskonst. — I bokhandeln: R. Fr. Hochschild, Memoarer. D. 1—3, anm. af R. F. v. Willebrand.

Deutsche Literaturzeitung. 1910, 7. K. Waliszewski, Les origines de la Russie moderne. Le berceau d'une dynastie. Les premiers Romanov (1613—1682), anm. af J. Girgensohn.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1909, Nachrichten und Notizen II, H. 4.** Nachrichten und Notizen. — Titel und Register zu Jahrgang 1909. — O. Masslow, Bibliographie der deutschen Geschichte. — **1910, H. 1.** W. Busch, Englands Kriege im Jahre 1513. Guinegate und Flodden. 1. Der Feldzug König Heinrichs VIII. und Kaiser Maximilians gegen Frankreich. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Preisaufgaben. — Kommissionen. — Personalien.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 8: H. 2.** W. Lenel, Die Epochen der älteren venezianischen Geschichte. — E. Spranger, Philosophie und Pädagogik der preussischen Reformzeit. — E. Gothein, Bismarcks Jugend. — Literaturbericht (bl. a. Acta pontificum Danica. 1316—1536. Bd 1—3, anm. af E. Daenell). — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — **H. 3.** H. Finke, Dante als Historiker. — W. Michael, Walpole als Premierminister. — A. Wahl, Beiträge zur deutschen Parteigeschichte im 19. Jahrhundert. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

Literarisches Zentralblatt. 1910, 6. Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausg. v. Fr. Arnheim. Bd 1. — 18 Brieven van Johan de Witt. D. 1. 1650—57. D. 2. 1658—1664, anm. af H. Burgmans.

Mitteilungen aus der historischen Literatur 1910, 2. Geschichte der Stadt Lindau im Bodensee. Im Auftrage der Stadtgemeinde unter Mitwirkung von Fr. Joetze. H. Loewe, Th. Stettner u. a. herausgegeben v. K. Wolfart. Bd 1—2, anm. af O. Kronseder.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1910, January.** C. H. M. Archibald, The serfs of Sainte-Geneviève. — J. K. Fotheringham, Genoa and the Fourth Crusade. — C. L. Kingsford, The early biographies of Henry V. — O. H. Richardson, Religious toleration under the Great Elector and its material results. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. K. Waliszewski, Le berceau d'une dynastie: les premiers Romanov, 1613—1682, anm. af O. Wardrop. — Short notices. — **April.** C. Perkins, The Knights Templars in the British isles. — C. H. Jenkinson, The first parliament of Edward I.

— R. G. Marsden, Early prize jurisdiction and price law in England. P. 2. — R B. Mowat, The mission of sir Thomas Roe to Vienna, 1641—42. — Notes and documents (bl. a. A. W. Ward, The Berlin letters of Sophia Dorothea and count Königsmarck). — Reviews of books (bl. a. Axel Oxenstiernas Skrifter o. brefvexling. Afdeln. 1: Bd 4. 1628—29; Brieven van Samuel Blommaert aan den Zweedschen Rijkskanselier Axel Oxenstierna, 1635—41, anm. af C. Brinkmann). — Short Notices.

evue d'histoire diplomatique. 1910, 1. Bureau de la Société. — Conseil d'administration. — Liste des membres de la Société. — Recueils périodiques avec lesquels la revue échange ses publications. — Allocution de M. le marquis de Reverseaux, en prenant possession de la présidence. — A. Bourguet, Le duc de Choiseul et l'alliance espagnole. — Vicomte de Guichen, La politique extérieure du Danemark depuis quarante ans et sa situation internationale. — Comte d'Antioche, Le gouvernement de la république après le maréchal de Mac-Mahon. Esquisse de politique européenne d'après un livre récent. — L. de Laigue, Le comte de Froullay ambassadeur de France à Venise et la Monaca da Riva. (Suite.) — Comptes rendus. — **2.** E. Saulnier, Le cardinal de Bourbon entre les ducs de Guise et de Nevers (1585—1586). — J. Martin, La préparation de l'Armada. (Suite.) — A. Auzoux, La France et Mascate aux dix-huitième et dix-neuvième siècles. — L. de Laigue, Le comte de Froullay ambassadeur de France à Venise et la Monaca da Riva. (Suite.) — Comptes rendus.

evue Historique. 1910, Janvier—Février. V. Kybal, Étude sur les origines du mouvement Hussite en Bohême. Matthias de Ianov. — L. Batiffol, Louis XIII et le duc de Luynes; 2e partie. — A. Mathiez, Les philosophes et la séparation de l'église et de l'état en France à la fin du XVIIIe siècle. — V. Ermoni, La question nestorienne d'après un document nouveau. — Bulletin historique: Époque contemporaine, par E. Driault. — Histoire de l'église au moyen âge, par E. Jordan. — Histoire d'Allemagne. Histoire politique de 1519 à 1648, par A. O. Meyer. — Histoire d'Italie. Époque contemporaine (suite et fin) par G. Bourgin. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Correspondance. À propos d'Orpheus, par Salomon Reinach. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — **Mars—Avril.** L. Febvre, L'application du Concile de Trente en Franche-Comté; 1re partie. — L. Batiffol, Louis XIII et le duc de Luynes; suite et fin. — A. Thomas, Le «signe royal» et le secret de Jeanne d'Arc. — E. Buron, Un prophète de la révolution américaine. — H. Sée, La rédaction et la valeur historique des cahiers de paroisses pour les États-Généraux de 1789. — G. Bourgin, Santa-Rosa et la France (1821—1822); 1re partie. — Bulletin historique: Histoire de France. Époque moderne, par H. Hauser. — Antiquités latines (publications étrangères) par Ch. Lécrivain. — Antiquités chrétiennes, par Ch. Guignebert. — Histoire de l'art par L. Hourticq. — Comptes-rendus critiques. — — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique.

Öfversikter och granskningar.

›r germanische Tempel. Von ALBERT THÜMMEL. Mit 2 Karten. 124 s. 8:o. Halle a. S. 1909. (Diss. Leipzig).

n Hove og Hovudgravninger på Island. Af DANIEL BRUUN og FINNUR JÓNSSON. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1909, s. 245—316. Med en plansch.

Ett af de dunklaste kapitlen i den forngermanska kulturhistorien det som rör templen. Något rikligare litterärt och arkeologiskt ıterial till denna frågas belysning har man ju endast från Island. ·gra mera uttömmande sammanställningar öfver ämnet ha hittills funnits. Nu föreligga de två ofvannämnda, hvilka tillkommit deles oberoende af hvarandra; i det danska arbetet, som utkommit ·st på våren 1910, ha dock några anmärkningar om Thümmels ıandling kunnat infogas.

De båda arbetena utgå från ganska olika förutsättningar. ümmel har, på uppmaning af sin lärare, den bekante germanske ·tologen och litteraturhistorikern professor Mogk, gjort en sam- ınställning af allt hvad han i äldre och nyare litteratur kunnat na om det germanska och framför allt det isländska templet. Det sålunda dels de fornnorsk-isländska textställena om tempel och tida forskares behandling af dessa, dels de särskildt i »Árbók hins enzka fornleifafélags» (1880—1906) offentliggjorda undersöknin- rna af förmodade tempelruiner på Island (utförda af Sigurður gfússon, Brynjúlfur Jónsson m. fl.), som bildat hans material. som förstahandsforskare uppträda däremot den danska afhandlingens fattare: den framstående isländske språkforskaren professor Finnur nsson och den danske officeren och byggnadshistorikern Daniel uun, känd genom sina forskningar både på Island, Färöarna och önland. De ha nu tillsammans år 1908 undersökt en synnerligen plysande tempelgrund på Island, och i sammanhang med beskrif- ıgen däröfver upptaga de det öfriga materialet till granskning.

Dr. Thümmel's afhandling är ett grundligt och samvetsgrant bete, behandlande materialet efter en nästan statistisk metod. Han ar i allmänhet god kritik; allt som allt är det en nyttig och t användbar uppslagsbok han presterat. Bristen på själfsyn har ck föranledt en vilseledande uppfattning, som i den danska afhand-

lingen påpekas. Ur uppgifterna att de isländska tempelgrunderna ofta ligga på en höjd drar han den vidtgående slutsatsen, att här föreligger en kvarlefva af urgammal »bergkult». De båda kännarne af isländska förhållanden påvisa, att här blott är fråga om obetydliga kullar (inom gårdstunet!), hvilka icke spela någon mera framträdande roll i landskapet.

De hufvuddrag af det isländska templets anordning, hvilka obestridligen framträda såväl ur de gamla sagornas skildringar som ur de säkra ännu befintliga grunderna, och som nu särskildt blifvit klart belysta genom utgräfningen vid Hofstaðir i närheten af Mývatn i Sønder Tingø-syssel, äro följande.

Templet, som icke har någon regelbunden orientering, bestå af två delar, en stor långsträckt sal, där menigheten samlades för offermåltiderna, och vid dess ena ända ett mindre rum, *afhús*, af halfcirkelformig eller kvadratisk grundplan (Eyrbyggjasagan, den bästa litterära källan, jämför det med »sånghuset», koret, i en kyrka), där gudabilderna och en del andra kultföremål förvarades. I alla säkra tempelgrunder ha dessa båda rum sina ingångar endast utifrån och äro skilda från hvarandra genom en vall af jord och stenar utan något spår af genomgång. Om denna vall representerar en vägg, som varit fullständigt sluten nedifrån och upp, eller blott en barriär, öfver hvilken man från samlingssalen kunde se in i afhuset, därom våga de danska författarne ej uttala någon bestämd åsikt. Thümmel anser t. o. m., att själfva gudabilderna haft sin plats på denna vall. Hela anordningen af afhuset med dess »stallar» är sålunda ännu mycket oklar.

Tydligt framstår däremot långhusets inredning, hvilken i hufvudsak öfverensstämmer med den isländska gästabuds-*skále*'ns och *stofa*'n. Inom väggarna, hvilka liksom alltid på Island voro uppförda af stenar och jordtorfvor, har takresningen uppburits af stolpar i fyra rader (stödjestenar för dessa konstaterades vid utgräfningen). Längs långväggarna löpa stenkantade jordförhöjningar som underlag för bänkar. I midten är jordgolfvet något insänkt, och här ha långeldarna brunnit. Vid Hofstaðir, där långhuset mäter ej mindre än 36 meter i längd, hade långeldarna haft 26 meters utsträckning; i deras midt fanns en särskildt anordnad eldstad med en »stekgrop».

I samband med den isländske språkforskaren Björn Magnússon Olsen, som i samma häfte af »Aarbøger» har en uppsats om ordet *»seyðir»*, göra Bruun och Finnur Jónsson en intressant utredning af den köttillagningsprocedur, som i fornisländskan uttryckes med *sjóða* eller *bera á seyði;* de bevisa på ett öfvertygande sätt, att det måste ha varit samma metod som en mängd naturfolk använda, då de steka köttet i täckta gropar bland upphettade stenar. De eldstadsgropar med skörbrända stenflisor, som anträffats ej blott i dessa tempelgrunder utan i husgrunder och på boplatser från olika förhistoriska perioder i olika länder, ha tydligen varit sådana stekgropar.

Thümmel antager (s. 81 f.) i anslutning till Maurer, att det · vid tempelbyggnaderna som gästabudshallens anordning utvecklats, t de särskilda fristående *veizlu-skálar* liksom utbrutits från dessa, ·h att boningshusets *stofa* är sista ledet i utvecklingen. Han ınner, att Nicolaysen uttalat en motsatt åsikt, men han känner ke den norske arkitekten Schirmers uppsats »Horg og Hov» 'oreningen for norske Fortidsmindesmærkers Opbevaring, Aarsbetning for 1906), där denne påpekar, att *skáli*-formen är fullt bildad redan i de gotländska husgrunderna från de första århunddena eft. Kr., en tid som tydligen ligger före uppkomsten af mplen.

Schirmer anser, att de nordiska templen uppkommit under flytande af de kristna kyrkobyggnaderna, hvarmed nordborna gjorde ·kantskap i västerled vid början af vikingatiden eller möjligen ıgot tidigare. För Uppsala-templets vidkommande har en dylik ikt redan förut uttalats af prof. Hjärne (i ett meddelande till ıdertecknads arbete »Kung Björns hög», 1905, sid. 51) och nu nast af Stjerna i »Lund och Birka» (Historisk Tidskrift för ;åneland 1909). Thümmel har ej en tanke åt detta håll. Han r det som självklart, att de germanska templen uppstått under ımerskt inflytande, dock efter Tacitus' tid, då ju denne uttryckligen ger, att germanerna ej hade tempelbyggnader.

Sydgermanska tempel omtalas under 5:te—8:de årh. hos flera ika folk, vanligen under termen *fanum*, men de beskrifvas aldrig ırmare; dock omtalas några gånger, att de blifvit brända, hvilket synes förutsätta träbyggnader. Kanske skola arkeologiska fynd ı gång bringa klarhet i denna fråga. Möjligt är ju också, att båda : relaterade åsikterna äro riktiga, hvar för sitt område.

I de skandinaviska länderna kan man nog, såsom författarne Aarbøger uttala, hoppas på fynd af tempelgrunder äfven annorıdes än på Island, om ock ej af så iögonfallande art som där, ı jordtorfsväggarna ej behöfts i våra skogrika trakter. En byggıdsgrund, som ref. haft tillfälle utgräfva i Alunda socken, Uppland, sar i ett par väsentliga afseenden närmare öfverensstämmelse med : isländska tempelgrunderna än med vanliga husgrunder; några llt bevisande skäl för att här varit ett tempel föreligga dock ej edogörelse kommer snart att inflyta i »Fornvännen»).

Såväl Thümmel som de danska författarne ägna särskilda utdningar åt den svåra frågan om innebörden af ordet *hörgr*, vårt arg». Finnur Jónsson häfdar alltjämt sin tidigare framställda ikt, att den i vissa fall (äfven i Eddasånger) oomtvistliga betylsen »trätempel» är den primära, och att den äfven förekommande tydelsen »(sten)altare» är sekundär, troligen påverkad af att det nns ett likalydande men etymologiskt möjligen olikartadt ord, m betydde »stenhög» och »bergstopp», hvilka betydelser ännuföreımma i skandinaviska dialekter. Mot detta invecklade resonnemang ıponerar Thümmel med rätta; han antar, att betydelsen »stenhög» den ursprungliga, därefter »altare bildadt af en stenhög» (såsom

på ett par jylländska offerplatser från äldre järnåldern); sedan följe ordet med helgedomen i dess vidare utveckling till verkligt tempel. Som ett mellanstadium antar Th. en »dachloser steinbau», sådan som enligt beskrifning skulle ha funnits vid Hörgsholt på Island; detta synes ytterst osäkert.

Schirmer antar efter Keyser's föredöme, att horg ursprungligen varit namnet på de stenkretsar, som i Sverige bruka kallas »domare-ringar». Detta är nog lockande, men man torde ännu ej kunna påvisa en dylik stenkrets vid någon ort med namn på harg. Utredandet af denna fråga är en intressant uppgift för ortsnamnsforskning och arkeologi i gemenskap. Rygh synes anse, att det osammansatta svenska ortnamnet Harg hänför sig till den primära betydelsen »stenhop», alltså icke har någon religiös innebörd; detta behöfver också närmare granskas.

En annan fråga af intresse för svensk forskning vidröres af Finnur Jónsson. Han anser de *blótkeldur*, som traditionen på Island här och där utpekar invid tempelgrunder, såsom synnerligen apokryfiska, och samma omdöme fäller han om den senare Kjalnesingasagans kompilatoriska beskrifning på ett tempel, vid hvilket äfven en källa nämnes, med tillägg att däri nedkastades de människor som offrades. Jónsson har nog rätt i, att detta drag kan vara lånadt från det bekanta skoliet hos Adam af Bremen om offerkällan och det evigt gröna trädet vid Gamla Uppsala, och att detta skolion kan återgå på förvirrade mytologiska berättelser om Yggdrasil och Mimers brunn; men därmed får dock icke frågan om offerkällor anses afspisad, ty dylika äro ju en synnerligen allmän företeelse i Skandinavien, och hvad särskildt Gamla Uppsala beträffar är det ej omöjligt att en verklig motsvarighet till den i Adamskoliet omtalade källan skall kunna påvisas.

Riksantikvarien Bror Emil Hildebrand omtalar nämligen i sina handskrifna anteckningar öfver utgräfningen af »Odens hög» 1846—47 (i Antikvarisk-topografiska arkivet) »en fördjupning efter en källa kallad *Odins brunn*, hvilken i senare tid lär hafva blifvit igenfylld, sedan en kvinna däri med afsikt förkortat sitt lif». På en vid samma tillfälle utarbetad litograferad karta öfver Gamla Uppsala fornminnen, hvaraf endast ett enda exemplar, förmodligen proftryck, är kändt (i samma arkiv), finnes denna »Odins brunn» utmärkt i norra vinkeln mellan de två västligaste högarna. Platsen är fortfarande igenkännlig såsom en med stora stenar igenfylld grop. Först en utgräfning af denna torde kunna afgöra, om Adam-skolion har någon reel innebörd.

Oscar Almgren.

Die älteren Papsturkunden des Erzbistums Hamburg. Eine diplomatische Untersuchung. Von FRITZ CURSCHMANN. 4:o. IV + (2) + 129 s. + 10 facs. bil. Hamburg & Leipzig, L. Voss 1909.

Ett af de icke minst intressanta kapitlen i medeltidens historia utgöra de stora urkundsförfalskningarna. Den konstantinska donationen och de pseudoisidoriska dekretalerna bilda de klassiska exemplen och ha gifvit upphof till en litteratur af öfverväldigande omfång. Men äfven vid ingången till vårt eget lands kyrkliga historia möter oss en dylik grupp af urkundsförfalskningar, som beredt forskningen mycket hufvudbry, nämligen de äldsta urkunderna rörande ärkestiftet Hamburg. Det är de problem, som stå i samband med denna urkundsgrupp, som nu d:r Curschmann på grundvalen af omfattande handskriftsstudier upptagit till ny behandling.

Forskningsområdet hör sannerligen icke till de förut oplöjda. Alltsedan Asmussen 1833 framlade sina »Kritische Untersuchungen über den Umfang der Hamburger Diöcese und Archidiöcese in älterer Zeit» och Lappenberg 1842 i sin »Hamburgisches Urkundenbuch» för första gången meddelade en fullständig samling af de bevarade aktstyckena, har frågan ofta upptagits till behandling. Koppmann, den senare så framstående forskaren på den hanseatiska historiens område, behandlade i en dissertation 1866 »Die ältesten Urkunden des Erzbistums Hamburg-Bremen»; hans forskningar beteckna ett stort steg i riktning mot en strängare kritik och ha på många punkter fört till resultat af bestående värde. I hufvudsak är det hans undersökningar, som bilda grunden för Rydbergs behandling af hithörande texter i första bandet af »Sverges Traktater», liksom för vidkommande partier af Dehio's 1877 utgifna stora arbete »Geschichte des Erzbistums Hamburg-Bremen bis zum Ausgang der Mission». Sistnämnda arbete för forskningen ännu ett steg framåt genom att fastslå, att de flesta af urkundsförfalskningarna tillkommit omedelbart före 1123. Af senare arbeten må särskildt framhållas Pflugk-Harttungs studie (1883) öfver de hithörande påfveurkunder, som ange sig såsom original[1], samt Hasse's af radikal skepsis präglade och därför något för mycket förenklade behandling af hithörande texter i hans bekanta regestverk (1886).[2] Enligt den förres uppfattning är Clemens II:s bulla d. 24 april 1047 det enda absoluta äkta bland originalen; för Hasse är utom nyssnämnda urkund Formosus' bref af år 892 det enda, mot hvilket invändningar ej kunna göras. En läsvärd kritisk framställning af hithörande problems behandling inom den

[1] Die ältesten Bullen des Erzbistums Hamburg-Bremen. Forschungen zur Deutschen Geschichte XXIII (1883), s. 199—207.

[2] Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden, hrsg. von Hasse. Bd I, 786—1250. Hamburg & Leipzig 1886.

moderna historieforskningen har för några år sedan Holmquist lämnat i Kyrkohistorisk Årsskrift.[1]

Curschmanns arbete sönderfaller i tvenne hufvudafdelningar. Den ena innehåller en öfversikt öfver handskrifts- och öfverhufvud det primära källmaterialet samt aftryck af samtliga de äldsta påfveurkunderna — tjugofem till antalet — äkta såväl som förfalskade från Gregorius IV:s stiftelseurkund för stiftet Hamburg, enligt C:s datering från 831—832[2], till Alexander II:s bulla af d. 2 febr. 1073. Den andra hufvudafdelningen innehåller efter en kort historik öfver forskningens gång på området själfva de egentliga diplomvetenskapliga undersökningarna.

Urkundernas återgifvande i tryck synes vara gjordt med synnerlig omsorg, den typografiska anordningen är klar och öfverskådlig, de hvarje urkund åtföljande proveniensuppgifterna äfvensom förteckningarna öfver tidigare editioner synas erbjuda all önskvärd fullständighet. Däremot skulle man kunna anmärka, att de af utg. ditsatta innehållsrubrikerna ej alltid äro gjorda med nödig konsekvens (jfr t. ex. N:ris 13, 14 och 18); i ett fall är rubriken t. o. m. missledande (N:r 4 b).

Vid den diplomvetenskapliga analysen ordnar förf. urkunderna i vissa grupper, hvarvid indelningsgrunden i främsta rummet utgöres af de begagnade påfliga kansliformlerna.[3] Den första och största gruppen omfattar bullor efter formeln »Conuenit apostolico moderamini». Hit höra åtta urkunder härrörande från påfvarna Anastasius III (jan. 912—913),[4] Johannes X (d. 29 okt. 920), Agapetus II (d. 2 jan. 948), Johannes XV (d. 8 nov. 989), Clemens II (d. 24 april 1047), Leo IX (d. 6 jan. 1053), Victor II (d. 29 okt. 1055) samt Alexander II (d. 2 febr. 1073). Det resultat hvartill förf. i afseende på dessa urkunder kommer, är i korthet följande. De båda först nämnda brefven äro förfalskningar, för hvilka bullan af d. 29 okt. 1055 bildar underlaget. Själf är sist nämnda urkund i sin bevarade form — då den kanslimässiga dateringen antyder, att den 29 okt. 1055 ett privilegium för det nordiska ärkestolen verkligen utfärdats[5] — endast en, just för att tjäna som bas för de ofvannämnda förfalskningarna, förkortad afskrift af detta, hvilket torde till innehållet fullständigt motsvara Leo IX

[1] De äldsta urkunderna rörande ärkestiftet Hamburg-Bremen och d. nordiska missionen. Kyrkohist. årsskrift, IX (1908), s. 241—283.

[2] I sin uppsats »Ebbo von Reims und Ansgar» (Hist. Zeitschr. Dritte Folge, IX, ss. 237 ff.) gör Chr. Reuter gällande, att den nämn. bullan rätteligen bör hänföras till 834 (s. 259).

[3] Med ett undantag (»Quoniam apostolice dignitatis est») återfinn. dessa formler i Sickels edition af »Liber diurnus».

[4] De angifna dateringarna äro de af Curschmann åsatta utan att . mälaren vill göra något generellt uttalande rörande deras riktighet.

[5] Visserligen är i dateringen indiktionssiffran oriktig (8 i st. f. men den förekommer i andra veterligen äkta påfvebref från året 1055 liksom ock egendomligt nog äfven det kejserliga kansliet laborerade m. samma oriktiga tal för nämnda period.

obetvifladt äkta bref af d. 6 jan. 1053. Sistnämnda bref åter har såsom förebild haft Clemens II:s likaledes äkta urkund d. 14 april 1047, som i sin ordning återgår på Johannes XV:s efter hvad det vill synas äfvenledes autentiska bulla d. 8 nov. 989. Till underlag för denna har tjänat Agapetus II:s urkund af d. 2 jan. 948, hvars text likaledes i det väsentliga är äkta, ehuru på tvenne ställen interpolerad. Den har ock legat till grund för Alexander II:s från början förfalskade och sedan ytterligare interpolerade urkund d. 2 febr. 1073. Hela gruppen stammar via Agapetus' nyssnämnda privilegium från Gregorius IV:s och Nikolaus I:s bullor af resp. 831/832 [1] och 864, af hvilka båda vid sidan af de äkta texterna föreligga (i codex Vicelini) interpolerade — hvad den förra beträffar äfven ett förfalskadt original — exemplar.

Den andra urkundsgruppen, karakteriserad af formeln »Si pastores ovium», omfattar sex urkunder, hvaraf en i tvenne affattningar, utställda af påfvarne Nikolaus I (dec. 865), Stephanus V (nov. 885), Sergius III (d. 1 juni 911), Leo VII (936—939), Benedikt VIII (april 1022) och Benedikt IX (mars 1044 eller 1045). Af dessa äro Nikolaus I:s och Sergius III:s urkunder, den senare i sin hos Cæsar aftryckta form, ostridigt äkta. De urkunder åter, som angifvas såsom utfärdade af Stephanus V, Benedikt VIII och Benedikt IX, äro liksom den andra affattningen af Sergius III:s ofvannämnda bulla skenoriginal på pergament af tyskt ursprung och därmed redan genom sin yttre form dömda såsom oäkta. Stephanus V:s urkund, som förmodligen utgår från en af samma påfve utfärdad, hos Adam af Bremen omnämnd äkta palliumförläning till biskop Adalgar, har utgjort underlag för de föregifna brefven af Benedikt VIII och IX; äfven Leo VII:s likaledes oäkta bulla går tillbaka till samma källa. Sergius III:s urkund åter i dess oäkta form har uppstått genom en kontamination af delar från nämnda påfves äkta och Stephanus V:s förfalskade urkund.

Den tredje gruppen bildas af urkunderna rörande Hamburgstolens besittningsrätt till klostret i Ramelsloh, nämligen Ludvig den tyskes stiftelseurkund af 842 och Nikolaus I:s bekräftelse af densamma, daterad d. 1 juni 864. Båda urkunderna ha i sin bevarade form utgifvits för original och båda äro sedan länge erkända såsom förfalskningar. Rörande förfalskningarnas källor kommer författaren till följande resultat. Den nyssnämnda påfvebullan utgör till största delen en sammanställning af partier ur Nikolaus I:s äkta bulla af d. 31 maj 864, en förfalskad urkund af Ludvig den fromme, dagtecknad d. 15 maj 834, samt kap. 16,

---

[1] Enligt Reuters uppfattning (a. a., s. 265 ff.) är äfven den af Curschmann såsom autentisk återgifna texten af bullan interpolerad, hela den sista delen (nämligen från den mening som börjar med »Et quia te» till den som slutar med »intus habebis») hämtad från en senare bulla utfärdad efter 858, möjligen först 864. I det af Reuter utmönstrade stycket nämnes Ansgar ärkebiskop: då Ansgar såsom *biskop* deltog i Mainzsynoden 847, måste här föreligga en interpolation.

17 och 23 af Ansgarii Vita. Den sålunda förfalskade bullan bildar jämte Gregorius IV:s ofvan omnämnda urkund af 831/832, ett för öfrigt okändt privilegium af Ludvig III samt kap. 22 af Ansgarii Vita underlaget för Ludvig den tyskes omnämnda falska bref af 842. Gemensam för båda urkunderna är den ur obekant källa hämtade berättelsen om donationen af Ramelsloh.

Nästa grupp, hvilken följer formeln »Cum pie desiderium», omfattar trenne urkunder, hvilka angifva sig såsom original härstammande från påfvarne Stephanus V (maj 889—891),[1] Marinus II (maj 943—945) och Johannes XV (juni 988—995). I sin föreliggande form äro de samtliga förfalskningar, och har den förstnämnda af de tre urkunderna legat till grund för de båda andra, som äro på fri hand gjorda falsifikat. Hvad Stephanus V:s urkund beträffar, är den en genom raderingar och namnändringar åvägabragt omredigering af en annan förfalskad urkund, som anger sig vara utställd af Sergius III och går tillbaka på ett äkta original af samma påfve från år 908. Vid sistnämnda förfalskning ha användts dels ett par urkunder rörande Ramelsloh-donationen, dels Clemens II:s tidigare omnämnda äkta bulla af d. 24 april 1047.

En afdelning för sig låter förf. bildas af Formosus' och Sergius III:s urkunder af resp. 892 och d. 1 febr. 906—908, hvilka båda röra sig om Hamburg- och Kölnärkebiskoparnas strid om biskopsdömet Bremen. Den förra bullan är otvifvelaktigt äkta, i den senare vill förf. finna en grundlig öfverarbetning af en äkta urkund af samma påfve, hvari han förordnar om stiften Hamburgs och Bremens varaktiga och ovillkorliga förening.

Den sista gruppen slutligen omfattar trenne påfveurkunder redigerade efter den i »Liber diurnus» ej förekommande formeln »Quoniam apostolicœ dignitatis est», nämligen från Sergius II (april 846), Leo IV (mars 849) och Hadrianus II (november 871). Alla tre bullorna äro understuckna, den första har legat till grund för de båda andra, som äro fritt uppgjorda förfalskningar. I Sergius II:s urkund tror sig förf. dock kunna påvisa en del äkta inslag, churu detaljerna ej låta sig med säkerhet fastställas.

Hvad till sist angår tiden för de olika förfalskningarnas tillkomst, så vill förf. därvidlag urskilja fem perioder. Äldst bland hithörande förfalskningar anser han Ludvig den frommes s. k. stiftelsebref för ärkebiskopsdömet Hamburg; denna urkunds uppkomsttid förlägger han till Adalgars tid (888—909) och detta är den första förfalskningsperioden, som har sin förklaring i önskan att återvinna genom riksdelningen förlorade besittningar. Den andra perioden förlägges till tiden omkr. 1010, då Sergius IV till ärkestiftets förmån afgjorde en strid om Ramelsloh mellan ärkebiskop Liewizo af Hamburg och biskop Bernhar II af Verden, och från densamma härröra de ofvan omtalade urkunderna angående Ramelsloh. Till den tredje förfalskningsgruppen, enligt författarens

[1] Reuter (a. a., s. 276) vill äfven i dessa bullor finna en äkta kärna

mening tillkommen mellan åren 1055 och 1085 och väl snarast under de första åren af Liemars regering, hänföres endast en enda urkund: Stephanus V:s bulla från maj 889—891 i dess ursprungliga form med Sergius III såsom utställare. Gregorius VII:s försök att förmå skandinaverna till affall från deras ärkebiskop gaf denne anledning att på detta sätt söka häfda sin ställning. Den fjärde förfalskningsperioden ligger efter afslutandet af Wormskonkordatet och före 1123 års Laterankonsilium. Till densamma äro att räkna det föregifna originalet till Gregorius IV:s urkund af 831—832, Stephanus V:s bulla från nov. 885, det falska originalet till Sergius III:s palliumförläning d. 1 juni 911, Anastasius III:s och Johannes X:s bullor af resp. jan. 912 eller 913 och d. 29 okt. 920, Marinus II:s privilegium från maj 943—945, Johannes XV:s bulla från juni 988—995 samt Benedikt VIII:s och Benedikt IX:s palliumförläningar från resp. april 1022 och mars 1044 eller 1045. Till här nämnda grupp vill förf. äfven föra Leo VII:s palliumförläning af 936—939, Viktor II:s förkortade privilegium af d. 29 okt. 1055, äfvensom en interpolerad urkund af Ludvig den fromme. Med stöd af denna ståtliga rad af förfalskningar sökte man återvinna det förlorade herradömet öfver de skandinaviska länderna, hvartill den långvariga investiturstridens afslutning genom Wormskonkordatet syntes erbjuda ett tillfälle. Från den femte perioden stamma trenne urkunder, nämligen Sergius II:s, Leo IV:s och Hadrianus II:s bullor från april 846, mars 849 och november 871. Fasta hållpunkter för dateringen saknas i fråga om trenne urkunder, näml. Sergius III:s, Agapetus II:s och Alexander II:s bullor af resp. d. 1 febr. 906—908, d. 2 jan. 948 och d. 2 febr. 1073. De tvenne senare anser förf. höra till den tredje förfalskningsgruppen, den första åter till den fjärde.

Detta är i korthet resultaten af författarens undersökningar. Huru förhålla de sig nu till föregående forskningar på området? Utgå vi från den banbrytande undersökningen i frågan, Karl Koppmanns,[1] samt från den edition af hithörande urkunder, som närmast ansluter sig till denna, nämligen aftrycken i första delen af Sverges traktater, skola vi finna, att de båda undersökningarnas resultat föga skilja sig beträffande hithörande problem i deras enklaste form, d. v. s. sitt besvarande af själfva primärfrågan, hvilka af dessa urkunder föreligga i oskadad äkta form och hvilka i förfalskad eller interpolerad: en jämförelse visar, att olikheterna därvidlag endast beröra Leo VII:s urkund, hvars äkthet Curschmann bestämdt förkastar, under det Koppmann ställer sig tvekande, Agapetus II:s, hvilken den förre i motsats mot den senare anser interpolerad, samt Viktor II:s, hvars förkortade form ej stått klar för Koppmann. Det nya i Curschmanns arbete ligger i den skarpsinniga och med den moderna diplomvetenskapliga teknikens alla hjälpmedel utförda utredningen

[1] Se den hans undersökning åtföljande tabellen (Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte, 2:e Folge, V, s. 561, 562).

rörande förfalskningarnas tillkomsttid, själfva sättet för deras åvägabringande, de urkunder, som för dem bilda underlaget, urkundernas datering o. s. v., hvarigenom han kunnat uppgöra en ny noggrannare och fullständigare kronologi för den stora förfalskningsserien och dessutom bakom och ur de bevarade förfalskningarna rekonstruera numera förlorade äkta urkunder.

D:r Curschmanns arbete är sålunda ett synnerligen gediget och värdefullt bidrag till den tyska och skandinaviska kyrkohistorien. Förr eller senare torde man hos oss få gripa sig an med ett nytt utgifvande efter moderna grundsatser af vårt äldsta medeltida urkundsmaterial, främst påfvebullorna. För viktiga partier af ett dylikt arbete komma d:r Curschmanns omsorgsfulla och skarpsinniga undersökningar att erbjuda god hjälp och ledning.

H.

Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter. Bd. IV och V. XLV + 390 sid.; XXXII + 408 sid. Lund, Gleerupska univ.-bokhandeln 1908, 1909.

Under åren 1908 och 1909 hafva två nya band af denna stora publikation utkommit, båda innehållande källskrifter af största värde och intresse.

Det första — samlingens fjärde band — innehåller som sin väsentligaste beståndsdel kanslisekreteraren J. H. von Kochens dagbok 1709—1714 med därvid fogade bilagor. För öfrigt meddelas Sten Arvidssons (Natt och Dags) och Klinckowströms rapport öfver sin färd till Lemberg 1712 samt öfverstelöjtnanten Olof Hårds dagbok öfver fångenskapstiden 1708—1722.

Det är ganska egendomligt att tänka sig, att en så viktig källa till Karl XII:s historia som den Kochenska dagboken under så många mansåldrar varit fullständigt okänd och dold i enskilda ägares gömmor. Liksom af en händelse fick utgifvaren, professor Quennerstedt, på sommaren 1907 underrättelse af en enskild man, att inom hans släkt sedan gamla tider funnits en samling papper från Karl XII:s tid, och när denna nu af professor Quennerstedt undersöktes och ordnades, befanns det vara intet mindre än en utförlig dagbok, förd i det svenska kansliet under vistelsen i Turkiet, och en jämförelse med andra stilprof visade, att för den öfvervägande delen af tiden voro anteckningarna förda med von Kochens hand.

Dagboken börjar den 28 juni 1709 och är, med smärre luckor här och där, förd fram till i juni månad år 1714.

Det har flera gånger sagts att ingen period af Karl XII:s tidehvarf är dunklare och mindre känd än den, som kan kallas för den turkiska tiden, och det är lätt att förstå, att en så viktig källa som denna i kansliet förda dagbok skall vara dubbelt välkommen. Hvad som

ra främst behöfves i fråga om vistelsen vid Bender och vid Adria-
pel är närmare kännedom om själfva händelserna, om det fakti-
ı förloppet, och i detta afseende är von Kochens dagbok af stor
:t. Många nya detaljer gifvas, data kunna närmare bestämmas
ı öfver hufvud riktas vårt vetande på åtskilliga sätt.

I den rådande uppfattningen af Karl XII:s vistelse och verk-
nhet i Turkiet torde det vara en framträdande brist, att man
t för litet tagit hänsyn till de allmänpolitiska och militäriska
hållandena i Östeuropa och i rätt hög grad sett bort från Karls
:ydelse som en viktig faktor i dessa: i stället har man sett ho-
m från en mera exklusivt svensk- defensiv synpunkt. Denna upp-
tning, att konungen ej bort göra annat än att snarast möjligt på
ilken användbara väg som öfver hufvud kunde fås, återvända till
erige för att försvara dettas gränser, måste lätt leda till att i hela den
kiska episoden se en enda försummelse, en rad af förlorade år.
n studerar man närmare hela denna egendomliga tid med dess
randra korsande nationella och politiska strömningar och sam-
nstötningar, så träder det allt mera fram, att Karl XII:s politik
Turkiet är densamma som den varit i Polen och Ryssland, fastän
grund af ändrade omständigheter förd med andra medel. Den
aldrig endast defensiv, utan fortfarande offensiv; såsom Sveriges
nung ser Karl sin uppgift ligga åt det östeuropeiska hållet, och
uru ej längre i spetsen för en armé ställer han sig fortfarande
om den centrala figuren i sin tids orientaliska fråga, hvilken han
d okuflig energi söker lösa, närmast genom en militäriskt diploma-
k samverkan mellan Sverige och Turkiet. Uppgiften blir olöslig,
st då komplikationerna i Västeuropa i allt för störande grad in-
rka på Turkiet och då dettas styresman riktar sin stats energi ej
ıt norr, utan mot söder, mot Grekland i stället för mot Ryssland
h Polen.

Den von Kochenska dagboken gifver oss en åskådlig bild af den
strängda verksamheten i Karls hofläger, af den energi, hvarmed
nungen dref sitt värf att söka samla och koncentrera alla påräk-
de maktfaktorer till aktion mot moskoviterna och deras anhän-
re. Intrycket af att man i Bender söker taga och behålla den
ntrala ledningen är framträdande.

Men gör man sig frågan, hurudan uppfattning dagbokens
rfattare och hans krets haft af konungens politik och planer och
hvilken grad de hafva begripit den djupare innebörden i dessa, så
ifver svaret nog rätt egendomligt. Det intryck von Kochens dag-
k i detta afseende gifver är med all säkerhet det, som var ut-
ırkande ej blott för von Kochens utan ock för kanslichefen Mül-
rns uppfattning af saken. Och det ligger öfver denna uppfattning
t drag af trängre vyer, af misströstan om resultatet, liksom en drag-
ng åt den rent defensiva afvecklingspolitiken. Dömer man, såsom
ånga så ofta gjort, efter utgången, så skall man kanhända skatta
üllerns och von Kochens tankegång och uppfattning högre än den
m karakteriserade Karls politik, men man kommer då lätt att

se skeft på situationen sådan den var och ändrades midt upp i de snabba växlingarna, bland hvilka mer än en gång det tillfälle syntes vara kommet, hvilket det gäller att gripa, om man skall lyckas.

Det var en olycklig skickelse, att Karl XII under så långa perioder af sin regering var i saknad af en verkligt skicklig statsman vid sin sida, en man, som, jämte det att han förstod och delade sin herres grunduppfattning af tidens politiska spörsmål, var i besittning af den smidiga diplomatskicklighet, som kräfdes för att kunna med framgång medverka vid deras lösning. Knappt någonsin tränger sig denna sanning fram så klart som vid studiet af denna dagbok. Det är verkligen underligt, huru föga ändå Müllern och von Kochen begrepo af situationen och förändringarna i Portens styrande kretsar. Det skall gärna medgifvas, att i andra källor, exempelvis i den franske legationssekreteraren Brues bref, finnas yttranden af Müllern, som visa, att han dock hade någon föreställning om att hindren för afresan under våren 1714 lågo mera på storvisiren Alis än på Karl XII:s sida. Egendomligt blir det då att i dagboken finna redogörelser för Müllerns välmenta, men något käxande remonstrationer hos Karl XII om att man bör besluta sig för att resa, under det att man i annan odisputabelt autentisk källa finner, att Müllern sagt, att det beror endast på visiren själf, när man kommer åstad. I detta yttrande ligger en ljusglimt af riktig uppfattning om hvad som egentligen är det väsentliga i situationen 1713—1714, nämligen att svenskarne äro gisslan nästan i lika hög grad som de ryska och polska sändebuden i Konstantinopel och att allesammans användas i visirens politiska spel för att fullföra Portens afveckling ur de nordisk-östeuropeiska förhållandena. Den förnämste af de ryska gisslomännen, vicekanslern Schafirov, utan tvifvel en skarpsyntare man än Müllern och Kochen, begrep detta; andra bland utlänningarne ock. För den franske ministern, grefve Des Alleurs, stod saken ej så klar, och den lifliga förbindelsen mellan honom och svenskarne gör det väl mera förklarligt, att Müllern ej heller alltid var inne i hvad som var sakens egentliga kärna.

Det nämndes nyss, att genom von Kochens dagbok data i flera fall kunna närmare bestämmas. Det behöfver väl knappt nämnas, af hvilken vikt detta kan vara. Särskildt torde böra framhållas, att ej minst härigenom Karl XII:s beslut på hösten 1713 att söka förlikning med konung August och den häraf föranledda Törnsköldska underhandlingen framträder i något annat ljus än förut, särskildt om von Kochens notiser sammanställas med uttrycken i Augusts emissaries, den bekante Spiegels, bref i Dresdenarkivet. Dröjsmålet vid Törnskölds afsändande, som stundom förefallit omotiveradt långt, förklaras nog till en del därmed att Spiegel så tidigt erhållit underrättelse om ändringen i Karls politik, att man hos August borde vara på det klara därmed, redan innan den svenske utskickade verkligen anlände. Just klarläggandet af data i detta fall visar emellertid huru snabbt och liksom utan tvekan Karl efter underrättelsen om att turkarne afstått från den militära aktionen

till Stanislavs förmån fogade sig i att slå in på annan väg än den hittills följda, väl till märkandes då han nu ansåg, att tvingande omständigheter förelågo. Liknande drag äro kända från hans krigföring; notiserna om den Törnsköldska underhandlingens förhistoria visa oss dem äfven på det diplomatiska området och där i en verklig kardinalfråga, nämligen om förhållandet till konung August.

Om kalabaliken och dess förhistoria finner man hos von Kochen mindre än man väl egentligen skulle hafva väntat. Det märkvärdigaste är kanske det, att den genom Karl XII:s utskickade ryttare företagna öfverrumplingen af polska brefdragare förlägges till januari 1712, under det att Nordberg placerar den mot slutet af samma år och så, att den skulle gifvit Karl besked om det tillärnade förräderi, som blef en af anledningarna till kalabaliken. Det torde ännu vara dunkelt, huru detta skall förklaras, och möjligt är, att utgifvarens mening är den riktiga, nämligen att det i grunden är två olika händelser, af hvilka den ena sedermera i framställningen fått låna ut vissa drag till den andra.

Det är skada, att von Kochens dagbok ej blifvit fullföljd ända fram till svenskarnes afresa från Turkiet och att den öfver hufvud ända från mars månad 1714 är skäligen summariskt förd. Det skulle hafva varit af största intresse att erfara kansliherrarnes uppfattning af storvisirens egendomligt utseende politik efter slutuppgörelsen med den polske ambassadören Chomentowski i april 1714. Efter Des Alleurs' depescher, Spiegels bref, Schafirovs bref till den sachsiske general Goltz m. fl. källor är det ganska klart, att visiren ej ville utan vidare släppa från sig alla sina gisslomän, men intressant hade varit att här hafva ett bestämdt uttalande af de svenske kansliherrarne om hvar de trodde, att skulden nu låg till dröjsmålet.

Professor Quennerstedt har till detta band liksom till de föregående och till det efterföljande femte bandet skrifvit en inledning, utmärkt genom en verkligt förstående uppfattning af den historiska situationen och framställd i en glänsande stil. Här såväl som i de talrika noterna gifvas upprepade prof på utgifvarens ofta, man skulle vilja säga, intuitiva skarpsinne och intima kännedom om den historiska litteraturen rörande Karl XII:s tid. Någon gång kan anm. ej fullt instämma i utgifvarens omdömen, så t. ex. ej i att turkarne på våren 1714 gärna skulle hafva velat blifva af med svenskarne. För våren 1713 är ett sådant omdöme utan tvifvel riktigt, men ett år senare var man uppe i Ali paschas afvecklingspolitik, och den medförde, att visiren ej ville bli af med någon af de olika parterna i den östeuropeiska frågan förr än i sinom tid, d.v.s. efter skedd afveckling.

Om man i det fjärde bandet af de karolinska krigarnes dagböcker rört sig hufvudsakligen på det diplomatiska och storpolitiska området, så kommer man i det femte bandet in i en delvis annan omgifning. Den väsentligaste beståndsdelen af detta band utgöres af bataljonspredikanten Sven Agrells dagbok från Turkiet,

hvilken professor Quennerstedt nu blifvit i stånd att publicera. Agrell vistades mestadels i Konstantinopel, och hans anteckningar få därigenom ett synnerligen stort intresse. Naturligtvis beröra de äfven politiken, då ju författaren vistades hos beskickningen vid Porten, men det är ju lätt förklarligt, att den unge legationspräs-ten ej kan meddela upplysningar om den viktigare innebörden af underhandlingarna. Så mycket intressantare äro Agrells dagboksanteckningar ur kulturhistorisk synpunkt. De bjuda på en ytterst underhållande läsning, rika som de äro på skildringar af lifvet bland turkarne. Märkvärdigt är huru mycket dessa svenskar i Turkiet i själfva verket fingo se, hvilken mängd af upplefvelser de måste haft och hvilken mångfald af minnen de fört med sig från Orienten, d.v.s. de, som kommo hem därifrån. Till dem hörde ej Agrell; han dog i Turkiet.

Bland särskildt intressanta partier af dagboken böra påpekas den ytterst målande beskrifningen af ett bland sultanens lustslott med hela dess inredning, hvilket den svenske prästen fått tillfälle att besöka, samt skildringen af bestigandet af det asiatiska Olympos; utgifvaren säger här synnerligen träffande, att Agrell »skulle passat förträffligt till lärjunge i Linnés skola».

Förståendet af såväl Agrells som von Kochens dagböcker underlättas i hög grad genom den tjänst utgifvaren gjort läsaren, då han i inledningen till fjärde bandet gifvit en utförlig redogörelse för de turkiska ämbetsmannatitlarnas betydelse och innebörd. En sådan förklaring är i dessa fall mycket behöflig och välkommen: man är så mycket mer tacksam för den, då man vet, med huru stor möda det är förbundet att åstadkomma den.

Det fjärde bandet prydes af ett porträtt af von Kochen, det femte af en präktig reproduktion af den vy af Konstantinopel, som d. v. kaptenen Loos gjorde under den resa i Orienten han jämte andra på Karl XII:s befallning företog. Därjämte finnes i det femte bandet en reproduktion af ett kopparstick, föreställande Tobolsk, först publiceradt år 1720 och säkerligen ursprungligen härrörande från en svensk fånges hand.

Denna reproduktion försvarar sin plats i volymen såsom stående i samband med de däri upptagna sångerna af en bland fangarne i Sibirien, ryttmästaren vid norra skånska kavalleriregementet, Georg Mallien. Han var af tysk börd, men uppfödd i Skåne, där hans fädernehem var Årups boställe, tätt invid Billeberga. Dessa dikter finnas i ett manuskriptband tillsammans med de af Weibull och Braune år 1868 utgifna »Sånger af en svensk fånge i Simbirsk»; de utgåfvos ej då, enär de på grund af sin form ej ansågos passa i en »vitter samling». Det är sant, att det poetiska värdet ej är så stort, men såsom ett vackert »document humain» passa Malliens trohjärtade fast otympliga verser mycket väl i en historisk samling, och man bör vara utgifvaren tacksam därför att han tagit med dem här.

Det är öfver hufvud med stor tacksamhet man bör hälsa det fortsatta utgifvandet af karolinska krigares dagböcker. För svenska förhållanden enastående är, att en publikation som denna åstadkommits af en enda man och med kärleken till tiden och ämnet som drifvande motiv. Detta motiv har gjort, att vår urkundslitteratur riktats med denna ståtliga samling af fem starka volymer; det är glädjande, att professor Quennerstedt har för afsikt att än ytterligare öka samlingen.

A. S.

Regeringsformen i historisk belysning. Af P. FAHLBECK. III + 292 sid. Stockholm, Norstedt & Söner 1910.

Professor Fahlbecks bok är en hyllning åt hundraårsminnet men har tillika ett praktiskt syfte, nämligen att väcka kärlek till och vördnad för författningen genom att låta alla delar framstå som produkter af det svenska folkets eget lif, dess erfarenhet och lidanden. Det är således en författningshistoria i mosaik, så att hvarje paragraf eller några tillsammans bilda »en liten monografi, som kan läsas för sig och förstås af sig själf». Ett sådant arbete skulle kunna utgöra en systematisk framställning eller närma sig en sådan under förutsättning, att regeringsformen själf hade en sådan uppställning, men som bekant är detta långt ifrån fallet. Detta hindrar dock icke, att boken kan vara både underhållande och i hög grad instruktiv. Af alla föreläsningar jag hört, minnes jag knappt några mera instruktiva och mera ägnade att väcka kärlek till ämnet än prof. Richerts föreläsningar öfver den äldre Västgötalagen, som behandlade densamma paragraf efter paragraf och ord efter ord med utflykter åt alla håll, den komparativa språkforskningens, språkhistoriens, rättens o. s. v. Härigenom fick föreläsaren tillfälle att med fulla händer lägga fram sin lärdom, sitt dagliga arbete och sitt skarpsinne. Prof. Fahlbeck har emellertid icke haft samma fördelar, då han varit begränsad till rättens historia, och föreläsningar utan dylik begränsning ägna sig knappt att offentliggöras genom pressen.

Att författaren i allmänhet hållit sig strängt till den föreliggande uppgiften, är naturligtvis en förtjänst, men hans arbete har ock en annan begränsning, som icke är afsiktlig och utgör en svaghet. Författaren är en praktisk politiker och lefver midt uppe i dagens politiska strider. I alla politiska tvistefrågor har han tagit en bestämd position, och i hans bok framträder stundom hans egen konstitutionella åskådning som grundlagsstiftarnas »mening» eller »afsikt» äfven i sådana fall, där det finnes goda skäl för en motsatt uppfattning. Äfven framställningen af den tidigare rättsutvecklingen är understundom påverkad af hans partipolitiska synpunkter.

Själfva utgångspunkten i ingressen (sid. 36 och 37), att dualismen i vår statsförfattning uppstått genom folkmaktens självbegränsning, och att därför författningens tillkomst ger bilden af ett folkvälde, som inskränker sig själft, är ju mycket tvifvelaktig. Väl är det sant, att 1809 års riksdag formellt sedt var en konstituerande församling, men lika säkert är, att den reellt var i hög grad bunden och fattade sina beslut under ett hänsynslöst tryck af en revolterande militärkår och under ständig fara för främmande invasion, hvilka bägge begagnades af regenten för att påskynda ett afgörande beslut i enlighet med hans önskningar. Det är visserligen äfven sant, att riksdagen iakttog en ganska sträng självbegränsning, men den »folkmakt», som ålade sig denna självbegränsning, var till väsentlig del en missnöjd byråkrati, som sedan årtionden fäst sina förhoppningar vid regenten och delvis hade mycket gamla personliga förbindelser med honom. Självbegränsningen var därför af mycket blandad och invecklad natur och dualismen i vårt statsskick var en produkt af många faktorer.

Förbiseendet däraf framträder vid tolkningen af de särskilda paragraferna. Sålunda då förf. å sid. 108 finner den i § 38 antydda möjligheten af föredragandens återinsättande i ämbetet efter kontrasignationsvägran vara »en ren orimlighet». Bestämmelsen står visserligen icke i harmoni med regeringsformens 35:e §, men den har sin historiska förklaring däri, att såväl utskottets sekreterare som ock en del af dess ledamöter — ovisst huru många — och ett mäktigt parti på riddarhuset från början tänkte sig statsråd och statssekreterare af konungen oafsättliga utan laga rannsakning och dom. Under denna förutsättning är bestämmelsen alls icke orimlig, och den står kvar i vår regeringsform som ett minne af utskottets under konferenserna med hertigen och hans ombud å ena sidan och riksdagsklubbarna å den andra något skiftande opinioner.

Af förutsättningen, att konungen hos oss i trots af den erkända dualismen dock är det egentliga, förnämsta och ursprungliga organet för statsmakten, gör förf. en väl vidtgående tillämpning både vid tolkningen af gällande rätt och i den historiska framställningen. Sålunda vid tolkningen af de bekanta orden i Gustaf II Adolfs riksdagsordning af 1617, att därest stånden icke kunde enas om svaret på konungens framställningar, »K. Maj:t tager däraf det bäst är», till hvilka förf. på flera ställen återkommer (sid. 11, 124, 175 och 176). Men orden måste väl tolkas äfven med beaktande af öfriga rättsregler och efter den användning, som däraf gjordes. Därvid är att märka, att samtycke till beskattning af dem, som *vederbör*, var stadgadt i Gustaf Adolfs konungaförsäkran, och att detta ingalunda var tomma ord, ty det ifrågakom hvarken då eller senare, att konungen med tillhjälp af ett eller två stånd påtrugade de öfriga beskattning. Bevillningen åtogs ståndsvis, såsom författaren själf på annat ställe framhåller. Men väl vidhöll Gustaf Adolf gent emot riksdagen sin rätt att genom underhandlingar i olika landsändar erhålla gärder. (Jmf. sid. 12.) Äfven den egentliga lagstiftningen

orde ansetts erfordra samtliga ständers samtycke, och konungen tog aldeles hvad honom bäst tycktes endast i sådana frågor, där han inhämtade deras mening, utan att det egentligen erfordrades. Så blir svaret, om man tar hänsyn till Gustaf Adolfs kungaförsäkran, som visserligen icke alltid iakttogs men dock haft långt större betydelse, än förf. tyckes tro (sid. 152), och till den följande tidens rättsutveckling.

Samma synpunkt behärskar författarens framställning sid. 159—168 om riksdagens nuvarande finansmakt, hvilken säges efter 1809 hafva gått långt utöfver hvad man då tänkt sig. Visserligen är det icke godt att på kornet angifva, hvilken mening konstitutionsutskottet och riksdagen ursprungligen inlade i regeringsformens finansiella bestämmelser, men det är mycket sannolikt, att hvarken Hans Järta eller utskottet från början hyllat den uppfattning, som sedan kom fram i Korsbergers memorial, och alldeles säkert är, att redan 1809—10 års riksdag gaf upprepade uttryck för den mening, som sedan brutit sig igenom, och bl. a. också fick den erkänd i riksdagsordningen i trots af regeringens och i viss mån äfven konstitutionsutskottets motstånd.

Å sid. 49 uppgifves, att statsministerämbetet »afser att förläna statsrådet större sammanhållning och styrka *gent emot riksdagen*». Visserligen sade sig A. O. Wallenberg afse att stärka »den första statsmakten», men såväl af hans egna mycket opportunistiska anföranden som af andras framgår tydligt, att man äfven väntade ett förstärkande af statsrådets ställning gent emot konungen, och många såväl af förslagets vänner som i synnerhet dess motståndare angåfvo, att förslaget innebar ett steg mot parlamentarismen.

Stundom framträder en benägenhet att i regeringsformens bestämmelser se rent historiska minnen utan aktuell betydelse, så särskildt i fråga om § 16, om hvilken det heter: »Det mesta af hvad den förbjuder tillhörde redan 1809 ett längesedan öfvervunnet skede i det svenska folkets lif. Den insattes likväl i den nya regeringsformen som ett vördnadsvärdt minne om äldre tiders sträfvanden för lag och rätt.» Så tänkte visserligen icke 1809 års lagstiftare, som tvärtom i denna paragraf ville på en gang skaffa oss en habeascorpusakt och ett rättesnöre till efterrättelse för bägge statsmakternas lagstiftning och det med anledning af ganska färska erfarenheter. Ännu lefde män, som 1789 beröfvats sin »frihet» utan grund. Konstitutionutskottets sekreterare hade år 1800, likaledes utan laga skäl, beröfvats sitt ämbete, hvilket han själf ansag gälla sin »välfärd». Gustaf III:s sätt att befordra »sanning» var ju stundom en ren parodi o. s. v. Relativ rättssäkerhet hade man företrädesvis haft under den konung, som man nu afsatt. Att paragrafen i fråga om religionsfrihet var en ren »löftesparagraf», är ju obestridligt; detsamma gäller än i dag om husfreden, som ju både i lagstiftning och lagskipning är rätt illa värnad i vårt land, icke så mycket gent emot konungen som mot våldsverkare. Visserligen är paragrafen regeringsformens äldsta historiska minne, eftersom den är byggd på

landslagens konungaed och till uppränningen återfinnes i alla våra regeringsformer från och med 1719, men den undergick både i Håkanssonska förslaget och i konstitutionsutskottets en så omsorgsfull revision, att det är otvifvelaktigt, att den var beräknad på lefvande lifvet.

Författarens stämning mot frihetstidens statsskick yttrar sig i en så oresonlig försäkran (sid. 23) som att »riksdagsmännen voro samt och synnerligen besoldade af främmande makter». Förf. menar naturligtvis icke hvad han här skrifvit, ty han kan omöjligen tro, att t. ex. Emanuel Svedenborg tagit mutor vare sig af utlänningar eller svenskar.

Det händer, att den historiska framställningen är oriktig, äfven där den är fri från all känslobetoning. Så sid. 47, där det heter. 1:o) att förbindelsen mellan regering och förvaltning bröts genom Karl XI:s styrelse för att aldrig mera återkomma, hvilket säges bero på att denna brytning bekräftades genom Karl XII:s kansliordning, 2:o) att »rikets ärenders allmänna beredning» 1789 skulle som ett enhetligt ämbetsverk ersätta de förra statsexpeditionerna, senast 5 till antalet, hvarvid det säges hafva förblifvit till 1809. — Sid. 113 uppgifves, att nedsättningen af konungens myndighetsålder berodde af unionen med Norge, men förslag därom antogs hvilande redan 1812, och det var i Norge, som myndighetsåldern i 4 nov.-lagen ändrades från 20 år till obestämd ålder med hänsyn till det hvilande svenska förslaget. Detta blef sedan 1815 ett ytterligare skäl att i Sverige antaga det hvilande förslaget, som dock tvifvelsutan gått igenom, äfven om ingen förening med Norge kommit till stånd. — Sid. 144 uppgifves, att Gustaf III ej lyckades få bevillning på obestämd tid, ehuru han fick det både 1789 och 1792 och sonen år 1800. — Att justitieråden 1809 gjordes af konungen oberoende och oafsättliga, kan ingalunda kallas en bekräftelse på Gustaf III:s anordningar (sid. 241). Genom den nyinrättade opinionsnämnden blef det snarare alldeles tvärtom emot hans anordning med tillförordnade ledamöter i högsta domstolen. — Det var ej riksgäldsverkets revisorer utan fullmäktige, som år 1800 fingo rätt att granska riksstaten (sid. 263).

Å sid. 194 förekommer en ytterst kuriös grundlagstolkning, ty förf. menar, att man med § 78 afsett att på förhand protestera mot Finlands afträdelse. Då konungen uttryckligen fick krigs- och fredsrätt genom grundlagen utan andra villkor än iakttagande af lagens former och då § 78 är så stiliserad, att fredsslut icke kan därunder inbegripas (»genom försäljning, förpantning, gåfva eller på annat dylikt sätt»), har man ingen rätt att tillvita statsmakterna vare sig ett illojalt och mindre hederligt knep eller tomma protester mot en fred, som man själf yrkade. Att däremot Wismars förpantning, som förf. också omtalar, låg lagstiftarna i hågen, är bevisligt. Om ock Håkansonska förslagets II:30 velat göra Finlands afträdande beroende af ständernas samtycke, så visar omredigeringen i R F § 78, att man icke mera därunder inbegrep fredsslut. Däremot är det obe-

idligt. att Sveriges statsmakter 1903 skulle handlat i uppenbar id mot denna paragraf, såvida afsöndringen ej skett redan 100 förut.

Förf. framhåller starkt vår grundlags nationella karaktär och nar, att budet om religionsfrihet i § 16 är »det enda lån från ändska förebilder, som vår regeringsform känner» (sid. 69). dan i samma paragraf träffas emellertid påbudet om husfriden, a kommer från samma håll. Från England tog man efter all sannohet den politiska ansvarigheten (§ 107), opinionsnämnden 103) och riksstatens hufvudtitlar (§ 62) fast med anpassning er svenska förhållanden. Den tendens, som genomgår författarens ete, att göra författningen älskad genom att ådagalägga, att är vuxen alltigenom på egen grund, torde förfela sin verkan ett folk, som alltid älskat det främmande. Norrmännen hafva id älskat sin grundlag med lidelse, emedan de hyst den föreställningen, att det är denna lag, som gifvit dem fred, frihet och ka, och i allmänhet torde det vara dylika opinioner, som göra ar älskade.

Det är för öfrigt en af våra grundlagar, som författaren själf icke tycker om, ehuru den torde vara den mest originella och ionella af dem alla, och det är tryckfrihetsförordningen. Grundsstiftarnas förhoppning, säger han, »att den obundna skrif- och ckfriheten skulle bidraga till goda seder samt folkets upplysning förbättring, har i mycket visat sig vara en villa. Tryckfrien är ett vapen åt de onda tankarna kanske ännu mera än åt goda. Den sociala strid, som för närvarande söndrar vårt folk förlamar dess kraft, har i en tygellös press sin förnämsta tillndare» (sid. 212). Och på ett annat ställe heter det om frihetsens senare år: »Ja, den fulla tryckfriheten mera skadade än gagle. Ty under den våldsamma partistriden öppnade den blott nya aler att sprida dess gift.»

Det säger sig själft, att ett arbete öfver Sveriges regeringsform en så kunnig och skarpsinnig man som prof. Fahlbeck väl förnar att grundligt studeras, och att där finnes åtskilligt att innta för litet hvar. Men jag vill med dessa anmärkningar betona, det bör begagnas med en viss försiktighet och ej förtjänar att höjas till någon codex för svensk grundlagstolkning.

Nils Höjer.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Bd 26. N. F. Bd 22: H. 4. M. Olsen, En forelæsning af Sophus Bugge over Guðrúnarkvida II 22. — M. Olsen, Tjǫsnur og tjǫsnublót. — R. C. Boer, Die geschichte von Sigurðr Slefa. — E. Hellquist, Ytterligare om ortsnamnen på *-inge*. — Jón Jónsson, Merki »Loðbrókarsona». — H. Pedersen, Anmälan av »Sproglige og historiske Afhandlinger viede Sophus Bugges Minde». — C. W. v. Sydow, Anmälan av »F. Ohrt, Kalevala 1, 2». — A. B. Larsen, Anmälan av »Etymologisk ordbog over det norröna sprog på Shetland. Af Jakob Jakobsen». — Fr. L[äffle]r, Tillägg och rättelser.

Det Nya Sverige. 1910, 5. Hj. Haralds, »Preusseriet». — P. Hellström, Om jordbrukets utvecklingsmöjligheter i öfre Norrland. — J. Kolmodin, Stat och folk i Ostafrika.

Fataburen. 1910, 1. P. G. Wistrand, Indelning af dygnet samt tidvisare hos vår svenska allmoge. — E. Reuterskiöld, Linnés lappska trolltrumma. — G. Hallström, Traditioner om lapptrumman. — A. Palm, Lapptrumma från Åsele. — **2.** N. Keyland, Lappska fångst- och fiskredskap. — G. Hallström, Lapptrumman. Bidrag till typutredning. — G. Upmark, Om rokokomöbler och deras datering. — **3.** A. Lindhagen, Om några gamla regler för beräkning af de rörliga kyrkofesterna. — G. Cederblom, Något om Sveriges äldsta glastillverkning. — E. Raphael, Svenska kända glasbruk 1700—1830.

Från svenska statsförvaltningen. 1910, 4. Aug. v. Hartmansdorff, Om civila tjänstemäns bildning och svårigheten att bland dem finna skickliga personer till högre ämbetens beklädande. — **5.** Hj. Haralds, Förslag till en reform af vår centralförvaltning på historisk grundval. Framställd i form af förslag till vederbörliga grundlagsändringar med kommentar. — Aug. v. Hartmansdorff, Om civila tjänstemäns bildning och svårigheten att bland dem finna skickliga personer till högre ämbetens beklädande.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utgifven af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1910, 4.** St. Konow, Indien og det britiske verdensrike. — M. Rubin, Bismarcks barndom og ungdom. — E. Nachmanson, Forngrekisk demokrati. Med 1 bild.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift af K. Wåhlin. **1910, 7.** H. Rosengren, Fersenska mordet. Några ord med anledning af ett hundraårsminne. Med 9 bilder. — C. J. Engström, Edvard VII. Med 12 bilder. — **8.** J. Roosval, Lunds domkyrka byggd af italienare. Med 8 bilder.

tatsvetenskaplig Tidskrift. Utgifven af P. E. Fahlbeck. **1910, 3.** P. Fahlbeck, Den finska krisen. — E. Sommarin, Det svenska bergsregalets ursprung. — **4.** O. Grönlund, Referendum i Schweiz. — R. Lundborg, Islands folkrättsliga ställning. — E. F. Heckscher, En bok om Anders Chydenius.

venska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 23. H. Hildebrand, Minne af riksantikvarien Johannes Bureus.

istorisk Tidsskrift. Udgivet af den norske historiske Forening. **1910, Lev. 4. Fjerde Række. Bd 6: H. 6.** O. Olafsen, Humledyrkningen i Norge fra ældre Tid til Nutiden. (Slutning.) — Smaastykker. — A. Kjær, Register til Historisk Tidsskrift, fjerde Række, sjette Bind. — Rettelser.

istorisk Tidsskrift. Ottende Række, udgivet af den danske historiske Forening, ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fridericia. **Bd 2: H. 5 6.** H. D. Lind, Om Styrkeforholdet mellem den danske og den svenske Flaade i Slaget paa Kögebugt 1. Juli 1677. En marinehistorisk Undersögelse. — R. Neiiendam, Kong Christian den Syvende som Skuespiller. Et Bidrag til Hoftheatrets Historie i dets tidligste Tid. — K. C. Rockstroh, Christian den Fjerdes hvervede Hær i Aarene 1638—43. — V. la Cour, Hvem byggede »forbindelsesvolden» mellem Haddeby nor og Danevirke sö? — Anmeldelser. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland (bl. a. J. L. Carlbom, Karl X Gustaf från Weichseln till Bält. Tåget öfver Bält och freden i Roskilde 1658, anm. af J. A. F[ridericia]). — H. Mathiessen, Navneregister.

nsk Tidskrift. Utgifven af R. F. v. Willebrand. **1910, 6.** E. Schybergson, 1910 års landtdag. — E. Hornborg, Greklands kamp mot Perserriket inför nutida historisk kritik. **2. — 7 8.** R. A. Wrede, I den s. k. rikslagstiftningsfrågan. — L. Aminoff, Norrland. — G. Heinricius, A. J. Arwidssons svenska resor 1817 och 1821 och några litterära minnen från dem. — I bokhandeln: Olaus Magnus, Historia om de nordiska folken, anm. af F. Gustafsson. — O. Celsius d. ä., Diarium öfver sin resa i Italien åren 1697 och 1698, utg. af E. Lundström, anm. af F. Gustafsson. — **9.** C. G. Estlander †. — L. Mechelin, Arbetet för freden. — I bokhandeln: C. Livijn, Bref från fälttågen i Tyskland och Norge 1813 och 1814. Utg. med en inledning af J. Mortensen, anm. af R. F. v. Willebrand.

öttingische gelehrte Anzeigen. 1910, Februar. H. E. Uddgren, Kriget i Finland år 1713, anm. af v. Scheele. — **Juli.** Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och brefvexling. Afd. 1: Bd 4. Afd. 2: Bd 10—11, anm. af M. Ritter.

storische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **H. 2.** H. Ulmann, Über eine neue Auffassung des Freiherrn vom Stein. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken (bl. a. Pommersches Urkundenbuch. Bd 4—6, anm. af E. Daenell). — Nachrichten und Notizen. — Personalien. — Todesfälle. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II. H. 2.** Nachrichten und Notizen (bl. a. Danmark-Norges Traktater 1523—1750. Udg. af L. Laursen. Bd 1, anm. af G. Mentz; K. Fabricius, Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige. D. 1—2, anm. af E. Daenell). — Personalien. — Todesfälle. — Berichtigung. — **3.** B. Hilliger, Schilling und Denar der Lex Salica. Ein Wendepunkt in der Forschung. — W. Busch, Englands Kriege im Jahre 1513: Guinegate und Flodden. 2. Flodden Field. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Personalien. — Todesfälle. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II. H. 3.** Nachrichten und Notizen. — Preisaufgabe. — Kommissionen. — Todesfälle. — Entgegnung.

Historische Zeitschrift 1910. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3. Folge. Bd 9: H. 1.** F. v. Bezold, Jean Bodin als Okkultist und seine Démonomanie. — H. v. Voltelini, Die naturrechtlichen Lehren und die Reformen des 18. Jahrhunderts. — Briefe an Ranke von älteren und gleichalterigen deutschen und französischen Historikern, mitgeteilt v. C. Varrentrapp. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — 2. Chr. Reuter, Ebbo von Reims und Ansgar. Ein Beitrag zur Missionsgeschichte des Nordens und zur Gründungsgeschichte des Bistums Hamburg. — Fr. Wiegand, Eduard Zellers Berufung nach Marburg und August Vilmar. — Miszellen. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

Mitteilungen aus der historischen Literatur 1910, 3. Briefe an den Feldmarschall Raimund Grafen Montecuccoli. Beiträge zur Geschichte des Nordischen Krieges in den Jahren 1659—1660. Bearbeitet v. A. Fr Fuchs, anm. af F. Hirsch. — A. F. Pribram, Franz von Lisola und der Ausbau der Tripleliga in den Jahren 1670 und 1671, anm. af F. Hirsch. — Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausg. v. Fr. Arnheim. Bd. 2. 1747—1758, anm. af A. Vorberg.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1910, July.** M. O. B. Caspari, The battle of lake Trasimene. — L. B. Dibben, Secretaries in the thirteenth and fourteenth centuries. — P. S. Allen, Bishop Shirwood of Durham and his library. — H. L. Schoolcraft, England and Danmark, 1660—1667. — J. H. Clapham, The last years of the Navigation Acts. 1. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices.

German American Annals 1910. New Series. Vol. 8, N:o 2. Director Johan Rising's report to the Commercial college, dated at Christina in New Sweden, June 14, 1655. Edited by A. Johnson.

Revue critique d'histoire et de littérature 1910, 25 août—1er sept. Luise Ulrike die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausg. v. Fr. Arnheim. Bd 2, anm. af R.

Revue d'histoire diplomatique. 1910, 3. Assemblée générale de la société. — Rapport de M. le trésorier. — Rapport de M. le marquis de Barral, l'un des secrétaires. — K. Waliszewski, L'impératrice Élisabeth et la comtesse Tolstoy. — F. Funck-Brentano, La dernière campagne de Mandrin. — Allocution de M. le marquis de Reverseaux président. — Comte Greppi, Souvenirs d'un diplomate italien à Constantinople (1861—66). — Hyrvoix de Landosle, Jean Baptiste Rousseau, réfugié en Suisse, en Autriche et aux Pays-Bas. 1. — L. de Laigue, Le comte de Froullay, ambassadeur de France à Venise et la Monaca da Riva. (Suite et fin.) — P. Leroy, Le comte de Cavour (À suivre.) — Comptes rendus.

Revue Historique. 1910, Mai—Juin. L. Febvre, L'application du Concile de Trente et l'excommunication pour dettes en Franche-Comté (Suite et fin.) — L. Lévêque, Le comte de Brienne, 1595—1666 1re partie. — C. d'Eschevannès, La campagne de 1761 en Westphalie d'après les lettres du maréchal de Crissé au prince de Saxe. 1re partie. — G. Bourgin, Santa-Rosa et la France, 1821—1822. (Suite et fin.) — Bulletin historique: Antiquité grecque (publications françaises), par G. Fougères. — Histoire de France. Epoques franque et des Capétiens directs, par L. Halphen. — Histoire d'Italie. Moyen âge, par R. Poupardin. — Histoire d'Allemagne, de 1648 à nos jours, par P.

Darmstaedter; 1re partie. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — **Juillet—Août.** L. Lévêque, Le comte de Brienne, 1595—1666. (Suite et fin.) — Ph. Sagnac, La politique commerciale de la France avec l'étranger, de la paix de Ryswyk à la paix d'Utrecht (1697—1713). — E. Ch. Babut, Gorthonicus et le celtique en Gaule au debut du Ve siècle. — L. Treich, Les tarifs de la loi salique. Réponse à un article de M. Ricci. — C. d'Eschevannès, La campagne de 1761 en Westphalie, d'après les lettres du maréchal de Crissi au prince de Saxe. (Suite et fin.) — Bulletin historique: Histoire grecque. Publications étrangères (1909—1910), par G. Glotz. — Histoire d'Allemagne. Publications relatives à l'histoire du moyen âge (1907—1909), par F. Vigener; 1re partie. — Histoire de France. Révolution et Empire, par R. Reuss; 1re partie. — Histoire d'Allemagne, de 1648 à nos jours, par P. Darmstaedter; suite et fin. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. - Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique.

Öfversikter och granskningar.

[Tim]nbres amphoriques de Lindos publiés avec une étude sur les timbres amphoriques rhodiens. Exploration archéologique de Rhodes (Fondations Carlsberg). V. Par MARTIN P. NILSSON. Académie Royale des sciences et des lettres de Danemark. Extrait du Bulletin de l'année 1909, S. 37—180, 349—539 (äfven med egen paginering: 1—335). 2 plancher.

[Stu]dien zur Geschichte des alten Epeiros. Von MARTIN P. NILSSON. Lunds Universitets Årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd. 6 (1909) N. 4. 77 S.

I en af Svenska Historiska Föreningens senare årsberättelser [ut]lades ett beklagande af att den antika historien hos oss alltför [...] studeras. Orsaken är naturligtvis å ena sidan den, att våra [hist]orici vanligen bli mer än tillräckligt upptagna af det egna fäder[l]andets historia, å andra sidan också, att den antike historikern [kr]äfver en helt annan och framför allt mer speciell utbildning. [Uta]n en grundlig klassisk-filologisk skolning, som sätter forskaren i [stån]d att med sträng filologisk metod utnyttja de antika författarne [och] ej mindre den alltjämt växande, ganska svåröfverskådliga epi[grafi]ska litteraturen och därtill utan kännedom om och förmåga att [full]ständigt tillgodogöra sig det mångskiftande arkeologiska materialet, [som] utgräfningarna på klassisk mark också städse öka, kunna forsk[ning]ar i antik historia ej med utsikt till framgång bedrifvas. Kort [sag]t: den antike historikern bör vara utbildad klassisk filolog, hälst [och] arkeolog.

Det förefinnes emellertid bestämd anledning att hoppas, att så [små]ningom den antika historien också i vårt land mer än tillförne [skal]l komma till sin rätt. De nya lärostolar vid våra bägge uni[vers]itet, som genom beslut af 1909 års riksdag aflöst de gamla e. o. [prof]essurerna i klassiska språk, omfatta »klassisk fornkunskap och [antik] historia». Det är visserligen i och för sig antagligt och åt[mins]tone enligt min mening också för de klassiska studierna i sin [hel]et mer fruktbärande, om det blir den klassiska arkeologien, som [hu]fudparten af de nya professurernas undervisning kommer att [gä]lla. Dock finnas, ej minst i betraktande af det redan ofvan

antydda nära sambandet mellan arkeologi och historia, alla skäl at antaga, att denna senare vetenskapsgren ingalunda skall bli förbisedd Ett tecken härtill och säkert det mest lofvande, är att den ny innehafvaren af den nya professuren i Lund på sista tiden utveck lat ett så värdefullt författarskap inom olika grenar af den antik historien.

Till förvaring af vin och olja nyttjade de gamla grekerna (oc romarne) stora lerkärl med två grepar, s. k. amphorer. Ön Rhodo i grekiska arkipelagen blef på grund af sin rika vinodling och ex port i hellenistisk tid en hufvudort för tillverkningen af sådana kär Greparna på dessa voro vanligen försedda med stämplar, hvilk ange namnen dels på fabrikanten af kärlet *eller* vinet — det är e tvistefråga — dels på den fungerande Heliospresten, därjämte upp på månad. Greparna voro af tjockare gods än kärlet självt och h därför oftare och bättre än detta trotsat tidernas förstörelse. Ta rika äro de orter utom i Grekland i Italien, Egypten och Ryssland där dylika rhodiska grepar påträffats. Den största samling frå Rhodos självt, öfver hufvud taget den rikaste — c. 3,000 nummer — är den, som påträffats vid de betydelsefulla utgräfningar, som p Karlsbergsfondens bekostnad nyligen utförts af de två danska arkeo logerna K. F. Kinch och Chr. Blinkenberg i det gamla Lindos, e stad på öns östra sida. Utgifvandet af dessa grepar har besörjts a Martin P. Nilsson, som under tvänne uppehåll i Lindos åren 190 och 1905 haft tillfälle kopiera hela samlingen. Materialet är he visst ganska enformigt, men behandladt från olika synpunkter und jämförelse med öfriga kända samlingar har det dock lämnat mång betydande resultat, nedlagda i den utförliga inledning, som föreg själfva samlingens publikation. I denna inledning har N. först lämna en redogörelse för amphorernas fabrikation och teknik, vidare b handlat inskrifternas språk, särskildt deras betydelse för det forn grekiska namnskicket och i samband därmed de olika befolkning lagren på Rhodos. Uppseendeväckande är det försök till rekonstruk tion af den berömda kolossen på Rhodos, ett af forntidens sju un derverk och säkert det mest populära, hvartill emblemen på en grup stämplar gett honom uppslaget. En mer populär redogörelse fö denna undersökning har förf. lämnat i femte häftet af Nordisk Ti skrifts löpande årgång. Den svårlösta frågan om den rhodiska ka lendern och dess förhållande till andra grekiska staters har ett sä skildt kapitel ägnats, och om också som förf. själf säger sid. 3 noten: »je ne me suis pas occupé des renseignements que peuve fournir les timbres amphoriques sur l'histoire commerciale et histo rique de Rhodes», eftersom dessa frågor nyligen behandlats i e tysk dissertation, så är dock Nilssons verk om de rhodiska ampho rerna som helhet betraktadt ett viktigt bidrag till det gamla Grek lands ekonomiska historia, och jag har därför velat i denna tidskri lämna en kortare redogörelse för detsamma.

Den politiska historien berör mer direkt det andra ofvan an-
da arbetet, »Studien zur Geschichte des alten Epeiros».

Epirus, det nordvästligaste af de grekiska landskapen, har ju mycket ingripit i Greklands allmänna historia; ganska styfmoder- : har det ock behandlats af forskningen, hvilket kanske också be- t därpå, att dess historia erbjuder tämligen stora svårigheter. ian frågan om epiroternas nationalitet är omstridd. Utgående n uppgifterna hos de gamla grekiska historieskrifvarne, främst ukydides, har i nyare tid bl. a. Edvard Meyer förnekat deras kiska härstamning, andra däremot, så Beloch och Kaerst, häfda as grekiska ursprung. För att om möjligt komma till ett af- ande underkastar Nilsson i sin afhandlings första kapitel de in- itligt och annorlunda bevarade namnen en granskning och visar, , om också, som helt naturligt är, en hel mängd grekiska namn ngt in under beröringen med grekerna, så återstår dock en rest ogrekiskt ursprung, speciellt i namnen på de stora stamförbundens ierafdelningar. I en och annan detalj kan jag nog vara af olika ning med författaren, hvilket dock ej hindrar att finna det resul- , hvartill han kommer, oantastligt. Epiroterna voro barbarer, n Thukydides kallade dem; att positivt ange, hvar de ursprung- en hörde hemma, är emellertid åtminstone på forskningens nu- ande ståndpunkt ogörligt.

Om Epirus alltså från början är ett icke-grekiskt land, men i torisk tid träder oss till mötes med grekiskt språk och grekisk tur, hur och när har det då helleniserats? Att helleniseringen att från de närbelägna korinthiska kolonierna, är utan vidare rt bl. a. däraf, att de äldsta till oss bevarade inskrifterna från irus äro affattade på korinthisk dialekt. Det är enligt en ut- dd version med Themistokles, som Epirus ryckes in i den all- nna grekiska politiken; säkert torde emellertid vara, att det är följe det peloponnesiska kriget och därmed förknippade händelser, n Epirus egentligen helleniserats. Det är emellertid icke, som de antika författarne ange och hittills vunnit allmän tilltro, molosser- ungen Tharyps, som infört grekisk kultur i Epirus. Hans be- else ligger, som Nilsson visar, däri, att han gjort sin stam, mo- serna, till den ledande.

Hvad nu beträffar de epirotiska stammarne, så ha de antika fattarne olika utsagor rörande deras antal. Strabon ger själf nn på elfva, men nämner Theopomps uppgift, att de voro fjorton; ske voro de i själfva verket ännu fler. En utredning om stam- rnes förhållande till hvarandra är desto nödvändigare, som det t är stridigheterna dem emellan, som fyller och utgör det väsent- a i landskapets äldre historia, och det i hellenistisk tid är stam- rne, som bilda det epirotiska förbundet och det epirotiska riket. hithörande frågor är kap. IV, bokens längsta och måhända vik- aste, ägnadt. Af speciellt intresse är författarens undersökning ande det epirotiska förbundets organisation. Våra källor tala s om ett molossiskt förbund (κοινὸν τῶν Μολοσσῶν), dels om

ett epirotiskt (συμμαχία τῶν Ἀπειρωτᾶν), och man har hittills haft tämligen oklara och oriktiga föreställningar om dessas förhållande till hvarandra. Stödd på en riktigare tolkning af de inskriftliga vittnesbörden, visar Nilsson, att Molosserförbundet är äldre och att det var först i slutet af fjärde århundradet f. Kr., som genom sammanslutning af molosser, chaoner och thesproter det epirotiska förbundet uppstått. De förstnämnda hade ledningen i det nya förbundet, deras prostat blef dess förnämste ämbetsman.

I det sista kapitlet, som har titeln »Das molossische Königtum», framhåller Nilsson, att i motsats mot diadochväldena, där två bröder eller ock far och son voro samregenter, så var det i Epirus det kungliga husets bägge linier, som delade makten. Någon arfsrätt i egentlig mening fanns därför ej, utan alla medlemmar af det kungliga huset hade lika anspråk på kronan. Liksom de gamla svearne hade molosserna också rätt att formligen afsätta konungen, om han handlade mot lagarna. Den ständiga växling af härskare, som blef en följd af dessa förhållanden, kunde ej annat än lamslå landet, i all synnerhet som ju samregering af två härskare så godt som alltid är en ständig källa till oroligheter och strider. Det var också först sedan Pyrrhos I genom gift röjt sin medkonung ur vägen, som landet fick lugn och för en kort tid också nådde världshistorisk betydelse.

Jag har i detta referat blott kunnat antyda några hufvudpunkter i Nilssons »Studien». Hvad jag inledningsvis yttrade om nödvändigheten af filologisk och arkeologisk skolning för bedrifvandet af studier i antik historia kan knappt exemplifieras bättre än genom denna afhandling. Hvad som framför allt verkar så förtroendeingifvande vid läsningen af densamma, är just den metodiska säkerhet, hvarmed författaren utnyttjar och pröfvar sina källor, antika skriftställare såväl som inskrifter och arkeologiska minnesmärken. Hans — genom ett flertal förträffliga, delvis mycket betydande arbeten dokumenterade — stora förtrogenhet med den moderna religionshistorien har också på en del punkter kommit honom väl till pass.

Det faller sig för mig helt naturligt att sluta denna kortfattade anmälan med uttalandet af den förhoppningen, att författaren till de bägge här omnämnda arbetena också framgent skall ägna sin bepröfvade förmåga åt den antika historien.

Ernst Nachmanson.

Minne af riksantikvarien Johannes Bureus. Af Hans Hildebrand. Svenska akademiens handlingar ifrån år 1886. D. 23 s. 56—435. Sthlm 1910.

Den nyligen utkomna 23:e delen af Svenska akademiens handlingar upptages väsentligen af Hans Hildebrands »Minne af riks-

antikvarien Johannes Bureus». Det är en diger minnesruna på 380 sidor, afsedd att lämna en fullständig monografisk framställning af personen i fråga.

Man mötes tyvärr genast vid en blick i boken af den stora olägenheten att icke finna något register, icke ens en innehållsförteckning, och man har t. o. m. efter läsningen svårt att sära de olika afdelningarna från hvarandra och komma till rätta i det hela.

Förf. börjar med en skildring af Bureus' lif intill 1630, tiden då denne mister sin beskyddare Gustaf Adolf. Här göres ett afbrott i den biografiska framställningen, och Bureus granskas som ämbetsman: som kungl. bibliotekarie och riksantikvarie, hvarvid förf. söker lämna en framställning af det sistnämnda ämbetets tillkomst och första utveckling. Följer så ett kapitel om Bureus' aflöningsförmåner, hvarefter förf. åter tar upp den biografiska skildringen, som nu föres fram till Bureus' död. Fortsättningen af arbetet är ägnadt åt Bureus som vetenskapsman: häfdaforskare, genealog, runolog och språkman, som skald, astrolog och kabbalist. Härtill sluter sig en bibliografisk redogörelse för Bureus' skrifter, och det hela afslutas med ett tillägg om riksantikvarieämbetet intill tiden för antikvitetskollegiets instiftande.

Som källor för den biografiska framställningen synes förf. hufvudsakligen hafva litat till Bureus' välbekanta, genom Klemmings edition lätt tillgängliga själfbiografiska anteckningar, hvarjämte äldre biografer och samlare, bland dem särskildt Gahm-Persson, blifvit tillfrågade, naturligtvis under vederbörlig verifiering, så vidt sig göra låtit.

Men det gifves dessutom en hel del material, som förf. tydligen icke sett: uppdrag till en och annan af kansliets främre tjänstemän, t. ex. sekreteraren Michel Olofsson, i hvilka Bureus beordras till det och det arbetet, diskussioner i kanslikollegiet om antikvitetsverksamheten och dess utöfvare, bevarade i dess protokoll, samt notiser och meddelanden, som antikvitetskollegiets handlingar hafva att lämna. Och det gäller dessutom, synes mig, att väl tränga in i tidens former eller formlöshet, om man så vill, att söka komma åt de knapphändiga notisernas verkliga innebörd, icke minst Bureus' egna.

Förf. skildrar, huru Bureus börjar sin verksamhet vid kansliet, huru han jämnsides odlar sina lärda intressen, och huru han så småningom avancerar till kungl. bibliotekarie och riksantikvarie. Mig synes Bureus' hela lif och verksamhet som ämbetsman vara kanslimannens, just sådan som man vid denna tid på öfvergången från 1500-talets skrifvare till 1600-talets ämbetsman finner honom i de mångfaldiga uppdragen och tillfälliga förrättningarna. Det är för kansliets vanliga och varierande göromål Bureus först användes, men när han genom ådagalagda kunskaper visar sig kapabel för större uppdrag, så blir han också härför tagen i anspråk. Han får vården om konungens boksamling, och för det nyvaknade antikvitetsstudiet och de första försöken att till kronans kansli insamla vår

litteraturs minnesmärken blir han den ledande mannen. Men d
är icke till några ämbeten han därmed utnämnes. Förf. finner d
också tydligen prekärt, när han nu betitlat Bureus som riksant
kvarie att icke kunna uppvisa fullmakten. »Egendomligt nog», hete
det, »kan icke med full visshet uppgifvas tidpunkten för Bures u
nämning till riksantikvarie. I hans dagboksanteckningar nämn
intet därom, liksom i dem, hvilka i främsta rummet återspegla
hvardagliga handlingarna och förhållandena, icke omtalas, när h
blef bibliotekarie.» Förgäfves har förf. på vederbörligt håll sö
och forskat. Men »i sina anteckningar till den svenska häfdafor
ningens historia omtalar Liljegren en för Bure utfärdad instrukti
af den 20 maj 1629, hvilken det ej lyckats mig att återfinna. So
emellertid Liljegren lämnat en antydan om innehållet, torde vi
antaga, att han verkligen sett den», heter det.

Jag har tyvärr icke varit i tillfälle att få se detta Liljegre
i manuskript liggande arbete för att närmare granska hans »ant
dan». Men jag tror mig ändock med visshet veta, hvilken den han
ling är, som Liljegren åberopat. Det är ingenting annat än en
Bureus' hand gjord, i antikvitetskollegiets handlingar förvarad
skrift af instruktionen för »rijksens antiquarii och häfdesökiar
samma memorial, som förf. fullständigt refererat i sitt arbete s. 175
af dato 20 maj 1630. Men Bureus' afskrift bär den riktiga
teringen 20 maj 1629, af hvilken dag instruktionen för öfrigt fin
i samtidigt tryck bekantgjord.

För öfrigt har förf. i sin historik af riksantikvarieämbetet i
lyckats gifva något öfver hvad redan är kändt, och en del hä
lär helt visst komma att af en framtida forskning utmönstras.

På tal om Bureus' verksamhet vid konungens bibliotek kun
man hafva väntat sig en redogörelse för hvad som vid denna
förstods med kungl. biblioteket, dess föremål och förvaringsplа
Klemming har som bekant velat förlägga det till klostret på G
munkeholmen, Annerstedt och andra hafva godtagit denna förmod
men förf. har förbigått hela frågan. Man kan väl knappast
räkna de ord i förbigående, som förekomma å sid. 75, där
på tal om Bureus' första runstudier och vandringar i Gråmun
klostret heter: »Det var i detta, som konung Johan hade an
lokal för sitt collegium, och där fanns ett bibliotek.» Saken är i
lättutredd. Den kräfver djupgående studier i tidens lärda s
larverksamhet, och förf. har kanske icke ansett dem erforderliga
ifrågavarande monografi.

I den afdelning, som ägnas Bureus som ämbetsman, väntar
sig gifvetvis en redogörelse för hans arbete vid själfva kans
Förf. har visserligen instrött en del uppgifter härom vid skildrin
af hans lif, men Bureus' verksamhet vid kansliet var af så pass
fattande art, att den väl förtjänar sitt eget kapitel. Han har
flera uppdrag af vikt, och vederbörande ha tydligen varit betän
på att fästa honom vid en af kansliets främre och mera fordra
platser, ehuru det tydligen berott på Bureus själf, att förhållа

ej blifvit så. I sina dagboksanteckningar för den 28—29 jan. 1602 skrifver Bureus: »När iagh fordrede i dijstingzmarknaden hoos her Jören Clason, Mikil Olson och Erich Jörensen om mitt underhåld, förekastade Erik Jörenson migh at iagh ville intet taga vidh Rasmus Lodhvijksons handlingar.» Det uppdrag, som här varit ifrågasatt, var ingenting mer eller mindre än vården om »kronones gamla kansli», afdelningen för äldre och historiska handlingar, den afdelning, som Rasmus Ludvigsson till väsentlig del skapat, och ur hvilken sedermera riksarkivet framgick. Det var således den post, hvars föreståndare snart nog benämndes arkivsekreterare och en gång i tiden riksarkivarie. Förf. har ingenting om denna sak. Visserligen anföres notisen bland andra Bureus' acta biografica. Det heter å sid. 79: »I början af år 1602 anmodades han att taga vård om framlidne sekreterare Rasmus Ludvigssons handlingar af historiskt och genealogiskt innehåll.» Men referatet visar, att förf. förbisett antecknarens verkliga mening. Och dock är uttrycket »Rasmus Ludvigssons handlingar» en icke så ovanlig rubrik i tidens kanslipapper.

Det fanns således, som vi se, anledning för Bureus' panegyriker och biografer att göra honom till en trehöfdad »riks»-ämbetsman. En senare tids forskning har dock satt honom utanför riksarkivarieämbetet. Hur det förhåller sig med hans ställning till de två andra, riksantikvarie- och »riksbibliotekarie»-befattningarna, har jag här lämnat en antydan.

Det finns en sida af Bureus' antikvariska verksamhet, som förf. knappast berört. Det är hans ställning till insamlingen och vården af våra fornsvenska handskrifter. Notiser om Bureus' lån, byten, köp och donationer i hans anteckningar lämna härom upplysningar, som sedan kunna verifieras och fullständigas med uppgifter från skilda håll, icke minst från själfva de handskrifter han haft i sina händer, om också en exakt bild af det hela först kan vinnas efter ett omfattande studium af våra samlingars öden. Denna Bureus' verksamhet är en af hans viktigaste, i alla fall den som för framtiden varit af det kanske mest bestående värde.

Till sist torde man också haft rätt att vänta en värdesättning af Bureus' vetenskapliga verksamhet och därmed en framställning om hans betydelse på de många områden, där han såsom den förste varit inne för att röja och bryta mark.

Vilhelm Gödel.

Gustav Adolfs und seines Kanzlers wirtschaftspolitische Absichten auf Deutschland. Von Friedrich Bothe. [Frankfurter Historische Forschungen H. 4] 254 + IX + 3 s. Frankfurt a. M. 1910.

Förf. har i föreliggande skrift gjort till sin hufvuduppgift att visa, att jämte religiösa och maktpolitiska motiv ekonomiska hänsyn

spelat en afgörande roll såväl för Gustaf Adolfs beslut att ingripa i det tyska kriget som för den senare svenska politiken. Den sammanslutning, Gustaf Adolf vid tiden för sin död sträfvade att bilda, skulle äfven i ekonomiskt afseende ha blifvit en fast organiserad enhet. Oxenstierna måste afstå från planerna på ett »corpus evangelicorum» men fullföljde i det längsta konungens handels- och finanspolitiska afsikter. Arbetet vill alltså komplettera Kretzschmars »Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland». Förf. accepterar också utan hänsyn till Moritz Ritters kritik[1] Kretzschmars vidtgaende slutsatser.

Det nya material, förf. lagt till grund för sin undersökning, härstammar till största delen från stadsarkivet i Frankfurt a. M. Äfven stadsarkivet i Strassburg och kretsarkivet i Würzburg ha lämnat bidrag, medan forskningar i Nürnberg och Bamberg blott gifvit negativa resultat. Den viktigaste källan är emellertid Usselinx' bref till Oxenstierna, hvilka svenska riksarkivet medgifvit förf. att begagna i Frankfurt a. M. Det är en nödvändig följd af krigets förlopp, att de sydtyska arkiven bli gifvande först för tiden efter slaget vid Breitenfeld. Usselinx' bref till Oxenstierna äro talrika *före* kriget och efter kanslerns ankomst till Tyskland. Det blir alltså egentligen från och med årsskiftet 1631—1632, som nytt arkivaliskt material ligger till grund för framställningen af Sveriges politik i Tyskland.

Att förf. det oaktadt upptagit hela frågan om Sveriges ekonomiska afsikter i Tyskland till behandling, beror tydligen på att hans källor gifvit honom synpunkter, som endast så kunnat pröfvas. Han har också ur litteratur och källpublikationer kompletterat arkivens upplysningar med ett mycket rikt, hittills så godt som obearbetadt material. Man måste endast beklaga, att de svenska publikationerna, antagligen af språkliga skäl, ej blifvit tillbörligt beaktade.[2]

Förf. ger först genom en öfversikt af Gustaf Adolfs merkantilistiska system, särskildt planerna på ett »söderkompani», riktlinjer för Sveriges ekonomiska politik och följer den därpå i Tyskland till katastrofen år 1634. På grund af materialets beskaffenhet behandlas Frankfurts ställning till Sverige särskildt ingående. Usselinx' senare försök att realisera sina planer skildras som ett efterspel utan större betydelse. Boken afslutas med några exkurser och ett flertal viktiga källaftryck. Utrymmet tillåter här endast att i stör-

[1] I Gött. gel. Anz. 1905.

[2] Framför allt är det beklagligt, att en analys af en hittills föga behandlad sida af Gustaf Adolfs och Oxenstiernas politik skrifvits utan att förf. användt Riksrådets protokoll och Oxenstiernas bref till konungen och riksrådet i Handlingar rörande Skandinaviens historia. En felaktighet, som kunnat undvikas, om förf. gått till källan, är uppgiften (s. 141 anm. 2) att Oxenstierna den 8 jan. 1631 rådt Gustaf Adolf att sluta det tyska kriget och anfalla Danmark. Brefvet tillstyrker motsatsen. Handl. rör. Skand. hist. 24. s. 200 ff.

korthet dröja vid förf:s framställning af Gustaf Adolfs afsikter i Tyskland.

Den habsburgska maktens framträngande i Nordtyskland hotade att hejda, ja förkväfva äfven den svenska handelns och det svenska näringslifvets utveckling. Gustaf Adolf måste i Tyskland försvara vitala ekonomiska intressen. Men defensiven förbyttes nödvändigtvis i offensiv. Så snart Gustaf Adolf kastat habsburgarna tillbaka, sökte han intaga den plats, de lämnat tom i det genom sin splittring maktlösa landet. Så äfven på det ekonomiska området. De svenska vapnen skulle öppna marknader åt Sverige, först kustländerna[1], sedan äfven rikets inre. Sveriges målmedvetna sträfvan att vinna herraväldet öfver de tyska floderna har äfven ekonomisk bakgrund. Särskildt läsvärd är förf:s framställning af Elbehandelns roll i Gustaf Adolfs planer, äfven om förf:s åsikter om målet för Gustaf Adolfs politik lockat honom till något vågade hypoteser (s. 95—102). Man får ej heller glömma, att de intressanta uppslagen mera hvila på förf:s slutsatser än på källornas direkta vittnesbörd. Tack vare framgångarna kunde Gustaf Adolf äfven i Tyskland pålägga tullar och acciser. Detta har emellertid, betonar förf., ej skett uteslutande i finansiellt syfte. Man har förstått att betunga de tyska varorna så att de svenska, särskildt säd och koppar, fått afsevärda fördelar i konkurrensen. Eller också har afsikten varit att ge det svensk-tyska förbundet sammanhållning och styrka. Arbetets kanske intressantaste, om också ej mest uppseendeväckande parti är framställningen af den svenska kronans kopparhandel och dess inverkan på politiken. Förf. skisserar försöken att utestänga de kejserliga arfländernas koppar från de tyska, holländska och spanska marknaderna samt de metoder, hvarigenom man trots den starka produktionen sökte hålla den svenska varan i högt pris. Det största intresset ägnas åt Gustaf Adolfs sträfvan att under kriget skaffa svenskt kopparmynt giltighet i Tyskland. Hade detta lyckats, skulle Tysklands silfver ha strömmat in i den på ädel metall utblottade svenska statskassan. Samtidigt skulle den gemensamma myntfoten ha skapat ett viktigt band mellan Sverige och dess tyska bundsförvanter. Och endast Sverige — om någon — hade kunnat befria Tyskland från den oundvikliga »kopparmisären», vare

[1] Man saknar emellertid en närmare analys af fördragen med Pommern och Mecklenburg, hvilka med sina bestämmelser om »evig» varaktighet särskildt borde ha intresserat förf. I detta sammanhang må anmärkas, att Sverges traktater ingen gång citeras. Äfven om viktigare fakta i regel uppmärksammats i litteraturen, hade säkerligen icke blott i nyss antydda fall en mera ingående diskussion af själfva fördragstexterna varit önskvärd. — De viktiga upplysningar, som i Sverges traktater (V:1, ss. 714—722) ges om underhandlingarna med hertigarna af Mecklenburg, hade förf. (s. 98—100) bort beakta. Förf. synes äfven ha förbisett, att de s. 99 anm. 3 efter ett tidigare förslag till fördrag mellan Sverige och Mecklenburg aftryckta §§ oförändrade ingå i det slutliga fördraget (§§ 15, 16). Detsamma är förhållandet med de s. 94—95 aftryckta §§ från ett förslag till fördrag mellan Sverige och Fredrik Ulrik af Braunschweig.

sig det skulle ske genom att återlösa kopparen eller öppna marknaden för den i främmande världsdelar.[1]

Alla dessa planer och åtgärder få enl. förf. sin egentliga mening först om man ser dem mot bakgrunden af försöken att bilda ett svenskt söderhafskompani. Det hade från början varit utmärkande för det koloniala system, Usselinx ifrade för, att man framför allt skulle söka, ej att ensidigt exploatera de främmande världsdelarnas rikedomar utan att i dem öppna marknader för svensk industri. Så skulle allmän välmåga skapas och landet vinna en solid ekonomisk styrka. På samma gång komme ett dråpslag att riktas mot Spanien, en tanke, till hvilken Usselinx ofta återvänder. Emellertid hade det omkr. 1630 visat sig vara omöjligt att inom eller utom Sverige uppbringa det nödiga kapitalet för dylika företag. Det är, säger förf., mycket antagligt, om än ej bevisligt, att hoppet att kunna realisera företaget med tyska penningar i hög grad bidragit till Gustaf Adolfs beslut att ingripa i det tyska kriget. Säkert är, att man omedelbart efter svenskarnas landstigning finner Usselinx i full verksamhet för sina idéer (s. 71—72). Liksom Gustaf Adolfs öfriga politik antager planen med framgången de djärfvaste konturer. Det tyska kapitalet skulle mer och mer absorberas af det väldiga företaget. Nya marknader komme alltjämt att öppnas för svenska och tyska varor. I samma mån komme äfven kompaniets köpeförmåga att växa, tills det slutligen behärskade den inhemska marknaden. Ett tullprivilegium, som för dess varor mot en enda, låg afgift upphäfde alla tullgränser inom hela förbundsområdet skulle fullborda dess välde öfver näringslifvet. På så sätt hade Sverige och det evangeliska Tyskland kommit att oupplösligen sammanknytas till en fast organiserad ekonomisk enhet. Och all den kraft, som så koncentrerats, hade från första stund inriktats på en målmedveten »Weltwirtschaft». Hvad de tyska stammarna slutligen vunnit af egen kraft, ekonomisk, därpå politisk enhet, världshandel och kolonier, en stor handels- och krigsflotta, allt detta, säger förf., låg i Gustaf Adolfs afsikter.

Prof. Bothes arbete rör sig på ett område, som kanske mer än andra kräfver bearbetning, om man verkligen vill förstå Gustaf Adolfs politik. Med rätta betonar förf., att han nästan saknar föregångare. Desto välkomnare är den sammanställning af det splittrade materialet, han gifvit i sitt intressanta arbete. Därtill kommer en mångfald nya uppslag och fakta, hvaraf endast ett fåtal här kunnat antydas. Emellertid synes det mig påtagligt, att trots allt detta vår kunskap på intet annat område af Gustaf Adolfs historia företer så stora luckor. Förf. själf har mycket ofta måst tillgripa

[1] I behandlingen af kopparens betydelse för Sveriges ekonomiska politik saknar man naturligtvis särskildt den mera ingående kännedomen om de svenska källorna. Utom hvad Riksrådets protokoll bjuder må här blott påpekas instruktionen för Lorens von der Linde den 16 jan. 1631, hvars 13 § bl. a. ger ett belägg för svenska statskassans behof af utländskt silfver (Arkiv till upplysning om svenska krigens historia, I, N:o 192).

tolkningar och hypoteser, som väl ej alla komma att bekräftas af framtida forskningar. Under sådana omständigheter torde det vara förhastadt att uppdraga ett så detaljeradt system som förf. gjort.

Särskildt gäller detta om påståendet, att söderhafskompaniet varit hörnstenen i Gustaf Adolfs och Oxenstiernas ekonomiska politik. Denna uppfattning grundar sig uteslutande på Usselinx' egna uttalanden. Äfven om man bortser från möjligheten, att denne blomstermålat i agitatoriskt syfte, är det dock icke gifvet, att de svenska statsmännen delat alla hans sangviniska förhoppningar. Detta har naturligtvis ej undgått förf. Intet af de skäl, han anfört mot en dylik invändning, visar dock mer än att Gustaf Adolf och hans kansler velat grunda ett kolonialkompani och gärna sett, om man kunnat intressera tyskt kapital i företaget och vinna de tyska ständerna därför (s. 21 ff., 71, 72, 76, 109, 121 ff., 130, 132—133, 139, 140, 142—144, 146, 162, 164, 172). Redan detta är ett faktum af stort intresse, men därifrån är dock steget mycket långt till ett närings- och finanspolitiskt system, som omsluter ej blott hela världen utan ock alla det ekonomiska, ja politiska lifvets skiftningar. Hade Sverige på allvar eftersträfvat något dylikt i så många år, vore källornas påfallande tystnad om de kolonialpolitiska planerna och deras upphofsman bart när oförklarlig.[1]

Enligt förf. är det antagligt, att Gustaf Adolf, om han fått lefva, kunnat genomdrifva sina planer, men att resultatet endast blifvit en fruktansvärd ekonomisk kris. »Äfven för Tysklands ekonomiska lif har Gustaf Adolf dött i rätt tid.» Redan den ovisshet, som enligt min mening råder om hvad och huru mycket Gustaf Adolf åsyftat, gör ett dylikt omdöme öfveriladt. Därtill kommer, att vi intet veta om de grunder, hvarpå Gustaf Adolfs beräkningar hvilade, förr än Sveriges finanser och Östersjötullarnas afkastning blifvit undersökta.

Ej blott i de nyss citerade orden återklingar Treitschkes uppfattning af Gustaf Adolf och hans verk. Den behärskar prof. Bothes framställning lika väl som många andra nyare tyska arbeten. Naturligtvis måste den tyska patriotismen känna det som en lycka, att en utveckling afbrutits, som kunnat leda till ett annat resultat än det nuvarande Tyska riket. Däri ligger dock ingen dom öfver Gustaf Adolf eller borde åtminstone ej göra det. Snarare borde den lättast kunna uppskatta hans ofullbordade verk, som njuter frukterna af en liknande gärning.

[1] Usselinx' namn förekommer icke i Gustaf Adolfs bref till Oxenstierna (Oxenstiernas skrifter II:1), ej heller i Riksrådets protokoll 1629—1634 (förut två gånger. Söderkompaniet nämnes t. o. m. år 1629 rätt ofta, senare blott någon gång i förbigående) eller i Arkiv till upplysning om svenska krigens historia I. II. Jfr äfven Usselinx' egna modfällda uttalanden, särskildt det som bilaga meddelade brefvet till Oxenstierna den 30 juli 1632, hvilket synes mig präglad af en påfallande pessimism. Anmärkningsvärdt är hans yttrande däri: »Kan ick t'selve niet volvoeren na myn begeren, soo kan gelycke wel met een tamelyck capitael wel wat goets gedaen worden» (s. 217).

Med ett eftertryck, som ytterligare skärpes af den monografiska formen och någon gång af en mindre väl afvägd formulering,[1] framhäfver förf. den ekonomiska sidan af Sveriges politik. Det kan sättas i fråga, huruvida så starka medel verkligen varit nödvändiga för att öfvertyga om att den »store realpolitikern» ej glömt bort ekonomien. Det nya, förf. gifvit, är väl mindre, att Sverige äfven under trettioåriga kriget har en ekonomisk historia, än viktiga bidrag till denna onekligen försummade disciplin.

»Med vemod» har författaren sett »den store konungens idealgestalt afklädas sin glans», sin »ungdoms idol» förstöras, då hans studier förde honom närmare den verklige Gustaf Adolf. Det var dock gifvet att så skulle ske, ty den Gustaf-Adolfsbild, han i sitt arbete ständigt vänder sig mot, är en död abstraktion, en gestalt, som ej danats af protestantismens sunda, kraftfulla syn på stat och människolif.

I vår historieforskning har en artskild uppfattning allt klarare framträdt: för oss är Gustaf Adolf konungen, som ej sökt någon annan skatt i världen än att göra sitt stånds plikter till fyllest. Den bilden förstöres ej af de nya fakta, förf. framlagt. Den får endast konkretare innebörd och fastare konturer.

För Sveriges majestät och Guds kyrka, som därutinnan hvilar — så karaktäriserar Gustaf Adolf sitt tyska krig. Uppgifterna kunde lätt skiljas. Ingen har sagt detta tydligare än Gustaf Adolf själf. Men det var hans största tanke, att så ej skulle ske. Han ville, att Sveriges statsmakt skulle skänka den protestantiska kyrkan i Tyskland det yttre skydd, som de tyska småstaterna ej af sig själfva mäktat ge den. Andra sätt att rädda den evangeliska saken kunna kanske tänkas. Det enda, på hvilket Sverige kunde göra det, var, att dess makt i Tyskland blef eller enade protestantismens. Oxenstierna har sagt: »Toucheres . . . icke så högdt religionen som mehra status publicus, under hvilcken resorterer och religionen.

I sin tyska politik som i all annan har Gustaf Adolf haf öppen blick för verkligheten. Därför ha »koppar, salt, säd och kolonialvaror för honom varit ytterst viktiga ting och tanken därpå — och på allt, som ger härar kraft att segra och stater makt att fylla sina uppgifter — »spelat en stor roll i hans planer».

Fåfängt skall man söka finna, hvad som varit blott nationellt och blott ekonomiskt i en realpolitik, som aldrig glömde sina förutsättningar. All Gustaf Adolfs statskonst, äfven den han sagt tjäna protestantismens sak, har varit verklig politik, i mål som medel. För så vidt det är fråga om de yttre resultaten måste därför »hans stats» — Sveriges, senare kanske en större enhets — »materiella intressen vara den ledande grundsatsen för allt hans handlande.

[1] Som en dylik lapsus får väl äfven räknas följande tolkning af Usslinx' afsikter (s. 177). Äfven Gustaf Adolf var blott en docka i hans spel. Hans hufvudafsikt var att genom Sveriges militära och Tysklands finansiella resurser störta Spanien, skjuta katolicismen åt sidan och befria Nederländerna — för att få återvända hem till Antwerpen (!).

Det han så vann af makt och ära och det som hägrade för honom, kunde varit tillräckligt att locka en personlig ärelystnad, hvilken i fäderneslaud och kyrka funnit medel till egen storhet.

Från detta faktum har städse tviflet utgått, stödt af en asketism, som ej är protestantismens och ej var Gustaf Adolfs. Men så visst som kristen tro kan bära en statsmannagärning, behöfver ingen skapande tanke och intet djärft grepp efter makten eller dess förutsättningar *minska* den ideala glansen kring Gustaf Adolfs personlighet.

B. Boëthius.

The last years of the Protectorate 1656—1658. By CHARLES HARDING FIRTH. Vols I, II; XX + 341, XII + 345 s. London, Longmans 1909.

Ett bland de främsta rummen inom den rika litteraturen om Cromwell och hans tid intager som bekant S. R. Gardiners »History of the Commonwealth and the Protectorate», genom framställningens bredd och forskningens noggrannhet det grundläggande arbetet för denna period af Englands historia. Det är emellertid ofullbordadt, i det att skildringen blott nått fram till år 1656, då Gardiner 1902 afled. Arbetet har emellertid nu fortsatts fram till Oliver Cromwells död af professorn vid universitetet i Oxford C. H. Firth, som förut genom en mängd specialundersökningar och urkundspublikationer lämnat betydande bidrag till protektoratets historia. Mest känd torde han vara genom sin år 1900 utgifna Cromwellsbiografi.

I sitt nyutkomna arbete, som han gifvit titeln »The last years of the Protectorate», och som börjar med en skildring af 1656 års parlament, ansluter han sig direkt till Gardiners verk. Han har också haft Gardiners efterlämnade anteckningar till sitt förfogande, och han söker äfven med framgång efterlikna sin föregångares stil och framställningssätt. Firths arbete kännetecknas af samma ytterliga objektivitet, samma frånvaro af värdeomdömen, som utmärker Gardiners. För att få reda på de båda författarnes personliga uppfattning af de händelser, de skildra, får man snarare vända sig till deras respektive Cromwellsbiografier, än till deras mera bredt lagda historiska verk.

Firths nya arbete präglas dock flerstädes märkbart af den mot Gardiner motsatta uppfattning af Cromwell och hans gärning, som framträdde i hans Cromwellsbiografi. Särskildt gäller detta framställningen af Englands inre utveckling under protektoratet. — Det problem, som Cromwell i sin inre politik hade att lösa, var att vinna hela folkets anslutning till en statsförfattning, som var ett verk af de militära ledarne, och att därigenom bli i stånd att med

ett civilt regeringssystem ersätta den militärdiktatur, som han nödgades upprätthålla, då han hade att göra ett minoritetspartis idéer gällande. — Det första försöket att nå en sådan ordning af förhållandena, »a settlement», hade gjorts vid 1654 års parlament, men misslyckats, och Cromwells regering under den närmast följande tiden, da landet indelades i militärdistrikt, styrda af generalmajorer, bar mera ohöljdt än någonsin förut militärdiktaturens prägel.

Firth ger nu en synnerligen grundlig utredning af författningsfrågans utveckling vid 1656—57 års parlament, som han betecknar som vändpunkten i protektoratets historia. Den sista tidens militära regemente hade ytterligare förstärkt de allmänna önskningarna om en återgång till normala samhällsförhållanden, och särskildt inom juridiska kretsar såg man i monarkiens återupprättande den enda vägen att nå detta mål. Tillika väckte de ideligen återkommande attentaten mot Cromwell hos dennes anhängare en önskan att skänka hans välde större stabilitet, hvarjämte parlamentets anfall mot samvetsfriheten kom äfven militärpartiet att inse nödvändigheten af en författningsändring, som begränsade en-kammar-parlamentets makt. Sådana voro förutsättningarna för framträdandet af det förslag, som fick namnet »the humble Petition and Advice», och som i sina två hufvudpunkter, att Cromwell skulle antaga konungatiteln och att ett öfverhus skulle upprättas, innebar ett stort steg tillbaka till de gamla samhällsförhållandena. På grund af det motstånd, konungatiteln väckte i militära kretsar och bland de stränga puritanerna, afslog Cromwell, ehuru efter stor tvekan, denna del af förslaget, men antog det öfriga.

Efter att ha skildrat, huru Cromwell med stora svårigheter bildade det nya öfverhuset, öfvergår förf. till en framställning af parlamentets andra session. Regeringspartiets ställning i underhuset var nu betydligt försvagad, dels därigenom att ett flertal af dess mera framstående medlemmar förflyttats till öfverhuset, dels därigenom att de vid förra parlamentssessionen uteslutna medlemmarna af den republikanska oppositionen nu åter fingo inträda i parlamentet. Följden häraf blef, att en våldsam opposition kunde komma till utbrott i underhuset, särskildt riktande sig mot öfverhusets makt. Förgäfves sökte Cromwell bringa oppositionen till besinning genom att hänvisa till det betänkliga utrikespolitiska läget. Då republikanerna i parlamentet började knyta förbindelser inom armén, samtidigt med att nya rojalistiska konspirationer upptäcktes, fann Cromwell sin ställning allvarligt hotad. Han upplöste därför oförmodadt parlamentet, försäkrade sig om arméns trohet genom att afskeda de missnöjda, och de rojalistiska stämplingarna undertrycktes genom några häktningar och afrättningar.

I sin Cromwellsbiografi ger Gardiner uttryck åt den uppfattningen, att Cromwells andra parlamentsupplösning bevisar, att »a settlement», sådant som Cromwell önskade åstadkomma, var en omöjlighet. Det enda, han hade att lita till för att upprätthålla sin makt, var militärväldet. I Firths arbete framträder en betydlig

rymnsammare uppfattning af Cromwells läge. Regeringens svaga punkt var finansernas dåliga tillstånd, hvaråt Firth i sista kapitlet af sin bok ägnar en utförlig redogörelse. Röster höjdes visserligen bland Cromwells anhängare för att man borde återvända till det ohöljda militärväldet och uppbringa penningar med våld, men detta förslag vann ej Cromwells bifall. Ett nytt parlament måste sålunda inkallas, och förberedelser därtill voro i gång, då Cromwell afled. Firth anser det vara säkert, att parlamentet, om det hade sammanträdt, skulle ha erbjudit Cromwell kronan, och med stöd af yttranden i bref från ett par af hans fränder anser han det vara sannolikt, att denne skulle ha mottagit den. Oppositionen inom armén mot en återgång till monarkien hade försvagats, och å andra sidan gick stämningen bland puritanerna ute i landet numera afgjordt i den riktningen, att Cromwell borde antaga kronan. Firth kommer sålunda till det resultatet, att en återgång till normala samhällsförhållanden endast var möjlig genom ett återupptagande af den gamla monarkiska statsformen, och att Cromwell var på god väg att genomföra ett sådant »settlement».

Ett par intressanta kapitel ägnar Firth åt Skottland och Irland under protektoratet. Han belyser däri till fullo de stora svårigheter, som dessa länders styresmän, Monck och Henry Cromwell, hade att kämpa med: den inhemska befolkningens hat, finansiell misär och förvirring i de rättsliga förhållandena, men han visar äfven, hvilka verkligt betydande statsmannaegenskaper dessa båda män ägde. Det egentliga felet i Cromwells irländska politik anser Firth ej vara den sociala omstörtning, hvarigenom så godt som hela den jordägande irländska befolkningen beröfvades sin jord, utan förföljelserna mot den katolska religionen. Förf. redogör utförligt för Irlands och Skottlands sociala och ekonomiska förhållanden. En sådan redogörelse saknas däremot beträffande England, men är enligt förordet att vänta i ett kommande arbete, hvari förf. ämnar fullfölja sin framställning fram till restaurationen.

Det bästa partiet i Firths framställning af Cromwells yttre politik är tvifvelsutan teckningen af det spanska kriget och den fransk-engelska alliansen. Blakes seger öfver den spanska flottan vid Santa Cruz skildras med anlitande af mycket nytt material. En intressant redogörelse lämnas för de ständiga tvisterna mellan den engelska och den franska regeringen under alliansen. Dessa tvister hade sin rot i Cromwells misstro till fransmännens ärliga uppsåt att fullgöra sina förpliktelser, en misstro, som förf. finner alldeles oberättigad. — Den politik, som förskaffade England fast fot på kontinenten, har af Gardiner skarpt klandrats, på den grund att den måste medföra förvecklingar, hvari England ej hade några intressen att reda sig. Firth afger ej något positivt omdöme öfver denna fråga, men af den redogörelse, han ger, för de fördelar, som Dünkirchens besittning bragte Cromwell, framgår dock, att han ej delar Gardiners mening om det förkastliga i denna politik. Han framhåller, att Cromwell efter Dünkirchens eröfring ej länge be-

höfde frukta för ett försök af Stuartarna att med spansk hjälp landstiga i England, och äfven, att han i Dünkirchen hade en utfallspost till kontinenten, hvilket satte honom i stånd att utöfva stark påtryckning både på Frankrike och Holland, om det behöfdes.

I fråga om Cromwells sträfvanden att förena alla protestantiska makter i ett stort förbund mot katolikernas befarade angreppsplaner och hans förhållande till det nordiska kriget synes Firth däremot ha öfvergifvit de ansatser till opposition mot Gardiner, som förut framträdt hos honom, och han förklarar nu i likhet med denne, att Cromwell, i det han vid sin nordiska politik lät leda sig af det protestantiska intresset, helt och hållet missuppfattade de politiska förhållandena på kontinenten och Sveriges och de öfriga makternas verkliga syften. — Förf. stöder sin framställning af den nordiska politiken hufvudsakligen på arbeten af Pufendorff, Carlson (i tysk öfversättning), Erdmannsdörffer, Philippson, på Michaels Cromwellsbiografi, samt på ett par för ett tiotal år sedan utkomna afhandlingar af Guernsey Jones och Bowman. Med undantag af Carlboms afhandling om Sverige och England, som på ett par ställen citeras, synes den skandinaviska litteraturen vara honom främmande. Han tyckes knappast ha bildat sig någon själfständig mening rörande detta ämne, och hans böjelse att endast relatera händelseutvecklingen utan att afgifva några omdömen framträder starkt. Trots en ganska stor bredd och utförlighet måste denna del af framställningen betecknas såsom arbetets svagaste parti.

Förf. lämnar först en öfversikt af Karl X Gustafs polska krig, hvarvid han framhåller, att Cromwell visserligen ställde sig sympatisk mot konungens politik, för så vidt den gick ut på att bekämpa en af de främsta katolska makterna, men dock ingalunda var blind för de faror, som en utsträckning af Sveriges östersjövälde kunde medföra för Englands handel, lika väl som för Hollands. Liksom Gardiner framhåller Firth starkt oförenligheten mellan Cromwells och Karl Gustafs afsikter, i det att den förre åsyftade att i protestantismens intresse vända Sveriges krafter mot Österrike, under det att den svenska konungens mål var Sveriges maktutvidgning och kampen mot Österrike för honom endast spelade en underordnad roll. De underhandlingar, som Bonde och Coyet förde i London 1656, ledde därför ej till någon politisk allians utan blott till en handelstraktat, som af förf. likställes med Elbingtraktaten. — Firths framställning klargör knappast i önsklig grad Cromwells politik under det första danska kriget. Karl Gustafs i jan. 1657 framställda begäran om penningunderstöd hade af protektorn besvarats med en begäran att erhålla Bremen, och detta önskemål går igen i alla senare underhandlingar. Det förklaras af förf. bero på, att Cromwell ville ha ett medel att utöfva påtryckning på de nordtyska furstarna och verka för sina planer på ett protestantiskt förbund. Då Karl Gustaf i stället erbjuder honom att deltaga i Danmarks delning, vill Cromwell ej vara med därom, ty han önskar ej, att

Sverige skall eröfra Danmark. Dock lofvar han längre fram att understödja Sverige med en summa af 30,000 p. st. samt att sända en flotta för att hindra holländarne att bringa Danmark hjälp, men intet af dessa löften gå i uppfyllelse. — Firth redogör utförligt för det engelska medlingsförsöket genom sändebuden Meadowe och Jephson. Han öfverdrifver högst betydligt Meadowes andel i åstadkommandet af freden i Roskilde, som rent af betecknas som den engelske diplomatens verk. — Förf. berör därpå de underhandlingar, som efter fredsslutet fördes mellan England och Sverige angående en samverkan mot Österrike. Det såg ut, som om Karl Gustaf i första rummet tänkte vända sig mot Brandenburg, hvilket naturligtvis skulle ha varit en svår stöt för Cromwells planer på ett protestantiskt förbund. Denne bemödade sig därför ifrigt att åstadkomma en försoning mellan Sverige och Brandenburg. I Mazarins Rhenförbund, som utgjorde en sammanslutning af både protestantiska och katolska ständer, finner förf. ett bevis för ohållbarheten af Cromwells protestantiska och anti-Habsburgska politik, enär det omintetgjorde möjligheten af ett religionskrig i Tyskland.

Som skäl för att Karl Gustaf vände sig mot Danmark i stället för mot Brandenburg anför Firth, att konungens misstänksamhet mot Danmark väcktes på grund af de svårigheter, som Danmark gjorde mot Roskildefredens exekution, och som förklaras ha berott på Hollands lust att göra freden om intet. Det borde ha legat nära till hands för förf. att som skäl för Karl Gustafs handlingssätt äfven anföra, hvad konungen själf vid flera tillfällen betonat, nämligen Englands och Frankrikes obenägenhet att lämna honom effektivt understöd för ett krig i Tyskland.

Firths nya arbete innehåller knappast några förut obekanta synpunkter på Cromwell och hans verk. Dess betydelse synes snarare ligga däri, att förf. genom ett omsorgsfullt utnyttjande af ett vidlyftigare material, än som stått äldre forskare till buds, kunnat i detalj fastslå händelseutvecklingen på ett mycket noggrannare sätt, än förut varit möjligt.

Torsten Gihl.

Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausgegeben von FRITZ ARNHEIM. Zweiter Band. 1747 bis 1758. XXXI + 519 s. Gotha. F. A. Perthes 1910.

I nästföregående årgång af denna tidskrift hade undertecknad tillfälle att i en längre anmälan dröja vid första delen af ofvanstående arbete och framhålla dess betydelse för forskningen. Den

nu föreliggande andra delen afviker i intet afseende från det från början uppgjorda programmet och slutför arbetet i öfverensstämmelse med de en gång fastslagna principerna. Beträffande denna dels karaktär, planläggning och förtjänster i allmänhet kan därföre hänvisas till nämnda anmälan. Samma omsorgsfulla återgifvande af brefvens text i en på försiktigt sätt normaliserad form, samma ingående, om intim kännedom af hela tidsskedets historia vittnande kommentar, nedlagd dels i noter under texten, dels i ett särskildt kapitel »Erläuterungen», därtill en inledning, som i korta drag skisserar brefskrifvarinnans öden under den tid brefven afse, och slutligen ett omsorgsfullt utarbetadt personregister, som väsentligen ökar publikationens värde och användbarhet. Det föreliggande bandet meddelar in alles 549 bref af Lovisa Ulrika, däraf 283 till modern, änkedrottning Sophie Dorothee, 172 till brodern konung Fredrik af Preussen, återstoden till brodern August Wilhelm och den ogifta systern Amalie.

Liksom föregångaren har äfven denna del sin främsta betydelse såsom bidrag till belysningen af Lovisa Ulrikas personliga utveckling. Den bekräftar i allt den uppfattning af hennes begåfning, karaktär och bildningsart, som de tidigare brefven lämnat. Förhållandet till hennes familj hemma i Tyskland är alltjämt lika intimt, ehuru naturligtvis med åren de nya familjeplikterna och den allt mera kräfvande situationen i det svenska hemlandet göra korrespondensen med modern och syskonen något mindre trägen. Hon känner sig alltjämt såsom den preussiska prinsessan, som med hela sin själ lefver med i tilldragelserna inom familjekretsen i Berlin, ehuru hon tydligen blir mer och mer främmande för detaljerna och personligheterna i det preussiska hoflifvet. Kring henne själf och hennes make växer upp en barnskara, hvars gestalter, i synnerhet den unga kronprinsens, allt oftare skymta i hennes bref till modern och syskonen. Än skildrar hon deras utseende, deras karaktär och deras begåfning, än meddelar hon drag ur deras uppfostran, deras studier och nöjen, än framträder den unga moderns oro öfver de sjukdomar som hemsöka än den ena, än den andra af de små, än uttalar hon sina förhoppningar om deras framtid. I ett och annat fall ge dessa intima bref icke oviktiga bidrag till historien om Gustaf III:s barndom, ehuru visserligen ganska subjektivt färgade sådana. Lovisa Ulrikas förhållande till sin gemål är orubbadt och lika innerligt som från början af deras äktenskap. Gång på gång lofprisar hon hans personliga egenskaper och förmåga med en ifver, som om det gällde att vederlägga en motsatt mening eller en missuppskattning af hans personlighet där hemma i Preussen.

Naturligtvis får också det dagliga lifvet vid det svenska hofvet en fortgående belysning. Såsom förut omväxla där baler, skådespel och maskerader. Vid sidan af rikets förnämsta aristokrati röra sig därstädes äfven skalder, konstnärer och vetenskapsmän och vittna om sin härskarinnas intellektuella och estetiska intressen. Den unga kronprinsessan och inom kort drottningen är tydligen alltjämt medel-

punkten i detta hoflif och den tongifvande däri. Dock uppta beskrifningarna på hofvets sysselsättningar icke längre fullt så stor del af hennes bref som under de första åren. Nöjena blifva mindre brokiga och forcerade, och med de allvarliga pliktérnas växande kraf minskas väl ock Lovisa Ulrikas intresse för dessa nöjen — åtminstone försäkrar hon så själf.

Helt säkert har det ändrade förhållandet till Tessin härvid spelat en stor roll. Han hade ju förut varit nöjenas främste minister vid det unga hofvet. Redan kanslipresidentsvärdigheten synes hafva tvungit Tessin att offra mindre af sin tid och sina tankar åt hoflifvet. Den efterhand inträdande kylan mellan hofvet och hattpartiets ledande män, framför allt Tessin, framträder i dessa bref främst däri, att Tessin, som förut ideligen omnämnts och prisats, börjar att förbigås med tystnad, till dess med 1750-talet de förtäckta klagomålen uppträda mot de otacksamme, som förut njutit idel välgärningar af Lovisa Ulrika och hennes gemål, och slutligen den ändtliga upplösningen af förhållandet mellan Tessin och konungaparet kommer med en uppseendeväckande och bitter personlig brytning, som naturligtvis blir föremål för en vidlyftig och subjektivt färgad kommentar i bref till modern och till konung Fredrik (s. 344 o. f.).

Utaf visst intresse är också återspeglingen i dessa bref af det unga hofvets förhållande till den gamle konungen. Ännu den närmaste tiden efter 1746 blir han föremål för samma obarmhärtiga kritik som förut. Men den gamle mannens ständiga uppmärksamhet och vänlighet mot Lovisa Ulrika och hans synnerliga välvilja mot de uppväxande prinsarna synas dock till slut hafva gjort någon verkan. Den ingående skildringen af hans sista stunder, af hans frimodighet och lugn på dödsbädden och hans vänlighet mot alla intill det sista (s. 255 o. f.) är tydligen buren af sympati och verkligt deltagande, och när Lovisa Ulrika och hennes man några år fått pröfva det kungliga kallets mödor, ser hon tydligen företrädaren, den gamle konung Fredrik, i ett annat ljus och består honom till och med en ganska vacker och träffande karakteristik: »Quelque peu qu'on ait aimé ce prince ici» — skrifver hon 1754 — »il faut avouer qu'il avait infiniment de grandes qualités, ayant le cœur excellent, généreux et brave comme l'épée qu'il portait. Les chagrins terribles qu'il a essuyés dans ce pays, l'avaient rendu nonchalant, et, à la fin, il abandonna toutes les affaires entre les mains de ses plus cruels ennemis». (s. 367).

För öfrigt skymtar liksom i föregående brefsamling en mångfald nya personligheter, hvilka förses med ganska subjektiva men stundom också träffande omdömen. Så t. ex. Höpken, hvars briljanta begåfning och stora kunskaper Lovisa Ulrika högeligen berömmer, på samma gång hon genomskådar hans svagheter. På ett ställe (s. 297) förklarar hon om Höpken: »C'est un homme d'un esprit supérieur, et j'ose même dire la meilleure tête de la Suède. Son faible est de souhaiter qu'on le lui dise.»

Ett hufvudintresse vid den nya volymen af Lovisa Ulrikas familjekorrespondens äro de bidrag, som den politiska historien kan få däraf. Härvid gäller detsamma som beträffande det förra bandet, att vi kanske icke få så mycket som vi väntat. Tydligen har politiken stundom varit ett för ömtåligt ämne för den skriftliga meddelelsen. Emellertid återspeglas dess växlingar rikligen i Lovisa Ulrikas växlande stämningar, hennes förhoppningar och besvikelser, hvaråt hon i sina bref ger temperamentfyllda uttryck. Öfverhufvud är det denna gång mest af besvikelser. 1746—47 års bittra riksdagsfejder hade gifvit Lovisa Ulrika den första erfarenheten af en svensk riksdag. Hon och hennes make hade tagit bestämdt parti i kampen på ett sätt, som kunde hafva satt hela den nya dynastien i fara. Men den gången hade hon triumfen att se motståndarna slagna, hennes närmaste förtrogna sättas i spetsen för regeringen och den allians med Preussen knytas, hvilken hon ända från sin ankomst till Sverige betraktat såsom sin speciella mission.

Redan under det närmast följande året ryckte successionsfrågan i förgrunden på grund af konung Fredriks upprepade slaganfall, och Lovisa Ulrikas tankar koncentrerades helt naturligt kring den stundande tronförändringen och de förhoppningar, som sedan länge knöto sig därtill. Fredrik II understödde ännu denna tid hennes planer på utvidgad konungamakt, och ryska arméns uppträdande i det stora kontinentala kriget såsom Österrikes allierade syntes göra tillfället för dessa planers genomförande gynnsamt. Ännu hade ej heller någon schism framträdt mellan rådet och det unga hofvet. Med hvilken spänning och hoppfull ifver Lovisa Ulrika omfattade dessa tankar, för hvilkas förverkligande tiden när som helst kunde vara inne, synes af brefven till brodern Fredrik, särskildt det af 21 juni 1748. Hon försäkrar däri, att hon noga följt hans råd och att sådana arrangement voro tagna, att framgången icke kunde fela. »Il ne s'agit à présent que du cas de la mort pour que les affaires ici changent entièrement» (s. 112). I ett följande bref heter det, att armén var fullständigt i tronföljarens händer, officerarna tillgifna och tanken att genom regementsförändring göra slut på den inre oenigheten framtvungen af nödvändigheten. »Chez les Romains la dissension ne se finissait jamais qu'en nommant un dictateur. Les gens sensées pensent de même ici, et je crois que tout s'aplanit déjà pour parvenir à ce grand événement» (s. 116).

Huru farligt läget i själfva verket var, därom synes Lovisa Ulrika ännu icke haft någon aning. Hennes ständiga bagatelliserande af faran från Ryssland och det höga lofprisandet af det utmärkta tillstånd, hvari den svenska armén kommit efter det att hennes make fått högsta befälet öfver densamma, vittna icke om djupare insikt i dessa ting. Under följande år, då ryska politiken efter Aachenfreden åter kunde med starkt aggressiv tendens rikta sig mot Sverige, blef läget så kritiskt, att alla planer på författningsändring måste läggas åsido. Äfven Lovisa Ulrika insåg slutligen detta, och det ligger mycken sordin öfver hennes bref från

denna tid. Faran för ett ryskt angrepp fortfor äfven under år 1750 och kunde endast afvärjas genom formliga officiella förklaringar, att inga författningsändringar vid tronskiftet voro påtänkta, samt genom det för det unga hofvet högst osympatiska närmandet till Danmark. Lovisa Ulrika önskade nu till och med själf, att den gamle konungen måtte få lefva, till dess konjunkturerna blefvo bättre (s. 217).

Redan före tronskiftet är konflikten mellan det unga hofvet och rådet i full gång. Särskildt den betydelsefulla sammandrabbningen mellan tronföljaren och hattregeringen med anledning af Fersens utnämning till svensk generalmajor i mars 1751 får i Lovisa Ulrikas bref en längre utläggning (s. 252 o. f.). Lovisa Ulrika är dock ännu, trots denna brytning med de gamla vännerna, full af hopp, förklarar att hennes make är tillbedd af armén och att senaten alldeles förlorat anseendet. Under intrycket af den onekligen allmänt uppflammande rojalism, som tronskiftet framkallade, ökas ytterligare Lovisa Ulrikas förhoppningar, och man kan af hennes bref formligen se, huru hon är den verkligen eggande och drifvande kraften i konungadömets förnyade expansionssträfvan. I ett bref af 22 juli 1751 omtalar hon icke utan stolthet, att konungen och rådet äro i full dispyt angående de kungliga rättigheterna, som den förre konungen fullständigt släppt ur händerna. »Le Roi d'aujourd'hui n'est point d'humeur à leur laisser un empire qui ne leur est point dû, et c'est ce qui donne des contradictions continuelles.» Den stundande riksdagen är föremål för hennes lifligaste förhoppningar. Ungern-Sternberg nämnes såsom hofvets kandidat till landtmarskalksposten, och han, som förut utmålats ganska svart, är nu »un homme d'esprit, fier, incapable d'usure» etc. (s. 271).

Riksdagen 1751—52 ledde emellertid icke till de väntade framgångarna för konungamakten utan i stället till nya inskränkningar af konungens makt eller till rättsligt fixerande af redan i praxis utvecklade ingrepp i hans befogenheter. Men det nybildade hofpartiet var dock mäktigt, fullt af ifver och tillförsikt, det vann några smärre förmåner åt konungen och kunde tillfoga rådet åtskilliga nederlag. Dess inflytande syntes till och med växa under riksdagens lopp. Lovisa Ulrika var därför ingalunda nedslagen. De varningar för förhastade steg och för att pådrifva konflikten med rådet, som brodern, konung Fredrik gaf, upptogos med en viss otålighet, och Lovisa Ulrika sökte gång på gång beriktiga uppfattningen af läget hos familjekretsen i Berlin. Till modern skref hon 21 juli 1752, att hofvet icke gjort något steg, som kunde anses utmanande eller sårande, det hade blott försvarat sin lagliga rätt; och konungen vore fruktad, älskad och aktad, medan upphofsmännen till riksdagens oroligheter voro allmänt föraktade. Hon försäkrade, att de icke någonsin skulle våga vidtaga liknande åtgärder (s. 308). I ett intressant bref till August Wilhelm uttalas samma ljusa uppfattning af läget. Hon ger en skildring af dessa personer, som hofvet förut öfveröst med välgärningar, men som nu genom lögner och intriger

sökte usurpera dess rättigheter, och utropar med bitterhet: »Voilà, mon cher frère, les monstres qu'on a eus à combattre et que (!) le Roi mon frère voulait qu'on devait céder.» Hon försäkrar åter, att konungens parti behållit öfverhand (s. 311). Dylika uttalanden vittna om den anda, i hvilken Lovisa Ulrika motsåg stridens utveckling och huru litet de varnande rösterna från konung Fredrik förmådde återhålla henne. Hon är hvarken slagen eller nedstämd, och hennes egen utmanande hållning är icke den minsta anledningen till att konflikten under de följande åren växer i skärpa och bitterhet. För tiden mellan riksdagarna gifva brefven dock relativt föga. Först då den nya riksdagen nalkas, ger hon åter uttryck åt sina tankar om politiken.

Lovisa Ulrika har klart för sig vikten af det afgörande, som riksdagen 1755 måste medföra. »Je considère celle-ci (la diète) comme décisive pour le Roi, le système et le royaume», skref hon redan i nov. året förut. — Brefven från tiden för det märkliga riksmötet 1755—56 bilda också det intressantaste partiet af den föreliggande boken. Lovisa Ulrika går till mötes de stormigaste ögonblicken af sitt lif. Men brefvägen är icke säker nog, för att hon skall våga gifva ett mera ingående uttryck för sina tankar och sina planer. Dessutom mötes hon knappt af det bifall och den uppmuntran, som hon åstundade. Tvärtom söker konung Fredrik på allt sätt hålla henne tillbaka och afråder allt ifrigare alla våldsamma steg. I brefven hem utgjuter Lovisa Ulrika därför mera sin stolta själs grämelse, sin förtviflan och hämndlusta eller sitt outrotliga hopp i allmänhet, än hon gifver några ingående förtroenden. Upprepade gånger förnekar hon i bestämda ordalag, att hon hyser några våldsamma planer, men dock framskymtar oupphörligt hoppet om en revolution eller våldsam ändring. Hennes flera gånger gjorda försäkran, att hon, om hon blott hade 100,000 écus, skulle kunna ändra riksdagens gång, verkar ganska naiv. Af intresse är hennes bestämda förklaring, att hon ej haft någon aning om den hemliga instruktion, som Adam Horn medförde från konung Adolf Fredrik på sin bekanta beskickning till Ryssland 1756. Intressant inblick i stämningar och förhållanden ge äfven brefven till brodern August Wilhelm angående de pantsatta juvelernas återsändande, men de ändra icke uppfattningen af dessa tilldragelser.

Efter revolutionsförsöket med dess förödmjukelser för konungaparet och blodiga straff öfver hofvets anhängare nå Lovisa Ulrikas grämelse och sorg sin höjdpunkt, och brefven hem ge äkta uttryck åt hennes förtviflan och nedslagenhet. Förebråelserna hemifrån bidrogo ytterligare att förkrossa henne, och dock känner hon nu mer än någonsin, att brodern är hennes enda verkliga stöd. Utbrottet af sjuårskriget och de faror, som hota Preussen, ökar ytterligare hennes oro. Till råga på olyckorna följer så förlusten af modern som hon aldrig fått återse, sedan hon nära tretton år tidigare glad, ung och hoppfull lämnade fädernehemmet. Hon skrifver också i juli 1757 till August Wilhelm: »J'ai passé par de terribles épreuves et le ressouvenir me déchire le cœur. Voilà deux années de suite

où les inquiétudes, les chagrins et la persécution ne m'ont pas abandonnée un instant! Aussi ma situation est affreuse.» De enda ljusglimtarna bilda konung Fredriks segrar öfver sina fiender, men äfven dessa kunde ej hindra, att läget för Preussen blef allt farligare och att dess undergång syntes förestå. Onekligen måste det hafva känts oerhördt bittert för Lovisa Ulrika att se Sverige sluta sig till Preussens fiender. Också tvekar hon ej att meddela sin broder alla rykten om svenska regeringens planer och underhandlingar, som komma till hennes öron (t. ex. s. 423). I ett bref jublar hon öfver utsikten, att Fredrik skall kunna eröfra Stralsund och hoppas, att en så fruktansvärd motgång skulle göra slut på rådsväldet i Sverige (s. 431). I ett annat bref hoppas hon, att Fredrik skall få i sina händer hennes hatade fiender Lantingshausen, Fersen m. fl., och råder honom hålla dem i fängelse så länge som möjligt, särskildt Fersen, »qui est mon plus mortel ennemi». Men brefven gömma också uttryck för den inre konflikten hos henne mellan plikterna mot det nya fäderneslandet och kärleken till det gamla hemmet och till brodern. Hon skrifver till August Wilhelm: »Vous pouvez croire, mon cher frère, que ma situation est bien fâcheuse de ne savoir pas seulement ce que je dois désirer. Si l'armement que l'on a fait réussit, c'est contre ma patrie, mes frères et ce que j'ai de plus cher. S'il échoue, la Suède s'en ressentira longtemps et la nation m'est chère. Ce n'est point elle qui a causé nos malheurs» (s. 424).

Midt uppe i all denna oro och dessa sorger kommer så ett nytt svårt slag, förlusten af den älskade brodern August Wilhelm. Hela brefsamlingen är full af de innerligaste uttryck af systerlig tillgifvenhet för denne broder. Allt sedan sin ankomst till Sverige hade Lovisa Ulrika aldrig upphört att uppgöra planer om ett sammanträffande än genom hennes besök i Berlin, än genom August Wilhelms besök i Stockholm. Sorgen öfver broderns död är gripande. Med hans och moderns bortgång bortföllo otvifvelaktigt de intimaste personliga förbindelserna med det preussiska hofvet. Konung Fredrik representerar nu egentligen ensam det gamla hemmet. Men äfven med honom blir brefväxlingen minskad, då kriget ju försvårar förbindelsen. Utgifvaren har också funnit lämpligt att sluta sin publikation med utgången af år 1758.

Det är ett tragiskt människoöde, hvari de gifva oss en inblick, dessa gamla papper, i hvilka en eldig, nobel och högt begåfvad personlighet gifvit uttryck åt så mycket af sitt intima själslif. De vittna om en nästan fullt modern ande och bilda en förunderlig kontrast till äldre generationers fåfänga och otympliga försök att i adekvata bilder och uttryck fånga det personliga själslifvets finaste skiftningar och stämningar. Alldeles oafsedt sitt historiska värde, äro dessa bref därför ett mänskligt dokument af högt intresse. Brefskrifvarinnan kommer genom dem oss närmare än förut. Hennes personlighet får en mera konkret och fyllig karakteristik. Icke i allo är den rikare belysningen fördelaktig, men den blottar dock en sällsynt stolt, fin och ren natur, och öfverhufvud ger den inti-

mare bekantskapen med Lovisa Ulrika en ökad sympati för hennes personlighet och hennes sträfvanden.

Utgifvaren, dr Arnheim, har med denna nu afslutade publikation gjort forskningen en betydande tjänst. Huruvida en fortsättning af densamma kan vara att påräkna, därom har han icke gifvit oss upplysning. Otvifvelaktigt skulle en dylik blifva af stort värde, då ju Lovisa Ulrikas tragedi ännu med 1758 ingalunda var slut, och hon i brodern Fredrik fortfarande och ända till slutet af sin lefnad hade en intim korrespondent. Det är därför att hoppas, att dr Arnheim kan komma att åter upptaga det betydelsefulla arbete, som nu emellertid föreligger slutfördt på ett förträffligt sätt enligt den ursprungliga planen.

L. S.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

---

ataburen. **1910, 4.** O. Lundberg, Smörkullen och andra ortnamn på Smör. — J. Sandström, Ornässtugan och dess inventarier 1725—1759. — Litteratur: J. Turi, Muittalus samid birra, anm. af K. B. Wiklund.

ornvännen. **1910, 3/4.** F. Braun, Hvem var Yngvarr enn viðfǫrli? Ett bidrag till Sveriges historia under 11. århundradets första hälft. Med 2 fig. — S. Leijonhufvud, Kungastenarna i Varnhem. Med 9 fig. — A. Branting, Några meddelanden om svenska mässkläder. Med 13 fig. — A. Lindblom, En stafkyrkotakstol i en romansk stenkyrka. Med 12 fig.

istorisk Tidskrift för Skåneland. Utgifven af L. Weibull. **1910. Bd 4: H. 1—3.** L. Weibull, Staden Lunds ålder. — V. E. Secher, Röverliv i Skåne i midten af 17. århundrede. — L. Weibull, Dråpen i Roskilde i Knut den stores och Sven Estridsens tid. — L. Weibull, Knut den stores skånska krig. — G. Carlquist, Några bidrag till Sven LagerBrings biografi. — En resa i Blekinge och Skåne 1817. Brev från C. H. Anckarsvärd. Medd. af S. Clason. — Fr. Hjelmqvist, Några originalmanuskript av Sven LagerBring. — G. Clementsson, Antikvarisk-topografiska undersökningar i Skåne 1908—1910. Med 21 bilder.

rn-kontorets Annaler. **1910, 1—3.** M. B. Swederus, Bidrag till kännedomen om Sveriges bergshandtering 1612—1654. 4. Järn.

yrkohistorisk Årsskrift. Utgifven af H. Lundström. **Årg. 11. 1910.** Hj. Holmquist, Franciskusproblemet. — E. Liedgren, J. O. Wallins ungdomsutveckling, betraktad med hänsyn till hans senare verksamhet. 1. Hembygd och släkt. 2. Skol- och gymnasietiden (1788—1799). 3. Uppsalatiden (1799—1804). 4. Informationstiden på Boo (1804—1806). — H. Levin, Bidrag till Visby stifts historia. 3. Forts. — H. Lundström, Ur »självbekännelser» från början af förra århundradet. — N. Beckman, Hvem har döpt Olof Skötkonung? — I. Collijn, Bibliografiska miscellanea. 7. Till frågan om Vita Katherines tryckår och Strengnäsmissalets tryckort. 8. En Uppsalabokbindare år 1519. 9. Till de första föreläsningarnas historia vid Uppsala Universitet. — C. Bildt, Drottning Kristinas romerska trosbekännelse — än en gång. Meddelanden och aktstycken. — S. Rosén, Skrifter och bref. 1—5. — A. Salvius, Om det föreslagna consistorium generale 1648. Medd. af A. B. Carlsson. — Bref från Haqvin Spegel till Karl XI. [1686—87.] Medd. af E. Haller. — En historik om svenska kyrkans vård om

lapparnas barn jämte allmän motivering för en omorganisation af det nuvarande skolväsendet i lappmarkerna. — J. Nordlander, Om prosten Nils Grubbs härstamning. — A. B. Carlsson, En bön af Axel Oxenstierna »öfver alla ens egne och gemena åliggande». — Johannes och Olaus Magnus i Uppsala Universitetsbibliotek förvarade bref till Johannes Dantiscus. Medd. af I. Collijn. — Ett bref från Carl Adolf Agardh till Carl Fredrik af Wingård i skolfrågan. Medd. af J. Sjöholm. — J. Sjöholm, Två rapporter från kyrkoherden Lars Landgren till ärkebiskopen C. F. af Wingård om Erik-Jansismen. — En episod från prästeståndets förhandlingar vid riksdagen 1755—56. Medd. af C. G. Wahrenberg. — Instruktion från år 1670 för tillsyningsmannen öfver de fattiga i Uppsala. Medd. af H. Lundström. — Ett förfalskadt »kollations-bref», från år 1631. Medd. af H. Lundström. — Granskningar och anmälningar: R. Geete, Svenska böner från medeltiden efter gamla handskrifter, anm. af H. Lundström; Th. Ekelund, Bidrag till dopritualets historia med särskild hänsyn till svenska kyrkan, anm. af H. Lundström; D. Fehrman, Carl Fredrik af Wingård såsom biskop öfver Göteborgs stift, anm. af H. Lundström. — Bilagor: Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af H. Lundström. Ser. 2. Strängnäs stift. H. 2. — G. Walli, Systematiskt register till Kyrkohistorisk Årsskrift med bilagor. Årgångarne 1900—1909.

Meddelanden från Norra Smålands fornminnesförening. 1910. **Årg. 2.** C. M. Kjellberg, Jönköpings stad och dess äldsta privilegier. Med 1 pl. — C. W. v. Sydow, Kloka Stina i Karshult. — T. Hallgren, Om Klefva och Ädelfors grufvor. Med 1 pl. — Hemgarfning. Med 1 pl. och 2 fig. — Husbehofsbränning i Småland. Med 2 pl. — Småländskt silfverfynd från 1100-talet. Med 1 pl. — Pistolmakarnes i Jönköping välkomma. Med 2 pl. — Jönköpings stads tänkebok. Åren 1458—1503. Utgifven af A. Ramm. [H.] 2.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utgifven af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1910, 5.** G. Göthe, Från Sergels och Gustaf III:s Rom. — Litteratur: H. Mathiessen, Böddel og Galgefugl, anm. af H. Olrik. — **6.** J. Roosval, Rembrandts uppfattning af den religiösa konsten. Med 8 fig. — O. Wieselgren, Antikens teatertradition och dess fortlefvande under nyare tiden. — **7.** C. Wærn, Ett medeltida mirakelspel på Sicilien. Med 10 fig. — V. La Cour, Dronning Luise af Preussen. En studie. — Litteratur: Ett gammalt familjearkiv (det Franzén-Grafströmska). Bref och anteckningar. Meddelade af A. M. Roos, anm. af Fr. Vetterlund.

Norrland. Småskrifter utgifna af Norrländska Studenters Folkbildningsförening. **N:o 13.** J. Nordlander, Den finska invandringen i Gestrikland.

Personhistorisk Tidskrift. 1910. Årg. 12: H. 3—4. Fabian Wrede 1802—1893. Några anteckningar. — En autograf af drottning Kristina. Medd. af C. M. Stenbock. — Ett »familjebref» från Jakob de la Gardie till Per Brahe. Medd. af A. B. Carlsson. — Magnus Gabriel de la Gardies valediktion till kanslikollegiet 1680. Medd. af A. B. Carlsson. — Adler Salvius såsom rådgifvare åt Magnus Gabriel de la Gardie. Medd. af A. B. Carlsson. — Några brefbiljetter från 1809. Medd. af C. G. Edelstam. — D. Montgomery, Några bidrag till belysning af frågan om ätten Montgomerys n:o 1960, B. härstamning.

Redogörelse för Malmö museums förvaltning och tillväxt 1909 utgifven af dess styrelse genom H. E. Larsson. Jämte en bilaga: H. E. Larsson, Från Malmö museum och det gamla Malmö. [1. Färgaremanslagets i Malmö stadgar och protokoll. 2. Alexander Roslin på Malmö museum. 3. Det gamla Malmö. Med flera illustr. i texten.]

Samfundet S:t Eriks Årsbok. 1910. Utgifven genom G. Upmark. O. Sirén, Storhetstidens Stockholmsarkitektur. 1. Med 28 fig. — R. Cederström, Stockholm 1660. — M. Hallman, Om gamla hus och deras invånare. — J. Rudbeck, Kristoffer Schneidler. En Stockholmsbokbindare för 150 år sedan. Med 1 portr. o. 8 fig. — Fr. De Brun, Bidrag till det medeltida Stockholms topografi. — O. Janse, Några erinringar rörande Stockholms uppkomst samt utgräfningarna i Slottsbacken hösten 1908. — **Bilaga:** Stockholms stads tänkebok under Vasatiden. Utgifven af Samfundet S:t Erik genom N. Sjöberg. 1. 1524—1529. H. 3.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Litteratursällskapets arbetsutskott. **1910. Årg. 31.** O. Wieselgren, Anteckningar om Urban Hjärnes bibliotek. — Hj. Lindroth, Ett par bidrag till 1600-talets svenska lärdomshistoria. 1. Olof Verelius och Johan Bure. 2. En fast punkt vid dateringen af Stiernhielms handskrifter. — J. Mortensen, Kyrkostötoschopia Saebyensis. — J. Mortensen, Hvem var Nils Nyberg? — M. Lamm, Kellgrens »Våra Villor». — K. Warburg, Första Markallsnatten och dess förhållande till Hammarskölds urskrift. (Jämte ett tillägg om Andra Natten.) — O. Wieselgren, Olaus Verelius Peregrinatio Cosmopolitana och dess källa. — Fr. Böök, Prosabidrag af fru Lenngren i Stockholms-Posten. — S. Ek, Om Kellgrens sista diktning. — Ett bref från Esaias Tegnér till P. D. A. Atterbom. Utg. af H. Atterbom-Svenson. — I. Collijn, Svensk litteraturhistorisk bibliografi 1909. — **Bilagor:** L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 15. — Lejonkulans dramer. Utg. af E. Ljunggren och Camille Polack. 3. Apollos.

Svenska Jägareförbundets Tidskrift. 1910, 6. H. Samzelius, Gustaf Vasa som jägare. Några anteckningar.

Svensk Tidskrift. Utgifven af E. F. Heckscher o. G. Bagge. **1911, H. 1.** E. Heckscher, Sverige och demokratien. — E. A. Forsberg, Om orsaken till missnöjet bland de svenska arbetarna. — S. Curman, Våra gamla städer. Med 19 illustr. — G. Stridsberg, Svenskt lif.

Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. Bd 3: H. 1/2. C. Lagerberg, Ätterna Lagerbergs anherrar. Med 11 illustr. o. portr., 1 stamtafla o. 4 bilagor i texten. — F. Ödberg, Om marsken Tyrgils Knutsson. — G. Rudberg, Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland. 4. Sägner från Bredsäter. Med 2 illustr. i texten. — Om Brette, dess uppkomst och undergång. Af B. Hbg. — H. F. Frölen, Några medeltidsutgräfningar kring Ålleberg. Med 7 bilder. — O. Mannerfelt, Västergötlands grafstenar. Skara domkyrka. 1. Medeltiden. Rättelser och tillägg. 2. Tiden 1590—1690. Med bilder.

Fra Arkiv og Museum. 1910. Bd 4: H. 4. A. Liljefalk, Bidrag til Laalands og Sjællands Historie under Svenskekrigen 1657—60. 1—2.

Fra Frederiksborg Amt. Aarbog for 1910. Udgivet af Frederiksborg Amts Historiske Samfund. A. P. Tuxen, Carl XII:s Landgang ved Tibberup Mölle 4:de August 1700.

Samlinger til jydsk Historie og Topografi 1909. 3. Række. Bd 6: H. 3. Et Vidnesbyrd om Svenskernes Hærgen i Jylland 1657—60. Medd. af H. P. Kristensen.

Vejle Amts Aarböger. 1910, Halvb. 2. A. Liljefalk, Breve fra Torstensson vedrörende Indfaldet i det sydlige Jylland 1643—44.

Finsk Tidskrift. Utgifven af R. F. v. Willebrand. **1910, 11.** J. Grotenfelt, Johan Hagströmer och Finlands allmänna straffiag. —

E. Björkman. Några anekdoter om konung Alfred den store i kritisk belysning.

Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 91. Förhandlingar och uppsatser. 23. 1909 (tr. 1910). E. Westermarck, Om helighetsbegreppet i den marockanska folktron. Föredrag hållet vid årshögtiden den 5 februari 1909. — Från A. J. Arwidssons korrespondens med E. A. Crohns, J. J. Pippingsköld, E. Rancken och Lorenzo Hammarsköld, af G. Heinricius. — P. Nordmann, Moritz Hornborg. Biografisk studie öfver en af Runebergs litterära vänner. — R. Hausen, Hvem var hon? Ett litet bidrag till historien om Sveaborgs kapitulation. — R. Hausen, Sägnen om hertig Carl och »mäster Anders» i Sibbo. — A. af Forselles, Grefve G. Löwenhielms bref angående affären vid Pyhäjoki. — V. Salminen, Svenska och norska trollformler från Skandinaviens finnbygder.

Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. 1910. Bd 20: H. 3. G. Sommerfeldt, Dr. Tidemann Gises Berichte über die Kriegsvorgänge der Jahre 1579—1582 in Polen und Livland.

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1910. Bd 23: H. 1. G. B. Volz, Friedrich der Grosse und die erste Teilung Polenz. — J. v. Pflugk-Harttung, Bülows Bericht über die Schlacht bei Gross-Beeren und die preussische Zensur.

Frankfurter Blätter für Familien-Geschichte. 1910, 3. A. von den Velden, Das Geschlecht de Ron (von Roon, de Roon).

Historische Vierteljahrschrift. 1910, 4. L. Riess, Zur Vorgeschichte der Magna Charta. — W. Busch, Englands Kriege im Jahre 1513. Guinegate und Flodden. 2. Flodden Field. 3. Zur Kritik der Ereignisse. — J. Strieder, Maria Theresia, Kaunitz und die österreichische Politik von 1748—1755. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Kommissionen. — Personalien. — Todesfälle. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II.** Nachrichten und Notizen. — Titel und Register zu Jahrgang 1909. — O. Masslow, Bibliographie der deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift 1910. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3. Folge. Bd 9: H. 3.** A. Kiesselbach, Zur Frage der Entstehung der Städtehanse. — K. Bornhausen, Das religiöse Problem während der französischen Vorrevolution bei Bayle, Voltaire, Rousseau. — E. Müsebeck, Die Einleitung des Verfahrens gegen E. M. Arndt. Eine Untersuchung zur Geschichte der Reaktion in Preussen nach 1815. — Miszellen. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

Konservative Monatschrift für Politik, Literatur und Kunst 1909/1910. Jahrg. 67: H. 3. H. von Poschinger, Vor fünfzig Jahren Diplomatisches aus allen Welten. [Briefe des politischen Geheimagenten Klindworth, Niebuhrs, der preussischen Gesandten in München, Konstantinopel, Wien, Hannover und Stockholm usw. aus den 50:er Jahren des 19. Jahrhunderts.]

Militär-Wochenblatt 1909. Jahrg. 94: N:o 153. Ein preussischer Angriff auf der schwedische Winterquartiere. [Winter 1759/60.] — **1910 Jahrg. 95: N:o 17—19.** Roessel, Vor 250 Jahren. [Innehåller en framställning af den andel, som de brandenburgska trupperna hade i det svensk-danska kriget 1658—59.] [Belagerung von Stettin.]

Mitteilungen der Literarischen Gesellschaft Masovia 1910. H. (Jahrg.) 15. G. Sommerfeldt, Geschichte des Freiherrlich Eulenburgschen, seit 1667 Fürstlich Radziwillschen Regiments zu Fuss Fortzetzung: 1658—1669.

Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte 1910. N. F. Jahrg. 19: H. 4. G. Mehring, Schädigungen durch den Dreissigjährigen Krieg in Altwürttemberg.

The English Historical Review. 1910, October. N. H. Baynes, Rome and Armenia in the fourth century. — R. Flenley, London and foreign merchants in the reign of Henry VI. — Preserved Smith, Luther and Henry VIII. — W. Hooper, The court of faculties. — J. H. Clapham, The last years of the Navigation Acts. — Notes and documents. — Reviews of book (bl. a. Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausg. v. Fr. Arnheim, anm. af A. W. Ward). — Short notices (bl. a. J. L. Carlbom, Tredagarsslaget vid Warschau & J. L. Carlbom, Karl X Gustaf från Weichseln till Bält 1657, anm. af C. B.). — Index.

Revue Historique. 1910, Septembre—Octobre. H. Cavaillès, Une fédération pyrénéenne, sous l'ancien régime. Les traités de lies et de passeries, 1re partie. — Fr. Ch. Roux, La Russie et la politique italienne de Napoléon III; 1re partie. — J. Nouaillac, L'affaire de Mantoue en 1613. L'Avis de Villeroy à Marie de Médicis (8 novembre 1613). — Bulletin historique: Nécrologie: Léopold Délisle. par Ch. Bémont. — Antiquité romaine, par J. Toutain. — Histoire byzantine; publications des années 1907—1910, par L. Bréhier. — Histoire de France. Révolution et Empire, par Rod. Reuss; suite et fin. — Histoire de Russie: publications de l'année 1909, par G. Gautier. — Histoire des Pays-Bas, par Th. Bussemaker. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — **Novembre—Décembre.** H. Cavaillès, Une fédération pyrénéenne sous l'ancien régime. Les traités de lies et de passeries: suite et fin. — Fr. Ch. Roux, La Russie et la politique italienne de Napoléon III; suite et fin. — E. Griselle, Louis XIII et sa mère; 1re partie. — M. Rouff, Une grève de gagne-deniers en 1786 à Paris. — Bulletin historique: Nécrologie: Albert Vandal, par G. Monod. — Histoire de France, fin du Moyen âge, par Ch. Petit-Dutaillis. — Époque moderne, par H. Hauser. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique.

30.

Bibliografi 1909.[1]

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

---

47. Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *T. Höjer*. Årg. 29. 1909. 274 + 93 + (2) s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5 kr.
Clason, S., Vårt hundraårsminne: krisen 1808—1809.
Almquist, H., Johan III och Stefan Batori år 1582.
Brulin, H., Österrike och det stora nordiska kriget före Karl XII:s infall i Sachsen (1700—1706). 1—4.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikter och granskningar.

48. Historisk Tidsskrift, udgivet af den norske historiske Forening. Fjerde Række. Bd 5: H. 6—7. S. 433—640 + VII + (3) s. Bd 6: H. 1—3. 272 s. Kristiania.

49. Historisk Tidsskrift, Ottende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *J. A. Fridericia*. Bd 1: H. 6. S. 405—508 + (2) s. Bd 2: H. 1—3. 210 + L 56 s. Khvn.

50. **Lindhagen, A.,** Om grunderna för vår tideräkning. En studie. 21 s. Uppsala & Sthlm 1908.
Arkiv för matematik, astronomi och fysik. Utgifvet af K. Svenska Vetenskapsakademien i Stockholm. Bd 4: N:o 25.

51. **Lindhagen, A.,** Der schwedische Kalender seit dem Jahr 1700. 9 s. Uppsala & Sthlm.
Arkiv för matematik, astronomi och fysik. Utgifvet af K. Svenska Vetenskapsakademien i Stockholm. Bd 5: N:o 18.

52. **Lindner, Th.,** Historiens filosofi. Den historiska utvecklingens väsen. Af författaren genomsedd och omarbetad uppl. Bemyndigad öfversättning af *O. H. D*[*umrath*]. (3) + 268 + (4) s. Sthlm, Geber. Pr. 4 kr. 50 öre.

53. **Historia,** Sveriges, intill tjugonde seklet under medverkan af *O. Montelius, H. Hildebrand, M.* och *L. Weibull, G. R. Fahræus, L. Stavenow, S. Clason* och *A. Rydfors*, utgifven af *E. Hildebrand*. Med talrika illustrationer och kartor. H. 76—82. Afdeln. 9 A: H. 4. S. Clason, 1809—44. S. 145—192. Afdeln. 9 B: H. 3. E. Hildebrand, 1844—1858. S. 97—152. Afdeln. 10: 3—7. A. Rydfors, 1859—1900. Med tillägg. S. 97—320 + II s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. häftet.
Se nedan »Recensioner» 2401.

---

[1] De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1906, 1907 och 1908 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angifvande af årtalet.

1954. **Swederus, M. B.,** Svenska konungar som jägare och jagtvårdare. 1. Gustaf Vasa. 2. Karl IX. 3. Gustaf II Adolf.
Svenska Jägareförbundets Tidskr. 1908. Årg. 46. s. 245—253. 352—363; 1909. Årg. 47, s. 4—21, 67—75, 147—157.

1955. **Söderberg, V.,** Sverige och Ryssland genom tiderna.
Stockholms Dagblad 1909, N:o 167 (25 6).

1956. **Bugge, A.,** Vestfold og Ynglingeætten.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1909. 4:e Række. Bd 5, s. 433—454.

1957. **Cederschiöld, G.,** Våra äldsta konungasagor och deras källor. För Handelstidningen. 1—7.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1909, N:o 134 (14 6), 136 (16 6), 137 (17 6), 145 (28 6), 147 (30 6), 149 (2 7), 152 (6 7).

1958. **Levander, L.,** Sagotraditioner om sveakonungen Adils. 55 s.
Antikvarisk Tidskrift för Sverige 1909. D. 18: H. 2.

1959. **Schück, H.,** Studier i Beowulfssagan. 50 s. Upsala. Pr. 1 kr.
Upsala Universitets Årsskr. 1909. Progr.

1960. **Kolmodin, J.,** Svenska vikingafärder till länderna vid Kaspiska hafvet.
Upsala Nya Tidning 1907, N:r 3639.

1961. **Tidner, A.,** Från medeltiden. Berättelser och sägner ur svenska historien. Med 37 illustr., varav 22 originalteckningar av *A. Eg...* 161 + (3) s. Sthlm, Chelius 1908. Pr. inb. 1 kr.

1962. **Neovius, Ad.,** Något om rätta årtalet för Erik den heliges och biskop Henriks död.
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll och meddelanden. 5. 1904—05 (tr. 1908), s. 179—183.

1963. **Lampa, S.,** Slaget vid Lena, ett sjuhundraårsminne. Föredrag vid Västergötlands fornminnesförenings möte (i samband med hembygdsfest) i Kungslena den 8 juni 1908.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 2: H. 10, s. 113—121.

1964. **Läffler, L. Fr.,** Till 700-årsminnet af slaget vid Lena (31 januari 1208). 3. (Se N:r 1427.)
Fornvännen 1908 (tr. 1909), s. 153—177; 1909, s. 120—125.

1965. **Vangensten, O. C. L.,** Erik af Pommern i Venedig 1424. Antonio Morosinis Krönike og Aktstykker fra Archivio di Stato ai Frari i Venedig.
Danske Magasin. Sjette Række. Bd 1, s. 72—88.

1966. **Boëthius, S. J.,** Tal vid Engelbrektsmonumentets aftäckning i Norberg den 31 maj 1909. 16 s. Norberg, Uno Johanssons bokh. (tr. i Hedemora). Pr. 20 öre.

1967. **Tidander, L. G.,** Två bittra fiender. Kristina Gyllenstierna. Kristian II.
Vårt Fosterland 1909. s. 21—24. Med 1 portr.

1968. **Tidner, A.,** Från Kung Göstas dagar. Berättelser och sägner ur svenska historien. Med 90 illustr. H. 1—6. 276 s. Sthlm, Chelius. Pr. 25 öre häftet.

1969. **B[æhrendtz], F.,** Minnesstenen på Stensö.
Meddelanden från Kalmar läns fornminnesf. 1907. [H.] 5, s. 57—58.

970. **Sandström, J.,** Gustaf Vasas äfventyr i Dalarne. En ny relation af Folkernius om vistelsen i Svärdsjö.
Hist. Tidskr. 1909, s. 167—168.

971. Handlingar från rättegången med Olavus Petri och Laurentius Andreæ i Örebro 1539—40. Medd. af [*H.*] *L*[*un*]*d*[*strö*]*m.*
Kyrkohistorisk Årsskr. 1909. Meddelanden och aktstycken, s. 54—84.

972. Gustaf Vasa om danskarna. [1557.]
Vårt Fosterland 1909, s. 79—80.

973. **Samuel, J. S.,** Mary Stuart and Eric XIV of Sweden. 16 s. + 2 portr. + 1 illustr. Edinburgh.
Ur: The Stewarts, a historical and general magazine for the Stewart society.

974. Förteckning öfver hertig Johans af Finland och hans gemål Katarina Jagellonicas lösegendom 1563. I tryck utgifven af Finlands Statsarkiv genom *R. Hausen.* III + 122 s. 4:o. Helsingfors. Pr. 3 m.

975. **Wester, E. S.,** Ur Katarina Jagellonicas lif.
Nordisk Tidskr. 1909, s. 112—125.

976. **Almquist, H.,** Johan III och Stefan Batori år 1582. Dominico Alamannis beskickning till Sverige. Med 5 bilagor.
Hist. Tidskr. 1909, s. 69—123.

977. Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1809. D. 4: [H.] 1. 1597 maj—augusti. Med understöd af statsmedel utgifven af Kongl. Riksarkivet genom *T. Höjer.* 168 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 25 öre.

978. Handlingar angående Karl IX:s räfst med professorerna i Uppsala med anledning af deras bref till konung Sigismund år 1598 m. m. 1. Uppsalaprofessorernas bref till konung Sigismund den 20 sept. 1598. 2. Joakim Olavi berättelse. 3. L. Paulini Gothi berättelse, inlagd i rätten den 29 juli 1606. 4. Tillägg af Paulinus Zedel i brefwet. 5. Ärkebiskop Abrahamus Andreæ Angermannus' egenhändiga berättelse. 6. Egenhändigt cirkulär af ärkebiskop Abraham. Odat. 7. Ärkebiskopens egenhändiga motskrift mot professorerna. 8. Joachimus Olavi andra berättelse $^{2}/_{10}$ 1606. 9. Uppsalaprofessorernas berättelse med egenhändiga randanmärkningar af konung Karl IX. 10. Professorernas svar på Karl IX:s »punkter». Medd. af *H. L*[*un*]*d*[*strö*]*m.*
Kyrkohistorisk Årsskr. 1909. Meddelanden och aktstycken, s. 85—120.

979. **Tidander, L. G.,** Förbundet mellan Sverige och Ryssland 1609.
Vårt Fosterland 1909, s. 183—184.

980. **Sörensen, S. A.,** Fra Kalmarkrigen.
Norsk Militært Tidsskr. 1909. Bd 72, s. 766—769.

981. **Waliszewski, K.,** Le berceau d'une dynastie, les premiers Romanov 1613—1682. VI + 596 s. Paris, Plon.
Les origines de la Russie moderne. [T. 3.]

982. **Erikson, Joh.,** Ur gamla svenska papper. En kungamiddag i Köpenhamn för 294 år sedan.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1909, N:o 160 ($^{15}/_{7}$).

983. **Kernkamp, G. W.,** Baltische archivalia. Onderzoek naar archivalia, belangrijk voor de geschiedenis van Nederland in Stockholm, Kopenhagen en de duitsche Oostzeesteden. XXII + 363 + (1) s. + 1 pl. 's-Gravenhage, Nijhoff.
Rijks geschiedkundige publicatien uitgegeven in opdracht van Z. exc. den minister van binnenlandsche zaken kleine serie. 4. »Biographica. D. 6. De Geer», 1618—1696. Gustaf II Adolfs tid. Finanshandlingar. Louis de Geer's räkenskaper, 1623—1635.

1984. **Bergh, S.,** Gustaf II Adolfs friarefärd till Tyskland 1620.
Ord och Bild 1909, s. 1—23. Med 16 bilder.

1985. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Utgifna af Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-akademien. Afdeln I: Bd 4. Bref 1628—1629. [Under redaktion af *H. Brulin.*] XXIII + 865 + (2) s. + 1 karta. Sthlm, Norstedt. Pr. 12 kr.
Början af denna del är redigerad af *S. Clason.*

1986. **Daae, L.,** Pros Knudsen til Nörholm. En norsk adelsmand i Christian IV:s Dage. 1—4. [Danskt sändebud i Stockholm 1630.]
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1909. 4:e Række. Bd 6, s. 137—155.

1987. **Hoeniger, R.,** Der dreissigjährige Krieg und die deutsche Kultur.
Preussische Jahrbucher 1909. Bd 138, s. 402—450.

1988. **Ritter, M.,** Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des Dreissigjährigen Krieges (1555—1648). Bd 3. Geschichte des Dreissigjährigen Krieges. S. 561—648 + XV s. Stuttgart u. Berlin 1908.
Bibliothek deutscher Geschichte herausg. v. *H. v. Zwiedineck-Südenhorst.*
Se nedan »Recensioner» 2407.

1989. **Suhle, H.,** Die Stadt Bernburg im dreissigjährigen Kriege. 4—12 1629—50.
Mitteilungen des Vereins f. Anhaltische Geschichte u. Altertumskunde 1909. Bd 11, s. 105—221.

1990. **Rech, F.,** Bräunlingen zu Kriegszeiten.
Schriften d. Vereins f. Geschichte u. Naturgeschichte der Baar u. d. angrenzenden Landesteile in Donaueschingen 1909. H. 12. s. 81—176. Mit einer Stammtafel.
Kap. 2: Bräunlingen im Schwedenkrieg.

1991. **Bemmann, R.,** Die Kosten des dreissigjährigen Krieges für die Stadt Mühlhausen i. Thür.
Mühlhäuser Geschichtsblätter. Zeitschrift des Altertumsvereins f. Mühlhausen i. Thür. und Umgegend 1908/09. Jahrg. 9, s. 131—135.

1992. **Trautmann, O.,** Raditz bei Dresden. Verfassung, Wirtschaft und Schicksale des Dorfs und seiner Kirchfahrt. Mit Plänen und Abbildungen. VI + 131 s. Dresden.
Mitteilungen des Vereins fur Geschichte Dresdens. H. 21.

1993. **Weiss, J.,** Kurfürst Maximilian I als Gemäldesammler.
Historisch-politische Blätter 1908. Bd 142, s. 545—69, 640—53, 771—73.
Innehåller en hel del uppgifter om svenskarnas plundringar i bibliotek och konstsamlingar i München under trettioåriga kriget.

1994. **P[etrelli], T. J.,** Svenska minnesvården vid Rhen (»die Schwedensäule»).
Illustrerad Militärrevy 1909, s. 357—374. Med 3 illustr. och 3 kartor i texten.

1995. **[Eberlin, P. R. B.],** Turba Suecicus Monasterii Weissenaw. Herausg. v. *Fox.*
Schwäbisches Archiv 1909. Jahrg. 27, s. 11—15, 27—31.
Handlar om svenskarnas plundringar i Schwaben 1632.

1996. **Schaedel, L.,** Gustav Adolf von Schweden in München.
Forschungen zur Geschichte Bayerns 1908. Bd 16.

1997. **Woerth, E.,** Benfeld unter schwed. Herrschaft 1632—1650. 137 s. Mülhausen 1907.

1998. Die Verteidigung von Benfeld im Schwedenkrieg durch einen Ahnen der Familie v. Bulach. Von *J.*
Strassburger Post 1908, N:o 1282.

1999. Till Gustaf II Adolfs minne. Den 6 november 1909.
Läsning för svenska folket 1909, s. 293—313.

2000. **Taylor, I. A.,** Christina of Sweden. XIII + (1) + 336 s. + 17 portr. London, Hutchinson & C:o.

2001. Svenske residenten Lars Nilsson Tungels efterlämnade papper. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *P. Sondén.* [H.] 2. S. 193–499 + (2) s. Sthlm, Nordiska bokh. Pr. 7 kr. 50 öre.
Historiska Handlingar. D. 22: N:o 2.
Se nedan »Recensioner» 2408.

2002. **Bitthorn,** Mitteilungen über die »Schwedischen Reiter-Signale», welche seit 276 Jahren vom zu Delitzsch in der Provinz Sachsen an jeden Sonnabend um 10 Uhr von der Stadt-Kapelle geblasen werden. 3:e Aufl. 6 s. + 3 s. noter + 1 pl. Tv. fol. Berlin.

2003. Tvenne bref från Jakob De la Gardie till Gabriel Gustafsson Oxenstierna. [1633, 1636.] Medd. af *A. B. C[arlsso]n.*
Hist. Tidskr. 1909, s. 169—175.

2004. **Dürbeck, E.,** Kursachsen und die Durchführung des Prager Friedens 1635. Inaug. Diss. 110 s. Leipzig 1908.

2005. Sverges traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar. D. 5: 6 (= 5, Sen. hälften, H. 2). 1635—1645. Utgifven af *C. Hallendorff.* S. 359—811 + (1) + VIII s. + S. 333—334. Sthlm, Norstedt. Pr. 14 kr. 75 öre.

2006. Aufzeichnungen des Pfarrers Plebanus von Michlen aus den Jahren 1636/37. Im Auszug mitgeteilt v. *F. Heymach.*
Annalen d. Vereins f. Nassauische Altertumskunde u. Geschichtsforschung 1908 (tr. 1909). Bd 38, s. 255—285.

2007. **Carson, H. L.,** Dutch and Swedish settlements on the Delaware.
The Pennsylvania Magazine of history and biography 1909. Vol. 33, s. 1—21.

2008. **Johnsen, O. A.,** Hannibal Sehesteds statholderskap 1642—1651. Et tidsskifte i Norges historie. X + 189 + (1) s. + 1 portr. + 1 karta. Kristiania, Aschehoug & C:o. Pr. 3 kr. 25 öre.
Se nedan »Recensioner» 2409.

2009. Svenska riksrådets protokoll. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Riksarkivet genom *S. Bergh.* D. 12. 1647, 1648. H. 2. S. 257—476 + X s. + S. 185—186. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr.
Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 3.

2010. **Israël, Fr.,** Adam Adami und seine Arcana pacis Westphalicæ. XVI + 277 + (1) s. Berlin.
Historische Studien veröffentlicht von *E. Ebering.* H. 69.

2011. **Adrian, S.,** Underhandlingarna i Prag nov. 1648—febr. 1649 angående Westfaliska fredens verkställande. Medföljer Inbjudningsskrift med anledning af invigningen af Malmö realskolas nya byggnad måndagen den 23 november 1908. 23 s. 4:o. Malmö 1908.

2012. Ein Schreiben Otto v. Mengdens an den livländischen Generalgouverneur Grafen Magnus Gabriel De la Gardie vom J. 1652.
Baltische Monatsschrift 1909. Bd 68, s. 379—382.

2013. Corpus constitutionum Daniæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende, 1558—1660. Udgivne ved *V. A. Secher* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Bd 6: H. 2. 1654—1657. S. 161—320. Khvn. Gad 1908.

2014. Ett bref från Lars Lagersköld 1655. (Medd. af *M. Bohnstedt.*)
Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 115—118.

2015. **Negri, P.,** Disegni di Cristina Alessandra di Svezia per un'impresa contro il Regno di Napoli.
Archivio della R. Società Romana di Storia patria. Vol. 32, Fasc 1—2. N:o 125—126, s. 107—172.

2016. **Kolkert, W. J.,** Nederland en het Zweedsche imperialisme. [1]. Inleiding (1655—Januari 1656). Diss. akad. [Amsterdam.] (1)+XIX+248 + (1) s. Deventer, Dixon 1908.

2017. **Schottmüller, K.,** Brandenburgische Kämpfe und Unterhandlungen mit dem Posener Adel im schwedischen Kriege 1655—1657.
Historische Monatsblätter für die Provinz Posen 1908. Jahrg. 9, s. 185—194.

2018. **Sommerfeldt, G.,** Der Konflikt des Freiherrn Jonas Kasimir zu Eulenburg mit den preussischen Ständen vom Mai 1656, und Eulenburgs Berichte über die Gesandtschaftsreise zum Zaren Alexei nach Riga.
Mitteilungen d. literarischen Gesellschaft Masovia 1909. H. (Jahrg.) 14, s. 1—139.

2019. **Sommerfeldt, G.,** Aus der Korrespondenz der drei Städte Königsberg während des Schwedenjahres 1656.
Altpreussische Monatsschrift 1909. Bd 46, s. 490—494.

2020. **Liljefalk, A.,** Bidrag til Laalands Historie under Svenskekrigen 1657—60; særlig Nakskovs Belejring. Hovedsagelig efter utrykte Kilder.
Fra Arkiv og Museum 1909. Bd 4, s. 1—68.

2021. **Lütken, V.,** Bidrag til Langelands Historie. H. 1—5. 240 s. Rudköping. A. Brandts Boghandel. Pr. 50 öre Hæftet.
Kap. 12: Svenskekrigen.

2022. **Michelsen, E.,** Die Kriege von 1657—1660 und der grosse Kurfürst in Schleswig-Holstein, besonders an unserer Westküste.
Mitteilungen d. Nordfriesischen Vereins f. Heimatkunde 1905—1906 (tr. 1907), s. 32—50.

2023. **Roessel,** Vor 250 Jahren. [Innehåller en framställning af den andel som de brandenburgska trupperna hade i det svensk-danska kriget 1658—59.]
Militär-Wochenblatt 1908. Jahrg. 93, N:o 125, 135, 149, 150, 152, 154; 1909. Jahrg. 94, N:o 4, 38, 39, 71, 72, 73, 85, 86, 117, 127, 128, 141, 149, 150.

2024. Nogle Aktstykker fra udenlandske Arkiver. Ved *K. C. Rockstroh.*
Danske Magasin 1909. Femte Række. Bd 6, s. 373—378.
Innehåller bl. a.: En Skrivelse fra Korfitz Ulfeld til Carl Gustaf Wrangel o. To breve fra Jörgen Rosenkrantz til Carl Gustaf Wrangel. [1658.]

2025. Sjöslaget utanför Helsingborg år 1658. 29 oktober g. st.—8 november n. st. [Undert. *T.*] 7 s. Helsingborg, Killbergs bokh. Pr. 25 öre.
(Särtryck ur Helsingborgsposten.) Säljes till förmån för Helsingborgs Museum.

2026. **Nylev, J.,** Svenskarne paa Kalundborgegnen 1658—1660.
Fra Holbæk Amt 1907, s. 13—31.

2027. **Rockstroh, K. C.,** Kronborg 1658—59.
Fra Frederiksborg Amt 1907, s. 47—91.

2028. Mindeskrift i Anledning af 250-Aarsdagen for Stormen paa København 10—11 Februar 1659. En Skildring af Københavns Belejringstid ved *Villads Christensen* — *Troels-Lund* — *Bering Liisberg* — *K. C. Rockstroh* — *Axel Liljefalk* — *Louis Bobé* — *Gerhard L. Grove* — *H. F. Rördam* — *Knud Fabricius* udgivet af *L. F. La Cour.* 126 + (1) s. + 1 karta. 4:o. Med många illustr. i texten. Khvn, Gad. Pr. 2 kr. 50 öre.
V. Christensen, København 1658. — *Troels-Lund*, Københavns Forsvar 1658—60. — *Bering-Liisberg*, Frederik III og Sofie Amalie. — *K. C. Rockstroh*, Hans Schack. — *A. Liljefalk*, Ulrik Christian Gyldenlöve. — *L. Bobé*, Ahlefeldterne. — *G. L. Grove*, Hollænderne undsætter det belejrede København. — *H. F. Rördam*, Studenterne og Københavns Forsvar. — *K. Fabricius*, Borgernes Deltagelse i Københavns Forsvar.

2029. **Andersen, V.,** Studenterne og Stormen paa København den 11 Februar 1659. 1—6.
Gads danske Magasin. Dansk Tidsskrift 1908/1909, s. 351—361. Med 2 illustr.

2030. **H[ansso]n, S.,** Köpenhamns stora minnesdag. [Hufvudsakligen efter en uppsats af T. F. Troels-Lund i danska Nationaltidende.]
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1909, N:o 35 (12/2).

2031. **Lindbæk, Johs.,** Stormen paa København den 11. Februar 1659.
Gads danske Magasin. Dansk Tidsskrift 1908/1909, s. 303—308. Med 1 illustr., 3 portr. och 1 plankarta.

2031½. **Skade, M. R.,** For et kvart Aartusinde siden. [Københavns belägring af svenskarna.]
Militært Tidsskrift (Khvn) 1909. Aarg. 38, sp. 41—46.

2032. **Rockstroh, K. C.,** Knud Ulfeld til Svenstrup. En adelig Embedsmand de to sidste Aartier for Enevælden.
[Dan.] Hist. Tidsskr. 1908. 8:e Række. Bd 1, s. 405—477.

2033. **Klaje, H.,** Des Grossen Kurfürsten Stürme auf Greifswald im Jahre 1659. Hierzu eine Skizze.
Pommersche Jahrbücher 1909. Bd 10, s. 75—148.

2034. **Christensen, V.,** Danmarks Tilstand efter Svenskekrigen 1657—60.
Det Ny Aarhundrede 1909. Aarg. 6, s. 313—318.

2035. **Fabricius, K.,** Griffenfeld og Fuenmayor. En Studie over dansk Udenrigspolitik. [1674—75.]
[Dan.] Hist. Tidsskr. 1909. 8:e Række. Bd 2, s. 1—59, 111—169.

2036. **Johnsson, P.,** Bidrag till snapphanerörelsen i Halland 1676—79. 3 s. 4:o. Falkenberg, Förf. 1908.

2037. **Kristensen, H. P.,** Kommandör Jonas Palmqvist i Skagen 1697—98.
Samlinger til jydsk Historie og Topografi 1909. 3:e Række. Bd 6, s. 97—141.

2038. **Feuereisen, A.,** Russenfurcht in Livland und Schweden vor Ausbruch des Grossen Nordischen Krieges.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte u. Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1908 (tr. 1909), s. 9—19.

2039. **Clementi, A.,** König Karl XII von Schweden, Herzog von Zweibrücken.
Das Bayerland 1908. Jahrg. 19.

2040. **Brulin, H.,** Österrike och det stora nordiska kriget före Karl XII:s infall i Sachsen. (1700—1706.) 1—4.
Hist. Tidskr. 1909, s. 141—166, 197—242.

2041. **Kuylenstjerna, O.,** Karl XII:s drabanter.
Vårt försvar 1909, s. 30—48. Med 1 portr. o. flera illustr. i texten.

2042. **Guichen,** Pierre le grand et le premier traité Franco-Russe (1682 à 1717). Préface du *Baron de Courcel.* Ouvrage orné de cinq portraits. VIII + 299 s. Paris, Perrin et C:ie 1908.

2043. Nils Reuterholm till Jakob Cronstedt 1706—1707. Medd. af *L. Wahlström.*
Personhistorisk Tidskr. 1908 (tr. 1909). Årg. 10, s. 129—191.

2044. **Sjöholm, Wilh.,** Karl XII och österrikarna. Ett skönt minne från Karl XII:s tåg genom Schlesien år 1706.
Ansgarius. Illustrerad missionskalender utgifven af Svenska Missionsförbundet 1907. Årg. 2, s. 145—154. Med 1 port. + 1 illustr. i texten.

2045. **Bring, S. E.,** Till frågan om Pipers politiska hederlighet.
Hist. Tidskr. 1909, s. 50—58.

2046. **Bring, S. E.,** Fördraget i Altranstädt den 1 september 1707.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1909, s. 1—22.
Utkom separat Uppsala 1908. 22 s.

2047. **Markl, S.,** II Rákóczi Ferencz. Bd 1. 1676—1707. 646 s. Mit 243 Bild. Budapest, Atheneum 1907.
Magyar történelmi életrajzok. Jahrg. 23.

2048. **Hjelmqvist, Fr.,** Kriget i Finland och Ingermanland 1707 och 1708. Akad. afh. XXIII + 235 + (1) s. + 1 karta. Lund, Gleerupska Univ.-bokh.

2049. Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter. [D.] 5. Utg. af *Aug. Quennerstedt.* (2) + XXXII + 408 + (1) s. + 2 pl. Lund, Gleerupska Univ-bokh. Pr. 8 kr. Tr. i 200 exemplar.
Innehåller: Förord; *S. Agrells* dagbok; *G. Mallien,* Sånger från Sibirien.

2050. **Agrell, S.,** Andre legationspredikanten vid svenska beskickningen i Konstatinopel Sven Agrells dagbok 1707—1713.
Karolinska krigares dagböcker. D. 5, s. 1—368 + 1 pl.

2051. **Wotschke, Th.,** Ein Notschrei aus dem Jammer des Nordischen Krieges. [1708.]
Historische Monatsblätter für die Provinz Posen 1908. Jahrg. 9, s. 160—162.

2052. Trudy Imperatorskago Russkago Voenno-istoričeskago obščestva. [Kejserliga ryska historiska sällskapets arbeten.] Utg.: *A. K. Baiov o. H L. Junakov.* D. 1: Dokument juli—oktob. 1708. 2. Operationer juli—oktob. 1708. 3. Dokument nov. 1708—juli 1709. 4. Operationer nov. 1708— juli 1709. St. 4:o. S-Peterb.

2053. **Tidander, L. G.,** Huru svenska krigarne hade det i Ukrajna vintern 1708—09. Ett 200-års-minne.
Vårt Fosterland 1909, s. 13—14.

2054. Ur en ung grefve Pipers dagbok under tåget till Ukraijne 1709. 1.
Vårt Fosterland 1909, s. 170—172, 191—192.

2055. **Jensen, A.,** Mazepa. Historiska bilder från Ukraina och Karl XII:s dagar. Med 33 illustrationer. VI + 240 + (1) s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 4 kr. 75.
Se nedan »Recensioner» 2413.

2056. **Assanovič,** 1709—1909. Imperator Petr Velikij. Poltava. 2 + 20 s. + 2 kartor. S.-Peterburg.

2057. **Dubeckij, M. N.,** Poltavskij boj. [Slaget vid Poltava.] Istoričeskij očerk. [Ett historiskt utkast.] 52 s. Med många illust. i texten. S.-Peterburg.

2058. **Gripenberg, G. A.,** Poltava.
Finsk Tidskr. 1909. T. 67, s. 75—83

2059. **Micheev, S.,** Poltavskaja poběda. [Segern vid Poltava.] 1709 $^{27}_{6}$ 1909. (2) + 36 s. Med många illustr. i texten. Moskva.

2060. **Nazarevskij, V. V.,** Dvuchsotlětie Poltavskoj bitvy 27-e ijunja 1709—1909. [Tvåhundraårsminnet af Pultava slaget 27 juni 1709—1909.] 52 s. Med många illustr. i texten. Moskva.

2061. **Nordensvan, C. O.,** Poltavaminnet. Synpunkter och betraktelser.
Illustrerad Militärrevy 1909, s. 161—178, 201—219. Med 2 portr. o. 1 illustr. i texten.

2062. **Pavlovskij, I. Fr.,** Poltavskaja bitva 27:i ijunja. 1709. [Slaget vid Poltava d. 27 juni 1709.] 52 s. Poltava 1908.

2063. **Platonov,** K istorij Poltavskoj bitvy 27 ijunja 1709. [Till historien om slaget vid Pultava d. 27 juni 1709.] 9 s. + 1 karta. S.-Peterb.

2064. Sěvernoe predanie o carě Petrě i o nravstvenno-religioznom vospitanii vojska — slavnago poběditelja v Poltavskom boju nepoběděimych švedov. [Den muntliga traditionen i Norden om tsar Peter och hans sedligt religiösa krigiska uppfostran — den ärorika segrarens i slaget vid Poltava öfver de oöfvervinneliga svenskarne.] 23 s. S.-Peterburg.
Undert. I. S.

2065. Pultava. Den 28 juni 1709.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1909, N:o 145 ($^{28}/_{6}$).

2065[1] a. Zu den Tagen von Poltawa.
Militär-Wochenblatt 1909, sp. 1856—1858.

2066. Pultawa und Karl XII.
Allgemeine Schweizerische Militärzeitung 1909. Jahrg. 55, s. 235—236.

2067. **Rudakov, V. E.,** Poltavskaja bitva. Druchsotlětnjaja eja godovščina. [Slaget vid Poltava. Tvåhundraårsdagen] 1709 27 ijunja 1909. 59 s. Med flera illustr. i texten. S.-Peterburg.

2068. **Rydberg, Fr.,** och **Bennedich, C.,** Poltava.
Meddelanden 9 från föreningen för Stockholms fasta försvar 1909, s. 22—33.

2069. **Th[am], [H.],** Slaget vid Poltava.
Svenska Dagbladet 1909, N:o 171 ($^{28}/_{6}$), 173 ($^{30}/_{6}$).

2070. **Tidander, L. G.,** Slaget vid Poltava den 28 juni 1709. Ett sorgligt 200-års minne.
Vårt Fosterland 1909, s. 195—198. Med 2 illustr.

2071. **Tidander, L. G.,** Kapitulationen vid Perevolotschna den 1 juli 1709.
Vårt Fosterland 1909, s. 198—200. Med 1 illustr.

2072. Några historiska bref. Af *H. M.* [Några bref från *Magnus Stenbock* till borgmästaren i Helsingborg *S. G. Löfgren* 1709—10.] 8 s. Helsingborg 1908.

2073. Ett egenhändigt bref från Christina Piper till Carl Piper i Ryssland. [$^{9}/_{3}$ 1710.] Medd. af *S. E. B[rin]g.*
Hist. Tidskr. 1909, s. 175—176.

2074. **Gulowsen, I.,** Fra Voldemar Lövendahls Tid. Generallöitn. Tritzschler og Forræderiprocesserne 1710—1715.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1909. 4:e Række. Bd 6, s. 90—131

2075. **Schartau, S.,** Om bondeuppbåd i Skaraborgs län 1711—1715.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 2: H. 10, s. 88—97.

2076. **Leijonhufvud, S.,** Då kung Karl kom från Turkiet.
Arte et Marte. Årsskrift utg. af Adelsklubben A. D. K. 1909, s. 7—9. Med 4 illustr.

2077. **Uddgren, H. E.,** Kriget i Finland 1714. Med en karta och tre kartskisser. V + 205 + (2) s. Sthlm. Pr. 3 kr. 50 öre.
Militärlitteratur-föreningens förlag. 106.
Se nedan »Recensioner» 2414.

2078. **Sörensson, P.,** Sverige och Frankrike 1715—1718. Ett bidrag till kännedomen om Sveriges utrikespolitik efter Carl XII:s återkomst från Turkiet. 1. Akad. afh. XIII + 173 + (1) s. Lund, Ph. Lindstedts univ.-bokh. Pr. 2 kr.

2079. **Breien, H. H.,** Svensketoget til Norderhov i 1716. 1—7.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1909. 4:e Række Bd 5, s. 455—477.

2080. **Gran, T. O.,** Dragon Paal Pedersen Putten og hans nærmeste slægt. Med en historisk indledning og en kort oversigt over Ringerikes forsvar i 1716. 176 s. Hönefos 1906. Tr. som manuskript. Pr. 1 kr. 20 öre.
»Oplandspostens» följeton.

2081. **Bourgeois, É.,** Le secret du Régent et la politique de l'abbé Dubois. (Triples et quadruplesalliances) (1716—1718). XXXV + (1) + 384 s. Paris 1908.
Diplomatie, La, secrète au 18:e siècle. Ses débuts. 1.

2082. 2 bidrag til den store nordiske krigs historie. [Armfelts återtåg öfver Tydalsfjällen.] Ved *J. O. Wahl.*
Norsk Militært Tidsskr. 1909. Bd 72, s. 479—483.

2083. Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia. Ser. 2. Tidehvarfvet 1719—1800. Rikets Ständers och sekreta utskottets skrifvelser till Kungl. Majestät. D. 1. 1719—1723. Med understöd af statsmedel utgifven af Riksarkivet genom *Th. Westrin.* XXIV + 769 + (1) s. Sthlm. Norstedt. Pr. 17 kr. 50 öre.

2084. The Cambridge modern history. Planned by the late lord *Acton.* Edited by *A. W. Ward, G. W. Prothero, St. Leathes.* Vol. 6. The eighteenth century. XXXVIIII + 1019 s. Cambridge.

2085. **Bain, R. N.,** The hats and caps and Gustavus III. (1721—92).
The Cambridge modern history. Planned by the late lord *Acton.* Edited by *A. W. Ward, G. W. Prothero, St. Leathes.* Vol. 6. The eighteenth century, s. 758—784, 960—963.

2086. Louise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausgegeben von *Fr. Arnheim.* Bd. 2 1747 bis 1758. XXXI + 519 s. + 1 portr. Gotha, Perthes 1910 [1909].

2087. Reise der schwedischen Schwester Friedrichs d. Grossen durch Vorpommern. Von *v. P.*
Monatsblätter. Herausgegeben von der Gesellschaft für Pommersche Geschichte u. Altertumskunde. 1909. s. 145—150.

2088. **Sjöstrand, E.,** Anders Chydenius och räfsten mot växelkontoren vid 1765—66 års riksdag.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1909, s. 17—27.

2089. **Arndt, E. M.,** Schwedische Geschichte. Neu Ausgabe bearbeitet von *E. Schirmer.* Bd 1—2. (2) + 627 s. Magdeburg.
Arndt, E. M., Sämtliche Werke. Bd 12, 13.

2090. **Levertin, O.,** Från Gustaf III:s dagar. 261 s. 3:e uppl. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 1 kr. 75 öre.
Levertin, O., Samlade skrifter. D. 7.
Första uppl. utk. 1896. 2:a uppl. 1897.

2091. Tvenne utländska omdömen om statshvälfningen 1772. Medd. af *E. Arosenius.*
Hist. Tidskr. 1909, s. 124—126.

2092. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Redigirt von *G. B. Volz.* Bd 33. November 1772 bis Juni 1773. (1) + 688 s. Berlin, Duncker.

2093. **Edelstam, C. G.,** Hedvig Elisabeth Charlotta och »Les loix de l'Amitié».
Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 1—7.

2094. **Hochschild, R. F.,** Memoarer. Utgifna af *H. Schück.* D. 2. [1789—92.] 255 + (1) s. 3. [1792—1801.] 346 + (1) s. Sthlm, Geber. Pr. D. 2: 4 kr. 3: 5 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 2417.

2095. **Holm, E.,** Danmark-Norges Historie under Kristian VII (1766—1808). Bd 3: D. 2. H. 1—2. 1791—99. 712 + 65 + (1) + XVII s. Khvn, Gad. Pr. 12 kr. 25 öre.

2096. **Montgomery-Silfverstolpe, M.,** Memoarer. Utg. af *M. Grandinson.* D. 2. 1804—1819. (1) + 329 s. + 2 slägttab. + 1 portr. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 6 kr.

2097. **Hornborg, E.,** Finska kriget 1808—09. 76 s. Helsingfors 1908.
Skrifter utgivna af Svenska Folkskolans Vänner. H. 65.

2098. **Schulman, H.,** Striden om Finland 1808—1809. H. 9—14. S. 257—447 + (1) + VII s. Med många illustr., portr. o. kartor i texten + 1 större karta. Sthlm, Wahlström & Widstrand (tr. i Borgå). Pr. 50 öre häftet. (Se N:o 1577.)
Se nedan »Recensioner» 2419.

2099. **Bergman, J.,** Svenska folket 1809 och svenska folket nu. En politisk och social återblick. (3) + 152 s. Sthlm, Geber. Pr. 2 kr. 25 öre.
Kulturbiblioteket. 8.
Se nedan »Recensioner» 2420.

2100. **Clason, S.,** Vårt hundraårsminne: krisen 1808—1809.
Hist. Tidskr. 1909, s. 1—49.
Äfven separat med några smärre ändringar. 49 s. Sthlm, Fritze. Pr. 1 kr.
Se nedan »Recensioner» 2421.

2101. För hundra år sen. Skildringar och bref från revolutionsåren 1809—1810. Utgifna af *S. Clason* o. *C. af Petersens.* XVI + 272 s. Sthlm, Geber. Pr. 5 kr.
Innehåller: 1. F. d. kammarpagen, generaladjutanten Justus Christofer von Schotings berättelse om statskuppen den 13 mars 1809; 2. Befälhafvande generaladjutantens i Stockholm, öfverste Henrik Georg af Melins berättelse om statskuppen den 13 mars 1809; 3. Hofjägmästaren Johan

Ludvig von Greiffs berättelse om konungens arresterande den 13 mars 1809; Öfverceremonimästaren Leonhard von Hausswolffs bref 1809—1810 t. grefve Nils Posse å Hellekis.
Se nedan »Recensioner» 2422.

2102. G[ranquist], P. M., Dag för dag för 100 år sedan. Erinringar fr. 1809. Samlade ur samtida in- och utländska tidningar, memoarer, dagboksanteckningar osv. För Aftonbladet.
Aftonbladet 1909, N:o 2 ($^{4}/_{1}$), 4 ($^{7}/_{1}$), 7 ($^{11}/_{1}$), 20 ($^{26}/_{1}$), 24 ($^{30}/_{1}$), 2. ($^{4}/_{2}$), 36 ($^{13}/_{2}$), 42 ($^{20}/_{2}$), 48 ($^{27}/_{2}$), 52 ($^{4}/_{3}$), 54 ($^{6}/_{3}$), 58 ($^{11}/_{3}$), 59 ($^{12}/_{3}$), 60 ($^{13}/_{3}$), 66 ($^{20}/_{3}$), 71 ($^{27}/_{3}$), 88 ($^{19}/_{4}$), 91 ($^{22}/_{4}$).

2103. Januaridagarna 1809. Februaridagarna 1809. Efter samtida anteckningar. Af — *n*.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1909, N:o 20 ($^{26}/_{1}$), 54 ($^{6}/_{3}$).

2104. Elkan, S., Ur den afsatte konungens saga. (För Handelstidningen
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1909, N:o 60 ($^{13}/_{3}$).

2105. G[ranquist], P. M., Hvar fängslades Gustaf IV Adolf? Jämte några upplysningar rörande Stockholms slotts olika »kungsvåningar». E. apropå till den 13 mars.
Aftonbladet 1909, N:o 56 ($^{9}/_{3}$).

2106. Greiff, J. L. v., Berättelse om konungens arresterande den 1. mars 1809.
För hundra år sen, s. 43—49.

2107. Gustaf IV Adolf-minnet.
Vårt fosterland 1909, s. 84—86. Med 1 portr. o. 2 pl.

2108. H[allendorff], C. H., Den 13 mars.
Svenska Dagbladet 1909, N:o 70 ($^{13}/_{3}$).

2109. H[ansso]n, S., Den 13 mars 1809.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1909, N:o 60 ($^{13}/_{3}$).

2110. Hansson, S., Den 13 mars 1809.
Hvar 8 dag 1909. Årg. 10, s. 372—373. Med 3 portr.

2111. Hjelmérus, A., Statshvälfningen den 13 mars 1809. Några inter. örer efter samtida dagboksanteckningar, meddelade.
Stockholms Dagblad 1909, N:o 70 ($^{13}/_{3}$).

2112. Öfverceremonimästaren Leonhard von Hausswolffs bref 1809—1810 till excellensen grefve Nils Posse å Hellekis.
För hundra år sen, s. 51—252.

2113. [Karlgren, L. A. N.], När vi afsatte en konung. En vecka i Stockholm för jämt hundra år sedan. Af *Kato*.
Dagens Nyheter 1909, N:o 13956 (B) ($^{7}/_{3}$).

2114. Melin, H. G. af, Berättelse om statskuppen den 13 mars 1809.
För hundra år sen, s. 29—42.

2115. Prinsen af Vasa om händelserna 1809. Bref till kammarherre A. Lagerberg. 1871 ($^{29}/_{12}$).
Svenska Dagbladet 1909, N:o 70 ($^{13}/_{3}$).

2116. Schoting, J. Chr. v., Berättelse om statskuppen den 13 mars 18..
För hundra år sen, s. 1—27.

2117. Stadling, J., Georg Adlersparre och statshvälfningen 1809. E. hundraårsminne.
Jämten 1909 (tr. 1908). Litterär kalender, s. 5—10. Med 2 portr. 1 illustr.

2118. **Svensén, E.,** Ur vårt fosterlands historia efter 1809. Tidsbilder. Med 121 illustr. och 4 bilagor. 498 + (1) s. Sthlm, Geber. Pr. 9 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 2423.

2119. **Söderberg, V.,** När Gustaf IV Adolf afsattes.
Stockholms Dagblad 1909, N:o 70 (13/3).

2120. **Boëthius, S. J.,** 1809 års regeringsform. 46 s. Uppsala, Akademiska bokf. Pr. 40 öre.
Heimdals småskrifter. N:o 4.
Se nedan »Recensioner» 2424.

2121. **E[dén], N.,** Grundlagsdagen, dess minnen och dess kraf.
Dagens Nyheter 1909, N:o 14042 (A) (6/6).

2122. **Fahlbeck, P.,** Regeringsformen 1809—1909. Ett författningsjubileum.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1909, s. 133—155.
Äfven separat. 25 s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 25 öre.

2123. **H[ansso]n, S.,** Morgondagens hundraårsminne. 1809 års riksdag och 6 juni-värket.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1909, N:o 127 (5/6). Med 3 portr.

2124. **Hierta, L. J.,** Vår tryckfrihet och 1809 års män. Ett tal [13/3 1859].
Aftonbladet 1909, N:o 60 (13/3).

2125. Hundraårsminnet den sjätte juni 1909, den svenska konstitutionens sekeldag. Ett apropå till grundlagsfesterna i dag.
Dagens Nyheter 1909, N:o 14042 (B) (6/6). Med flera portr. o. illustr.

2126. **Kempe, A.,** Ett hundraårsminne, den 6 juni 1809.
Läsning för svenska folket 1909, s. 81—92.

2127. **Reuterskiöld, C. A.,** Den 6 juni 1809.
Det nya Sverige 1909. Årg. 3, s. 251—258.

2128. Döbelns återtåg från Åland.
Vårt fosterland 1909, s. 102—103, 106—107. Med 1 portr.

2129. **Tidander, L. G.,** Expeditionen till Västerbotten 1809.
Vårt fosterland 1909, s. 236—238.

2130. **F[orsstrand], C.,** Kronprinsen Carl August. Ett tronföljareval för hundra år sedan.
Svenska Dagbladet 1909, N:o 198 (25/7). Med 5 portr.

2131. **H[allendorff], C. H.,** Inför dystra sekelminnen.
Svenska Dagbladet 1909, N:o 172 (29/6).

2132. **Tidander, L. G.,** Freden i Fredrikshamn den 17 september 1809. Ett sorgligt 100-årsminne.
Vårt Fosterland 1909, s. 242—243.

2133. **Wichmann, K. E.,** När Sverige afträdde Finland. Fredsunderhandlingarna i Fredrikshamn för hundra år sedan. Utdrag ur finska tidningen »Hufvudstadsbladet».
Dagens Nyheter 1909, N:o 14147 (20/9). Med 4 portr.

2134. **Tidander, L. G.,** När svenska och finska trupperna sade hvarandra farväl. Ett gripande 100-års minne.
Vårt fosterland 1909, s. 301—302.

2135. **Björkman, B.,** Fredskongressen i Jönköping. Ett hundraårsminne.
Nya Dagligt Allehanda 1909, 23/10, 31/10.

2136. Hundredaars-Dagen for Jönköping-Freden.
Aftenposten 1909, N:o 716 (10/12).

2137. **Hallendorff, C.,** Från 1810 till 1910.
Vinterbloss 1909, s. 5—6. Med 1 portr.

2138. Ur 1810 års minnen. *C. Forsstrand*, Två kronprinsar. — Fersenska mordet. Frih. *G. A. von Dübens* berättelse.
Vinterbloss 1909, s. 10—15. Med 5 portr. o. 2 illustr.

2139. **Cappelletti, L.,** Una fidanzata di Napoleone I. La regina Bernadotte. 32 s. + 1 portr. Firenze.
Estratto dalla Rassegna Nazionale fasc. 16 dicembre 1909.

2140. **Coquelle, P.,** La mission d'Alquier à Stockholm 1810—1811 d'après les documents inédits des archives des affaires étrangères, à Paris 1—10.
Revue d'histoire diplomatique 1909, s. 196—239.

2141. Correspondance inédite de l'empereur Alexandre et de Bernadotte pendant l'année 1812. Publiée par X. [Föret. undert. *C. G. F.*] XXXV + 68 + (1) s. Paris, Chapelot et Cie.

2142. **Livijn, Cl.,** Bref från fälttågen i Tyskland och Norge 1813 och 1814 Utgifna med en inledning af *J. Mortensen*. 270 + (1) s. Sthlm. L... Pr. 4 kr. 75 öre.
Se nedan »Recensioner» 2425.

2143. **Ulmann, H.,** Zur Beurteilung des Kronprinzen von Schweden im Befreiungskriege 1813 1814.
Historische Zeitschrift 1909. 3:e Folge. Bd 6, s. 304—324.

2144. **Westrell, D. W.,** Anteckningar under fälttågen 1813 och 1814. Utg. af *Edw. Edholm*.
Tidskr. i militär hälsovård 1909. Bd 34, s. 252—266. Med 1 p...

2145. Historiske samlinger udgivne af den norske Historiske Kildeskrift-kommission. Bd 3: H. 1—2. 306 s. Christiania, J. Dybwad 1909.
Innehåller bl. a.: Af Generalmajor Paul Hansen Birchs efterladte Papirer Udgivne ved G. Tank. — Diplomatiske Aktstykker fra 1814. Udgivne efter Originaler og Koncepter i Arkivet i St. Petersburg af Y. Nielsen. — Nogle Breve og Optegnelser om Norge i 1814 fra Ove Mallings Papirer Ved L. Daae.

2146. Diplomatiske Aktstykker fra 1814. Udgivne efter Originaler og Koncepter i Arkivet i St. Petersburg af *Y. Nielsen*. 1. Breve fra Kronprins Carl Johan til Keiser Alexander I, Januar—November 1814. — 2. Breve fra Keiser Alexander til Kronprins Carl Johan, Januar—December 1814. — 3. Skrivelser til den russiske Gesandt i Stockholm 1814. — 4. Indberetninger fra General Suchtelen til Statssekretær Grev Nesselrode, Juli—December 1814. — 5. Breve fra Generalmajor Paul von Suchtelen (Sönnen) til Statssekretær Nesselrode Oktober 1814. — Efterskrift.
Historiske Samlinger. D. 3, s. 179—244.

2147. Nogle breve og Optegnelser om Norge i 1814 fra *Ove Mallings* Papirer Ved *L. Daae*. Med tillæg af fem Aktstykker, meddelte ved *Y. Nielsen*.
Historiske Samlinger. Bd 3, s. 281—306.

2148. Nicolai Wergelands udkast til grundlov for kongeriget Norge... rigsforsamlingen paa Eidsvold 1814. Udgivet ved *G. Tank*.
Historiske Samlinger. Bd 3, s. 245—280.

149. Af Generalmajor *Paul Hansen Birchs* efterladte Papirer. Udgivne ved *G. Tank*. 1. Breve fra Statholder Grev Carl Carlsson Mörner. 1817. — 2. Breve fra Nicolai Wergeland. 1834. — 3. Breve fra Statsraad P. Motzfeldt. 1817, 18. — 4. Breve fra Grev C. H. Anckarsvärd. 1853. — 5. Breve fra F. G. Denovan, hans Hustru, Svoger og Svigermoder. 1821, 23.
Historiske Samlinger. Bd 3, s. 103—178. Med 1 portr.

150. **Miller, H.,** Unionsperioden og Norges Gjenreisning. Overblik over Norges politiske Historie samt Forholdet til Sverige fra 1814—1906. 487 s. Chicago, Ziegler & C:o 1906.

151. The Cambridge modern history. Planned by the late lord *Acton*. Edited by *A. W. Ward, G. W. Prothero, St. Leathes*. Vol. 11. The growth of nationalities. XL + 1044 s. Cambridge.
Kap. 24. *W. F. Reddaway*, Scandinavia. (1815—70.) (1.) Sweden and Norway.
En mycket utförlig bibliografi på öfver 100 s. finnes i slutet af denna vol.

152. Några blad ur konung Oscar II:s brefväxling. [1849.] Medd. af *G. U[nge]r*.
Vår Flotta 1909, s. 2—3, 18—19.

53. Angrepet paa Bomarsund under Krimkrigen. Ved *N*.
Militært Tidsskrift (Khvn) 1908. Aarg. 37, sp. 200—204.

54. **Koht, H.,** November-Traktaten. Dens Foranledning og Fölger. 16 s. Kristiania 1907.
[Særaftryck af »Dagbladet».]

55. **Bang, A. Chr.,** Erindringer. (4) + 476 s. + 1 portr. Kristiania & Khvn, Gyldendalske Boghandel. Pr. 7 kr. 50 öre.

56. **Gjelsvik, N.,** 1814 og 1905 fraa ein folkerettsleg synsstad. 47 s. Oslo, Norigs ungdomslag og Student-maallaget. Pr. 30 öre.
Norske folkeskrifter n:o 49.

57. Oscar II., Sweden's democratic monarch. By *A Swedish-American*.
The American Review of Reviews 1908. Vol. 37, s. 38—41. Med 1 portr.

58. Renbeteskommissionen af 1907. Dokument angående flyttlapparna m. m. på uppdrag af kommissionen samlade af *K. B. Wiklund* och *J. Qvigstad*. [D.] 1: Norske dokument rörande gränsregleringen mellan Sverige och Norge. (1) + 538 s. 2: Svenska dokument rörande gränsregleringen mellan Sverige och Norge. — Ur lappkommissioners handlingar. — Andra svenska dokument. — Andra norska dokument. Tillägg m. m. (1) + 531 + (1) s. 4:o. Kristiania.
En norsk uppl. Renbeitekommissionen af 1907. Dokumenter angaaende flytlapperne m. m. samlede efter renbeitekommissionens opdrag af *J. Qvigstad* og *K. B. Wiklund*. D. 1. (3) + 538 s. 2. (1) + 523 + (1) s. 4:o. Kristiania.

59. **Fahlbeck, P.,** Sverige uti Tysklands allmänna mening. (Se N:o 1631.)
Statsvetenskaplig Tidskr. 1909, s. 32—63.

Biografi och genealogi.

2160. **D[ardel], N. v.,** Stockholms öfverståthållare. 24. Grefve Wilhelm Mauritz Klingspor.
Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 103—114. Med 1 portr.

2161. **Hansen, A. F.,** Mindeskrift over de i 1864 faldne Officerer. Med 106 Portrætter. 234 + (1) s. Khvn, Höst & Söns Forlag. Pr 4 kr 50 öre.
Bland de fallna voro följande 4 svenska officerare: *Henrik Vilhelm Leonard Berzelius, Pehr Johan Conrad Betzholtz, Johan Sigfrid Gammal Lundegreen, Carl Leonard Roos.*

2162. **Karlberg, G.,** Studerande Kalmarbor i Lund 1668—1907. Biografiska och genealogiska anteckningar. 83 s. Arvika 1908.

2163. **Lagergren, H.,** Kristinehamns kyrkas böcker. [H.] 3. Döda 1645—1687. Med biografiska anteckningar. S. 89—146. Kristinehamn Förf. Pr. 1 kr.

2164. **Leijonhufvud, A. G:son,** Kungl. Hälsinge regementes chefer 1629—1909. Biografiska anteckningar. Utg. af *O. Bergström.* Med 2 portr. 1 + 82 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr.
Se nedan »Recensioner» 2427.

2165. **Pistolkors-Forbushof, H. v.,** Schottische Familien in Finnland und Schweden.
Baltische Monatsschrift 1909. Bd 67, s. 204—232.

2166. **Sjöström, C.,** Vermlands nation i Lund 1682—1907. Biografiska och genealogiska anteckningar jemte historik. VI + 192 s. Lund, Förf. 1908. Pr. 8 kr. 25 öre.

2167. **Stenbock, R.,** Biografiska anteckningar om officerare vid lifgrenadierregementet under 1808—09 års krig. XXI s. (Se N:o 2201.)
Sammantr. med: *Key, W.,* Lifgrenadierregementet under krigsåren 1808—09.

2168. **Tidander, L. G.,** Fänrik Ståls hjältar. Minnesbilder. 9. Gustaf Fahlander. 10. Karl Wilhelm Malm. 11. Joakim Zachris Duncker.
Vårt fosterland 1909, s. 159, 166—167, 220—222.

2169. **F[röding], H.,** *Rutger von Ascheberg* i hans förhållande till Göteborg. (För Handelstidningen.) 1—2.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1909, N:r 99 (1/5), 105 (8/5).

2170. **Johan Gabriel Baners** 128 anor. (Medd. af *C. M. S[tenbock]*.)
Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 11, s. 124—129. Med 1 pl.

2171. **Barnekow, A.,** Anteckningar om släkten *Barnekow.* (3) s. + 5 tabeller + 118 + (1) s. + 3 tabeller. St. 8:o. Kristianstad, Hj. Möllers bokh. (tr. i Sthlm) 1908. Pr. 4 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 2429.

2172. **Schück, H.,** Rom på *Birgittas* tid.
Schück, H., Ur en resandes anteckningar. Ser. 3, s. 86—120.

2173. **Ödberg, F.,** Om *Hogenskild Bielkes* moder, fru Anna Hogenskild till Dala och Åkerö och hennes tid (1513—1590). 2. (Fortsättning från föregående häfte). Anteckningar.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 2: H. 10, s. 1—87.

2174. **Bergström, O.,** *Johan Blanck*, adlad Blanck, och öfriga ägare af Lingarö.
Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 8—15. Med 2 portr.

2175. **Indebetou, G.,** De svenska grenarna af skottska ätterna *Campbell*.
Personhistorisk Tidskr. 1908 (tr. 1909). Årg. 10, s. 109—128. Med 4 fig. o. 2 portr.

2176. Den äldsta kända skrifvelse af *Erik Dahlberg* i riksarkivet. Medd. af *P. Sondén*.
Personhistorisk Tidskr. 1908 (tr. 1909). Årg. 10, s. 192—193. Med en facs. pl.

2177. **F[orsstrand], C.,** Svenska bilder. Konungens hofmarskalk. — En karolinsk kulturbild. [*Gustaf von Düben*.]
Svenska Dagbladet 1909, N:o 24 (26/1).

2178. Ett gammalt familjearkiv (det *Franzén-Grafströmska*). Bref och anteckningar meddelade af *A. M. Roos*. 366 + (1) s. Med flera portr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr.
Se nedan »Recensioner» 2432.

2179. **F[röding], H.,** *Lars Gathenhielm* och hans närmaste. Några minnen från de svenska kaperiernas glanstid. För Handelstidningen. 1—2.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1909, N:o 144 (26/6), 210 (11/9), 216 (18/9), 222 (25/9), 228 (2/10).

2180. **Leijonhufvud, K. K.,** Smärre bidrag till *Gyltaättens* personhistoria.
Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 23—25.

2181. En gammal karolins meritlista. [*C. Mag:s Krusell*]. Medd. af *P. Sondén*.
Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 26—27.

2182. »Några Curieusa papper och bref.» Innehåll: 1. Familjen *von Lantingshausens* släkttafla. 2. Bref från och till grefve *Albrecht von Lantingshausen*. 3. Diverse. [Utg. af C. T. B.] 97 s. Sthlm, C. E. Fritze (tr. i Lund). Pr. 2 kr. 50 öre.
Ex bibliotheca Trolleholmiæ. 2: 4. Ur arkivet. 3.

2183. **Linné, C. v.,** Bref och skrifvelser af och till Carl von Linné. Med understöd af svenska staten utgifna af Upsala Universitet. Afdeln. 1: D. 3. Bref till och från svenska enskilda personer: A—B utom Bäck. Utgifna och med upplysande noter försedda af *Th. M. Fries*. II + (2) + 342 s. Sthlm, Ljus (tr. i Upsala). Pr. 6 kr. 50 öre.

2184. **Mörnerska** släktboken 1468—1653 (Esplunda arkiv N:o 32). På uppdrag utgifven af *C. M. Stenbock*. VII + 128 s. + 1 slägttafla + 3 pl. + 4 faks. Sthlm, Cederquists grafiska aktiebolag. Pr. 5 kr. 50 öre.

2185. **Cath. Elis. von Pfuels** personalia. (Medd. af *C. M. S[tenbock]*.)
Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 130—137.

2186. **Karlsson, K. H.,** Genealogiska anteckningar. 4. Medeltidssläkter med namnet *Pik*. 1—2.
Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 16—22.

2187. **Platen, Ph. Fr:son v.,** och **Platen, G. L:son v.,** Ätten *von Platen*. Historiska och biografiska anteckningar. 153 s. + 1 slägttafla. 4:o. Med många portr. o. illustr. Sthlm, Hasse Tullberg. Pr. 18 kr.

2188. **Karlsson, K. H.,** Arfsindelningen efter fru *Birgitta Magnusdotter* (*Porse*).
Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 86—91.

2189. **Granberg, O.,** *Johan Björnsson Printz.* Guvernören öfver Nya Sverige. — Hans konterfej till Amerika.
Svenska Dagbladet 1909, N:o 268 (10/10).

2190. **Karlsson, K. H.,** Genealogiska anteckningar. 5. *Roos af Ervalla* och *Roos af Hjelmsäter.*
Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 81—86. Med 3 illustr.

2191. Äldre grenen af ätten *Spens.* Svensk friherrlig 16 28/4 22. Grefl. 17 20/2 12. 23 bl. Tv. fol. Sthlm 1907.

2192. **Thyselius, E.,** Släkten *Thyselius* och andra därmed befryndade släkter. Anteckningar. (6) + 156 s. + 3 pl. o. många portr. o. illustr. i texten. Sthlm, Fritze. Pr. 15 kr. Tr. i 150 numrerade exemplar.

2193. **Toll, H.,** Ätten *Toll's* första tjänst under svenska fanor.
Arte et Marte, Årsskrift utg. af Adelsklubben A. D. K. 1909, s. 35—39. Med 1 portr. o. 1 illustr.

2194. **B[æhrendtz], F.,** Medeltida tyska lyckoriddare i Kalmartrakten. Herrarna *van Vitzen.*
Meddelanden från Kalmar läns fornminnesf. 1907. [H.] 5, s. 65—71.

2195. Bref rörande ärkebiskop *J. O. Wallin.* Medd. af *E. Fryxell.*
Kyrkohistorisk Årsskr. 1909, s. 114—128.

2196. **Johan Wingårds** självbiografi. Medd. af *D. Fehrman.*
Kyrkohistorisk Årsskr. 1909. Meddelanden o. aktstycken, s. 131—144.

Heraldik och numismatik.

2197. **Lilienberg, V. E.,** Om svenska mynt och myntvärden.
Numismatiska Meddelanden 1908. [H.] 18, s. 1—34.

2198. **Läffler, L. Fr.,** De svenska landskapsvapnen i nyare framställningar.
Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 93—98.

2199. **Läffler, L. Fr.,** Ytterligare om Trolle-vapnet.
Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 99—102.

Krigshistoria.

2200. **Gardestrupper** under konung Karl X Gustaf.
Hist. Tidskr. 1909, s. 243—257.

2201. **Key, W.,** Lifgrenadierregementet under krigsåren 1808—09. Jämte biografiska anteckningar samlade af *R. Stenbock.* (4) + 191 + (1) + XXXI s. + 12 pl. + 6 kartor. Linköping, Henric Carlsons bokh. (tr. i Upsala.) Pr. 7 kr.
Se nedan »Recensioner» 2433.

2202. **Kuylenstierna, O.,** Det svenska artilleriets utveckling.
Almanack för alla 1909 (tr. 1908). Årg. 13, s. 106—110.

2203. **Lind af Hageby, E.,** Officerskårer vid tillfälligt uppsatta inhemska regementen under stora nordiska kriget. 2.
Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 138—141.

2204. **Munthe, L. W:son,** Kongl. fortifikationens historia. D. 3: 4. 80 s. Sthlm.
Tidskr. i fortifikation 1909. Bihang.

2205. **Rockstroh, K. C.,** Udviklingen af den nationale Hær i Danmark i det 17. og 18. Aarhundrede. Bd 1. Tiden 1614—1670. Udarbejdet med Understöttelse af den Hjelmstjerne-Rosenkroneske Stiftelse, udgivet paa Carlsbergfondets Bekostning. (4) + 490 s. Khvn, Det Schönbergske Forlag. Pr. 6 kr.

2206. **Unger, G.,** Illustrerad svensk sjökrigshistoria. D. 1: Omfattande tiden intill 1680. Afsedd för undervisningen vid K. Sjökrigsskolan. Enligt uppdrag utarbetad. (5) + 293 s. + 1 karta. Med många illustr., portr. o. kartor i texten. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 5 kr.

2207. **Upplysningar,** Historiska, om Kungl. Svea lifgardet. 24 s. St. 8:o. Sthlm, P. B. Eklunds förlag 1906.

2208. **Wahl, J. O.,** Den norske hærs utvikling mellan Gyldenlöwefeiden og den store nordiske krig (1680—1700).
Norsk Militært Tidsskr. 1909. Bd 72, s. 537—562, 614—.

2209. **Öfversigt,** Kort, af Kronprinsens husarregementes historia. Minneskväde vid regementets 150 års fest den 24 april 1908. Katalog öfver regementets historiska utställning 1758—1908. 67 s. Malmö 1908.

Litteratur- och konsthistoria.

2210. **Arup, E.,** En tabt kilde hos Hvitfeldt. [Arvid Trolles optegnelser om Kong Hans tog til Sveriga 1497.]
[Dan.] Historisk Tidsskr. 1909. 8:e Række. Bd 1, s. 383—394.

2211. **Levertin, O.,** Svensk litteratur. D. 2. 254 + (3) s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 1 kr. 75 öre.
Innehåller bl. a.: E. Tegnér, Från farfarsfars och farfars tid; H. Schück, Ur gamla papper; E. Fries, Teckningar ur svenska adelns familjelif i gamla tider; L. Stavenow, Frihetstiden; L. Stavenow, Konung Gustaf III.

2212. **Nordlander, J.,** Anmärkningar till J. Burei Sumlen utgiven af G. E. Klemming.
Språk och Stil 1909. Årg. 9, s. 29—38.

2213. **Romdahl, A. L.,** Stenhuggarmärken i Linköpings domkyrka.
Fornvännen 1909, s. 42—50. Med 4 fig.

2214. **Roosval, J.,** Gottländska portaler.
Nordisk Tidskr. 1909, s. 17—40. Med 18 fig. och 1 tabell.

2215. **Schück, H.,** Konungastyrelsens författare.
Samlaren 1908 (tr. 1909). Årg. 29, s. 45—65.

2216. **Sjöberg, N.,** Några porträtt från Nordiska museets Karl X Gustafsutställning.
Personhistorisk Tidskr. 1908 (tr. 1909). Årg. 10, s. 106—108. Med 6 portr.

2217. **S[tenbock], C. M.,** Schering Rosenhanes »Hortus Regius».
Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 119—123. Med 1 portr.

2218. **Stenbock, C. M.,** Till vidstående Gustaf Wasa-porträtt.
Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 28—29. Med 1 portr. o. 1 illustr. i texten.

2219. **W[arbur]g, K.,** »Sinclairsvisans» skapare å Nationalmuseum.
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1909, N:o 102 (5/5).

2220. **Ö[dberg], F.,** Gustaf II Adolfs och hans gemåls kungs- och drottningsstolar 1621 i Skara domkyrka.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 2: H. 10, s. 122—124. Med 1 pl.

Statsrätt, juridik, nationalekonomi och statistik.

2221. **Almquist, J. A.,** Bergskollegium och bergslagsstaterna 1637—18.. Administrativa och biografiska anteckningar. 321 + (1) s. Sthlm. Pr. 3 kr. 50 öre.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. N. F. II: 3.

2222. **Bergman, C. G.,** 1. Om gåfva och gengåfva i äldre germansk rätt. 2. Kyrkan och den medeltida svenska testamentsrätten. Två provföreläsningar. 49 s. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 1 kr.

2223. **Bååth, J. L.,** Tryckfrihetslagstiftningen i Sverige och några främmande länder. Framställd enligt lagarne med anmärkningar och förklaringar. D. 1. 288 s. Helsingborg, Helsingborgs typografiska anstalt. Pr. 5 kr.
Se nedan »Recensioner» 2437.

2224. **Carlgren, W.,** Riksdagsutskottet före 1680 med särskild hänsyn till Sekreta utskottet. Akad. afh. XII + (1) + 254 s. Uppsala, Förf.

2225. **Förarbetena** till Sveriges rikes lag 1686—1736. Efter offentligt uppdrag utgifna af *W. Sjögren*. D. 8. Riksdagshandlingar angående lagkommissionens förslag. VII + 361 s. Uppsala. Pr. 5 kr.

2226. **Gadolin, A. W.,** Pantsättning af jord enligt medeltida svensk landsrätt. Med en bilaga af förut otryckta urkunder från perioden 1351—1400. Akad. afh. VIII + (2) + 297 + (2) s. Helsingfors.

2227. **Kjellström, J.,** Hälsingelagen tolkad. Akad. afh. VII + 92 s. Uppsala, Förf. Pr. 1 kr. 75 öre.

2228. **Lagerroth, Fr.,** Om konungamakten i frihetstidens statsrättsliga teori.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1909, s. 181—200.

2229. **Landslag,** Magnus Erikssons. Utdrag ur Magnus Erikssons landslag. Med inledning, anmärkningar och glossar utg. af *E. Olson*. XXXII + 180 + (1) s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 5 kr.

2230 **L[in]dh[ul]t, [N.],** Till svenska ämbetsmannarangens historia. [författningssamlingar, rangreglementen och riksdagstryck.
Från svenska statsförvaltningen 1909. Årg. 3, s. 90—94.

2231. **Melander, G.,** Ett och annat om åtal mot justitieråd. (Föredrag hållet på seminariet för statskunskap i Uppsala den 2 febr. 19..) 19 s. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 50 öre.

2232. **Nyström, J. F.,** De nordiska ländernas statskunskap. VI + 405 s. Upsala, W. Schultz. Pr. 4 kr.
Se nedan »Recensioner» 2439.

2233. **Schwerin, Cl. Frh. v.,** Zur Hundertschaftsfrage.
Zeitschrift der Savigny-Stiftung 29, Germ. Abt. 1908, s. 261—304.
Se nedan »Recensioner» 2440.

234. **Söderqvist, O.,** Sveriges, Götes och Vendes konung.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1909, s. 297—309.

235. **Varenius, O.,** Das schwedische Budgetrecht.
Rechtswissenschaftliche Beiträge. Juristische Festgabe des Auslandes zu *Josef Kohlers* 60. Geburtstag 9. März 1909. Herausg. v. *F. Berolzheimer*, s. 176—196.

236. **Wohlin, N.,** Den jordbruksidkande befolkningen i Sverige 1751—1900. Statistisk-demografisk studie på grundval af de svenska yrkesräkningarna. (2) + 323 s. Sthlm, Nord. bokh. Pr. 2 kr. 50 öre.
Emigrationsutredningen. Bilaga 9.

Bibliografi.

237. **Brulin, H.,** Hartmansdorffska samlingen.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. N. F. 1: 19—21, s. 337—356.

238. **Bygdén, L.,** Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 13, 14 (= Bd 2: 4, 5). Sp. 289—480. Uppsala 1908—09.
Skrifter utg. af Svenska Litteratursällskapet. 17: 11, 12.

239. **Christensen, W.,** Staffen Hanssön Stephanius's Designatio variorum documentorum et antiquitatum.
Danske Magasin. Sjette Række. Bd 1, s. 1—71.

240. **Collijn, I.,** Bibliografiska miscellanea. (1) + 40 s. Uppsala.
Innehåller bl. a.: När trycktes det Svenska Gradualet? Tvenne tryckta latinska tideböcker för Linköpings och Skara stift. Några svenska katekesfynd: 1. Till den äldsta kända svenska upplagan af Luthers lilla katekes. 2. Fragment af en katekes från år 1622.
Särtryck ur Kyrkohistorisk Årsskr. 1909.

241. **Feuereisen, A.,** Livländische Geschichtsliteratur 1906. In Verbindung mit den baltischen geschichtsforschenden Gesellschaften herausgegeben von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands in Riga. (3) + 73 + (1) s. Riga, N. Kymmel.

242. **Handlingar** rörande arkivväsendet. [1.] Arkivväsendet i allmänhet. [2.] Handlingar angående landsarkivorganisation.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. N. F. 1: 19—21, s. 266—336.

243. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *G. Schuster*. Jahrg. 30. 1907. Hälfte 2. VIII + 468 + 322 s. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung.
Afdelningen för Sverige är skrifven af *T. Höjer* och utgör s. 216—229 af tredje afdelningen.

244. **Järta, H.,** En promemoria. [Rörande Johan Jakob Nordströms anställning som riksarkivarie]. Medd. af *E. M[eyer]*.
Hist. Tidskr. 1909, s. 176—177.

245. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1908. 44 s. Sthlm.
Bilaga till Hist. Tidskr. 1909. 50 separatexemplar.

Topografi.

2246. **Almquist, J. A.,** Graningeverken. Historisk skildring. 241 s. + 22 portr. o. illustr. + 2 kartor. St. 4:o Sthlm.
Se nedan »Recensioner» 2441.

2247. **Andersson, E. J.,** Tångeråsa kyrka.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift. Årg. 6, s. 74—84. Med 2 illustr.

2248 **Arne, T. J.,** Om det forntida Södermanland. Några bidrag till historien om dess bebyggande.
Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria 1909. [H.] 14, s. 1—68. Med 115 fig.

2249. **B[æhrendtz], F.,** Inflyttningen af tyskar till Kalmar.
Meddelanden från Kalmar läns fornminnesf. 1907. [H.] 5, s. 71—74.

2250. **Bergh, S.,** Drag ur Kungsholmens historia. 1—4. Bilagor. A. Källor för Kungsholmens historia. B. Förteckning öfver fastebref å tomter på Kungsholmen under senare hälften af 1600-talet. C. Förteckning på handritade kartor öfver Kungsholmen från 1600- och 1700-talen.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1909, s. 20—54. Med 4 fig.

2251. **Blad,** Strödda, ur Sundsvalls stads historia 1621—1721. H. 2. S. 69—140. Sundsvall, Sunessons bokh. Pr. 1 kr. 50 öre.

2252. **Bobeck, K. J.,** En hundraårsperiod af Tuns församlings historia. Anteckningar om Tuns församling i Skaraborgs län från medlet af 1700-talet till medlet af 1800-talet. (4) + 68 s. Skara, Förf. 1908. Pr. 80 öre.

2253. **Bååth, L. M.,** Handritade kartor öfver Stockholm från 1600-talet.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1909, s. 73—105.

2254. **Drake, M.,** Några bilder från Vingåkersbygden.
Svenska turistföreningens Årsskr. 1909, s. 93—110. Med 12 illustr.

2255. **Fabricius, K.,** Fra den gamle Grænse 1544.
Historisk Tidskr. för Skåneland 1909. Bd 3, s. 232—238.

2256. **Falk, E.,** Några anteckningar om Ludvika kyrkobyggnad. Med anledning af kyrkans under åren 1908—1909 genomgångna restaurering samlade och till trycket befordrade. Säljes till förmån för Ludvika kyrkobyggnadskassa. 16 + (1) s. + 3 pl. Ludvika, Källström & Hasselgrens bokh. (tr. i Lindesberg). Pr. 1 kr.

2257. **Flodmark, J.,** En bortglömd ungdomsteater i Stockholm. Ett sextioårsminne.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1909, s. 1—19. Med 8 fig.

2258. **Fornhandlingar** rörande Jämlands län. [1562—1640.] Utgifna af *S. J. Kardell.* (Forts.)
Jämtlands läns fornminnesf. tidskr. 1908. Bd 4, s. 132—138.

2259. **Forsstrand, C.,** »Spökslottet». Några anteckningar ur ett gammalt Stockholmshus' historia.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1909, s. 106—124. Med 5 fig.

2260. **Förteckning** på äldre handlingar ang. Västergötland, införda i sin helhet eller i utdrag i D. 2 (häft. 1—10) af Västergötlands fornminnesförenings tidskrift.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 2: H. 10. Bilaga. 22 s.

2261. **Gerholm, R.,** Från Yngarens stränder. Några fakta och iakttagelser. Samlade.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1909, s. 68—92. Med 18 illustr.

2262. **Hall, Fr.,** Skokloster.
Fornvännen 1909, s. 1—38. Med 5 fig.

2263. **Hedberg, N.,** Grängesberg. En gruffältsbeskrifning. 59 s. + 3 kartor. Sthlm.
Aftr. ur »Jernkontorets Annaler» 1908.

2264. **Hellquist, E.,** Kulturbilder från 1770-talets Göteborg. (1772—1774). 4 s. Atlas Fol. Göteborg 1908.
Ur Göteborgs Aftonblad 1908.

2265. **Hult, K.,** Uppbostenen i St. Skedvi. [1470.]
Julbok för Västerås stift 1909, s. 111—118. Med 2 illustr.

2266. **Hulting, J.,** Johannisborgs slott.
Meddelanden från Östergötlands fornminnesförening 1908, s. 20—28. Med 2 pl.

2267. **Johansson, K. L.,** Veteraner bland kyrkor i Göteborg och omnejd. Anspråkslösa anteckningar efter tryckta och otryckta källor. 98 + (1) s. Med många illustr. i texten. Göteborg, Förf. 1908. Pr. 1 kr. 50 öre.

2268. **Karlberg, G.,** Anteckningar om Glafva socken i Värmland. 70 + (1) s. 12:o. Arvika 1908.

2269. **Karlberg, G.,** Arvika köping förr och nu. Historia och historier. 75 + (1) s. Arvika 1908.

2270. **Kjellberg, C. M.,** Om hembygdsforskning. Föredrag vid hembygdskursen i Åtvidaberg. 10 s. Linköping.

2271. **Klintberg, M.,** Några anteckningar om Gotland i verkligheten och Gotland i skrift. III + 181 + (1) s. Sthlm, Fritze. Pr. 5 kr.

2272. **Krabbo, H.,** Nordeuropa in der Vorstellung Adams von Bremen. Mit zwei Karten. Vortrag gehalten am 12. August 1908 in der VIII. Sektion des Internationalen Kongresses für Historische Wissenschaften zu Berlin.
Hansische Geschichtsblätter 1909, s. 37—51.

2273. **Lindblom, K. O.,** Kungsstugan i Örebro, dess historia och väggmålningar m. m. En kvarlefva från vår renässanskonst.
Meddelanden från Örebro läns fornminnes-förening 1909. [II.] 4, s. 3—44. Med 26 fig.

2274. **Lindman, C.,** Helsingborgs stad skildrad ur gamla och nya papper. Med anledning af Kommunal-tekniska föreningens möte därstädes 28—30 augusti 1908. 21 s. + 5 portr. Helsingborg, Helsingborgs Dagblad 1908.

2275. **Lundberg, A. V.,** Vadstena, Omberg och Alvastra. Anteckningar. Ny upplaga. 138 s. Med 53 illustr. o. kartor. Vadstena, V. Jansson (tr. i Sthlm). Pr. 1 kr. 75 öre.

2276. **Lundgren, G. E.,** Från Öja och Västermo.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift. Årg. 6, s. 114—139. Med 11 illustr.

2277. **Malmöhus län** vid 1800-talets början. Två femårsberättelser. Medd. af *C. G. Weibull.*
Historisk Tidskr. för Skåneland 1909. Bd 3, s. 295—315.

2278. **[Mannerfelt, O.]**, [Västergötlands grafstenar]. Skara domkyrka. 1 Medeltiden.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 2: H. 10, s. 1—15. Med bilder.

2279. **Modin, E.**, Vårdkasen på Multråberget.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1909, s. 233—239. Med 3 illustr.

2280. **Nehrman, Hj.**, På sydostkanten. Några sommarintryck från Kristianopel.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1909, s. 1—21. Med 12 illustr.

2281. **Nerman, G.**, Bångbro järnverk. En skildring. 12 s. Uppsala 1909.

2282. **Nerman, G.**, Strömsholms kanals historia. 59 s. Uppsala. Förf. Pr. 1 kr.

2283. **Nordlander, J.**, Försvarskyrkor i Norrland.
Fornvännen 1909, s. 50—54. Med 1 fig.

2284. **Nordlander, J.**, Jämtska ortnamn och sägner.
Jämtlands läns fornminnesf. tidskr. 1908. Bd 4, s. 99—113.

2285. **Romdahl, A. L.**, Några observationer i Linköpings domkyrka.
Meddelanden från Östergötlands fornminnesförening 1908, s. 1—4. Med 8 fig.

2286. **Sandberg, H.**, Ängsön och dess »tusende nöjen».
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1909, s. 139—154. Med 11 illustr.

2287. **Schlüter, W.**, Zur Geschichte der Deutschen auf Gotland.
Hansische Geschichtsblätter 1909, s. 455—473.
Utgör hufvudsakligen ett referat af: *Björkander, A.*, Till Visby stads äldsta historia. Ett kritiskt bidrag. Upsala 1898.

2288. **Sjunneson, Osc.**, Laholm.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1909, s. 41—47. Med 5 illustr.

2289. **Slott**, Svenska, och herresäten vid 1900-talets början. H. 2. Skåne. 1. 3. Uppland. 1. 64 s. 4:o. Med många illustr. i texten. Sthlm. Pr. 5 kr. häftet.
H. 2: Trolleholm, Torup, Svenstorp o. Krapperup af *A. Hahr*.
H. 3: Grönsöö, Salsta o. Kaggeholm af *G. Upmark*, Leufsta bruk af *C. Forsstrand*.

2290. **Stenbeck, C.**, Södertelje kyrka.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift. Årg. 6, s. 64—73. Med 7 illustr.

2291. **Stjerna, K.**, Lund och Birka.
Historisk Tidskr. för Skåneland 1909. Bd 3, s. 171—225.

2292. **Strömberg, Hj.**, Ur Östhammars krönika. Ställningar och förhållanden i en svensk småstad under äldre dagar med stöd af gamla handlingar. 99 s. Östhammar, Förf. 1908. Pr. 1 kr.

2293. **Städer**, Gamla svenska, gator och gränder, hus och gårdar. Samlingsverk i bilder jämte förklarande text utgifvet af svenska teknologföreningens afdelning för husbyggnadskonst. H. 2. (6) + XX + 30 pl. Med 58 s. förklarande text. 4:o. Sthlm, J. Cederquist. Pr. 3 kr. 50 öre.

2294. **Svensén, E.**, Baltzar von Platen och Göta kanal.
Läsning för svenska folket 1909, s. 227—240.

2295. **Sverige.** Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning. Under medverkan af flera författare utgifven af *K. Ahlenius, A. Kempe* och *E. Apelqvist.* Med många illustr. och planer. 1: 15, 2: 1—2, 4: 14—15, 5: 1—2. H. 28—34. S. 897—947 + (1) + VIII s. + S. 45—64 + 128 s. + S. 833 + 953 + (3) + 128 s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 1 kr. häftet.

2296. **Söderstéen, H.,** Askersund fordomdags. Tidsbilder från gamla urkunder.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift. Årg. 6, s. 139—143. Med 1 illustr.

2297. **Tänkebok,** Stockholms stads, under Vasatiden. Utgifven af Samfundet S:t Erik genom *N. Sjöberg.* 1. 1524—1529. 2. S. 49—64.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1909.

2298. **Unman, J.,** De la Gardieska palatset »Makalös» och dess kvarlefvor.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1909, s. 55—72. Med 20 fig.

2299. **Weibull, L.,** Ärkebiskop Birgers brev om Stora Herrestad och Borrie. [D. 29 maj 1514.]
Hist. Tidskr. för Skåneland 1909. Bd 3, s. 226—231.

2300. [**Wibel, S. R.,** & **Söderstéen, H. F.**], Åmmeberg från äldre till nuvarande tid. Några uppgifter. 94 + (1) s. Askersund 1907.

2301. **Bergin, A.,** Lindsborg. Bidrag till svenskarnas och den lutherska kyrkans historia i Smoky Hill River dalen. Samlade på uppdrag af Bethania-församlingen i Lindsborg, Kansas, för fyrtio-årsfesten. Utgifven af Bethania-församlingen i Lindsborg. 342 + (6) s. Med många illustr. 4:o. Rock Island, Illinois.

Kulturhistoria.

2302. **Annerstedt, Cl.,** Upsala Universitets historia. Enligt uppdrag författad. D. 2. 1655—1718. Senare afdelningen. Universitetets organisation och verksamhet. (3) + 456 s. Uppsala, Akademiska bokförlaget. Pr. 8 kr. Bihang 2. H. 1—2. Handlingar 1655—1671. 160 s. Uppsala, Akademiska bokh. Pr. 1 kr. 75 öre häftet.
Bihanget ingår uti Uppsala Universitets Årsskr. 1909. Progr. 2.
Se nedan »Recensioner» 2443.

2303. **Bugge, A.,** Die nordeuropäischen Verkehrswege im frühen Mittelalter und die Bedeutung der Wikinger für die Entwicklung des europäischen Handels und der europäischen Schiffahrt.
Vierteljahrschrift f. Social- und Wirtschaftsgeschichte 1906. Bd 4, s. 227—277.

2304. **Cederblom, G.,** Några af våra äldsta spånadsredskap och deras ättlingar.
Fataburen 1909, s. 1—14. Med 14 fig.

2305. **Dahlgren, L.,** En svensk herrgårdssläkt. Familjepapper ur Baldersnäs arkiv under medverkan af *M. Wærn* sammanförda och utgifna. III + 350 s. + 2 släkttaflor + 20 illustr. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr.
Se nedan »Recensioner» 2444

2306. **Flentzberg, Ant.,** Offerkällor och trefaldighetskällor. 1. Selebo härad.
Fataburen 1909, s. 65—84, 141—149. Med 2 fig.

2307. **Fästskrift** utgifven med anledning af Gefle Handtverksförenings 150-åriga tillvaro. 1757—1907. 46 + (2) s. 4:o. Gefle 1907.
Innehåller bl. a. *W. Lindeberg*, Historik.

2308. **Gahn, J. G., Gahn, H., Gahn, H. J.** och **Adelsvärd, J. I.,** Anteckningar från en resa i Dalarne sommaren 1765. Utgifven af Falu-Kurirens redaktion efter det i Jämtlands bibliotek förvarade manuskriptet. [Med en inledning af *S. J. Kardell.*] Epilog. Efter 34 år af *C. Zetterström.* 65 s. + 6 portr. 4:o. Falun.

2309. **Hallgren, J. A.,** Kort öfversikt af det svenska allmänna läroverkets historia. (Utgör 2:a upplagan af »Den svenska elementarundervisningens historia» 1877.) 159 s. Sthlm, Norstedt. Pr. bunden 2 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 2445.

2310. **Historia,** Ett yrkes. Studier i »Conterfeije och målareembetets» samt »Konstälskande målaregesällskapets» handlingar. Utgifven af styrelsen för Svenska måleriarbetareförbundet. 158 s. Med flera illustr. i texten. Sthlm, Sandbergs bokh. Pr. 1 kr. 50 öre.

2311. **Holm, T.,** Sveriges allmänna postväsen. Ett försök till svensk post-historia. [D.] 3. 1663—1676. VII + (1) + 293 + (1) s. Sthlm. Norstedt. Pr. 3 kr.

2312. **Johansson, Aug.,** Från den gamla goda tiden. En kulturbild från 1600-talets Västerås.
Julbok för Västerås stift 1909, s. 51—58.

2313. **Kjellberg, Bj.,** Statens ställning till bergsnäringen i äldre tider och nutid. Några karakteristiska drag och jämförelser samt slutledningar. upptecknade. 27 s. Sthlm, C. L. Gullbergs förlag. Pr. 50 öre.

2314. **Landtmanson, S.,** Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland. 3. (Se N:o 1811.)
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 2: H. 10, s. 98—112.

2315. **Lappbröllop,** Ett, i Handöl för 104 år sedan. Ur tysken Arndts reseskildringar.
Jämten 1909 (tr. 1908). Litterär kalender, s. 31—42. Med 3 illustr.

2316. **Lehmann, K.,** Altnordische und hanseatische Handelsgesellschaften.
Zeitschrift f. d. ges. Handelsrecht 1908. Th. 62, s. 289—327.

2317. **Levin, H.,** Forna tiders mörker och vidskepelse.
Läsning för svenska folket 1909, s. 43—67, 92—115, 210—226.

2318. **Lindholm, V.,** Lagmanstinget i Lycksele 1687. Ett bidrag till Lapplands kulturhistoria.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1909, N:o 18 (23/1).

2319. **[Lundgren, O.],** Ur gamla Gällstufvans krönika. Några anor. Af *Yorrick.*
Svenska Dagbladet 1909, N:o 57 (28/2).

2320. **Löw, G.,** Die erste Erwähnung der schwedischen Einwanderung in die Schweiz.
Anzeiger für schweizerische Geschichte 1909. N. F. Bd 10, s. 517—520.

2321. **Meyer, E.,** Hvad man förr i världen tänkte om teaterns nytta.
Ord och Bild 1909, s. 643—644.

2322. **Mogk, E.,** Die Menschenopfer bei den Germanen.
Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der königlichen Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften. Bd 27, s. 601—643.

2323. **Odhner, E.,** De gamla nordbornas föreställning om döden.
Läsning för svenska folket 1909, s. 241—273.

2324. **Olaus Magnus,** Historia om de nordiska folken. D. 1 (1—5 boken). Nu för första gången i svensk öfversättning utgifven genom Michaelisgillet. (2) + V + II + 264 + (1) s. Med många illustr. i texten + 1 karta. St. 4:o. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. för hela arbetet för prenumeranter 50 kr., i bokhandeln 75 kr.

2325. **Reuterholm, G.,** En midsommarfärd från Stockholm till Åbo 1777 ur G. Reuterholms brefsamling.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1909, s. 131—138. Med 2 illustr.

2326. **Roosval, J.,** Altarskåpen och teatern omkring år 1500.
Ord och Bild 1909, s. 513—524. Med 11 bilder.

2327. **Sandström, J.,** Ett folkligt vältalighetsprof från 1778.
Fataburen 1909, s. 164—167.

2328. **Schubert, F. W. v.,** Axplockning ur Fr. Wilhelm von Schuberts reseskildringar från Jämtland år 1823 [1817]. Om folkets utseende, sedlighet m. m.
Jämten 1909 (tr. 1908), Litterär kalender, s. 15—23.

2329. **Sidenbladh, E.,** Sällsamma händelser i Sverige med Finland åren 1749—1801 och i Sverige åren 1821—1859. 168 s. Sthlm 1908.

2330. **Strömberg, E.,** En tysk turist i Sverige på Johan den III:s tid.
Varia 1907. Årg. 10, s. 472—476.

2331. **Sundholm, H.,** Sveriges totala järnmalmsproduktion. 23 s. + 2 tab. Örebro.
Särtryck ur Blad för Bergshandteringens Vänner år 1909.

2332. **Swederus, M. B.,** Bidrag till kännedomen om Sveriges bergshandtering 1612—1654. (Se N:o 1833.)
Jernkontorets Annaler 1909. Årg. 64, s. 1—75.

2333. Trävaruhandel, Sveriges, i äldre tider. Apropå vår första skogslagstiftning. — Gustaf Vasas förordning af 1558. Af *K. S.*
Stockholms Dagblad 1909, N:o 237 ($^{9}/_{9}$).

2334. **Uggla, T., & Rydberg, J. R.,** Sparbanken i Lund 1833—1908. Minnesskrift utgifven med anledning af sparbankens sjuttiofemårsjubileum. (1) + 56 s. + 9 pl. o. många portr. i texten. Lund 1908. Tr. i 800 exempl.
Historiken och Biografiska uppgifter äro af *T. Uggla*. Den statistiska afdelningen af *J. R. Rydberg*.

2335. **Upmark, G.,** En gesällbok från 1700-talet.
Fataburen 1909, s. 37—45.

2336. **Wallin, H.,** Inbjudningsskrift till invigningen af högre allmänna läroverket i Luleå nya byggnad torsdagen den 28 januari 1909. Läroverksprogr. 18 s. + 6 s. pl. Jemte bil. A—B. 4:o. Luleå.
1: Historik. 2: Beskrifning öfver nya läroverksbyggnaden i Luleå.

2337. **Westberg, E.,** Hudiksvalls folkskola under dess första århundrade. 84 s. + 4 planritningar. Med flera portr. o. illustr. i texten. Hudiksvall, C. Wibergs bokh. 1908. Pr. 50 öre.

2338. **Wibling, C.,** Religiösa föreställningar och bruk under äldre tider. Bilaga till redogörelse för högre allm. läroverket i Hälsingborg. 52 s. Hälsingborg.

2339. **Wiklund, K. B.,** Några bilder från det gamla Lappland. 48 s. Sthlm, Ljus (tr. i Uppsala). Pr. 60 öre.
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf. N:o 10.
Innehåller: På ting och marknad i Torne lappmark 1615. Två priskuranter från handeln med lapparna under 1500- och 1600-talen. En resa till Åsele 1715.

Kyrkohistoria.

2340. **Aktstycken,** Några, från arkivet i Herrnhut till belysande af grefve Zinzendorfs första förbindelser med Sverige och den svenska herrnhutismens uppkomst. Medd. af *N. Jacobsson.* 10—19. (Forts. och slut från föregående årgång.) (Se N:o 1836.)
Kyrkohistorisk Årsskr. 1909. Meddelanden o. aktstycken, s. 1—53.

2341. **Aurelius, B. O.,** Ur Birgittinerordens historia.
Ord och Bild 1909, s. 449—462. Med 15 bilder.

2342. **Berggren, J. E.,** Hvad innehöll den trosbekännelse, som drottning Kristina aflade vid sin offentliga öfvergång till den romerska kyrkan?
Kyrkohistorisk Årsskr. 1909, s. 23—28.

2343. **Berggren, P. G.,** Anteckningar om Linköpings franciskanerkloster.
Meddelanden från Östergötlands fornminnesförening 1908, s. 5—19.

2344. **Biaudet, H.,** När utgafs konung Johan III:s liturgi?
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll och meddelanden. 8. 1907—08 (tr. 1909), s. 317—332.

2345. **Hamnström, K.,** Klosterklockan i Edsbergs kyrka.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från präster i stiftet 1908. Årg. 5, s. 75—78. Med 1 illustr.

2346. **Holmquist, Hj.,** Ur Swedenborgsforskningens historia. 1—4.
Kyrklig Tidskr. 1909. Årg. 15, s. 97—113, 247—265.

2347. **Holmquist, Hj.,** Från Swedenborgs ungdom och första stora verksamhetsperiod. 53 s. Uppsala, Förf.
Särtryck ur Bibelforskaren.

2348. **Jörgensen, E.,** Helgendyrkelse i Danmark. Studier over Kirkekultur og kirkeligt Liv fra det 11:te Aarhundredes Midte til Reformationen. Udgivet med Understöttelse af Julius Skrikes Stiftelse; det franske Résumé er bekostet af Foreningen af 17. Januar. (7) + 175 + (1) s. Khvn, Hagerups Forlag.
Se nedan »Recensioner» 2451.

2349. **Jörgensen, E.,** Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling. Avec un résumé en Français.
D. Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skrifter. 7 Række. Historisk og filosofisk Afd. 1, s. 123—243. 4:o. Khvn 1908.

2350. **Leijonhufvud, K. K.,** Utdrag ur Näshulta och Ärila församlingars kyrkböcker.
Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 30—37.

2351. **Levin, H.,** Bidrag till Visby stifts historia. 3. (Forts.) (Se N:o 6021 o. 6391.)
Kyrkohistorisk Årsskr. 1909, s. 169—207.

2352. **Lundberg, A. W.,** Ur Göteryds kyrkoböcker.
Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 37—39.

2353. **Lundström, H.,** Ur »självbekännelser» från början af förra århundradet. (Forts.)
Kyrkohistorisk Årsskr. 1909, s. 208—216.

2354. **Nilsson, P.,** Blad ur Gudhems klosterhistoria.
Julhälsningar till församlingarne från präster i Skara stift. Årg. 3, s. 107—117. Med 1 illustr.

2355. **Synodalakter,** Svenska, efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af *H. Lundström*. Ser. 2. Strängnäs stift. H. 1. 80 s. Uppsala, Akademiska bokförl. Pris 2 kr.

2356. **Synodalstatuter** af biskop Brynjulf i Skara utfärdade den 7 juli 1280. Medd. af *K. H. Karlsson*.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1909. Meddelanden o. aktstycken, s. 127—130.

2357. **Theding, O.,** M. Luthers lilla katekes i dess tidigaste svenska dräkt.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1909, s. 29—113.

2358. **Visitationsstadga,** Biskop Nils', för Vadstena kloster af jan. 1448 med bekräftelse af Brödrakonventets stadga för den nyvalda abbedissan Ingeborg Gertsdotter. Efter en Upsala-handskrift utg. af *R. Geete*. S. 193—205. Sthlm.
Bilaga till Sv. Fornskr.-Sällsk:s årsmöte 1909.

2359. **Westman, K. B.,** Nicolaus af Cusa och mäster Matthias de Suecia.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1909. Meddelanden o. aktstycken, s. 145—147.

2360. **Wijkmark, H.,** Studier till den Wallinska psalmbokens uppkomst. 2. Lekmännen inom 1811 års-psalmbokskommitté. Program. Stockholms Samgymnasium. 32 + (2) s. Stockholm 1907.

Finland och Östersjöprovinserna.

2361. **Aktstycken,** Några, rörande Boëtius Murenius 1662 och 1667. Medd. af *K. A. Appelberg*.
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll o. meddelanden. 5. 1904—05 (tr. 1908), s. 187—192.

2362. **[Blee]s, [Johanne]s,** Om gammal svensk sed och kultur i Estland.
Nordisk Tidskr. 1909, s. 252—256.

2363. **Finlandsnummer.**
Vårt Fosterland 1909, s. 257—288. Med flera illustr.
Innehåller bl. a. Svenska väldets grundläggning i Finland: Karin Månsdotter i Finland: När hertig Johan residerade på Åbo slott: Finska rytteriet i Gustaf II Adolfs tyska fälttåg: Finland under »Stora ofreden»: När sista finska kriget bröt ut.

2364. **Gylling, Edv.,** Suomen Torpparilaitoksen kehityksen pääpiirteet Ruotsinvallan aikana. Tutkimus. [Hufvuddragen af »torp» institutionen i Finland under svenska väldet. En undersökning.] Akad. afh. IV + 247 + 105 + (1) s. Helsinki.

2365. **Handlingar** och uppsatser angående finska lappmarken och lapparne. Samlade och utgifna af *I. Fellman*. 112 s. Helsingfors.
Supplement till Jacob Fellmans, »Anteckningar under min vistelse i Lappmarken». Öfvertryck ur arbetets första del.

2366. **Handlingar** rörande tillsättande af kyrkoherde i Hiitola 1667–69. Medd. af *K. A. Appelberg.*
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll o. meddelanden. 5. 1904 —05 (tr. 1908), s. 192—224.

2367. **Hausen, R.,** Litet nytt om Daniel Hjort.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 88. Förhandlingar och uppsatser. 22. 1908 (tr. 1909), s. 128—132.

2368. **Hjelt, A.,** Mikael Agricola Uuden Testamentin kääntäjänä.
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll o. meddelanden. 8. 1907—1908 (tr. 1909), s. 41—66 + 1 tabell.

2369. **Hultin, A.,** Finland och tronföljdsfrågan år 1743. En politisk föreläsning af *Algot Scarin.*
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 88. Förhandlingar och uppsatser. 22. 1908 (tr. 1909), s. 133—148.

2370. **Kovero, M.,** Valtion uutisasutus Ruotsin-Suomessa jälkeen Ison-Vihan. Asutuspoliitinen tutkimus. [Statens kolonisationsarbete i svenska Finland efter stora nordiska kriget. Befolkningspolitisk undersökning.] Akad. afh. (1) + 258 + 63 s. Helsinki.

2371. **Landtman, G.,** »Kung Karls krona». Ett gustavianskt minnesmärke i Ekenäs skärgård.
Finsk Tidskr. 1909. T. 67, s. 445—448.

2372. **Leinberg, K. G.,** Till Åbo akademis studentmatrikel.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 88. Förhandlingar och uppsatser. 22. 1908 (tr. 1909), s. 205—210.

3373. **Lencquist, E.,** Prosten Erik Lencqvists berättelse om den religiösa rörelsen i Orivesi åren 1765—1777. Medd. af *K. G. Leinberg.* Ur Samfundets »Pro Fide et Christianismo» arkiv.
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll och meddelanden. 5. 1904 —05 (tr. 1908), s. 107—178.

2374. **Meinander, K. K.,** Medeltida altarskåp och träsniderier i Finlands kyrkor. 391 + (1) s. Helsinki 1908.
Finska fornminnesföreningens Tidskr. D. 24.

2375. **Melander, K. R.,** Eräs virkaerojuttu Kustaa Vaasan aikana.
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll och meddelanden. 8. 1907 —08 (tr. 1909), s. 313—316.

2376. **Melander, K. R.,** Über die Hamarteilung in Finland im 17. Jahrhundert. 31 s. Helsinki.
Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia. Sarja B. Nid 1. N:o 4.
Annales Academiæ Scientiarum Fennicæ. Ser. B. T. 1. N:o 4.

2377. **Müller, Fr.,** Papismus und Calvinismus in Schwedisch-Pommern.
Monatsblätter. Herausgegeben von der Gesellschaft für Pommersche Geschichte u. Altertumskunde. 1909, s. 74—78, 88—90.

2378. **Neovius, Ad.,** Finland administrativa, judiciela och kamerala indelning i äldre tider.
Finskt Museum 1908. [H.] 15, s. 57—74.

2379. **Neovius, Ad.,** Om myntet som slogs i Finland under medeltiden.
Finskt Museum 1908. [H.] 15, s. 31—38.

2380. **Nordenstreng, S.,** Fredrikshamns stads historia. Utgifven af Fredrikshamn. D. 2. Den ryska införlifningens tid. S. XI—XIV + 251 —602 + XXII—LVI + (1) s. + 3 kartor. Fredrikshamn. Pr. 4 m.

2381. **Nordling, Br.,** Ett blad ur vår skolas häfder. Raumo pedagogi.
Finsk Tidskr. 1909. T. 67, s. 228—237.

2382. **Perälä, V.,** Boethius Murenius-Turun kymnaasin lehtori ja Ahvenanmaan piirin rovasti.
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll o. meddelanden. 8. 1907—08 (tr. 1909), s. 201—310.

2383. **Qvist, Joh.,** Finlands marknader och finska landsbygdens handelsplatser 1614—1772. En historisk-geografisk undersökning. Akad. afh. XVI + 308 s. + 9 kartor. Helsingfors.

2384. **Ruuth, J. W.,** Åbo stads historia under medeltiden och 1500-talet H. 1. (1) + 190 s. + 1 karta. Helsingfors.
Bidrag till Åbo stads historia utg. på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads Historiska Museum. Ser. 2.

2385. **Råbergh, H.,** Sedliga missförhållanden inom församlingarna under tiden efter stora ofreden.
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll o. meddelanden. 5. 1904—05 (tr. 1908), s. 233—237.

2386. **Råbergh, H.,** En skrapa af prästeståndet 1770 till Borgå domkapitel.
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll o. meddelanden. 8. 1907—08 (tr. 1909), s. 366—368.

2387. **Råbergh, H.,** Politiska trakasserier med prester under och efter 1788—90 års krig.
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll o. meddelanden. 5. 1904—05 (tr. 1908), s. 254—258.

2388. **Schybergson, M. G.,** Heinrich Gabriel Porthan, ein Vertreter der vergleichenden Geschichtsforschung im 18. Jahrhundert.
Historische Vierteljahrschrift 1909. Jahrg. 12, s. 354—365.

2389. **Schybergson, M. G.,** En dansk publikation om bröderna Jacob och Erik Ericksson och deras anhängare.
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll o. meddelanden. 8. 1907—08 (tr. 1909), s. 363—366.

2390. **Simolin, A.,** Wiborgs stifts historia. Akad. afh. XIV + 352 + XX s. Helsingfors.

2391. **Synodalakter** från Viborgs stift 1699 och 1700. Medd. af *H. Råbergh.* (Ur Wiitasaari kyrkoarkiv.)
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll o. meddelanden. 5. 1904—05 (tr. 1908), s. 224—229.

2392. **Söderhjelm, A.,** Jakobstads historia. D. 2. [1721—1808.] 438 + (2) s. Med flera illustr. i texten. Helsingfors, Edlund. Pr. 4 m.

2393. **Tigerstedt, E. S.,** En examen vid Haapaniemi krigsskola 1806.
Finsk Tidskr. 1909. T. 66, s. 70—81.

Allmän och utländsk historia.

2394. **Frémeaux, P.,** Sankt Helena. Kejsarens sista dagar. Af Franska Akademien prisbelönt arbete. Bemyndigad öfversättning af *A. Börtzell.* (3) + XII + 270 s. Med 24 helsidor illustr. och en karta öfver Sankt Helena. Sthlm, Aktieb. Nordiska bokh. Pr. 8 kr.

2395. **Historie,** Norges. Fremstillet for det norske folk af *A. Bugge. E Hertzberg, O. A. Johnsen, Y. Nielsen, J. E. Sars* og *A. Taranger* Med talrige illustrationer i teksten og paa bilag. H. 3—28. Bd 1: Halvb. 2: H. 1—4. *A. Bugge*, Tidsrummet circa 800—1035. 128 s. Bd 4: Halvb. 1: H. 2—12. *Y. Nielsen*, Tidsrummet 1537—1588. S. 33—340 + (4) s. Bd 6: Halvb. 2: H. 2—12. *J. E. Sars*, Tidsrummet 1885—1905. S. 33—331 + (4) s. Kristiania, Aschehoug. Pr. 50 öre häftet.

2396. **Hjärne, H.,** Calvin. Föredrag vid Religionsvetenskapliga sällskapets i Stockholm högtidssammankomst den 21 september 1909.
Ord och Bild 1909, s. 561—574. Med 8 bilder.

2397. **Lindblom, Alg.,** Världshistoriskt panorama. Bilderna utvalda under medverkan af framstående fackmän och artister af *M. Reymond*. Med en mängd pl. o. illustr. Afdeln. 2. Nyare tiden. S. 297—5?? + (1) s. Afdeln. 3. Nyaste tiden. S. 445—586 + (2) s. St. 4:o Sthlm, Chelius & Comp. 1908—09. Pr. komplett bund. i 3 delar. 10 kr. delen.

2398. **Sjögren, O.,** Världshändelserna och kulturutvecklingen. Allmän världshistoria. Med omkring 1200 illustrationer. H. 19—46. Bok. 1. Inledning, Urtiden, Forntiden. H. 9—22. S. 193—512. Bd. 3. Nya tiden. 1. (1516—1789). H. 1—9. 224 s. Bok. 4. Nya tiden. 2. (1789—1905). H. 11—14. S. 241—320. Sthlm, Frölèen & Comp. (tr. i Uppsala). Pr. 30 öre häftet.

2399. **Världshistorien** i skildringar och livsbilder. Med många illustr. Bd 2. Författare: *A. Bugge, Chr. L. Lange, E. Lehmann, L. Moltesen, N. Möller, H. Olrik, H. Schück, W. Söderhjelm, E. Thommesen, A. Tiberg, Fr. Weisse.* 528 + (1) s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. inb. 7 kr. 50 öre.
Gleerupska biblioteket. Naturen och människolivet i skildringar och bilder under medverkan af nordiska vetenskapsmän utgifvet af *Fr. Ber?, N. Lundahl, H. N. Bang, I. Bondesen* och *N. Rolfsen*. 1: 2.

2400. **Wendell, H.,** Världshistorien, världshändelserna och kulturutvecklingen. Skildrade för folket. Med förord af *H. Lundström*. Rikt illustrerad. H. 1—31. 496 s. Köping, J. A. Lindblad (tr. i Lindesberg). Pr. 15 öre häftet.

Recensioner.

2401. Sveriges historia intill tjugonde seklet. Utg. af *E. Hildebrand*. D. 10: *A. Rydfors*, 1859—1900. H. 3—4. (Se N:o 1953.)
Rec. i Aftonbladet 1909, N:o 76 (2/4) af *V. M[illqvist]*.

2402. **Olrik, A.,** Nordisk Aandsliv i Vikingetid og tidlig Middelalder (Se N:o 1293.)
Rec. i Arkiv för nordisk filolologi 1909. N. F. Bd 22, s. 210—212 af *Th. Hjelmqvist*.

2403. Pommersches Urkundenbuch. Bd 6: Abt 2. (Se N:o 900.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1909. 3:e Folge. Bd 6, s. 399—401 af *M. Wehrmann*.

2404. Mecklenburgisches Urkundenbuch. Herausgegeben von dem Verein für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde. Bd 22. 1391—1395. (Se N:o 903.)
Rec. i Deutsche Literaturzeitung 1909, sp. 2477—2478 af *Joh. Kretzschmer*.

2405. **Martin, J.,** Gustave Vasa et la réforme en Suède. (Se N:o 473.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1909. Öfv. o. gr., s. 73—74 af *B. Lövgren*.

2406. **Biaudet, H.,** Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du 16:e siècle. Études politiques, époque des relations non officielles 1570—1576. + Notes et documents recueillis et résumés par *H. Biaudet.* (Se N:o 479 o. 479¹/₂.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1909. Öfv. o. gr., s. 74—84 af *W. Schlachter.*

2407. **Ritter, M.,** Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des Dreissigjährigen Krieges. (Se N:o 929 o. 1988.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1909. Öfv. o. gr., s. 58—59 af *E. Falk;* i Historische Zeitschrift 1909. 3:e Folge. Bd 7, s. 348—352 af *F. Rachfahl.*

2408. Svenske residenten Lars Nilsson Tungels efterlämnade papper, utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *P. Sondén.* (Se N:o 947 o. 2001.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1909. Öfv. o. gr., s. 52—57 af *E. Falk.*

2409. **Johnsen, O. A.,** Hannibal Sehesteds statholderskap 1642—1651. Et tidskifte i Norges historie. (Se N:o 2008.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1909, N:o 275 (²⁶/₁₁) af *G. Cederschiöld* under titel Nya bidrag till Skandinaviens historia på 1600-talet; i Aftenposten 1909, N:o 720 (¹²/₁₂) af *Chr. Brinckmann.*

2410. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 19. Politische Verhandlungen. Bd 12. Herausg. v. *F. Hirsch.* (Se N:o 532.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1909. 3:e Folge. Bd 6, s. 383—387 af *G. Mentz.*

2411. **Waddington, A.,** Le grand électeur Frédéric-Guillaume de Brandebourg. T. 2. (Se N:o 1469.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1909. 3:e Folge. Bd 6, s. 382—383 af *A. Pribram;* i Revue d'histoire diplomatique 1909, s. 317—318 af *F. de Saint Charles.*

2412. **Stille, A.,** Carl XII:s fälttågsplaner 1707—1709. Med karta utarbetad af *C. Bennedich.* (Se N:o 1525.)
Rec. i Göttingische gelehrte Anzeigen 1909, s. 392—416 af *E. v. Scheele.*

2413. **Jensen, A.,** Mazeppa. — Historiska bilder från Ukraina och Karl XII:s dagar. (Se N:o 2055.)
Rec. i Aftonbladet 1909, N:o 272 (²⁷/₁₁) af *P. M. G[ranquist];* i Stockholms Dagblad 1909, N:o 342 (²³/₁₂) af *V. S[öderber]g.*

2414. **Uddgren, H. E.,** Kriget i Finland 1714. (Se N:o 2077.)
Rec. i K. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1909, s. 571—573 af *C. O. N[ordensva]n.*

2415. **Stavenow, L.,** Geschichte Schwedens 1718—1772. Deutsch von *C. Koch.* (Se N:o 1012.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1909. Jahrg. 12, s. 289—292 af *Fr. Arnheim.*

2416. Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausg. v. *Fr. Arnheim.* Bd 1. 1729—1746. (Se N:o 1549.)
Rec. i The English Historical Review 1909. Vol. 24, s. 577—580 af *A. W. Ward;* i Hist. Tidskr. 1909. Öfv. o. gr., s. 1—12 af *L. S[tavenow];* i Finsk Tidskr 1909. Bd 67, s. 238—240 af *M. G. Schybergson;* i Forschungen zur brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1909. Bd 22, s. 343—345 af *H. v. Petersdorff;* i Deutsche Literaturzeitung 1909, sp. 2735—2737 af *A. Skalweit;* i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1909, s. 439—440 af *A. Vorberg;* i Revue critique d'histoire et de littérature 1909, s. 232—237 af *R.*

2417. **Hochschild, R. F.,** Memoarer. D. 2, 3. Utg. af *H. Schück.* (Se N:o 2094.)
Rec. i Dagens Nyheter 1909, N:o 14226 (8/12) af *G[eorg] N[ordensvan]*; D. 2 i Svenska Dagbladet 1909, N:o 297 (8/11) af *C. Hallendorff.*

2418. **Lindén, K. E.,** Sjukvård och läkare under kriget 1808—1809. (Se N:o 1572.)
Rec. i Tidskr. i militär hälsovård 1909. Bd 34, s. 13—35 af *F. M. Melin.*

2419. **Schulman, H.,** Striden om Finland 1808—1809. (Se N:o 1577 o. 2098.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1909. T. 67, s. 467—470 af *E. Hornborg.*

2420. **Bergman, J.,** Svenska folket 1809 och svenska folket nu. (Se N:o 2099.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1909, N:o 88 (1/4) af *H. A[lmquist]* under titel: Nykteristiska sekelvyer. Denna recension framkallade ett genmäle af *J. Bergman,* hvarpå *H. Almquist* svarade, Svenska Dagbladet 1909, N:o 101 (20/4); i Aftonbladet 1909, N:o 86 (16/4) af *P. M. G[ranquist]*; i Stockholms Dagblad 1909, N:o 342 (23/12) af *V. S[öderber]g*; i Hist. Tidskr. 1909. Öfv. o. gr., s. 88 af *N. Höjer.*

2421. **Clason, S.,** Vårt hundraårsminne: krisen 1808—1809. (Se N:o 2100.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1909, N:o 342 (23/12) af *V. S[öderber]g.*

2422. För hundra år sen. Skildringar och bref från revolutionsåren 1809—1810. Utg. af *S. Clason* o. *C. af Petersens.* (Se N:o 2101.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1909, N:o 91 (4/4) af *C. Hallendorff*; i Dagens Nyheter 1909, N:o 13984 (B) (6/4) af *G. [Nordensva]n*; i Stockholms Dagblad 1909, N:o 96 (10/4) af *V. Söderberg*; i Aftonbladet 1909, N:o 86 (16/4) af *P. M. G[ranquist]*; i Hist. Tidskr. 1909. Öfv. o. gr., s. 84—85 af *N. Höjer.*

2423. **Svensén, E.,** Ur vårt fosterlands historia efter 1809. (Se N:o 2118.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1909, N:o 342 (23/12) af *V. S[öderber]g.*

2424. **Boëthius, S. J.,** 1809 års regeringsform. (Se N:o 2120.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1909. Öfv. o. gr., s. 85—87 af *N. Höjer.*

2425. **Livijn, Cl.,** Bref från fälttågen 1813 och 1814. Utg. af *J. Mortensen.* (Se N:o 2142.)
Rec. i Dagens Nyheter 1909, N:o 14240 (22/12) af *[J. H.] L[undgre]n.*

2426. **Koht, H.,** Die Stellung Norwegens und Schwedens in Deutsch-Dänischen Konflikt, zumal während der Jahre 1863 und 1864. (Se N:o 1616.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1909. Öfv. o. gr., s. 25—34 af *V. Söderberg*; i Deutsche Literaturzeitung 1909, sp. 2929—2930 af *Aage Friis.*

2427. **Leijonhufvud, A. G:son,** Kungl. Hälsinge regementes chefer 1629—1909. (Se N:o 2160.)
Rec. i K. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1909, s. 426 af [*C. O.*] *N[ordensva]n.*

2428. **Kohlmann, Ph. W.,** Adam von Bremen. (Se N:o 1642.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1909. Öfv. o. gr., s. 51—52 af *S. L[önborg]*; i Deutsche Literaturzeitung 1909, sp. 2150—2152 af *B. Schmeidler.*

2429. **Barnekow, A.,** Anteckningar om släkten Barnekow. (Se N:o 2171.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 57—58 af *K. H. K[arlsson].*

2430. **Björlin, G.,** Johan Baner. D. 1. (Se N:o 1643.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 61—66 af *B. Boëthius*; i K. Krigsvet. Akad. Tidskr. 1909, s. 191—193 af [*C. O.*] *N[ordensva]n.*

2431. **Schauman, G.,** Biografiska undersökningar om Anders Chydenius. (Se N:o 1653.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1909, N:o 37 (15/2) af *K. W[arbur]g.*

2432. Ett gammalt familjearkiv (det Franzén-Grafströmska). Bref och anteckningar meddelade af *A. M. Roos.* (Se N:o 2178.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1909, N:o 298 (23/12) af *K. W[arbur]g.*

2433. **Key, W.,** Lifgrenadierregementet under krigsåren 1808—1809. Jämte biografiska anteckningar, samlade af *R. Stenbock.* (Se N:o 2201.)
Rec. i K. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1909, s. 421—424 af *[C. O.] N[ordensva]n.*

2434. **Löw, G.,** Sveriges forntid i svensk historieskrivning. 1. (Se N:o 1699.)
Rec. i Aftonbladet 1909, N:o 100 (3/5) af *E. S[vensé]n.*

2435. **Roosval, J.,** Legender och symboler i Uppsala domkyrkas koromgång. (Se N:o 1704.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1909, s. 137—144 af *C. R. af Ugglas.*

2436. **Sjöberg, N.,** Svenska porträtt i offentliga samlingar. D. 1—2. (Se N:o 1170.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1909. Öfv. o. gr., s. 13—19 af *G. Upmark.*

2437. **Bååth, J. L.,** Tryckfrihetslagstiftningen i Sverige och några främmande länder. (Se N:o 2223.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1909, N:o 117 (2/5) af *C. Hallendorff.*

2438. **Melander, C. G.,** Svenska riksdagens justitieombudsman. 1: 1. (Se N:o 1719.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1909, N:o 147 (30/6), 149 (2/7) af *S. H[ansso]n.* Äfven i bokform under titel: Justitieombudsmannaämbetets tillkomst. Några anteckningar. 19 + (1) s. Göteborg.

2439. **Nyström, J. F.,** De nordiska ländernas statskunskap. (Se N:o 2232.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1909, N:o 131 (10/6) af *S. H[ansso]n.*

2440. **Schwerin, Cl. Frhr. v.,** Die altgermanische Hundertschaft. — **S. Rietschel,** Untersuchungen zur Geschichte der germanischen Hundertschaft. T. 1 **Schwerin, Cl. Frhr. v.,** Zur Hundertschaftsfrage. (Se N:o 1722, 1721 o. 2233.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1909. Jahrg. 12, s. 98—107 af *G. Seeliger.*

2441. **Almquist, J. A.,** Grauingeverken. (Se N:o 2246.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1909, N:o 156 (12/6) af *C. Hallendorff* under titel »Ur vår storindustris historia.»

2442. **Fröding, H.,** Berättelser ur Göteborgs äldsta historia. (Se N:o 1751.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1909. Årg. 11, s. 41—46 af *O. M[annerfelt].*

2443. **Annerstedt, Cl.,** Upsala Universitets historia. D. 2. 1655—1718. Afdeln. 1—2. (Se N:o 1794 o. 2302.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1909. Öfv. o. gr., s. 59—66 af *H. Schück;* Afdeln. 1 rec. i Aftonbladet 1909, N:o 50 (2/3) af *[S.] B[er]gh.*

2444. **Dahlgren, L.,** En svensk herrgårdssläkt. (Se N:o 2305.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1909, N:o 293 (17/12) af *K. W[arbur]g.*

2445. **Hallgren, J. A.,** Kort öfversigt af det svenska allmänna läroverkets historia. (Se N:o 2309.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1909, N:o 145 (1/6) af *E. Grip.*

2446. **Lennmalm, F.,** Svenska läkaresällskapets historia 1808—1908. (Se N:o 1813.)
Rec. i Tidskr. i militär hälsovård 1909. Bd 34, s. 36—46 af *Edv. Edholm.*

2447. **[Lovén, N.],** Folklifvet i Skytts härad vid början af 1800-talet. Af Nicolovius. 3:e uppl. (Se N:o 1816.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1909, N:o 27 (29/1) af *Fr. Böök;* i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1909, N:o 88 (19/4) af *A. Österling.*

2448. **Müller, Jos.,** Fattigvården i Stockholm. (Se N:o 1821.)
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1909, N:o 12 (14/1) af *E. H[avermans];* i Svenska Dagbladet 1909, N:o 11 (13/1) af *I. H[arlin]g;* i Aftonbladet 1909 (4/1) af *A. L[indblom];* i Hist. Tidskr. 1909. Öfv. o. gr., s. 34—38 af *[T.] H[öjer].*

2449. **Schück, H.,** Ur gamla papper. Ser. 8. (Se N:o 1828.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1909, N:r 16 (18/1) af *A. Moberg.*

2449 1/2. **Höjer, T.,** Till kännedomen om Vadstena klosters ställning såsom religiös institution. (Se N:o 1845.)
Rec. i Kyrkohistorisk Årsskr. 1909. Meddelanden o. aktstycken, s. 153—155.

2450. **Jacobsson, N.,** Den svenska herrnhutismens uppkomst. (Se N:o 1846.)
Rec. i Kyrkohistorisk Årsskr. 1909. Granskningar o. anmälningar, s. 156—160 af *Hj. H[olmquis]t.*

2451. **Jörgensen, E.,** Helgendyrkelse i Danmark. (Se N:o 2348.)
Rec. i [Dansk] Historisk Tidsskr. 1909. Ottende Række. Bd 2, s. 188—194 af *J. Steenstrup.*

2452. **Levin, H.,** Ur kyrkohistoriens källor. (Se N:o 1848.)
Rec. i Pedagogisk Tidskr. 1909, s. 206—209 af Aug. J—n; i Pedagogisk Tidskr. 1909, s. 306—312 af I. Holm. Denna recension framkallade ett svar af H. Levin, Pedagogisk Tidskr. 1909. s. 356—365, hvarpå följde ett svar af I. Holm i samma tidskr. 1909, s. 489—492.

2453. **Schäfer, D.,** Weltgeschichte der Neuzeit. Bd 1—2.
Rec. i Hist. Tidskr. 1909. Öfv. o. gr., s. 38—45 af *T. Höjer.*

—

REGISTER.

Rättelse.

S. 130 i 1908 års bibliografi står 9 r. nedifrån Nordisk Tidskr 19 skall vara Ord och Bild 1908.

Genmäle.

I lektor N. Höjers i fjärde häftet af denna tidskrift för 1909 tagna kritik af min broschyr: »1809 års regeringsform», förekomma gra uttalanden, som synas mig kräfva en principiell belysning.

1) Recensenten anser, att jag liksom de andra af honom kri-erade författarna gjort mig skyldig till den villfarelsen att uppfatta 09 års R. F. såsom väsentligen H. Järtas verk. Jag har emellertid ımhallit, att han hade medarbetare (tvenne äro uttryckligt nämnda), h att förarbeten finnas (två sådana äro också angifna). Hvad de ıare angår har det lika litet kunnat falla mig in som någon an-n, hvilken äger någon kännedom om denna sak, att förneka deras lvaro. Men källor och förarbeten arbeta sig ej själfva in i ett rk, utan här måste en gallring, en värdesättning och en redaktion a rum, och om någon vid ett samarbete härför haft en ledande illning, så förtjänar han att kallas »själen» i arbetet och att be-ıktas såsom den där haft »kanske största andelen» däri. Och en dan roll spelade Järta vid 1809 års konstituerande verksamhet en-t intyg af en medlem af utskottet B. von Platen. Recensenten lofvar nu en omvärdering af Järtas betydelse för 1809 års regerings-rm, grundad på numera tillgängliga källor. Lyckas han verkligen visa, att Platens uppgift är ogrundad och att sålunda Järta icke *utskottet* utöfvat en sofrande, ledande och kombinerande verksam-t, då kommer han visserligen att hafva lämnat ett synnerligt in-essant bidrag till vår författningshistoria. Kan han däremot icke estera bevis härför, då har han *icke* åstadkommit den utlofvade ıvärderingen, äfven om han framdrager nya förarbeten eller källor hvilket ju i och för sig är af intresse.

2) Recensenten finner min uppfattning egendomlig, att för ontesquieu staten blott tedde sig såsom en enhet af de vid hvarje ipunkt lefvande individerna, hvilkas lycka det blef statens upp-ft att tillgodose, ej såsom en fortlefvande enhet, hvars framtida stånd statsverksamheten i första hand hade att betrygga, och han iör häremot Montesquieus sats, »que tous les états aient en géné-l un même objet, qui est de se maintenir». Jag svarar härpå, att, ven om den lefvande generationen anser sig vara staten och där-r endast hafva statsplikter mot sig själf, så måste den likväl af ålbevarelsedriften förmås att värna om statens (d. v. s. sitt eget) stand, och äfven från denna ståndpunkt kan därför sägas, att »i

allmänhet ett gemensamt ändamål för alla stater är att bibehålla sig». Men detta är något helt annat än att på grund af att staten uppfattas såsom en enhet af alla folkets generationer, hvarje generations statliga verksamhet måste afse äfven kommande generationers välfärd. Det var denna uppfattning, åt hvilken den naturrättsliga skolan till följd af sin individualistiska utgångspunkt ej kunde bereda plats i sin statskonstruktion, och däri att M. *i detta hänseende* delade dess ensidighet, har jag trott mig (och tror mig fortfarande) finna en förklaring till de brister, som vidlåda hans annars så snillrika maktfördelningslära. En vanlig anmärkning mot denna är, att därigenom statsmaktens — suveränitetens — enhet riskeras. M. har själf förskyllt detta genom att ej klargöra, att suveräniteten tillhör staten, fattad såsom en fortlefvande enhet. Hade han menat detta, borde han hafva opponerat sig mot den då allmänt rådande uppfattningen, att suveräniteten tillhörde hvarje särskild tids maktinnehafvare. Hans tystnad härom måste betraktas såsom ett accepterande, men under en sådan förutsättning leder onekligen maktfördelningsläran till en sprängning af statsmyndigheten (suveräniteten). Äro däremot de tillfälliga maktinnehafvarna (de må vara monarker, aristokratier eller demokratier) blott organ åt den fortlefvande staten, så kan utöfningen af dennas myndighet fördelas på flera sådana maktinnehafvare utan att ett anarkiskt element införes i själfva statsbegreppet. Och denna hans bristande blick för kontinuiteten i statslifvet är det just, som också synts mig framträda däri, att han ej i maktfördelningen jämväl sett en garanti mot att en generation må kunna obetänksamt vanvårda framtida generationers välfärd, utan endast en garanti för de lefvande individernas personliga frihet, för att dessa må känna sig *säkra* (XI, 6). Hade utgångspunkten ej varit så individualistisk, hade antagligen ej heller hans maktfördelningslära blifvit så schablonmässig. Med detta har jag ej velat säga, att M. verkligen absolut förkastade alla andra statsformer än sådana, som realiserade hans ideal. Härifrån räddade honom hans sunda empirism, och tack vare denna har han uttalanden, som peka utöfver de individualistiska förutsättningarna.

3) På grund af ett yttrande af Montesquieu, att det ej tillkommer honom att undersöka, huruvida engelsmännen verkligen njuta den frihet, som han förut förklarat vara det direkta syftet med deras konstitution, vill recensenten mot mig göra gällande, att M. verkligen observerat, att maktfördelningsprincipen till följd af parlamentarismen ej längre var utmärkande för Englands statsskick. Här har recensenten återigen för ett enstaka yttrande, som synts honom kritiskt gifvande, alldeles förbisett den historiska miljön. Parlamentarismen var, då M. 1748 utgaf »Lagarnas anda», en tämligen ny och blott under utveckling stadd företeelse i Englands statslif. Klara bevis finnas på, att Englands praktiska politici först småningom lärde sig förstå dess innebörd; tidens stora statsrättsliga auktoritet, Blackstone, godtog i sina 1765—69 utgifna »Kommentarier öfver Englands lagar» fullständigt det Montesquieuska idealet

åsom uttryck för Englands verkliga författning, och samma uppattning hade omkr. 20 år senare amerikanarne, när de väsentligen efter engelsk förebild ordnade sitt statsväsende. Under sådana förallanden framstår det som en fullkomlig orimlighet att af M:s ämnda yttrande draga den slutsatsen, att han på 1740-talet skulle aft klart för sig, att det ideal han trott sig finna i det engelska tatsskicket — ej fanns där. Meningen därmed måste helt enkelt afva varit att åt idealet vindicera ett allmängiltigt, af konkreta all oberoende berättigande.

4) Fullkomligt absurdt synes recensenten finna mitt godtagande f M:s egen utsago, att han i den engelska författningen funnit spår f den urgamla germanska samhällsordningen, och i sammanhang ärmed ogillar han min karakteristik af presidentskapet i den moerna storstatsrepubliken såsom ett aflägg af germansk kungaärdighet.

Härvid uppställer recensenten trenne satser.

Den första, för hvilken användes ett citat från H. Järta, går t därpå, att hos särskilda folk likartade institutioner uppstå vid amma ståndpunkt af odling till följd af en allmän naturlag för änniskosläktets utbildning.

Den andra gör gällande, att de moderna republikerna stå i nycket närmare frändskapsförhållande till det reformerta bönemötet in till det gamla Germaniens samfundslif.

Den tredje sätter förklaringen till germanernas och ej minst svenkarnas bidrag till den lagbundna frihetens utveckling i den goda isciplin, de lärt sig i romarnas legioner.

Hvad den första satsen angår, så lär väl ingen i vår tid föreka, att likartade kulturförhållanden framkalla likartade institutioner hos olika folk, men detta är ej det samma som att sådana nstitutioner blifva identiska. Det förhåller sig nog så, att jämte et likartade förekomma egenartade drag, och att därpå utvecklingens ifferentiering väsentligen beror. Och hos germanerna synas dylika egendomligheter varit: dels ett kraftigt behof af personlig frihet, els att en stark regeringsmakt i deras kungadöme tidigt uppstod och utvecklade sig vid sidan af folkfriheten, hvilket för dem gjort det ättare än för de antika folken med dessas monistiskt lagda monariska eller republikanska styrelseformer att bevara en fri författning ocksa i storstater.

Huruvida den andra satsens utsago om de moderna republikernas frändskap med det reformerta bönemötet beror på historisk analys, framgår ej af framställningen. Är så ej fallet, ha vi här att göra med en lycklig intuition af recensenten, ty det är historiskt bevisligt, att hos nordamerikanarne (och de voro ju de första, som realiserade en modern republik) deras republikanska individualism väsentligen ledde sitt ursprung från den puritanska kyrko- och statsuppfattningen. Men månne ej denna uppfattning åter ytterst grundade sig i den hos germanerna så starkt inneboende personliga frihetskänslan? Om nu också detta haft betydelse för deras stats-

skicks republikanska karaktär i allmänhet (hvilket jag ej i den recenserade skriften haft anledning att yttra mig om), så härleder sig dock ej därur den *form*, de gåfvo denna republikanska statsordning: presidentskapsrepublikens, och det är om denna jag yttrat mig. Detta slags republik hade aldrig förut funnits; den var en nyskapelse, och om något är historiskt bevisligt, så är det visserligen, att den nordamerikanska presidentvärdigheten tillkom såsom afsiktlig efterbildning af det engelska konungadömet, hvars germanska ursprung väl ej kan betviflas. Alltså »är våra dagars republikanska presidentskap intet annat än ett aflägg af germansk konungavärdighet» (hvilket ej betyder identitet med denna).

Den tredje satsen innehåller det något förbluffande påståendet, att det var genom tjänst i Roms legioner, som *svenskarna* fått förutsättningarna för sin lagbundna frihet (»ordning och skick»). Syftar recensenten härmed på att åtskilliga af de germanfolk, som uppträdde vid romerska rikets gränser, sannolikt utvandrat från Skandinavien, så måste från dem en kraftig återverkan hafva ägt rum, för att deras romerska legiontjänst skulle kunnat blifva bestämmande för hemlandets samhällsförhållanden, men de enda spår man mig veterligt funnit af en dylik återverkan är Prokopios' uppgift om en partiell herulisk återvandring och de nyare arkeologiska upptäckterna om ett visst kulturellt inflytande på den germanska norden från goterna vid Svarta hafvet. Att härifrån härleda själfva grunden för den i våra landskaps- och landslagar framträdande fasta rättsordningen torde dock vara något djärft. Eller skulle det vara väringar från Konstantinopel, som vi hafva att tacka därför? Oafsedt det betänkliga i en rättshistorisk konstruktion på sådana förutsättningar, så synes det allt annat än sannolikt, att den känsla för *lagens* herravälde, som utmärkte germanerna och ej minst svenskarna, skulle leda sitt ursprung från antikens förfallna statsformer. Härmed förnekas ej, att romerska statsidéer utöfvat en befruktande inverkan på germanernas samhällslif, men denna inverkan röjde sig framförallt i främjandet af en riksbyggande, den folkliga rättsordningen öfverskyggande konungamakt, och hvad Sverige angår var det tydligen kyrkan, som härvid var förmedlerskan. Att det germanska konungadömet icke till själfva sitt ursprung var romerskt, visa för öfrigt nord- och östgermaner.

Slutligen tillåter jag mig, ehuru denna fråga ej har samma principiella betydelse som de hittills berörda, att påpeka, det en af recensentens anmärkningar mot min skrift beror af en missuppfattning af hvad jag tydligt sagt. Han tillägger mig nämligen (och polemiserar mot) påståendet, att man redan 1809 skulle varit betänkt på att införa *den allmänna rösträtten*. Om något sådant förekommer hos mig ej ett ord. Hvad jag sagt är blott, att den grundsats, som 1809 (1810) års konstitutionsutskott uttalade om *bofasthet*, *oberoende* och *fullmyndighet* såsom enda villkor för mans rösträtt, icke i hela sin utsträckning blef tillämpad i 1866 års rösträttsreform (det må vara nog att påminna om de, äfven efter 1809

års terminologi, bofasta småbönder, som då beröfvades sin rösträtt), men att den blifvit det genom 1909 års reform. Huruvida man då *gick längre* än 1809 års män tänkt sig, är en helt annan fråga. Därpå har jag ej närmare inlåtit mig, men dock antydt, att så skedde. Frågan om graderad eller *lika* rösträtt (hvilken senare för öfrigt är något helt annat än *allmän*) har jag ej alls berört.

S. J. Boëthius.

Svar till prof. Boëthius.

Punkt 1) kan jag tills vidare förbigå, blott anmärkande, att visserligen en omvärdering måste ske med afseende på frågan om H. Järtas inflytande på regeringsformen, men att jag icke tror, att denna omvärdering kommer att i någon mån minska hans ära, snarare tvärtom, men väl B. B. von Platens anseende som sanningsvittne.

2) Då Montesquieu uppsatt som ett gemensamt mål för alla stater att bevara sin tillvaro och därjämte för hvar och en ett särskildt mål: eröfring, religion, handel eller politisk frihet, så tyckes mig, att man icke har rätt att förutsätta, att han i det omedelbart efterföljande kapitlet om Englands konstitution skulle hafva talat blott om de samtidigt lefvande individernas frihet och lycka. Man kan detta så mycket mindre, som han i inledningen till »L'ésprit des lois» (Liv. I. Chap. III. des lois positives) begrundar hela den politiska rätten just med samhällets egenskap att vara bestående: »Considérés *comme vivans dans une société qui doit être maintenue.* ils (les hommes) ont des lois dans le rapport qu'ont ceux qui gouvernent avec ceux qui sont gouvernés; et c'est le *droit politique.* Ils en ont encore dans le rapport que tous les citoyens ont entr'eux; et c'est le *droit civil.*»

3) Jag har anmärkt, att man ej af Montesquieus teckning af Englands statsskick i elfte boken kan sluta sig till att han ej observerat den faktiska förskjutningen af statsmakten, enär han uttryckligen angifvit, att han skildrat lagarna och ej de faktiska förhållandena, sådana de då voro. Huru klart Montesquieu fattat den engelska parlamentarismen, vet jag icke, men att han sett ganska djupt i det engelska partiväsendet, framgår af ett annat kapitel, som handlar om den engelska författningens inverkan på sederna och folkkaraktären (XIX: 27). Däraf se vi bl. a., att han observerat, att den engelska konungen »ofta var tvungen att gifva sitt förtroende till dem, som mest sårat honom, och att förafskeda dem, som gjort honom de bästa tjänster, i det han gör af nödtvång, hvad andra furstar göra af sitt fria val».

4) Jag kände ett behof af att bekänna mig vara en fullständig kättare i fråga om den ifrågavarande teorien rörande ett visst

mystiskt sammanhang mellan friheten och det konstitutionella konungadömet eller det amerikanska presidentskapet å ena sidan och den germanska folksjälen å den andra. Det är klart, att då teorien omfattats af en hel rad bland Europas lärdaste män genom många årtionden, skall man därför kunna anföra mer eller mindre plausibla skäl. Nu förkunnas läran från hvar tysk kateder och erinrar ej så litet om Rudbeckianismens ställning i Sverige vid öfvergången till 18:e seklet. Då det är min öfvertygelse, att den redan är dömd, skall jag icke spilla tid och kraft på att söka vederlägga den, i synnerhet som ingendera står till min disposition. Men jag tror, att det vore nyttigt för våra svenska professorer att beakta den öfverlägsna ironi, med hvilken teorien numera behandlas från den franska katedern. Se t. ex. A. Sorel, Montesquieu, Paris 1889, sid. 104. Att det engelska konungadömets [rent] germanska ursprung icke skulle kunna betviflas, har öfverraskat mig, då jag sett frågan rätt ingående diskuterad i Medleys A student's manual, som ju begagnas som lärobok i Uppsala.

Hvad mina egna satser angår, tyckes prof. Boëthius vara på god väg att till fullo erkänna den första, som jag lånat från H. Järta; af den andra har jag i sin tid försökt en »historisk analys» i afhandlingen »Reformationens politiska grundsatser och betydelse för den politiska friheten» (Visby prästmötes förhandlingar 1895). Den tredje beror på iakttagelsen, att det ej funnits något fritt folk, som icke varit goda soldater, och att friheten alltid gått öfver ända, när folket upphört att tjäna, fast tomma former stundom lefvat kvar tämligen länge efteråt; samt att folk, som tjänat som legoknektar i främmande stater, vanligen skaffat sig en vidsträckt politisk frihet i eget land. Jag vill erinra om grekerna och den egyptiska legotjänsten, schweitzarna och den italienska, tyska och franska, katalanerna och den italienska. Hvad svenskarna angår, tror jag, att det finnes goda skäl för det antagandet, att de tjänat i Rom redan på Augusti tid, säkert är, att andra germaner gjorde det, och att svenskarna längre fram tjänat som legoknektar hos greker och kazarer. Men att denna främmande krigstjänst skulle ensam betingat germanernas frihet och fasta rättsordning har jag hvarken tänkt eller skrifvit. Många hafva funnit en motsvarighet till germanernas äldsta konungadöme hos indianernas stammar. Det är de tappra krigarnes frihet under ledning af den duktigaste soldaten.

På grund af recensionens starkt sammanträngda form har jag kanske icke gjort vederbörlig skillnad mellan lektor Bergmans och prof. Boëthius uttalande om rösträtten, men äfven gent emot den senare tycktes en erinran behöflig, dels att konstitutionsutskottets betänkande icke gick så synnerligt långt, dels att det är framlagdt som ämne för granskning och diskussion, och att afvikande meningar tillkännagifvits af de flesta bland utskottets ledamöter.

N. Höjer.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst den 31 mars 1910.

Sedan sammankomsten öppnats af styrelsens ledamot generalmajoren H. Wrangel, föredrog sekreteraren följande

Årsberättelse för 1909.

Svenska Historiska Föreningen har under år 1909 räknat omkr. 730 årsafgift betalande medlemmar inom och utom Sverige, hvartill dessutom komma 20 postprenumeranter. Sedan under året d:r Otto Smith, Karlshamn, d:r Conrad Petersson, St. Peter, Minn., samt The Library of the University of Minnesota, Minneapolis, erlagt afgift såsom ständiga ledamöter, uppgår antalet dylika till 85 och den af deras afgifter bildade fonden till kr. 6,375.

I styrelsens sammansättning har under året den förändring ägt rum, att dess mångårige ledamot och vice ordförande professor E. V. Montan den 23 september aflidit.

Under det gångna året har föreningen af sin tidskrift utgifvit en ny årgång — den tjugonionde.

Den 28 sistlidne september ingick styrelsen till Kungl. Maj:t med förnyad framställning om ett anslag af 1,500 kr. såsom ett bidrag till bestridande af kostnaderna för utgifvande under 1910 af Historisk Tidskrift. Under 1909 träffades intet afgörande i saken, men under den 11 nästl. februari har Kungl. Maj:t behagat till den gjorda framställningen lämna nådigt bifall under villkor att Historiska Föreningen till vissa vetenskapliga institutioner i Stockholm, Lund och Uppsala aflämnar sammanlagdt 58 ex. af sin tidskrift.

Från Vitterhets- historie- och antiqvitetsakademien har Historiska Föreningen äfven för detta år fått för sin verksamhet mottaga ett anslag af 500 kr. Föreningens förutvarande ordförande och ständige ledamot f. d. riksarkivarien C. G. Malmström har detta år liksom flera föregående till föreningen öfverlämnat en gåfva af 300 kr.

* * *

Osedvanligt rik har under det gångna året dödens skörd varit bland dem, som ägnat den svenska häfdaforskningen sitt arbete och sitt intresse.

Den 7 april 1909 bortrycktes i sina bästa år Ernst Carlson från en mer än vanligt mångskiftande och kräfvande verksamhet. Bärare af traditionerna från F. F. Carlson både inom häfdaforskningens och det praktiska undervisningsväsendets område arbetade han sedan många år tillbaka på fullföljandet och afslutandet af sin faders stora historiska verk. Förberedt genom studier i ett flertal utländska arkiv, genom ett flertal monografiska undersökningar — några af rätt betydande omfattning — och genom flera intressanta urkundspublikationer förelåg vid Carlsons bortgång helt och hållet i manuskript och delvis i korrektur första bandet, som skulle föra skildringen fram till slaget vid Hälsingborg. Själf fick han ej se sitt verks efterlängtade fullbordan, men efterlefvande ha sörjt för att det inom kort skall vara i allmänhetens händer.

Genom Karl Henrik Karlssons oförmodade bortgång den 24 maj 1909 förlorade den svenska medeltidsforskningen en af sina hängifnaste, flitigaste och lärdaste arbetare. Under en mångårig vistelse vid Vatikanska arkivet och ett flertal forskningsresor särskildt till hanseatiska arkiv har den aflidne med ihärdig flit och minutiös noggrannhet i Riksarkivet sammanfört en afskriftsamling — framför allt bestående af kyrkliga urkunder — som redan visat sig och för långliga tider framåt torde komma att visa sig såsom en verklig fyndgrufva för medeltidsforskare. På fortförandet af Svenskt Diplomatarium nedlade den aflidne ett arbete, som torde blifva svårt att ersätta. Ett par supplementhäften för tiden 1401—1420 hann han själf utgifva, och ett efterlämnadt register till den äldre seriens båda första band har nyss utkommit. Såsom medeltidsgenealog torde Karlsson vid sin bortgång stått såsom vår främste.

Erik Vilhelm Montan hade vid sin bortgång den 23 sistl. september för länge sedan lämnat bakom sig det aktiva forskningsarbetet, där han i sina yngre dagar förvärfvat anseende särskildt genom omfattande utgifningsarbeten. Hans rikhaltiga bibliotek, som ständigt förkofrades i jämnbredd med forskningen, och den regelbundenhet, hvarmed han alltid deltog i Historiska Föreningens och dess styrelses sammanträden, vittnade om det städse fortlefvande intresset för historisk vetenskap. Historiska Föreningen skall städse i tacksamt minne bevara den insats han gjort i dess arbeten.

Utom den egentliga historiens gebit, på stats- och förvaltningsrättens område föll Knut Hugo Blombergs (död den 27 okt. 1909) vetenskapliga lifsgärning. Den bär dock en omisskänlig prägel af det historiska intresse, som följde honom ända från hans första studietid, och det historiska elementet intager ett stort rum i alla hans stats- och förvaltningsrättsliga utredningar. I så måtto har hans verksamhet äfven för historieforskningen varit af betydelse.

Endast en kort arbetsdag beskärdes Knut Martin Stjerna död den 15 nov. 1909 vid endast 35 års ålder, men under den korta tiden hann den bortgångne uträtta förvånande mycket. Rik vetenskaplig intuition, omfattande lärdom och otrolig arbetsförmåga gjorde honom till en af våra mest framstående yngre arkeologer och

ito honom skapa åtskilliga arbeten af bestående värde och befruk-ınde inflytande på hans vetenskaps utveckling. Den postumt ut-ifna undersökningen om Lund och Birka, ehuru omtvistlig i vissa na delar, utgör ock ett godt prof på de bästa sidorna af hans etenskapliga begåfning och klara framställningssätt.

Med Axel Zettersten, död den 27 nov. 1909, bortgick en af e grundligaste kännarne af vår sjömilitära historia. De båda digra anden af hans Svenska flottans historia skola städse stå såsom en ıinnesvård öfver hans flitiga forskning.

* * *

Under 1909 har — liksom under närmast föregående år — ntalet urkundspublikationer af olika slag varit påfallande stort. I llmänhet utgöres det utgifna af fortsättningar på förut uppmärk-ımmade arbeten eller serier. Hit hör först och främst ett nytt alfband af den genom Severin Bergh utgifna serien af Svenska iksrådets protokoll, innehållande protokollen från 1648. Af Svenska iksdagsakter ha utkommit dels af första serien ett af T. Höjer ədigeradt häfte innehållande handlingar rörande mötet i Stockholm ɔmmaren 1597, dels af den andra nytillkomna serien ett digert band tarbetadt af Th. Westrin och innehållande ständernas och sekreta tskottets skrifvelser till Kungl. Maj:t från riksdagarna 1719, 1720 ch 1723. Till Gustaf Adolfs och Kristinas historia höra tvenne etydelsefulla publikationer. Först och främst märkes en ny del f Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling, i hufvudsak ombesörjd f H. Brulin. Den nya volymen innehåller den store rikskanslerens ref från åren 1628 och 1629; de beröra dels Preussens förvaltning nder nämnda år dels de invecklade och utdragna diplomatiska un-erhandlingarna med Polen och Brandenburg. Den af P. Sondén tgifna editionen af Tungels efterlämnade papper föreligger med ndra häftet i sin helhet afslutad. C. Hallendorff har utsändt tt nytt halfband af Sveriges traktaters äldre serie, innehållande hand-ngar från åren 1635—45, d. v. s. t. o. m. traktaten i Brömsebro. f Karolinska krigares dagböcker, Aug. Quennerstedts betydelsefulla ublikation, har utkommit ett digert femte band, hvaraf större delen ptages af legationspredikaten Sven Agrells icke minst från kultur-istorisk synpunkt intressanta dagboksanteckningar. I förra års-erättelsen omnämndes det då nyutkomna första bandet af Lovisa lrikas bref till medlemmar af det preussiska konungahuset. Den itige utgifvaren, Fr. Arnheim, har redan medhunnit den senare elen, som innehåller den snillrika drottningens bref från de oänd-gt mycket händelserikare åren 1746—58. Den af numera justitie-ådet Sjögren utgifna samlingen af förarbetena till 1734 års lag ar ökats med en ny åttonde volym, innehållande riksdagshandlingar örande lagkommissionens förslag. Det Hochschildska memoarverket, tgifvet af Henrik Schück, föreligger numera afslutadt i trenne and, och af de säkerligen tidskarakteristiska men f. ö. skäligen en-

formiga och obetydliga Montgomery-Silfverstolpeska anteckningarna har en ny del utkommit, som sträcker sig till 1819. Slutligen bör anmärkas, att H. Lundström påbörjat en ny serie af sina Svenska synodalakter innehållande bevarade aktstycken från Strängnäs stift.

Bland urkundspublikationer för öfrigt märkas — utom en del intressanta bidrag till 1500-talets historia af H. Lundström offentliggjorda i Kyrkohistorisk årsskrift — ett par beaktansvärda publikationer belysande vår historia under 1809 och närmast följande år: det ena är den af Sam. Clason och C. af Petersens ombesörjda samlingen af aktstycken från själfva revolutionsåren, i hvilken de intressanta Hauswolffska brefven intaga den förnämsta platsen, den andra den af J. Mortensen utgifna upplagan af Clas Livijns bref från fälttågen i Tyskland och Norge 1813—1814, hvilka icke blott gifva värdefulla inblickar i brefskrifvarens egen utveckling utan och meddela en mängd karakteristiska och kuriösa drag från Sveriges sista krig. Den på de senaste åren så flitigt odlade memoar- och familjebreflitteraturen har ytterligare ökats med ett par nya arbeten, nämligen det af A. M. Roos verkställda urvalet ur det Franzén-Grafströmska familjearkivet, hvilket dock i stort sedt erbjuder förvånande litet af verkligt intresse, och den af L. Dahlgren med talang gjorda sammanställningen af Wærnska familjepapper från Baldersnäs. En aktpublikation, som i främsta rummet tjänar ett praktiskt-politiskt syfte, men som äfven från vetenskaplig synpunkt erbjuder stort intresse är den af K. B. Wiklund och J. Qvigstad för 1907 års renbeteskommissions räkning ombesörjda samlingen af handlingar i renbetesfrågan, särskildt handlingar från den stora gränskommissionen på 1700-talet. Bland utländska aktpublikationer af intresse förtjäna att nämnas dels den af Hausen publicerade förteckningen öfver hertig Johans af Finland och hans gemåls lösegendom 1563, dels en af den bekante holländske historikern G. W. Kernkamp utgifven ny samling af handlingar rörande Louis De Geer.

De akademiska afhandlingarna på historiens område ha under 1909 varit synnerligen fåtaliga. Ett värdefullt bidrag till vår författningshistoria lämnar Carlgrens studie öfver riksdagsutskott före 1680 med särskild hänsyn till sekreta utskottet. Tvenne afhandlingar, båda försvarade vid Lunds universitet, behandla ämnen från Karl XII:s tid. Hjelmqvist lämnar en ingående och omsorgsfull militärhistorisk framställning af krigsrörelserna i Finland och Ingermanland åren 1707 och 1708, ett led i det påbegynta metodiska utforskandet af Karl XII:s krigshistoria, och Sörensson ger på grundval bl. a. af studier i franska utrikesministeriets arkiv ett bidrag till kännedomen om Sveriges utrikespolitik efter Karl XII:s hemkomst från Turkiet genom en skildring af vårt förhållande till Frankrike 1715—1718.

Hvad som nyss sagts om de akademiska afhandlingarna gäller äfven om bearbetningarna i öfrigt: årets skörd har varit jämförelsevis torftig. Af den under E. Hildebrands ledning utgifna stora

rikshistorien ha under 1909 ytterligare sju häften utkommit. Genom dessa nå de af utgifvaren själf och A. Rydfors författade skildringarna af resp. Oscar I:s samt Karl XV:s och Oscar II:s tid sin afslutning. Clason fortsätter sin teckning af Carl Johans tidehvarf. Det kan vara af intresse att omnämna, att denna skildring just i dessa dagar torde fullständig utkomma af trycket och därmed har — bortsedt från register m. m. — det stora arbetet nått sin afslutning.

Hvad angår det skede af vår historia, som ligger före den karolinska tiden, saknas helt och hållet mera betydande eller vidlyftiga arbeten; bland smärre monografiska uppsatser äro endast att anteckna fortsättning å Schücks studier i Beowulfssagan äfvensom H. Almquists i Hist. Tidskrift offentliggjorda vidlyftiga skildring af Ludovico Alamannis beskickning till Sverige 1582. Firandet af 250-års-minnet af Köpenhamns stormning 1659 har — främst naturligtvis i Danmark — gifvit upphof till en hel litteratur af smärre uppsatser, tidnings- och tidskriftsartiklar, omsorgsfullt förtecknad i Setterwalls årsbibliografi men i allmänhet utan större betydelse.

I särskild grad har såsom vanligt Karl XII:s tid lockat forskningen. I Hist. Tidskr. har Brulin på grundval af studier i Wienarkivet gifvit en vidlyftig teckning af Österrikes politik under det stora nordiska kriget fram till Karl XII:s infall i Sachsen. Bring har i en uppsats i Kyrkohist. Årsskrift till förnyad behandling upptagit fördraget i Altranstädt. Under den lockande rubriken Mazepa har Alfr. Jensen på grundval af framförallt slaviska källor gifvit en teckning af den sluge men vankelmodige och fege kosackhetmanens lefnadssaga. Poltavaminnet har särskildt i Ryssland gifvit upphof till en hel litteratur växlande till omfattning och värde, af hvilken särskildt förtjäna att framhållas de fyra volymer, som utgifvits af krigshistoriska sällskapet och som i det nyss utkomna häftet af Hist. Tidskr. något närmare beröras. Såsom fortsättning å ett tidigare utgifvet, i dessa berättelser uppmärksammadt arbete har slutligen H. Uddgren utgifvit en förtjänstfull studie öfver krigshändelserna i Finland 1714.

Det ökade intresse och forskningsarbete, som från skilda håll alltmera börjar vändas till det stora nordiska krigets och Karl XII:s historia är enbart ägnadt att väcka tillfredsställelse. I mycket innebär denna ökade aktivitet endast ett förverkligande af idéer, som Hjärne för mer än ett årtionde sedan framlagt i en tankediger och uppslagsrik essay i »Vintergatan», och för hvilkas mera metodiska genomförande en ny sammanslutning just i dessa dagar håller på att växa fram. Den stora omhvälfningen i östra Europa afspelades på så många diplomatiska och militära slagfält, den företer ett så inveckladt händelsesammanhang, dess källor äro så splittrade och spridda, att först ett minutiöst genomforskande af det stora skådespelets enskildheter kan skapa de nödiga förutsättningarna för en verklig utredning af orsakssammanhanget i händelsekedjan och för ett — i den mån nu sådant är möjligt — rättvist fördelande af ljus och skugga vid teckningen af dramats förgrundsgestalter. Ett och

annat tyder, synes det, på att en omvärdering i vissa stycken kommer att äga rum, att föreställningar, som blifvit oss kära eller invanda, komma att utmönstras eller modifieras, men på intet vis kommer den väldiga kampen och Sveriges konungs och folks insats däri att förlora i tragisk storhet eller dramatiskt lif.

Äfven hundraårsminnet af finska kriget, 1809 års revolution och vår nuvarande författnings tillkomst har framkallat en mängd längre och kortare uppsatser i populära skriftserier samt i tidskrifter eller tidningar af Boëthius, Clason, Edén, Fahlbeck, Hallendorff, Hansson, Kempe, Reuterskiöld m. fl. För hvad som rör tidsskedet efter 1809 är — förutom redan nämnda partier af det Hildebrandska verket — blott att påpeka Svenséns skildringar ur vårt fosterlands historia efter 1809.

Vända vi oss därefter till de historiska hjälpvetenskaperna och historiens gränsområden och däribland först till gruppen genealogi och biografi är främst att nämna den af J. A. Almquist utarbetade förtjänstfulla matrikeln öfver bergskollegium och bergstaterna, tillika såsom inledning innehållande en kortfattad historisk öfversikt öfver bergsstyrelsens organisation. Med denna volym har riksarkivet öppnat ett nytt slag af publikationer, som i Danmark redan vunnit betydande omfattning och för historieforskningen är af mycken vikt. Det är att hoppas, att denna gedigna matrikellitteratur, så viktig att ej säga oumbärlig icke endast för den egentliga förvaltningshistorien utan för all forskning om Sveriges nyare historia, snart skall sträcka sig öfver betydande områden af den svenska centralförvaltningen. Den af Uppsala universitet i samband med Linnéminnesfesten 1907 påbörjade upplagan af Linnés brefväxling fortskrider fortfarande med samma erkännansvärda raskhet, som utmärkte de första banden, och har under året ökats med ett nytt band, liksom de föregående redigeradt af Th. M. Fries. Af K. H. Karlssons hand föreligga ytterligare några smärre genealogiska uppsatser. C. M. Stenbock har utgifvit den i arkivet på Esplunda förvarade Mörnerska släktboken, och härtill komma släkthistorier öfver släkterna Barnekow, Platen och Thyselius. Att anteckna äro äfven några intressanta Svedenborgsstudier af Holmquist.

På det militärhistoriska området äro endast att nämna ett nytt häfte af Munthes fortifikationshistoria äfvensom första bandet af en svensk sjökrigshistoria, på offentligt uppdrag utarbetad af G. Unger.

Vända vi oss till den ekonomiska historien och förvaltningshistorien, så finna vi där — utom ett par öfvervägande filologiska arbeten rörande några af våra medeltidslagar — ett nytt band af Holms förtjänstfulla posthistoria, behandlande tiden 1663—1676. J. F. Nyström har under titeln »De nordiska ländernas statskunskap» utgifvit en ny bearbetning af vederbörande del af Svedelius bekanta handbok. Ett viktigt bidrag till vår historiskt-statistiska litteratur är slutligen Wohlins studie öfver den jordbruksidkande befolkningen i Sverige 1751—1900, hvilken ingår bland

migrationsutredningens delvis äfven för historikern så intressanta ublikationer.

Inom gruppen bibliografi är först och främst att anteckna ett ytt häfte af Bygdéns anonym- och pseudonymlexikon. Brulin ar lämnat en utredning rörande den i riksarkivet förvarade Hartıansdorffska samlingen, hvilken torde komma att visa sig som en ifvande källa för forskningen rörande förra hälften af 1800-talet. f Collijns hand föreligger i Kyrkohist. Årsskrift en samling biblio:afiska miscellanea, af hvilka några äro af synnerligt intresse.

Inom lärdomshistoriens område faller det kanske mest betydande ·bete, som på de historiska vetenskapernas område under året utkomit, nämligen den nya volymen af Annerstedts monumentala Uppsala niversitets historia. Det nya halfbandet — andra delens andra — äller sig värdigt vid sidan af det första, detta såväl i afseende å rskningens grundlighet som i afseende på framställningens klarhet h lättillgänglighet. Var det för mer än trettio år sedan utkomna rsta bandet för sin tid ett banbrytande arbete, så måste det andra ındet — särskildt i betraktande af författarens ålder och den abbhet hvarmed framställningen fullbordats — betraktas såsom ett ritabelt kraftprof. Man kan blott uttrycka den önskan och förıppning, att den vördade författaren måtte få tid och krafter till rtsatt arbete inom ett område, som han såsom ingen annan älskar h behärskar.

Den topografiska litteraturen är som vanligt ganska rik. Af n af Ahlenius och Kempe grundade, af Apelqvist numera utfna beskrifningen öfver Sverige ha sju nya häften utkommit. Bland dragen till de olika landskapens och orternas historia förtjäna att pekas Arne's studie öfver det forntida Södermanland, ett bidrag l historien om dess bebyggande, Klintbergs anteckningar om ıtland, samt ett par i S:t. Eriks årsbok införda, af Bergh och ıåth författade bidrag till Stockholms historia. Bruksbistorien, intressant och betydelsefull men hittills så litet bearbetad, föreides af Almquists vidlyftiga monografi öfver Graningeverken, ilken tillika ger beaktansvärda bidrag till afvittringarnas och Jernntorets historia. Förgätas må slutligen ej heller Stjernas förut ınämnda skarpsinniga och på uppslag rika studie öfver Lund och rka.

Inom det som vanligt omfångsrika men synnerligen obestämdt afınsade område, som plägar benämnas kulturhistoria, är — utom Swerus' bidrag till kännedomen om vår järnhanterings utveckling — entligen endast ett arbete att nämna nämligen den af Michaelislet påbegynta första svenska upplagan af Olaus Magnus' berömda ısterverk historien om de nordiska folken, hvilken lofvar att, icke nst hvad angår den yttre utstyrseln, blifva en prydnad för vår teratur.

Af den i Finland under året utkomna historiska litteratur, som handlar landets utveckling före 1809, förtjäna att nämnas dels par akademiska afhandlingar af Gylling och Kovero, som be-

[illegible]

[illegible]

Revisionsberättelse.

[illegible] som af Svenska [illegible] Svenska föreningens räkenskaper för år [illegible] härom afgifva följande berättelse:

Debet.

Saldo från 19[illegible]		kr. 7.51[illegible]
Inkomster:		
645 årsafgifter à 5 kr	kr. 3.225: —	
20 [illegible] à 5,02 kr. . . .	› 100: 40	
1 afgift för 1902	› 5: —	
1 › › 1907	› 5: —	
16 afgifter för 1908	› 80: —	
2 › › 1910	› 10: —	
3 ständiga ledamotsafgifter	› 225: —	
Redovisning från Fritzes k. hofbokhandel	› 316: 30	
› › Nordiska bokhandeln	› 64: 50	
Transport	kr. 4,031: 20	

Transport	kr.	4,031: 20	
ɡ från Danmark	»	113: 90	
» Norge (1907—1908)	»	244: 40	
ıäften af Hist. tidskrift . .	»	305: 90	
18 ex. Svensk hist. bibliografi	»	90: —	
1 ex. Anckarsvärds minnen	»	1: 50	
. . . .	»	337: 78	
ɼ för frakt	»	18: 59	
ŕ vitterhets-, hist. o. antikv.	»	1,000: —	
f. d. riksarkivarien Malmström	»	300: —	» 6,443: 27
		Summa	kr. 13,953: 32

Kredit.

ifter:

tionskonto	kr.	1,937: 50	
yckerikonto	»	'4,741: 59	
butionskonto	»	156: 78	
sekonto	»	566: 53	kr. 7,402: 40
ill 1910			» 6,550: 92
		Summa	kr. 13,953: 32

Behållningen är sålunda placerad:

ısitionsräkning	kr.	5,500: —
kasseräkning	»	975: 33
ıt i kassan	»	75: 59
Summa	kr.	6,550: 92

Jå räkenskaperna äro ordentligt förda och föreningens säkerındlingar vid granskning befunnits riktiga, få vi tillstyrka full ısfrihet åt styrelsen för dess förvaltning under år 1909.

Stockholm den 21 mars 1910.

Bernhard Lundstedt. *Severin Bergh.*

I enlighet med revisorernas hemställan beviljades styrelsen anısbefrielse för 1909 års förvaltning.

Därefter förrättades styrelseval, hvarvid i ledigheten efter afl. ıessor E. V. Montan nyvaldes professor C. Hallendorff; styıens öfriga medlemmar återvaldes.

Till revisorer återvaldes herrar S. Bergh och B. Lundstedt ıt till deras suppleanter herrar J. A. Almquist och J. Petrelli.

Professor S. Clason höll föredrag om »Mötet i Åbo 1812».

Åt styrelsen uppdrogs att justera dagens protokoll.

handla ställen ur landets agrariska historia, dels äfven de af Nordenstreng, Qvist och Söderhjelm lämnade bidragen till den finska handelns och de finska städernas historia.

Från det gångna året föreligger slutligen också ett afsevärdt antal arbeten i allmän eller utländsk historia, som helt eller delvis äro af intresse äfven för vårt lands häfder. Dit äro först och främst att räkna tvenne nya delar af Cambridge Modern History, där ett par fackmän på den nordiska historiens gebit W. F. Reddaway och den under året aflidne R. Nisbet Bain behandlat olika partier af den svenska historien. Ellen Jørgensen har i sin gradualafhandling lämnat värdefulla bidrag till kännedomen äfven om Sveriges hagiografi. Omnämnande förtjänar likaså Waliszewski's arbete om de första härskarna af huset Romanov (1613—1682). Johnsen behandlar naturligtvis i sitt arbete om Hannibal Sehesteds ståthållarskap åtskilliga episoder, som stå i förbindelse med den svenska historien. Och slutligen bör nämnas det nya bandet af Edvard Holms monumentala arbete, behandlande åren 1791—1799.

För fullständighetens skuld bör till sist antecknas, att vår historiska litteratur under året äfven riktats med öfversättningar af ett par utländska arbeten, som förtjäna omnämnande. Det ena är Fremeaux's af franska akademien prisbelönta arbete om Napoleons sista dagar på S:t Helena, som till svenska öfverflyttats af A. Börtzell. Det andra är en af förf. omarbetad och genomsedd svensk upplaga af Lindners bekanta »Historiens filosofi».

Därefter föredrogs följande

Revisionsberättelse.

Undertecknade, som af Svenska historiska föreningen blifvit utsedda att granska föreningens räkenskaper för år 1909, få efter verkställdt uppdrag härom afgifva följande berättelse:

Debet.

Saldo från 1908		kr. 7,510: 05
Inkomster:		
645 årsafgifter à 5 kr	kr. 3,225: —	
20 postprenumeranter à 5,02 kr. . . .	» 100: 40	
1 afgift för 1902	» 5: —	
1 » » 1907	» 5: —	
16 afgifter för 1908	» 80: —	
2 » » 1910	» 10: —	
3 ständiga ledamotsafgifter	» 225: —	
Redovisning från Fritzes k. hofbokhandel	» 316: 30	
» » Nordiska bokhandeln	» 64: 50	
Transport kr.	4,031: 20	

	Transport kr.	4,031: 20	
Redovisning från Danmark	»	113: 90	
» » Norge (1907—1908)	»	244: 40	
Försålda häften af Hist. tidskrift . .	»	305: 90	
D:o 18 ex. Svensk hist. bibliografi	»	90: —	
D:o 1 ex. Anckarsvärds minnen	»	1: 50	
Räntor	»	337: 78	
Ersättning för frakt	»	18: 59	
Anslag af vitterhets-, hist. o. antikv. akad.	»	1,000: —	
Gåfva af f. d. riksarkivarien Malmström	»	300: —	» 6,443: 27
		Summa kr.	13,953: 32

Kredit.

Utgifter:			
Å redaktionskonto	kr.	1,937: 50	
» boktryckerikonto	»	4,741: 59	
» distributionskonto	»	156: 78	
» diversekonto	»	566: 53	kr. 7,402: 40
Saldo till 1910			» 6,550: 92
		Summa kr.	13,953: 32

Behållningen är sålunda placerad:

Å depositionsräkning	kr.	5,500: —
» sparkasseräkning	»	975: 33
Kontant i kassan	»	75: 59
	Summa kr.	6,550: 92

Då räkenskaperna äro ordentligt förda och föreningens säkerhetshandlingar vid granskning befunnits riktiga, få vi tillstyrka full ansvarsfrihet åt styrelsen för dess förvaltning under år 1909.

Stockholm den 21 mars 1910.

Bernhard Lundstedt. *Severin Bergh.*

I enlighet med revisorernas hemställan beviljades styrelsen ansvarsbefrielse för 1909 års förvaltning.

Därefter förrättades styrelseval, hvarvid i ledigheten efter afl. professor E. V. Montan nyvaldes professor C. Hallendorff; styrelsens öfriga medlemmar återvaldes.

Till revisorer återvaldes herrar S. Bergh och B. Lundstedt samt till deras suppleanter herrar J. A. Almquist och J. Petrelli.

Professor S. Clason höll föredrag om »Mötet i Åbo 1812».

Åt styrelsen uppdrogs att justera dagens protokoll.